De boeken der kleine zielen. Deel 1 en 2

Louis Couperus

Editie H.T.M. van Vliet, Jan Robert en Oege Dijkstra

bron
Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen. Deel 1 en 2* (ed. H.T.M. van Vliet, Jan Robert en Oege Dijkstra). Veen Uitgevers, Amsterdam 1991

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/coup002boek04_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

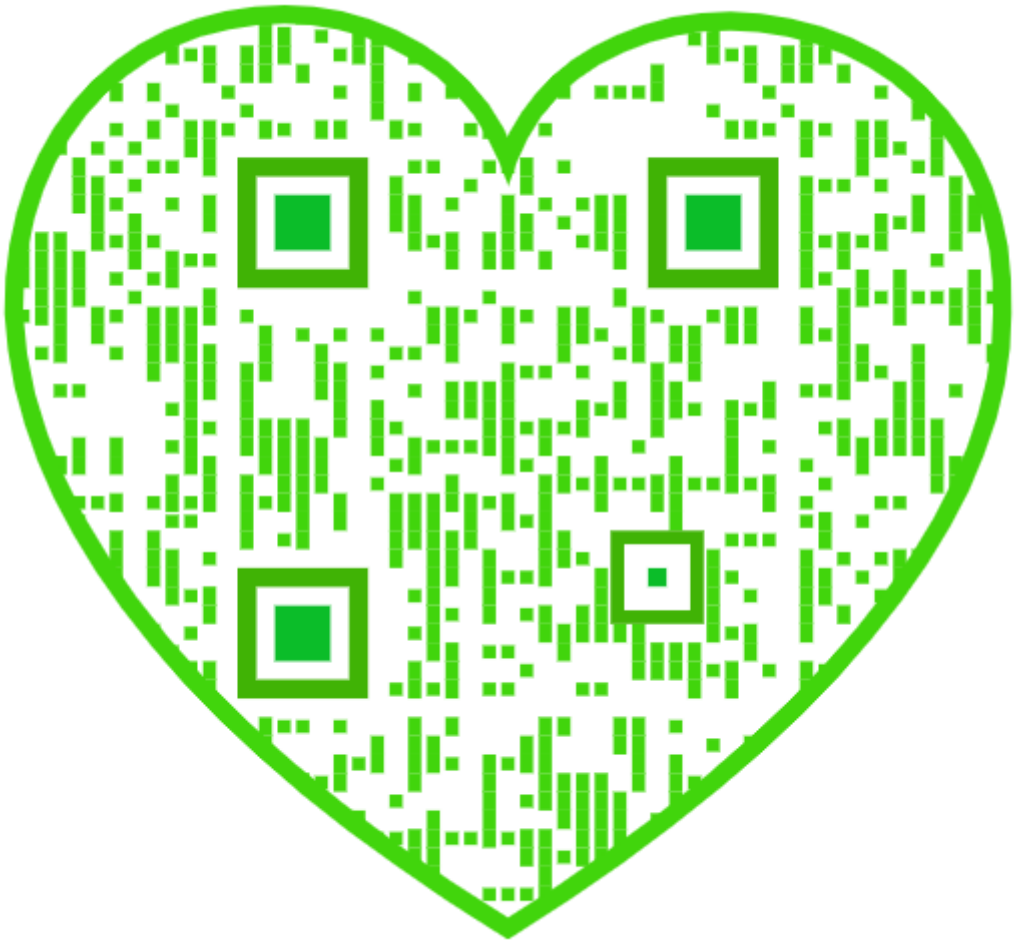

I
De kleine zielen

Eerste deel

I

Het stortregende en Dorine van Lowe was doodmoê, toen zij, dien middag, vóor het diner nog even bij Karel en Cateau aanwipte, maar Dorine was tevreden over zichzelve. Zij was na het lunch dadelijk uitgegaan en had geheel Den Haag doortrippeld en doortramd; zij had veel bereikt zoo niet alles en haar vermoeide gezicht stond heel blij en hare levendige zwarte oogen flonkerden.

- Meneer en mevrouw nog niet aan tafel, Sientje? vroeg zij de meid, buiten adem, zenuwachtig, en eensklaps schrikkende, dat het te laat zoû zijn.

- Neen, juffrouw, maar het is op slag van zessen, zei Sientje streng.

Dorine van Lowe wipte door de vestibule, holde de trap op, vergetende hare natte parapluie in den standaard te zetten. Zij hield die krampachtig in de eene hand, tegelijk met haar rok, dien zij vergat los te laten; in haar arm drukte zij een pakje tegen zich aan, onder haar pélérine; in de andere hand had zij haar mof en hare oude, zwart satijnen réticule; met die zelfde hand zocht zij in een bovenmenschelijke inspanning naar haar zakdoek en wist zich den neus te snuiten zonder iets te laten vallen; alleen waaiden vier, vijf trambilletjes rondom haar heen, terwijl zij dit deed.

Oude Sientje volgde haar even met den blik, streng. Toen ging zij naar de keuken, haalde een doek, veegde kalm langs vestibule en trap een spoortje van regen en wat natte druppels af en plukte zorgvuldig de trambilletjes weg van den looper.

Dorine trad in de zitkamer van haar broêr, Karel van Lowe. Hij zat rustig bij een goed vuur en las: een man van vijf-en-veertig;

zijn frisch geschoren gelaat glom rozig en jong; zijn dik, glanzend haar was netjes gekamd met een fikschen kuif; zijn snor verfde hij zwart en hij had, als Dorine, de zwarte oogen der Van Lowe's. Zijn breede figuur had in zijn nette kleêren iets degelijks en goed doorvoeds; zijn vest plooide dik om zijn maag, en de horlogeketting deinde op een rustigen ademhaal: zóo had hij iets kalms en gezonds, van bedachtzaam overleg en egoïste bezadigdheid... Hij legde rustig het tijdschrift, waarin hij las, ter zijde, als wist hij, dat hij nu, onvermijdelijk, een kwartier minstens naar zijn zuster zoû moeten luisteren, maar hij beloofde zich haar dikwijls in de rede te zullen vallen. Hij wreef zich dus zijn groote, dikke, roze handen en zag Dorine bezadigd aan en zijn blik beduidde haar: begin maar, ik luister naar je, want ik moet wel...

Dorine bleef staan bij zijne schrijftafel, die stond in het midden van het nette vertrek, terwijl hij zitten bleef bij zijn vuur.

- Ik ben bij ze allen geweest! begon Dorine, zegevierend.
- Bij Bertha?
- Bij Bertha...
- Bij Gerrit?
- Bij Gerrit...
- Bij Adolfine?
- En bij Ernst en Paul... Ik ben bij ze allen geweest! zegevierde Dorine. En ze hebben me allemaal beloofd te zullen komen.
- Dorine, wil je als-je-blief je parapluie buiten zetten... Hij is zoo nat.

Dorine zette de parapluie buiten de deur op den corridor en zij liet nu ook haar rok los, die van onderen een rand natte modder vertoonde, waarheen haar broêr, als gesuggereerd, bleef turen.

- En wat zei Bertha? vroeg hij, doende of hij belang stelde, maar kijkende naar den natten rand.
- Nu, Bertha was heel aardig! Ik moet zeggen, Bertha was heel aardig! zei Dorine en de tranen, als altijd zoo gauw bij haar, kwamen haar in de donkere oogen. - Bertha was in een drukte, met de meisjes, om de lijsten op te maken voor de invités op de bruiloft van Emilie, en morgen-avond hebben ze een van hun offi-

cieele diners. Bertha zei dadelijk, dat, als het mama's wensch was, wij allen aan dien wensch moesten gevolg geven en van avond bij mama komen, om Constance te ontmoeten. En Van Naghel, die even binnenkwam, beâamde dat. Bertha was het niet met mama eens geweest om Constance's terugkomst in Holland aan te moedigen, maar nu het eenmaal zoo ver was, zoû zij Constance ook heelemaal als zuster weêr aannemen.

- En wat zei Van Naghel? vroeg Karel Van Lowe, niet dat het hem belang inboezemde wat zijn zwager, Van Naghel van Voorde, de minister van koloniën, gezegd had, maar hij hield van regelmaat en nu hij de opinie van Bertha wist, wist hij ook gaarne die van haar man, en van alle andere broêrs en zusters. Intusschen bleef hij kijken naar den natten rand van Dorine's rok en had hij haar gaarne verzocht zijn vouwmes en zijn presse-papier, waarmeê zij, een beetje nerveus, speelde, te laten liggen, maar hij deed dat nu maar niet, bij zichzelven berekenend, dat hij straks, als Dorine weg was, nog wel een oogenblik zoû hebben vóor het diner om die wanorde te herstellen.

- Nu, uit Van Naghels woorden meende ik op te maken, dat hij wel hoopte, dat Constance véel tact zoû hebben en zich niet dadelijk veel pousseeren zoû, maar dat hij als zwager Van der Welcke en Constance heel hartelijk zoû ontvangen...

Karel knikte bezadigd, als begreep hij de bedoeling, die achter Van Naghels woorden school en als beâamde hij die ten volle...

- En wat zeiden Van Saetzema en Adolfine?

- Nu met Adolfine heb ik natuurlijk het meeste last gehad! riep Dorine en zwaaide zegevierend met het vouwmes, dat Karel angstig in haar hand bleef volgen. - Ze zei eerst, dat ze geen lust had te komen, en dat mama geen moraal had en zoo meer van die dingen... Ik antwoordde, dat ik haar ideeën eerbiedigde, dat een ieder moest weten wat hij vond en dacht, maar dat zij niet moest vergeten, dat mama een oude vrouw was, een heel oude vrouw, die wij allen een prettigen ouden dag moesten zien te bezorgen; dat Constance toch even goed als wij allen een kind van mama was; dat mama het natuurlijk gaarne had, dat wij allen Constance

weêr in onze familie zouden opnemen, als zuster, nu dat alles zóo lang geleden gebeurd is, en zij met Van der Welcke al vijftien jaren is getrouwd, en hun jongen dertien jaar is...

- Dorine, toe, zoû je de presse-papier met rust willen laten: die papieren raken anders gedecideerd in de war... En wat antwoordde Adolfine toen?

- Nu... eerst wilde Adolfine beslist niet komen, en was ze bang voor Constance's slechten invloed op hare meisjes, en wilde ze de meisjes niet meênemen. Enfin, bepaald idioot! Maar toen ik haar vertelde, dat Van Naghel en Bertha kwamen en er geen woord van hùn meisjes gerept was - dus dat die wèl kwamen - toen zei Adolfine, dat ze dàn ook maar komen zoû, met de meisjes... En Gerrit en Ernst...

Dorine opende Karels postzegeldoosje, maar sloot het weêr dadelijk, verschrikt toen zij de postzegels netjes naar de waarde in de loketjes zag geschikt: - Gerrit en Ernst heb ik ook gezien en Adeline sprak heel lief, en Paul...

Een gong sloeg.

- Dat is voor het diner, zei Karel. Je blijft zeker niet eten, Dorine; ik geloof niet, dat Cateau veel heeft: we eten altijd héel eenvoudig...

- Ach, ik eet niet veel; àls ik blijven mag, heel gaarne, dan gaan we van avond samen naar mama...

Karel van Lowe keek nog eens naar den modderrand; hij herinnerde zich, dat de eetkamer pas gedaan was, en kon zich dus niet meer inhouden.

- Dorine, zeide hij wanhopig; zoû je je DAN niet wat laten afborstelen door Marie?

Nu zag Dorine eerst, dat zij ontoonbaar was, na een geheelen middag door den regen getript en getramd te hebben. Zij zag in den spiegel: als ze haar natten matelot had afgezet, zoû zij er nog ontoonbaarder uitzien. Ze kwam dus deemoedig op haar voornemen terug.

- Het is waar, Karel, ik zie er niet netjes uit en mijn laarzen zijn nat: ik zal dus maar liever naar huis gaan, dan kan ik mij ook

verkleeden voor van avond. Dus tot van avond, Karel.

- Tot van avond, Dorine.

De gong sloeg nog eens. Dorine greep hare réticule, zocht de geheele kamer door naar de parapluie, tot zij zich bedacht, dat die buiten stond en haastte zich weg, terwijl Karel de wanorde op zijne schrijftafel herstelde en presse-papier en vouwmes recht legde. In de gang ontmoette zij hare schoonzuster, in wier ronde gezicht de groote uile-oogen verschrikt keken, terwijl zij vroeg, met een langzame zeurstem, die nadruk legde om de drie, vier woorden:

- Zóo Dorine... je blijft toch... niet éten?!

- Neen, Cateau, dank je wel: het is heel lief van je... Maar ik moet mij nog verkleeden. Ze komen allemaal van avond, bij mama.

- Zóó... komen ze àllemaal?

- Ja... Ik ben toch zoo blij... Nu, laat mij je niet langer ophouden. Karel zal je wel alles vertellen. Adieu, dus tot van avond...

Zij haastte zich weg, terwijl Sientje, streng, haar uitliet.

Karel en Cateau zetten zich aan tafel. Zij hadden geene kinderen; zij woonden nu in Den Haag, nadat Karel jaren lang burgemeester geweest was op een mooi dorp in Utrecht. Zij hadden nu een mooi, groot huis in de Oranjestraat; zij hadden drie meiden; zij hielden rijtuig. Zij aten, heel goed, samen, en zagen nooit iemand, noch van de familie, intiem; noch van hunne kennissen, ceremonieeler. Zij leefden volgens vaste wetten van degelijkheid en soliditeit. Hun groote huis was degelijk en solide ingericht, met zware, comfortabele meubelen, zonder overtollige weelde. Zij zagen er beiden gezond en solide en Hollandsch degelijk uit. Cateau was een zware vrouw van in de veertig, de ronde oogen altijd verschrikt in een rond gezicht en ze droeg altijd een nette, gladde, goedzittende japon - bruin, zwart of blauw. Zij leefden volgens de klok; Karel maakte 's morgens een wandeling, altijd de zelfde, door de Boschjes; Cateau deed 's middags boodschappen; eens in de week maakten zij samen visites, en dat was de eenige maal, dat zij samen uitgingen. 's Avonds waren zij altijd thuis, behalve des Zondags-avonds; dan gingen zij naar mama Van Lowe. Zij waren

niettegenstaande hun solide leven, drie meiden, en rijtuig, zuinig. Zij vonden geld uitgeven voor een komedie, een tentoonstelling, een boek, zonde en jammer. Zij namen met voorjaar en najaar dat wat zij noodig hadden in hun huis en voor hunne garderobe, om dat alles solide en netjes te hebben - maar meer ook niet. Hun eenige ondeugd was hunne tafel. Zij aten heel goed, maar voor de familie wilden zij dat niet weten en zij zeiden altijd, dat zij zóo eenvoudig aten, dat zij nooit iemand onverwachts konden hebben. Daar zij nooit iemand inviteerden, bleef het geheim van hun lekkere tafel ongeschonden. Zij hadden een goede keukenmeid en Cateau reed haar goed na, zeggende, dat meneer zoo moeilijk was. Maar beiden smulden zij, iederen dag. Aan tafel, beiden, hadden zij dan tegenover elkaâr een blik van verstandhouding, dat het zoo lekker was - als genoten zij samen een vlijmenden wellust. Zij dronken, zacht smakkende, een goed glas goeden rooden wijn. Aan het dessert had Karel dan een vurige kleur en Cateau knipte met de oogen, als gekieteld tot in haar merg. Stilzwijgend gingen zij beiden, de handen op den schoot gevouwen, digereeren om hunne ronde tafel in hunne huiskamer. Karel legde, voor het gezicht, dan de portefeuille van het leesgezelschap open. Nu en dan keken zij elkander aan, met voldoening bedenkende, dat Anna héel lekker gekookt had, dien middag. Daar zij echter vonden, dat dit genot zondig was en vooral niet-Hollandsch, spraken ze nooit over hun genot en genoten stilzwijgend.

Zij berekenden, dat zij nog wel een goed uur konden digereeren bij hunne groote vulkachel en omdat zij niet hielden van de thee bij mama, dronken zij eerst een kop thee thuis. Om acht uur kwam Sientje zeggen, dat de coupé voor stond. Om den coupé niet noodeloos in den regen te laten staan en bederven, stonden zij dadelijk op, deden mantel en overjas aan en gingen. Of het paard nat werd, interesseerde hun minder, want het paard was een maandpaard, maar de coupé was hun eigendom.

II

Dorine van Lowe woonde alleen in een pension, terwijl de oude mevrouw Van Lowe toch een groot huis had in de Alexanderstraat. Alle hunne kennissen vonden dat vreemd en Dorine, een beetje verlegen, moest het altijd den kennissen uitleggen. Zij had niets liever gewild dan bij mama wonen en voor mama het huishouden doen en voor mama zorgen, mama bederven. Maar nadat zij eens, als meisje van twee-en-twintig, het huis was uitgegaan als zieke-oppasseres, had mama niet gewild, dat zij in huis terugkwam, toen zij zag, dat zij die roeping miste. En mama, die altijd zoo gaarne alle hare kinderen om zich heen verzamelde - vroegen dan de kennissen. Ja, dat was zoo, antwoordde Dorine: mama hield dol van hare kinderen, als een kloek, en toch mama was in haar groote huis nu liefst alleen; mama deed hare huishouding liefst alleen en zij zag op tegen logé's en tegen iemand over den vloer te hebben... Neen, het was maar beter, dat Dorine bleef in haar pension. Mama was nog zoo flink, bemoeide zich met alles, was van alles op de hoogte. Dorine zoû bij haar in huis nooit van eenig nut zijn geweest... En trouwens, mama wilde er niet van hooren; mama zei lachende maar heel ernstig: eens het huis uit, blijft het huis uit...

En de kennissen van de Van Lowe's vonden het vreemd, want de oude mevrouw was juist bekend om die moederlijke eigenschap, dat zij gaarne alle hare kinderen om zich heen hield, in een nauwen familie-kring, in Den Haag, of dicht in de buurt. De oude mevrouw zag er ook niets uit als een moeilijke oude dame, met hare zachte, fijne, oude, wasbleeke gezicht, en hare gladde grijze haren: - als een bedrillige, oude huisvrouw, die onmogelijk met hare ongehuwde dochter had kunnen samen wonen. Dorine was dan altijd een beetje verlegen, als zij het uit moest leggen, vooral omdat zij het zelve ook vreemd van mama vond. Maar mama was die zij was: er was niets aan te doen...

Dorine voelde zich niet zoo moê meer, toen zij wat gegeten had en zich had verkleed, en zij ging nu dadelijk, overschoenen aan,

naar mama. De Maartsche avond drukte op de vereenzaamde Java-straat met een koude mistdruipende huivering neêr; het had den geheelen dag geregend en nu mistte het nog na uit een zwaren grauwen hemel, die niet was te zien door den dikken mist, als nattige massa's van wolligheid boven de boomen en boven de huizen; een huilende wind woei uit het Noordwesten en streek over de straatplassen, die kabbelden; de boomen dropen-uit zoo zwaar als regende het nog steeds en de bleeke lichten geelden, bibberend in de beslagen lantarens, neêr over de straat. Zoo kort na het middagmaal was bijna niemand buiten; langs de huizen schuifelde een man met wijde, haastige beenen, brengende een pakje uit een winkel.

Dorine tripte in haar overschoenen over de plassen, dicht om zich houdende een ouderwetschen langen, bonten mantel. En zij praatte in zichzelve en mopperde... Zij bromde op den regen, zij bromde op al den last, die mama haar dien dag had veroorzaakt, haar zendende naar alle broêrs en zusters, ter wille van Constance... En je zoû zien, Constance zoû niet eens haar dankbaar zijn; Constance zoû alles heel gewoon vinden... Iedereen vond het altijd heel gewoon, dat Dorine draafde voor de familie, en eigenlijk was niemand dankbaar... Eigenlijk was iedereen egoïst, en mama ook... Nu, zij zoû het ook eens probeeren, egoïst te zijn; te blijven zitten bij haar vuur, als Karel eeuwig zat... alleen voor zichzelve te leven, voor haar eigen pleizier, en ze allemaal te laten waaien... Verbeeld je, als ze morgen eens zei aan Bertha en Adolfine, wier meisjes spoedig zouden trouwen, dat ze geen tijd had al die boodschappen af te doen... Het was altijd maar Dorine; Dorine was voor alles goed; Dorine gaf niet om den regen; Dorine moest tòch even in de Veenestraat zijn, en dus... Draven, draven, draven, altijd maar door, uit louter dwaze goedheid, en wie was haar dankbaar? Niemand, noch mama, noch Bertha, noch Adolfine... Het sprak altijd van zelve! Nu, ze zoû wel eens hunne gezichten willen zien, als ze morgen zei: ik heb geen tijd hoor; of, ik blijf van middag thuis; of, ik ben wat moê.

- Ja, Dorine, wat moê!

Mopperend belde zij aan, in de Alexanderstraat, bij mama; in de gang ontdeed ze zich van haar plunje. En nu, uit haar langen mantel, kwam ze te voorschijn als een klein, pittig, mager vrouwtje, vijf-en-dertig, het gezicht wat tanig en mager, de borst wat ingevallen in een pijnlijk nauwe blouse van donkere zij; het grauwige kleurlooze haar weggetrokken en weggestreken in een knotje van achteren; heel mager, zonder heupen, zonder eenige lijn van ronding, met die donkere oogen van de Van Lowe's, die bij haar waren verstandig en bewegelijk, maar met iets vreemds van stil verwijt en heel inwendige ontevredenheid, als broeiende onder haar blik. Tevens had zij iets behouden van heel jongmeisje, iets onschuldigs en vroolijks en levendigs. Terwijl zij hare handschoenen uittrok, schertste zij met de meid, over het natte weêr een goedige aardigheid zeggende. Zij voelde aan de haren of ze wel goed strak zaten, naar achteren getrokken en trippelde de trap op met een schommelgang, de schouders op en neêr, de beenen wijd. In hare vroolijke levendigheid nu had zij iets jongs en onbehouwens...

Zij vond mama boven, in de suite, terwijl Klaartje de lichten der gaskronen opstak.

- Mama, ze komen allemaal! riep Dorine dadelijk. Toen schrikkende voor de meid, fluisterde zij:

- Ik ben van middag bij ze allen geweest; eerst bij Karel, toen bij Bertha, toen bij Adolfine; neen, eerst bij Gerrit...

Zij verwarde zich, lachte, deed mama naast zich zitten, en vertelde wat al de broêrs en zusters gezegd hadden. Het gezicht van de oude vrouw straalde van vergenoegen.

Zij kuste Dorine.

- Je bent een lieve meid, Dorinetje, zeide zij met die stem van moederlijkheid, die zij tegen alle hare kinderen, zelfs tegen Bertha, die vijftig was, aannam en die zij nooit zich had kunnen afleeren. Je bent een lieve meid, zooveel moeite gedaan te hebben. En al de anderen zijn ook heel aardig, van avond te komen, want ik weet, dat het sommigen van hen veel kost alles te vergeven en te vergeten, en Constance weêr als hun zuster aan te nemen. Des te meer waardeer ik het in hen...

Mevrouw Van Lowe zeide dat waardeerend, maar een beetje bazig, als kende zij den kinderen wel een eigen denkwijze toe, maar als vond zij het toch ook heel natuurlijk, dat zij den wensch hunner moeder eerbiedigden. En met Dorine zag zij toe, hoe de meiden de speeltafeltjes schikten: een in de huiskamer, een in den salon, en een in het kleine voorkamertje. Het was de heilige Zondag, de avond van het ‘familie-tafereel’, zooals de kleinkinderen het onder elkaâr noemden in hun ondeugende ‘slang’. Dan verzamelde mama zooveel Van Lowe's, Ruyvenaers, Van Naghel's, Saetzema's, als zij maar verzamelen kon, minder lettende op den naam, dan wel of zij familie waren - al was het maar familie van familie. Het was alles broêr, zuster; oom, tante; neef, nicht. Jaren geleden hadden de Van Lowe's - papa, de oud-gouverneur-generaal, en mama, - dien Zondag-avond ingesteld als samenkomst der in Den Haag aanwezige familie-leden, en zooveel mogelijk had ieder zich des Zondags-avonds vrijgehouden om te komen op het ‘familie-tafereel’. De instandhouding van dien avond getuigde van de nauwe banden, die de onderlinge familieleden samenhielden. Oom Ruyvenaer - behalve als hij eens naar Java overtripte, om te zien hoe het er op de suikerfabriek ging, met een retour van zes maanden, - herinnerde zich niet een Zondag-avond gemist te hebben.

De Ruyvenaers, als altijd, kwamen het eerst, heel vroeg, en vulden al dadelijk de kamers; oom, huiverend, schold op het Hollandsche weêr; hij was groot en dik, vermoeiend van jovialiteit en aardigheden, schijnbaar goedig, vol valsche hulpvaardigheid. Hij zeide altijd dingen, die neêrvielen als plompe bijlslagen. Hij vulde dadelijk de kamer met zijn jovialige gewichtigheid, bewegelijkheid, aardig-doenerij. Zijne zuster, mevrouw Van Lowe, zacht, heel waardig, was altijd bang, dat hij iets brak. Tante was een rijke nonna, die de suikerfabriek had aangebracht, ook zwaar, dik, als een Hindoe-idool, met groote brillanten aan; toch had zij wel iets liefs en vriendelijks en ging er van haar uit als een belofte lekkere rijsttafel te geven, of lekkere kwee-kwee te zenden: iets mededeelzaams van materieel goed-meê-laten-leven, iets pufferigs van

altijd laten eten en drinken - en dat toch niet onvriendelijk, met zachte, donkere oogen. Zij brachten meê hunne drie meisjes, en hunne twee zonen: de twee oudste meisjes van den leeftijd van Dorine - luidruchtig, vroolijk, rond Indisch; de zoon, acht-en-twintig, ook in de suiker - als hij op Java was -; nog een dochter, een paar jaren jonger, terwijl de jongste zoon, veel jonger, een heel klein mager bruin ventje van vijftien, als nog na scheen gekomen, bij toeval. Al de Van Lowe's, zeer Hollandsch, al was mama in Indië geboren, al had papa er, tot de allerhoogste betrekking, zijne carrière gemaakt - lachten altijd een beetje om de Ruyvenaers, namen hun *parti en brave* omtrent dat Indische, dat hen een beetje choqueerde, hen een beetje verlegen maakte voor hunne geheel Hollandsche kennissen en aanverwanten; alleen de oude mevrouw, zeer familie-zwak, beweerde, dat zij er bij hoorden, al was oom Ruyvenaer maar haar halve broêr, en al was tante erg Indisch - want mama Van Lowe, familie-trotsch, breidde dien trots zoo uit, dat zij beweerde: alles wat familie was, was goed. Familie te zijn van de Van Lowe's, scheen in zekeren zin te adelen, te verhoogen, de origine te verbeteren. Zij keek dan ook altijd streng, als de kinderen - Gerrit, Adolfine, Paul -, lachten om tante Ruyvenaer, en om de Indische nichtjes: goeie kinderen, altijd vroolijk, altijd vriendelijk, blij en prettig.

Oom was heel luidruchtig, liep de kamers wijdbeens op en neêr, om warm te worden.

- En we zien dus van avond Constance ook? Nou, dat is lang geleden, dat we haar hier hebben gezien. Hoe lang ook weêr? Hoe lang ook weêr, Marie? Twintig jaar? Wel ja... twintig jaar! Sedert ze met De Staffelaer trouwde, heb *ik* Constance niet meer gezien! God, wat was ze een lief kind! Wat was ze een mooi, lief kind. Twintig jaar geleden. Het is een eeuw! Ze zal wel oud geworden zijn! Ja, dat kan niet anders, ze *moet* wel oud geworden zijn! Hoe oud is ze nu? Ja, reken maar uit... twee-en-veertig moet ze zijn? En Van der Welcke is een aardige kerel, hè... Toch netjes van hem, toch netjes...

Mama Van Lowe werd heel bleek; Dorine keek nijdig; Toetie

Ruyvenaer trok papa bij de mouw...

- Allah, die papa! fluisterde zij goedig tegen haar zuster Dotje. Geen tàct...

- Jà... begon tante Ruyvenaer te vragen, dik en langzaam. Al soo lang geleden? Kassian... Constàns! Ik ben sóo blij haar te sien...!

- Papa dan, zei Poppie Ruyvenaer, de jongste.

- Maar wat is er toch?

- Hoe kàn u toch ook?

- Wat?

- U maak tante Marie beroèrd: sièt u niet...

- Maar mijn God!

- Ach, swijg dan toch uw mond over Constance...

- Wat heb ik gezegd...!

- Als u niet swijg, gaat tante ghuilen... Beghrijpt u dan niet...

- O, mag ik niet over Constance spreken...? In onze familie is er altijd iets waarover je niet spreken mag... Ik geef er de brui van, hoor!

En oom, wijdbeens, liep weêr de kamers door, wrijvende zijn nog koude handen.

Twee heel oude tantes kwamen binnen. Dat waren de dames Ruyvenaer, heele oude dames, in de tachtig, en nog ouder er uitziende, ongetrouwde zusters van oom en van mevrouw Van Lowe... Hare namen waren Dorine en Christine, maar de jongere geslachten noemden haar tante Rien en tante Tien.

- Zoo lief van jullie! zei mevrouw Van Lowe. Zoo lief...

- Wat? zei tante Rien.

- Zoo lief van je, Dorine! schreeuwde mevrouw aan haar oor.

- Marie zegt, schreeuwde tante Tien; dat het zoo lief van je is... van avond te komen... Die Dorine is zoo doof, Marie... Ik heb eigenlijk geen leven meer met haar...

Tante Tien was de jongere, de vinnige, de scherpe; tante Rien de oudere, de goedige, doove. Uiterlijk leken de oude dames op elkaâr, zeer ouderwetsch, als plaatjes; in japonnen van een bizonderen snit, zwarte kanten mutsjes op de grijze haren, die hare rimpelige notengezichtjes omlijstten.

De oude dames gingen ver van elkaâr zitten, en het was een vreemd gezicht ieder aan een einde van den salon te zien, stil, zonder veel woorden, aandachtig kijkende...

Nu kwamen langzamerhand de anderen: de Van Saetzema's: Adolfine, haar man, Floortje, Caroline, en Marietje, en drie luidruchtige jongere jongens; Gerrit en zijn vrouw, Adeline - hunne kinderen waren nog heel jong; op hen volgden Karel en Cateau, nog digereerende hun goed diner en fijnen wijn; Ernst kwam binnen, altijd somber, verlegen, vreemd, schuchter; Paul volgde toen, de jongste zoon, vijf-en-dertig, een knappe, blonde jongen, overdreven keurig gekleed; het laatst kwamen de Van Naghels: Bertha, en haar man, de minister van koloniën en hunne kinderen: drie meisjes, Louise, Emilie, met haar aanstaande Van Raven; Marianne; de jonge Karel, en dan nog een Marietje, terwijl de twee studenten afwezig waren, bij uitzondering te Leiden. Het gonsde door elkaâr: de ooms, tantes, neven, nichten begroetten elkaâr: velen hadden elkaâr de geheele week niet gezien; op mama's Zondag ontmoetten zij echter elkaâr geregeld. En van avond was er een grootere emotie onder hen allen, zich inhoudende voor mama: eene onderlinge fluistering en vraging van meening - omdat Constance terug zoû komen, in Den Haag, in hunne familie, na twintig jaar afwezig te zijn geweest...

Adolfine, fluisterend, maar heftig, overstelpte haar oudste zuster, Bertha van Naghel van Voorde, met een vloed van woorden.

- Het is mama's wensch! zei Bertha, laconiek, knippende de oogen.

- Maar wat vindt jij? Wat vindt Van Naghel? Jullie kúnnen het toch niet prettig vinden...

- Constance is onze zuster...

- Zuster, zuster! Als mijn zuster zich niet goed gedraagt...

- Adolfine, Constance is veertien jaar met Van der Welcke getrouwd, en er komt een tijd, dat men vergeeft...

- Maar wat doè je? Ontvang je haar?

- Ja, natuurlijk...

Adolfine, nijdig, had op haar lippen te zeggen: en je vraagt haar

ook zeker op je groote diners - maar zij hield zich in.

Ook de jongere neven en nichten praatten druk...

- Is ze er dan nog niet...
- Neen, ze komt wat later.
- Is ze al oud?
- Tusschen oom Gerrit en tante Adolfine in...
- Wat is grootmama zenuwachtig...
- Nu, ik vind niet...
- Waarom komt ze zoo laat?
- Om een entrée triomphale te maken...
- Nu, triomfaal... zei Floortje, van Adolfine; dat moest er nog bijkomen...
- Daar is ze...
- Ja, ik hoor iemand op de trap...
- Oma gaat haar tegemoet.
- En tante Dorine...
- Ik ben toch wel benieuwd...
- Ja, maar laten we niet zoo kijken, zei Marianne van Naghel tegen de jongens.
- Waarom niet, als ik wil! zei Piet Saetzema.
- Omdat het onhebbelijk is! zei Marianne driftig.
- Zoo, jij bent onhebbelijk!
- En jij een pummel! riep Marianne buiten zichzelve.
- Marianne! kalmeerde haar zuster Emilie.
- Die ellendige jongens van tante Adolfine! bromde Marianne, beleedigd.
- Bemoei je dan niet met ze...
- Daar komt tante Constance...

Mevrouw Van Lowe was haar dochter te gemoet gegaan, op den corridor, omhelsde haar daar. De deur stond open; de broêrs, zusters, neven, nichtjes zagen uit; spraken toen druk onder elkaâr, gedwongen. Nu kwam mama binnen; zij voerde Constance aan de hand... De oude vrouw glimlachte van een zacht geluk, maar zij trilde van zenuwachtigheid. Zij bleef even staan, kijkende door de volle kamer. Constance van der Welcke, aan de hand harer

moeder, stond ook stil; een mooie vrouw nog; zij was zeer bleek; het haar grijsde zacht om haar mooi jong gezicht, waarin de donkere oogen bijna groot-angstig beefden; zij had een figuur van jonge vrouw nog, en zij droeg een zwarte satijnen japon. Er was daar aan de deur als eene wachting van enkele seconden: iets nauwlijks zegbaar pijnlijks van een onwilligen toestand dwingen tot het zachte plooibare van beschaafde manieren en vriendelijke woorden, om de terugkomst van die zuster... Maar toen trad Bertha nader, en zij glimlachte en vond het vriendelijke woord en de beschaafde manier... Zij kuste hare jongere zuster, zeide iets liefs... Mevrouw Van Lowe straalde... De andere broêrs en zusters volgden, de neven, de nichtjes... Langzamerhand hadden zij allen gegroet. Constance had hen gekust, of de hand gegeven, en zij was doodsbleek en hare zwarte oogen beefden, vochtig. Hare stem brak, hare handen trilden; zij voelde zich als zinken op hare knieën. Zij voelde eene heftige weening opstijgen naar hare oogen, en het was haar bijna ondoenlijk zich te beheerschen. Als een kind bleef zij de hand harer moeder vasthouden, zette zich naast deze, poogde te glimlachen en gewoon te doen. De woorden stikten haar bijna; haar adem worgde haar. Hare zwarte oogen puilden, bevende, in haar doodsbleek gezicht, en zij sidderde als in een koorts. Zij poogde haar best te doen, te praten als ware zij maar een jaar afwezig geweest. Maar het ging niet. In deze kamers was zij niet meer terug gekomen, sedert zij, nu twintig jaar geleden, De Staffelaer had getrouwd, den ministerrezident te Rome... Sedert, te Rome, was er veel gebeurd, o zoo veel! Haar leven was er gebeurd, haar leven van fout op fout. Zij kòn niet gewoon praten nu. Zij zag zich hier, twintig jaar geleden, terugkomende van de kerk, in haar witte japon; zij zag haar vader, gestorven nu; zij zag De Staffelaer; zij zag zich, verkleed in haar reistoilet, afscheid nemen, weggaan met De Staffelaer... Sedert, sedert was zij hier niet meer geweest! Sedert was haar vader gestorven! Sedert had zij hare lieve moeder maar twee maal gezien, even, te Brussel. O, sedert...! Sedert waren al hare broêrs en zusters vreemden voor haar geworden, en zij eene vreemde zelve,

nooit in Holland, altijd ver, altijd vreemd... Nu, nu was zij terug...! Was het dan mogelijk! Was het een droom...!

Van Naghel begroette haar, de minister, haar zwager.

- Het doet ons veel genoegen je in Den Haag te zien, Constance.

- Merci, Van Naghel!

- En zullen we gauw kennis maken met Van der Welcke?

Er was in zijne woorden als een dwingen van den toestand, ter wille van mama Van Lowe.

- Hij heeft nog eenige zaken in Brussel te doen... Hij komt over een week.

Het was heel moeilijk door te praten: hij zweeg dus.

- En een van je meisjes is geëngageerd? vroeg zij, met tact het gesprek afwendende van zichzelve.

- Ja... Emilie. Emilie! wenkte hij.

Emilie kwam, voerde Van Raven meê.

- Tante, mag ik mijn aanstaande prezenteeren...

- Van Raven... zij bood hare hand. Veel geluk, Emilie...

- Dank u, tante...

- En dan nóg een bruiloft in het verschiet! zei mama. Floortje met Dijkerhof...

En zij wenkte Floortje, die Dijkerhof prezenteerde.

Intusschen probeerden de leden der familie gewoon te doen. Zij spraken onder elkaâr, als in conversatie. Oom Ruyvenaer arrangeerde de partijtjes aan de speeltafels.

- Karel, Toetie, Louise, Gerrit... Bertha, Cateau, Van Saetzema, Ernst...

Zijn stem kommandeerde de troepen... Het jongere geslacht zoû in de serre aan een lange tafel spelen een allegaâr...

Constance lachte zacht.

- Wat zijn wij velen... op uw Zondag, mama!

Wat zijn *wij* velen: het woord had een bizondere bekoring voor haar...

Intusschen plaagde Oom Ruyvenaer zijne beide oude zusters.

- Kom Rientje en Tientje... moeten jullie ook niet whisten?

- Wàt?

- Herman vraagt, of je niet wil whisten? schreeuwde tante Tien aan het oor van tante Rien.

- Whisten?

- Ja, of je niet wil whisten! Ze is zóo doof, Herman...

- Ze zullen mij niet meer kennen, zei Constance, doelende op de oude tantes. In twintig jaar... ze moeten me vergeten hebben. Wat zijn ze oud geworden, mama... Wat zijn we allen oud geworden... Bertha, ze is grijs... Ik ook, ik word grijs... En al die nichtjes, die jonge neven, die ik nooit gezien heb... Komen ze altijd, Zondags...

- Ja kind... iederen Zondag. Er heerscht een groote sympathie, een warm gevoel tusschen allemaal. Dat vind ik altijd zoo heerlijk...

- Wij zijn een groote familie... Ik ben blij er nu bij te zijn, maar toch zijn ze voor mij nog als vreemden... Met ons hoevelen zijn wij nu wel, mama?

- O, wel met ons dertigen! Laat eens zien...

Mama Van Lowe telde op hare vingers.

- Oom en tante Ruyvenaer met Toetie, Dot, en Poppie, en met Piet en Herman junior... dat maakt zeven; dan Van Naghel en Bertha, met de vier meisjes, en Karel, dat maakt ook zeven, dus veertien...

Constance hoorde naar de optelling, glimlachte... Twintig jaren, twintig jaren! Zij voelde, of zij in snikken had kunnen uitbarsten, maar zij hield zich in, glimlachte, streelde mama's hand.

- Mama, lieve mama... ik ben zoo blij... bij u allen... terug te zijn!

- Goed kind!

- Ze hebben me zoo aardig ontvangen, allemaal... Zoo eenvoudig.

- Natuurlijk, Cony... Je bent toch hun zuster.

Constance zweeg... Dorine met een paar van de jonge nichtjes, schonk de thee, bracht ze rond.

- Constance, jij een kopje... Suiker, melk?

Wat klonk dat gewoon en lief, nu heusch toch of zij er bij

behoorde, altijd had bij behoord. Constance, jij een kopje... Alsof het niet het eerste kopje was in jaren, na jaren... Die goeie Dorine; als een meisje van zeventien herinnerde Constance zich haar -, verlegen, nog niet ‘uit’; maar toch al zorgende, een zorgende ziel... Zij was niet mooi, zij had zelfs iets onbehagelijks, iets onbehouwens, niet gracieus, slecht gekleed...

- Ja, Dorine, ik wil wel een kopje... Dorine, kom eens hier... Laat de meisjes nu voor de thee zorgen en praat eens wat met mij.

Zij trok Dorine zacht op de canapé en zat nu tusschen hare moeder en hare zuster, als nestelde zij zich.

- Zeg, Dorine... zorg je nog altijd zoo goed voor de heele menschheid? Schenk je nog altijd thee...

Hare stem had een gebroken klank, vol weemoed, in de eenvoudige woorden van scherts, die zij zeide. Dorine antwoordde wat...

- Toen ik wegging, zei Constance; was je nog geen zeventien jaar... Je maakte altijd de boterhammen voor de kinderen van Bertha. Otto en Louise waren toen zeven en vijf; Emilie was toen een baby... Nu is ze geëngageerd...

Zij glimlachte, maar hare oogen stonden vol tranen; hare borst hijgde...

- Kind, zei de oude mevrouw.

- Het is lang geleden, Cony, zei Dorine.

Cony, zoo noemde niemand haar meer, gedurende twintig jaar...

- Nu ben je dus zes-en-dertig, Dorine?

- Ja, Cony, zes-en-dertig... zei Dorine, verlegen als men over haarzelve sprak en zij voelde aan haar gladde, platte haar, of het wel strak naar achteren zat.

- Je bent weinig veranderd, Dorine...

- Vindt je, Cony...

- Ik ben er heel blij om... Zal je een beetje van me houden, Dorine...

- Maar zeker, Cony...

- Kind, zei de oude mevrouw, aangedaan.

Zij zwegen alle drie, even. Constance voelde zooveel, dat zij geen woord meer had kunnen zeggen, vol van de verledene jaren...

- Maar waarom heb je Addy niet meêgebracht... vroeg mama.

- Ik dacht, dat hij te jong was...

- De Marietjes komen ook, en de jongens van Adolfine... Het wordt nooit laat, voor de kinderen.

- Dan zal ik hem voortaan meêbrengen, mama...

Dorine gluurde steelsgewijs naar hare zuster op, en bedacht, dat Constance nog mooi was, voor een vrouw van twee-en-veertig. Wat een mooi, jong figuur, dacht Dorine, maar het is ook een chique japon, en ze draagt zeker een duur corset... Regelmatige trekken - zij leek op mama -; een zuiver profiel, de donkere oogen nu troebel van weemoed. Mooie witte handen, met ringen, en vooral het haar interesseerde Dorine: het was zacht staalkleurig, gelijkmatig aangrauwend, en het kroesde...

- Cony... je haar... krult dat van zelf?

- Wel neen, Dorine, ik frizeer het...

- Wat een werk...

Constance lachte, goedmoedig onverschillig.

- Constance heeft àltijd aardig haar gehad, zei mama trotsch.

- Ach, wel neen, mama-tje. Ik heb afschuwelijk, steil haar...

Zij zwegen weêr en voelden alle drie, dat zij niet spraken, over wat zij hadden in het hart...

- Constance, wat een mooie ringen heb je...

- Dorine, ik herinner me vroeger, bewonderde je me ook; als ik naar een bal ging, stond je me aan te gapen... Maar er is niets meer te bewonderen, Dorine; ik ben nu een oude toot...

- Kind! zei mama verontwaardigd.

- Trekt u het zich niet aan, mama: u is altijd jong, een jonge grootmama...

En zij drukte mama's hand met een roerende innigheid.

III

- Dorine, zei Constance. Waar hangt het portret van papa?

- In het kleine voorkamertje.

- O, mama heeft het verhangen... Ik wil het weêr eens zien.

Zij ging met Dorine den salon door, langs de speeltafels... Zij merkte op, dat het gesprek aan het tafeltje van Adolfine en oom Ruyvenaer dadelijk ophield en dat hare zuster, luid, riep:

- Dus ik maak troef... Ruiten!

- Ze spraken over mij... dacht Constance.

Zij ging met Dorine in het kamertje: er stond een speeltafel; de kaarten, de fiches lagen er - maar er was niemand. Karaffen wijn, glazen, broodjes, taartjes stonden er klaar, voor straks.

- Papa... zei Constance zacht.

Zij keek op naar het groote portret... Het was geen werk van kunst, gedaan in den onpersoonlijken, officieelen portrettenstijl van dertig, veertig jaar geleden, en het trof Constance als een onaangename croûte, donker, vlakkerig, niettegenstaande al dat goud van het gouverneur-generaalskostuum, al de plakkaten der ridderorden. Het portret was van een gebiedenden, grooten man, met een hard gezicht en donkere zwart strakke oogen.

- Vroeger... vond ik het portret veel mooier... zei Constance. Was papa zoo hard...?

Zij staarde er heen... Zij was wèl zijne lievelingsdochter geweest... Haar huwelijk met De Staffelaer, zijn vriend, zooveel ouder dan zij, het was hem wel goed geweest, omdat het zijn eerzucht gestreeld had... Maar toen... Hij was ziek geworden, hij was gestorven kort na... wat gebeurd was: voor haar huwelijk met Van der Welcke... Mijn God, was zij het geweest, die hem vermoord had!?

Zij trok Dorine naar zich toe.

- Dorine... zeg... papa is lang ziek geweest...

- Ja, Cony, heel lang...

Zij zwegen. Zij dacht aan haar vader, aan zijn eerzucht, aan zijn verlangen naar grootheid - bereikt; - aan zijn wensch ook zijne

kinderen te zien groot, hoog, en machtig...

- Zeg, Dorine, hoe vreemd... dat toch geen van papa's zonen...
- Wat meen je, Cony...
- Niets... Ik weet niet meer...

Van Naghel, dien had papa altijd geholpen... Hare gedachten dwaalden...

- Dorine, is Karel nog burgemeester?
- O, neen Cony; al sedert jaren wonen Karel en Cateau in Den Haag.
- En Gerrit is... ritmeester?
- Van de huzaren...
- Ik ben er heelemaal uit... En Ernst voert... niets uit...
- Je weet, Ernst is altijd wat vreemd geweest, en eigenlijk menschenschuw... Ernst verzamelt van alles... porcelein, boeken, oude kaarten...
- En Paul?
- Neen... Paul doet niets...
- Hoe vreemd toch?
- Wat?
- Dat ze geen van allen... gróot zijn: die zonen van papa...
- Maar Cony, ze zijn allemaal toch heel nette menschen! riep Dorine verontwaardigd. Nu ja, Ernst is wat vreemd; en dat Paul niets uitvoert... is zeker niet goed...
- Ik had het niet zoo moeten zeggen, Dorine... Maar papa had zijn kinderen graag gróot gezien...

Dorine was geërgerd en tevens verlegen: groót, groót... En hare gedachte bromde in zichzelve, terwijl Constance naar het portret zag... Groót, groót... het was wèl aan Constance er over te praten... over grootheid... Nu ja, een chic huwelijk had zij indertijd gedaan, De Staffelaer, een oude diplomaat, minister-rezident te Rome, vriend van papa - nu ja, maar het was mooi geloopen... mooi geloopen met Constance's grootheid... Groót, groót... zoû Constance heusch nog ijdel zijn... misschien zelfs omdat ze nu was barones Van der Welcke...? Mooi was het anders geweest, dat schandaal, met Van der Welcke indertijd...! Groót,

groót... nu ja, ze waren geen van allen groót... Maar niet iedereen werd gouverneur-generaal! Het was toch eigenlijk altijd in Constance geweest, die ijdelheid, die waan - maar vélen, dat Constance van hare broêrs, die zij in jaren niet had gezien, iets minder aardigs zei of dacht, dat kòn Dorine niet, dat kòn ze niet: het waren de broêrs, het was de familie, het waren de Van Lowe's - dat kòn ze niet... Ze had altijd Constance de hand gehouden boven het hoofd, want Constance was een zuster, en óok een Van Lowe, maar ze moest nu niet dadelijk zoo hoog weêr doen, en zoo neêrzien met haar gróot, haar groót... Nu ja: de broêrs waren niet groot... Maar er was verder niets op hen te zeggen, en nooit geweest... en op Constance wèl!... En Dorine's stem was eensklaps heel koel, toen zij vroeg:

- Willen we weêr naar den salon gaan?

Constance, in hare gedachte verdiept, lette echter de koele stem niet op, en zij nam Dorine's arm... Maar terwijl zij weêr langs de speeltafel van Adolfine ging, hoorde zij deze, plotseling uitroepen, verschrikt:

- Sans-atout!!

- Joei, joei, joei!! siste oom Ruyvenaer, die verloor. Wat een veine... Constance, wil je straks niet eens invallen?

Zij was overtuigd, dat zij steeds over haar praatten.

- Neen oom, dank u; ik zoû heusch niet kunnen van avond...

Hare stem klonk week, zonder dat zij wilde... Zij toefde even, maar toen niemand meer iets zeide, dwaalde zij verder, aan den arm van Dorine... Zij voelde zich tevreden en toch vreemd, in die kamers, waarin zij zich nog altijd voor het laatst zag aan het dejeuner na haar huwelijk met De Staffelaer; toen het afscheid; sedert was zij er nooit meer teruggekomen... Sedert waren de haren vreemden geworden...! Als een kind zocht zij weêr hare moeder, die met tante Ruyvenaer zat te spreken, nam een stoel naast haar, nam mama's hand...

- Jà... Constàns... toch zoo gesèllig, dat jij weêr hier bèn! zei tante energiek, met een stevigen Indischen nadruk. Voor mama ook soo gesellig, kassian! Waàr woon jij nu?

- Nu nog in het Hôtel des Indes, tante... Zoodra Van der Welcke uit Brussel komt, zullen wij naar een huis zoeken.

- Ik ben soò benieuwd kennis met jouw man te maken.

Constance lachte vaag.

- Gaat u dikwijls naar Indië, tante?

- Ja, kind, bijna ieder jaar... wil oóm gaan... voor de saken. Voor Daranginongan... Voor den suiker... En dan weêr terug met retour. Ach, soo gemakkelijk... met Fransche mail... Verdraai geen pink om... En Alima... zij weet al - Parijs, ddouane, zij doet alles... zij ghelpt oom met de kaartjes... jij moet haar sien: net een dddàme 'ekleed... corset... ghoed... jij lacht jou slap! Hoe lang heb jij in Brussel gewoond...

- Wij hebben acht jaar in Brussel gewoond.

- Klèin... vind ik Brussel... bij Parijs vergheléken. Waarom toch Brrrùssel, seg?

- Ach, tante, lachte Constance. We moesten ergens zitten. We reisden ook veel. We waren veel aan de Riviera. Maar op eens kreeg ik een vreeslijk heimwee naar Holland, naar mama, naar u allen... Toen sprak ik er met Van der Welcke over, om te verhuizen naar Den Haag, en hij ook verlangde naar zijn land. Ook voor Adriaan, mijn jongen: hij is nu dertien, en wij willen hem toch een Hollandsche opvoeding geven...

- Spreek jouw kind Ghollandsch?

- Ja, zeker, tante...

- Wat moet hij worden?

Zij aarzelde.

- Hij zal denkelijk in de diplomatie gaan, zeide zij zacht, van zelf denkende aan hare Romeinsche jaren, aan De Staffelaer, aan alles wat haar gescheiden had van de haren.

- Zoo? vroeg mama, geïnteresseerd.

- Ja, Van der Welcke zoû het gaarne zien...

Zij hield steeds de hand harer moeder vast, en mevrouw Van Lowe zat heel recht, blij te kijken, dat zij Constance weêr had.

- Marie! zei tante. Weet je wat ik zoo ghek van jou vind? Jij bent ddòl op jouw kinderen... ddòlll!... maar als jij een dochter na

jaáaren terug ziet, laat jij haar slapen in ghôtel dès Indes! Hoe is dat, sèg?

- Ik heb Constance wel eens gezien te Brussel, zei mevrouw Van Lowe.

Constance lachte.

- Maar tante, zoo is mama nu! En Adriaan, Addy, zoû te druk zijn... hoewel hij heel kalm is, mijn jongen.

Mama zeide niets, glimlachte rustig. Ja, zoo was zij nu eenmaal...

- Ik seg van middagh nogh aan oom, ging tante voort; als toch niet te ghek, zoû *ik* Constans vragen bij ons te logeeren... Die Marie ook! Zij heeft ghroot huis en zij laat haar kind in ghôtel dès Indes. Onbeghrijpelijk van jou, Marie... Jij komt rijst eten bij mij, ja Constans, met jouw man en jouw kind... Hoû jij van nassi?

- Ja tante... Heel graag...

Constance en tante stonden op, Constance wilde naar de serre... De jonge neven en nichtjes zaten er om de allegaâr, maar speelden niet veel... En Constance huiverde in eens om verder te gaan en wat met hen te spreken, want zij namen plotseling de kaarten weêr op, speelden door...

En zij keerde zich om en dacht:

- Zij praatten over mij...

De meiden waren binnengekomen met prezenteerbladen.

- Wie wil een boterhammetje... Oom, u een grogje? ging Dorine bewegelijk rond...

IV

Ja, zij had naar ze verlangd, naar al die de haren waren, en naar haar land! O, hoe had zij niet verlangd die laatste jaren, en altijd heviger! O, hoe eenzaam had ze zich gevoeld, en hoe had ze verlangd, altijd heftiger, verlangd naar Holland, gesmacht naar Den Haag, gesmacht terug te komen in hare familie, waaruit zij

als uitgestooten, als verbannen geweest was, al die lange, lange jaren van smachting! Twintig jaren was zij weg geweest! Vijf jaar was zij getrouwd met De Staffelaer, vijf jaar in Rome, en toen... O, de fout van haar leven; o, hoe had ze gesmacht na die fout, altijd...! Gesmacht had zij, nadat haar kind geboren was, altijd... Ja, dertien jaren had zij gesmacht! In al dien tijd had zij hare moeder maar tweemaal gezien, een paar dagen, omdat mama moeilijk reisde; omdat zijzelve niet dorst naar Den Haag, zoo dichtbij, zoo dichtbij!

De broêrs, de zusters, de geheele familie had haar genieerd al dien tijd, haar nooit kunnende vergeven het schandaal, dat zij verwekt had, den smet, dien zij geworpen had op hun naam...

Zij was een meisje van twee-en-twintig toen zij trouwde met De Staffelaer... Hij een intieme vriend van papa, een club- en studiegenoot nog uit Leiden, minister-rezident te Rome; een mooie, oude, frissche man, niet al te ongeschikt voor zijne betrekking, geen geniaal staatsman zooals papa - meende zij; maar toch met veel kwaliteiten - als papa altijd zeide... Zij was de lieveling van papa en papa had het zoo aardig gevonden, was er trotsch op, dat De Staffelaer eenvoudig, als een jong mensch, gecharmeerd op haar was, niet uit de Alexanderstraat was weg te slaan als hij met verlof éens in het jaar in Holland, in Den Haag was. Zij herinnerde zich nog dien glimlach van papa, als hij haar sprak over De Staffelaer, toespelingen maakte op wat wel mogelijk zoû zijn... Zij woonden toen al vijf jaar in Den Haag, nadat papa vijf jaar gouverneur-generaal was geweest... Die gouverneur-generaalstijd, zij herinnerde zich - zij toen een meisje van twaalf tot zeventien - de grootheid ervan, de paleizen te Batavia, te Buitenzorg, hun buitenverblijf te Tjipanas; de bals, waar zij al kwam; de races; de adjudanten; de groote gouden pajong: al die tropische grootheid en half-vorstelijkheid van het vice-koningschap over groote koloniën... In Den Haag daarna een rustiger tijd, maar toch hunne volle receptie's, groote diners met Indische en Haagsche autoriteiten; Bertha, terug met Van Naghel uit Indië, en zij geprezenteerd aan het Hof... Zij hield van dat leven en, van heel

jong meisje, was het om haar geweest als een glans... Ook papa ademde in dat element van grootheid: een man van groote staatkundige bekwaamheid - als zij meende, - nooit hebbende ingezien, dat papa alleen was hoog gekomen door tact, door halfheid, door een vaagheid van gedistingeerd politieke overtuiging, die zich wendde en zich tintte met al de halve wendingen en halftinten, die op dat oogenblik het tactvolst waren; door welopgevoedheid; eene welsprekendheid van weinig zeggende, mooivloeiende zinnen vol gangbare, gewichtige banaliteit; door zijn glimlach, zijn neêrbuigendheid; zijn minzaamheid; zijn prestige. Zij had haar vader altijd groot gezien; zij zag hem ook nu nog zoo... En zijzelve, in dien tijd, verlangde naar grootheid, naar het àl van de wereldsche waan: zij had dat in haar bloed. Zij hield, als jong meisje, van glans, van adel; van ruime, verlichte kamers, mooie rijtuigen, van gedecoreerde heeren en hofcostumes, van te buigen heel diep voor den koning en de koningin: de kleine prinses was toen nog een baby... Door De Staffelaer hadden zij op hunne recepties wel eens visite's van leden van het corps-diplomatique en van die Haagsche côterie, die zich zoo gaarne aansluit bij de diplomaten: het troepje, in Den Haag aangestaard en aangegaapt waar zij komen, in de opera luidruchtig pratende, tronende in de pretentie van hun laatdunkende chic, neêrziende op wie en wat niet is van hun kleine côterietje en door het Haagsche publiek daarin gesterkt, waar het altijd, met open mond, heentuurt naar hunne aanstellerigheid. Zij zag dat - als jong meisje vooral - zoo niet in; zij vond het heerlijk, als een Spaansche markies of een Duitsche graaf - leden der legaties - gedurende tien minuten zich vertoonde op de receptie van hare ouders, en als mevrouw die of die en freule die of die - van het côterietje - gekomen waren voor vijf minuten, stofte Constance daar, onverschillig doende, nog drie maanden later op. De ijdelheid vloeide haar in het bloed, was gekoesterd te Batavia en Buitenzorg, als gevierd heel jong dochtertje van den gouverneur-generaal, en streed nu in Den Haag vooral om toegang te hebben tot de salons van HET côterietje. Het was heel moeilijk, al waren Bertha en

zijzelve geprezenteerd aan het Hof, al hadden haar ouders ook nog zoo veel relaties. Zij stuitte telkens op onwil van het côterietje, op grove onbeleefdheden, die zij slikken moest, maar zij had iets van den tact van papa en zij was door blijven strijden: zij had bij mevrouw die of die kaartjes gepousseerd in het oneindige, met een laagheid, waarover zij later gebloosd had; zij had freule die of die lief gegroet en aangesproken in het oneindige, en nooit iets anders dan een snauw teruggekregen. Zij had gevonden, dat Den Haag niet meer Batavia was; dat al was men geweest het hoogste te Batavia, men nog maar niet dadelijk binnentrad in dat heel hooge van Den Haag: het côterietje...

Nu lachte zij er zachtjes om, na dien eersten familie-avond nog zittende in hare hôtelkamer, terwijl haar jongen al sliep... Ja, papa had altijd geglimlacht, omdat De Staffelaer zoo gecharmeerd op haar was, en zij, ze had het alleraardigst gevonden het hof te worden gemaakt door dien diplomaat, door een glimlachenden, hoffelijken, gedecoreerden heer van zestig, die er echter uitzag als was hij vijftig. En toen hij haar aan papa had ten huwelijk gevraagd, had zij aangenomen, heel gelukkig, heel blij, pralende in hare ijdelheid, de visites heerlijk vindende, nu door De Staffelaer gedecideerd *in* het côterietje, en daarbij het côterietje niet meer zoo heel erg noodig hebbende, nu zij ging naar Rome, nu zij haar leven zoû slijten in kringen als die van het Quirinaal en de 'witte' Romeinsche wereld... Zij had bereikt waarheen zij gestreefd had. Zij had een charmanten man, niet jong, maar die haar op de handen droeg, trotsch, ijdel hij ook, op zijn jonge, mooie vrouw; zij had een titel. Zij had geld genoeg, ook al waren De Staffelaers financiën in de war... Zij vond in Rome de hofbals glanzender dan de raoûts in Den Haag; zij maakte kennis met allerlei groote namen. De Italiaansche aristocratie was wel nog geslotener dan de Haagsche, maar zij was in een schitterenden club van diplomaten, en cosmopolitische elementen. Alleen trof het haar, dat in het buitenland de leden van het corps-diplomatique niet zoo aangegaapt werden als in de opera van Den Haag, of op het terras te Scheveningen. Het hinderde haar bijna: ze was gaarne ook zoo op

hare beurt aangegaapt... Maar in de grootsteedsche maatschappij van Rome was de vrouw van den Nederlandschen minister-rezident - al was zij jong, mooi en al kleedde zij zich goed - nu niet zoo eene gewichtigheid als de markiezin die van de Spaansche legatie, in Den Haag, of mevrouw die en freule die, van 'het côterietje'... Men gaapte haar niet aan, in Rome, en het was haar bijna eene teleurstelling... Daarbij, hare ijdelheid, zich ontwikkelend, dikwijls gekrenkt, liet ook nog een leêgte in haar, een verveling... De Staffelaer, altijd hoffelijk, aardig, verliefd, als een oude man tegen zijn jonge vrouw en bang haar spoedig niet meer te boeien, ergerde haar, maakte haar zenuwachtig...

Maar dat was toen niet meer en niet ernstiger dan verveling en vage onvoldaanheid... Sedert was het leven over Constance heengegaan, en het had haar zichzelve doen ontdekken. Dikwijls had zij nu - vrouw van twee-en-veertig - een weemoed om te peinzen over dat leven, liet zij dat vrouweleven weêr glijden voor haar starren blik, begon zij bij de kinderjaren in Indië, zag zij weêr den glans en de grootheid van Buitenzorg, kritizeerde hare eigene ijdelheid gedurende hare Haagsche jonge-meisjes-tijd, zag als de eerste fout van haar leven haar huwelijk; zag als de tweede, onherroepelijke fout van haar leven al wat gebeurd was met Van der Welcke... Langs twee onuitwischbare vergissingen was haar leven gegaan, van ijdelheid op wuftheid, van moedwillig komediespelen met het noodlotgroote leven, dat zij eerst alleen had ingezien als een verblinding van ijdel schellen weêrschijn - weêrschijn van spiegels, van bougie's, satijn, juweelen, titels, decoratie's: - de mise-en-scène, waarin de komedie speelde: wat flirt, wat spelen en lachen - en niet eens altijd geestig - met chique mannen van de wereld, elegant in hun rok - die geheimzinnig gewichtig deden omtrent de groote dingen der landen en vorsten: dingen, die alleen twee, drie héel groote mannen beheerschten, in Berlijn, Londen of St. Petersburg; - terwijl de meesten der anderen - de elegantsten - zich overgewichtig maakten omtrent een ceremonie, een visite; een kaartje met of zonder vouw; een etiquettetje; prutsigheden, waarom hun gehee-

le bestaan, en dat hunner vrouwen, draaide. Zij was ook in dat alles overgewichtig geweest: een rouw van twee weken voor die vorstelijkheid; een rouw van acht dagen - heel licht, met wat wit - voor een andere vorstelijkheid; en haar leven was in al dien omslag-voor-niets zoo gevuld geweest, dat zij nauwlijks tijd had gehad na te denken. In Rome, als vrouw van den Nederlandschen minister-rezident, die de pretentie had in den cosmopolitischen kring - die toch ook wel eens cirkelde door dien der gesloten Romeinsche aristocratie - ook een toon aan te geven - had zij het zoo druk gehad, tusschen haar kapper en haar tailleur; - 's morgens boodschappen, 's middags zes visites en een liefdadigheidsmatinée, 's avonds een hofbal en daarna een intiem souper - zóo druk, dat zij er dikwijls ziek van was, moê, bleek, - maar zij had er alles voor over gehad om ook háar naam in het verslag der couranten vermeld te zien... En toen zij tusschen al dien ijdelen weêrschijn, tusschen al die ijdele drukte, Van der Welcke had ontmoet, den nieuwen jongsten secretaris der Nederlandsche legatie, en hem natuurlijk bijna iederen dag zag, had zij - omdat een paar vriendinnen beweerden, dat hij haar het hof maakte - zich ook door hem het hof laten maken - omdat er dat zoo bij hoorde, een ernstige flirtation, een passie. Toen had zij, heel elegant, Van der Welcke geklaagd over de leêgheid van haar leven en allerlei mooie dingen meer van spleen en levensmoêheid - zonder iets te weten van spleen en levensmoêheid, en bedenkende, dat zij dien middag naar haar naaister en naar twee recepties moest, en 's avonds haar eigene receptie had... Uit een Franschen roman praatte zij dan wat na, deed zij dan wat na, vindende, dat er toch wat litteratuur in haar leven moest zijn... Hij, een mooie jongen - klein, stevig, fijn breed, met jong blauwe oogen, een aardigen ronden schedel met even kroezig bruin kort haar als een Hermes-kop, héel jong nog, had gemeend, dat het hem goed zoû staan de vrouw van zijn chef een beetje het hof te maken, zonder verder te gaan... Maar zoo straffeloos met het vuur te spelen, ging hun niet goed af in eene atmosfeer, als die hunner Romeinsche kringen... Zij zagen zooveel Fransche romannetjes spelen rond-

om hen heen, dat zij, als zonder het te willen, zich niet alleen voelden moderne romanhelden of fashionabele acteurs, maar ook een jonge man en een jonge vrouw: zij, de echtgenoote van een man, die haar vader kon zijn... Wat begonnen was met een flirt en een aardigheid - omdat de vriendinnen het zeiden - geleidde tot een inniger handdruk, telkens, telkens weêr; een bezwijmelenden wals, een zoen, en het overige... Zij gleden beiden zoo geleidelijk tot de misdaad, als had het niet anders gekund... Zij was eerst zeer verbaasd over zichzelve en geërgerd, en voor het eerst in het leven voelde zij, dat het gevaarlijk is met het leven te spelen... Vooral toen zij - die nog nooit had liefgehad - liefkreeg den man met wien zij het leven gespeeld had, als een salonstuk, dat ernst wordt... In hare ziel vol valschen weêrschijn en opgepropt van ijdelheid, bloeide hoog op één waar gevoel. Zij kreeg Van der Welcke lief... Zij had hem niet lief om eenige kwaliteit van ziel of hart of gemoed, maar zij had hem toch lief, als een jonge vrouw lief heeft een jongen man, met den drang harer natuur. Haar gevoel was primitief en eenvoudig, maar haar gevoel was er een en was waar. Tot nog toe had zij om niets gegeven dan om mevrouw die en freule die, - van het côterietje -; om de ceremonieele pracht van een Hof, om diners, japonnen, decoratie's, en allerlei gewichtigheid van visites en visitekaartjes. Nu gaf zij om een mensch en een man, niet ter wille van een ceremonie, decoratie of visite, maar, eenvoudig weg, om hem te hebben in haar armen. Zij voelde eene waarheid in zich bloeien en de waarheid was haar zoo vreemd, dat ze haar onrustig maakte en ongelukkig. Hunne liefde was onrustig, hunne liefde werd ongelukkig, als voorgevoelde hunne liefde al hun nog verborgen noodlot. Zij hoorden het beiden, het noodlot van hun leven, aankomen met zwaren tred. Het was of zij in hunne samenkomsten, in het innigste van hunne omhelzing, luisterden naar buiten, naar een stap van wie hen bespieden kwam - en naar den zwaren tred van hun noodlot. En hunne liefde werd van het Fransche romannetje, waarvan zij gedacht hadden dat de pikante intrigue hun goed stond, de werkelijke tragedie van hun leven. Zij had nijdige vijan-

dinnen, jaloersch omdat zij een mooier diner had gegeven dan zij, jaloersch om een mooiere japon... Anonieme brieven hadden De Staffelaer eerst gewaarschuwd. Toen had een brutale knecht, wien hij een opmerking maakte, hem in het gezicht gegooid, dat mevrouw het hield met meneer den secretaris... Hij was hun rendez-vous op het spoor gekomen... Hij had Van der Welcke daar gevonden, terwijl Constance ternauwernood tijd had gehad langs een tweede trap te vluchten. In die zichtbare verwarring was Van der Welcke's ontkenning eene bekentenis geweest...

Het schandaal was natuurlijk oogenblikkelijk bekend, ook in Holland. Een scheiding volgde. Constance stond als het ware op straat, door hare familie veroordeeld en uitgeworpen... Zij had zich altijd verbeeld, dat het schandaal den dood van papa was geweest: hij was een jaar na het schandaal langzaam weggeziekt, langzaam weggestorven aan de gevolgen eener beroerte - rampzalig over de smet, die zijne lievelingsdochter gebracht had op al zijne netheid en onberispelijkheid van aristocraat en staatsman. Zij stond als het ware op straat, met een kleine toelage van De Staffelaer, die zij zoo spoedig mogelijk geweigerd had...

Toen had zij Van der Welcke naar zich toe zien komen, daar waar zij als het ware gevlucht was, in Florence. Maar hij kwam niet tot haar uit eigen beweging; hij kwam tot haar, gezonden, gedwongen door zijn vader. Want zijn vader had niet gewild, dat hij deze vrouw in haar ongeluk zoû storten om er haar in te laten en zijns weegs te gaan. Zijn vader had hem voorgeschreven *nu* aan deze vrouw, die zich aan hem had gegeven, op zijne beurt alles te geven en te offeren: zijn naam en zijn carrière.

Henri van der Welcke was van kind af aan geweest de geheel gehoorzame zoon van strenge ouders: vader en moeder beide stammende uit die strenge, vrome, degelijke, Hollandsche aristocratische geslachten, aan wie *het* Haagsche côterietje een ergernis is, en zij hadden het zoo ingezien, onveranderlijk en nauwgezet rechtvaardig; als een plicht voor God en de menschen. Hun kind was hun ook op dit uiterste oogenblik van zijn leven de altijd gehoorzame zoon gebleven: zooals zij hem hadden groot ge-

bracht en opgevoed. Hij had het bevel zijner ouders gevolgd. Hij had zijn ontslag gevraagd, hij had zijne pas beginnende loopbaan gebroken. Hij was tot Constance gegaan, haar zeggende, dat zijne ouders hem zonden, maar in hun beider ellende schenen zij in wat restte van hunne eerste passie nog iets over te vinden van liefde voor elkaâr. Zij was te wanhopig, om lang na te denken en zijne redding niet aan te nemen. Daar zij voor de Hollandsche wet nog niet dadelijk konden trouwen, trouwden zij in Londen, zoodra hun dit mogelijk was. Constance schreef hare dankbaarheid aan de ouders van Henri, maar zij hadden haar niet geantwoord. Zij wilden haar niet kennen, zij wilden haar niet zien. Zij hadden hun zoon aan haar geofferd, omdat zij meenden dat verplicht te zijn voor God, en zij hadden het zware offer gebracht, omdat zij vrome menschen waren, rechtschapen en rechtvaardig, maar hun hart bleef wrokken; zij zouden Constance nooit vergeven het offer, dat hunne rechtschapen rechtvaardigheid van hen, ouders, geëischt had...

Henri en Constance hadden gewoond in Engeland, hadden gereisd in Italië, hadden zich gevestigd in Brussel. Hun zoon was geboren, de jaren waren voorbijgegaan. Zij hadden in Brussel langzamerhand kennissen gemaakt, vrienden gekregen, en in den loop der jaren waren die kennissen en vrienden weêr uit een gegaan. Tweemaal, in een hevige ontroering, hadden zij mama Van Lowe een paar dagen te Brussel gezien: de andere familie-leden nooit. Eenzame jaren hadden zich voortgesleept. Beiden hadden zij wel hun leven in moeten zien als éen groote fout. Constance's ijdelheid wrokte daarbij nog tegen het duistere leven, dat zij leidden; Henri, vier jaar jonger dan zijn vrouw, had telkens en telkens betreurd hoe hij zijn geheele leven, zijn loopbaan opgeofferd had aan deze vrouw, op het bevel zijner ouders. Zij waren als aan elkaâr gekluisterd in de nauwe gevangenis van het huwelijk. De passie voorbij, de wanhoopsilluzie der liefde voorbij, hadden zij zich nooit naar elkaâr kunnen voegen: dat, wat het eenige huwelijksgeluk maakt. Wat of zij zeiden, of dachten, of deden, het werd alles tot disharmonie. Hunne levens gleden geen oogenblik

in gelijkmatigheid naast elkaâr: hunne levens stootten en stuikten en strompelden voort. Het woord van den een was een ergernis voor de ander: zij konden elkaârs bewegingen niet verdragen. In de laatste jaren spraken zij niet meer of hun gesprek was een strijd. Tusschen hen was het kind, het kind nog van hunne liefde. Maar het kind vereenigde hen niet; het was hun een reden tot ijverzucht op elkaâr. Zij misgunden elkander hun jongen. Hij kon het niet zien in hare armen; zij kon het niet zien op zijn knie. Hij werd bleek als zij het kuste; zij schreide van afgunst, als hij het eens meênam voor eene wandeling. Toch dachten zij niet aan scheiding, omdat zij die gedachte, nauwlijks voor de wereld, maar vooral voor zichzelve, belachelijk vonden. Zij zouden hunne kluisters samen dragen, tot hun dood, in haat.

De ondragelijkheid van hun leven geleidde van zelve tot een heimwee in Constance naar Holland. De laatste jaren in Brussel - hunne kennissen verstrooid - waren zoo eenzaam, zoo droefgeestig, zoo verlaten, zoo bitter, zoo vol strijd, haat, nijd tegen Henri, geweest, dat zij smachtte naar een troost, naar iets van liefde, dat tot haar komen zoû met open armen, en haar begrijpen zoû en beklagen. Er waren dagen, dat zij geen woord sprak, na een scène met Henri, totdat Adriaan zijne armen om haar heen sloeg en zij in snikken uitbarstte aan zijn kinderlijf. Het kind, anders een stevige jongen, werd door dien niet te verbergen strijd zijner ouders, zoo geschokt in zijne zenuwen, dat hij er dikwijls ziek van was. Dan, beiden, Henri, Constance, verschrikt, wilden zich scheiden van Adriaan, voor zijn welzijn - om hem geen getuige te doen zijn van hun onvermijdelijken strijd. Maar, beiden waren zij te zwak. In hun ondragelijke leven was het kind de eenige genade. En geen van beiden hadden zij ooit kunnen besluiten tot die scheiding, zich alleen belovende zich in te houden, opdat het kind niet lijden zoû...

Constance, langzamerhand, was, telkens weêr, van Holland gaan spreken, had bekend, dat zij verlangde naar allen, die zij er eens had verlaten. Zij smachtte zich terug naar hare groote familie daarginds: hare moeder, hare broêrs, hare zusters... Zij smachtte

naar liefde, naar liefde van familie, naar de koesterende warmte en genegenheid en sympathie van een groot huisgezin, dat weldadig om haar heen zoû wezen - zooals zij het gekend had, te Buitenzorg, in Den Haag. En Van der Welcke begon het ook te voelen, het vreemde heimwee, dat terug wil naar het land van geboorte, van taal, en van verwanten. Moê van den vreemde, gaf hij Constance toe, eigenlijk op een los woord van Addy, wien den laatsten tijd ook dikwijls die naam van Holland op de lippen kwam, - de vader denkende nu ook aan de toekomst van zijn kind... Maar moesten zij niet eerst weten, hoe de familie hen ontvangen zoû? Toen had Van der Welcke geschreven aan zijne ouders, Constance aan mama Van Lowe. Met al de nederigheid van ballingen hadden zij geschreven, als het ware, na veertien jaren, nog eéns vergeving gesmeekt, en gezegd, dat zij smàchtten naar hun land, naar ouders, broêrs en zusters, naar weêr te kennen het zoete geluk te leven daar waar zij thuis behoorden. Zij hadden beiden al de oude onverbreekbare banden gevoeld, hen voelen trekken naar Holland toe, alsof er daar in den grond, in de lucht, vreemd in de atmosfeer, iets was, geheimzinnig en bijna mystiek, waaraan zij behoefte hadden om ouder en oud te worden - en ouders te zijn voor hun zoon... De ouders van Henri schreven nog niet, antwoordden nog maar niet op zijne vraag of zij nù niet vergeven konden, na zoovele lange lange jaren; of zij nù niet ontvangen wilden zijne vrouw, hunne schoondochter toch, de moeder toch van zijn zoon en hun kleinkind... Maar mama Van Lowe had Constance geschreven, o zoo een innigen, lieven brief, een brief, dien Constance gezoend had en waarover zij van geluk had liggen snikken. Mama had gezegd: kom, mijn kind, alles is vergeven, alles is vergeten: de broêrs en zusters ontvangen je met open armen... En, moeder, had zij zelve haar geluk gezegd, zij, de oude vrouw, die zich moeilijk verplaatste, die opzag tegen reizen - al was het maar een paar uur sporen naar Brussel - en die leed zoo ver van haar kind, dat, trots alles, altijd haar kind was gebleven. Toen had Constance zich niet meer kunnen inhouden, en zonder den brief af te wachten van de ouders van Henri, was zij met

Adriaan vooruit gegaan... Henri bleef nog, om eenige zaken te regelen: hij zoû haar volgen over een week.

En Holland, daarginds, zoo dichtbij, en toch zoo langen tijd onbereikbaar, was hun als een land van belofte, een land van vrede, van laat na-geluk, waar zij alles zouden vinden, voor zich en hun zoon, wat zij jaren en jaren gemist hadden: ouders en familie, oude vrienden en kennissen, en dan nog, als een bizonder element, een essence van Hollandsche atmosferen en luchten, iets onzegbaars bijna, dat zij, beiden - nu werden zij het bewust zich - gemist hadden als iets noodigs voor den honger en den dorst hunner zielen... Beiden, vereenzaamd, hadden zij eensklaps - hoe disharmonisch ook met elkaâr, toch ieder voor zich, en voor hun zoon zij beiden - als zéker geweten, dat om oud te worden en te zijn ouders voor hun kind - zij terug *moesten* naar hun land, waaraan zij verknocht waren met die geheimzinnige, vreemde en lang onbewuste banden, die jaren te loochenen zijn, tot zij zich eenmaal weêr gelden laten - onontknoopbaar - altijd.

V

Het was Zondagmiddag.

- Wij moeten heùsch van middag een paár visites maken, Kárel, zei Cateau van Lowe.

Karel beäamde dat: het was de visite-dag.

- Bij wie? vroeg hij.

Zij noemde de namen op van een paar kennissen.

- En dàn... moeten we ook nog naar óom en naar tànte Ruyvenaer: diè zijn aan de beurt... En dan naar je zúster... Kárel...: Constànce...

- Zullen we niet liever wachten tot Van der Welcke er is, anders moeten we er toch weêr naar toe.

- Ik vind het nu niet hàrtelijk te wachten, tot Van der Welcke er is... Mama heeft ons wèl het voorbeeld gegeven... om hàrtelijk te zijn... Kárel.

- Is het dan niet beter, dat jij alleen eerst gaat, Cateau: dan maak ik later een visite aan Van der Welcke. Of moet ik wachten tot Van der Welcke bij mij is geweest, vindt je?

- We zullen het nu zóó maar niet uitrekenen, zei Cateau goedmoedig. Het lijkt zoo onhàrtelijk... Het is wèl beter... als je van middag meê gaat... Kárel.

Het was dus beslist, dat zij dien middag samen naar Constance zouden gaan, maar op het punt te gaan, werd er gebeld, kwam Adolfine van Saetzema binnen.

- Zoo vervelend, dacht Cateau. Nu MOET de coupé wachten.

Het regende, en dan werd de coupé nat. Het paard was een maandpaard; de koetsier telde heelemaal niet meê: een man.

- Zoo Adòlfine, wèl, dat is nu toch zóo aardig van je...

- Ik zie jullie rijtuig voor... Ga je uit.

- Ja, straks... een páar visite's.

- Ik ook... Maar laat mij je niet ophouden... Ik moet naar Constance van middag.

- Wij óok...!

- O, jullie ook? Ik had eigenlijk wel willen wachten tot ze eens bij mij is geweest.

- Ach, zei Cateau. Het lijkt zoo... onhàrtelijk... het zóo uit te rekenen... Vindt jij dat ook niet, Adòlfine? Maar ga even zitten... Adòlfine.

Adolfine zette zich, want zij maakte Karel en Cateau een visite, en als zij zich niet zoû hebben gezet, was de visite niet gemaakt, telde ze niet als zoodanig. Misschien dat daarom Karel en Cateau het dan ook maar uitlokten even te zitten: anders was Adolfine gedwongen een volgenden dag terug te komen.

Zij zaten, de broêr, de zuster, de schoonzuster. Buiten regende het en de coupé glom al nat: de uilenoogen van Cateau bespiedden iederen droppel, door de gordijnen. Een visite-gesprek begon.

- Wat een VREESLIJK weêr... hè, Adòlfine...

- Vreeslijk...

Adolfine was mager, hoekig, nijdig, slecht gekleed. Bij de soli-

de, copieuze degelijkheid van Karel en Cateau, goed doorvoed, zwaar van comfort, blakende van geld en aisance - Karel in zijn dikke duffelsche overjas, Cateau in een degelijke zijden japon en degelijken mantel met bont, een kapotje op haar rond blankrozig vollemaansgezicht - scheen Adolfine armelijk, kribbig, pretentieus. De stof van hare kleêren kon geene vergelijking doorstaan met de degelijkheid van Cateau, waarop het geld dik en solide zat, en toch had Adolfine een zekere pretentie op mode en elegance. Een magere, geplukte boa kronkelde ijl om Adolfine's hals. Hare frizuur, door het natte weêr uit de krul, hing in piekjes van onder een vervunzigd hoedje, waarom een slappe voile drapeerde. Het was of Adolfine het voelde, want zij zeide nijdig:

- Ik heb me maar niet mooi gemaakt... met dien viezen regen.

Cateau zeide niets, maar blikte naar buiten, alsof zij zeggen wilde: *ik* heb een rijtuig.

- Dus je gáat ook... naar Constànce?

- Ja... Maar wanneer komt Van der Welcke? Saetzema wacht met zijn visite tot Van der Welcke er is...

- Zie je nu wel? zei Karel tot Cateau.

- Ach? vroeg Cateau, erg goedmoedig. Wacht Sàetzema... tot Van der Welcke er *is*? Ach! Ik heb Kárel maar gezegd meê te gaan... omdat het... misschien... niet hàrtelijk... schéen. Hoe vindt je Constànce geworden... Adòlfine? Kàrel vindt zijn zuster zóo veranderd, zóo veranderd...

- Ja, veranderd... Ze is oud geworden, heel oud, zei Adolfine, die, vier jaar jonger dan Constance, er beslist ouder uit zag.

- Ach kom, wilde Karel verdedigen. Je zoû haar toch nooit twee-en-veertig geven...

- Ach, is ze twée-en-veèrtig! teemde Cateau.

- Weet je wat ik vind, zei Adolfine. Ik vind Constance zoo niets gedistingeerd...

Als Adolfine nijdig en jaloersch was - en dat was ze meestal - zei ze juist het tegenovergestelde van wat ze heel diep in zich dacht.

- Niets gedistingeerd! herhaalde zij, met overtuiging. Er is iets in

haar haar-opmaken, in die ringen... ik weet niet wat: iets niet fatsoenlijks...

- Ja... meer iets van het buitenland, vergoêlijkte Karel, zwakjes.

- *Ik* vind, zei Cateau; in Constànce zoo iets niet dégelijks...

- Neen maar, zei Adolfine; degelijkheid is dan ook niet haar fort.

- Nooit geweest, grinnikte Karel nu.

- Was ze maar gebleven... in Brussel! nijdaste Adolfine.

- Ach! zei Cateau, groote uilenoogen. Vindt *jij* dat óok?

- Ja, jullie?

- Wij óok... èigenlijk! teemde Cateau, opgewekter, den coupé in het natte weêr vergetende.

- Ja! zei Adolfine met overtuiging. Wat moeten wij hier nu met zoo een zuster!

- Waar je niet meê voor den dag kunt komen, bromde Karel en sourdine.

- Ach! teemde Cateau tegen Adolfine. Vindt *jij* dat óok?

- En... zei Adolfine; let op mijn woorden: je zal zien: ze heeft pretenties ook. Zoo - met een nijdigen zwier van haar hand - van de groote wereld, zich pousseeren... misschien wel aan het Hof.

- Néen! teemde Cateau. Dàar... zal Constance nu toch wel tè veel tact... voor hèbben.

- Nou, dat weet je niet! bromde Karel.

- *Ik* heb nooit van al die drukte en van het Hof gehouden! verzekerde Adolfine.

Zij was in tegenstelling van Bertha en Constance niet geprezenteerd aan het Hof, omdat papa en mama Van Lowe na Constance's huwelijk, wat oud en wat moê, rustiger hadden geleefd. Zij kon dat den haren nooit vergeven.

- Neen, zeurde Cateau. Maar *jij* bent nu ook zoo een dègelijke... Hóllandsche... huisvrouw... en MOEDER, Adòlfine. Dat zeg ik... àltijd... tegen Kárel.

Adolfine keek gevleid.

- Ja maar, vergoêlijkte Karel. Je moet in Constance ook niet zoeken wat ze nooit is geweest. Ze is na haar eerste huwelijk dadelijk naar Rome gegaan.

- Die hofkringen zijn altijd gemeen, betuigde Adolfine.

- En dan in Ròme! riep-uit Cateau, de dikke handen in elkaâr. Dàar... gebeuren DINGEN!

Adolfine was opgestaan: de visite was gemaakt. Zij had wel nog heel veel te praten, onder anderen over de manier, waarop Bertha haar dochter Emilie als het ware had gedwongen in de armen van Van Raven, haar aanstaande nu - maar het werd te laat: zij vertrok. Dadelijk gingen Karel en Cateau naar den coupé.

- Ach!! schrikte Cateau. Wat is het rijtuig *nu* nàt... geworden!

Zij reden hunne visites. Eerst reden zij aan bij de Ruyvenaers, Karel belde aan, maar gelukkig waren oom en tante uit. Kaartjes bij oom en tante. Toen - Cateau raadpleegde het lijstje - bij mevrouw Van Friesesteijn, een oude kennis van mevrouw Van Lowe. Thuis. Een oude dame, klein, spits, verschrompeld, altijd op den hoor-uit naar nieuws.

- Heel aardig, Cateau. Zetje, Van Lowe... En ik hoor, Constance is terug.

- Ja-a-a... rekte Cateau. Erg pijnlijk... voor òns.

- En hoe is Constance?

- O, heel goed, ontweek Karel.

- Nu mevroùw, zeurde Cateau. Ze is de zùster... van Kárel... niet waar...

- Dus jullie ontvangen haar nu allen?

- Ja... voor mamà, weet u.

- En Bertha ook?

- Ja-a-a... Bèrtha... óok.

- En gaat ze weêr aan het Hof... denk je?

- Nu... Adòlfine zei,... dat ze weêr aan het Hof... zoû gaàn.

- Toch verkeerd... van Constance! vond de oude dame, scherp, nieuwsgierig, belust op een beetje schandaal. En Emilie... van Bertha... gaat gauw trouwen.

- Ja... En Flòortje... van Adòlfine... óok.

- Ik hoor, Emilie krijgt een prachtig uitzet, zei de oude dame. Floortje zeker veel minder?

- Niet zóó mooi! teemde Cateau. Maar toch wel dégelijk... Wat

een weêr, hè mevrouw? Kom Kàrel... wij moèten vèrder...

In den coupé. Tweede visite bij meneer en mevrouw IJkstra, neef en nicht van Cateau, die eene IJkstra is van zichzelve.

- Dag Pie-ie-iet, dag Anna...
- Dag Karel, dag Cateau...
- En Constance... is terug?
- Jà! Neen maár... wat zég je ervàn? En ze zeggen OVERAL, ze gaat aan... het Hòf.
- Ach!
- Neen!!
- Ja... Adòlfine zei het... en mevrouw Van Friesesteijn.
- Hoe dol van die mevrouw Van der Welcke, met het verleden, dat zij heeft...
- Het zal haar man zijn, die wil.
- Ja zeker... het *is* haar màn.
- En hoe ziet ze er uit?
- Nu... zóó! Ze is de zùster... van Kàrel, niet waar. Maar *ik* vind haar... nu niet zóó gedistingeerd.
- Nou... ik vind haar nog al chic! bromde Karel, een beetje boos.
- Hè... Kárel... nu ja: chic... maar zoo niet dègelijk.
- Zoo meer van het buitenland? vroeg Anna IJkstra.
- Ja... en zoo veel ringen... DAAR hoû ik niet van. En haar haren... zoo gefrizeerd en gegòlfd, weet je: wijd uit. Zoo gek... omdat ze al èrg grijs is.
- Ach!!
- Ja... Wat een weêr, hè, Anna... WIJ moeten eigenlijk vèrder, Kàrel.
- Bij wie? bromde Karel.
- Bij de Van Ravens...
- Ach neen! mopperde Karel. Het regent zoo... Den heelen tijd moet ik uitstappen en aanbellen...
- Maar heb je dan geen palfrenier? vroeg Anna onbegrijpelijk.
- Zeg, ben jij dol! mopperde Karel. Een palfrenier!
- Maar Karel... laten we dan... EVEN... naar Constànce gaan...
- Zoo, ga je naar mevrouw Van der Welcke?

- Ja... we moeten haar ZEKER vandàag nog één visite maken...

- Nou, kom dan! bromde Karel, zenuwachtig, waarom wist hij niet.

En zij reden naar het Hôtel des Indes. De concierge verzocht hen even te wachten, liet hen toen binnen...

- Hoe aardig, dat jullie komen, zei Constance, en ze was waarlijk verheugd. En met dat vreeslijke weêr. Maar je ziet... ik kan je alleen ontvangen in mijn slaapkamer. Ik heb geen salon en de gemeenschappelijke salon is vervelend... Heusch, allerliefst, dat jullie komen, en met dien regen nog wel... herhaalde zij. Adriaan!

- Mama...

- Hier zijn oom Karel en tante Cateau...

Zij wenkte haar jongen te komen uit zijne kamer. Zij had een glimlach van opgewektheid, blij te zien de gezichten van haar broêr en hare schoonzuster, hoewel zij Cateau niet kende van vroeger - verlangende als met een heimwee naar het sympathieke van familie-genegenheid...

- Zóo... is DAT je jongen... Constànce... Nu... hij is al gróot!

- Dag tante... dag oom, zei het kind, een beetje koel en hoog.

- Lijkt hij op zijn vader? vroeg Karel.

- Ja... zei Constance, onwillig.

Karel en Cateau keken naar Adriaan. Het kind stond kaarsrecht voor hen, een treffend mooi kind; zeer zeker geleek hij op zijn vader; hij had Van der Welcke's regelmatige trekken: zijn ronden schedel, zijn kort zacht kroeshaar. Hij was, op een leeftijd - dertien jaar - dat andere jongens in hun groei zijn en onhandig doen, niet groot, maar evenredig en vrij breed gebouwd, met twee vierkante schouders in zijn blauw jasje, met iets in zijn gebaar en beweging, dat al mannelijkheid was en zekerheid, vreemd in zoo jong een kind. Hij wilde beleefd zijn, maar een zeker wantrouwen was duidelijk in hem, tegen dien vreemden oom en die tante. Zijn kleine mond was beslist, gesloten; zijn oogen staarden strak, donkerblauw, ernstig en koud.

Constance deed haar broêr en schoonzuster zitten.

- Vergeef al die rommel! zeide zij, lachend. Ik profiteerde juist

van een regenachtigen dag, om mijn koffers wat over te pakken.

Cateau keek scherp rond: japonnen hingen over de stoelen, aan den kapstok, een paar hoeden lagen op tafel.

- O, Constànce! zei Cateau, en ze vond zich een beetje brutaal zoo maar Constance te zeggen, want ze zag haar schoonzuster voor de tweede maal - getrouwd met Karel na Constance's huwelijk met De Staffelaer - en ze had op de lippen om te zeggen: mevrouw.

- O, Constance... wat heb *jij* een boel kléêren!

- Vindt je... In de koffers verkreukt alles zoo...

- Ik heb zooveel japonnen NIET, niet waar, Kàrel? Maar WAT ik heb, is dégelijk... Maar *jij* bent óok degelijk... Constànce... Ik *hoû* van soliede kleêren... Alleen zooveel kanten... zouden *mij* kriebelig maken... Ja, Bèrtha... DIE kleedt zich ook goed... Maar Adòlfine, hè, wat ziet *die* er altijd uit.

- Ach, ja? vroeg Constance. Maar ze moet ook nog al rekenen, niet waar...

- *Ik* heb maar een pàar japonnen... in het jaar... maar *die* zijn solide.

- En komt Van der Welcke gauw? vroeg Karel.

- Overmorgen, schrijft hij. Dan gaan we een huis zoeken... Ik vind het toch zoo prettig weêr in Den Haag te zijn... bij jullie allemaal... Mama zie ik iederen dag. Gisteren ben ik bij Bertha geweest... een druk huishouden, niet waar? Ik viel in allerlei repetities... voor de bruiloft. Gisteren ben ik bij Gerrit geweest... Adeline is een dotje en ik heb gelachen, gelachen... Wat een boel kinderen! Ik ken ze nog niet allemaal uit elkaâr... Maar lief, aardig, dat blonde vrouwtje en dat blonde troepje... en van den zomer verwacht ze weêr een baby! En Dorine is ook lief... O je weet het niet, je weet het niet... ik ben blij jullie allemaal te zien! Wij zijn een groote familie en het leven in Den Haag is druk, bijvoorbeeld, in de kringen van Bertha... Gerrit en Adeline hebben het weêr druk met hun troepje... Maar ik hoop toch ook mijn plaats weêr bij jullie allen in te nemen. Zoo lang is het geleden, dat ik niemand van jullie gezien heb! Ach, ik heb het niet willen dwingen! Mama

is nog eens een paar keer in Brussel bij mij geweest. Maar mijn broêrs en mijn zusters... neen, lief was het niet van jullie! Maar, ach, het kon misschien niet anders! Het was nu eenmaal zoo... Jullie konden mij niet achten, jullie moesten mij wel verwerpen!... Ik heb vreeslijk geleden... al die jaren! Ik heb nooit iemand gehad met wie ik spreken kon... dan met hèm... mijn kleine kerel! Het was niet goed, niet waar Addy, dat mama altijd zooveel met je sprak... Maar met Henri, met Van der Welcke kòn ik me niet uitspreken. O, we zijn heel goed met elkaâr, heel goed... Ik kan je niet zeggen hoe ik op eens verlangde naar Den Haag, naar de familie, de kennissen, naar jullie allen, allemaal! Ik schreef mama altijd geregeld, mama hield me van alles op de hoogte, zond me de portretten van de neefjes en nichtjes. Toch dwarrelt het me nu, dat ik jullie allen zie... Wij zijn ook zoovelen... Ik geloof niet, dat er veel zoo groote familie's zijn als wij... Bertha's huis is op zich zelf een druk huis... Bertha al grootmama... Het is ontzettend, wat worden we oud! Ik ben twee-en-veertig! O, ik kon niet langer zoo in Brussel wonen... we hadden niemand meer... onze kennissen verstrooid, weg... Van der Welcke verlangde ook naar Holland... Ook voor Addy... Hij spreekt toch heel goed Hollandsch... ik heb het altijd aangehouden. Misschien een beetje Vlaamsch: hè, Addy... wij hadden een Vlaamsche meid... O, wat heb ik jullie veel te vertellen, lachte zij gelukkig. Niets interessant, hè, maar ik heb behoefte mijn hart uit te storten, te praten, te praten, te praten met jullie, jullie allemaal, mijn broêrs, mijn zusters!

Zij stond eensklaps op.

- Karel... weet je nog... in Indië... hoe we in de rivier speelden, achter het Paleis, op de groote steenblokken liepen... met Gerrit? Wij drieën speelden altijd te zamen... Ja Bertha... was toen al een paar jaar getrouwd, toen wij nog kinderen waren... Is ze nu al vijftig, Bertha?... Ze is heelemaal grijs! Ik ook, ik word grijs! Lieve Bertha... En Louis en Gertrude gestorven in Buitenzorg... Herinner je, Karel... wij met ons drieën altijd te zamen! Jij droeg me op je rug over het water... wat waren we ondeugend! Ik was

toen al een meisje van dertien, veertien... En, zoo gek in Indië... het volgende jaar droeg ik lange rokken, en kwam ik al op de bals... Ik vond het heerlijk, die grandeur... de adjudanten... het Wien-Neêrlands-Bloed, dat gespeeld werd als wij binnenkwamen... Ik verbeeldde me, dat ze het ook voor mij speelden! Het dochtertje van den Gouverneur-Generaal... Ja, Van Naghel was toen advocaat te Semarang; Bertha maakte die grootheid niet meê... O, nu is ze voorbij... mijn ijdelheid... Zooals een mensch verandert... Jij ook, Karel, je bent veranderd... Je bent zoo gepozeerd geworden, zoo deftig... Jammer, dat je geen burgemeester meer bent, je bent er als voor geknipt, Karel!

Zij poogde te schertsen, in eens voelende, dat zij te veel sprak, over zichzelve, zich gaan liet, terwijl Karel en Cateau haar zaten aan te staren. Toch voelde zij voor hen: was Karel niet haar broêr, die met Gerrit altijd gemengd was geweest in haar kinderherinneringen, en was Cateau niet zijne vrouw, al had zij geen sympathiek gezicht, met die groote, ronde oogen...? Waren zij niet leden van de familie, naar welke zij zoo verlangd had? Zij poogde te schertsen na hare al te spontane ontboezeming, maar zij voelde eensklaps, dat ook die scherts nog niet de toon was, die harmonisch zoû hun gesprek doen klinken. Zij voelde, dat zij in twintig jaren haar broêr niet gezien had: niet meer na den dag van haar huwelijk met De Staffelaer - en dat zij als geheel vreemd van elkaâr waren. Zij voelde, dat zij Cateau in het geheel niet kende. En al waren Karel en Cateau dus haar broêr en haar zuster, zij waren ook vreemden. Maar juist dit wilde zij niet: zij wilde hen allen winnen, hare familie, om hen allen te hebben warm om haar, sympathisch om haar... En zij sprak over mama, over den Zondag-avond, over mama's familie-zwak, dat zij ook nu zoo sterk in zich voelde, ontwikkeld als het zich had in de smachting dier triestige jaren in Brussel. Zij vroeg hun raad, omtrent huizen, in Den Haag.

- Het beste is, dat je een woninggids raadpleegt, zei Karel; er woont er hier een vlak bij; zoo een man weet alle huizen, die openstaan.

- Het zal moeilijk zijn iets te vinden, zei Constance. Wij hadden in Brussel een heel lief appartement en ik hoû eigenlijk meer van een appartement dan van een heel huis. Maar in Holland is zoo iets niet te vinden.

- Ach, Constànce! zei Cateau, groote oogen. Vindt jij zóo een appàrtement... niet benàáuwd?

- O neen... en ik vind het heerlijk zoo alles op één étage. Ik hoû niets van meiden, die op de trappen draven.

- Ja maar... er MOET toch schòon gemaakt... WORDEN.

- Nu, dat gebeurde bij mij ook... Alleen bij een buitenlandsch appartement wordt niet zooveel aan de bel gehangen, als aan een Hollandsche voordeur... De keukenmeid gaat 's morgens naar de markt...

- En dan koopt ze maar... van àlles?

- Dan koopt ze voor een paar dagen: groenten en eieren en wat ze noodig heeft.

- Laat je dat dan OVER... aan de KEUKENMEID??

- O ja! Verbeeldt je als je het niet aan haar overliet! lachte Constance. Ze zoû er niets van begrijpen. Ik geef haar alleen eenige aanwijzingen.

- Maar dàt vind *ik* nu toch... heelemaal geen DEGELIJKE manier van... HUIShòuding! Vindt jij wèl... Kárel?

- 's Lands wijs... bromde Karel, en sourdine. Dacht je een huis te zoeken in de nieuwe buurten, Duinoord bijvoorbeeld?

- Liever niet zoo heel ver... van jullie allemaal af.

- Die Constànce! lachte Cateau, rond gezicht. Maar we wonen... ALLEMAAL... nog al UIT elkaâr!

Er werd geklopt: de portier liet Adolfine binnen.

- Zoo, Adolfine! Maar hoe lief van je - ook eens te komen, en dat als we van avond toch al samenkomen bij mama. Je bent een hartelijke zus! en zij kuste Adolfine. - Dat is mijn jongen... Ik ben al eens met hem bij je geweest, maar je was niet thuis...

- Dag tante, zei Addy stijf.

- Vergeef de rommel, Adolfine. Ik pakte juist mijn koffers uit.

- *Wij* moeten... eigenlijk... vèrder..., Kárel!

- Gaan jullie al?!

- Ja... het regent zóo... en de coupé wordt zoo... nàt.

- Constance, zei Karel. Van der Welcke komt overmorgen, zei je?

- Denkelijk wel...

- Nu dan... doe hem dan wel mijn groeten... en... en wil je hem dan mijn kaartje geven... dan is dat in orde...

Hij nam zijn kaartje uit zijn portefeuille en legde het op een hoek van de spiegelconsole. Constance zag hem aan, even verward. Zij kon een oogenblik niet spreken, begreep niet. Zij was zelve opgevoed en had zelve geleefd volgens zeer minutieuze regelen van kaartjes-pousseeren, maar toch begreep zij niet goed, dat een zwager bij een anderen zwager - zelfs vóor dat hij in de stad was, en tijdens een bezoek in de slaapkamer zijner zuster, tusschen de intimiteit van hare uitgepakte koffers, een kaartje voor hem ter zijde legde... Maar zij was zoo lang uit Holland en uit Den Haag weg geweest; zij wilde niet laten blijken, dat zij niet begreep en, als vrouw van de wereld, wilde zij ook vooral niet laten blijken, dat zij Karels kaartje niet alleen stijf maar zelfs intens burgerlijk vond en zij zeide met een zachten glimlach:

- Heel goed, Karel: Van der Welcke zal je visite zeer apprecieeren.

Hare stem klonk vriendelijk, eenvoudig, zusterlijk gewoon en noch Karel noch Cateau merkten iets, dat Constance zich zoo bedwongen had als zij zich in Rome wel eens had moeten bedwingen, in een diplomatieken salon, vol intrigue en beleefde nijdigheid...

In den coupé zei Cateau:

- Dat heb je slim... gedaan... Kárel... met dat kàartje...

- Ja, het leek me zoo het beste, zei Karel, burgemeesterlijk.

VI

Adolfine keek nijdig om zich rond. Wat moest die Constance aan

haar toilet verdoen, en zoo veel geld hadden ze toch niet, want ze leefden van een toelage van papa en mama Van der Welcke - van Constance's vaderlijk erfdeel - en van wat Van der Welcke scharrelde in Brussel: met wijnen en assurantie's. Alles te zamen niet vet soppen: dat wist Adolfine zeker. Zij vond vooral een bonten bolero prachtig en verwonderde zich wat dat toch voor twee soorten bont was, maar zij zeide er niets van; zij prees in een ander nooit iets, noch zijn mantel, noch zijn kwaliteit van gemoed of hart. Al had zij er nu een lief ding meê kunnen winnen - zij had toch niet kunnen zeggen: Constance, wat is dat een aardige bolero. Maar telkens zag zij, nijdig, bleek van afgunst, naar het bonten kleedingstuk, dat over een stoel hing en haar bijna pijn deed, omdat zij het niet bezat, en niet wist hoe zij er ooit een zoû kunnen bezitten.

Constance was wat moê. Zij had eerst met Addy koffers uitgepakt, Karel en Cateau waren gekomen en zij had druk gepraat, blij hen te zien. Maar dat kaartje van Karel had haar stil gemaakt en zij sprak matjes.

- En je meisje... Adolfine... trouwt al gauw?

- In Mei.

- Ik heb je meisjes na verleden Zondag niet meer gezien... Een paar dagen geleden vond ik wel hun kaartjes en dat van Dijkerhof... Wat gaat een week toch gauw voorbij... Ik heb jullie ook niet thuis gevonden.

- Het is zoo druk... allerlei boodschappen altijd... om het uitzet...

- Is Dijkerhof een aardige jongen...

- Ja - en ze zijn van een heele goede familie...

De Dijkerhofs waren nu juist niet van de côterie van de Van Lowe's, en mama Van Lowe had het engagement maar zoo-zoo gevonden.

Constance zweeg, zij was moê, zij had hoofdpijn en zij dacht, dat Adolfine maar het gesprek gaande moest houden. Maar Adolfine was te afgeleid door den bolero, om erg op dreef te komen. Zij zocht naar een onderwerp... Toch waren er velen, want zij verging van nieuwsgierigheid om allerlei te weten, bij voorbeeld, hoe Constance wel dacht over Bertha en over Cateau... Als die

ellendige bolero nu daar maar niet hing! Eindelijk begon zij:

- En je zoekt naar een huis?

Constance antwoordde, vaag, en omdat zij hoofdpijn had, kreeg haar blik iets starends, uit de hoogte, en trokken hare lippen dun. Adolfine vond haar aanmatigend, meenende dat Constance toch altijd pedant was geweest, na haar huwelijk met De Staffelaer, na al dien chic in Rome... Adolfine vermoedde, dat Constance op haar neêrzag, en Constance had alleen maar hoofdpijn.

- En denk je veel visites te maken?

Neen, Constance dacht het niet.

- Ga je niet aan het Hof?

Neen, daar had Constance heelemaal niet aan gedacht.

- Gaat je jongen op de Burgerschool?

Neen, hij zoû zijn examen doen voor het Gymnazium: hij moest studeeren, wilde Van der Welcke.

- Wat zijn dat voor portretten?

Kennissen waren het, uit Brussel.

- Hadt je er veel kennissen...

Den laatsten tijd niet meer...

Eensklaps ontmoetten Constance's oogen die van Adolfine. En Constance zag niet den haat van Adolfine: Constance zag alleen hare zuster, vier jaren jonger dan zij, maar afgetobd door een druk, moeilijk leven, vol geldbeslommering, vol last van veel eischende, onaardige kinderen, zonder hulp bij haar man, Van Saetzema, hoofdcommies aan het Departement van Justitie... Constance zag hare zuster mager, geel, opgevreten van zorg en bitterheid, in die bijna armoedige en toch pretentieuze rok, mantel, hoed, boa. En zij voelde, niettegenstaande haar meer en meer opkomende hoofdpijn, een diep medelijden, omdat Adolfine hare zuster was. Zij stond op en naderde Adolfine.

- Fine, zeide zij, ronduit. Wees niet boos, als ik niet spraakzamer ben... Maar ik heb zóo een hoofdpijn... Toch vind ik het allerliefst, dat je me eens opzoekt. Doe het veel. Laten we elkaâr veel zien. Ik ben alleen in Den Haag gekomen om veel van jullie te zien. Ik heb gesmacht naar jullie allen. Ik heb lange, lange treurige

jaren doorleefd. Ik heb niemand in mijn leven... dan mijn jongen. En hij is nog zoo jong en ik zeg hem al veel te veel. Ik heb veel geleden, Adolfine, Fine... Wees wat lief tegen me, hoû een beetje van jullie Constance. Ze heeft niet altijd goed gehandeld, ze heeft niet altijd goed gehandeld... Maar vergeef het haar, vergeef haar dat verleden, - fluisterde zij zachter, opdat Addy haar niet zoû hooren nu; - vergeef haar dat verleden, dat altijd, altijd blijft... dat nóoit is het verleden voor goed geworden... vergeef het haar... en heb haar een beetje lief...!

Zij barstte eensklaps in een zenuwsnik uit, en in een impulzie, knielde zij bij Adolfine en legde haar hoofd tegen Adolfine's borst en voelde in hare armen Adolfine heel mager aan en ellendig. Een natte reuk van regen stoomde uit haar bemodderde rok.

- Beste Constance! zei Adolfine, wel geroerd. Zeker, ik hoû van je... en dat verleden... dat is al zoo lang geleden: daar denken we geen van allen meer aan...

Maar Constance snikte, snikte.

- Mama, zei Addy.

Zij trok hem ook naar zich toe, hield haar zuster en haar kind dicht bij zich.

- Toe, Constance...

- Mama, huil zoo niet... Je hebt altijd zoo een hoofdpijn, moesje, na die buien...

Zij bedwong zich nu, stond op, en Adolfine vond eenige hartelijke woorden. Adolfine was wel aangedaan, maar zij had het land over dien bolero en daarbij vond zij Addy mooier, beter bijna, dan eén van haar drie leelijke onhebbelijke jongens... Toch kuste zij Constance en sprak zij af, dat Constance morgen avond zoû komen thee drinken. Nu dat Constance wat kalmer was en wat lachte door hare tranen, nam Adolfine afscheid met een hartelijken zoen.

- En dan zal ik maar een kaartje van Van Saetzema hier leggen, bij dat van Karel, niet waar Constance, voor Van der Welcke, als hij overmorgen komt...

Zij legde het kaartje neêr, en, zich plotseling niet meer kunnen-

de bedwingen, ging zij even, als voorbij loopende, naar den bolero, keek er naar en zeide, met een stem, die heel anders klonk dan de gedachte, die stil nijdigde in haar:

- Maar Constance!!... Draag JIJ nog zulke korte manteltjes?

- O, dat is al zoo lang mode, antwoordde Constance, nog denkende aan de kaartjes...

- Nu... maar, het zoû *mij*... te kort zijn... voor mijn leeftijd... hoor!

En, jonger zij dan Constance, was de kritiek scherp, en verborg zij tegelijkertijd Adolfine's ware gedachte, en de zuster, voldaan nu, ging...

Constance tuurde op de twee kaartjes en in eens snikte zij weêr los.

Addy nam haar in zijne armen: hij was al bijna zoo groot als zij...

- Mama, zeide hij zacht, met zijn ferme stem van jongen man. Huil niet zoo en ga wat liggen op bed. U moet van avond naar grootmama, en u zal te moê zijn, als u niet wat gaat liggen...

En hij hielp haar zich wat uitkleeden en schikte hare kussens op.

Zij lag nu op bed, zacht zenuwsnikkend, eigenlijk wist zij niet meer waarom...

Hij zette zich neêr bij het raam, bij de spiegelconsole, en nam zijn boek, een krijgsverhaal van Transvaal. Eene beweging van zijn arm deed de beide kaartjes vallen, op het tapijt. Hij zag er even heen, naar de twee stukjes kartonnen formaliteit, liet ze liggen, en las door...

VII

Dien avond speelde Constance meê, whist, hoewel zij nog een erge hoofdpijn had. Zij had op verzoek van mama Van Lowe Addy meêgebracht en hij had zich gevoegd bij de neven en nichtjes om den allegaâr. Constance speelde met Bertha, met Gerrit en oom Ruyvenaer.

- Constance, zei Bertha. Je moet het niet onlief van me vinden, dat ik pas één keer bij je ben geweest - je was niet thuis - maar het is zoo druk... Ik heb je vandaag de invitaties gezonden voor de partijen van de bruiloft... Je komt natuurlijk, niet waar...

Bertha was de oudste dochter, mevrouw Van Naghel van Voorde, haar man minister van koloniën; in hun huis had Constance dadelijk gevoeld iets als van het ouderlijke huis, vroeger: een groote familie; een kring, even kolonialistisch getint met de hoogste koloniale autoriteiten, terug uit Indië; Van Naghel had zijne carrière gemaakt door protectie van zijn schoonvader, de oud-gouverneur-generaal; hunne kennissen zweemden ook even den kring van het corps-diplomatique aan en men telde natuurlijk ook onder ze de elementen uit de hoogere Haagsche bureaucratie. Hoewel Constance nog maar eens bij hen aan huis was geweest - te midden van een drukte van repetities voor bruiloftsvoorstellingen - had zij er dadelijk iets zeer sympathisch en bekends gevoeld, iets van haar vroeger thuis: een atmosfeer van grootheid, gewichtigheid, die zij wel sedert jaren ontwend was, maar tot welke zij zich toch aangetrokken voelde, uit het aangeboren instinct eener ijdelheid, die zij dood nu in zich waande.

Constance voelde zich tevreden, al had zij nog hoofdpijn. Oom Ruyvenaer was druk, maar vroolijk - omdat hij won, met Gerrit. Bertha en Constance, geen van beiden bij de kaarten, spraken door, speelden slecht. Bertha was al bijna geheel grijs - grijzer zelfs dan mama Van Lowe. Zij had een beetje een plechtig gezicht, zij leek op haar vader: de harde strakke trekken, de harde donkere oogen, de dunne lippen. Hare oogleden knipten altijd, of zij moeilijk zag. En zij had in haar wijze van praten iets verstrooids, alsof zij altijd aan iets anders dacht. Zij was goed gekleed, eenvoudig, met smaak.

- Ik vind het zoo aardig, dat jullie huis zoo een herhaling is van ons ouderlijk huis... van vroeger, zei Constance.

- Ja, zei Bertha. Wat is troef...

- Je hebt zelf ruiten gemaakt, zei Gerrit, de ritmeester, flink, breed en blond. Zusje, oppassen.

- En je hebt zeker een heel druk huis, Bertha?

- Ja, zei Bertha. Heel druk.

En zij speelde een verkeerde kaart.

- Ik heb dat ook zoo gekend, die drukte, zei Constance. Dat was in Rome ook zoo, verschrikkelijk druk; op één dag altijd vier, vijf dingen, waar je je onmogelijk aan kon onttrekken...

Bertha glimlachte vaag, en Constance voelde eensklaps, dat zij niet over Rome spreken kon. Zij schrikte: zij kon den naam van De Staffelaer niet uiten, zij moest geheel dien tijd van grootheid nieeren... Het maakte haar eensklaps zenuwachtig, want zij had niet gedacht, dat zij, te midden van haar broêrs en zusters, zich ook bedwingen moest, tact moest toonen... Zij was juist tot hen gekomen om, spontaan, zich te kunnen ontspannen... maar zij voelde in Bertha zeer sterk eene afkeuring, dat zij over Rome dorst praten... Zij had over Rome willen praten, een beetje uit ijdelheid, om hare zuster, de vrouw van een minister, die 'meêdeed', te herinneren, dat ook zij die grootheid gekend en geleefd had... Maar zij voelde, dat zij nederig moest zijn: dat zij niets meer was dan mevrouw Van der Welcke: de zuster, die een misstap had gedaan, getrouwd was met haar 'amant' en, najaren, in genade door de familie aangenomen. Dit sprak duidelijk uit Bertha's plechtig Van Lowe-hard gezicht met de knippende oogen - ook al zeide Bertha geen woord. Constance zweeg, speelde; oom Ruyvenaer, druk, tapte moppen...

- Daar valt de vrouw! zei hij, dik. Dat is één gevallen vrouwtje meer! juichte hij luidruchtig.

En uitspelende zijn aas, streek hij met een breeden zwaai van zijn hand de zet op.

Constance was bleek en Bertha knipte de oogen heelemaal dicht.

Maar Bertha was te veel gewend aan ooms vulgaire onhandigheden, om er zeer getroffen door te worden, en zij kwam, correct, uit in de invite van haar partner.

Constance hield zich strak, speelde na. Zij had in eene van hare zenuwbuien kunnen uitsnikken, maar zij bedwong zich, weten-

de, dat oom onhandig, druk, vulgair was, maar toch niet met opzet had willen kwetsen. En zij was Gerrit dankbaar, toen die haar als te hulpe kwam.

- Wat een aardige jongen is die boy van jou, Constance.
- Mijn Addy... ja.
- Alleen een beetje deftig voor zijn jaren, maar anders een flink ventje.
- Hij is altijd heel lief voor mij. Wij zijn beiden dol op hem.
- Je moet hem dikwijls bij ons laten komen. Ons huis is eén kinderkamer en in mijn troep zal hij jong blijven.
- Goed, Gerrit, heel graag. Het is aardig van je dat te zeggen.
- Wat moet hij worden?
- Van der Welcke wil, dat hij eerst studeert. En dan later in de diplomatie.
- Zoû hij daar geschikt voor zijn?
- Ik weet het niet... Hij is misschien een beetje te strak... Maar hij is nog zoo jong.
- Laat hem Woensdag komen koffie-drinken en dan wandelen met mijn bende.
- Goed, ik zal het hem zeggen.
- Ja, zei Bertha, hartelijker, als ontwakende uit een droom. Hij is een allerliefste jongen, alleen een beetje strak.
- Hij is hier nog zoo vreemd.
- Hij is heel beleefd, zei Bertha; maar op een afstand. Hij groet heel beleefd, maar als hij: dag, tante, zegt, klinkt dat als tegen een vreemde.
- Ach, Bertha, hij ziet in eens zoo veel nieuwe ooms en tantes.
- Hij is een heel lieve jongen. Een mooi kereltje. Hij lijkt op zijn vader?
- Ja, zei Constance onwillig.

Zij voelde weêr, dat er weêr was: het verleden. Zij voelde, dat Bertha dacht: Van der Welcke, - zij had zijn portret wel eens gezien bij mama - is een zeer knap mensch, en daarom ben je, toen, op hem verliefd geworden, Constance?

Maar Gerrit lachte.

- Waarom zeg je dat zoo bedenkelijk, zusje?

- Bedenkelijk?

- Het is, alsof je het niet goed vindt, dat je zoon op zijn vader lijkt!

Constance was dankbaar: Gerrit was zoo gewoon, zoo natuurlijk: zij lachte.

- Ach, wel neen!

- Denk je, dat ik het niet hoor: 'lijkt hij op zijn vader?' 'Ja-a-a'...

Zij werd eensklaps heel oprecht, tegen Gerrit.

- Zei ik dat zoo? Ja, het is zoo dwaas: ik ben een beetje jaloersch op Van der Welcke... wat Addy aangaat. Zoo dwaas van me, niet waar?

Bertha keek strak, knipte de oogen. Oom streek zet na zet op.

- De robber is uit: Gerrit en ik winnen. We rekenen maar niet af, hè...

De boterhammetjes gingen rond, de glazen wijn, de grogjes.

- Gerrit, zei Constance, terwijl zij naast hem zitten ging. Je bent gelukkig, niet waar, in je huis, met je vrouwtje, je kinderen?

Gerrit schrikte.

- Waarom vraag je dat...

- Ik kreeg dien indruk...

- Maar waarom vraagje het?

- Is het dan niet zoo...

- Ja zeker, zeker... Natuurlijk... Adeline!

Hij wenkte zijne vrouw, een blond dik poppetje, een zacht lief vrouwtje van acht-en-twintig; zij had al zeven kinderen; omdat Gerrit, wat oud getrouwd, zei, dat hij zijn tijdverlies wilde inhalen, om een heel troepje bij elkaâr te krijgen.

- Constance vraagt of we gelukkig zijn...

- Die Constance! Natuurlijk! zei Adeline.

- Je hebt een aardig troepje...

- Je jongen is ook een dot...

Zij glimlachten allen, gelukkig om de kinderen. Gerrit, onrustig, bewoog bijna woest zijn groote ledematen.

- Kinderen, dat is alles! juichte Gerrit, wat luid. Wij scheiden niet

uit tot wij er twaalf hebben, niet waar, Lien?

- Maar Gerrit... je bent dol...

- Ja... zeg, Constance, waarom dien kerel van jou zoo alleen te laten... Dat is niet goed voor een kind.

- Neen Gerrit, zoo is het goed. Het zoû niet ons geluk zijn - veel kinderen te hebben.

- Zeg - jij bent zoo indiscreet geweest te vragen of we gelukkig zijn; nu ik ook op mijn beurt... Ik geloof niet, dat het erg botert tusschen jou en je man.

- Ach... we schikken ons naar elkaâr... En misschien dat zelfs niet eens... Addy houdt ons samen. We zijn beiden dol op hem. Van der Welcke is dol op zijn jongen. Ik ook. Ik ook. Hij is alles, zoo wel voor hem... als voor mij...

Hare oogen vulden vol tranen.

- Voor elkaâr... zijn we niets meer!

Zij zat tusschen Gerrit en Adeline.

- Ik verlangde zoo naar jullie allen! zeide zij, beiden nemende bij de hand. Wees lief tegen me, wil je? Ik smacht naar sympathie... Mijn kind is mijn alles... Maar hij is zoo jong - en ik zeg hem al te veel... O, God, wat een leven, die laatste, laatstejaren! Neen, jullie zijn niet lief geweest! Waarom mij nooit... nóoit... eens opgezocht... in Brussel!

- Beste Constance... zei Gerrit; als wij ooit geweten hadden, dat je het wenschte... Maar ook jij liet nooit van je hooren... Alleen aan mama schreef je; die heeft je nu en dan eens opgezocht. Zeg zelf... We waren vervreemd van elkaâr.

- Laten we elkaâr dan nu weêr terug vinden! Wees lief tegen me! Je vrouwtje... ik ken haar niet... Maar je bent toch ook mijn zuster, niet waar, Adeline. Hoû een beetje van me...

- Ja zeker, Constance. Laten we elkaâr dan ook veel zien.

- Hoe is Bertha geworden, Gerrit. Zeg me...

- Bertha is heel lief. Bertha is een voorbeeldige moeder, een uitstekende vrouw. Bertha heeft een druk leven. Ze doen veel goed, ze leven voor hun kinderen, ze zien veel menschen... Ze zijn in de upper ten of liever in de upper two and three van Den Haag.

Wij niet, hoor. Wij komen ook nooit op hun groote diners, wij zijn heelemaal niet in hun côterie.

- Ik kom zelfs nooit op Bertha haar jours, zei Adeline.

- En toch zijn we heel wel met elkaâr. En Bertha is heél lief en als Adeline een baby wacht - gewone toestand bij ons - is Bertha net een moeder. Maar de menschen leven nu eenmaal in *hun* kring, en die is erg groot, druk, gewichtig, chic en alles wat je nog meer wilt.

- Dus Adolfine en Van Saetzema?

- Ja, dat kan je nagaan. Die komen ook nooit op hun diners en jours en bals etcetera. En dat maakt Adolfine razend. Maar het kan ons totaal niet schelen.

- En oom en tante Ruyvenaer?

- Komen op de jours, lachte Adeline, maar niet op de diners. En die hebben weêr hun Indisch clubje, dat heel vroolijk is, maar natuurlijk weêr heelemaal apart.

- Ja, peinsde Constance. Zoo een heele groote familie als de onze... heeft noodzakelijk allerlei afscheidingen...

- En daarom houdt mama altijd zeer vast aan haar ‘familie-tafereel’ waarop al de elementen samenvloeien.

- Soms zien we elkaâr in weken, in maanden nooit anders dan op die Zondag-avonden...

- En zeg mij: Karel en Cateau...

- Kárel... en Cateaù... - deed Gerrit Cateau na: diè... leven lèkkertjes... en éten... HEEL GOED... met hun beidjes... niet waar... Adeline?

Zij lachten.

- Ach, ik heb altijd van Karel gehouden, zei Constance. Van Karel en van jou, Gerrit... Herinner je, in de rivier, achter het Paleis te Buitenzorg...

Hij keek haar lang aan, zoekende in hare oogen het verleden van hunne kinderjaren...

- Ja, toen was je een aardig kind... Je speelde altijd met ons sprookjes tusschen die groote blâren, van eene prinses en feeën en ridders en weet ik wat al meer. Je was toen een dot van een kind...

Zoo een klein, fijn, bleek, fantastisch meisje, in je witte ‘baadje’, en je broêrs waren verliefd op je... Maar twee jaar daarna - ik was toen een jongen van zestien en jij was vijftien - toen was je in eens een nuf, in een lange baljapon, en danste je alleen met oude generaals en den Algemeenen Secretaris...

- En wat ben ik nu? vroeg zij, glimlachend, maar hare ziel van weemoed vol.
- De verloren zuster... weêrgevonden.
- Ja... wèl de verloren zuster.
- Kom, zusje, niet zoo droevig.
- Mijn leven is zwaar geweest.
- Maar je hebt nu je jongen, je kind. Kinderen zijn alles.
- Mijn leven is fout geweest op fout... En ik ben zoo bang, dat ik mijn jongen niet goed zal opvoeden.
- Laat dat dan over aan je man! zei Gerrit mannelijk.
- Zoo? riep Adeline. Moet ze dat overlaten aan haar man??
- Ja, Adeline. Net als bij ons. Ik de jongens, jij de meisjes.
- Zoo??
- Maar Gerrit, als ik Addy overlaat aan Van der Welcke... heb ik niets. Niets.
- Wees dan flinker en niet bang.
- O, het leven is soms zoo moeilijk... Dus Adeline, Gerrit... jullie zullen een beetje houden van je verloren en weêrgevonden zuster?

Adeline kuste Constance.

Mama Van Lowe trad nader, glanzende, als altijd op het ‘familie-tafereel’, als zij ze allen verzamelde.

- Mama, ik ben zóo blij... zóo gelukkig... bij u allen te zijn! murmelde Constance.

De meiden brachten mantels en jassen binnen.

VIII

Den volgenden dag haalde Addy zijn vader af van het spoor.

- Vadertje, vadertje! juichte hij, toen Van der Welcke uitstapte.

Zij omhelsden elkaâr, Van der Welcke, zeer geroerd, omdat het vijftien jaar was geleden, sedert hij Holland verlaten had. Addy, als een man, hielp papa met de bagage en zij reden weg, in de vigilante.

- Mijn jongen, ik heb je in tien dagen niet gezien!
- Wat hadt je toch zoo lang te doen, vadertje?
- Nu is alles geregeld...
- En nu gaan we een huis zoeken?
- Ja.

Hij zag met een lach van genot op zijn kind, sloeg den arm om zijn schouder, trok hem tot zich, zich voelende vol zwaren vreemden weemoed en voldoening, omdat hij terug was, in Holland.

Zij hielden stil, voor het hôtel. Constance wachtte hen af in haar kamer.

- Dag Constance.
- Dag Henri.
- Ik ben met alles klaar gekomen.
- Zoo veel te beter... Hier is je kamer.
- Best...

Hij belde, bestelde zich koffie.

Haar gezicht stond dadelijk strak, nerveus. Addy schonk de koffie in.

- Daar vadertje.
- Dank je, mijn boy. En hoe bevalt het jou, mijn kerel, in je Hollandsche vaderland? Hoe bevallen je al de neven en nichtjes?
- O, ik heb nog niet veel van ze gezien, maar ik ga morgen naar de kinderen van oom Gerrit en tante Adeline.
- Hoeveel zijn er daar?
- Zeven...
- Sapristi! Gaat het goed met mama, Constance...
- Ja, heel goed...
- Ik heb... ik heb een brief van papa... stamelde hij bijna. Papa en mama verlangen, dat we ze gauw komen opzoeken in Driebergen...

Het was, eindelijk, de zoo lang verwachte verzoening, die hij haar bracht. Zij zag hem aan, zonder een woord...

- Hier heb je den brief! zeide hij en reikte haar dien over.

Zij las. Het was in de moeilijke woorden van een oud en ouderwetsch man, die zelden schreef, een poging tot vergeven, vergeten, tot welkom - pijnlijk, maar niet onoprecht. De brief eindigde, dat zijne ouders Henri, en Constance en Addy gauw verwachtten te Driebergen.

Haar hart klopte.

- Zij nemen mij dus in genade aan! dacht zij bitter. Waarom eerst nu? Waarom eerst nu? Dertien jaren is mijn jongen oud en zij hebben niet naar hun eenigen kleinzoon getaald. Harde menschen! Waarom eerst nu! Ik hoû niet van ze...

Zij zeide echter alleen:

- Het is heel vriendelijk... van je ouders.

Zij had dat zoo geleerd, in Rome: zoo te zeggen dingen, die zij anders meende.

- En wanneer wil je dan naar Driebergen gaan? vroeg zij.

- Morgen.

- Dan zouden wij 's avonds gaan thee drinken bij de Van Saetzema's... Adolfine en haar man.

- Ik verlang naar mijn ouders.

- Nu negligeer *mijn* familie dan maar voor de jouwe en schrijf Van Saetzema af.

- Er is van negligeeren geen sprake... Ik verlang naar mijn ouders en we moeten hun toonen, dat wij hun brief apprecieeren.

- Apprecieeren? vroeg zij bitter. Wat moet ik apprecieeren? Dat ze dertien jaren noodig hebben om te zeggen, dat ze hun kleinkind verlangen te zien?

- In al die jaren heeft jouw familie ook niet naar je getaald.

- Dat is niet waar. Mama heeft ons in Brussel opgezocht.

- In dertien jaren - hij lachte schamper - twee maal twee dagen.

Zij stampte met den voet.

- Mama is een oude vrouw... zij reist nooit!

- Mijn ouders zijn ook oud... en ze hebben veel te strijden gehad

met hun ideeën en overtuigingen.

- Dus ik moet hun dankbaar zijn?

Hij zag haar hard aan.

- Dankbaar? zeide hij. Je bent het nooit geweest. Niet aan hen, niet aan mij...

Zij krampte hare vuisten.

- Altijd! gilde zij op. Altijd ook! Altijd verwijtingen, dat *ik* je carrière heb gebroken, dat ik... dat ik...

Zij zenuwsnikte luid op.

- Mama, zeide Addy.

Het kind was tusschen hen. Het was voor beiden alles. Het begreep nooit de aanleiding dier twisten, den grond van die verwijtingen, en tot nog toe had hij nooit gedacht hoe vreemd het was, dat zijn vaders en moeders familie altijd zoo ver waren, onbenaderbaar. Sedert de laatste weken woelde hem dat door het hoofd. Maar hij vroeg niet, ook al begreep hij niet; en al begreep hij *dit* niet, hij was toch geen kind meer. Hij was al een kleine man en zijn hart was des te zwaarder, omdat hij niet wist en begreep, en toch nam hij zijn taak als een held op.

Zij omhelsde het kind.

- Ach! kreet zij. Je houdt toch meer van hem: - ga maar naar hem, Addy!

- Mama, zeide hij. Ik hoû van u allebei... even veel. Huil niet mama: wees niet zoo driftig, zoo zenuwachtig...

Van der Welcke dronk zijn koffie uit...

Zij klampte het kind tegen zich aan, zoende hem woest.

- Ik ga uit, Addy. Je bent lief, maar ik ga uit: ik heb behoefte aan lucht.

- Wil ik met u meêgaan?

- Neen... Blijf bij papa...

Zij kòn hen niet samenzien dit eerste oogenblik van terugkomst; zij moest er weêr, na die tien dagen, aan wennen hem het kind te zien liefkoozen en nu... nu vluchtte zij, om het niet te zien. Zij zette haar hoed op, zij kuste Addy nog eens, hem willende toonen, dat zij op hèm niet boos was, nooit boos was. Zij ging.

- Papa, zei Addy.

Van der Welcke keek somber, verlegen.

- Waarom zeg je die dingen... tegen haar, papa.

- Mijn kind...

Hij haalde diep adem, omhelsde zijn zoon.

- Addy, zeide hij. Je bent weêr gegroeid. Je wordt zoo breed. Je bent een kerel, Addy... je wordt bijna te groot... voor je vader om je te omhelzen en te houden op zijn schoot.

- Neen, vadertje... ik ben je jongen...

Hij zette zich op Van der Welcke's knieën, sloeg zijn arm om zijn hals, legde zijn zachte kinderwang tegen zijn geschoren gezicht.

- Mijn kleine kerel...

Hij drukte hem tegen zich aan, voelde zich kalmer nu, met die zachte wang op zijn wang.

- Waarom moeten jullie nu weêr dadelijk kibbelen...

- Het is mama.

- En u antwoordt. Mama is zenuwachtig. Antwoord dan ook niet.

- Hoe is de familie van mama?

- Ik geloof, dat ze nog al aardig zijn. Oma is heel lief, en tante Bertha ook, en oom Gerrit en tante Adeline. Mama is heel blij hen allen terug te zien. Is u nu ook blij in Holland te zijn en grootpapa en grootmama gauw terug te zien?

- Ja, mijn kind.

- Laten we dan eens afspreken, wanneer we naar Driebergen gaan. Morgen niet, dan gaat u met mama naar oom en tante Van Saetzema. Overmorgen heb ik beloofd bij oom Gerrit te komen, maar dan ga ik maar op een anderen dag naar de kinderen. Laten we dus overmorgen gaan. En dan kan u morgen al dadelijk beginnen met het zoeken naar een huis.

- Ja mijn jongen, zoo is het goed.

- Wil ik dat dan maar zoo zeggen, aan mama.

- Ja...

Hij klemde zijn kind aan zich vast.

- Mijn Addy, mijn jongen, mijn lieveling, mijn lieveling...

- Malle, ouwe vader!

Hij bleef op Van der Welcke's knie, wang tegen wang. Buiten in het Voorhout, stortregende het tusschen de Maartsche bladlooze boomen en grauwe misten duisterden vaal en vaag uit de verte aan, terwijl de vochte avond zonk...

IX

Dien avond na den eten gingen Van der Welcke, Constance en Addy naar mevrouw Van Lowe, waar zij ook Dorine aantroffen, die met haar zwager kennis maakte.

- En ik heb aan jullie van middag gedacht, zeide zij. Ik had heel veel boodschappen te doen, voor Bertha... En zoo de stad doorkruisende, dacht ik: ik zal eens naar Duinoord gaan en zien of er veel huizen openstaan. Ik ben er doodmoê van!

- Maar Dorine, hoe aardig van je! zei Constance.

Ook Van der Welcke was verrast.

- Dat is waarlijk allerliefst van je, mijn nieuwe zuster!

- Hier is een lijstje, dat ik gemaakt heb... met de huurprijzen er achter, die ik wist te weten te krijgen.

- Alleen, Dorine... Duinoord is zoo ver van mama.

- Ja maar, Cony... zei mama. Hier in de buurt krijg je niets voor achthonderd gulden.

- Wat heb ik er aan, zei Constance nerveus; om in Den Haag te wonen en een uur van u af. Ik wil dicht bij u wonen.

- We zullen nog wel eens zien, liet Van der Welcke zich ontvallen.

- Zien, zien, zien! zei Constance driftig. Ik wil gauw mijn eigen huis hebben. Het hôtel is duur en ik voel me er niet prettig. Eer de meubels uit Brussel er zijn, eer we op orde zijn...

- Nu ja, moesje, zei Addy beslist; dat gaat niet in een vloek en een zucht.

Zij glimlachte dadelijk. Ieder woord van het kind was dadelijk

een balsem, een troost. De oude grootmoeder glimlachte. Dorine glimlachte.

- Addy, zei mama Van Lowe. Je moet papa en mama maar goed helpen met dat huis.

- Ja, oma. Het zal nog niet zoo gemakkelijk gaan...

Het kind was meer op zijn gemak dan op dien Zondag-avond. Oma was heel lief; tante Dorine ook, om zoo te draven, voor die huizen.

- Tante Dorine, doe je altijd boodschappen?

Zij lachten allen: het was een manie van Dorine iederen dag Den Haag te doorkruisen; zij was zeer hulpvaardig en vooral voor Bertha en Adolfine - voor de twee aanstaande bruiloften, - had zij het druk.

Ernst en Paul kwamen binnen.

- Wij wisten, dat Van der Welcke bij mama was, zei Paul; en wij komen kennis maken.

- Dat zijn tenminste geen visite's in optima forma, dacht Constance.

Ernst leek op Bertha en kneep met de oogen, maar hij was daarbij vreemd, menschenschuw, altijd verlegen, zelfs in den familiekring. Hij had iets schuchters als wilde hij maar zoo gauw mogelijk weêr weggaan. Maar hij deed zich geweld aan, en in eens vroeg hij aan Constance:

- Hoû je van porcelein?

- Delftsch, bedoel je?

- Ja... Hoû je van vazen... Ik hoû veel van vazen... Ik heb allerlei vazen... Heb je ooit wel nagedacht... over een vaas... den vorm... het symbool van een vaas... Neen... je weet niet wat ik bedoel... Kom je eens bij me, op mijn kamers? Kom je... dan lunchen... met je man? Dan zal ik je mijn vazen toonen...

Constance glimlachte.

- Heel gaarne, Ernst... Heb je zooveel bizondere vazen?

- Ja, zeide hij fluisterend, trotsch. Ik heb er heele bizondere... Ik ben altijd bang, dat ze gestolen worden... Het zijn mijn kinderen...

En hij lachte, en zij lachte ook, een beetje huiverig voor hem en om te komen op die kamers vol vazen, die kinderen waren. Zij wist niet meer wat tegen Ernst te zeggen, en zij vertelde nu, zachtjes, aan mama, dat de oude heer en mevrouw Van der Welcke - haar schoonouders - hen verwachtten te Driebergen.

Mevrouw Van Lowe straalde, fluisterde:

- Kind, ik ben zoo blij! Ik ben zoo blij, dat ze dat willen doen. Het heeft mij al dien tijd achtervolgd... die gedachte, welke houding ze tegen je zouden aannemen... Adriaan is dan toch ook hun kleinzoon.

- In dertien jaar... begon Constance bitter.

- Kind, kind, voed geen wrok, voed geen wrok. Heb geen verwijtingen meer. Alles komt nu terecht, mijn kind. Ik ben zoo blij... Het zijn andere menschen dan wij, kind, niet zoo ruim van opvatting, en heel orthodox, en streng op hun principe's. En wat ze indertijd gewild hebben, kind, dat Van der Welcke je trouwde... kind, het was een opoffering voor hen: het brak de carrière van hun zoon.

- Waarom? riep Constance fluisterend, maar heftig. Het brak zijn carrière... Waarom? Waarom moest hij uit de diplomatie gaan...!

- Kind, het was zoo moeilijk... voor hem er in te blijven... na het éclat...

Constance lachte schamper.

- In hun kringen... waar niets dan éclat is... dat zij weêr sussen.

- Stil kind: wees niet zoo heftig... wees niet zoo nerveus, Cony... Ik, ach, ik ben zoo blij... Ik zoû die oude menschen kunnen omhelzen... Ik wil ze ook opzoeken, als je er geweest bent... om hen te omhelzen...

Mama weende. Constance drukte de handen op de borst: zij stikte.

- Goed mama, zeide zij zacht, koel. Ik zal dankbaar zijn... Mijn leven lang, aan papa en mama Van der Welcke, aan Henri, aan u, aan u allemaal...!

- Kind, wees niet bitter... Probeer wat gelukkig te zijn, nu, in ons

midden. Wij zullen allen probeeren... lief voor je te zijn, en je het verleden te laten vergeten...

- Mama...

- Ja, kind... je het verleden te laten vergeten... Wees niet bitter...

- Mama...!

Zij omhelsde de oude vrouw, die weende.

- Mama, huil niet!... Ik bèn gelukkig! Ik BEN gelukkig... bij u allen terug... terug... terug!

X

Twee dagen later zaten Van der Welcke, Constance en Addy in den trein, naar Driebergen. Het kind, voor wien Holland een nieuw land was, stelde belang in de vage, vale, lage uitstrekkingen naar warre boomelijnen der wazige horizonnen, waaruit dorpsspitsjes staken: als wanhoopsarmen sloegen de molens hare wieken uit onder de machtige kopergrauwe wolken, die als zware massa's weemoedigheden, door een regenwind geblazen, langs de neêrdrukkende luchten jaagden en jaagden altijd door. Het kind vroeg zijn vader telkens iets, zijn hand in Van der Welcke's hand, en om die liefkoozing niet te zien, tuurde Constance, uit het andere raam, zwijgend.

Gisteren avond waren zij bij de Van Saetzema's geweest, en hoewel Constance zich eerst geërgerd had, had zij later een groot medelijden gevoeld. Mijn God, hoe was het mogelijk, dat Adolfine zoo burgerlijk was geworden! Van wie had zij dat toch! Mama, zoo fijn gedistingeerd! Papa - haar arme vader! - zoo op-end-op een gentleman, een aristocraat van ouden stempel... Toch, misschien van de Ruyvenaers... Oom zoû je nooit gezegd hebben, dat een broêr was van mama... Van de Ruyvenaers misschien? Mijn God... wat was die Adolfine burgerlijk... haar man een boer... haar huis pretentieus en rommelig... haar meisjes, de twee oudste, pretentieus, pedant, nijdig... Marie, het jongste meisje, een soort Asschepoestertje, maar een lief, verlegen, onderdrukt

stil kindje... maar dan de drie jongens weêr, zoo onbehagelijk, viezig, ruw... Wat een boel, wat een boel! Zij waren gekomen, denkende heel intiem thee te drinken, maar het was een soort van een avondje geweest: een echte rommel, als Van der Welcke had gezegd, die woedend geweest was... Twee heeren in rok en witte das; de andere in alle mogelijke gradatiën van heerenkleeding: gekleede jas, smoking, jaquet - Adolfine scheen altijd onduidelijke invitaties te doen en de menschen wisten nooit wat zij zouden aantrekken en wie zij zouden vinden... Floortje in een vuil wit laag japonnetje, nota-bene; Caroline en Marietje in wandeltoilet; Van Saetzema zelve als een dikke boer, luidruchtig hij samen met oom Ruyvenaer: het was zoo vulgair geweest... Tante Ruyvenaer was altijd goedig en de meisjes, heel Indisch, maar lief, natuurlijk en eenvoudig, maar verder was die avond, met allerlei vreemde menschen, toch een guet-apens, vooral voor Van der Welcke, geweest, dien zij wel, als zwager, op een intimere en hartelijker wijze hadden kunnen verwelkomen, den allereersten keer, dat zij hem zagen, nadat zij gedurende jaren haar man als familielid hadden genieerd! En thuis, terug in het hôtel, had zij een hevige scène met haar man gehad, hij scheldende op zoo een rommelfamilie van haar; zij, die familie verdedigende - tegen haar eigen overtuiging in - tot Addy was wakker geworden, uit zijn bed was gekomen en hen verzocht had zich stil te houden, omdat hij anders niet slapen kon... Dat kind, zooals hij dat gezegd had, met zijn besliste, lieve maniertjes - net zoo een klein stevig mannetje - o, dat kind, wat zouden zij ooit hebben gedaan, zonder dat kind! Zij dacht soms, als het ooit stierf, als zij ooit het moest missen... zij maakte zich van kant! Het was niet hun kind, het was hun schat, het was hun leven... En zij keek even om, maar toen zij het bij zijn vader zag zitten, hand in hand, en Van der Welcke de dorpsspitsen daarginds - na jaren - poogde uit te vinden, keerde zij zich weêr om, snel, een pijn van jalouzie in haar hart!... O, zij had medelijden met Adolfine... Zij voelde in Adolfine een strijd om ‘meê te doen’, een strijd, wanhopig, omdat Van Saetzema niets had dan een goeden naam, maar verder een on-

beduidend mensch was - moeilijk, na jaren, gepromoveerd; getrouwd met Adolfine, zonder dat iemand wist waarom zij hem en hij haar genomen had, - zich eerst had willen vestigen als advocaat en procureur in Den Haag; later geplaatst aan het Departement van Justitie, maar nooit, uit gemis aan sympathie, veel door papa geholpen, zooals die Van Naghel geholpen had; nooit eigenlijk veel in tel bij zijn superieuren, - nu, door Adolfine gepousseerd in allerlei baantjes en commissie's, zich lappende een politieke overtuiging, om zich candidaat te stellen voor den Gemeenteraad, omdat Adolfine - altijd jaloersch en nijdig om Bertha's grootheid - haar man ook hoog, hooger en hooger wilde hebben en zoo weinig kans had ooit dat ideaal te verwezenlijken... Ja, Adolfine moest stil razend worden bij de gedachte aan Bertha's huis: haar man, minister van koloniën, en geld gemaakt als advocaat te Semarang; hun huis de herhaling van dat deftige, gewichtige, ouderlijke huis van vroeger: de groote diners, de chique kennissen, effleureerende de côterie der diplomatie... En dan gaf Adolfine van die onmogelijke ‘avondjes’, allerlei menschen bij de haren er bij gesleept: elementen, die elkaâr niet kenden, nooit zagen, verwonderd zich samen te treffen in die nauwe salons, vol verschoten handwerkjes en stoffige Makartbouquetten; - een kaartje, wat rammelmuziek van de meisjes, de tafels weggeschoven en in eens een wanhopige sauterie, die een wolk van stof uit het tapijt opjaagde: alles, alles even tacteloos en onaangenaam en burgerlijk vooral, met de te dikke sandwiches en de slordige meid, die brutaal haar elleboog toonde, als de meisjes haar iets vroegen te doen! O, Constance had medelijden met Adolfine: zij was toch hare zuster en zij werd zich bewust, - na jaren, of het gesluimerd had - een teeder familie-zwak voor allen, die waren hare broêrs en zusters en hunne kinderen. Had zij dat van mama? Een teeder familiezwak... Zij had zoo gaarne eens met Adolfine willen spreken, intiem, haar den raad willen geven toch voor die soirée-tjes de elementen wat meer bij elkaâr te kiezen, wat homogeen te inviteeren en Floortje toch te zeggen niet een vuile baljapon af te dragen, op zoo een gelegenheid! En die drie jon-

gens, dravende door de al te volle salons, onhebbelijk, met vuile handen, slecht opgevoed... als zij ze vergeleek met haar Addy - die misschien wel heelemaal geen opvoeding kreeg - maar die uit zichzelven zoo een aardige kerel was, zoo beleefd, al was hij strak, en die fatsoenlijk sprak, en niet met zoo een vollen mond vol platte Haagsche straattaal! O, het was verschrikkelijk en zij vreesde zoo, dat Addy ook daarvan iets zoû overnemen... Arme Adolfine, wat een strijd, vooral met dat onbereikbare van Bertha voor oogen! Want zij leden allen aan jalouzie in de familie: zijzelve had het en Adolfine had het altijd gehad, heel sterk, van kind af aan op hare oudere zusters en broêrs... Zoû zij ooit Adolfine eens kunnen raden? Nu de bruiloft van Floortje naderde... zoû zij Adolfine niet van dienst kunnen zijn... Zij vond het zoo treurig, dat hare zuster - een Van Lowe toch - zoo verburgerlijkte en zij was, na gisteren avond, bang voor die bruiloft, vooral omdat Emilie van Bertha zoowat in dien zelfden tijd zoû trouwen, in Mei, dus over twee maanden... In ieder geval zoû zij er met mama over spreken, niet uit bedrilzucht, maar omdat Adolfine toch hare zuster was, omdat zij van ze hield als haar zuster, en omdat ze medelijden had, waarlijk navrant medelijden...

- Mama... waar staar je zoo heen?

Het was Addy's stem, en zij zag, dat het kind naast haar was komen zitten, haar gevende nu hare beurt. Zoo verdeelde hij altijd zijne gunsten tusschen zijn vader en zijne moeder. Want Van der Welcke, dadelijk, nam den Nieuwen Rotterdammer, en dompelde tusschen de wijd uitgeslagen bladen druks weg, in zijn hoek.

- Zoo, kom je eindelijk eens bij mij zitten, fluisterde zij.

- Moesje, niet zoo jaloersch zijn: moet ik me dan in tweeën hakken?

Hij sprak nu met haar, hield haar bezig. Zij bewonderde hem altijd zooals hij sprak, aardig weg, redelijk en onderhoudend, met een talent voor gemakkelijk gesprek. Denkelijk had hij het aangeleerd, omdat zonder hem zijn vader en zijne moeder zouden zwijgen, als zij niet streden. Hij sprak over een paar huizen, die zij gisteren hadden gezien; hij sprak over het landschap, voelde zich,

zoo vreemd, eensklaps een Hollandsche jongen, en hij vermaakte zijne moeder, hij amuzeerde haar als een kleine, galante cavalier. Toch had hij heelemaal niets van een heertje: een breed, klein, stevig mannetje in een sporthemd, en een blauw overjasje en korten broek. Hij droeg een slappen hoed, model Boerenhoed. Zij hield niet van dien hoed, maar hij had er absoluut zoo een willen hebben. Maar zelfs met dien hoed - wat was hij mooi! O, wat was hij een mooi kind! Zijn open, blauwe oogen, een beetje hard en ernstig; zijn frisch, hardvleezig bakkes met die fijne, rechte trekken - die van Henri -; zijn kleine mond, waarop zij als verliefd was; die vierkante schouders, zijn mooie beenen met vierkante knietjes en fijne kuiten, in zijn korten broek. Haar kind, haar kind: hij was haar alles! Hij was het geluk, de genade van haar leven: om hem had haar leven waarde!

Hij sprak, maar zij vond, dat hij heel ernstig keek, ernstiger nog dan anders... Ja, zij voelde het: het was om wat hen wachtte, over een uur... De ontvangst daar ginds, in Driebergen, van de grootouders... Van der Welcke ook was zenuwachtig, sprak geen woord meer, vouwde zijn courant open, dicht, open, dicht... Haar klopte het hart, tot in de keel, droog, verschroeid van zenuwachtigheid. En Addy keek ernstig, strakker dan ooit... Ja, zij voelde het: in de stem van het kind was een teederheid, als wilde hij zeggen: hoû je maar flink, moesje, straks...

En hoe dichter zij naderden, hoe stiller zij werden: Henri, in zijn courant; zij turende uit het raam en ook Addy wist niet meer te zeggen en zat onbewegelijk, de handen in de zakken van zijn overjasje. Neen, zij zoû het nooit kunnen vergeten, dat die twee oude menschen dertien jaren hadden noodig gehad, niet om haar als dochter aan te nemen, maar om in haar kind hun kleinkind te zien. In al dien tijd geen brief, geen toenadering: een volkomen stilzwijgen, een geheel dood-zijn voor hun eenigen zoon, voor hun eenigen kleinzoon. Zij dacht niet aan zichzelve; zij verlangde van hen geen sympathie, alleen maar koele beleefdheid... Zij voelde zich vol wrok, zóo vol wrok, dat - als zij er aan dacht - zij er bijna in stikte, als in eene benauwing. En daarbij kwam dan nog

dat neêrdrukkende besef, dat zij dankbaar moest zijn, omdat die ouders hun zoon aan haar hadden opgeofferd - zooals zij eens hadden gezegd - volstrekt hadden gewild dat Henri haar trouwen zoû, ook al brak het zijne carrière. En dat, dàt was het wat zij *nooit* vergeven kon - omdat het, nog steeds, hare ijdelheid kwetste!

Dankbaar, zij zoû het hun geweest zijn, voor hun zoon, wanneer zij beschouwd hadden dat na een zich-stil-houden van enkele jaren, Henri, met de relaties, de protectie, die hij toch had, zijne carrière had kunnen vervolgen, met haar aan zijn zijde! De Staffelaer was niet meer in diplomatieke dienst, leefde bij Haarlem op zijn buiten en zij hadden hem dus nooit meer in het buitenland kunnen ontmoeten dan door het allergrootste toeval... Neen, dat - om hare gekwetste ijdelheid - dat zoû zij hun nooit en nooit kunnen vergeven: daarom was de wrok, waarin zij als stikte: om de ‘opoffering’, om de carrière van Henri, gebroken door haar. Was zij niet vijf jaren lang de vrouw van den minister-rezident te Rome geweest, had zij hare pozitie niet met tact, met gratie, met wereldkennis zelfs vervuld - zoodat de Hollandsche kolonie zelfs hare salons prees boven die van andere Nederlandsche legaties in het buitenland? Was zij niet trotsch geweest op die reputatie, had zij er niet pleizier in gehad, dat de Hollandsche kolonie, de Hollandsche toeristen in haar huis iets van het vaderland en het home terugvonden, op hare recepties, aan hare diners? Hoe dikwijls had men haar niet gezegd: mevrouw, bij u, in Rome, is het allerliefst, vooral vergeleken bij die en die plaatsen, en zij hadden, de Hollanders, haar dikwijls geklaagd over de sombere morgue en geslotenheid van zoo vele onzer legatiën... Zoû zij niet aan Van der Welcke's zijde geweest zijn op hare plaats, ook al zoû men er eerst over gesproken hebben en gevit, dat zij, de gescheiden vrouw van een minister-rezident, daarna getrouwd was met den jongsten secretaris! Maar zij zoû tact hebben gehad, het zoû vergeten zijn, het zoû weggezonken zijn in het verleden. Zij kòn niet aannemen, dat dit alles niet mogelijk ware geweest, misschien niet voor een ander, maar wel voor haar... En dàt was nu haar wrok, dat die twee oude menschen, en Henri met hen, dat

nooit zóo hadden kunnen inzien en haar wel hadden gegeven hun zoon, met een toelage, die armoede was - twee aalmoezen, waarvoor zij dankbaar moest zijn! - maar haar en hem en hun kind gelaten hadden in Brussel, in een hoek, als een schande, die men verstopt! Neen, nooit zoû zij *dat* kunnen vergeten, neen nooit, nooit, nooit!

Zij was zoo verdiept in hare gedachten, dat zij niet merkte, hoe de trein stil hield, en hoe zij er al waren, te Zeist-Driebergen.

- Mama! zeide Addy zachtjes.

Zij schrikte op, werd bleek. Maar zij wilde zich bedwingen, waardig zijn, die oude menschen nu toonen, dat zij niet was een onwaardige vrouw, al had zij een fout, een misstap gedaan in haar leven, nu goed dan: een zonde - omdat zij lief had gekregen. Zij stegen uit en Addy hielp haar en hare geschoeide vingers trilden in zijn stevig handje. Maar zij wilde niet trillen: stil nu, stil nu: kalm wilde zij zijn, kalm en waardig vooral...

- Daar is het rijtuig! zeide Henri gesmoord.

Hij herkende het heel oude rijtuig, van jaren her. Hij herkende zelfs den ouden koetsier, die naar hem zag, en aan zijn hoed kwam... De palfrenier was een jongen, dien hij niet kende: hij opende het portier... En de koetsier, als oude gediende, boog zich even naar hem, en mompelde bewogen, groetende met den titel van vroeger:

- Morgen jonker... Goeden morgen, mevrouw.

- Dag Dirk, zei Henri, gesmoord.

Zij zetten zich, in het rijtuig. En Constance zag, dat Henri zijn lippen, zijne tanden klemde op elkaâr, dat zijn kaken knarsten, als hield hij zich in, om niet als een kind te schreien. Nu en dan rilde hij, nerveus, en keek door het raampje... Hij herkende de villa's aan weêrszijden van den weg, droefgeestig in de Maartsche tuinen, die wegmistten in vochtige wazen: hij lette-op vele verbouwingen. Wat was het veranderd! Wat bouwde men veel, in de laatste jaren! Maar toch was er iets onder die groote wolkenluchten, zwaar van eeuwigen regen, langs dien weg, in die villa-tuinen, iets van vroeger, iets van zijne kinderjaren, iets van zijn jon-

gen tijd...! Hij voelde zich een oud man, die terugkwam: hij, nauwlijks acht-en-dertig! Het was als schaamde hij zich voor het bekende! En hij weet het, heel stil - te zwak om het zichzelven te wijten - aan haar: de vrouw, die naast hem zat, de vrouw, vier jaren zijn oudere! Ook hij dacht aan Rome nu, aan de salons van de Nederlandsche legatie, aan haar, toen mevrouw De Staffelaer, de vrouw van zijn chef: aan hun flirt, eerst scherts, toen ernst... tot dat allerverschrikkelijkste oogenblik in die kamer van hun rendez-vous: De Staffelaer aan de deur, Constance vluchtende door een andere deur, en zijn onderhoud met den beleedigden ouden man, die goed voor hem was geweest als een vader! En hij verweet het haar: het was hare schuld! Hij was een jonge man geweest, met nauwlijks wereldkennis; zij, vrouw van acht-en-twintig, meer dan vijf jaar getrouwd, zij, had hem tot zich gelokt: zij was de verleideres geweest! Zij was het, zij was het: hij verweet het haar! Hij had haar eerst niet lief gehad, in die eerste tijden van flirt. Dat was geweest een causerie, een wals, een aardigheid... Toen, ja, was het passie geworden, maar wat was passie! Vlam van een oogenblik, hel opflakkerend en dan uitgedoofd... En hij wist het: van dien dag, toen hij gestaan had als een misdadiger voor dien waardigen, ouden man, van dien dag was de vlam gedoofd. En van dien dag begon hij zijn noodlot te zien... Het schandaal, waarvan heel Rome vol was; de wanhoop zijner vrome ouders daarginds, in Holland ver; Constance in Florence, hun eerste onderhoud daar, hij, buigende onder den wensch zijner ouders en haar vragende zijn vrouw te worden, te trouwen in Engeland, zoodra de scheiding was uitgesproken... Sedert had hij zijn noodlot àltijd gezien - en het had hem, klein, zwak, ter neêr gedrukt... O, in die ellende, in die ruïne van zijn jonge leven, naast die vrouw, in wie hij - die niet de schuld op zich nam - nooit vergat de vier jaar oudere, wereldwijze verleideres - die vrouw, eeuwige hindernis - in die ellende was de eenige genade geworden: het kind, het kind! Wat nog meer de ellende had kunnen vermeerderen, het was de genade geweest, het lieve kind: van het eerste oogenblik, dat hij het had gezien, als klein, rood wurm - *zijn*

kind, al was het dan ook de vrucht van hun ellende! Het kind, opgroeiende als zijn troost, het kind, dat dwarrelde met de handjes over zijn gezicht, in zijn haar, dat vadertje zei; het kind, dat hij smoorde in zijn armen! Het kind - haàr kind wel, maar het kind toch van hèm ook: zijn kind, zijn zoon, opgroeiende en al zoo spoedig de kleine bemiddelaar, en de reden ook, dat zij samen bleven. Om het kind... opgroeiende tot jongen, en, hoewel niet begrijpende, niet wetende, toch voelende den eeuwigen strijd, de eeuwige ellende, tot zijne oogjes waren ernstig geworden en hij *voelde*, dat hij troost en bemiddelaar was. Het kind... daar zat het over hem: zijn mooie, stevige jongen, die op hèm leek, met de strakke, ernstige, lieve oogen, en hij zoû hem nu toonen gaan aan zijne ouders: haar kind wel - de vrucht wel van hunne ellende! - maar zijn zoon, en hun kleinzoon.

Het kind zag van vader naar moeder. Zij zaten beiden over hem, en beiden, zwijgend, keken een raam uit, half den rug tot elkaâr gewend. Zoo gaarne had het kind hun genomen de hand, beiden, en iets gezegd: een woord, dat hen vereende op dit oogenblik, dat hij heel ernstig voelde, maar hij wist niet het woord, hoe handig hij anders ook praten kon. Hij keek maar van zijn vader naar zijn moeder, van zijn moeder naar zijn vader, en zij, zij keken niet - dorsten niet - naar hem, voelende zijn blik, en vol, vol van hunne eigene gedachten. Toen voelde het kind het leven heel zwaar als een gewicht zinken op zijn kleine borst. Hij haalde heel diep adem, onder het zware gewicht, en zijn adem was een diepe zucht.

Zij keken beiden nu op, naar hun kind. Open had hij willen breiden zijn armen, om zijn kind aan zijn hart te voelen, maar het rijtuig draaide het tuinhek in en reed om een voortuin van ronde perken, waar de rozenstruiken, in stroo omwonden, afwachtten de voorjaarsdagen.

XI

Zij stegen uit, de deur werd hun opengedaan. De venster-gordijnen der voorkamer trilden een weinig, als van de siddering eener oude hand, maar in de vestibule was niemand, die hun ontving, dan de knecht, die de voordeur geopend had.

Toen zeide Constance:

- Henri, ga jij eerst binnen... Ik kom later, met Addy, zoodra je me roept...

Hij zag haar aan, aarzelend te zeggen, dat *hij* met Addy wilde binnengaan. Maar zij had de hand op den schouder van het kind gelegd, en zij zag hem zoo vast aan, dat hij begreep, dat zij niet zoû willen... En hij trad binnen, als dronken, wankelend, in de voorkamer, waarvan de venstergordijnen hadden getrild.

De knecht was naar achteren teruggegaan, niet wetende wat hij doen moest. En Constance zette zich op de eikenhouten bank, trok Addy naast zich. Zij maakte antichambre in de vestibule harer schoonouders, maar het was nu haar eigen wil te wachten, nadat zij al bijna veertien jaren gewacht had op een enkel woord, dat haar roepen zoû. Zij had, met de kieschheid eener vrouw, Henri het eerste oogenblik alleen tot zijne ouders laten gaan, maar zij, ze was er op gesteld zelve haar kind tot zijn grootouders te voeren. Aan haar was het dat te doen; op dat voorrecht, op dat recht stond zij... Zij had wel Henri's aarzeling gezien, maar haar hand had zich gelegd op den schouder van haar zoon, als nam zij hem in bezit.

Zij wist niet hoe lang zij wachtte, maar het scheen haar heel lang en zij zag de vestibule duidelijk: de eikenhouten betimmering; de drie, vier familie-portretten, een paar oude gravures van stadsgezichten, de Delftsche pullen op een oud kabinet; de trap, die naar boven wendde; de eiken deuren der vertrekken, die zwijgend bleven gesloten. Zij zag duidelijk het patroon der tichels van de gang en de kleuren van den breeden Deventer looper... Tot eindelijk de deur van die voorkamer werd geopend, en een oude man verscheen. Zij rees op. De oude man had de trekken

van Henri, maar dieper gegroefd, en zijn geschoren bovenlip viel in; de rechte neus sprong vooruit; het voorhoofd welfde zich ivorig en hoog, uit een dunnen krans grauw haar. De oogen zagen uit blauw en hard, zooals de oogen van Henri zagen. De gestalte was lang en Henri was klein; de schouders waren breed en krom in de donkere, lange jas en Henri was vierkant en recht. De handen waren groot, rimpelig en beenig, en sidderden, en Henri's handen waren klein en breed... Zij vergeleek in twee, drie seconden, staande, hare hand op haar zoons schouder. Toen zeide de oude man:

- Constance, kom binnen...

Zij ging, duwde zacht Addy vooruit en zij traden in de kamer. Zij zag een oude vrouw, met een groot gezicht, dat haar in niets aan Henri liet denken. Het grijze haar, in het midden gescheiden, omlijstte het streng in een zilveren strakheid, de gelaatskleur was geel en wassig; de oogen, grauw, waren vol tranen en tuurden pijnlijk door dat vochte waas. De gestalte was gebogen, in de donkere, stoffen japon; de beenen schenen moeilijk te loopen; het lijf was als verkromd en boog over... Zij hield Henri bij de hand...

- Constance... begon de oude vrouw en hare trillende handen hieven zich nu als tot eene omhelzing.

- Hier is uw kleinzoon, zeide Constance stijf.

Zij schoof Addy wat vooruit. Het kind keek met zijn strakke oogen, die de oogen waren van Henri en van den ouden man, en het kind zeide:

- Dag grootpapa en grootmama...

In de groote, sombere kamer klonk zijn stem dof en toch vast. De oude vrouw en de oude man keken naar het kind, en er was een drukkend zwijgen. Zij keken naar het kind en zij waren zoo van verbazing getroffen, dat zij geen enkel woord meer vonden. De oude vrouw had weêr Henri's hand genomen en hare tranen vielen neêr. Henri's kaken knarsten, en hij huiverde, nerveus.

- Dat is mijn jongen, zeide hij.

- Dat... is dus... Adriaan, zeide de oude vrouw, bevende, en hare omhelzing, die Constance niet had bereikt, sloot zich nu om het

kind. Hij kuste haar terug, en ook de oude man omhelsde hem nu en het kind kuste hem terug...

- Hendrik... zeide de oude vrouw. Hendrik... wat lijkt hij... wat lijkt hij... op Henri... toen die... zoo oud was!

De oude man knikte zacht ja. Voor die oude menschen kwam het verleden terug en het was of zij hun eigen zoon zagen, dertien jaren oud. Zij waren er zoo door verrast, dat zij maar staarden, naar het kind, als geloofden zij niet hunne oogen, als was het een vreemde droom.

Constance stond strak, en zij zeide niets. Maar de oude vrouw nu, zeide:

- Het doet ons veel genoegen... je... bij ons... te zien, Constance.

Constance poogde te glimlachen.

- Ik dank u, zeide zij, lief.

- Maar ga zitten, sprak de oude vrouw, bevende, en zij wees naar de stoelen.

Zij zetten zich en Henri deed zich geweld, sprak gewoon, over Driebergen. Zoo vol was het verleden tusschen hen, dat het scheen of zij nooit elkaâr over die hindernis zouden naderen. Zoo vele woorden waren er niet gezegd, die gezegd hadden moeten zijn, om te kunnen zwijgen in harmonie, dat het zwijgen een marteling was, en zoo vele jaren waren er gestapeld tusschen die ouders en die kinderen, dat het ondoenlijk scheen elkaâr nu te bereiken met woorden. De woorden vielen vreemd, in het sombere vertrek, dat uitzag op den Maartschen tuin en den weg, wegwazende in vage misten. Zij vielen, als dingen, de woorden vreemd, als harde, ronde dingen, als dingen van materie, en als knikkers botsten zij op elkaâr, hotsende...

Het was het pijnlijke praten over onverschillige dingen, dat bijna onmogelijk was. Want telkens rolden de woorden tegen wat pijnlijk aanvoelde uit het verleden en er waren geen onverschillige dingen. Toen Henri zeide, dat Driebergen zoo veranderd was - duidde hij op zijne afwezigheid van jaren. Toen Constance even over Brussel iets zei, duidde zij op hun jarenlang verblijf daar, in welke jaren hare schoonouders haar niet hadden willen zien, als

een schande. Toen zij spraken over Addy's kleine-kindjes-jaren, was het, of zij beiden, vader, moeder, den grootouders iets verweten... Er waren geen onverschillige dingen en het was een wanhopige somberheid tusschen die oude menschen en dat kind, omdat zij het kind niet bereiken konden, over hun zoon en hun schoondochter heen... Buiten stak de wind huilende op, de zware, grauwe wolken rolden aan als een stoom van vocht en de regen kletste neêr. Henri had juist zijn vader willen verzoeken met hem in den tuin te gaan, om te zien, of hij het er nog herkende. Maar de kletsregen nu weêrhield hem en hij zag altijd de tranen van zijne moeder... In stilte verweet hij die aan zijn vrouw. Tusschen hun aller zielen was het verleden opgestapeld als tot een muur.

Het kind voelde het. Het voelde op zijn adem den druk van die somberheid en telkens moest hij zuchten, maar hij hield zijn zuchten in. Het wist niets te zeggen en het maakte op zijne grootouders den indruk van een stil, onderdrukt kind, dat niet gelukkig was. Ook spraken zij tegen hem als oude menschen doen tegen een kind, vriendelijk neêrbuigend, hem wijzende op de kleine dingetjes der omgeving rondom hem heen. Het kind, dat een man was tusschen zijn beide ouders anders, antwoordde niets dan een enkel, verlegen woord.

Henri en Constance vermeden elkander aan te zien, en zij spraken ieder, ook in het zelfde gesprek, als afzonderlijk tegen die oude menschen. Zij zouden blijven koffie-drinken en om een uur of vijf teruggaan naar Den Haag. De knecht kwam zeggen, dat de tafel gedekt was en hij schoof de dubbele deur open. De eetkamer somberde weg achter de groote, dichte serre, in het vale licht, dat door den regen zeefde, en de mahoniehouten meubels hadden valsche schamplichten; de tafel glansde blank en glassig. Zij zetten zich; moeilijke woorden vielen nu en dan en klonken hard op in de wat killige kamer. Omslachtig bood de oude vrouw aan een zacht gekookt eitje of een boterhammetje met osse-tong, die netjes geplakt op een schaaltje lag. Zelve schonk zij, omslachtig, de kleine, deftige kopjes koffie. Het duurde alles heel lang, plechtig, netjes, met veel omslag voor het eitje en het boterhammetje. Het

scheen Addy toe, of hij het eitje en het boterhammetje gemakkelijk in één slok had kunnen opslikken en hij moest zich inhouden om langzaam en netjes het eitje te lepelen en het boterhammetje met kleine hapjes te kauwen, opdat hij niet te gauw klaar zoû zijn, en de tafel toch reden had zoo omslachtig te zijn gedekt. Hij wist niet of hij nog honger had of niet, toen grootmama een tweede boterhammetje aanbood, maar hij nam aan, omdat hij niet wist, wat hij met zijne handen anders zoû doen. Hij zat als een klein, stijf jongentje, verlegen, en toen hij naar zijn vader zag, scheen het hem toe of deze zat als hij, en ook te gauw zijn boterhammetje had opgegeten. Grootmama maakte hem zelve zijn boterhammetje en bood het hem, gesneden. Hij at met heel veel beheersching de smalle reepjes op.

Het duurde eindeloos lang en de tafel bleef blank, naakt en netjes, nu de boterhammetjes op waren: alleen de koffie-kopjes hadden, uitgedronken, iets groezeligs en de eierschalen, gebroken en gelig, had grootmama op een schotel even weggezet op het buffet. Toen zij opstonden vroeg grootpapa aan Henri een sigaar te komen rooken op zijn eigene kamer; grootmama bleef met Constance en Addy, in de voorkamer. Op den weg, in de plassen, hotste de regen op en neêr.

Constance, in dit huis, voelde zich als een vreemde. Toch werd hare stemming weeker, omdat de oogen der oude vrouw in het strenge, zilver strak omlijste gezicht altijd treurig bleven en telkens vol tranen schoten. Zij was heel gevoelig voor de aandoening, die zij zag in een ander, en, hoewel zij zich verzette, werd zij zelve ook aangedaan. Zij wilde die vrouw spreken over hun kleinzoon, en nu zeide zij hoe flink hij was, hoe lief voor zijne ouders. Mevrouw Van der Welcke knikte goedmoedig, bleef Addy zien als een kind, terwijl Constance van hem vertelde als van een man. Hare woorden drongen niet door tot de oude vrouw, maar de klank ervan deed hare aandoening zwellen. Zij wenkte Addy nader, zeide hem, dat hij 's zomers eens moest komen logeeren, in de vacantie: dan was het buiten heerlijk, om te spelen. Het kind had op de lippen te zeggen, dat zijne ouders niet

buiten hem konden, maar hij voelde, dat zijne woorden vreemd zouden klinken, ouwelijk en pedant. En hij zeide alleen, heel zoet:

- Gaarne, grootmama.

Hij deed maar het kleine kindje, omdat grootmama hem nu zoo zag. Eigenlijk dacht hij nu aan heel iets anders dan wat grootmama zeide, dacht hij aan de huizen, die hij met papa en mama gisteren had gezien, en waarover zijne ouders het niet eens waren, in niets, niet over de buurt, niet over de verdeeling der kamers. Omdat hij wist, dat het hôtel duur was en papa en mama beiden rustiger zouden zijn als zij hun huis hadden, dacht hij er over den knoop morgen door te hakken en alleen te gaan naar den eigenaar van een aardig huis, bij de Boschjes, - niet zoo heel ver van oma Van Lowe. Als hij er zich niet meê bemoeide, zoû het weken en weken duren eer papa en mama hadden besloten. Hij wist wel, dat een huis huren iets heel, heel ernstigs was, maar hij wist ook, dat papa en mama het nooit met elkaâr zouden eens worden. Hij moest dus wel wat wagen en hij zoû maar hopen, dat het goed zoû uitvallen.

- Er wonen hier twee villa's verder... ook een paar heel aardige jongentjes: daar kan je dan van den zomer meê kennis maken... Adriaan.

- Ja, grootmama.

Zijn stem klonk heel fijn en zacht, en Constance moest glimlachen. Maar terwijl hij stijfjes bleef zitten, met zijn vierkante schouders en de kuiten tegen elkaâr, verdeelde hij de kamers van het huis bij de Boschjes... Mama, onderwijl, wisselde moeilijke woorden met grootmama. Hij verdeelde de kamers... Beneden de salon en de eetkamer... Zoo iets als bij oom Gerrit... die twee kamers liepen in Holland altijd in elkaâr met een porte-brisée,... en het serretje... en het tuintje was heel aardig... Boven de groote kamer voor mama en de kleinere voor papa, en het was aardig, dat dat soort van torenkamertje met een boograam juist tusschen die twee kamers was, voor hem. Zoo was hij tusschen papa en mama. Daarboven was nog een soort van zolderverdieping, maar dat ging hem niet aan: dat moest mama verder weten. Het was

misschien wel wat gewaagd morgen naar dien dikken man te gaan - een aannemer noemde papa hem - en te zeggen, dat papa hem zond om te zeggen, dat hij het huis nam... Misschien was dat huis in de wat-van-Nassaustraat-ook-weêr beter... grooter... Maar het was ook duurder... Misschien zoû papa boos zijn, als hij het zoo maar deed, op zijn eigen houtje, maar eigenlijk was er dan toch ook nog niets bepaald op zwart en wit... Alleen, als papa en mama wisten, dat hij nu eenmaal naar den dikken man was geweest... zouden zij... misschien... eerst wat boos zijn... nog wat kibbelen, dan - ieder tegen hem - lachen... en het huis nemen... en dan was het in orde... Als zij niet wat vlugger decideerden en bleven kibbelen, zouden de meubels uit Brussel in eens voor hun neus staan, en zij geen huis hebben... Oma Van Lowe had wel gezegd: voorzichtig, met een huis huren, maar dat was goed, als je het eens met elkaâr werd, maar dat werden papa en mama nooit... Naar Holland waren zij gegaan, ook omdat hij gezegd had: ik ben immers een Hollandsche jongen: goed, laten we gaan... nu, het huis zouden zij huren, omdat hij naar den dikken man was geweest... Het kon niet anders, al was het wat gewaagd...

Papa kwam beneden met grootpapa en het scheen of papa er vrijer uitzag, opgelucht: misschien had hij met zijn vader gesproken... Zij bleven nu nog eenigen tijd hangen en papa keek een paar keer op zijn horloge...

Toen kwam het rijtuig voor en de oude koetsier, die papa al als kleine jongen gekend had, reed hen naar het station terug, waar zij twintig minuten te vroeg aankwamen...

Stil, zonder woorden, liepen zij op en neêr, wachtende op den trein...

XII

Addy had den volgenden morgen gespeeld bij de kinderen van oom Gerrit en tante Adeline, en hij had dat heel aardig gevonden zoo te ravotten met een stuk of zeven neefjes en nichtjes, van wie

de oudste, een meisje, acht jaar was en de jongste, een baby van tien maanden. Hij had zich vaderlijk met al dat gebroedsel vermaakt, had nieuwe spelletjes uitgedacht, en een zeker opzien gebaard als nieuwe, groote, sterke neef van dertien. Den geheelen morgen echter had hij gedacht aan den dikken man, naar wien hij heel vroeg in den morgen al even geloopen was om te zeggen, dat papa het huis waarschijnlijk nam en hem verzocht dien avond om zeven uur in het Hôtel des Indes te komen. Daarna was hij naar oom Gerrit gegaan en eigenlijk vond hij dat lastig, want hij moest toch papa en mama voorbereiden op de komst van den dikken man, die een concept-contract zoû meêbrengen. Nadat hij een boterham bij tante Adeline had gegeten, speelde hij dus nog even met de kinderen, die niet uitgingen, omdat het regende, maar repte zich toen naar de Alexanderstraat, naar oma Van Lowe, waar hij wist mama te zullen vinden. Constance zat bij hare moeder en vertelde van papa en mama Van der Welcke en hoe zij hen ontvangen hadden. Oom Paul was daar. Addy, een beetje zenuwachtig, wilde weten waar papa was.

- Weet u waar papa van middag heen is? vroeg hij.

- Papa is een paar huizen gaan kijken in de Nassau-Dillenburgstraat... Heb je het prettig gehad bij oom Gerrit...

- Ja... het zijn aardige kinderen... Wat gaat u van middag doen, mama?

- Ik blijf nog wat bij oma en dan gaan wij samen naar oom en tante Ruyvenaer... Wil je meê gaan, Addy?

- Ik moet... eigenlijk papa spreken...

Zij werd nijdig.

- Je kan ook nooit een oogenblik buiten je vader. Wat is er dan toch! Ik heb je den heelen morgen niet gezien en het eerste wat je vraagt is naar papa! Ik weet niet waar papa is. Papa heeft, geloof ik, een afspraak in de Witte, waar hij eenige oude vrienden zoû treffen; je kan toch niet naar de Witte!

- Komt papa niet in het hôtel dineeren?

- Ik geloof, dat papa in de Witte blijft dineeren. Maar ik weet er niets van. Ik ben niet gewoon papa te contrôleeren.

Hij zag haar bedenkelijk aan.

- Ik moet absoluut papa spreken voór zeven uur, mama.

- Wat is er dan toch voór zeven uur? Heb je iets noodig? Kan ik je dan niet helpen? Tel ik heelemaal niet meê?

- Jawel, zeide hij; als u niet zoo kwaad is. Voór zeven uur komt de eigenaar van het huis in de Kerkhoflaan, bij de Boschjes.

- Hoe weet je dat?

- Ik ben van morgen bij hem geweest, vóór ik naar oom Gerrit ging.

- En?

- En ik heb hem gezegd, dat papa het huis waarschijnlijk wilde huren, en dat hij komen moest in het hôtel, om zeven uur... met een concept van het contract.

Hij werd eensklaps heel verlegen, omdat zijn grootmoeder, en zijn oom hem zaten aan te staren.

- Maar Addy... zei oma Van Lowe, niet goed begrijpende; hoe heb je dat zoo gedaan. Heeft papa je dan gevraagd...

- Neen, oma, papa heeft me niets gevraagd, maar het is een heel goed huis, en als papa en mama het eens kunnen worden met elkaâr, zoû ik me er niet in mengen, maar nu is het heusch wel noodzakelijk, dat ik het doe... want anders komen de meubels uit Brussel... en loopen papa en mama nog te zoeken... de een links en de ander rechts.

Hij sprak bout, maar hij was heel verlegen en had een kleur als vuur, want oma begreep het klaarblijkelijk nog niet en oom Paul zat te schudden van het lachen en trok hem bij beide handen tusschen zijn knieën en het was geen oogenblik om te ravotten...

- Ach neen, oom Paul, laat nu...

Maar Paul lachte en schudde hem bij de schouders en grootmama fronsde de brauwen en het was toch heusch heel eenvoudig, en zoo vond mama het ook, want zij zeide, rustig:

- O, ben je naar dàt huis gegaan... Bij de Boschjes... Hoeveel kamers zijn er ook weêr?

- Er is beneden de suite, zeide Addy, terwijl hij, ernstig, tusschen de knieën van Paul bleef; boven heeft u de groote kamer, papa de

kleinere, met een kabinetje als rookkamer, en ik wil dan wel die torenkamer hebben, met zoo een raam...

- Ja, maar Addy, het huis in de Emma-straat is toch ruimer.

- Het is verder van oma en twee-honderd gulden duurder; dus denk nu niet meer over het huis in de Emma-straat...

Oma Van Lowe zat stil maar stom verbaasd voor zich te kijken; Paul luisterde aandachtig en Constance en Addy bleven het voor en het tegen van de twee huizen bespreken.

- Een ruime kelder... in het huis bij de Boschjes... en een aardig tuintje, herinnert u zich... Ik vind het ook prettig dicht bij de Boschjes te zijn.

- Ja maar Addy... in de Emma-straat geloof ik toch, dat...

- Mama, denk nu niet over dat huis: het is er vochtig...

- En de aannemer komt dus?

- Om zeven uur.

Mama Van Lowe zat maar te staren van haar dochter naar haar kleinzoon. Paul schaterde weêr, om het gezicht van zijn oude moeder.

- Ja, moeder, zoo zijn de tijden nu! Ik heb nooit een huis voor u durven huren, niet waar...

Nu eerst scheen Constance te begrijpen, dat Addy een beetje vreemd moest schijnen aan haar moeder.

- O, zoo is hij altijd, zeide zij. Hij helpt ons. Hij is een kerel. Niet waar, mijn kerel...

Hij naderde haar nu, zoende haar, als om haar pleizier te doen.

- Maar nu moet ik papa vinden vóór zeven uur, anders is papa boos, zei hij zakelijk.

- Willen we dan even samen naar de Witte gaan? zei Paul.

- O, oom... dat zoû heel aardig van u zijn!

- Maar ik kan je nog niet introduceeren, ventje!

- Neen oom, maar dan zal ik buiten wachten, als u dan maar even papa zoekt en hem zegt, dat ik hem spreken moet.

- Over een huis, dat je voor hem gehuurd hebt.

- Neen, oom Paul, hoor, niet flauw zijn.

- Adieu, Constance, dag mama; ik ga met mijn neef Addy... naar de Witte!

En Paul, stikkende van het lachen, stond op, terwijl Addy, bang, dat papa niet te vinden zoû zijn, hem tot haast aanzette...

- Maar kind, zei mevrouw Van Lowe; is die jongen altijd zoo eigenmachtig?
- Ach mama... hij helpt ons.
- Maar is dat een opvoeding! Is dat een jongen van dertien jaar!
- Hij is wel een bizonder kind, geloof ik... Wat zouden wij moeten doen als hij ons niet hielp!
- Dus je denkt, dat Van der Welcke het huis bij de Boschjes nemen zal.
- O, dat geloof ik zeker... En ik geloof zeker, dat wij, als Addy er zich niet meê bemoeid had, over een half jaar nog in het hôtel waren!

Den volgenden dag gingen Van der Welcke, Constance en Addy nog eens het huis zien bij de Boschjes.

En werd het gehuurd, voor vijf jaren.

XIII

Terwijl Constance langs de winkels liep - zij had tal van boodschappen te doen - week Paul niet van hare zijde af.

- Zie je, zeide hij, blij iemand te hebben, die hem hoorde voor het eerst. Wat ik de menschelijke ellende noem, bepaalt zich niet alleen tot de sociale kwestie, maar tot alles, tot alles... Kijk om je heen, op straat. Het regent, en de menschen loopen onder parapluie's, die druipen. Kijk die vrouwen hier voor: natte rokken; bemodderde, platgeloopen schoenen, die stappen door de plassen... Dat is menschelijke ellende... Zie dien man daar: een dikke buik, schele oogen, jichtige vingers, om een grauwe parapluiestok... dat is menschelijke ellende. Alles wat leelijk is, vies, modderig, grauw, abnormaal uit een bizonder standpunt... dat is menschelijke ellende. Kijk al die winkels, waar je wat koopt... of niet koopt... van prullige industrie, waaraan bloed kleeft - dingen, die je beweert nu noodig te hebben voor je huis... dat is men-

schelijke ellende. Het is allemaal leelijk en nasleep van een ziekelijke beschaving... Zie om je heen, die groote letters, die liegen, die helle reclame-platen... dat is menschelijke ellende. De een houdt den ander voor den gek, en dat is zoo iets stelselmatigs geworden, dat niemand er eigenlijk inloopt. Dat is zoowel in politiek, als in godsdienst, als in een pond suiker, of een doosje drop. Het is allemaal voor-den-gekhouderij en allemaal menschelijke ellende. Dat sleept zich voort, individueel, een gemiddeld menschenleven door. Het is alles vies, gemeen, onoprecht, egoïst, leelijk en menschelijk ellendig. Je denkt, dat ik een pessimist ben? O, neen. Ik ben een idealist, ik zie alles roze, in mijn eigen. Mijn verbeelding is zoo, dat ik alles zie blank en goud en blauw, als antieke standbeelden in tempels tegen blauwe lucht en gouden zon. Maar als ik *uit* mijn verbeelding zie, is het alles menschelijke ellende. Zoowel China als Transvaal, als de dikke buik van dien meneer, en de regen, en de potten en pannen, die jij voor je keuken noodig hebt. Het geheele leven van hoog tot laag, van menigte tot individu, van massa tot mensch, is vies, leelijk, onoprecht, en menschelijk ellendig. Kijk dat mensch daar. Wat een ellendig mensch: haar beenen loopen scheef, haar neus is lang, en het doel, waarheen ze zich begeeft door deze vieze winkelstraat, is onzin. Je denkt, dat ik dat niet weet, maar ik weet het. Je ziet nooit iets moois als in de komedie, of in een boek, of in een schilderij, of een ets... of in Zola, als hij een artikel schrijft voór Dreyfus. Maar ook maar *heel* weinig: ik zie er dadelijk de menschelijke ellende doorheen: de aanstellerij, de affectatie, zelfs die van soberheid, de zucht om er te komen, of om die of die na te doen, of wat ook maar. In niemand is meer een reine gedachte, om de reinheid zelve - behalve in Zola. Nergens is het mooie. Heb je wel eens in een trein of in een tram of in een theater gelet op al die domme, leelijke gezichten, scheeve figuren, dik en mager, die met een tic zoo, en die met een scheel oog zus, die met haartjes uit zijn ooren, en die met heel antipathieke handen... Ik weet niet of je me snapt, maar dat alles bij elkaâr, met China en Transvaal, en de sociale kwestie, en altijd die zelfde dikke buik van dien me-

neer... dat alles te zamen, noem *ik*: de menschelijke ellende... Ik zoû er wel eens een boek over kunnen schrijven, maar misschien zoû mijn boek niets zijn dan menschelijke ellende...

Hij was onderwijl zijn zuster gevolgd in drie winkels en zij had haar boodschappen weten te doen, tusschen zijne wijsbegeertes door. Zoodra hij weêr kans zag, sprak hij voort, schuin naast haar gaande en pratende aan haar oor, telkens uitwijkende, op de nauwe trottoirs van Hoogstraat en Veenestraat, haar even verliezende, omdat een paar stapvoetsche rijtuigen hen scheidden en haar weêr inhalende... En hij was nooit den draad van zijne gedachte kwijt.

- Ik merk, dat je nooit veel hebt nagedacht, net zooals de meeste vrouwen. Wat ik zeg, is heel nieuw voor je. Je hebt zelfs nooit veel opgelet. Je moet opletten, op al de rare dingen en menschen om je heen. Niet, dat jij en ik ook niet raar zijn en doen. We kunnen niet anders. We strompelen ook voort in onze menschelijke ellende, maar in je jongen - dat was aardig - daar zag ik iets zonnigs in en toch was hij heel ernstig, veel te ernstig voor een kind. Je jongen... dat is zeker een man van de toekomst... Soms zie je zoo iets in een kind: dan denk je, dàt zal het zijn, die zal het zijn, die zal het worden, later, als hij ouder is... Snap je me? Neen, ik zie, dat je me niet snapt. Alleen is je moederlijke ijdelheid gevleid. O, wat ben je toch klein! Dat is je menschelijke ellende! Zie je, in je jongen het zonnige niet? Neen je ziet het niet. Ik zie het. Het was heel aardig... Niemand van de kinderen van Bertha of Gerrit of Adolfine heeft het... Ik kan het je niet uitleggen, hoor, als je het niet begrijpt... Ja, zusje, het leven is niet vroolijk... Jij bent twee-en-veertig, en ik pas vijf-en-dertig, maar ik vind het evenmin vroolijk als jij. Ik zie te veel door alles heen. Ik zoû nooit, bewust, iets menschelijk ellendigs meê kunnen doen, in het gedraaf naar een noodeloos doel. Ik doe ook niets, dan opletten. Ik ben een dilettant, weet je. Mijn vaderlijk erfdeel houdt mijn bek open en ik vind mijn eigen misselijk met zoo een beetje geld meê te kapitalizeeren met de bourgeois' - maar het kan niet anders, hoor. Ik had rijk moeten zijn, heel rijk. Ik had op een bergtop een kasteel

gezet, in de reinheid van de Alpen en ik had veel goeds gedaan aan de menschelijke ellende, maar ik had ze niet willen zien om me heen. Ik ben er zoo vies van: ik word misselijk van de lucht van een bedelaar, en onderwijl breekt mijn hart en voel ik fyziek medelijden voor den armen drommel. Het is de schuld van mijn maag, of van mijn zenuwen. Die draaien om. Het is heel ongelukkig als je dat hebt... Hoe vindt je mijn nieuwe overjas, met die fluweelen revers aan de mouwen? Die zijn netjes, hè? Jammer, dat ze nu nat worden. Maar het is goed fluweel, het bederft niet... En toch, gisteren ben ik geschrokken, toen ik in twee spiegels mijn rug zag. Ik wist niet, dat ik zoo een gekke rug had, zoo een rug vol menschelijke ellende, niettegenstaande mijn mooie overjas. De lijn liep zóo, met een soort bochel. Het was verschrikkelijk, ik ben er den heelen dag akelig van geweest. Toen heb ik 's avonds gespeeld op mijn piano Isolde's Liebestod en toen was het over... Je snapt niets van je broêrtje. Gekke vent, denk je, hè? Ja, ik ben - bijna - de gekste. Bertha is heel geëquilibreerd, alleen haar oogen knippen altijd... Karel, wat die had kunnen worden, weet ik niet, maar nu is hij een ronde nul, in evenwicht gehouden door de rondheid van Cateau, met der uilenoogen... Dan heb je Gerrit, die lijkt geëquilibreerd, maar is het niet. Doet joviaal en prettig en *is* een melancholiek droomer... Je gelooft het niet!? Je zal het zien als je hem beter kent. Dan kom jij: nu je zegt zelf, dat je leven vreemd is geloopen met je twee mannen. Dan gaat het berg-af: Ernst doet heel vreemd, Dorine doet ook soms zoo raar, met dat eeuwige draven - en ik... ik zie de vreemdheid aan en ben ook niet pluis. Zoo, jij denkt, dat we een heel verstandige familie zijn. Beste Constance, er loopt zoo dwars door heen een groote kraak, hoor. Maar we zijn netjes, het is niet te zien voor de wereld. Wacht maar, later, dan zal je het wel zien. En nu zusje, vaarwel, hier is je tram, en hier verlaat ik je...

Hij hielp haar instappen en zij zag hem onder zijn parapluie langzaam wegwandelen, zorgvuldig met den zakdoek de fluweelen mouw-revers drogende van zijn nieuwe overjas.

XIV

Het waren drukke dagen bij de Van Naghels, vol emotie van allerlei aard. Over drie weken zoû Emilie trouwen en over veertien dagen wachtten Van Naghel en Bertha hun zoon Otto terug uit Indië, met zijn vrouwtje en hun beide kinderen.

Otto, vroeg gepromoveerd, op zijn vier-en-twintigste jaar getrouwd naar Indië als rechterlijk ambtenaar, had het er niet kunnen uithouden, omdat zijn vrouw van den eersten dag af te Batavia was ziek geworden en was ziek gebleven. Het was de ergernis van Van Naghel, die de carrière van zijn zoon gebroken zag, al was de jongen ook nog jong en al zoû hij hem wel kunnen helpen aan iets anders, in Holland. Maar hij was altijd tegen dit huwelijk geweest: een zwak, Hollandsch meisje, zonder geld. Zij zouden de kinderen voor hunne rekening moeten nemen, in Holland, en hoewel hij gefortuneerd was - hoewel zijne vrouw wat geld had - hoewel hij zijn ministerstraktement had, was het alles bij elkaâr ternauwernood genoeg voor het zeer kostbare huishouden, dat zij voerden: de oudste zoon nu uit Indië verwacht met vrouw en twee kinderen: twee jongens, Frans en Henri, al een paar jaren tegelijkertijd studeerende te Leiden, blijkbaar zonder veel plan nog om af te studeeren; drie uitgaande meisjes, van wie het tweede nu trouwen zoû; een jongen nog van zestien en een meisje van veertien; hun salon, om Van Naghels ambitie, een officieele salon, waar zij veel menschen zagen uit de hooge regeeringscôterie, terwijl die van het corps-diplomatique er ook even door heen liep: alles bij elkaâr een zoo kostbaar huishouden, dat Bertha de grootste wonderen van zuinigheid moest doen, om het met een slordige halve ton 's jaars vol te houden. En alles werd opgevoerd; alles werd duurder; de twee jongens, Frans en Henri, kostten bijna driedubbel zooveel als Otto hun gekost had; Emilie en Marianne - de eene al drie, de andere pas één jaar in de wereld - hadden veel hooger eischen in alles en alles dan Louise, die nu al zes jaar uitging, ooit had gehad; de studenten zouden dat jaar beiden in de maskerade meêdoen; Emilie kreeg een uitzet, dat

driemaal zooveel kostte als Bertha zelve indertijd van papa en mama Van Lowe gekregen had; Marianne wilde haar minste japonnetje met zij gevoerd hebben; Karel, de gymnaziast, een lange zwakke magere jongen, maar desniettemin in allerlei clubs van football, cricket, tennis, had een zakgeld, dat eenvoudig belachelijk was, en in hun jongste meisje zag Bertha neigingen, die haar angstig maakten voor de toekomst. Zoo was het van buiten een groot druk huis - papa minister; de meisjes aan het Hof geprezenteerd; de jongens flink geld stuk slaande, en van binnen - tusschen Van Naghel en Bertha - dikwijls een moedelooze beprating hoe het toch minder te doen: zij moèsten nu Otto toch eerst wel helpen; de jongens moèsten toch eerst afstudeeren; de meisjes moèsten toch uitgaan, en Karel moèst toch wel blijven in de football- en cricketclubs. Zij konden één diner minder geven op een winter, maar dat was ook eigenlijk het eenige. En als de jongens, na hun promotie, ook nog geld zouden kosten als Otto hun nu kostte; als Louise en Marianne ook zouden trouwen en ook zoo een uitzet moesten hebben als Emilie nu; als het altijd en altijd zoo door zoû gaan, zonder één oogenblik, dat hun vergunde eens wat zuinig te zijn, dan wisten zij niet wat zij doen moesten, want hoe Bertha ook berekende en berekende... het ging zoo niet met een halve ton 's jaars.

Als Van Naghel dan een oogenblik bitter werd, verweet hij aan Bertha, dat het alles hare schuld was, dat zij een Van Lowe was, dat de Van Lowe's nooit hadden kunnen rekenen, dat hun huishouden vroeger ook veel te hoog was opgevoerd, maar Bertha, rustig, de oogen dicht knippende, hield hem voor, dat Van Naghel zijne carrière te danken had aan papa Van Lowe, aan al diens relaties in die jaren, toen papa na zijn gouverneur-generaalstijd in Holland nog zeer veel invloed had kunnen uitoefenen en zij toonde hem de lijsten van haar budget, waar zij met zorg de verschillende posten had uitgerekend, hem zeggende, dat zoo hij volstrekt wilde een train-de-vie als de hunne, het met den besten wil van de wereld niet voor minder te doen was... En daar zij geen uitkomst zagen, verzoenden zij zich met elkaâr en werd er in een

maand niet over geld meer gesproken en bleef hun leven uiterlijk het officieele en solide en toch ietwat modern getinte Hollandsche huishouden: de kinderen wel van hun tijd, maar de ouders toch verstandig en degelijk en die wel zouden weten tot hoever zij konden gaan, en de kinderen zouden kunnen laten gaan. Voor niemand was de ware toestand ook zelfs maar te raden. Bertha sprak nooit met iemand, zelfs niet met hare moeder, over iets wat zweemde naar geldelijke aangelegenheden. Voor de familie en de kennissen breidde het huis in het Bezuidenhout zoo deftig en solide zijn breeden gevel uit, maakten de gangen, de trappen, de salons, de eetzaal, het kantoor van Van Naghel, de kamers der kinderen allen zoo een indruk van onvergankelijke welvaart: de salons en eetzaal heel deftig Hollandsch; de kamers der kinderen, wat moderner, maar toch alles zwaar degelijk, zonder oppervlakkigen, doorzichtigen schijn van prutsige elegance - dat niemand ooit zoû hebben kunnen vermoeden, hoe de beide ouders soms uren lang berekenden, hoe zij die maand een kleine duizend gulden minder zouden verteeren... Het scheen daar in huis, niettegenstaande al de drukte, de diners, de aanstaande bruiloft, de aanstaande komst van den oudsten zoon, voor wien enkele kamers op de bovenverdieping werden ingericht, zoo geleidelijk te gaan, zonder eenige moeite, wel druk van leven, maar harmonisch van middelen, dat niemand ooit aan de minste moeilijkheid zoû hebben kunnen denken. Mama Van Lowe kwam dezer dagen veel bij Bertha en verwaarloosde Constance een beetje, - maar zij hield van die drukte; de verandering op de bovenverdieping, de bemoeiïngen over het uitzet, de repetities der bruiloftsvoorstellingen er dwars door heen; de lange tafels, die gedekt, de bloemen, die geschikt, de visites, die besproken werden; japonnen, die werden thuis gebracht; de jongens veel in Den Haag, druk, vroolijk, jong - zij hield van dit alles, de oude vrouw: het herinnerde haar haar eigen huis van vroeger, het was als de herhaling van haar jonge leven: alleen, dacht zij, zij zelve had dikwijls over geld getobd, ook al had Van Lowe kunnen sparen in zijn gouverneur-generaalstijd... en Bertha had zoo heelemaal geen geldelijke zor-

gen! Wat was dat heerlijk! En zij bemoeide zich ook, de grootmoeder, met het uitzet van Emilie; zij gaf hare raadgevingen en zij dàcht niet over geld; zij ging, langzaam, de trappen op naar de bovenverdieping, om de kamer te zien voor hare twee achterkleinkinderen, die komen zouden, trotsch op dat vierde geslacht, genietende van die groote familie, dat drukke huishouden, al die beweging, die zijzelve nu zoo miste in haar eigen huis, waar zij nu echter kalm wonen kon, zonder veel bizondere uitgaven meer in haar rustig leven, dat alleen de familie-Zondagavonden geregeld onderbraken. Ja, zij genoot bij Van Naghel en Bertha; zij genoot, dat haar schoonzoon een hooge plaats in de maatschappij innam, zooals haar man indertijd ook had gedaan; zij genoot van het solide, degelijke, officieele huis; en de moderniteit der kinderen, al schudde zij nu en dan eens haar hoofd, deed haar toch glimlachen, omdat zij vond, dat men met zijn tijd meê moest gaan, en dat Van Naghel en Bertha heel verstandig waren de kinderen een beetje vrijen teugel te laten... Er waren wel zeden, waarvan zij niet hield: dat uitgaan van jonge meisjes alleen, 's nachts thuiskomende met den huissleutel in den zak, maar dat waren toch maar heel intime partijtjes, zei Bertha, en het was onmogelijk het anders in te richten. Ja, zij genoot hier, de oude vrouw, in het huis harer oudste dochter, en hoewel zij voor al hare kinderen voelde - omdat zij hare kinderen waren, - gevoelde zij zich bij Bertha meer in haar element dan in het warm burgerlijk egoïste huis van Karel en Cateau, wie zij verweet geen kinderen te hebben; en hoewel zij ook hield van het jonge huishouden van Gerrit en Adeline - de kinderen daar van zeven jaar tot zes maanden als een troep blonde kleintjes - was het haar daar te eenvoudig en gewoon, herinnerde het haar niet aan haar eigen grootheden, kon zij niet uitstaan, dat Gerrit het soms belachelijk maakte, als zij, de oude moeder, heel ter loops liet doorschemeren, dat zij den Russischen gezant bij Bertha ontmoet had. En bij Adolfine en Van Saetzema te komen, ach, dat was haar een ergernis: alsof zij in Adolfine niet haar kind herkende, hun huis wat vulgair en verburgerlijkt, en Adolfine altijd zoo bitter en zoo nijdig en jaloersch van Bertha, vooral nu,

dat Floortje geëngageerd was en dier uitzet natuurlijk zoo mooi niet kon zijn als het uitzet van Emilie. Ja, zij ging wel naar Adolfine en besprak wel het uitzet ook daar, maar zij deed het niet met liefde; niet omdat het eenvoudig was - daarom kon het toch ook wel netjes worden - maar omdat Adolfine altijd zoo kwaadaardig kon zeggen: ja, dat is voor ons mooi genoeg, maar bij Bertha...! Zij voelde zich moeder voor al hare kinderen - had zij een lieveling? zij geloofde het niet - maar bij Bertha kwam zij zoo gaarne, omdat zij daar haar eigen verleden terug vond.

En wat de oude vrouw vooral zoo aardig vond in het huis van Bertha, was de gehechtheid onderling, het familie-zwak voor elkaâr, zooals zij dat ook altijd in haar huis had gekweekt, zooals zij het zoo nog kweekte, met die instelling van haar Zondagavonden, om de kinderen toch bij elkaâr te houden. Ja, bij Van Naghel en Bertha was dat ook heel sterk: het alles-zijn voor de kinderen, en zelfs iets wat zij zelve niet deed, deed Bertha: de zoon, die eenmaal uit huis was gegaan, weêr opnemen nu hij terugkwam met een zieke vrouw en twee kinderen. Het roerde haar: ach, wat waren zij goed voor hun troepje, en wat was dat toch treurig, dat dat jonge vrouwtje zoo ziek was. En ook de kinderen, onderling, zij kenden het familie-zwak; Otto was met zijne oudste zuster, Louise, die, vijf-en-twintig, volgde op hem in leeftijd, altijd in drukke correspondentie gebleven; de twee studenten waren alleraardigst met hunne jonge, uitgaande zusjes, en Henri was zelfs een beetje jaloersch, dat Emilie geëngageerd was; alleen Karel was misschien een beetje uithuizig en te veel weg uit den familie-kring voor zoo een jongen jongen, met al zijn clubs en gewichtigheid, en daardoor had Marietje, het jongste meisje, van veertien, het wel wat stil... En toch hielden ze allemaal van Marietje, de studenten, de oudere zusjes... Ja, dat was iets liefs in geheel hunne groote familie: het familie-zwak, de gehechtheid aan elkaâr, de trots op elkaâr, de trots op de namen van Van Lowe en Van Naghel: het niet-kunnen-dulden, dat wie-ook een familie-lid te na kwam, zelfs al werd de kritiek in den familie-kring zelven niet gespaard. Maar dat iemand van de kennissen aan een

lid van de familie raakte, dat kònden zij niet dulden, geen van allen. Zelfs voor Constance hadden zij altijd gevoeld, dat zwak - omdat zij eene zuster was. En de oude mevrouw herinnerde zich - wat Constance aanging - de wijsgeerige beschouwingen van haar jongsten zoon Paul; de moeite, die Dorine had gedaan alle broêrs en zusters te vereenigen op dien eersten Zondagavond, dat Constance zoû komen; zij herinnerde zich de meêgaandheid van alle hare kinderen - want tegen haar, uit een eerbied, - had niemand kritiek geoefend over die zuster, die slecht had gehandeld. Zij zag het zóo, bij hen allen: het familie-zwak voor elkaâr. Zij voelden zich altijd broêr en zuster; zij hielden elkaâr de hand boven het hoofd, ook al was er wel eens verschil van meening, zelfs jalouzie - zij voelden in den kring zich eén.

Dat was voor den ouderdom dezer moeder en grootmoeder de groote glorie. Dat was voor haar een hoog idee, een natuurlijk ideaal, een bereikte illuzie: een troost voor haar stille na-leven van in haar groote huis eenzame vrouw. Dat zij in dat groote huis eenzaam wilde zijn, en noch Dorine, noch Ernst, noch Paul bij zich duldde, was een bizonderheid in haar, die niets afdeed tot hare godsdienst voor het hooge idee; hare innige blijdschap, dat zij het ideaal verwezenlijkt, de illuzie bereikt zag. Zij had een gelukkigen ouderdom. Zij had in haar groote huishouden veel verdriet ook gehad, trots al hare grootheid, maar niet meer dan haar menschelijk deel: geldelijke zorgen, omdat noch Van Lowe, noch zij zuinig waren; twee kinderen verloren slag op slag; terwijl Constance's misstap zeer zeker een zwàre slag was geweest, waaronder zij vermoedde, dat Van Lowe eigenlijk was bezweken, lijdende in stilte en altijd om het verdriet, dat zijne lievelingsdochter hem had aangedaan... Maar zij, al had zij geleden, met meer veerkracht - had àl dat verdriet niet meer geteld dan haar menschelijk deel: dat wat ieder groot huishouden te beurt kan vallen. En dat zij nu, op haar heel ouden dag, hare kinderen in eén zelfde stad om zich verzameld hield, in een nauwen familie-kring, in een liefdevol familie-leven - zij dacht het een groot geluk, zij was er God dankbaar voor. Zij had niet meer kerkelijke godsdienst dan

fatsoenlijk was in hare kringen, die vooral niet waren de orthodoxe kringen der sommige oud-Haagsche families - maar zij was God in haar hart dankbaar. Zij dankte God voor haar geluk, voor haar gelukkigen ouden dag. Het was *nu* alles goed, nu zij Constance er bij terug had gekregen, er bij terug in Den Haag. Den Haag, dat was, na Buitenzorg, altijd geweest voor haar de ideale plaats om te wonen. Er was het Hof en haar man had haar geleerd van grootheid te houden. Er was een atmosfeer van officieele gewichtigheid - in hunne kringen - waarin zij behagen schepte als in een element, dat haar was natuurlijk geworden en waarin Van Naghel en Bertha ook gekomen waren tot hunne grootheid en hooge pozitie. Karel was er teruggekomen na wat geburgemeesterd te hebben, en zij had in hem er haar zoon weêr bij - ook al hield zij - in stilte - niet van Cateau. Gerrit, gedurende zijn luitenantsjaren te Deventer, te Venlo in garnizoen, was nu ritmeester, in Den Haag. En de andere kinderen: zij waren Den Haag nooit uit geweest; zij had ze altijd om zich kunnen houden.

Zij was gelukkig en zij was dankbaar. Zij was zelfs dankbaar, dat Otto terugkwam - al was de reden wat treurig: de ziekte van zijn vrouw - omdat zij hare achterkleinkinderen zoû zien. Het waren haar eerste, zij voelde om ze een nieuwe vreugd, een ongekende aandoening. Zij had om Otto zelven - haar eerste kleinkind - ook zoo iets dergelijks gevoeld, maar nu was dat gevoel bijna intenser - misschien omdat het was om een vierde geslacht, eene voortzetting van de familie, ook al was het Van Naghel en niet Van Lowe. Zij was een vrouw: zij lette niet zoozeer op den naam. Bertha was hare dochter, Otto haar kleinzoon, diens kinderen haar achterkleinkinderen. Zoo rekende zij het naar zich toe, en hoe de naam luidde, was haar van minder belang. Het waren hare kinderen, hare kleinkinderen, hare achterkleinkinderen, die zij allen liefhad, in éene groote liefde, in eene familie-liefde. Dat zij alleen woonde in haar groote huis, was omdat zij oud was, drukte alleen kon velen als drukte was voorbereid: als zij wist, dat er drukte zoû zijn. De Zondag-avonden waren druk, maar ze vermoeiden haar niet. Maar Paul of Dorine bij zich te hebben in

huis, ze telkens te hooren thuiskomen, uitgaan, zoû haar zenuwachtig hebben gemaakt. Zij dwaalde iederen dag al de kamers van het groote huis door, om te zien of alles wel netjes was, stond op zijn plaats. Dorine was slordig en Paul was lang niet gemakkelijk, en Ernst met al zijn rariteiten, zoû zij heelemaal niet bij zich kunnen hebben, omdat zij bang was voor al de bacteriën, die zitten in al die oudheden... Maar daarom hield zij toch van hen allen en was zij blij, dat zij woonden in Den Haag, en dat zij hen geregeld zag... Zij was nu eenmaal zoo; niet anders.

En bij Bertha kwam zij nu iederen dag, afwachtende Otto en zijne kinderen, tot Constance jaloersch werd en haar eens verweet, dat zij heelemaal niet kwam, in hare nieuwe huis bij de Boschjes.

XV

De Van Naghels gaven een partij in den Ouden Doelen twee dagen nadat Emilie en Van Raven waren aangeteekend, een partij voor familie en intieme kennissen: een diner van een kleine honderd couverts; daarna zouden de jongelui wat voorstellen en daarna werd er gedanst. Het was na het diner en Adolfine vroeg aan oom Ruyvenaer:

- Is u geweest op die soirée van ze, eergisteren?

- Welke soirée?

- Eergisteren, den dag na de aanteekening. Toen hebben ze een soirée gegeven, thuis. Ongeveer een zestig menschen. Alleen de chique kennissen en hun hofkliek. Wij niet. Mama is er geweest. Maar van de broêrs en zusters niemand.

- Ik wist zelfs niet, dat er een soirée was. We zijn vóor eergisteren het bruidspaar 's middags gaan feliciteeren.

- Eergisteren hebben ze hun chique partij gegeven. Van avond is het maar een feestje voor ons en voor den rommel van de kennissen. Op die eerste soirée had Bertha een lage japon, en een sleep. Nu is ze hoog.

Oom lachte.

- Ja! zeide hij. Zoo een partij in een hôtel vind ik altijd een afdoener. Het diner was maar zoo-zoo.

- Zoo echt hôtel-eten.

- Hm, de champagne was goed, zei oom, die goed gedronken had.

- Wat heeft Van Naghel slecht gesproken. Spreekt hij ook zoo slecht als hij zijn Indische begrooting verdedigt. En wat ziet die mama van Van Raven er uit. Net een pottetrien.

- Het zijn toch chique lui.

- Ja, natuurlijk zijn ze chic. Anders zoû Bertha hem niet aan haar dochter hebben gelijmd. Een verloopen sujet, die aanstaande neef van me. En wat hangt Emilie altijd aan hem. Als Floortje zoo hing aan Dijkerhof, zoû ik het haar thuis eens flink zeggen. Die Emilie doet net een gemeene meid.

Oom was goedmoedig, omdat hij gedronken had: hij pufde een beetje en had gaarne zijn vest wat losgeknoopt: dat rokvest werd hem te nauw...

- Wat ziet Floortje er aardig uit, van avond, Adolfine. Dat wit staat haar goed.

Zij lachte, blij, gestreeld.

- Ja, niet waar... Emilie maakt het zoo bleek.

Mama Van Lowe ging voorbij, aan den arm van Otto van Naghel.

- Maakt Francis het nog al goed, mijn jongen?

- Ja, oma, van daag is ze vrij wel. Maar ze is dadelijk moê, dadelijk...

Hij was lang, mager, een frons boven zijn harde Van Loweoogen, de oogen van zijn grootvader. Hij was in die paar Indische jaren zoo verbitterd, dat het voor zijne grootmoeder, zijne ouders treurig was hem aan te hooren.

- Zoo jammer, dat jullie niet in Indië zijn kunnen blijven, niet waar, Otto.

- A bah, oma, wat een land. U heeft mooi spreken. U heeft Indië gekend als rezidentsvrouw en als vrouw van den gouverneur-

generaal. Maar voor jonge menschen, die beginnen...

- Papa had je toch geholpen...

- Ja, papa helpt wat... Vies land; gemeen, ellendig land.

- Maar Otto, ik vond het er heerlijk.

- Jawel, in uw paleis te Buitenzorg. Dat spreekt. Maar is u ooit griffier van den landraad te Rankas-Betoeng geweest?

- Neen, Otto...

- Neen, natuurlijk niet. En dan met een vrouw, die twee keer in de week omver valt van de warmte... plat op den grond.

- Otto...

- Ach wat, grootmama. Het is het beroerdste, gemeenste, smerigste land, dat ik ken. We moesten die koloniën maar aan Engeland verkoopen, anders nemen ze ze ons toch nog af, op een goeien dag.

- Otto, ik ben heusch niet gewend aan zoo een toon.

- Jawel, ik ken dat, oma, al die officieele gewichtigheid omtrent Indië. Maar niet iedereen is gouverneur-generaal of minister van koloniën. Als ik dat ooit word, zal ik Indië dadelijk aanbidden.

- Je bent bitter, omdat Francis ziek is...

- Ziek, ziek... ze is niets. Ze is een riet. Als je tegen haar blaast, breekt ze.

- Ze was als jong meisje al een zwak dingetje, Otto.

- Nu maar, ik kan haar geen sterk dingetje maken, hoor oma.

- Foei Otto... Wees niet zoo bitter. Je hebt twee zulke lieve kinderen.

- Ja, kinderen, had ik ze maar niet. Dat zijn ook de vruchten van oogenblikken van onbedachtzaamheid. Ik beklaag de arme stumpers... Begint de voorstelling nu? Tableaux-vivants, door die goeie Louise gearrangeerd... Een pantomime van Frans en Henri... Vervelende dingen altijd, die bruiloftspartijen. Ik vond de onze onuitstaanbaar.

- Beste Otto, je bent in een onverdragelijk humeur.

- Oma, zoo ben ik tegenwoordig altijd.

- Dan raad ik je sterk aan je een beetje te beheerschen, want dan heb je geen leven, niet voor jezelven, niet voor je vrouw en niet voor je familie.

- Nu, ik heb ook geen leven voor mijn familie.
- Hoe meen je toch, Otto...
- Maar ik leef toch niet voor mijn familie, Oma!
- Ach jongen, heusch, je bent akelig! Breng me naar mijn plaats... Ik zie Bertha me wenken, ze wil me daar hebben bij zich en bij tante Ruyvenaer... De voorstelling begint...
- ... Ja-a-a, teemde Cateau tegen Van Saetzema, Van der Welcke en Karel. Een soirée van... ZESTIG... mènschen... En er was de Rùssische gezant... en de gròotmeesteres... van de Kòningin.
- Nu maar, als ze zooveel kennissen hebben, vergoêlijkte Karel en sourdine.
- Ja-a-a maar, Kárel... niemand van de fàmilie... Waren jullie... MISSCHIEN... geïnviteerd, Van der Welcke?
- Neen, wij niet.
- Zòo... jullie òok niet? Wèl... ik had toch gedàcht... dat ze Cònstance er bij zouden vragen.
- Waarom? vroeg Van der Welcke koel.
- Ach... omdat die toch... OOK... aan het Hòf is geweest... VROEGER. En jij òok..., niet waar... Van der Welcke?
- Ja, ik ook, zei Van der Welcke droog.
- Van der Welcke, zei Karel. Heb je dat kaartje ook van me gevonden...
- Welk kaartje?
- Wel, toen je in de stad zoû komen, heb ik je een visite gemaakt.
- En ik ook, hoor Van der Welcke, viel Van Saetzema in.
- O ja, zei Van der Welcke. Het was heel beleefd van jullie. Nu, ik zal je wel eens een kaartje terug brengen.
- O, maar daar zeg ik het niet om! zei Van Saetzema.
- Daar zeg ik het niet om! herhaalde Karel breed en goedmoedig. Ik had het alleen heel beroerd gevonden, als het weg was geraakt.
- Ja... kreunde Cateau. Omdat het... DAN... zoo onhàrtelijk... had geschénen... Wat ziet het bruidje ROOD... hè, Saet... zemà? Dat wit... maakt Emilietje wèl rood...
- Meer geel, zei Van Saetzema.
- Ja, zeurde Cateau. Jouw Floortje, hè... Saet... zema... die ziet

er... snoézig... uit. In het wit. En wat is Dijkerhof een nette jòngen... Zoo een degelijke MAN. Maar Bertha... wat ziet *die* bléek...

- Meer groen, zei Van der Welcke, heel ernstig.

Cateau keek op, met de uilenoogen.

- Groen? herhaalde zij bedachtzaam. Vindt jij... Bertha hèusch GROEN... Van der Welcke? Ja... ze is zeker... moê.

- Morgen, dacht Van der Welcke, weet heel Den Haag, dat ik Bertha groen heb gevonden...

Een tableau werd zichtbaar in de verte: het was een idee van Paul geweest en hij legde het aan Constance uit.

- Zie je, het is de Weelde. Het groote rad, waaronder Marianne en Carolientje liggen verpletterd, is de Industrie, en Floortje is de Weelde, die staat met een danspas op de Industrie en strooit goud en parelsnoeren van een dubbeltje. Het is misschien wat onduidelijk, de Weelde, die boven op de Industrie staat en Marianne en Carolientje verplettert... Floortje wiebelt en grinnikt... O, je moet weten, Adolfine vond het heerlijk, dat Floortje, haar Floortje, de Weelde was en Marianne van Bertha verpletterde.

Constance, te midden van geheel hare familie, was in een zacht gelukkige stemming.

- Ach, Paul, het is toch een lief, moederlijk gevoel van Adolfine, dat ze haar kind gaarne gelukkig ziet boven een ander...

Paul proestte.

- Zoo, denk je, dat Floortje gelukkig is als de Weelde boven op Marianne en dat Marianne erg souffreert, er onder... Cony, wat ben jij week van avond en wat zeg je gekke dingen... Maar je ziet er lief uit... Kom, laten wij hier eens gaan zitten... Je haar wordt al grijs, maar ik stel me voor, dat je uit coquetterie er niets aan doet, omdat het je staat bij je jonge gezicht. Het is een mooie kleur van grijs worden. Het is geen oud haar. Maar je bent ook nog jong. En je ziet er lief uit, heel lief...

- Je houdt me een beetje voor den gek, geloof ik...

- Ik hoû zoo van mooie menschen en je ziet er zoo weinig... Kijk eens door de zaal heen, allemaal leelijke menschen: de een loopt scheef, de ander is krom, die heeft een vooruitstekenden boezem,

die een dikke buik. Ik kan niet tegen lichaamsdeelen, die proemineeren: het maakt me ziek er naar te kijken... Ja, eigenlijk zijn alle menschen leelijk... Weet je, als je uit alle romans van de wereld al de mooie heldinnen eens bij elkaâr nam, wat zoû je dan een hoop mooie vrouwen krijgen... Geen romancier heeft ooit den moed een afschuwelijke heldin te nemen, scheel, scheef, met een bochel... Als ik rijk was, loofde ik een premie uit voor een afschuwelijke heldin... Jà, kijk tante Lot - en hij deed-na het Indisch accent - schitterènd van de diamanten en met twee handen streelend haar bruin satijnen buik. Alweêr een buik, en ik kan niet tegen buiken... Maar toch wel ghoedig, tante! Kijk oom... die heeft zijn vest losgeknoopt: onhebbelijke vent... Heb je *mijn* vest gezien, Constance! Het is wit broché, het is heel chic... Zeg Cony, kijk eens mama, dat is toch een knappe oude vrouw, zooals ze loopt, lacht, praat... dat is iets, hè, dat zie je dadelijk: dat is een chique vrouw. Kijk daar naast nu eens die oude mevrouw Friesesteijn, burgerlijk, luidruchtig, vinnig, figuur van Mie de schoonmaakster. Afschuwelijk, afschuwelijk... Kijk Ernst eens... Cony. Dat is nu een broêr van me... net een oude jood en wat een rok, wat een rok! Waar heeft de vent het vel laten maken! Hij verdoet al zijn geld aan vazen en pullen. Kijk Gerrit eens... Cony. Die doet weêr vroolijk... de joviale huzaar met de breede borst en de brandebourgs... Arme kerel, hij vergaat van melancholie. Je gelooft me niet? Het is heusch zoo, hoor... Kijk Adolfine eens... Cony. Net een vogel, die kwaadspreekt, pp, pp, pp! Bertha's ooren zullen wel tuiten. O God, die oogen van Bertha, die altijd knippen! Ze moest er wat aan laten doen. Kijk Dorine eens... Cony. Onbehagelijk ziet ze er altijd uit. Eigenlijk Cony... zijn er maar een paar mooie menschen in de zaal... Mama en jij...

- En jij...

- Je man heeft ook een goeie lijn, hij heeft een aangename rug. Ik ben gevoelig voor prettige ruggen. Ik hoû niet van mijn rug, en mijn rok zit toch netjes, hè... Een rok, dat is zoo lastig... Tegenwoordig kan bijna geen kleêrmaker een goede rok maken... Ja, mijn vest is netjes: kijk er maar naar... Nette knoopjes, hè: het zijn

saffiertjes, ongeslepen, en cabochon. Ja, je hebt een chic broêrtje; kom, neem zijn arm maar eens, dan wandelen we wat door de zaal... Heb je gehoord, ze zijn allemaal woedend, Ruyvenaers, Saetzema's, Karel en Cateau, omdat ze niet gevraagd zijn op de eerste partij. Het plan was die te geven voor de aanteekening, maar Otto's komst kwam er net tusschen... Ook een râté, die Otto, met zijn papieren vrouwtje... Kijk die Van Ravens... Cony. Die houden zich strak bij Van Naghel en Bertha, om zich niet te encanailleeren met de Saetzema's. Zeg, Cony, ben je blij hier terug te zijn... Hoû je heusch van al die familie... Ik geloof niet, dat ik heb dat familie-zwak, dat er is in mama en in jou, en ook in Bertha en in Dorine... Bertha heeft het in haar eigen huis, Dorine en mama strooien het met weldaden uit over alle kinderen en kindskinderen... Zeg, Cony, dat noemen de menschen nu zich amuzeeren, omdat er een paar gaan trouwen. Maar kijk eens rond: *niemand*, die zich amuzeert. En daar geven Van Naghel en Bertha nu een paar duizend gulden voor uit, om ze eten te geven en wat te laten dansen en naar mijn Weelde te kijken: Floortje boven op Marianne. Kijk die gezichten. Niemand die natuurlijk opgewekt is. Natuur, natuur, Cony, dat is weg, totaal weg, bij menschen zooals wij. Er is geen gebaar, geen woord, en zelfs geen gedachte bij ons, die natuurlijk is. Alles is aanstellerij en voor-den-gek-houderij, van den een van den ander, en niemand loopt er in. Het is toch een misselijke boel, zoo een maatschappij als de onze, zoo van nette menschen. Zoû je nu niet eigenlijk kunnen begrijpen, dat een anarchist daar met pleizier een bom in zoû gooien, bij voorbeeld tegen den buik van oom Ruyvenaer. Geen een anarchist, die van een buik houdt: de buik typeert den bourgeois. Daar gaan ze wat dansen: kijk, hoe leelijk ze vliegen door de zaal. Net lamgeslagen musschen... Er is in ons menschen te veel zwaarte, loomheid en ernst om gracieus te dansen. Kijk, het wordt bijna spectraal. Door al die voor-den-gek-houderij van élégance en chic en dansen en vroolijk-doen, zie je, dat de een maagpijn heeft, de ander hoofdpijn, dat Van Naghel denkt, hoe hij gisteren in de Kamer is uitgescholden, en Adolfine, hoe zij haar bruiloftspartijen

maar half zoo grandioos zal opvoeren als Bertha...

Zij liet zich maar wiegen op zijne woorden en hij wist van geen einde; hij kon praten altijd door. Zijne moeder, zusters, nichtjes legden hem dikwijls het zwijgen op, liepen weg midden in zijne ontboezemingen, maar ZIJ hield van hem, vond wel iets waars in zijne woorden, door zijn humbug heen. Hij had een blik op die menschen rondom hem, die haar verbaasde, maar die zij, eensklaps, niet heelemaal onjuist vond. Het was zeer zeker waar: de menschen waren niet natuurlijk en vroolijk, gewoon-weg. Zij waren daar bijeen, uit beleefdheid om Bertha en Van Naghel, maar eigenlijk was de een moê, de ander nijdig...

- Tante, zei Emilie, die aan den arm van Van Raven rondging. Heeft Paul u te pakken, dan laat hij u niet meer los...

Zij noemde haar jongsten oom bij den naam. Zij was wel een bekoorlijk meisje, al zag Paul geen drie mooie menschen bijeen, en naast haar was haar aanstaande van zulk een bleeke onbeduidendheid, dat men zich verwonderde, waarom ze hem genomen had. Zij was wat mager, maar had iets gratieus', ongewoons en oorspronkelijks in haar wazig wit japonnetje van fijn geplooide mousseline-de-soie; zij had een paar aardige oogen van een vreemd vonkelend goudgrijs, als van een onbekenden edelsteen; het haar rossig, met goudgloed er in; een paar fijne sproetjes op haar matte tint van bleek blond meisje; zij had een lieven lach, een zachte stem, een lenigheid om lief te zijn en iets aardigs te zeggen, en vooral had zij een ingeboren distinctie en zoo, wit en glanzig, had zij iets - had men bijna gezegd - van een heel mooi albasten dingetje, of van een witte azalea in zonlicht; een lichtende blankheid, fijn en doorzichtig en blauwtjes dooraderd. Constance wist, dat zij een talent had, - meer dan meisjes-gewoon - voor schilderen, maar dat zij in haar drukke leven van uitgaand meisje nooit gelegenheid had gehad zich te ontwikkelen. En zij verwonderde zich over Van Raven, bleek, dun, stotterend, stamelend, correct en toch onhandig, met een scheeven schouder en drie haartjes van een snor in de lucht, werkzaam aan Buitenlandsche Zaken; uit eene familie, wier onvervalschte Hollandsche orthodoxe ge-

strengheid zich ergerde aan veel in de Van Lowe's, de Van Naghels en vooral aan het Indische element der Ruyvenaers, maar die toch de dochter van den algemeen rijk gedachten minister van koloniën een geschikte partij voor haar zoon hadden geacht. Van Naghel, Bertha, royaal, gaven een aardige toelage meê. En Constance, toen Emilie en Van Raven verder gingen, complimentjes makende aan de gasten, verwonderde zich tegen Paul:

- Zoû ze heusch van hem houden?

- Zij van hem?! Wel neen! Waarom ze dan trouwen... Dat is het mysterie. Noch Van Naghel, noch Bertha hebben het idee hun dochters aan den man te brengen - zooals Adolfine. Louise is driemaal gevraagd en wil niet. En waarom Emilietje - dat fijne, witte kindje, waar heusch wel iets aardigs in is - iets artistieks, iets delicaats, iets exquis en, ik zoû zeggen, bijna iets natuurlijks... dien peenplukker heeft genomen, die zoo een beetje Duitsch nadoet, omdat hij veertien dagen in Berlijn is geweest - zijn snor à la Kaiser in de lucht, zijn straffe militaire buigingen, die hij nog onhandig doet op den koop toe - ik kan het je niet zeggen... Bertha, die heel blij was toen Otto trouwde, heeft gehuild toen Emilietje dien vent woû aannemen. De kerel is zoo dom als mijn schoen... Nette sokjes, heb ik, vindt je niet? Ja, Cony, waarom de menschen soms trouwen met elkaâr! Adolfine en Saetzema, waarom? Ik vraag je, in Godsnaam, waarom? Otto met Francis, waarom! - Zij voelde, dat hij op de lippen had: en jij met Van der Welcke, waarom? Maar hij zeide het niet, ging voort:

- Trouwen, dat is verschrikkelijk, vind ik. Elkander uitzoeken onder honderden, en dan zeggen: ik trouw met jou, ik leef met jou, ik slaap met jou, eet met jou, krijg kinderen met jou, word oud met jou, ga dood met jou: wil je? O God, Cony, hoe is het mogelijk, dat er getrouwd wordt. Het is altijd maar luk raak... Ik ril ervan als ik er aan denk...

- Paul, zeg me nu eens: wie zijn al die menschen...

Zij kende bijna niemand, van de kennissen: zoowat een zestig menschen, die zich verloren tusschen de veertig leden der familie. Het was nu de eerste keer, dat zij in Den Haag weêr ‘uit’ was en

hoewel men zich veel aan haar had laten voorstellen, had zij weinig gesproken, de menschen weêr vergeten. Paul, in zijn element, legde haar uit hoe de menschen bij elkaâr waren gehaald, in welke côterie zij thuis hoorden: menschen, die elkaâr niet kenden of nooit zagen, of niet groetten al kenden zij elkaâr, op deze bruiloftspartij te samen gesleept omdat de eene familie de Van Naghels, en de andere de Van Ravens kende... Om al die elkaâr onbekende elementen, was de partij zeker zoo gedwongen, hokten telkens de gesprekken, dwaalden de menschen, die niet dansten, doelloos om, zagen ze naar de dansenden met den vagen blik van een zich schikkend martelaarschap... Emilietje ging tusschen ze heen, heel lief, blank en diafaan; Van Raven achter zich, sprak zij met allen een woordje... Van Naghel en Bertha ook waren rustig druk als gastheer en gastvrouw, als menschen van de wereld, die dat kennen en het afdoen, zonder inspanning, eigenlijk denkende aan wat zij morgen te doen hebben... De leden der familie doken telkens te voorschijn tusschen de kennissen. En tusschen hen allen was het bewegelijkst: Dorine; zij had het heel druk, als altijd, liep zich in het zweet voor accessoires van den côtillon, danste niet, draafde maar... Paul noemde haar: het kameel...

Het was misschien vreemd, maar Constance, naast Paul, voelde zich tevreden, gelukkig... Zij had dit in jaren zoo niet meer bijgewoond, en zij voelde een rust en voldaanheid, dat zij te midden der haren was. Tranen welden telkens in hare oogen: zij wist niet waarom... Op die eerste familie-avonden bij mama had zij dat zwak voor familie nog niet zoo intens gevoeld, misschien omdat zij nog te schuchter geweest was... O, hoe was het mogelijk geweest, dat zij die veertien eenzame jaren in Brussel had kunnen doormaken! In járen had zij alleen het weldadige van liefde, sympathie, vriendschap gevoeld voor haar kind: nu voelde zij voor hen allen... Door haar vloot weêr dat gevoel, dat mama zoo sterk had - eene warmte in zich, die zij als jaren gemist had, iets weeks en weldadigs van nu oud te kunnen worden, van nu zich te kunnen wijden aan haar kind, voortaan, te midden van een atmosfeer

van vaderland en huisgezin... En zij dacht er niet aan, zij lette niet op, dat de familie, de kennissen haar in stilte bekeken, beoordeelden en veroordeelden.

- Het is een wufte vrouw, zei mevrouw Van Raven, de aanstaande schoonmoeder van Emilie tegen mevrouw Friesesteijn. Het is wel een bezoeking voor de Van Naghels, dat die zuster uit Brussel weêr is op komen dagen.

- Na veertien jaren, zei de oude dame scherp, belust op nieuws, op schandaal; na veertien jaren geeft ze gelegenheid weêr alle herinneringen van vroeger op te halen!

En mevrouw Friesesteijn vond het heerlijk, dat Constance dit deed.

- Ze heeft haar vader vermoord.
- Ik heb De Staffelaer nog gekend... Een heel achtenswaardig mensch.
- Ze is in al die jaren niet ontvangen geworden bij hare schoonouders.
- Ik hoor, dat ze zeer intrigeert om nu bij ze ontvangen te worden.
- Dat kind is niet van Van der Welcke.
- Neen, het kind is van een Italiaan.
- Het is eigenlijk een gemeene vrouw.
- Marie is de moeder, niet waar, haàr kan je niet kwalijk nemen...
- Maar de familie...
- Die had moeten verhinderen...
- Dat ze in Den Haag kwam.
- Dat zeg ik ook, mevrouw.
- Juist, dàt zeg ik ook.
- Ze leeft van het geld van haar schoonouders.
- Nu, de Van Lowe's hebben wat... van den vader.
- Niet veel.
- Neen, niet veel.
- Het is een heel ongelukkig huwelijk.
- Ja, en het kind krijgt een opvoeding, vreeselijk.
- Het kind doet wat het wil.

- Verbeeld u, mevrouw, het kind... heeft het huis gehuurd.
- Neen!
- Heusch!
- Wat een toestand: alles even onzedelijk!
- Waarom komt ze in Den Haag?
- Het verveelde haar in Brussel. En ze wil zich hier pousseeren, aan het Hof.
- Dat heb ik ook gehoord.
- Ja, dat is zoo... Oude relatie's, niet waar... De Van Naghels... Ze wil aan het Hof.
- O, maar de Van Naghels zullen wel zorgen, dat ze er niet komt.
- Ten minste, dàn doen ze verstandig.
- Wat een voorbeeld voor de jonge meisjes, die tante...
- U weet, dat De Staffelaer haar gevonden heeft... in de armen van Van der Welcke...

De oude dames fluisterden.

- Neen!!!
- Ja, heusch...
- Hij is ook een gemeen sujet...
- Ja, hij heeft een maîtresse in Brussel.
- Waren ze er maar gebleven...
- ... Wat doet tante Constance weêr erg select, zei Floortje tegen Dijkerhof.
- Ze blijft den heelen avond zitten naast Paul, antwoordde haar aanstaande.
- Niemand is natuurlijk goed genoeg voor haar.
- Nu... als je de vrouw van een diplomaat bent geweest...
- En nu barones Van der Welcke...
- Waarom zijn ze eigenlijk in Den Haag gekomen?
- Mama denkt, omdat ze bang is, dat als grootmama, die een vrouw van den dag is... sterft...
- Nu, wat dan?
- Wel, dat ze dan niet precies krijgt wat haar toekomt.
- Ach kom...
- Neen, ze vertrouwt ons niet.

- Maar daar is immers een testament, de wet.

- Ja maar, die kent ze niet, de Hollandsche wet. En om zeker te zijn van wat ze krijgt, wil ze er bij zijn... als grootmama sterft. Ze hebben schulden...

- En hij voert niets uit...

- Neen. In Brussel heeft hij wijn verkocht...

- Het is een nette boel, die familie van jou, al zijn ze baron en diplomaat.

- O maar, *wij* beschouwen ze niet als familie... Dat heeft mama uitdrukkelijk gezegd...

- ...Dus, zeide meneer Van Raven tegen Van Naghel en Van Saetzema. U denkt, dat ze alleen hier zijn komen wonen...?

- Omdat ze het zeer eenzaam in Brussel hadden...

- Maar de familie?

- Was er niet voor. Ik heb zelf nog wel eens met mama Van Lowe gesproken, of zij niet beter zoû doen, niet aan te raden...

- En...

- Mama is moeder, niet waar. Constance is toch haar kind... We hebben allen toegegeven. En dan... is het al *zoo* lang geleden, dat...

- Ik moet zeggen, zei meneer Van Raven met bedoeling; het is heel *edel* van u allen...

- Ja... Van Naghel heeft het heel nobel beschouwd, zei Van Saetzema, zeer opziende tegen zijn zwager, minister, Excellentie, hem vleiende, houdende te vriend. En we hebben *allen* gedaan, zooals Van Naghel goed vond...

- Men weet toch nooit... zei Van Raven bedenkelijk. Maar... pardon... het is uw schoonzuster, en het is heel *edel*,... *heel* edel... van u...

...Twee tantes van Adeline hielden het blonde moedertje vast.

- Adelientje...

- Tante...

- Die nieuwe zuster van je... is die aardig?

- Is die lief?

- Ja, tante, heusch heel lief.

- Maar het is een onfatsoenlijke vrouw geweest...

- Ach tante...
- Ja, ja, ja, meisje, we weten er alles van... wees maar wat voorzichtig.
- En word niet dadelijk koek en ei.
- Je bent zoo onbedachtzaam, Adelientje.
- En Gerrit is zoo goedig.
- Passen jullie maar op!
- Zoo iemand kan hem kwaad doen... in zijn carrière.
- Ach tante, wat... als de Van Naghels hen ontvangen.
- Ja, maar het wordt erg afgekeurd in de Van Naghels...
- Het is toch hun zuster...!
- Iedereen heeft den mond vol over hen... Ze zeggen...
- Wat?
- Dat Constance geen kind is van... haar vader.
- Maar tante, dat is toch vreeslijk!
- Omdat de Van Lowe's allen zoo fatsoenlijk zijn, kan *zij* niet...
- Neen, kàn ze niet een dochter zijn...
- Van den ouden Van Lowe...
- Hoor eens, tante, dat is louter geklets!
- Adelientje!
- Ik wil er niet meer naar hooren, tante...

Neven en nichten van de Van Saetzema's, samen met de IJkstra's, familie van Cateau.

- Die Adolfine!
- Ze is woedend!
- Waarom?
- O, om allerlei redenen. Ten eerste, omdat de Van Naghels een soirée hebben gegeven, waarop de heele familie is genieerd.
- Neen, maar, dàt is dan toch ook...
- Dan, omdat Adolfine geen plaats heeft in haar huis een soirée te geven - waarop ze oók de familie zoû kunnen nieeren.
- Om de plaats, waarop ze zat, zoo even aan tafel...
- En om de getuigen van Emilietje; haar oom Van Naghel, de commissaris in Overijssel en Karel Van Lowe, terwijl zij zegt, dat Van Saetzema ouder is dan Karel, dus...

- En ook nog om het japonnetje van Emilie, omdat dat witte dingetje uit Brussel komt en drie-honderd francs kost...
- Wat die Van Naghel uit moet geven voor dat huwelijk...
- Neen, het is Bertha: het zijn de Van Lowe's, die gooien het geld altijd weg...
- Nu juist, dat zeg ik ook: Adolfine doet ook net of ze het heeft...
- Dat is omdat ze allen, die Van Lowe's, vergaan van hoogmoedswaanzin.
- Ja, sedert de vader gouverneur-generaal is geweest, zijn ze altijd ontapbaar geweest...
- Die oude mevrouw, dat is net een pauw.
- En Bertha dan met haar chique kennissen.
- En dan die mevrouw Van der Welcke... *Die* heeft een verleden! Maar doet ook nog altijd alsof ze de koningin is.
- En ze zijn maar van een heel eenvoudige familie: Van Lowe...
- Ja, ze zijn niets: de grootvader was kruidenier.
- Neen!!
- Wel ja!
- En die gekke Ernst dan, die altijd in de familie-papieren studeert of ze eigenlijk niet van adel zijn?
- Ja, *die* is gek!
- Au fond, zijn ze allemaal... een beetje gek.
- Ja, er loopt door ze allen een streepje.
- Nu, zeg maar een streep. En die loopt voort bij de Van Naghels...
- Adolfine is nog de beste...
- Maar ook hoogmoedswaanzin.
- Zeg... die mevrouw Van der Welcke... wat komt die hier eigenlijk doen?
- Nu, ze denkt, dat alles vergeten is... Er zijn vijftien jaren over heen. Ze is met Van der Welcke getrouwd...
- Maar *niet* voor de Hollandsche wet...
- Nu maar, dat kan ze over laten doen.
- Ja maar, ze zijn *niet* getrouwd voor de Hollandsche wet...
- Nu maar, dan vind *ik* ze niet getrouwd!

- *Niet* voor de Hòllandsche...

- Ja maar... Neen... Ja... Neen...

De soirée liep ten einde, de gasten vertrokken.

XVI

Den volgenden dag waren Emilie en Marianne van Naghel bezig in haar boudoir. Zij hadden een zitkamer samen en Louise, de oudste zuster, had er eene apart. Emilie was bezig waterverven van den wand te nemen.

- De kamer was zoo gezellig! zeide zij zacht en schoof de aquarellen samen.

Marianne begon plotseling te snikken. De kamer was geheel overhoop, omdat Emilie verzamelde wat het hare was en het behangselpapier kwam met vreemde, frissche onverschoten vierkante plekken te voorschijn.

- Waarom trouw je ook dien akeligen jongen! riep Marianne snikkende uit. Wij waren zoo pleizierig te zamen, wij leefden met elkaâr... Als je trouwt heb ik niemand meer en het kan me niet schelen op nieuw mijn kamer te arrangeeren.

Emilie had een vagen blik van te staren in een vage toekomst.

- Kom Marianne - ik blijf in Den Haag...

- Neen, ik heb je al verloren! snikte Marianne driftig voort. Wat heb je in dien jongen gezien, wat heb je in dien jongen gezien?

Zij omhelsde hare zuster woest tegen zich aan en dwong:

- Zeg het dan... Wat heb je in dien jongen gezien?

- In... Eduard? Ik hoû van hem...

- Zoo? zei Marianne. Is het dan dàt alleen maar... hoûen van een man... liefde...

Een meid kwam binnen.

- Freule, daar is een koffer uit Brussel... met uw japonnen. Mevrouw vraagt of die dadelijk naar boven kan worden gebracht, om geen rommel beneden te hebben.

- Ja, breng maar boven.

Marianne was zenuwachtig in een stoel gezonken, sloot de oogen. Zij was zeer zenuwachtig, terwijl Emilie vreemd kalm doozen, portretten, bibelots schikte bij elkaâr.

- Emilie, zei Marianne gelaten; wat maak je een rommel!
- Wacht maar... ik neem alles weg.
- Ja juist... dat is het... alles gaat weg, alles gaat weg!
- Marianne, toe, hoû je toch goed.

Twee meiden zeulden een koffer aan.

- Waar, freule?
- Laat maar op de gang.

Bertha kwam boven.

- Dadelijk uitpakken, Emilie, anders kreukt het...
- Zoû dat mijn bruidsjapon zijn?
- Ik denk het van wel...
- Dan maar op mijn bed.
- Neen hangen, in mijn garderobe...

De meiden openden den koffer; haalden doozen te voorschijn... Een derde meid kwam aan.

- Een kwitantie van Van der Laan, mevrouw.
- Marianne, daar is mijn sleutelmandje: betaal even... Zes-en-zestig gulden.

De twee studenten kwamen boven.

- Ongezellige boel tegenwoordig, zei Frans. Je vindt nooit iemand in den salon, als je thuis komt. Het is òf partij, òf rommel.
- God, wat ziet jullie kamer er uit!
- Wacht, wil ik meê uitpakken?
- Mevrouw, ik versta niets van wat de baboe zegt van de jonge mevrouw...
- Mau apa, Alima?
- Njonja moeda vraagt of njonja besar even boven komt, zei de baboe in het Maleisch.
- Ja, ik kom dadelijk.
- Wat doen jullie hier? riep Marietje aan de deur. Mama, is Emilie's japon gekomen? Mag ik zien?
- Mevrouw, daar is de oude mevrouw en mevrouw Van der

Welcke... Vragen of de dames in den salon wachten?

- Oma! gilde Frans naar beneden.

- Wacht, zei Henri, de trap afrennende. Ik zal oma en tante halen...

Marianne begon te snikken.

- Mijn God, wat is er nu, Marianne? riep Bertha.

- Ik word gek! riep Marianne.

Emilie zoende haar.

De oude mevrouw Van Lowe kwam langzaam de trap op, galant geleid door haar kleinzoon, tegemoet gekomen door haar anderen kleinzoon.

- Oma, de bruidsjapon van Emilie is gekomen en ze moet hem passen! riep Marietje opgewonden.

- Ben ik niet te veel? vroeg Constance.

- Neen, Constance! riep Bertha. Zeker niet. Kom binnen.

Van boudoir en slaapkamer stonden alle deuren open. Louise was binnengekomen - meestal hield zij zich buiten de druktes - en zij plooide met Bertha en de kamenier de witte japon uit, die de geheele kamer plotseling vulde met een sneeuwschitterende blankheid...

- Wat is er, baboe? vroeg mevrouw Van Lowe.

- Njonja moeda vraagt of njonja besar even boven komt, herhaalde de baboe. Maar als de Kandjeng njonja besar misschien zoû kunnen komen... voegde zij er aan toe, de titels op elkaâr stapelend uit eerbied voor de oude mevrouw, die de njonja besar Bogor was geweest.

- Dan zal ik maar even gaan, zei de oude mevrouw. Constance, kom je meê...

Heel langzaam, een beetje moê van de trappen, ging de oude mevrouw de treden op, hare hand aan de leuning. Constance volgde haar. Op de bovenverdieping tochtte het met plotselinge waai; deuren sloegen.

- Baboe... staat er een venster open?

De baboe liep onbenullig rond, nog niet wetende van Hollandsche deuren en vensters.

In een zitkamer was Francis, Otto's vrouw, met de twee kinderen.

- Maar Francis, heb je het raam open!

- O, grootmama, ik stikte!

- Baboe, doe dadelijk het raam dicht! Francis, hoe is het mogelijk...

- Kan niet, Kandjeng! zuchtte de baboe, met de kracht van een mug drukkende op de knoppen van het solide Hollandsche venster.

Constance hielp haar, drukte het venster neêr.

- Hier is tante Constance, die komt kennis met je maken, Francis... Maar Francis, ben je in sarong en kabaai!

- Mag dat niet, oma... Dag tante.

- Kind, hoe ben je in vier jaar zoo ver-Indiescht! riep de oude mevrouw zoo boos, als Constance haar zich niet herinnerde. Hoe is het mogelijk, hoe is het mogelijk! Ben je Holland vergeten? In Maart, het raam open, in een vliegende tocht, met je twee kinderen, jij in sarong en kabaai en Huig in een hemdje. Wil je jezelve en de kinderen vermoorden? Baboe, trek sinjo een baadje aan! Francis, Francis, ik ben jaren in Indië geweest, maar ik was zelfs in Indië bijna altijd gekleed, en toen ik in Holland terugkwam, was ik Holland niet zoo vergeten, als jij, een geheel Hollandsch vrouwtje, in vier jaren vergeten bent!

De oude vrouw had al zelve het kind op den schoot genomen en kleedde het warmer.

- Grootmama, wat brom je... Zeg liever eens aan de keukenmeid, dat ze de boeboer van Ottelientje beter maakt; die stijfsel kan het kind niet eten... En ze heeft aan baboe verteld, dat ze geen tijd had andere te maken... Het heele huis is dol, omdat Emilie trouwt. We kunnen heusch niet blijven, bij papa en mama, hier op die bovenverdieping.

- Francis, verkleed je eerst: anders word ik ernstig boos...

- Allah dan toch, grootmama! riep Francis geërgerd, maar toen Constance haar ook raadde, wierp zij een peignoir over haar sarong en kabaai heen, en bleef zoo, de bloote voeten in muiltjes.

- Geen wonder als je altijd ziek bent! bromde grootmama, nog bezig met het kind.

- Ach, tante Constance, kan u niet even naar de keuken gaan en aan de keukenmeid zeggen, dat Ottelientje andere boeboer moet hebben...

- Lieve Francis, lachte Constance; de keukenmeid heeft mij nog nooit gezien, en ik haar niet en als ik in haar keuken kwam en over die boeboer sprak, zoû ze mij gedecideerd de deur wijzen...

- Wat een boel dan toch hier in Holland! riep Francis. Mijn kind gaat dood van den honger!

- Ik wil wel even naar mama gaan...

- Ja, toe, wil u?

Constance ging. In het boudoir stond voor een grooten spiegel Emilie in haar bruidsjapon. Het zware witte satijn verpletterde haar, stond haar hard en wreed, nu zij ongekapt was, er moê en bleek uitzag...

- Het lijf zit slecht... Het moet in Godsnaam terug naar Brussel, zei Bertha.

- Ellèndig! zei Emilie en het woord was bijna een vloek tusschen hare lippen.

- Marianne, schrijf jij den brief er bij... Ik zal er de spelden bijsteken... Of neen ik zal liever zelf schrijven... Constance, zie toch eens!

- Het plooit hier, zei Constance. Maar het is niet erg... Durf je het niet hier laten veranderen?

- Daar betaal ik nu waarachtig... begon Bertha, maar zij hield zich in en zeide niet hoeveel... En dan zit het nog slecht!

- Bertha, Francis zendt me naar je...

- Waarom?

- Er is een kleine moeilijkheid met de boeboer van Ottelientje.

- Ik kom, zei Bertha doodmoê.

De kamenier, den sleep van Emilie in de handen, volgde haar in de slaapkamer; Marianne en Constance bleven alleen. Constance zag, dat Marianne schreide.

- Wat is er, kind?

- O, tante...

- Wat is er?

- Is het leven heusch waard, zoo veel drukte en omslag te maken! Trouwen je boel verhuizen, dansen, diners geven, soirées, japonnen bestellen, die slecht zitten en honderden kosten, ziek zijn, kinderen hebben, boeboer eten... tante is het heusch alles de moeite waard?

- Kind, het is of ik Paul hoor!

- O, neen, ik heb Pauls welsprekendheid niet. Maar ik stik er in, het zit me tot hier en ik voel me dood-, dood-, dood-ongelukkig!

- Marianne!

Het jonge meisje, plotseling, barstte in een zenuwsnikken uit en wierp zich in de armen van Constance. Om haar heen was de kamer één rommel, de deuren stonden open...

- Marianne, ik zal de deuren sluiten...

- Neen, tante, laat maar en blijf even bij mij! Ik kan niet meer, ik kan niet meer! Ik ben zoo moê van dien omslag, van die noodelooze drukte, van die soirée gisteren, van die tableaux-vivants, van die nijdigheden van Floortje, van die hatelijkheden van tante Adolfine, ik ben moê, moê, moê van alles... Ik kan niet meer, tante... Ik hoû zoo veel van Emilie, altijd zijn we samen geweest, het was zoo lief, zoo gezellig... en nu, in eens, trouwt ze, met dien lammen jongen, en nu neemt ze haar aquarellen weg, en nu is het gedaan, en nu is alles weg, nu is àlles weg! En Henri, hij is er ook zoo akelig om; hij houdt net als ik dol van Emilie en begrijpt ook niet, waarom ze het doet... Ze heeft het hier goed, papa en mama en iedereen houdt van haar, we hadden zoo een lief leventje, al was het wat druk en al hoû ik niet van dat eeuwige uitgaan, maar nu, nu is alles weg, nu is àlles weg! Ik heb gisteren met Henri zitten huilen, en op de soirée moesten wij vroolijk zijn en iedereen dacht, dat hij vroolijk was, de vroolijke student, en de jongen was er zoo treurig om, en gisteren moest ik in dat tableau-vivant meêdoen, en Floortje was allerhatelijkst en Henri met Frans hadden immers een dialoog, en de jongen kon niet en ik vraag u, tante, waarom toch, waarom toch al die ellende, als we zoo pret-

tig samen waren! En waarom trouwt Emilie nu met dien lammen jongen, met dien lammen jongen!

Zij balde hare vuisten en, door haar snikken, begon zij in eens luidkeels te lachen.

- Ach tante... ha-ha...! ach tante...! Let er toch niet op, wat ik zeg! Ik ben dol, ik ben dol, maar ze maken me ook dol: mama, de jongens, de meiden, de baboe, Francis en de kinderen: het is altijd net een draaimolen! Ha-ha... heeft u ooit zoo een drukte gezien als bij ons in huis...

Zij snikte nu en lachte tegelijkertijd en plotseling bedacht zij, dat zij zich te veel had geuit tegen een vreemde tante en dat mama niet hield van die spontane ontboezemingen tegen vreemden - en, omdat zij zich herstellen wilde, vroeg zij, in eens deftiger:

- Heeft u zich gisteren nog al geamuzeerd, tante Constance?
- Ja Marianne, ik vond het heel prettig zoo bij jullie allen terug te zijn...
- Vindt u Brussel niet prettiger dan Den Haag?
- Wij hadden het zoo stil in Brussel, den laatsten tijd...
- Rome, dat zoû ik wel gaarne willen zien...
- Ja, Rome is heel mooi...

Nu zwegen zij stil en zij voelden beiden, dat verledene dingen haar scheidden, de nieuwe, vreemde tante, die terug was gekomen, uit het verleden, en het jonge meisje, dat plotseling bang was er voor.

En zonder dat Marianne begreep, waarom, smachtte zij dwars door die schichtige vrees heen:

- O... een geluk... een groot geluk... dat me heelemaal vult!! Geen diners meer en japonnen en omslag om niets, maar... een geluk... een groot geluk...!!

Zij voelde zoo vreemd, duizelig... maar zij vond nog kracht om te zeggen:

- Het is jammer, dat u zoo lang van ons weg is geweest... Wij zouden àltijd veel van u... en oom... gehouden hebben... maar nu... zijn u beiden... nog zoo vreemd... voor ons allen...
- Ja... antwoordde Constance, heel moê, en zij begreep niet

waarom zij zich plotseling heel treurig voelde - alsof het toch... voor allerlei dingen... niet goed was geweest, dat zij terug was gekomen - en als zoû zij een vreemde blijven, altijd, ook al voelde zij het groote gevoel, voor wie waren de haren, verwant...

- ...Een geluk... een groot geluk! verlangde Marianne nog, zachtjes, en zij perste met de handen haar borst, als benauwd van hare vreemde smachting...

XVII

De meubels uit Brussel waren gekomen en Constance vond het een genot haar huis bij de Boschjes in orde te maken. Zij had nooit gedacht zoo gelukkig te kunnen zijn, louter om hare terugkomst in een vaderland en een familie-kring. Het was April, maar het was nog winter: een kille, natte winter, die als nooit uitgeregend was; boven de Boschjes en de Kerkhoflaan zwollen de zware wolken eeuwig aan, kwamen zij altijd als aangevaren uit een geheimzinnig wolkenrijk, smeerden zij over de luchten al de droefgeestige tinten van de hemelen der lage landen, waren zij eeuwig als een mooie weemoed van loodkleur en grauwend lila, met de koperen gloeiïngen soms van een licht, dat altijd zwijmde en nooit overwon en maar even koperde tusschen het grauw; en de eeuwige regens kletsten neêr, de eeuwige wind huilde door de naakte boomen; de eeuwige wolken verschoven en ijlden voort op den stormvlaag, als was het daarboven een eeuwige strijd: een wolkleven, waarvan de menschen niet wisten. Het was eene melancholie van iederen dag, en toch, vreemd, deed ze Constance weldadig aan, glimlachte zij tegen de grauwende wolken, - de wolken van lila met koper doorgloeid, of een verre brand scheen door een neveling van water -; en haar huis was haar lief in zeer korten tijd en zij was blijde daar te wonen. Addy ging nog niet naar school, maar hij werkte hard, om in Juli te doen zijn examen voor de tweede klasse van het Gymnazium. Hij nam eenige privaatlessen en werkte verder met ijver, in zijne kamer, die, uitgebouwd, met

een boograam en een leien spitsje, hij weidsch noemde zijn torenkamer. Hij had Constance geholpen met hare inrichting; hij had Van der Welcke geholpen met diens kamer, en nu werkte hij en sliep hij tusschen de kamers van zijn ouders - en scheidde hen, en vereende hen, ieder oogenblik, dat het noodig was... Vreemd was dat familie-leven in dat kleine huis, waar de ouders, om wrok en grief, opgestapeld in jaren, elkander bijna het minste woord niet zeiden - zelfs niet zwegen tegenover elkaâr - zonder eene spanning op hun beider gezicht en in hun beider ziel; - waar ieder détail van het huiselijk leven, een meubel geplaatst, een deur open of dicht, aanstonds gaf eene disharmonie, die de spanning tot ergernis maakte. Het bittere woord viel er om het allerminste; het verwijt werd dadelijk geuit; de wrok stroomde over telkens. En daartusschen bleef het kind, als aangebeden door beiden, met een ijverzucht op elkaâr, die hunne aanbidding bijna ziekelijk maakte, beiden tegelijkertijd hopende, dat het kind nu spreken zoû tot hem of tot haar, en zijne liefkoozing geven zoû aan haar of aan hem - en, zoo die hoop werd teleurgesteld, dadelijk den blik afgewend, de jaloezie zonder zelfbeheersching, een nerveus leed, dat zoû ziek kunnen maken... En het kind, - het kind hunner liefde nog - was, als door een wonder, dat een genade was geworden en een medelijden, door deze eeuwige disharmonie misschien alleen wat ouder, om zijne jaren, dan hij anders geweest ware; was misschien alleen wat ernstiger geworden, en had zich al zoo heel jong gevoeld bemiddelaar; had een paar jaar ouder - dertien nu - die bemiddeling, bijna onbewust, zich gesteld tot een taak en als plicht aangenomen - heel diep alleen in zijn kinderhart de weemoed, dat het zoo was, omdat hij van beiden zijn ouders hield. Aan tafel, aan de beide malen, sprak het kind, en de beide ouders glimlachten, hoewel zij vermeden elkander aan te zien - hoewel, tot elkaâr, hunne woorden wreed neêrvielen, en erbarmingloos koel. Na het lunch was het dan altijd:

- Addy, wat doe je van middag?
- Ik moet werken, mama.
- Ga je niet met me uit?

- Om drie uur dan, mama...

Na het diner was het:

- Addy, mijn jongen, wat doe je van avond?

- Ik moet werken, papa.

- Ga je niet eerst met me fietsen?

- Een uurtje, niet langer, papa...

En het was altijd of de ouders, onverstandig bijna, het kind af hielden van te werken, gelukkig maar als het zat bij hem of bij haar, liep met haar of fietste met hem... Het waren als gunsten, die hij verleende en hij verleende ze niet als een bedorven kind; hij verleende ze als een man: hij verdeelde stelselmatig zijn kostbaren tijd tusschen zijn werk en zijn vader en zijn moeder, ze vol geweten gevende ieder wat toekwam. In Constance was er dan een lichtjes glimlachende trots als over een behaalde overwinning, als het kind 's middags meê met haar ging, als het naast haar liep, niet groot voor zijne jaren, maar een breed stevig ventje, met zijn ernstig gezicht, zijn vierkante schouders, zijn mooie kuiten.

- Addy, moet je nu altijd dien hoed opzetten?

Om haar dan pleizier te doen, zette hij zijn Boerenhoed niet op, maar een rond dopje, om netjes te loopen naast mama. En zij ontspande zich, zij praatte met hem en hij lachte terug, en zij kon juist zijn arm nemen en liep klaarduidelijk trotsch aan den arm van haar kleinen zoon. Paul zei altijd, dat zij met hem vrijde... Van der Welcke dan, doelloos in huis, ging uit, ging naar de Witte, zocht oude kennissen op - jongelui van vroeger, maar nu meerendeel deftige mannen, in betrekkingen van aanzien - en hij gevoelde zich niet meer bij hen thuis, ook al spraken zij over vroeger, Leiden, de jonge dwaasheden, de jonge jaren. Hij voelde dan, bij die mannen in betrekkingen van aanzien, dat zijn leven verknoeid was, door een onherroepelijke fout. En mistroostig kwam hij thuis, uit de Witte, of van de Plaats, en, aan tafel, was hij wat somber, totdat Addy hem wist op te wekken. Dan, wat helder kijkende met zijn opgeloken, jong blauwe oogen, na tafel, vroeg Van der Welcke:

- Addy, mijn jongen, wat doe je van avond? zooals men vraagt

aan iemand, die volwassen is en afspraken maakt, of plannen heeft - en het kind antwoordde:

- Ik moet werken, papa...

- Ga je niet eerst met me fietsen?

- Een uurtje, niet langer, papa...

Dan straalde het gezicht van Van der Welcke en Constance bedacht, dat zij alleen zoû zijn, geheel alleen, droefgeestig in huis, terwijl de avond donkerde. Maar de fietsen werden te voorschijn gehaald en als twee kameraden ‘spurtten’ zij weg, Van der Welcke eensklaps verjeugdigd, verhelderd, beiden, vader en zoon, niet groot, maar goed gebouwd, stevig en toch fijn, hunne beider gezichten onder de gelijke petten treffend gelijkende op elkaâr in die wat breeden snit: de kleine neus, de mooie mond, de vierkante kin, het haar kort van kroes, en de oogen, blij blauw, voor zich spiedende uit over de wegen der Boschjes, die zij, wielerende, verslonden; en zij waren als twee broêrs, zij praatten als twee vrienden, en, zooals Constance dien middag, ontspande Van der Welcke des avonds zich, zich voelende, o, zoo jong en gelukkig om zijn zoon-vriend. Thuis gekomen, dronk Addy dan nog even thee bij mama en ging dan in de torenkamer, werken. En dan had Van der Welcke altijd een voorwendsel, net een schooljongen, om bij zijn zoon te gaan zitten, in plaats van te blijven in zijn rookkamertje.

- Addy, mijn kachel is uit en het is de moeite niet waard hem weêr aan te laten maken; hinder ik je, als ik hier zit?

- Neen, papa...

Of:

- Addy, die ellendige wind staat net op mijn raam, en het tocht, het tocht in mijn kamer...

- Nu, kom dan maar hier, papa...

Het kind was nooit dupe, maar heel ernstig bleef het, en werkte door... En Van der Welcke, met een cigarette en een boek, zette zich stilletjes in den gemakkelijken stoel, den eenigen van het jongenskamertje, en rookte, en zag naar zijn zoon. Het kind, eenvoudig, volhardend, werkte door... Hij is een ijverig baasje,

dacht Van der Welcke, en hij dorst zich nauwlijks bewegen, uit vrees Addy te hinderen. Hij zal er wel komen, van den zomer, al was hij ten achteren... In Brussel ging het ook niet meer, met dien externe gouverneur... Het is maar goed, dat de jongen in Holland is gekomen... Hij zal er wel komen, hij zal er wel komen... Vier jaar op het Gymnazium, en dan Leiden... en dan moet hij in de diplomatie... Het is gelukkig, dat Constance er niets op tegen zal hebben... Maar zal hijzelve willen? Ik zoû het toch gaarne zien... mijn zoon, in de carrière, die ikzelf... Het is toch beroerd geweest, het is toch beroerd geweest... Enfin, zonder Constance, had ik Addy niet... mijn jongen. En papa zal het ook gaarne zien, als hij gaat in de diplomatie... Hij beviel aan papa: ik heb het dadelijk gezien... Hij zal geld hebben later; papa en mama zijn kras... maar hij, hij zal geld hebben, later... Kijk dien jongen werken... Hij is ook zoo ernstig, arme kerel, door dat beroerde leven in huis... Toch houdt hij van ons... Kijk hem werken... Ik heb nooit zoo gewerkt... Hij heeft dat van zijn grootvader: ook dat serieuze... Hij gaat zoo recht op zijn doel af... Ik ben altijd meer oppervlakkig geweest, meer jong ook... Dat arme kind, hij kent geen jeugd... Hij zal nooit jong zijn, nooit dol zijn... Misschien, wie weet, later in Leiden... zal hij misschien wel eens dol worden, goed dol. Ik wensch het hem toe, ik wensch het hem toe, mijn jongen, mijn kerel... Ja, wat zoû hij van zijn ouders denken... Hij weet, dat zijn moeder getrouwd is geweest voor ze met zijn vader trouwde... maar wat weet hij verder... wat denkt hij? Zoû hij ons al oordeelen, mijn jongen?... Zoû hij ons later veroordeelen? Ach, mijn kind, mijn kind, gooi je leven nooit weg voor een vrouw... Maar het was een zaak van eer, mijn vader wilde het... Ach, mijn kind, moge het jou nooit gebeuren! Maar het zal je niet gebeuren, mijn jongen... Hij heeft zoo iets, dat je ziet, dat hem zoo iets niet gebeuren zal... Hij zal ver komen, dat zal je zien... Wat heeft hij van mij en wat van Constance... Het is moeilijk, die erfelijkheidskwestie... Ik denk er altijd aan, als ik zoo naar hem kijk... Hij lijkt op mij, fyziek... Die ernst, dat is van zijn grootvader... Wat heeft hij nu van de Van Lowe's... Misschien, dat tintje melancho-

lie, dat hij soms heeft... Maar hij is een Van der Welcke, hij is heelemaal een Van der Welcke... Vreemd evenwicht heeft die jongen... Wat hard en stroef is in papa... is zoo verzacht in hem... Dat is misschien van de Van Lowe's... Zoo maar kijken naar hem, terwijl die werkt... Constance weet niet, dat ik hier zit... Ze denkt, dat we allen apart zitten, ieder in onze eigen kamer... Hoe houdt de jongen het uit, zoo lang achtereen te werken... Wat werkt hij toch: Grieksch? Ja, Grieksch... ik zie de letters... Ik stond altijd honderd maal op; een vlieg leidde mij af, en ik heb nooit eigenlijk gestudeerd, ik pompte het me in, alles twee weken voor mijn examen, geholpen door Max Brauws... Brauws...! Waar zoû de vent nu zitten... Ach, je oude vrienden... Ik kòn niet studeeren... zonder Max Brauws was ik er nooit gekomen... Ja, waar zoû de vent nu zitten... Maar *hij* studeert met een rust, een ijver... Hij is een aardige jongen... Ach, als hij maar wat meer jeugd had, wat vroolijke jeugd om zich heen... Als het hem maar niet knakt voor later, die ernstige kinderjaren, tusschen zijn ouders, die altijd kibbelen... Ik hoû me soms in, voor hem... Maar het gaat niet, het gaat niet... God, kerel, wat zit je te werken!! Ik denk, dat ik hem even wat vraag... Of neen, ik zal het toch maar niet doen: dan trekt hij zoo ernstig zijn voorhoofd samen, als ben ik het kind, dat hem hindert, en als is hij de papa... Kom, ik steek nog een cigarette op...

En Van der Welcke, door de wolkjes heen van zijn vierde cigarette, zag naar den rug van het kind. In het licht van de lamp op tafel boog zich zijn jonge krulkop over zijn boeken en schriften heen, met een aandacht als waren de Grieksche werkwoorden des werelds heil, en onder zijn stoel zag Van der Welcke de donkere kous-kuiten krampachtig samengeklemd, als wijdde Addy zich aan de werkwoorden met iedere zenuw en spier...

En Van der Welcke, wat zenuwachtig, om zooveel rust, stilte, ernst, twee uren lang, werd jaloersch van de werkwoorden en, eindelijk opstaande, zich niet inhoudende meer, zeide hij plotseling met zijn hand op Addy's schouder, en wat vaderlijkheid in zijn stem, die toch aarzelde...

- Werk je niet te lang achtereen, mijn jongen...

XVIII

Of dan zeide Constance, na den eten:

- Ik ga naar oma: breng je me even, Addy...

Maar hij was heel rechtvaardig: het was de beurt van papa...

- Moesje, ik heb van middag met je gewandeld.

- Nu, wat geeft dat?

- Ik ga nu wat fietsen met papa.

Dan werd zij bleek van jalouzie.

- Zoo, meet je zoo je gunsten af?

Hij gaf haar een zoen, maar zij boudeerde, zeide, dat zij dan wel alleen zoû gaan, met den Scheveningschen tram, die bracht haar voor het huis van oma.

Maar hij trok haar op zijn kleine knieën.

- Laten we dan eerst wat vrijen...

- Neen, laat me nu maar...

Maar hij hield haar vast en zoende haar met heele kleine vlugge zoentjes.

- Laat nu Addy, ik wil niet...

Maar hij zoende haar dan met een regen van vlugge zoentjes, die haar kriebelden, tot zij glimlachte...

- Kijk nu weêr lief!

- Neen, ik wil niet.

- Kom, kijk nu weêr eens lief!

- Neen, ik wil niet lief kijken...

Maar zij lachte al, begreep, dat hare jalouzie heusch te dol was...

Van der Welcke dan, na den eten, was blij, dat het zijne beurt was. Somber teruggekomen van de Plaats, had Addy hem aan tafel opgevroolijkt... Soms zelfs was Addy heel dol. Dan wilde hij ravotten met zijn vader en Van der Welcke wilde wel, tot Addy een plekje uitvond tusschen papa's vest en zijn broek, waar hij heel gevoelig was en hij hem kriebelde, dol, daar, op dat plekje.

- Addy, schei uit! riep Van der Welcke dan, vaderlijk doende, eerbied willende opwekken.

Maar Addy, dol, pakte papa om zijn middel, kietelde hem op het gevoelige plekje.

- Addy, ik geef je een pak ransel!

En Van der Welcke wrong zich, zenuwachtig, liep dol door de kamer, liep de kamer uit, achtervolgd door zijn demon.

- Addy, als je niet uitscheidt, krijg je een pak slaag, dat je...

Maar de jongen was niet meer te houden en Van der Welcke, om het plekje, deed laagheden, smeekte, kreeg al een dollach als Addy er maar naar wees.

- Addy... wees toch niet zoo flauw! riep Constance van uit den salon.

Dan rende hij naar zijn moeder.

- Zoo, ben je weêr jaloersch... Willen we dan wat vrijen?

Maar zijn vader riep hem, verwijtend.

- Kom Addy, laten we nu wat fietsen...

En hij was als een jonge hond, liep van de een naar den ander, sprong eindelijk gek op zijn wiel en Constance, heimelijk, zag hem na, spurtende Van der Welcke voorbij; voorover op zijn wiel, trappende als een razende...

Dan was zij gelukkig, omdat hij vroolijk was, als een kind.

Emilie was een paar dagen getrouwd, toen Addy zei, aan tafel:

- Ik heb van middag gewandeld met Henri van Naghel en zijn vriend Kees Hijdrecht.

- Maar Addy, zei Constance, zeer prikkelbaar dien dag. Wat wandel je toch met die jongens? Vinden ze het zoo amuzant met jou te wandelen? Waarom ga je liever niet eens naar de jongens van tante Adolfine... Die zijn van je leeftijd.

- Nu, ik kan wel begrijpen, dat Addy meer gesteld is op Henri... liet Van der Welcke zich, ongelukkig, ontvallen.

- Waarom? vroeg zij dadelijk nerveus.

Hij wilde een strijd vermijden, was somtijds wel redelijker dan zij, zeide alleen:

- Ach, ze zijn wat ruw...

- Het zoû wel een wonder zijn, kijfde zij dadelijk; als jij eens wat goeds zag in het huis van Van Saetzema.

Hij keek met groote oogen op; zijn mooie jong blauwe oogen.

- Maar Constance...

- Ja, je hakt altijd op Adolfine, op haar man, op haar huis, op haar kinderen...

- Maar Constance, ik zeg nooit iets van ze...

- Dat is niet waar!

- Ik verzeker je!

- Dat is *niet* waar! Verleden vondt je hun huis burgerlijk; eergisteren zei je nog, dat Van Saetzema er uitzag als een boer.

- Maar jij zei zelf... toen met de bruiloft van Emilie...

- Het is niet waar, ik heb niets gezegd. Ik zeg je eens voor al: ik kan niet velen, dat je altijd hakt op een zuster van me en op haar huis. Nu zijn het de jongens, die wat ruw zijn...

- Zoo, zoû jij dan gaarne zien, dat onze jongen zoo was?

- Ik vind het dol, dat Addy altijd loopt met studenten. De jongens Van Saetzema zijn heel aardig en van zijn leeftijd...

- En ik vind het drie onhebbelijke lummels...

- Henri, ik verbied je voortaan in mijn prezentie op mijn familie te vitten!

- Zeg, verbied jij je knecht!

- Ja, ik *wil* het niet hebben...

Maar hij smeet zijn servet neêr, stond op, verliet de kamer plotseling driftig... Addy zat stil voor zich te kijken, speelde met zijn vork.

- Papa heeft onhebbelijke manieren...! Te smijten met zijn servet, te smijten met de deur... dat kan een kwâjongen ook! zeide zij boos, nerveus, onbewust, als om Addy te treiteren.

Hij fronste zijn voorhoofd, zeide niets.

- Ik ben in *mijn* ouders huis ten minste nooit gewend geweest aan die lompheid!

Plotseling balde hij zijn kleine vuist, en sloeg er meê op tafel, dat de glazen rinkelden.

- En nu is u *stil* over papa!

Hij zag haar streng aan, met zijn plotseling harde blauwe oogen, een frons in zijn voorhoofd.

Zij schrikte en stiet haar glas om... Toen begon zij zachtjes te weenen.

Hij liet haar, enkele minuten. Zij weende, zij snikte, beet op haar zakdoek. Toen stond hij op, liep de tafel om, omhelsde haar heel zacht.

- Je praat... lief... tegen je moeder!

Hij zweeg.

- Het is een mooie toon, die je tegen je moeder aanslaat!

Hij lichtte haar gezicht bij de kin naar zich op.

- Foei! wat kan je weêr boos zijn! bestrafte hij. En brommen... En mopperen... En kibbelen... En zenuwachtig zijn... En haaiebaaien! Is dat nu gezellig eten?

Zij verborg haar gezicht aan zijn borst, in zijn armen. Hij streelde haar over het haar.

- Kom moesje... wees nu kalm. Het is immers niets...
- Ja, maar papa moet niet zoo hakken op tante Adolfine...
- En u moet niet hakken op papa... Wat heeft papa nu gezegd?
- Dat de jongens van tante Adolfine...
- Ruw waren... Vindt u ze dan jonge-meisjes?
- Neen.
- Nu dan... Wat anders?
- Ik vind het niet goed, dat je met die oudere studenten loopt, Addy...
- Daar kan je dan rustig met me over praten, maar dat is geen reden om zoo te vechten... Ik kan nu niet meer eten.
- Hè, Addy... en ik heb juist...
- Wat?
- Appelpodding met wijnsaus...
- Nu, bewaar die dan maar voor morgen.
- Toe, eet er nu een stukje van. Je houdt er juist van.
- Ja maar, ik kan niet eten als je zoo bromt. Het zit me tot hier.

Hij wees op zijn keel.

- Eet nu een stukje, streelde zij.
- Als je heel lief bent.
- Geef me een zoen.
- Maar heel lief zijn...

Zij lachten tegen elkaâr, hij veegde zacht hare tranen af.

- Nu moest je eens zien hoe je er weêr uitzag... met die roode oogen! zei hij.

Hij ging zitten. Zij belde. De meid bracht de podding binnen, niet al te verwonderd, dat meneer al weg was.

- En is er kaas... voor papa? vroeg hij.

De meid bracht de kaas, hij sneed een stuk gruyère, legde dat met boter en beschuit op een bord, schonk een glas wijn in...

- Addy...

- Even wachten, zeide hij.

En hij ging naar boven met de kaas en den wijn.

Van der Welcke, nijdig, zat in de rookkamer.

- Hier is je dessert, vader... Je houdt immers niet van appelpodding?

- Ach, ik heb geen lust...

- Nu niet bokkig doen... Eet nu je dessert.

- Ik kan niet eten, als mama...

- Ze heeft al weêr berouw, ze is zenuwachtig. Praat er nu maar niet meer over.

- *Ik*, *ik* praat niet!

- Neen maar... soeda nu maar weêr, als tante Ruyvenaer zegt. Zal u nu uw kaas eten? Straks gaan we fietsen...

Hij ging.

- Ik zit hier net een stout kind, dacht Van der Welcke; met mijn dessertje. Die gekke jongen...

En hij at zijn stukje kaas en lachte... Beneden had Constance een stuk podding gelegd op Addy's bord. Hij at langzaam. Zij zag hem tevreden aan, omdat hij het lekker vond.

- Als je nu niet zoo was uitgevallen, zeide hij; had ik je wat verteld... van Henri.

- Wat dan?

- Die jongen wordt ziek...

- Waarom?

- Hij is zoo akelig, omdat Emilie getrouwd is, dat hij er ziek van is... Kees Hijdrecht werd boos en zei: ben jij dan verliefd op je zuster... En toen ging Henri bijna huilen, student als die is. Neen,

verliefd was die niet, zei hij, maar hij was altijd met Emilie samen geweest, met Emilie en met Marianne en nu was ze getrouwd en nu werd ze een vreemde. Hij was zoo akelig, dat we hem naar huis hebben gebracht, en toen heeft hij zich op zijn kamer opgesloten en Marianne wilde hij zelfs niet zien.

- Maar Addy, dat is toch ziekelijk.

- Dat kan wel, maar het is zoo.

- Ik ga straks naar tante Bertha. Breng je me?

- Laat me nu wat fietsen met papa. Die zit daar nu boven zielig zijn kaas op te eten. Zeg nu aan Truitje, dat ze zijn koffie brengt.

- Maar Addy, wat moet de meid denken, dat papa boven eet.

- Wat ze wil... Dat is uw schuld geweest... Wil ik van avond om kwart voor tienen je komen halen bij tante Bertha?

Zij zag hem stralende aan, verrukt, verrast. En zij omhelsde hem...

- Mijn kind, mijn kind! riep zij uit, hem drukkende tegen zich aan.

XIX

Zenuwachtig, als zij dien geheelen dag geweest was, haastte zij zich na den eten naar het Bezuidenhout, nemende de trammen van den Scheveningschen Weg en die van het Plein. Bij de Van Naghels, toen zij belde, vond zij het vreemd, dat de vestibule donker was, terwijl zij, door Addy, toch wist, dat zij thuis waren dien avond. De knecht, die open deed, zeide, dat hij niet wist of mevrouw wel ontvangen kon, omdat mevrouw zich niet wel gevoelde.

Zij wachtte in den salon, waar de knecht, haastig, een licht ontstak voor hij zeggen ging, dat zij er was. Overal, in de groote kamer, stonden vergeeld en verdroogd al de bloemenmanden en bouquetten van Emilie's bruiloft, de heel teêre bloemen bruin geschroeid van verwelking, terwijl de groote witte strikken er nog blank aan plooiden. Klaarblijkelijk, na het dejeuner dinatoire,

was er nog geen tijd of geen lust geweest de kamer te doen: het stof lag dik op de meubels en de stoelen stonden nog zoo, als was de kamer juist verlaten door een menigte gasten... Constance wachtte vrij lang, toen hoorde zij iemand komen. Marianne kwam binnen, bleek, slordig.

- Pardon tante, dat we u even lieten wachten. Mama is erg moê en heeft een vreeslijke hoofdpijn en ligt wat in hare slaapkamer.

- Dan zal ik mama niet storen.

- Mama vraagt of u boven komt...

Zij volgde Constance naar Bertha's slaapkamer. Constance verwonderde zich over die bijna doodsche kalmte in dat groote huis, dat zij - de drie, vier keeren, die zij er geweest was - niet anders gezien had dan vol beweging, leven, allerlei klein belang, dat te zamen een drukkend bestaan maakte. Het tochtte er niet op de bovenverdieping, bij Francis; geen deuren sloegen, zij zag meiden noch baboe, noch kinderen: alles was stil, doodstil... En toen zij in de kamer van Bertha trad, was het in dat gedempte licht als de kamer van een zieke.

- Ik kom eens zien hoe je het maakt, zei Constance.

Bertha strekte hare hand uit, zwijgend.

- Dat is lief van je... Ik ben erg moê, en ik heb hoofdpijn.

- Ik zal niet lang blijven.

- Neen, blijf wat... je hindert me niet.

Bertha en Constance waren alleen. En het viel Constance op: een troostelooze droefheid verwrong Bertha's trekken en zij leek heel oud, nu haar grijzend haar verward was.

- Al die drukte heeft je overspannen.

- Ach, zeide Bertha vaag. Zoo erg niet; het is altijd zoo, druk...

- Het is toch goed, dat je rust neemt.

- Ja...

Zij zwegen en er was alleen het tikken van de klok. Toen boog Constance zich en gaf Bertha een kus op het voorhoofd.

- Ik had zoo een verlangen je van avond te zien, zeide zij. Addy had gewandeld met Henri en hij vertelde mij, dat Henri zoo was ter neêr gedrukt... En daarom ben ik even aangekomen.

- Henri... zei Bertha vaag. Ik weet het niet, hij maakt het heel goed...

- Maar Addy zei...

- Wat?

- Dat hij zoo was ter neêr gedrukt.

- Zoo? Daar heb ik niets van gemerkt...

- Nu, zeide Constance zacht. Misschien dat Addy zich dan vergiste. Kom, ik heb je nu gezien, Bertha, en het is misschien beter, dat ik maar ga, en dat je wat rust...

En zij boog zich nog eens om Bertha te kussen tot afscheid.

Maar Bertha hield hare hand vast.

- Blijf nog! zeide zij aarzelend.

- Ik ben heusch bang, dat ik je stoor.

- Neen, blijf nog! zei Bertha. Ik vind het lief, dat je gekomen bent... Vind mij niet koel, maar wat geeft het te praten... Als men niet praat, is alles veel rustiger... Woorden, dat is dadelijk zoo veel... Vind mij niet koel, Constance... Ik ben nu zoo eenmaal: ik spreek nooit, met niemand... Ik trek me dan maar liever terug... als ik wat heb... Maar nu heb ik heusch niets, ik ben alleen wat moê... Natuurlijk, ik ben wel wat treurig, dat Emilie weg is... Maar wij zullen hopen, dat zij gelukkig wordt... Eduard is geen kwade jongen... en waarom zoû Emilie hem anders genomen hebben... als zij niet van hem hield... Toe, blijf nog en praat wat met mij... Vertel mij van jezelve... Het is de eerste keer, dat wij vertrouwelijk spreken...

- Na jaren...

- Ja, na jaren... Er is veel gebeurd, Constance, maar het behoort nu aan het verleden.

- Ja, maar... het verleden... blijft heel lang... Eigenlijk gaat het nooit weg, is het altijd het verleden...

- Constance, is het twintig jaren geleden, dat wij elkaâr niet meer hebben gezien...

- Twintig jaar... Papa is veertien jaar dood... Het is mijn schuld, dat hij is gestorven.

- Neen, Constance...

- Ja... zeg het maar: het is mijn schuld. Ik weet het, dat jullie allen het denken, en ik voel het zelf. Het is mijn schuld. Dat vergeet ik nooit. Dat vergeef ik mijzelf nooit.

- Stil Constance... heusch, het is zoo lang, zoo lang geleden.

- Maar het blijft altijd... een moord.

- Er is nu de toekomst... Er is nu je kind...

- Ja, er is nu mijn kind... Maar het is zoo geworden, dat ik niet leef voor hem maar hij voor mij...

- Dat is verkeerd...

- Dat is ook zoo... En mijn heele leven is verkeerd, alles is in mijn leven verkeerd gegaan... O, Bertha, ik kan je niet zeggen, hoe ik gesmacht heb naar Holland, en naar jullie allen terug, hoe ik gesmacht heb niet meer alleen te zijn, met mijn kind... Nu, nu misschien wordt het anders: bij jullie allen voel ik mij weêr terug, *terug*: begrijp je dat woord? Was ik daar gebleven... dan was het *nooit* goed geworden. Nu heb ik misschien nog hoop: ik weet het zelf niet...

- Alleen met je kind... waarom spreek je niet van je man?

- Neen... hij niet...

- Waarom niet...

- Neen, neen... Wij verdragen elkaâr alleen nog, om Addy...

- Constance... vergeet niet...

- Wat...

- Wat hij voor je gedaan heeft... Wat zijn ouders hebben gedaan...

- O, had ik nooit die opoffering aangenomen... Neen, neen, was ik maar gegaan, alleen en ver, ergens ver weg... En dan nooit meer terug gekomen bij jullie... Want nu... kon dat... na vijftien jaren... en dan... was het onmogelijk geweest... Dankbaar zijn, altijd dankbaar zijn, terwijl ik altijd bitter ben... ik kan het niet. Als ik bitter ben, kan ik niet dankbaar zijn...

- Maar Constance, nu ben je terug, en wij zijn allen gelukkig, dat je terug bent...

- Bertha, ik weet niet of je waar bent... Ik weet wel, dat *ik* gelukkig ben omdat ik terug ben, in Holland, en bij jullie allen...

Maar ik weet ook, dat in twintig jaren men eigenlijk geheel van elkander vervreemdt en misschien heb ik, die een vreemde ben geworden, niet goed gedaan terug bij jullie allen te komen en weêr voor jullie een zuster te willen zijn...

- Misschien moeten wij weêr aan elkaâr wennen, Constance, als zusters, maar voor mama ben je *altijd* een kind gebleven, en voor mama ben ik heel gelukkig.

- Ja, dat voel ik, dat jullie allen me tolereeren voor mama. Het is lief van jullie, maar het is nog niet dat wat ik zoû wenschen...

- Maar Constance, dat komt, dat komt alles later... Ik ben overtuigd, gauw voel je je geen vreemde meer. Maar wees niet ongeduldig en laat ons weêr wennen aan elkaâr... Er is ook dit, dat ieder zijn eigen belangen heeft, en, het is treurig, maar er is niet altijd tijd om voor een ander te voelen en aan een ander te denken... Dat is heel vreemd maar dat is zoo... Zie eens, je bent nu al twee maanden in Holland, en dit is de eerste keer, toevallig, dat wij samen wat spreken... Ik ben pas een keer bij je geweest, in je huis. Dat is alles geen onhartelijkheid, maar dat is omdat er geen tijd is...

- Ja Bertha, dat weet ik en ik neem het niet kwalijk en je hebt het druk gehad met de bruiloft...

- En als het geen bruiloft is, is het iets anders... Het gaat altijd zoo voort, Constance... En soms vraag ik me af, waarom? Waarom doen we het, dat alles, al die drukte en al dien omslag... Er ligt aan die drukte een grondslag: dat is het geluk van onze kinderen... We doen alles voor onze kinderen, daar komt het op neêr... Dat Van Naghel minister is... dat ik diners geef... de grondslag is altijd - al is dit soms ook verborgen, voor de kinderen... Om hun geluk... Maar dan... Constance... dan moeten wij ook een beetje beloond worden, en onze kinderen gelukkig zien... Voor al onze moeite, drukte, omslag, vermoeienis, voor al het geld, dat wij uitgeven... willen wij dan ook onze kinderen wel eens gelukkig zien... En ach, als ik dan...

De tranen vulden hare oogen.

- ...Als ik dan Otto en Francis zie, Otto ontevreden, Francis ziek;

Louise, treurig om Otto, van wien ze zooveel houdt... Emilie nu getrouwd, maar hoe, mijn God, en waarom; Marianne nerveus en onvoldaan en Henri ook zoo melancholiek - dan denk ik: waarom hebben wij ze allen, onze kinderen, voor wie wij leven, denken, rekenen... en was het maar niet beter ze niet te hebben en is het maar niet beter zoo min mogelijk te hebben in het leven, en dat leven zelf zoo klein en eenvoudig en rustig mogelijk te maken, als we dan toch leven moeten... O, Constance, al die doelloosheid en nuttelоosheid, waarin menschen als wij, vrouwen van onzen stand, onze milieus, onze kringen, draaien en draaien als tollen en gekken... is het soms maar niet om er uit te loopen en ergens stil te gaan zitten kijken op een berg, en over de zee heen... Vrouwen zooals wij... wij trouwen als jonge meisjes, die niets weten en maar onduidelijk het leven voorgevoelen, dat het zijn zal als het leven van onze moeders en al die nuttelоosheid dunkt ons heel gewichtig - totdat wij op een goeden dag oud zijn geworden en moê en geleefd hebben voor niets; voor visites, japonnen, diners, allemaal dingen, die wij dachten dat noodig waren, allerlei belang, waarin wij zijn geboren en opgevoed en oud geworden, en waaruit wij niet kunnen, en dat niets, niets, niets waard is... En als wij dan denken geleefd te hebben voor onze kinderen en voor ze getobd en gedacht en gerekend te hebben... dan is het allemaal niets en niets en dan... voelt niemand van hen zich gelukkig... Zie je, Constance, nu heb ik met je gesproken, maar nu vraag ik je, waarvoor is dat noodig geweest... Waarvoor nu al die woorden gezegd te hebben... Nu ga je straks weg en dan denk je: wat had Bertha een melancholieke bui... En meer is het ook niet dan een melancholieke bui. Want als ik een paar dagen wat heb uitgerust... ach, dan gaat het leven weêr zijn oude gangetje, dan krijg ik twee schoonmaaksters tegelijk... dan wordt mijn heele huis schoongemaakt - na de bruiloft en om de groote schoonmaak. Is het dus eigenlijk wel de moeite waard geweest zijn gedachte geuit te hebben tegen elkaâr... Ach neen, praten geeft zoo weinig en het is maar altijd het beste je kleine plichtjes te doen, dat wat vlak voor de hand ligt...

- Ik vind het toch lief, Bertha, dat je je even hebt laten gaan... Ik wist niet, dat je zoo dacht: ik, ik heb ook wel eens zoo gedacht, al was mijn leven ook niet zoo druk als je leven... Maar in Brussel heb ik ook wel eens gedacht: nu ja, ik leef voor Addy, maar als hij er niet was - zoû hij niet hebben zijn later leed, en zoû ik niet noodig hebben te leven.

- En misschien denken er honderden zoo, in onze milieu's...

- Zoû het niet in ieder milieu het zelfde zijn...

- Misschien is het leven voor ieder troosteloos... En toch, als ik uitgerust ben, morgen of overmorgen, en als mijn hoofdpijn over is... neem ik al dien omslag weêr op.

Zij zwegen, hand in hand; zij hadden elkaâr, een oogenblik, teruggevonden als zusters.

- Als ik hier zoo lig, met mijn zieke hoofd... denk ik altijd aan mijn kinderen, zei Bertha. Ja, het is lief, dat je gekomen bent... Cony. Had Addy met Henri gewandeld...? Is dat niet ziekelijk van Henri zoo treurig te zijn... Maar mijn kinderen hangen zoo aan elkaâr, bijna meer dan aan hun ouders. Otto en Louise zijn altijd samen, zoodat Francis jaloersch is... De studenten zijn altijd samen en ook was Henri altijd met zijn zusters, en Marianne ook mist Emilie... En toch, niettegenstaande dat gevoel voor elkaâr, niettegenstaande wij alles voor ze doen, niettegenstaande al onze gedachten zijn voor hen, niettegenstaande wij duizenden uitgeven voor hen... zijn mijn kinderen niet gelukkig. De kracht om gelukkig te zijn... is geen van allen gegeven. Het is vreemd, het is of het leven drukt op hen allen neêr, en of zij te klein zijn, te zwak, om onder dien last voort te kunnen gaan... Zeg mij, Constance, hoe is je jongen?

- Ik geloof niet, dat hij zoo is...

- Maar hoe dan... Hij is toch oud voor zijn jaren...

- Ja... maar hij is heel flink.

- Ja... hij is een kleine man.

- Hij is sterk... ook in zijn geest. Ik zoû bijna zeggen: het is of hij niet *klein* is... Hij werkt, zonderdat iemand hem aanzet... En voor ons beiden... is hij een troost... Hij is een vreemd kind. Hij is geen kind.

- En wat moet hij worden...

- Hij zal wel gaan... in de diplomatie...

Zij zeide het woord en zag, in een flits, voor zich: Rome, De Staffelaer, al hare verledene ijdelheid. En in die half donkere kamer, in dat uur van eenvoudige eerlijkheid, vroeg zij zich af... of die werkkring zoû zijn het geluk voor haar zoon...

- Heeft Van der Welcke dat gaarne...

- Ja... Maar hij moet het later zelf weten... Wij... zullen hem niet dwingen.

Er werd geklopt en Henri stak zijn hoofd om de deur.

- Mag ik binnenkomen, mama...

- Ja... wat is er? Hier is tante Constance...

- Dag tante. Ik kwam zien hoe het met u ging, mama.

De student was een lange jongen van even in de twintig, met een bleek, zacht gezicht en dien overdreven chic van kleeding van een jong mensch, dat ‘meêdoet’, in Leiden.

- Vrijwel, mijn jongen.

- Ik ga morgen naar Leiden, mama.

- Zoo...

- Ja, en ik kom denkelijk niet gauw terug. Ik ga eens hard werken...

- Nu, dat is goed...

- Er is eigenlijk niets dan maar te werken... Het is saai, tante, nu Emilie weg is... Otto, die heeft het gezellig, met Louise... Zij heeft hem erg gemist, toen hij in Indië was... Gekke broêrs en zusters zijn wij, hè? Overdreven... Nu, mama, dan neem ik afscheid... Ik ga morgen heel vroeg...

Hij nam afscheid en ging, zich goed houdende, gebroken. Bertha begon zacht te schreien.

De meid klopte...

- Mevrouw, daar is de jongenheer Van der Welcke.

- Dat is Addy, die mij komt halen.

- Laat den jongenheer boven... zei Bertha.

Het kind kwam binnen. Hij bleef bij de deur; in de half duistere kamer stond hij klein maar recht, als een kleine man.

- Ik kom u halen, mama.

De beide zusters, glimlachend, zagen hem aan. Bertha had op de lippen te zeggen, dat het niet goed was, dat Addy alleen zoo laat liep over de straat, maar zij zeide niets toen het kind naar zijn moeder kwam. Het zag er uit of het haar en zichzelve wel voor alles zoû kunnen beschermen, al was het dertien jaar; - voor den duisteren avond en voor het leven, dat op hen drukte, kleine zielen...

En een weemoedige ijverzucht welde in Bertha, terwijl Constance haar tot afscheid kuste.

- Wees niet te bitter, Constance, fluisterde zij; en waardeer... waardeer dat kind...

XX

Constance, na dit gesprek met Bertha, voelde dagen zich rustiger, als vol van een onbewuste voldaanheid, die zacht weldadig zoû nawerken. Ja, zij hoopte, zoo langzamerhand zoû zij ze allen terugwinnen, alle de haren, die zij sedert jaren verloren had. Iederen dag zag zij mama en er was in dat geregelde zien iets zoo liefs van moeder-en-kind, die elkaâr weêrgevonden hebben na een nauwlijks onderbroken scheiding van jaren, of er in schemerde een weemoed, die vreugde was, een zachte innigheid van samen schreien en samen glimlachen - omdat het nu eindelijk alles zoo lief was geworden. Ook Bertha had Constance gevonden nu, en al zagen zij elkaâr niet eerder dan op den Zondagavond bij mama, er was toch tusschen hen gekomen een grootere sympathie van zusterlijke vertrouwelijkheid, terwijl Marianne gaarne eens aanliep op de Kerkhoflaan, bleef eten, of eens ging fietsen met Van der Welcke en Addy. Zoo werden er lichte banden geknoopt... Wat Karel en Cateau aanging, Constance betreurde het - omdat zij in Karel zich nog altijd herinnerde den broêr, met wien zij gespeeld had op de groote steenen van de rivier in Buitenzorg - maar zij had dadelijk gevoeld, dat zij in

Karel weinig meer vinden zoû, welbehagelijk egoïst als hij zich assimileerde aan zijn vrouw in hun leven van goedgevoede bourgeois', in hun gesloten warme huis. Neen, Karel, dat voelde zij, had zij verloren, ook al waren zij gewoon vriendelijk tegen elkaâr. Met Gerrit ging het beter. Gerrit en Adeline kwamen 's avonds nog al eens aan, als de kinderen naar bed waren, om thee te drinken. Het was alleen jammer, dat Gerrit altijd iets voor-den-gek-houdend hakkerigs had op de Van Naghels en hunne kennissen; dat was, vond Constance, niet tactvol tegenover Van der Welcke, omdat - al kwamen zij niet in de wereld - Van der Welcke toch juist oude kennissen had ontmoet, in de societeit, die in die aristocratische côterieën waren. Gerrit was een luidruchtig vroolijke kerel, knap, breed, blond gezond in zijn huzarenuniform, maar zijne luidruchtigheid, soms, was wat opgeschroefd, meende zij, misschien wat druk alleen maar, wat lawaaierig, en zij vermoedde, dat Van der Welcke geen sympathie gevoelde voor Gerrit en hem niet gedistingeerd vond. Zij was dus altijd op haar qui-vive, om de partij van Gerrit te nemen tegen haar man, maar Van der Welcke zeide niets en was zelfs spraakzaam als Gerrit en Adeline er waren. Adeline was een lief vrouwtje, een blond poppemoedertje met haar zeven kindertjes, als een huishoudentje van vlasblonde poppetjes - de oudste een meisje van zeven, de jongste een baby van veertien maanden, en Gerrit maakte altijd gekheid, dat zij er nog niet meê uitscheidden en waarlijk, in het najaar wachtte Adeline de allerjongste. Het ging dus wel met Gerrit en Adeline, maar toch voelde Constance ook zich wel wat ver en vervreemd van dien broêr, zelfs al kon Gerrit zoo aardig de herinneringen ophalen van vroeger - toen zij speelden in de rivier te Buitenzorg. Ja, toen was zij een aardig kind, zeide Gerrit altijd: wat had zij toen iets liefs, zij was vol fantazietjes, en het was zonderling die zware groote huzaar te hooren dwepen over dat kleine zusje van vroeger: een tenger, toen blond meisje, in haar wit ‘baadje’; dikwijls op haar mooie, bloote voetjes liep zij over de groote steenen - vol van allerlei sprookjes en fabels, die de een paar jaar oudere broêrs niet goed begrepen, en toch maar meê

moesten spelen, goedmoedig, als broêrs, die veel hielden van dat lieve zusje. Ja - zeide Gerrit altijd - pas later had hij dit begrepen: hoe veel poëzie er toen was in Constance, toen zij droomde die sprookjes, die fabels, waarin zij dikwijls was een fee, of een poetri uit Javaansche legenden: zij bekransde dan hare haren met een krans van groote bladeren, als een Ofelia was zij daar in het water, wel eens met tropische kelken getooid en de broêrs moesten maar volgen de bloote voetjes en de fantazieën van het zusje, dat daar, wonderlijk bevallig, liep over de groote blokken, liep door het schuimende water, liep in kristallige groene schaduwen, die beefden over de rivier, onder de zware tenten der loovers... Ja, veel indruk had dat op Gerrit gemaakt en hij praatte er dikwijls over: Constance, herinner je? Wat was je toèn een aardig kind, al was je een beetje vreemd... tot Constance schertsende vroeg of zij dan nu niet meer aardig was, nu zij niet meer op bloote voetjes liep in een wit 'baadje' en met purperen kembang-spatoe aan hare slapen? Dan schudde Gerrit zijn hoofd en zei, ja, ze was wel aardig, maar... maar - en in zijne herinneringen terug - twee jaren later, toen was zij in eens veranderd, was zij een dame, een nuf, met een sleepjapon, en danste zij met den Algemeenen Secretaris... En dan schaterlachte Constance, omdat Gerrit dien Secretaris maar nooit kon vergeten... Ja, ze danste alleen met de hoogste pieten: ze was eén ijdelheid, een echt dochtertje van den Toean Besar... En het was of Gerrit maar volstrekt terug wilde vinden dat jonge zusje, dat feeënverhaaltjes had bedacht in de rivier achter het paleis te Buitenzorg - al was hij honderd maal een groote, zware, sterke kerel, en ritmeester van de huzaren. Dan zag Constance hem aan, knap, breed, blond, gezond, genietende zijn grog of zijn goeden sigaar, en zij bedacht, dat zij Gerrit niet kende en Gerrit niet begreep: heel vaag voelde zij iets in Gerrit haar ontsnappen, zoo vaag, dat het nauwlijks een gedachte was, maar alleen eene zweeming door hare verwondering heen. Adeline zat er heel eenvoudig bij, liefjes glimlachend om de verhalen uit die kinderjaren, om die spelletjes van vroeger... Ja, wat kinderen al niet kunnen spelen, zeide zij dan eenvoudig, en vertelde dan liefjes

van spelletjes van haàr blonde troepje. Maar Gerrit schudde dan zijn hoofd: neen, dat was ravotten wat zijne jongens deden, maar dat... dàt spelen... Tot Constance hem schertsende verzocht nu over iets anders te spreken dan over haar bloote voetjes... En dan liep het gesprek gewoon voort, en het was, of zij beiden voelden, Gerrit en Constance, dat al mochten ze elkaâr nu wel, ze elkaâr toch nog niet hadden teruggevonden. En het was een heel zachte weemoed, nauwlijks zegbaar...

Ernst zag Constance niet veel. Zij had eens met Van der Welcke en Addy bij hem geluncht op zijne kamer en toen was hij een allervriendelijkste gastheer geweest: hij had haar getoond de oude familie-papieren, die hij na den dood van papa had verzocht te mogen bewaren, omdat hij er het meeste belang in stelde en ze bij hem in goede handen waren: hij zoû ze nalaten aan den oudsten zoon van Gerrit - Gerrit, van de vier broêrs, was tot nog toe de eenige, die voor stamhouders zorgde... Hij had haar getoond zijn oud porcelein en haar op de verschillende kostbare merken opmerkzaam gemaakt. Toen had hij uitgespreid een oud stuk, met strooiparelen bestikt brokaat en heel ernstig gezegd, dat dat nu een tablier was van een japon van koningin Elizabeth. Toen Constance had gelachen en durven twijfelen, was hij een beetje ernstig en even boos geworden, maar had toen welwillend over iets anders gesproken, zooals men doet tegen menschen, die iets doms gezegd hebben, die niet onze zelfde ontwikkeling hebben, een beetje neêrbuigend...

Hij had verzocht aan tafel te gaan en in zijne kamer, wel mooi antiek van kleur, was de tafel met zorg gedekt, bloemen smaakvol geschikt met de gratie van een vrouwehand en zijn lunch was geweest zoo keurig en fijn, dat Constance, verbaasd, hem een compliment had gemaakt. Uit een antiek glas dronk hij toen met een paar-vingers-hoog champagne haar een welkom toe in Holland. Er was in hem, in zijn omgeving, in zijn manieren iets fijns en iets schuchters, iets vrouwelijks en iets verlegens, iets beminnelijks en toch iets terughoudends, als bang zich of een ander te kwetsen. Hij had klaarblijkelijk deze ontvangst zoo bedacht om

Constance iets liefs te doen. Het gesprek vloeide niet, Ernst maakte zijn zinnen nooit af, en zijne oogen dwaalden telkens in zijne kamer om... Na tafel was hij wat spraakzamer geweest en toen had hij haar gevraagd of zij ooit wel had nagedacht over de gratie en het symbool van een vaas... Met belangstelling had zij toegehoord, terwijl zij in Van der Welcke's blik iets gezien had of hij dacht, dat Ernst gek was, en Addy, heel ernstig, gespannen had geluisterd vol stille verbazing... Een vaas - had Ernst gezegd - dat was als een ziel... En hij had een slanke japansche Satzuma-vaas genomen in de hand, ivoortintig porcelein met de stijlvolle arabesken, fijn golvend als vrouwehaar... Dat was als een ziel... Er waren voor Ernst treurige en vroolijke vazen, trotsche en nederige, er waren verliefde vazen en vazen van passie... Er waren vazen van verlangen en er waren doode vazen, die alleen herleefden, als hij er een bloem in zette... Hij had dit heel ernstig gezegd, zonder een lach, ook zonder de dweping van een artist of een dichter: bijna laconiek had hij over zijn vazen gesproken als ware een andere beschouwing geheel onmogelijk geweest... Sedert had Constance hem niet meer gezien, omdat hij de eenige was, die niet geregeld op mama's Zondag-avond kwam... En zij behield een indruk van dien middag bij haar broêr Ernst, als van iets exotisch en vreemd symbolisch, iets wat wel sympathisch was geweest en exquis... maar toch zonder dat familie-gewone van broêr-en-zuster, die elkaâr na jaren terugzien.

Wat Adolfine en hare kinderen betrof, had Constance zich na een eersten indruk van afstuiting, bijna onbewust, een gevoelsregel gesteld, waarvan zij niet wilde afwijken - hoewel zij misschien niet zoo sterk dat voor hare gedachten omlijnd zag. Maar - onbewust *wilde* zij Adolfine niet antipathiek vinden en *wilde* zij integendeel alles van Adolfine - haar man, huis, kinderen en ideeën - goed vinden, aardig en lief. Zoodra iemand, zelfs mama, het allerminste van Adolfine zeide, nam zij hare partij, heftig. Door omstandigheden - de inrichting van haar huis, de bruiloft van Emilie, - was zij nog niet dikwijls bij de Van Saetzema's geweest, maar zij beloofde zich dit voortaan niet na te laten

en dan - met heel veel tact - Adolfine in allerlei te raden... Dat werkte vreemd in Constance: de afstuiting, die er toch was - een volstrekt willen handelen tegen die afstuiting in, tegelijk met een stille wensch, een zachte manier om aan Adolfine wat te vervormen. Zij had volstrekt willen hebben, dat Addy de jongens van Adolfine eens zoû vragen op een Zondag om te komen lunchen, en hoewel zij in haar zenuwen als dol was geworden door hunne onhebbelijke manieren en grove stemmen, had zij zich ingehouden en de lieve tante gedaan, opzettelijk. Addy, zich opofferende voor mama, had met de jongens gewandeld, maar zoodra hij kans had gezien, de lummels geloosd. Mama kennende in hare eigenaardigheden, had hij thuis maar niet veel gezegd, en beweerd, dat het wel aardige jongens waren. Toen zijn vader hem echter gevraagd had of hij begreep, waarom mama die ongelikte beren zoo aanhaalde, had Addy, wijsgeerig gemeend: omdat zij neven waren: zoo een idee van mama, een familie-zwak. Constance was intusschen zoo moê van de drie jonge Van Saetzema's, dat zij geen moed had het experiment te herhalen.

Dorine, vond Constance grillig. Dorine was nu eens heel aardig, om boodschappen meê te doen, om zelve boodschappen te doen voor Constance - het was zijzelve, die het vroeg en niet Constance - en dan had Dorine weêr iets koels en nerveus prikkelbaars. Dat was omdat Dorine wel een koorts had om allerlei te doen voor een ander, maar ook altijd gewaardeerd wilde worden en nooit vond, dat zij gewaardeerd werd, door wie ook van de familie, voor wie zij draafde. Maar het was sterker dan zijzelve en zij draafde toch, voor mama, voor Bertha, voor Constance, voor Adolfine, en in zichzelve bromde zij altijd, dat men haar niet waardeerde. Ja, Dorine had maar eens moeten zeggen, dat ze moê was! Dorine had maar eens moeten opperen, dat regen nat maakte! Zoo bromde zij altijd in zichzelve, ongedurig, ontevreden, onvoldaan, en toch nooit voor zichzelve - in haar pension - zich een gezellig hoekje kunnende maken, altijd vliegende over de straten, van de eene zuster naar de andere. Het was als een koorts, die haar deed ijlen. Zij was ongelukkig, als er een dag was, dat zij

geen boodschappen te doen had, en dan ging zij naar Adolfine, en zeide:

- Nu, als ik voor je nog eens kan gaan informeeren naar die sloopen van Floortje, dan moet je het maar zeggen, hoor... ik ga toch de kant van Iserief uit... En ging zij dan de kant van Iserief uit, dan mopperde zij in zichzelve: natuurlijk, Dorine is er weêr goed voor; niemand anders dan Dorine kan weêr naar Floortjes sloopen informeeren; waarom gaat het kind niet zelf, of waarom zenden ze niet den oppasser!

Paul zag Constance het meest van alle zusters en broêrs. Hij had ten eerste in haar gevonden een nog altijd vrij geduldige toehoordster voor zijn eindelooze ontboezemingen en filozofieën; daarbij was hij het meest sympathiek aan Van der Welcke zelve, ging hij wel eens een cigarette rooken bij Van der Welcke in diens rookkamer en was in hun huis het meest van allen de broêr: de gewone broêr. Hij kwam 's morgens wel eens aan en liep naar Constance's slaapkamer, als zij zich nog kleedde, en hij beweerde, dat hij wel mocht binnenkomen, al stond zij in haar onderrok. Hij had, als hij niet te lang van stof werd, een gezellig gesprek over zich, dat Van der Welcke ook waardeerde. Hij bezag Addy altijd met het oog van een wijsgeer en Addy mocht hem wel, hem komisch vindende met zijn keurige pantalons en mirobolante dassen. Constance hield van hem en het was in Paul, dat zij waarlijk het eérst had teruggevonden een broêr - in hem, met wien zij in vroegere jaren - zij een meisje van twintig, hij een kind van dertien - de minste aanraking, de minste gemeenschap van ziel had kunnen hebben.

XXI

- En je denkt er aan den volgenden winter je aan het Hof te laten prezenteeren, zei Van Vreeswijck, zijn clubgenoot nog uit Leiden - nu kamerheer in buitengewonen dienst bij de Koningin-Regentes - tegen Van der Welcke, terwijl zij samen uit de Place Royale kwamen.

Van der Welcke keek op.

- Ik heb er nog geen moment aan gedacht...

- Zoo? Ik had toch gehoord, dat het je plan was, of liever de intentie van je vrouw.

- Ik heb er nog niet de minste gedachtenwisseling over gehad, met mijn vrouw...

Van Vreeswijck nam Van der Welcke's arm.

- Waarlijk niet? Nu... om je de waarheid te zeggen... ik begreep het ook niet goed.

- Waarom niet? vroeg Van der Welcke, dadelijk beleedigd.

- Kerel, ik mag toch ronduit met je spreken, niet waar, als met een oud vriend. Maar als je susceptibel bent... laten we dan een intiem gesprek vermijden.

- Neen, zeker niet: wat woû je zeggen...

- Ik woû je niet anders zeggen, dan wat je zelf begrijpen zult, als je een oogenblik nadenkt... Maar als de geheele kwestie van prezentatie aan het Hof niet bestaat bij jullie beiden - laat mij er dan ook geen kwestie van maken.

- Neen, neen! hield Van der Welcke vol, geïnteresseerd. Leuter nu niet en zeg nu wat je zeggen woû...

- Ik begreep niet, dat je het idee hebben zoû, of dat het een idee van je vrouw zoû zijn: dat zeg ik eerlijk... De Staffelaer is geparenteerd aan de Eilenburghs en aan de Van Heuvel Steijns... en het zoû toch pijnlijk voor je vrouw en voor jou zijn die lui te ontmoeten, niet waar... Dat is alles...

- Dat is kort gezegd, zei Van der Welcke, nog steeds ontstemd.

- Maar in die enkele woorden ligt de heele kwestie.

- Je hebt gelijk, mopperde Van der Welcke dof. We hadden misschien hier maar nooit moeten komen.

- Wat is dat nu voor onzin! zei Van Vreeswijck zwakjes. Je oude kennissen zijn blij je hier terug te zien. De kwestie van het Hof bestaat zelfs niet bij je in huis... Nu, dan is er immers niets om over te tobben... Wat mij betreft, ik apprecieer het bizonder je hier terug te hebben, ging hij voort, opgewekter, bijna verlucht. Ik heb van de keeren, dat ik het voorrecht had je vrouw te ontmoe-

ten in Brussel, de aangenaamste souvenirs behouden. Wanneer convenieert het jullie, dat ik je nu eens een visite maak?

- Op een avond? Of als je nu waarlijk een goed vriend wilt zijn... kom dan eens eten.

- Dat is een gezellig idee. Wanneer dan?

- Kom dan overmorgen, zeven uur.

- Heel graag. Intiem? En dan zal ik morgen maar een kaartje brengen...

- A propos, zei Van der Welcke. De Staffelaer... Waar is die nu...

- Op zijn buiten, bij Haarlem... Een krasse man nog... Hij is diep in de tachtig...

- Dat zal wel...

Zij namen afscheid. Van der Welcke, somber, ging naar huis. Het was vreemd, maar altijd, als hij 's middags uit Witte of Plaats terugkwam, had hij die somberheid troebel in zich. Toen hij thuis echter Addy zag, verhelderde zijn gezicht dadelijk, maar toen de jongen, voor den eten, wilde ravotten, bedacht Van der Welcke of Constance het wel goed zoû vinden, dat hij Van Vreeswijck te dineeren had gevraagd, voor overmorgen...

Zij zetten zich aan tafel.

- Apropos, zei Van der Welcke aarzelend. Ik heb Van Vreeswijck ontmoet... en hij woû... hier een visite maken... en vroeg, wanneer het je zoû convenieeren.

- Dat had hij al lang kunnen doen, zei Constance, die Van Vreeswijck in Brussel een paar keeren bij zich aan huis had gehad.

- Hij excuzeerde zich ook, verdedigde Van der Welcke zijn vriend. Hij wist niet of je geheel op orde was... Ik zei, dat hij eens moest komen eten, en... als het je niet te lastig is - heb ik hem nu maar voor overmorgen gevraagd.

- Ik vind wel, dat hij eerst een visite had kunnen maken.

- Hij zoû morgen een kaartje brengen... Maar als je het niet goed vindt, schrijf ik hem af.

- Neen, het is goed, zei Constance.

Zij had van natuur een behoefte in zich om haar huis gastvrij te maken. Maar er was tot nog toe een huivering in haar geweest,

om nog ooit iemand aan tafel te vragen, behalve Gerrit en Adeline, doodgewoon, en, een enkelen keer, Paul...

Paul kwam dien avond juist aan.

- Heb je er iets op tegen, dat ik Paul er bij vraag? vroeg zij aan haar man.

- Neen, zeker niet; Paul is charmant...

Paul nam gaarne aan. Den avond van het dinertje kwam hij het eerst.

- Addy eet bij Gerrit en Adeline, zeide zij; dat is gezelliger voor hem...

- Maar het ziet er allerliefst bij je uit! zei Paul enthouziast.

Zij had een aardigen, kleinen salon, intiem en gezellig, vroolijk van veel bloemen in vazen. En zij zag er allerliefst uit jong, met haar mooi blank, rond gezicht van rijpere vrouw, een glimlach in de kuiltjes van de buiging harer lippen, omdat zij van nature had een beminnelijkheid om gastvrouw te zijn. Paul, van alle zijne zusters, vond haar de mooiste, in haar zwarte japon nu: zwarte mousseline-de-soie, met zwarte kant geïncrusteerd, diafaan wemelend over witte taf. Er was in hare kamers, in haarzelve een gedistingeerde intimiteit van vrouw van de wereld, die Paul nog niet bij haar had opgemerkt, omdat hij haar tot nog toe meer had gezien òf geheel intiem - in hare slaapkamer - òf op de zeer drukke familie-avonden. Het was of zij nu kwam tot haar recht.

Ja, zooals zij Van Vreeswijck verwelkomde nu, met een paar zachte woorden van scherts - Paul vond haar eenvoudig aanbiddelijk. In eens begreep hij, dat zij een tien jaar geleden eenvoudig onwederstaanbaar had kunnen zijn. Nu nog, had zij zoo iets jongs, liefs, innemends, moois, gedistingeerds, dat zijne zuster voor hem eene openbaring was. Zij was een exquize vrouw.

Zij had geen knecht genomen; de tweede meid zoû bedienen. Zij trok zelve de portière open, zoodat de eetkamer zichtbaar werd, en, zonder den arm van Van Vreeswijck te nemen, vroeg zij hare heeren aan tafel te komen. Een roze licht van kaarsen in schermpjes dommelde over de tafel, waarover heen slingerde een tak van druiven en roze rozen en chevelure-de-Venus, tusschen het kristal en het zilver.

- Maar het is allerliefst! dacht Paul, want hij kon het nog niet aan zijne zuster zeggen, daar Constance en Van der Welcke met Van Vreeswijck spraken. Het is allerliefst! Zoo met je vieren te eten, in zoo een keurig décor. Dat is nu juist wat ik gaarne doe. Vergelijk daar nu eens bij al dat drukke gala van Bertha... Die geeft nu nooit eens zulke intieme dinertjes. Dat is nu juist wat ik gaarne doe op mijn leeftijd; - Paul was vijf-en-dertig; - dat is niet te druk en het is elegant, lief, netjes... Keurige hors-d'oeuvres! Die Constance kan het, hoor! Of vergelijk daar nu eens bij de wel gezellige maar huiselijke biefstuk, die ik wel eens bij Gerrit en Adeline krijg, of de rommeldiners bij Adolfine... Neen, dit is het, wat het zijn moet, chic, eenvoudig en intiem... Van Vreeswijck draagt heel netjes zijn smoking; alleen hoû ik niet van den snit van zijn vest... te hoog, vind ik, zijn vest... Hij heeft mooie knoopjes... Maar hij heeft een gemaakte zwarte das aan! Hoe is dat nu mogelijk! In eens zie je bij iemand zoo een aberratie: een gemaakte das! Wie draagt er nu een gemaakte das! In plaats van zelf je das te strikken... Maar anders netjes. Lekkere soep, die velouté... Wat ziet die Constance er dodderig uit... Zoû je nu zeggen, dat dat een vrouw was van twee-en-veertig! Ze lijkt op mama, die heeft ook dat zachte, gedistingeerde, dien zelfden glimlach... Mama heeft zelfs die kuiltjes nog, in de hoeken van den mond... Neen, niemand van mijn zusters zoû dat zoo kunnen doen, met dat aardige gebaar zelf die portière opentrekken, en zoo natuurlijk vragen, om aan tafel te komen... Je zal zien, zoo kan Constance haar huis allergezelligst maken, ook al zijn ze niet rijk en al zullen ze niet officieel gaan in de wereld... Zulke intieme dinertjes, dat is juist het ware...

Hij moest zich mengen in het gesprek nu, met Van Vreeswijck, en Van der Welcke, prettig gestemd, liet zich gaan, in een spontane oprechtheid.

- Zeg eens, Vreeswijck, wie vertelt toch, dat wij ons aan het Hof willen laten prezenteeren...

Van Vreeswijck aarzelde, vond dat nu een gevaarlijk onderwerp van gesprek. Maar Constance lachte zacht.

- Ja, beaâmde zij. Het gerucht schijnt te varen, dat wij dat plan

hebben... en het plan bestaat heelemaal niet.

Van Vreeswijck herademde, verlucht.

- Ach mevrouw, hoe komen de menschen aan hun veronderstellingen! De een oppert: zouden ze zich laten prezenteeren; de ander hoort verkeerd en zegt: ze zullen zich laten prezenteeren... En er is een élan aan de praatjes gegeven.

- Ik zoû er heelemaal niet naar verlangen, zei Constance. Ik ben de laatste jaren zoo gewend aan een heel kalm leven, dat ik veel visites over en weêr heel vervelend zoû vinden. Ik ben blij in Den Haag te zijn omdat ik weêr bij mijn familie ben...

- En ook de familie is heel blij! zei Paul, broederlijk galant en hief zijn glas op.

Zij bedankte met haar lachje.

- ...Maar verder verlang ik voor mij niets... En ik geloof niet, dat Henri ook naar iets anders verlangt.

- O, neen, heelemaal niet! zei Van der Welcke. Alleen begrijp ik niet, dat de menschen dadelijk behoefte hebben over een ander te praten en in minimum van tijd een anders wenschen beter weten dan hijzelf. Ik praat nooit, over niemand!

- Ik moet bekennen, lachte Constance; ik ben het wel eens oneens met mijn man, maar daarin heerscht bij ons de grootste overeenstemming: ik praat ook nooit, over niemand!

- Maar dat de menschen over ons praten... ach, dat is eigenlijk heel natuurlijk, zei Van der Welcke, en hij sloeg zijn jong blauwe oogen op, bijna naïf. Ze hadden ons vergeten sedert jaren, en nu zien ze ons terug...

- Dat had hij zoo niet moeten zeggen, dacht Paul. Hij is soms net een jong veulen...

En hij kon zich begrijpen, dat Constance wel eens kribbig werd. Zulke heel lichte toespelingen moesten haar toch kwetsen, dacht hij... Van der Welcke, als hij zich gaan liet, kon toch tactlooze dingen zeggen. Meestal hield hij zich in, maar als hij zich niet inhield, werd hij *te* spontaan... En met Van Vreeswijck bracht hij het gesprek op iets anders.

Paul voelde voor zijne zuster... Ja, zoo een verleden bleef altijd,

hing altijd aan... Zij zaten hier nu toch zoo gezellig, Van Vreeswijck was een charmant causeur, en telkens waren er toch kleine klippen, waarop het gesprek kon stooten... Constance, vond Paul, hield zich goed: hij had haar wel eens anders gezien, dadelijk hooren uitvaren... Maar zij was vrouw van de wereld: voor een vreemde vaarde zij niet uit... Nu echter weêr - het gesprek kwam even op den ouden meneer en mevrouw Van der Welcke... Daar was het weêr: hij voelde eene aarzeling in Van Vreeswijck eenvoudig te informeeren, naar de oude-lui, en nu Constance zelve zeide, dat zij ze beiden zoo kras vond, dorst Van Vreeswijck eerst doorpraten over die schoonouders, die hun zoon hadden opgeofferd, die hunne schoondochter en zelfs hun kleinkind jaren niet hadden willen zien... Het beste was maar te praten over algemeene dingen...

Maar Constance had zeer zeker niet alleen haar mooien, maar ook haar lieven avond... Als gastvrouw, hoe intiem ook, kwam zij tot haar recht, en was zij als een andere vrouw, veel zachter, zonder bitterheid, nam zij het aan, dat nu en dan een klip omzeild moest worden. Haar glimlach gaf een ronding aan haar wangen, die haar verjeugdigde. Hoe jammer, dacht Paul, dat zij niet altijd zoo maar is, zoo tactvol, en altijd gastvrouw in haar eigen huis, gastvrouw ook tegen haar man...

- Vreemd toch die vrouwen, dacht hij. Als ik alleen hier at: eenvoudig-weg, en als er die zelfde klippen waren geweest in ons gesprek - Constance was driemaal al uitgevaren en Van der Welcke had den wind van voren gekregen. En nu er een gast is, nu wij onze smokings aan hebben en Constance een gekleede japon, nu er bloemen en druiven op tafel zijn, en een gecompliceerder menu dan anders... nu vaart ze niet uit en nu zal ze niet uitvaren... welke klip er ook omgezeild moet worden. Ik geloof: al hadden we het nu over echtbreuk en scheiding, over oude-mannen trouwen en over liaisons - ze zoû altijd zoo rustig blijven en lief lachend met die kuiltjes aan haar lippen, alsof op haar niets toepasselijk was... Vreemd is een vrouw toch en dikwijls vol van geheime krachtjes, die ze heel sterk maken in het leven... En als Van Vreeswijck nu

weg is, dan zal ze misschien razen op Van der Welcke, eenvoudig, omdat hij zijn neus snuit - en al hare geheime krachtjes zijn weg... en ze blijft achter zonder eenige zelfbeheersching... En toch, hoe ze dan ook is, ze is allerliefst, en ik heb lekker gegeten en het is heel gezellig...

Er werd gebeld, en omdat de deur van de vestibule openstond, hoorden Constance en Paul stemmen, toen de meid had opengedaan...

- Dat is de stem van Adolfine! zei Constance.

- En van Carolientje, zei Paul.

- ...O, dan zal ik maar weggaan! hoorden zij Adolfine zeggen, luid, schel.

Constance stond op. Zij vond het vervelend, dat Adolfine juist nu kwam, maar zij wilde vooral tegen Adolfine nooit laten blijken, dat zij niet welkom was.

- Pardon, meneer Van Vreeswijck, permitteert u even... ik hoor daar mijn zuster...

Zij ging in de vestibule.

- Dag Adolfine...

- Dag Constance! zei Adolfine.

Ze wist, dat Constance dien avond een dinertje had, en zij was opzettelijk komen neuzen, maar zij deed of zij niets wist...

- We kwamen even bij je aan, zeide zij; ik wandelde met Carolientje voorbij en ik zag licht en dacht, dat je thuis was... Maar je meid zegt, dat je een diner hebt! zei Adolfine bits en verwijtend, als mocht Constance geen diner geven.

- Geen diner... Van Vreeswijck en Paul eten bij ons.

- Van Vreeswijck... o! zei Adolfine. Die van het Hof?

- Hij is kamerheer van de Regentes, zei Constance eenvoudig.

- O!

- Hij is een oud vriend van Van der Welcke, verontschuldigde Constance zich bijna.

- O! Nu maar dan zal ik je niet storen.

De deur van de eetkamer stond open... Adolfine gluurde naar binnen en zij zag de drie heeren praten, aan het dessert. Zij zag de

kaarsen, de bloemen, hun smokings; zij lette-op de japon van Constance...

- Toe, kom binnen, Adolfine, zei Constance, met een groote overwinning op zichzelve en met haar liefste stem.

- Neen, dank je... als je diner hebt, kom ik niet binnen... aan het dessert. Puhh!... wat is het warm bij jou, Constance: stook je nog altijd? Het is om te stikken in je huis... En zoo donker met die kaarsen... Wat zie je bleek! Voel je je niet wel?

- Bleek?... Neen, ik voel me heel goed...

- O, ik dacht, dat je moê was of ziek. Je ziet zoo verschrikkelijk bleek. Je ziet er niet goed uit. Misschien heb je je te veel gepoeierd. Of is het je japon, die je bleek maakt... Uit Brussel, die japon? Ik vind niet, dat die je flatteert! Die grijze cachemire, staat je veel beter.

- Ja, Adolfine, maar dat is een straattoilet.

- O, ja natuurlijk, op een *diner* kan je die niet aandoen... Ik hoû toch meer van dat straattoilet.

- Kom je niet even binnen...

- Neen, *ik* ben maar in straattoilet, beste Constance. En Carolientje ook... En daarbij, ik zal je niet storen, aan je heerendiner.

- Het spijt me, Adolfine, dat je juist van avond komt, als je niet binnen wilt komen. Kom dan gauw op een anderen avond thee-drinken, wil je?

- Ja maar, ik kom niet dikwijls hier voorbij... Je woont zoo ver van alles af... in die Kerkhoflaan... ik word hier altijd luguber. Hoe ben je toch hier komen wonen, zeg... tusschen twee kerkhoven in? Het is ongezond, weet je, hier te wonen, van wege de miasma's...

- Ach, wij ruiken nooit iets...

- Ja, dat is omdat je je vensters altijd dicht houdt. Je moet meer luchten, heusch, in Holland. Geloof mij, ik zoû stikken, in deze atmosfeer...

- Toe, Adolfine, kom even binnen...

- Neen, neen heusch niet... Ik ga weg, ik maak je wel mijn excuses... Adieu Constance, kom Carolientje...

En met haar dochtertje nu, als kreeg zij het waarlijk benauwd, haastte zij zich naar de voordeur, nog even omkijkende door de open deur der eetkamer; oplettende de groote druiven, de roze rozen, knijpende hare oogen om te lezen het verre merk van een Champagne-flesch, waaruit Paul juist de kelken bijvulde.

Toen duwde zij Carolientje buiten en ging, hard achter zich de voordeur dichtslaande... Constance ging binnen. Zij was geschud in hare zenuwen, maar zij hield zich goed.

- Het was Adolfine, niet waar? vroeg Paul.

- Ja, maar ze woû niet binnenkomen, zei Constance. Zoo jammer, ze is zoo gezellig...

Zij meende dat niet, maar zij wilde het meenen. Dat zij het zeide, was geen valschheid. Op een anderen avond, was zij misschien, na de kritiek van Adolfine - in vijf minuten - op haar huis, haar straat, haar licht, haar verwarming, haar japon en haar teint, lang uit op hare chaise-longue gaan liggen, om te bekomen... Maar nu was zij gastvrouw en er was niets van ontstemming aan haar te merken, toen zij hare heeren vroeg zich waarlijk niet voor haar te geneeren en hun sigaar aan tafel te blijven narooken. Zelve, op haar coquet servies van vermeil, schonk zij de koffie en het glaasje liqueur, en toen Paul haar vroeg, of zij geen cigarette rookte, antwoordde zij, met haar lieven blik en het lachje in de buiging van hare lippen, dat haar van avond zoo jong maakte en er zoo allerliefst deed uitzien:

- Neen... ik heb wel eens vroeger gerookt... in mijn dartele jaren... maar dat doe ik heusch nu niet meer...

Tweede deel

I

Marietje van Saetzema stond aan het raam en keek in de straat. Zij keek de geheele straat in, omdat het huis, een hoekhuis, niet in de lengte der huizenrei stond, maar in de breedte, en de straat half afsloot, als een hofje van groote huizen. De straat strekte zich vrij lang uit en, ook aan haar andere einde, sloot een huis ze ten deele af, en maakte waarlijk van ze een hofje, van gegoede lui. De twee gevelrijen liepen weg met een gewilde grilligheid van schoorsteenen, spitsjes van gegoten ijzer en puntdakjes van zink, windvlaggetjes van koper en balkonnetjes en erkers, alsof de architecten en aannemers eens artistiek hadden willen doen, en niet hadden willen trekken één lange, eentonige gevellijn. Maar de nieuwe straat - ongeveer twintig jaar oud - had toch behouden de Hollandsche netterigheid van fatsoenlijken stand: de trottoirs liepen, schoon geschrobd, zich versmallende in de verte, weg, met het grauwe lint van de rollaag, met de regelmatig geplante lantarens; het midden der straat was gevuld door een plantsoen: ovale gazons met raster omgeven, waarin kastanje-boomen, rond gesnoeid, en er onder een perk met regelmatig geplante sparretjes. De gevels, na de groote schoonmaak, glommen van knapheid; de net gemetselde baksteentjes teekenden duidelijk, tot ver toe, hunne langwerpige vierkantjes; de raamposten blonken van frissche verf, glanzend lichtbruin of botergeel; de store's, voor de glinster-spiegelglazen netjes neêrgelaten, hangende half-hoog uit hunne heel correcte kappen, waren aan ieder huis opgetrokken tot één zelfde lijn, als met een passer gemeten, en de huizen verborgen hun leven heel stil achter de rechte, gelijke, regelmatige

vitrages van vensterguipure. En heel bizonder was, dat iedere gevel uitstak een vlaggestok, met ijzeren bouten schuin gezet, den stok rood, wit en blauw - hel duidelijk die kleuren der natie - als lint om den stok geslingerschilderd, een versch vergulden knop van boven. Alle die vlaggestokken - een mastbosch van stokken, eeuwig daar schuin gezet aan de gevels met de ijzeren bouten, - wachtten af, om tweemaal in het jaar dundoek te hijschen en vlaggen te laten waaien voor de Koningin en hare Moeder.

Marietje keek uit. Het was Mei en de kastanje-boomen in de gazons wilden strekken, ontplooien hun zachte, frischgroene waaiers, toegevouwen en aan de stelen gebogen. Maar een dolle wind woei door de straat, die was als een hofje van gegoede menschen en de wind geeselde de nog dichte kastanje-waaiers. Het meisje, meêlijdende, keek naar ze, hoe ze werden heen en weêr door den wind gegeeseld, de innige jonge blâren, die voorjaarsfier en vol lenteleven wilden ontplooien. De teedere blâren waren vol hoop, omdat gisteren de zon had geschenen na regen, aan een schoon gewasschen lucht, en zij dachten, dat openging hun leven van blad, van aan takken en twijgen uitbladerend blad... Zij wisten niet, dat altijd de wind ranselde, als met nijdige geesels, met bijtende zweepen: zij wisten niet, dat hun bladeren-ouders, het vorige jaar, waren geranseld als zij nu, en hoewel zij beminden den wind, op wien zij droomden te wuiven en waaien en vroolijk te zijn en gelukkig, hadden zij dit nooit gedacht, nog vóor zij opengeplooid hadden al hun innigste groen, geranseld te worden met zweepen.

De wind was zonder medelijden. De wind ranselde door de lucht als een dolle, als een onzinnige, die niet zag, die niet voelde; machtig omdat hij sterk was, en dom, omdat hij geen hart had. En het medelij van het meisje ging toe naar de innige blâren, de jonge blâren van hoop, die zij zag schudden en trekken en striemen, en verslensd dwarrelen over de straat. De domme, almachtige wind, uit het Noord-Oosten, vulde de straat: de windvlaggetjes wapperden dol, de ijzeren bouten der vlaggestokken kermden jichtig en moeilijk, de stokken zelve zwiepten, als waren zij masten van

huize-schepen, vastgemeerd aan een klinkerweg.

Het meisje keek in de straat. Het was een morgen in Mei. Voor een huis, als matrozen waarlijk bij een schip, richtten witte zeeman-achtige mannen ladders op en gingen de spiegelglazen sponzen. Zij torsten meê op de ladders emmers vol water en zij waren tusschen het mastbosch der rood-en-wit-en-blauwe stokken als zeelui, die tuigden een schip op.

In de straat reden net geschilderde wagens, van een waschinrichting, een koekebakker, een roomboterfabriek. Daartusschen schreeuwden vruchtenverkoopers, die duwden een kar met sina's-appels en, eventjes purper, de allereerste aardbeien. En geheel het huishouden van eten en drinken dier nette huizen, wier leven school achter de kanten gordijntjes, vulde de morgenstraat. De slagersjongens overheerschten. Ieder huis had een anderen slager. Zij liepen, de jongens, breed, stevig, in hunne frissche witte morskielen, de rieten manden vol lillende vleezen - hun vuist aan het hengsel - straf getast op schouder of heup, een beetje schuin om de zwaarte, en zij belden aan. Soms fietsten er een paar snel de straat door. Aan alle huizen gaven zij af groote hoeveelheden vleesch: lappen en lapjes, biefstukken en ribstukken, gekneden frikadel, die aan de deuren de meiden aannamen, met een woord van scherts, en dan een dichtkwakken van de deur. De slagersjongens overheerschten, maar ook de warmoeziers - de open wagens vol frissche groente geschikt - waren zeer velen. De melkinrichting, met hare wagen van gepoetste koperen kannen, belde overal aan, en opvallend van gezochte netheid was een wagen met bier-in-kannen: de koetsier, die telkens afsprong en belde, in een soort bruin sportpak met hooge laarzen en een automobiel-pet op; de wagen, versierd met aarden kannen en relief de paneelen bombeerend. Een draaiorgel snerpte aan, met een heel melancholieke wijze: de vent draaide een stukje melancholie, brak het af, douwde weêr voort: zijn wijf belde aan iedere deur, stak haar centen, natuurlijkweg, op. Telkens, aan de deuren, verschenen de paarsche meiden, of uit de open ramen der slaapkamers helden zij uit en keken, of riepen, en smeten haar paar rijke-lui's-centen

neêr. Het huishouden vulde de straat, terwijl de wind, dom en machtig, waaide. Een heer, een portefeuille onder zijn arm, ging naar zijn bureau. Twee jonge meisjes fietsten weg; een dame, heel vlug, ging een boodschap doen. Maar verder was het het huishouden van eten en drinken. Het vulde de straat, het belde en belde en belde, tot alle huizen tjingelden van het gebel. En de huizen borgen den voorraad binnen, de straat werd stil: alleen de wind waaide de jonge kastanje-blâren stuk, en de vlaggestokken dreunden aan hun kermende jichtige bouten...

Marietje wendde zich af. Zij was een bleek blond meisje van zestien jaren, met flauwe blauwe oogen, en een wit velletje, zonder bloed. Haar haar, weggestreken van haar voorhoofd, was achter al opgestoken in een dotje. Zij had een boezelaartje voor. En nu zette zij zich voor een piano en tikkelde gamma's af.

De kamer, waar Marietje piano studeerde, was de salon. Het was een vrij ruim vertrek op de bel-étage, maar het was zoo vol met meubels, die gewild los door elkander stonden, pretentieus bevallig, dat men er nauwlijks door gaan kon of zich zetten. Over alle stoelen hingen gehandwerkte lapjes, platgedrukt door het leunen, met verkreukelde, verschoten strikjes. Op allerlei kleine tafeltjes stonden naamlooze bibelots: steenen hondjes en aarden flaconnetjes, die als een étalage van een guldensbazar formeerden. Het behang vertoonde groote bloemen, het tapijt weêr andere groote bloemen, op de gordijnen bloeiden nog eens een derde soort van bloemen en de kleuren van al die bloemen jammerden tegen elkaâr in als met het gesnerp van papegaaien. In de hoeken der kamer verhieven zich stoffige Makartbouquetten, die hoeken al sierende jaar en dag.

In den salon speelde Marietje de gamma's, terwijl de wind loeide door den schoorsteen, die na het winterstooken rookte van roet. Gewetensvol speelde Marietje de gamma's met de onwillige vingertjes en telkens makende de zelfde fout, die zij niet hoorde en dus niet verbeterde, denkende, dat het zoo goed was... Nu en dan keek Marietje op en naar buiten. Arme boomen, dacht Marietje. Arme blâren... kijk, hoe de wind ze vernielt en nauwlijks zijn ze nog open...

Zij speelde door, gewetensvol, maar zij had zoo gaarne den wind willen doen ophouden, om de blâren, de jonge kastanje-blâren te redden. Zij herinnerde zich: verleden voorjaar was het evenzoo geweest... Vóor verleden voorjaar was het ook al zoo geweest... En als de kastanje-blâren zich dan eindelijk konden openplooien, een rustig oogenblik zonder wind, dan waren ze verschroeid en verschrompeld voor den geheelen zomer, voor haar geheele bladerenleven lang... Arme boomen... arme blâren...

De onwillige vingertjes, gewetensvol, tikkelden voort, en telkens weêr de verkeerde toon tikkende met eene bijna komische hardnekkigheid: tjing! De bel van de voordeur ging telkens: tingeling, tingeling... Al dat geluid: de wind... phu! phu!... de gamma's: tata-tata-tata, tata-tata-tata; de huisbel: tingeling, tingeling... de draaiorgels op straat, tegen elkaâr in... en de kleuren binnen, de behangsel- en gordijn- en tapijtkleuren, snerpend als papegaaien; de kelen der verkoopers buiten: Aarebèien... mooie aàrbeien!!... het rammelen van de warmoezierwagens, daverende over de helklinkende straatkeien - het snaterde door elkaâr en het was of de wind elk geluid op zichzelve zoo verhelderde en verijlde, als woei er van elk geluid een omneveling weg, om alleen te laten snetteren de rulle, klinkende kern ervan langs de blinkende spiegelramen, de jichtig krakende vlaggestokken, tot in die kamer, waar de papegaai-kleuren kakelden...

Dat woei zoo, dat snaterde en snetterde zoo door en het meisje, telkens met - tjing! - de verkeerde toon, hoorde het niet, maar dacht alleen: ach, arme boomen...! ach, arme blâren...! in haar zacht zieltje van overgevoel. Maar gewend als zij was aan den wind, de geluiden en de kleuren, zag zij niets anders dan de boomen, hoorde zij niet anders dan het ruischen van blâren... en ook haar eigen hardnekkig valsch toontje hoorde zij niet: tjing!

Tingeling, tingeling, ging de huisbel; en de wind raasde zeker de voordeur binnen en de trap op, want de salondeur blies open, zoo luchtig, als zoû die geheele deur opwaaien als een velletje postpapier; de meid stampte de trap op, de trap kraakte, nog een andere deur sloeg; de meid, aan die deur, krijschte iets, luid in het

huis, luid in den wind, luid in alle geluiden en kleuren... een hoogere stem bitste terug... weêr stampte de meid, de trappetreden kraakten en boeng! ging de deur.

- Kom maar boven, mevrouw!
- Kom maar boven, Cateau!
- Maar... stóor... ik... je heùsch niet, Adòlfine?
- Neen, kom maar boven...
- Wàt een wind... niet wáar... Fie... ie... ne. Jà... het waait zóo.

Tata-tata-tata-tata, tata-tata-tata-tata, gingen Marietjes gamma's, toen mama binnenkwam met tante Cateau. Phuuu! Bhoe! blies de wind. Krkk, krkk, ging de vlaggestok aan het raam buiten...

- Dag Mariètje... En zeg nu eens, Fie... ie... ne... was het dan een dinér?
- Ja, het was een formeel diner.
- Ach... ziet ze dan mènschen? En ik dacht... dat ze zoo huiselijk... léefden. WIJ zijn er nog nóoit gevraagd... Jij wèl... Adòlfine?
- Neen, wij nooit.
- Ik vind toch wèl... dat ze de broêrs en zusters ook éens... een beleefdheid bewijzen... kàn. WIJ zien nooit menschen, dat weet je, niet waar, Adòlfine... Ach, Kárel houdt er niet van... die houdt maar van stilletjes leven... IK zoû het nog wel aardig VINDEN... Maar het is Kárel, zie je, die houdt er niet... van. En wie waren er dus, Adòlfine?
- Nu ja... ze hebben geen kennissen, dus ik vond het een mislukte partij... Niemand dan dien Vreeswijck... En zeker hadden er een paar bedankt, want ze had Paul nota-bene er bij gevraagd.
- Ach! Paul? Zéker... hadden er een paar bedankt!
- Ja, natuurlijk.
- Ja... Ach, die Constànce... Maar dan vind IK het toch geen gesláagd... diner. Jij wèl... Adòlfine?
- Neen, ik vond het ridicuul. Met je vieren.
- De heeren in rok?
- Ja, in rok.

- En Constànce... láag??

- Neen, niet laag, maar poesmooi... En Champagne.

- Ach! Champagne... óok??

- Ja, een goedkoop merk. En zoo donker de kamers: ik vond het geen fatsoenlijk licht. Zoo dommelig, weet je. Net een gemeen huis, met haar drie heeren, fluisterde Adolfine, om Marietje.

- Ze hoort niet, ze speelt... Ach!! En verder...?

- Nu... ik vind, als Constance op die manier menschen wil zien... kon ze dat net zoo goed in Brussel doen. Het heet, dat ze hier komt voor de familie...

- Maar de familie vraagt ze niet... Ach, je moet ons niet rekenen... Fie... ie... ne... WIJ leven altijd... héel stil. Het is Kárel... zie je.

- Maar ik ben nu zeker, dat ze zich aan het Hof wil laten prezenteeren.

- Ja... Door Vreeswijck zeker... Prezenteert DIE haar aan de Kóningin? vroeg Cateau, met de uilenoogen heel rond.

- Ach wel neen! zei Adolfine geërgerd. Maar door hem... pousseeren ze zich.

- O... gaat het zóo. Ja... zie je... WIJ weten er nièts van... van het Hòf. Kárel... zoû je niet... aan het Hòf... KRIJGEN! Voor geen gèld! Maar NU is het dan toch zeker.

- Ja, nu ben ik er van overtuigd.

- Van het Hòf.

- Ja.

- Ach! IK had toch altijd gedacht... dat Constànce... daar nu te veel tact voor... zoû hèbben. En mag ik nú eens het uitzet van Flòortje zien... Adòlfine. Ja... DIE trouwt nu al... gaùw. Over een week. Ja... en ik vind het... zóo lief... om in MEI te trouwen... Jij óok niet... Adòlfine?

De stemmen zeurden en bitsten, de trap kraakte, deuren sloegen. Tata-tata-tata-tata, gingen de gamma's... Bhoe... whoe... phuu! ging de wind en loeide door den roetrookerigen schoorsteen... Krkk... krkk... kraakte de jichtige vlaggestok... Aarebèien... mooie aàrbeien! schreeuwde de vruchtenjood buiten...

Tjing, klonk Marietjes hardnekkige toon...

Het meisje zag op en naar buiten.

- Arme boomen dan toch! dacht Marietje... Ach, arme blâren...

II

Adolfine genoot ervan Cateau te toonen de stapels linnengoed van het uitzet van Floortje. Het meest van alle dingen ter wereld stelde Adolfine belang in haar eigen huis, in haar eigen kinderen, haar eigen meubels, in haar eigen zaken, aangelegenheden en dingen. Zij was altijd onvermoeid aan een zuster of vriendin, die haar eens kwam opzoeken, te toonen en te doen bewonderen de dikte van haar tapijt, de zwaarte van haar gordijnen, de sierlijkheid, waarmede zij hare ornamenten in den salon had geschikt en zij prees al haar eigen hoog, vijzelde het op, als voor een verkooping, ontlokkende waardeering aan de zuster of de vriendin. Zij was in haar hart altijd bang de mindere te zijn en om die vrees te verbergen voor het oog van een ander, stofte zij en pochte zij altijd op wat van hàar was. Dat zij wel een Van Lowe was uitte zich hierin, dat zij haar man en hare kinderen meê opvijzelde in hare algemeene zelfverheerlijking. Heel licht was er dan in al hare pocherijen een schaduw van verwijt, tegen de familie, de kennissen, Den Haag - dat zij niet gewaardeerd werd, haar man niet, haar kinderen niet, haar huis niet, haar meubels niet, haar ideeën niet en haar straat niet. En zij legde breedvoerig vriendin of zuster uit hoe zij dacht, hoe zij rekende, hoe zij beschouwde, hoe zij opvoedde, hoe zij meubeleerde, hoe zij diners gaf, hoe zij een japon bestelde - als was dat alles voor de vriendin of de zuster van een belang, zoo hoog, dat er geen hooger boven te denken was. Zoo de vriendin of de zuster - ter conversatie wille - dan vertelde hoe ZIJ beschouwde, rekende of een diner gaf - kon Adolfine daar onmogelijk naar luisteren en toonde zij heel duidelijk, dat de zaken van zuster of vriendin haar totaal niet interesseerden, en dat, bij voorbeeld, de degelijkheid van het bekleedsel van hare - Adolfine's -

stoelen, of de frissche lucht van de straat, waarin zij - Adolfine - woonde, of het fluweel van den kraag van de overjas van Van Saetzema - Adolfine's man - van veel hooger belang was. Toch vooral wilde zij doen uitkomen aan de zuster of de vriendin, dat in haar - Adolfine's - leven alles van het eerste en het beste was: zoowel het levende als het niet-levende, het roerende als het onroerende... Adolfine's keukenmeid kookte - voor de zuster en de vriendin - het beste van alle keukenmeiden, vooral beter dan die van Bertha; Adolfine's hondje, een puck, was het aardigste puckje van alle puckjes ter wereld. Terwijl zij zoo pochte, vreesde zij, heel diep, bijna onbewust in zichzelve: zoû mijn keukenmeid wel wat kunnen kooken, en mijn puckje... is het eigenlijk niet een nijdig beest?

Maar dat waren diep verborgen twijfelingen en voor de familie en de kennissen gaf Adolfine hoog op van al de haren en al het hare en dwong voor kinderen en meubels een schatting van bewondering af. Het was in hare natuur hoog te willen zijn - zij wàs een kind haars vaders - rijk te willen zijn, alles mooi en voornaam en in aanzien om zich te hebben en het was of van hare kinderjaren af een noodlot haar had gedwongen alles, iets, een tikje, minder te hebben dan hare familie en kennissen. Werkelijk was zij nooit tevreden, hoe zij ook pochte. Werkelijk verweet zij het leven zijne gruwelijke onrechtvaardigheid. Als kind was zij een leelijk onbehagelijk meisje geweest, terwijl Bertha ten minste passabel en Constance bepaald mooi was. Dat Dorine nu ook niet mooi was, troostte haar niet, lette zij zelfs niet op. Bertha en Constance waren, de een als jonge vrouw, de ander als jong meisje, geprezenteerd aan het Hof; na Constance's huwelijk was er echter als eene moêheid voor wereldschheid geweest bij haar vader en hare moeder en als mama wel eens ter sprake had gebracht, dat ook zij, Adolfine, geprezenteerd nu moest worden, had papa gezegd: ach, de andere meisjes hebben er zoo weinig aan gehad... en, hoe dan ook, Adolfine was er niet gekomen, aan het Hof. Dat had zij hare ouders en... hare zusters nooit vergeven, maar zij had altijd gezegd, dat zij niets gaf om al die drukte van het Hof. Zij was vroeg

getrouwd, twintig jaar; zij had Van Saetzema aangenomen, bijna uit angst, dat, zoo zij weigerde, het leven weêr onrechtvaardig zoû zijn. En Van Saetzema had haar gevraagd, zoo als honderde mannen honderde vrouwen ten huwelijk vragen, om van die heel kleine redentjes van kleine menschen, die als minieme radertjes diep in de kleine zielen voortwerken - en die anderen weêr niet begrijpen, zoodat zij zich, verbaasd, afvragen: waarom dan toch, waarom heeft die dat en dat gedaan; waarom is er bij die dat en dat gebeurd; waarom heeft die, die en die getrouwd... Van Saetzema had een goeden naam, was meester-in-de-rechten, had iets van fortuin: Adolfine had het maar geprobeerd. Maar terwijl Van Naghel, na advocaat in Indië te zijn geweest, door tactvolle relatie's, door politieke handigheid, door invloed van papa Van Lowe, wien Van Naghel sympathiek was, carrière maakte, gekozen werd in allerlei commissie's, die hem telkens weêr een sport hooger voerden in de Haagsche bureau-wereld, tot hij, eerst gekozen in de Tweede Kamer, zich eindelijk de portefeuille van Koloniën zag aangeboden - was Van Saetzema aan het Departement van Justitie rustigjes weg, blijven voortsjokken, zonder een enkelen keer een bizondere promotie te maken, zonder ooit een bizondere kans te hebben, zonder ooit door papa Van Lowe heel veel vooruit te worden gebracht - alsof papa dit evenmin de moeite waard had gevonden - in een soort van stiefvaderlijke minachting, - als om Adolfine te prezenteeren aan het Hof. Van Saetzema, nu hoofdcommies, was wel een geacht ambtenaar, die nauwgezet zijn werk deed, die zelfs geapprecieerd werd door den Secretaris-Generaal, maar meer ook niet... En dit was juist de wanhoop van Adolfine, die sedert Van Naghel minister was, haar man ook minister wilde hebben, - waarop nooit het minste uitzicht bestaan zoû. Adolfine, met leede oogen, moest dus al de grootheid van Van Naghel en Bertha aanzien en hoe zij ook pochte op alles, wat van haar, Adolfine, was, - die grootheid, die zij nooit bereiken zoû, was haar een marteling harer ijdelheid. Het was zoo van zelve gekomen in de lijn van het leven van Van Naghel en Bertha - door papa's protectie, door Van Naghels

eigen relatie's en Overijselsche familie, die altijd een rol had gespeeld in de politieke geschiedenis van het land - dat Van Naghel niet alleen had bereikt een hoog punt van carrière, maar dat zijn huis ook geworden was een politieke en daarbij aristocratische ‘salon’ in Den Haag - alsof door hunne wederzijdsche relatie's, Van Naghel en Bertha, na papa Van Lowe's dood, hadden vervolgd de traditie, die na den gouverneur-generaals-tijd geheerscht had in de Alexanderstraat, waar mama stil rustig achterbleef, in dat na-leven van oude vrouw en weduwe. Terwijl, wat Adolfine ook had gewenscht en gepoogd, haar huis nooit anders was geweest dan een rommel. Zij miste tact en wist niet te onderscheiden. Zij dacht, dat oòk een druk huis te hebben, iets zoû zweemen naar de voornaamheid van Bertha - en nu maakte zij visite's, links en rechts, en had een menigte kennissen, zoo disparaat mogelijk, uit verschillende côterieën: de orthodoxe, de Indische, de officieele bureau-wereld, de militaire - helaas, echter niet uit de Hof-côterie en uit de aristocratische elementen, die - na papa's dood - nog wel éens in het jaar hadden een kaartje gebracht, maar haar langzamerhand hadden overgeslagen. En zoo was het van zelve gekomen in de lijn van HUN leven, van Van Saetzema en Adolfine, dat hun huis steeds was geworden een grootere rommel, wel een druk huis, waar men ‘menschen zag’, maar een huis zonder kleur, waar men nooit wist wie men ontmoeten kon, en wat de gastvrouw eigenlijk wilde. Er was iets dwarreligs in Adolfine's manier om haar huis te maken een druk huis, waar veel menschen kwamen. Zij maakte, bijvoorbeeld, het plan een intiem diner te geven over vijf dagen, zij vroeg acht menschen, maar bedacht twee dagen vóor het diner, dat zij er nog wel eenige bij kon vragen: zij zond nog enkele geheel officieele invitaties rond, waarvan de termen niet in overeenstemming waren met de tusschenruimte van invitatie en datum - met dit resultaat, dat zij op hare diners ten eerste den kok in de war stuurde, wel eens een flesch Champagne te weinig had, en dat hare gasten, geregeld, in alle mogelijke schakeeringen van avondtoilet verschenen. Of, zij dacht te geven een groot diner, kreeg vele

bedankjes, wist niet wie er in de plaats voor te vragen, vroeg toch maar, intiem, zelfs mondeling - en zij had voor een stuk of zes menschen veel te veel schotels en wijnen en hare heeren waren alweêr, de een in rok en witte das, de ander in zijn huisjasje; hare dames alweêr de een laag, de andere in een blouse: verschil, dat hun telkens over en weêr een schok van ontsteltenis gaf.

Het was altijd een rommel en zooals zij den tact miste een goed diner te geven, zoû zij altijd missen den tact tot de grootheid te komen, waarheen zij verlangde. Ook haar man zelve werkte haar tegen: een eenvoudige man, wat boersch, die iederen dag draafde naar zijn bureau en terug, nauwgezet op zijn werk als maakte hij, schooljongen, thema's af, zonder eenige bizondere bekwaamheid of politieke handigheid. Hij vond goed, wat Adolfine deed, maar begreep niet in haar dat verlangen, die levensbehoefte naar grootheid. Wel had hij overgenomen van zijne vrouw het uitbundig tevreden zijn, hij ook, met ZIJN vrouw, ZIJN huis, ZIJN kinderen, ZIJN meubels en ZIJN kennissen. Ook hij kon pochend spreken over ZIJN jas, ZIJN bureau, zelfs ZIJN Minister en ZIJN Secretaris-Generaal. Al had Adolfine met de zweep achter hem gestaan, zij zoû hem niet hebben kunnen opranselen naar de toppen van aardsche en Haagsche grootheid. Hij was zwaar, nevelig in zijn hersenen, een sleurmensch, die als trek-os zijn gangetje ging, jaren lang, met denzelfden zwaren tred van Hollandsch rund door zware Hollandsche luchten: hij had geheel in zich het element een mindere te zijn, een ondergeschikte, op een achtergrond te blijven en daar nauwgezet en kleinzielig degelijkjes te blijven arbeiden in het kringetje, waarin hij was aangevangen te arbeiden.

Zij hadden drie jongens en drie meisjes en zij waren geen kwade ouders. Zij hielden, beiden, van hunne kinderen en zij dachten aan hun welzijn. Maar een systeem van opvoeding kenden zij evenmin als een systeem om diners te geven, en wat er nog van opvoeding was in hun huis, was even rommelig als hunne kennissen, hunne kamers, hunne tafels. Vooral voor hare kinderen was in Adolfine die neiging alles voornaam te hebben en te

doen, minstens zoo voornaam als Bertha had en deed voor de hare. Daar Adolfine echter de eenige van de Van Lowe's was, die, uitzondering, zuinig was, streed hare zuinigheid dikwijls zwaren strijd met hare zucht tot voornaamheid. En wat dus in het huis en de opvoeding der kinderen van Van Naghel en Bertha als van zelve ging volgens zeer kostbare principes, die zij beiden wel als kostbaar inzagen, maar onmachtig waren door hunne neigingen en de lijn, langs welke zij leefden, voor minder kostbare te verwisselen, ging bij Adolfine alles op een goedkoopje. Waren dus Louise en Emilie en Marianne geweest op heel dure kostscholen bij Londen en Parijs: groote villa's van geraffineerd rijke-meisjes-onderwijs - de danslessen in baljaponnetjes, de teeken- en schilder- en muzieklessen gegeven door beroemde artisten, - Adolfine, hoewel verteerd van nijd, vond die kostscholen eenvoudig absurd en onbereikbaar voor hare beurs en had er voor Floortje en Caroline destijds een gevonden bij Kleef: een heel achtenswaardig kostschool, maar waar dochters kwamen van Duitsche winkeliers, en waar dus een geheel andere toon heerschte dan in de villa's bij Parijs en bij Londen - wat echter niet verhinderde, dat Adolfine haàr kostschool hoog ophemelde boven die malle en wufte inrichtingen, waar Bertha haar kinderen heen had gezonden. En wat de jongens betrof, Adolfine verhief hàre jongens - Piet, Chris en Jaap: de oudste zoû Oost-Indiesch ambtenaar worden, de twee anderen waren voor Breda en Willemsoord - hoog boven die twee geldstukslaande studenten van Leiden, die nu weêr voor hunne aanstaande maskerade enkele duizenden noodig hadden, hoog boven dien slungel van een Karel.

Ook tusschen haar Marietje, een zacht blond witvellig meisje, wat onderdrukt in de roezemoes der anderen, en tusschen Bertha's Marietje maakte Adolfine altijd vergelijkingen, die ten gunste waren van haar kind, maar vooral vergeleek zij nu, na het huwelijk van Emilie met Van Raven, dier huwelijkstoebereidselen met wat ZIJ deed voor Floortje en Dijkerhof. En zij had mooi ophemelen en pochen - zij, die uitzondering bij de Van Lowe's, zij, de zuinige, ieder dubbeltje berekenende Adolfine - van wie

had zij toch die economie? vroeg mama Van Lowe zich wel eens af - zij kon er eenvoudig niet bij, bij al wat Van Naghel en Bertha en de Van Ravens en hun wederzijdsche vrienden hadden gedaan; zij vond het absurd, zij vond het geld weggooien, zij bromde in zich, dat alles zoo ontzettend werd opgevoerd: een geheime degelijkheid - eigenschap atavistisch, den oorsprong geheim - keurde in haar af die luxe van feesten, van uitzet, van cadeaux, van bloemen, waarvan Emilie's bruiloftsdagen als hadden geschitterd; zij vond het belachelijk, zij wilde alles zuiniger doen, en toch vond zij het niet prettig alles zoo zuinig te doen en het was dus een eeuwige strijd, zoowel met haarzelve, als met Floortje, die ook niet onder wilde doen voor Emilie en aan geld - het was maar dat harer ouders - niet dacht. Maar toch, met een bizondere gave van zelfverheerlijking, wist Adolfine nu Floortjes uitzet tegenover Cateau te verheffen boven al die kanten flèbbeldingen van Emilie...

- Veel dégelijker... vind IK, Adòlfine! zeurde Cateau.

- Ja... en kijk eens die hemden, kijk eens die tafellakens en servetten, dat is van een kwaliteit, daar is niets boven, zei Adolfine, de stapels in de kast streelende... - En al die malle cadeaux, die Emilie heeft gekregen, al dat zilver, dat ze toch niet gebruikt - want wat hebben jongelui, die natuurlijk in de eerste jaren geen menschen zien - nu zooveel zilver noodig... Ik ben maar blij, dat ònze kennissen Floortje praktischer hebben bedacht: IK zoû het niet prettig hebben gevonden als Floortje zoo in haar zilverkast werd gezet door, nu ja, kennissen, maar toch eigenlijk vreemden...

- Jà...! zeurde Cateau. Op de receptie... van Emiliètje... leek het wèl... de winkel van Van Kempen... Ik vond het zoo parvenùàchtig... jij ook niet... Adòlfine?

Het woord was voor Van Naghel en Bertha niet bepaald teekenend gekozen en zelfs Adolfine voelde dat, maar zij bewonderde te veel haar eigen inkoopen en de cadeaux van hàre kennissen, om er Cateau opmerkzaam op te maken.

III

Constance stelde het zich tot een plicht in de bruiloftsdagen van Floortje veel te komen bij Adolfine. Zij deed buitengewoon hartelijk; zij zond een heel mooie bloemenmand op den dag der aanteekening; zij gaf een heel mooi cadeau, kostbaarder dan zij Emilie had gegeven en zij stelde veel belang in het diner en de partij, die aan de Witte Brug zoû gegeven worden. Zij keek aandachtig in de open kasten naar de stapels van Floortjes uitzet... 'zie eens die hemden... en die tafellakens en servetten: dat is van een kwaliteit, daar gaat niets boven... voel dan toch maar eens, voel dan toch eens... terwijl die flèbbeldingen van Emilie...!' En zij hoorde aandachtig naar de eindelooze perioden van zelfverheerlijking, zij putte zich uit in bewondering, zij wilde volstrekt Adolfine streelen en een lieven indruk op hare zuster maken. Omdat zij zich nu als een plicht had gesteld Adolfine te winnen, slikte zij in die dagen de kritiek, die nooit uitbleef, lichte pijlen van hatelijkheid zoo tusschen de apotheoze van zelfverheerlijking door: wat zie je bleek, heb je je weêr zoo gepoeierd of ben je niet wel... hoe jammer, dat je jongen toch zoo een ouwe heer is, Constance... zeg Constance, je schoonouders zijn niet erg toeschietelijk geweest, wel?... Constance, die ringen van je, zijn die echt? Hè, ik dacht heusch, dat die eene steen glas was... Zij slikte het alles, ontving de hatelijkheid met een zachten glimlach, een enkel woord van bijna toegevende repliek...: ja, Addy is wel wat ouwelijk; ach, het was ook zoo moeilijk voor papa en mama Van der Welcke... je hebt gelijk, die steen is soms wat dof...; zij slikte het, ontving het alles met zooveel zachtheid en zooveel toegeeflijkheid, dat Addy, als hij er wel eens bij was, verwonderd naar zijn moeder opzag, haar zoo niet kennende, uitvarende om het minste tegen papa en tegen hemzelven altijd doende als het bedorven moedertje, dat gestreeld en gekoosd door haar jongen wil worden. En er was in het kind - in zijn kleine, heldere, ernstige ziel uit één stuk, - iets als eene verwondering voor dat raadsel van vrouweziel zijner moeder: iets, dat hem vaag al liet denken van vrou-

wen: zijn ze allemaal zoo... zoo raar... of is het alleen mama... en waarom is ze zoo verdraagzaam tegenover tante Adolfine als ze van papa niet het minste verdragen kan... Dat maakte hem dan tegen zijne moeder nog meer als een kleine man, met iets beschermends en op haar neêrziends, omdat zij zoo zwak en zoo weifelig was en nerveus, - maar ook met heel veel liefhebbends, omdat die vreemde vrouwelijkheid bekoring voor zijn kleine-manneziel had.

En zij wist, in deze stelselmatig aangenomen verdraagzaamheid, tevens te doen wat zij vooruit had bedacht: Adolfine nu en dan eens een raad, een aanwijzing te geven, maar wat haar fijnere smaak haar voorzeide, vond meestal geen genade bij Adolfine, die zoowel zuinig wilde zijn, als degelijk Hollandsch, en tegelijkertijd effect maken: een drietal eischen, die zij stelde zich en den haren, en de aanstaande bruiloft van Floortje, met dit gevolg, dat de vreemdste combinaties ontstonden, en dat zij met de aanstaande bruid vooral den geheelen dag overhoop lag. Want Floortje, in het geheel niet degelijk, maar zeer op effect gesteld, had van hare moeder vooral de zuinigheid, die bij de dochter voor haar eigen geld dadelijk gierigheid werd, zoodat het gewenschte effect meestal bereikt werd door een aanstellerige en prutsige goedkoopte, die Adolfine dan weêr niet degelijk vond.

Adolfine, echter, op den dag der aanteekening, aan het groote familie-diner aan de Witte Brug, gevolgd door een soirée voor alle vrienden en kennissen, verhief zich hoog in zelfverheerlijking. Tegen oom Ruyvenaer, tegen Karel en Cateau, tegen Constance, tegen Gerrit en Adeline stofte zij: dàt waren mooie zalen, de zalen van de Witte Brug: die waren veel mooier dan die van de Doelen... Dàt was een prachtig diner geweest, dat diner, dat ZIJ had gegeven; het kostte dan ook duur en zij zeide hoeveel, maar voegde er een paar honderd gulden aan toe - en herinnerden zij zich nog wel dat onmogelijke diner van Bertha, toen Emilie trouwde, met die rare kostjes, die ze toen gekregen hadden?

Dat prachtige dessert, die mooie aardbeien, die zij had gegeven, en zoo véél en dat in dezen tijd: maar het kostte er dan ook naar!

En wat waren zij aan tafel allen vroolijk geweest: hàre familie - alsof die zelfde familie niet ook de familie van Bertha was - en hàre kennissen: zoo geheel verschillend van die pretentieuze kliek van Bertha. Er had in de speechen, in de gesprekken geheerscht zoo een vroolijken, lossen toon en herinnerde Gerrit zich nog wel die doodsche stilte aan tafel, met dat diner van Emilietje? Zulke aardige menschen, de ouders van Dijkerhof, de aanstaande schoonouders van HAAR kind... En wat zag Floortje er goed uit, niet waar, en de andere meisjes hadden ook lieve japonnetjes... Zij stofte zoo op alles, op ieder détail, dat noch oom, noch Gerrit een oogenblik gelegenheid hadden hunne waardeering te zeggen, hunne bewondering mede te uiten; alleen toen zij verder was gegaan, links en rechts bij de kennissen pochend: nu, wat zeg je van MIJN diner... nu, wat zeg je van MIJN partij... nu, wat zeg je van MIJN japon - zei oom Ruyvenaer:

- Je zoû zeggen, dat Adolfine zelf de Witte Brug heeft gebouwd...

- Ik vind, kermde Cateau; dat Adòlfine... dat nu niet àlles... zèlf... moest zèggen... Vindt JIJ òok niet... Gerrit?

- Wel, zeide Gerrit; het is een heerlijk gevoel... zoo tevreden te zijn over je eigen, en je eigen kinderen, en je eigen diner. Maar als JIJ dat vindt... Cateau, waarom HEB jij haar dan geen compliment gemaakt?

- Omdat IK vind... zeurde Cateau, en zij zeurde het beslist, - dat die japon... Adòlfine nu héelemaal niet... èllegant staat. Wat vindt jij, Adèline?

- Ach! zei Adeline goedig.

- Constànce... JIJ hebt zoo een èllegante smaak: zèg nu eens: vindt JIJ die japon... èllegant?

- Ik vind, dat Adolfine er van avond uitstekend uitziet, zei Constance, nerveus.

- Zeg, zusje, dat kan je niet meenen, zei Gerrit.

- En al vindt jij het niet, Gerrit, dan is het nog niet aardig om zoo van je zuster te spreken.

- Nu, nu, een beetje kritiek...

- Ja maar, altijd kritiek uit te oefenen op elkaâr, vind ik hatelijk, viel Constance uit.

- Mij moet het toch van het hart, dat ik het een rommelpartij vind, zei oom Ruyvenaer. Wie zijn toch al die menschen? ging oom voort, voornaam doende, minachtend. Zeg Toetie, amuzeer jij je?

- Ja, pa, ddòll! zei Toetie, voorbijgaande aan den arm van haar cavalier.

De meisjes Ruyvenaer, al waren zij ook niet jong meer, amuzeerden zich dol, als altijd, of het was bij Bertha of bij Adolfine. Goedig, vriendelijk, eenvoudig, rond gezellig Indiesch, hielden zij er van te dansen, amuzeerden zij zich altijd 'ddòll'.

- En Dotje, wat zeg je van MIJN partij?

- O, Adolfine, soo gesellig jou partij. Ik amuseer mij ddòll. - En ook Dot glom van dankbaarheid en transpiratie na het dansen.

- Zijn dat kennissen van de Dijkerhofs? vroeg mama Van Lowe fluisterend aan Bertha, doelende op een heer en een dame, die zich aan haar hadden laten voorstellen, maar wier naam zij niet had opgevangen. Wat een vreemde kennissen hebben die Dijkerhofs! Zulke obscure menschen... Je weet niet wie ze zijn en wat ze zijn... Heel burgerlijk, vind ik. Ach, Bertha, hoe jammer toch, niet waar. Dijkerhof zelve is niet kwaad en als Floortje van hem houdt... enfin, dan zal alles wel goed zijn, maar eigenlijk moet ik toch bekennen, dat het mij spijt, dat Adolfine in die troep is gekomen... En die menschen daar, Bertha, die dikke heer en die lange dame, die Adolfine zoo intiem begroet... zijn dat intieme kennissen? Wat een vreemde vrienden houdt ze er toch op na... Ja, dat moet Constance ook wel opvallen, die daar nu weêr nieuw in komt... In ons huis was een zekere eenheid, een côterie... zooals nu in jouw huis ook, Bertha... maar het is altijd bij Adolfine... zoo een rare boel... zoo een rare boel! Ik kan het niet anders noemen. Mijn God, wat een hoop rare menschen!

- Mama, zeide Paul. Wat heeft Adolfine nu voor een menagerie verzameld?

- Ach, Paul, zuchtte de oude mevrouw, een beetje nerveus. Ik zei

juist tegen Bertha... Maar laat er aan anderen niets van merken, wat WIJ vinden...

- Zeg mama, zei Gerrit; weet u wie dàt daar zijn?

- Neen Gerrit... Van Naghel, weet JIJ ook wie dàt daar zijn: die dikke heer en die lange dame?

- Zeker mama, dat zijn Bruys en zijn vrouw... hij is redacteur van den Fonograaf... heel achtenswaardige menschen, mama...

- Ach, Van Naghel...

Geheel in de war ging de oude mevrouw aan den arm van Van Naghel verder... Constance had de kritiek der familie over Adolfine's kennissen opgevangen. Haarzelve, nieuwelinge als zij nu was in die Haagsche maatschappij, trof het nu niet zoo zeer, dat de invité's van Adolfine uit allerlei disparate elementen bestonden: in Rome, op hare groote recepties, had zij daarbij wel eens disparate elementen moeten dulden, en in het buitenland had zij dikwijls ondervonden, dat er geestige, beschaafde, ontwikkelde menschen konden bestaan, ook al waren ze niet van hare côterie. Daarbij vond zij, dat op een bruiloftspartij, waar familie van familie en kennissen van kennissen kwamen, bijna niet te vermijden was, dat de genoodigden soms geheel vreemd voor elkaâr waren... was het niet op de soirée van Bertha het zelfde geweest? Ja, Bertha had twee soirées gegeven om de elementen te scheiden... maar had de familie dat ook al niet veroordeeld? Werd er dan altijd veroordeeld en gekritizeerd in de familie en vond de een nooit goed wat de ander deed... Gerrit en Paul waren naast haar komen zitten nu, en zij hoorde ze praten, doorveroordeelen, kritizeeren, belachelijk maken...

- Die arme moeder... die is heelemaal in de war!

- Zeg Paul, laat JIJ je prezenteeren aan die ooms en tantes van Dijkerhof?

- Ik laat me nu, zei Paul, moê knippende de oogen; prezenteeren aan niemand meer. Studies wil ik wel maken. Het eenige, waarmeê je je amuzeeren kan in zoo een arke Noachs, als deze soirée van Adolfine, is studies te maken op het dierlijke in den mensch... Kijk mevrouw Bruys haar taartje eten met een bijna dierlijk ge-

noegen... Kijk dien oom van Dijkerhof dansen met de nicht van Van Saetzema: het is bijna vies om er naar te kijken...

- Paul! zei Constance. Ik heb je wel eens geestiger gehoord.

- Mijn lieve zuster, ik word hier stomp... De lijnen en kleuren wriemelen hier zoo leelijk voor mijn oogen, dat ik heusch fyziek pijn lijd. O God, de gratie in ons moderne leven en de gratie op een soirée van Adolfine... waar is ze, waar is ze?

- Ze is weg, ze is weg! declameerde Gerrit luidruchtig. De gratie van Adolfine is weg!

- Ik vind jullie beiden alleronaardigst! viel Constance nerveus in. Zeg mij eens, waarde broêrs, is die ironie gewoonlijk in onze familie de heerschende toon, waarmeê de een den ander veroordeelt? Is dat de gewoonte geworden, dat broêrs en zusters - en zelfs mama ook al op haar kinderen - zoo hakken en vitten als ik hier van avond hoor doen? Kritizeert ieder van ons een ander en is het alzoo een kruisvuur van kritiek onder elkaâr? Op de soirée van Bertha heb ik dat ook al zoo hier en daar gehoord, maar is er dan van avond waarlijk niets goeds hier? Ik moet eerlijk bekennen: ik vind jullie klein, kleinsteedsch, eng van blik, vol côterie-geest, zelfs jou Paul, met al je filozofie... Jij, Gerrit, bent bang je te encanailleeren door de beleefdheid te hebben je te laten prezenteeren aan wat ooms en tantes van Dijkerhof, die je van je leven misschien geen driemaal weêr zal zien en jij Paul, waarom ben je zoo nijdig in je kritiek tegen wildvreemden, die een taartje niet precies eten zooals jij fatsoenlijk vindt? Ik vind oom Ruyvenaer belachelijk, die, zelf niet bizonder gedistingeerd, vit op de distinctie van Van Saetzema's kennissen; ik vind Cateau belachelijk, die, hoe solide ook, NIETS elegant, kritizeert Adolfine's élégance...

- Lieve zachte! zei Paul geaffecteerd en nam Constance's hand. Fiere edele! Strijdster! Je bent voor me een openbaring! Wat een ruime principes verkondig je en van wat een verdraagzaamheid geef je blijk. Het is ontzettend! Alleen, de kritiek, die je kritizeerde, lieve, zachte edele... werd ons niet gespaard.

- Soit, ik kritizeerde... éven... maar jullie kritizeeren eindeloos door.

- Neen, maar wij zijn maar heele kleine menschjes, en te kritizeeren vinden wij lollig, zei Gerrit.

- Ik ben als jullie, een heel klein mensch... Ik heb nooit groote menschen ontmoet... 'in onze côterieën', zei Constance, met een sneer. Wat zijn onze côterieën anders dan... klein.

- Mooi zoo, zei Paul. Dat heb je van mij... maar ga voort, beminde discipel.

- Ik ben bang! zei Constance ernstig. Jullie denken, dat ik me maar wat opwind, maar ik ben bang, ik ben eenvoudig bang. Ik hoor her en der uit den mond van de familie zooveel kritiek over een japon, een soirée en een paar wildvreemde menschen, die bij toeval kennissen zijn van mijn zuster, dat ik bang word voor de kritiek uit den mond van mijn familie... waar het mijzelf aangaat... mijzelf... op wie zooveel te kritizeeren is.

- Kom zusje! zei Gerrit, goedmoedig, onrustig, nerveus strekkende zijn lange beenen.

- Mag ik niet ronduit praten... met mijn broêrs? vroeg Constance. Ben ik gekomen, na jaren in Den Haag en bij jullie allen terug... om altijd te doen of er niets is gebeurd, dat mij heeft gescheiden van jullie allen, die mij lief zijn?

- Teedere! zei Paul. Hoor nu eens naar de wijsheid van je jongeren broeder. Je bent bang voor kritiek, omdat je vreest, dat waar zooveel kritiek wordt uitgeoefend in zoo een brandpunt van kritiek als onze familie... ook geen streng oordeel gespaard zal blijven aan jezelve... Maar laat mij je nu zeggen, dat je de menschheid... die van de kleine menschen... niet kent. De kleine menschen kritizeeren - omdat ze het lollig vinden, als Gerrit zegt - een japon, en een soirée, maar ze kritizeeren nooit het leven... Daar zijn ze te bang toe vooreerst: de kleine menschen interesseeren zich alleen... in wat niet ernstig is... en eigenlijk niet de moeite waard.

- Ik geloof je niet, zei Constance. Dat is een aardige fraze, Paul, meer niet. Ik word achterdochtig. Als ik zooveel hoor kritizeeren - zelfs door mama - op Adolfine... denk ik: wat zal mijn moeder, wat zullen mijn broêrs en zusters... wel te zeggen hebben

op mij... Ach, misschien kan het niet anders, is alles... onoprecht, in onze côterie.

- Maar niet in onze familie, zei Gerrit.

- Je zegt dat, Gerrit, met een lieven klank in je stem.

- De ritmeester van de huzaren met den lieven klank in zijn stem, zei Paul.

- Flauwe jongen... wees nu eens even ernstig! Ik ben bang, ik ben bang... Heusch, ik ben er nerveus van. Misschien heb ik verkeerd gedaan... had ik maar niet moeten komen, hier, in Den Haag, terug bij jullie allen...

- Vallen de broêrs en zusters je zoo tegen? zei Gerrit.

- Ik beklaag mij niet... ik beklaag nu Adolfine. Ik vind jullie niet zacht voor wat je smaak niet sympathiek is. Dat is het eenige. Ik beklaag MIJ niet. Jullie allen hebben mij lief ontvangen... alleen ik ben bang. Ik ben bang, ik ben bang... Zeg mij, een groot familie-gevoel, een warmte voor elkaâr... kan er dat waarlijk zijn, als de daagsche kritiek zoo onverbiddelijk is...

- De daagsche kritiek in de familie... de titel voor een essai.

- Paul, wees nu ernstig.

- Beste Cony, je weet, dat ik het niet kan. Ik kan, helaas, alleen ernstig zijn, als ikzelf aan het woord ben, voor een heelen langen tijd.

- Nu, dan geef ik je het woord...

- Dat is edelmoedig... Mijn Cony, er is dit: - een wreede wet in het maatschappelijk leven, - dat ouders veel om hun kinderen geven, maar kinderen al minder om ouders, dat tusschen broêrs en zusters de familiebanden nòg losser zijn, banden, die tusschen neven en ooms en tantes en nichten al langzamerhand geheel zijn ontknoopt. Familie-leven bestond misschien ten tijde van de oude patriarchen, die met zonen en dochteren en kudden trokken door de woestijn, maar het bestaat niet meer in ons moderne leven. Bij Gerrit - al heeft hij geen kudden - bestaat er misschien nog iets van, omdat de kindertjes daar heel veel en heel klein zijn. Maar zijn de kindertjes wat grooter, dan verlangen ze de vleugels uit te slaan, en de familie-banden raken los... Trouwen de kindertjes,

dan heeft ieder kind zijn eigen familie - voor zoo lang ze duurt - en zijn eigen belangen, en de banden, die de patriarchale woestijnfamilie samenbonden, fladderen luchtig op den wind...

Hoe wil je nu hebben, dat kritiek, die grootste en goedkoopste 'lol' van den mensch ten koste van zijn evenmensch, zoû uitblijven tegen familie, als familie eigenlijk synoniem is met vreemde. Er bestaat geen familie meer in de moderne maatschappij. Ieder is zichzelve. Maar bij naturen, zooals bij mama en bij jou is nog iets lief atavistisch' over van de patriarchale woestijnfamilie: je zoû gaarne willen hebben, dat er familie was en familie-liefde, van ouders en kinderen en kinderen en ouders, van broêrs en zusters en zelfs van neven en nichten - en tantes en ooms. Mama, een eenvoudige natuur, heeft ter bevrediging van haar gevoel, ingesteld een wekelijkschen avond, waarop de verwanten van bloed maar niet naar belangen, samenkomen uit referentie voor een oude vrouw, die zij geen verdriet willen doen en willen laten in haar illuzie. Jij, mijn zachte edele, met ingewikkelder inborst, voelt heftiger een smachting naar het oude patriarchale leven der woestijnen - vooral na het verdriet en de eenzaamheid, die er in je leven is geweest. En je komt in Den Haag, met pastorale ideeën, te midden van beschaafde kannibalen, die elkaâr iederen dag met heele kleine stukjes verscheuren en opeten, in hun familie-kritiek. Dat je zachte natuur dus geschokt wordt, kan wel niet anders.

- Dus wij zijn allen vreemden voor elkaâr, zeide Constance, en een koud gevoel liep over haar, een weemoed was in haar opgekomen onder die woorden van Paul, half blague, half ernst. Wij zijn vreemden voor elkaâr... Dat gevoel, dat ik in het buitenland diep en waar in mij gevoeld heb en dat mij dreef naar mijn familie en mijn vaderland, is... atavistisch, en heeft geen reden van bestaan, omdat we niet meer leven in een Hebreeuwsch tijdperk. Dus wij zijn vreemden voor elkaâr, die ter wille van mama elkaâr nog begroeten als familie, eenmaal in de week op haar Zondag, omdat wij haar anders verdriet zouden doen... en dat ik gevoeld heb voor jullie, verlangd heb naar jullie, die ik in twintig jaren niet heb gezien, zoodat ik hier gekomen ben in mijn land terug...

dat is niets meer geweest dan een illuzie, een hersenschim.

- Ja Cony, ik ben misschien wreed geweest... maar heusch, je bent zoo pastoraal. Land, vaderland... kind-lief... wat een heerlijke woorden... wat ken je ons Hollandsch nog goed. Ik ken die woorden niet meer.

- Zusje-lief, viel Gerrit in; hoor toch niet naar dien jongen, die raaskalt. Hij nieert van alles, omdat hij zichzelven gaarne hoort spreken, en omdat hij een poseur is; morgen verdedigt hij land en familie, evengoed als hij van avond ze beiden afbreekt... Neen zusje, er bestaat familie, er bestaat vaderland.

- Hoor den ritmeester, verdediger zijns lands, met den lieven klank in zijn stem!

- Er bestaat familie. Niet alleen bij mij, omdat mijn kinderen nog jong zijn, zooals Paul weet te analyzeeren, maar overal, overal... Ik voèl, dat je mijn zuster bent... al heb ik je twintig jaren lang niet gezien. Ik heb je misschien niet dadelijk teruggevonden, ik heb je misschien van avond nog niet terug: als ik aan Constance denk, denk ik aan mijn kleine zusje, dat speelde in de rivier te Buitenzorg...

- O, Gerrit, nu niet over mijn bloote voetjes! waarschuwde Constance.

- Maar ik voel, dat je geen vreemde bent, dat er tusschen ons is... een band, een verwantschap, iets mystieks bijna...

- Neen maar, wat een dichterlijke ritmeester! riep Paul. Als hij los komt...

- En land... vaderland... ging Gerrit voort met vuur; er bestaàt land, er bestaàt vaderland: ik voel dat in me, Paul, vroeg-oude scepticus en wijsgeer: ik voel dat in me, NIET dichterlijk en mystiek dan, hoor jongen, als het familie-gevoel, maar eenvoudig als ik voor mijn escadron rijd; ik voel dat, als een groot, niet gecompliceerd en primitief gevoel als ik mijn Koningin escorteer: ik voel, dat er voor mij is een land, waar ik geboren ben, waar ik uit ben gegroeid...

- Adelientje! wenkte Paul. Kom toch hier, Adelientje... je man is zoo poëtisch, je moet hem hooren!

Het blonde moedertje kwam aan.

- Ik voel dat, als een ander aan Nederland komt, aan MIJN land, er iets van kritizeert, een minder eerbiedig woord zegt over mijn vorstin... dat ik hier - hier in mijn borst - iets voel...

- Adelientje, hoor toch... maar je man is geen redenaar: hij voelt iets, dat hij voelt... maar enfin, hij voelt... Leve de ritmeester met den zachten klank en het mystieke gevoel!

- Gerrit, plagen ze je! vroeg Adeline.

Gerrit haalde de schouders op, een beetje boos, een beetje verlegen, en hij strekte zijn lange beenen ver uit.

- Gerrit, zei Constance; ik ben blij, dat je zoo gesproken hebt.

- Het is onzinnig, bromde Gerrit. Er is een neiging, niet alleen in Paul, - dat is een poseur - maar in allerlei menschen van onze côterie, Constance, waar je zoo even minachtend over sprak, om op Holland te schelden, om niets Hollandsch goed te vinden, om onze taal leelijk te vinden, om alles wat maar Fransch, Engelsch, Duitsch is beter te vinden dan Hollandsch... Dat zijn je chique Hollanders, Constance, je Haagsche Hollanders, die je ontmoet in de salons van Bertha, Constance. Als ze een paar maanden zijn geweest in het buitenland, zijn ze hun taal vergeten, maar als ze sedert drie jaren niet zijn geweest in Parijs, Londen of Berlijn, zijn ze NOOIT hun Fransch, Engelsch of Duitsch vergeten! O, dat kennen ze zoo goed!

- Gerrit, zei Paul; het is alles heel waar wat je zegt, maar zeg dat nu eens... in mooi Hollandsch, Gerrit.

- En zusje, ging Gerrit voort, wat hakkelend maar vol vuur; daarom vind ik het zoo aardig, dat jij, juist jij, een vrouw, die jaren in Rome hebt geleefd juist in die chique, cosmopolitische wereld, waar vaderlandsliefde verdwijnt, jij, die twintig jaren uit je land bent weggeweest... dat juist jij in je hebt voelen ontwaken...

- Bravo! riep Paul. Zijn woorden komen!

- Een gevoel voor je land, voor je vaderland, dat je terug deed verlangen naar Holland. Ik had het nooit zoo sterk in je vermoed en daarom, zusje... zoû ik je bijna willen zoenen... maar we zijn hier op een partij...

- En nog wel op een partij van Adolfine... En Adelientje is jaloersch.
- Neen! zei Adeline goedig.
- Nu Cony, daar dan!

En Gerrit zoende zijn zuster, brusk.

- Jullie zijn beiden pastorale naturen! zei Paul. Ik kan daar niet bij.
- En nu, Cony, een glas champy... op de familie-leden en het vaderland? zei Gerrit en met Constance aan den arm, ging hij de zaal door naar het buffet.
- Adelientje! zei Paul. Wat heb JIJ een gekke man!

Maar Adolfine, zegevierend, kwam voorbij, slepende haar satijnen sleep, dien zij prachtig vond, en, glanzende van zelfverheerlijking, vroeg zij:

- En Adeline, zeg eens... wat zeg je nu wel van MIJN partij?
- Mooi, Adolfine! zei Adeline.
- Adolfine, zei Paul. Je soirée is eenvoudig schitterend. Ik heb veel soirées in mijn leven bijgewoond, maar zoo een partij als van avond... neen!
- En een fijn diner, hè?
- Een diner zoo fijn... het kon niet fijner.
- Hoe vindt je mijn nieuwe japon, Adeline... kijk eens, hoe die zit.

Zij streelde zich over de borst.

- Het is een heel mooi toilet, Adolfine, zei Adeline.
- Adolfine, zei Paul; dat fluweel van den kraag van Saetzema's rok...
- Ja?
- Dat is móoi fluweel.
- Ja, het is zijn nieuwe rok... van Teunissen.
- En dat satijn van het toilet van Floortje...
- Ja?
- Dat is móoi satijn.
- Ach, wat weet jij van satijn!
- Iedereen zegt het.

- Waarlijk...

- Ja, ik heb het overal in de zaal gehoord...

- Neen?

- Ja... als ik zoo langs de menschen ging... hoorde ik het overal... als een gerucht... varen...: zie je wel dat satijn van Floortjes toilet... zie je wel dat satijn van Floortjes toilet...

Adolfine zag vaag, niet wetende wat zij moest denken.

- Dat japonnetje kost ook... honderd-en-twintig gulden! zeide zij en loog er veertig bij; glanzende liep zij verder en sprak mevrouw Bruys aan, de vrouw van den redakteur van den Fonograaf.

- En mevrouw... wat zegt u van MIJN partij?

- Paul, zei Adeline, zacht en verwijtend; ik was nu toch heusch zoo bang, dat Adolfine het zoû merken...

IV

Constance was gelukkig. Meer en meer begon zij te beseffen, dat zij bezat wat zij jaren gemist had, hare familie; meer en meer waardeerde zij, dat zij was terug in haar land, Holland. Het was of het dieper in haar tot bewustzijn kwam, dat zij alle de haren terug had gevonden, dat zij allen haar hadden het verleden vergeven, en soms was het haar een illuzie, dat het geen twintig jaren waren, die zij afwezig was geweest: die afwezigheid scheen als in te krimpen; in haar broêrs en zusters herkende zij al meer en meer de eigenaardigheden van vroeger - alsof zij niet ouder waren geworden - en mama was geheel de zelfde gebleven. Ook kon zij niet nalaten te bewonderen in stilte den bijna kinderlijken eenvoud van Van der Welcke, die zich rustig-weg in haar toch hem geheel vreemde familie bewoog, ofschoon hij natuurlijk voor niemand van hen een familie-gevoel kon koesteren. Met Paul was hij het intiemst en het meest te samen. Wel had Constance Bertha gaarne meer gezien, maar, het was waar, zij woonden ver van elkaâr en toch hadden zij elkaâr teruggevonden als zusters na dat gesprek, kort

na Emilie's huwelijk. Wel verwonderde Constance zich, dat een dergelijk intiem gesprek zich niet meer tusschen Bertha en haar herhaalde, maar, hoe dan ook, zij voelden zich toch zusters nu. Met Karel en Cateau, neen, dat bleef ver en vreemd, nauwlijks als met verre kennissen, maar Gerrit had een soort passie voor Constance opgevat, en doordat zij zooveel verdraagzaamheid tegenover Adolfine had geoefend, scheen er in deze iets zachters gestemd te zijn voor haar, want Adolfine, bedenkende, dat Constance zeer Floortjes uitzet had bewonderd en geprezen, kon wel eens zeggen:

- Ze is toch niet kwaad: Constance... Ze is toch wel lief: Constance...

Het was nu zomer geworden en Constance voelde zich gelukkig. Bertha ging met de haren naar Zwitserland, waar Van Naghel hen in Augustus zoû volgen, en Adolfine ging een maand aan den Rijn, maar mama bleef in Den Haag en Constance was verrukt haar moeder iederen dag te zien. Zij toerde veel met de oude vrouw en dan stegen zij uit in de Boschjes of in het Bosch en wandelden er langs de paden. En de oude vrouw sprak altijd over de kinderen, of over de kleinkinderen, of over de twee achterkleinkinderen: de kinderen van Otto en Francis, die meê naar Zwitserland waren... Nu Bertha er dien zomer niet was, had de oude vrouw haar voorkeur verplaatst op de kinderen van Gerrit, ze aardig vindende, omdat ze zoo jong waren. Zij gingen dus dikwijls bij Gerrit aan, en vonden hem, in de kleine huiskamer op het punt uit te gaan, in uniform, rinkelend de sabel, de sporen; zwaar blond, forsch in zijn spannende uniform en verlakte rijlaarzen, terwijl twee kleine meisjes en twee kleine jongens - allen blond, vlasblond, met zachte roze kleurtjes, op hem klommen, waar hij achterover lag in den grooten fauteuil -: Gerdy en Adèletje en Alex en kleinen Guy, terwijl de oudste, Marietje, zeven jaar, in haar armpjes moeilijk tilde de kleine baby en nog een groote baby kroop tusschen de pooten van tafel en stoelen, op den zoek van een kapotte pop. Te midden van dat blonde gedwarrel - alle de kinderen met die vlasblonde krulletjes en die zacht-

roze blosjes - fijn gebouwd als poppetjes - was Gerrit als een reus, was hij nog grooter en forscher, vulde zijn uniformfiguur, wanneer hij zich bewoog, de kamer, scheen hij, ravottende met zijne kinderen, met éene beweging - ze allen, - Guy en Alex, en Adèletje en Gerdy, die hingen aan zijn beenen en handen, te kunnen doen tuimelen over den grond, tot angst van grootmama, die hem zoo wild vond, maar Adeline was altijd heel kalm, ook blond, zacht glimlachend met haar fijn blonde gezichtje ook, haar figuur al moederlijkjes vervormd als van een vrouwtje, dat veel kinderen krijgt en, ofschoon jong, geen coquetterie meer heeft voor slankheid. Zij was eenvoudig en zacht, zoo een klein, blond, haar grooten, zwaren man altijd kinderen barend vrouwtje: als een plicht, waarover zij niet veel dacht, omdat Gerrit het zoo gaarne wilde - een natuur van glimlachende onderworpenheid, altijd liefjes en rustig, nooit driftig of zenuwachtig om haar woelige troepje, en rustigjes afdoende hare plichtjes van moeder. In November wachtte zij haar achtste af en er scheen in het kleine huis altijd nog maar meer plaats te zijn voor woelige, blonde kindertjes. Mama Van Lowe, die dan met Constance na het lunch was gekomen, met een landauer, zeide dan:

- Nu, wie gaat er met oma meê...?

En meestal werd het dan zoo geschikt, dat, behalve Adeline zelve er wel een viertal blondjes meê in den landauer werden genomen: drie kindertjes nog binnen, en Alex op den bok, aan de zorg van den koetsier speciaal toevertrouwd. Dan straalde mama Van Lowe's gezicht, terwijl een groote toer werd gemaakt, langs Voorburg, Wassenaar of Voorschoten en de kinderen, als de gelegenheid zich aanbood, werden onthaald op melk. Of de tocht ging alleen naar Scheveningen, en bij Berenbak maakte mevrouw Van Lowe opschudding, terwijl iedereen uitzag naar het rijtuig, waaruit behalve de drie dames nog kwamen de drie kindertjes, terwijl Alex klom van den bok... Twee tafeltjes voegde de knecht aan elkaâr, en taartjes en ijs werden besteld... En genoot de oude vrouw in het huis van Bertha vooral van de voornaamheid, die lag over het leven daar - leven, dat haar herinnerde haar eigen

leven van grootheid - tusschen het troepje van Adeline genoot zij weêr anders, genoot zij van al dat jonge, dat blonde, dat vroolijke, dat natuurlijke - waar aan de voornaamheid heelemaal geene eischen werden gesteld - was zij niet de wereldsche grootmama meer, die belang stelde in de officieele diners, en de recepties, en den Russischen gezant - maar was zij de stralende grootmama, die verheerlijkte, omdat zij had zooveel jonge, lieve, mooie kleinkindertjes... Zoo aardig, zeide zij dan tegen Constance, dat Gerrit wat laat was getrouwd - hij was vijf-en-dertig, toen hij trouwde -: daardoor, zeide zij, had zij zooveel jònge kleinkinderen nog... En aardig, zeide zij, dat het de Van Lowe's waren, de eenige kleine Van Lowe's, toch drie kleine stamhoudertjes nog, want Karel had geen kinderen - en Ernst en Paul, die zouden wel nooit trouwen, dacht zij... En hoewel zij niet om den naam gaf, en àlle kleinkinderen als winst naar zich toe rekende, voelde zij toch het meest voor de kleine Van Lowe's, voor de kleine drie jongens vooral, voor de stamhouders van den naam, dien zij getrouwd had. Was de winter alzoo de tijd, dat zij genoot bij de Van Naghels, den zomer in Den Haag wijdde zij aan Gerrit en Adeline. Zij hielp Adeline, die goed moest rekenen met niet veel geld en zoo een groot troepje, en geregeld, 's zomers, kleedde de oude mevrouw de blonde kindertjes aan, kregen zij ieder wat, werden zij in de mooie kleêrtjes gezet.

En ook Constance genoot van dat eenvoudige huishouden, vooral sedert Gerrit als het ware een passie voor haar had opgevat. Gerrit en Paul, dat waren haar broêrs nu, en Dorine mopperde een beetje. Zij schoot niet op met Constance, waarom, zij had het niet kunnen zeggen. Constance had toch dien eersten avond zoo lief met haar gesproken en zij, uit geheel haar hart, had mama geholpen Constance toch een hartelijke ontvangst bij de broêrs en zusters voor te bereiden. Maar zij waren geen naturen, die met elkaâr harmonieerden en Dorine nu mopperde, dat die Constance toch altijd mannen om zich heen moest hebben, het best opschoot met Gerrit en Paul, die haar beiden zoo een beetje het hof maakten... Haàr, Dorine, hare broêrs hadden haar nooit een beetje het hof

gemaakt! Ja, mooie vrouwen hadden toch altijd maar wat voor, al was het bij hun eigen broêrs. Zij, Dorine, was alleen goed, om voor de broêrs en zusters te draven en boodschappen te doen... Nu was het heel vreemd, maar sedert Bertha en Adolfine uit de stad waren en Dorine ook veel bij Adeline aankwam, vroeg zij uit zichzelve: Adelientje, ik ga van middag de stad in, kan ik niets voor je doen en als Adeline antwoordde: het is heel lief van je, Dorine, maar ik heb heusch niets, antwoordde Dorine: nu bedenk nog maar eens: ik ga tòch de stad in, weet je; en als Adeline dan zei: nu Dorine, als je tòch gaat, wil je dan even bij Schröder gaan kijken naar blousetjes voor Adèletje en bij Möller-Thijs, voor schoentjes, die hebben ze allemaal noodig... dan ging Dorine en dravende, rende zij met haar wijdbeenschen schommelgang naar Schröder en Möller-Thijs, mopperende: als het niet is Bertha of Adolfine, dan is het Adeline, die me gebruiken kan...

- Ik vind Gerrit een allergezelligste broêr, zei Constance op een avond, terwijl Paul bij haar zat thee te drinken...

- Ja, een goede kerel, maar vreemd...

- Waarom toch vreemd, Paul... Dat zeg je me nu al eens meer, en ik heb het nooit gereleveerd, maar waarom is Gerrit vreemder dan Ernst of jij...

- Nu, Ernst is ook niet normaal, en ik... maar bijna.

- Maar Gerrit... is toch wel normaal!

- Misschien. Misschien wel. Maar mij komt het soms voor van niet.

- Maar wat doet hij dan en wat heeft hij dan? vroeg Constance verontwaardigd, als een Van Lowe haar broêr verdedigend, waar die broêr werd aangevallen.

- Gerrit is negen jaar getrouwd... Vroeger was het een melancholiek heer.

- Gerrit melancholiek!

Constance lachte hartelijk.

- Beste Paul, je menschenkennis laat je in den steek! Gerrit, een gezonde kerel, als een boom, een flink officier, een jolige broêr, een leuke vader met al zijn blonde kindertjes, Gerrit melancho-

liek! Waar haal je het van daan! Ach Paul, van louter subtiliteit... zeg je soms zulke onwaarschijnlijke dingen!

- Je hebt Gerrit vroeger niet gekend, Constance...

- Ik heb hem gekend als jongen van veertien jaar, toen wij samen speelden, in de rivier van Buitenzorg. Van die periode dweept Gerrit nog altijd met mijn bloote voetjes... van vroeger! Ik heb Gerrit gekend als kadet en als jong tweede-luitenant... twintig jaar geleden en toen was hij aardig, vroolijk...

- En ik herinner me Gerrit, een tien jaar geleden... melancholiek.

- O, ieder heeft wel eens een bui... Misschien een ongelukkige liefde, waarom Gerrit niet even goed als een ander...

- Ik kan me ook wel vergissen...

- Als ik Gerrit zoo zie, in zijn grooten stoel, en als die kinderen klimmen op zijn borst en zijn beenen... dan schijnt hij mij toe één geluk... één geluk! O Paul, en ik ook... ik voel me gelukkig... Ik kan je niet zeggen, Paul, hoe gelukkig ik ben, terug hier in Den Haag... En nu... nu houden jullie toch wel weêr een beetje van mij... zelfs Adolfine was den laatsten tijd, voor zij op reis ging, heel aardig... en ik ben gelukkig, ik ben gelukkig...

- Je bent een atavistisch aangelegde zachte edele, pastorale natuur! plaagde Paul. Kijk, daar komen je man en je jongen terug met hun fietsen, net twee broêrs, een oudere en een jongere... Het is een aardig paar met elkaâr. Als je nu zoo gelukkig bent... wees dan niet jaloersch en blijf dan van avond zoo pastoraal als je nu bent - ook al komt je man straks in de kamer...

V

De oude vrouw wandelde met langzame passen langs de paden van den tuin, voorzichtig kijkende met hare grauwe oogen naar iedere roos. Moeilijk schenen de beenen voort te wandelen langs de smalle grintpaden, die door den voortuin kronkelden, en het lijf, als verkromd, helde over. In de verandah zat in een rieten stoel

de oude groote figuur van den man, het ivorige voorhoofd zich welvend boven de bladen van de courant, die hij hield in de groote, dorre handen...

De avond viel. Een naamlooze grauwe weemoed viel uit den vagen zomerhemel over de buitenwegen neêr, langs welke de stille villa's zich verloren in de schaduwen der tuinen. De oude vrouw zag op, naar den hemel, zag uit, over den weg, de hand even boven de oogen, liep weêr voort, langzaam en moeilijk, keek diep in de rozen, aandachtig... Toen wandelde zij weêr naar het huis...

- Het wordt koud, Hendrik: blijf niet te lang...

- Neen...

Maar de oude man, nog, bleef zitten. De oude vrouw ging naar binnen, wandelde door de voorkamer en de eetkamer. Met haar zakdoek wreef zij even over de meubels, zoekende of er soms stof lag en, daar de meid de tafel had afgenomen, trok zij het tafelkleed recht, zette een stoel beter, streek een plooi weg uit het overgordijn. Zij kwam in de serre, zag in den achtertuin. Haar oogen, grauw en triestig, zagen uit in den grauwen weemoed van den duisterenden avond. De wind stak op, kreunde zachtjes door de opperste twijgen der boomen.

De oude vrouw zag om naar den ouden man, maar hij bleef zitten in den rieten stoel, verloren in de groote courantenbladen.

- Wordt het niet te koud, Hendrik... herhaalde zij, zacht.

- Ik kom...

Maar de oude man, nog, bleef zitten. Nu dwaalde de oude vrouw door de gang, luisterde aan de keuken, en een klein achterkamertje: stemmen klonken er van de meiden en den knecht. Toen ging zij de trap op, dwaalde door de slaapkamers, dwaalde door de leêge logeerkamers, met een zucht, omdat zij nooit kwamen... Alles was netjes onderhouden, stil en suizeloos, als een huis, waar niet veel geleefd wordt...

De oude vrouw, krom, strompelend, zuchtte, had geen rust... Zij dwaalde nog eens alle de kamers door, en, moeizaam, werkte zij de trap zich weêr af, ging door de gang, kwam binnen. De

oude man, nu, was er gezeten; de tuindeuren waren toe. Hij had de courant toegevouwen en, bij het venster gezeten, tuurde hij nog naar buiten, waar de villa-weg meer en meer donkerde, in den vagen, killen nazomeravond, dien de opstekende wind begon te doorhuiveren. Toen, aan het andere raam, zette zich, een zucht dempende, de oude vrouw, trok de pijnlijke handen samen, zette de moeilijke voeten naast elkaâr op een bankje.

De kamer werd donker, de ramen werden grauw, even geteekend met de lijn der gordijnen. De weg verloor zich al meer en meer in het vage van den waaienden avond. Het was buiten een grauwe weemoed en het was binnen een grauwe weemoed, met die twee oude menschen, ieder zwijgende zittende aan een raam, verlaten en eenzaam, en weggetreurd in hunne eigen gedachten. Zij zaten zoo langen tijd, stil, zonder een woord. Toen zeide de oude vrouw:

- Henri is morgen jarig.

- Ja, zeide de oude man. Hij wordt negen-en-dertig.

En zij zeiden niets meer en staarden. Toen werd weêr onrustig de oude vrouw en stond moeilijk op, haspelde, zich vasthoudende aan de stoelen, de kamer door, belde:

- Steek het licht op en breng de thee, Piet...

De knecht stak het licht op, trok de gordijnen dicht, bracht de thee. De oude man, bij de tafel, zette zich met een boek en het gaslicht viel hard op zijn ivoren hoofd en zijn blauwig geschoren gezicht; de handen, beenig en knokkelig, schaduwden groot om het boek nu, regelmatig de bladzijden omslaand.

- Hier is je kopje, Hendrik...

De oude man dronk het kopje... Toen nam de oude vrouw ook haar boek en ze las... Langzamerhand, in jaren en jaren, had zij steeds minder en minder in haar Bijbel gelezen, omdat zij toch slecht was en omdat zij nooit had berust in hare opoffering: in dat wat haar plicht was geweest, voor God en de menschen. Toen had zij bij toeval in handen gekregen een wonderlijk boek, dat beschreef hoe de menschen waren, na den dood. En dat boek las zij, iederen avond.

Maar zij kon dezen avond niet lezen... Meestal lazen de oude menschen, bij hun kopje thee, tot tien uur, stilzwijgend, stonden dan op, gingen naar bed. Maar de oude vrouw kon dezen avond niet lezen. Hare moeilijke voeten, op het bankje, trilden, een onrust bewoog haar verkromde lichaam. En zij vroeg, nog terloops, schuchter:

- Wordt Henri négen-en-dertig, Hendrik?

- Ja...

Zij wist het wel, dat hij negen-en-dertig werd maar zij wilde het nog eens zeggen, zij wilde praten over haar zoon. Vijftien jaren lang, lange jaren, had zij hem niet gezien, waren zijne verjaardagen, de verjaringen van den dag, waarop zij hem gebaard had, haar eenig kind, vergaan, terwijl hij heel ver was - te ver voor haar om hem te bereiken en hem te sluiten in hare armen. Vele jaren had zij hoop gehad: nu zal het wel komen, nu zal het wel dichter komen... Maar het was niet dichter gekomen. Tot het plotseling heel dicht was gekomen, tot het er plotseling was... Nu was het er, na jaren lang, lange jaren... en toch was het er niet, was het ver...

Zij kon niet lezen, stond op, liep de kamer uit, de gang over. De oude man, even, had haar nagestaard, las door. En het was of hare onrust steeds grooter was, alsof een stem - eene dier stemmen van welke zij gelezen had in het vreemde boek, - haar zeide: ga... ga morgen. Nooit had een stem zoo duidelijk gesproken tot haar, oude vrouw, en haar als bevolen te gaan... te gaan morgen. Zij was heel oud, in hare jaren, hare beweging en in haar gevoel, en zij verplaatste zich nooit, nooit. Zij leefde stil in haar huis aan den buitenweg, zomer en winter, en zij maakte soms een kleinen rijtoer in den omstreek. Verder bewoog zij zich niet meer, jichtig en moeilijk, en van pijn gekromd haar als ingeschrompelde rug... In jaren en jaren had zij niet zich verplaatst, had zij in den spoortrein niet gezeten, dien zij, jaren lang, daar, langs het station, had hooren fluiten, soms zelfs had hooren dreunen... En nu beval de geheimzinnige stem zoo duidelijk en als onafwijsbaar: ga...!

Toen kwam zij weêr binnen de kamer, zette zich en zij kon haar

zucht niet meer dempen. Zij zuchtte. De oude man hoorde, maar hij wist niet te vragen, waarom zij zuchtte. Sedert jaren, lange jaren, was er zoo weinig gesproken tusschen hen. Alleen nu - van het voorjaar - toen Henri's brief was gekomen, hadden zij gesproken... maar niet veel. Een paar dagen na den brief had de oude man gezegd:

- Ik zal hem schrijven.

En eigenlijk was dat het eenige woord geweest. Maar zij leefden niet zoo vele jaren lang stil en zwijgend naast elkaâr, om elkaâr niet te hooren spreken, ook zwijgend. Zij wisten, ook zonder spreken, wat zij elkander zeiden, stil in zich. Alleen nu -, hoe de oude man ook zelve aan Henri dacht dezen avond - wist hij niet wat zijne vrouw, stil, zonder woorden, met haar enkelen zucht tot hem zeide, - omdat hij niet las in het vreemde boek, en nooit hoorde de vreemde stemmen. Daarom zocht hij naar een enkel woord, en vond het heel moeilijk een woord te vinden, maar eindelijk toch sprak hij, en zeide, eenvoudig:

- Wat is er?

Hij zag niet op, las door in zijn boek, terwijl hij zeide het woord.

Toen trilden zenuwachtiger de moeilijke voeten der oude vrouw op het voetenbankje, toen rilden zenuwachtiger onder het zwarte shawltje de kromme schouders en de oude vrouw, zacht, begon te schreien.

- Kom, wat is er?

Hij deed of hij door las in het boek, omdat het zoo moeilijk was, praten en schreien, en omdat het gemakkelijker was als hij deed of hij doorlas.

Toen zeide de oude vrouw, omdat zijn oude stem het woord wel zacht had gezegd:

- Ik woû... morgen naar Henri gaan...

Nu zwegen zij beiden en de oude man las door, en de oude vrouw, wachtende op zijn antwoord, schreide niet meer, en hield stil de voeten, de schouders. En na eene pooze, zeide de oude man:

- Neem dan Piet meê... om je te helpen.

Zij knikte het hoofd en de tranen vloeiden haar uit de oogen, terwijl zij haar boek tot zich trok, innigjes tevreden, dat hij zoo veel en zoo zacht had gesproken. Zij zuchtte nog eens, van verademing, en las door... Maar hare oogen zagen niet de woorden, omdat zij bedacht, dat zij morgen met Piet, den knecht, zoû gaan met den trein - waarin zij in jaren en jaren niet had gezeten - naar Den Haag... om Henri te zien.

Ga... had de stem gezegd; ga... had de stem bevolen, en zij zoû nu gaan. Nu was het dan gekomen, zóo dicht was het er gekomen, dat het er morgen zoû zijn... Niet dat Henri tot haar kwam, maar dat zij ging naar Henri... om hem te kussen, om hem te vergeven...

En zij las door, zag niet de vreemde woorden, die vertelden hoe de menschen waren na den dood, maar zacht schreide zij, onhoorbaar, over haar boek heen, van stille voldaanheid en rust, dat zij het gezegd had, en dat hij gezegd had:

- Neem dan Piet meê... om je te helpen.

Toen het tien uur was, sloot hij zijn boek, stond op. En zij wilde zoo gaarne hem vragen of hij ook niet morgen... in den trein wilde meêgaan... naar Henri, omdat het niet moeilijk was en Piet immers de kaartjes zoû nemen. Maar zij zeide het niet, omdat zij wist, dat het nog moeilijker was voor hem dan voor haar zich te verplaatsen en te gaan met den spoortrein, dien hij ook jaren had hooren fluiten, en dreunen soms. Zij vroeg het dan ook niet, omdat hij het zeker zoû weigeren... En ongetwijfeld hoorde hij in zich wat zij aarzelde hem te vragen, want hij zeide, zacht:

- Ik ga niet... maar zeg hem veel liefs... van zijn vader...

Toen boog hij, stram en moeilijk, zijn hooge figuur en zijn ivoren schedel ging tot haar toe en hij kuste haar op het voorhoofd. En zij greep zijn beenige hand en drukte die zacht; toen ging hij naar boven en zij belde...

De knecht kwam.

- Piet, zeide zij, aarzelend, en schuchter en zij bloosde voor den knecht. Ik ga morgen... naar Den Haag... naar meneer Henri... die jarig is... en ik woû dan wel, dat je me bracht...

De knecht, verwonderd, keek op, lachend.

- Heel goed... mevrouw... Tot uw dienst...

En toen zij de trap opging, poogde zij rechter te loopen, voelde zich jonger...

VI

En in hare kamer sliep zij bijna niet van zenuwachtigheid over de groote gebeurtenis, die morgen zoû gebeuren... In den nacht, terwijl de wind griezelde aan de vensters, lag zij in haar bed, met open oogen, luisterend of zij niet in de stemmen van den wind nog andere stemmen zoû hooren, vreemde stemmen, stemmen, die de levende menschen waarschuwden of bevalen... Haar ouden man had zij nooit over de stemmen gesproken, hoewel hij wel wist, dat zij las in het vreemde boek en het afkeurde, dat zij er in las, omdat het toch niet kon deugdzaam zijn te lezen - voor menschen, die altijd van hunne kinderjaren af geloofd hadden, dat het beste boek was de Bijbel en het zuiverste geloof, het geloof in den Heere, die alle kwaad gaf en alle goed. Ook voor den ouden predikant, die hen iedere week kwam bezoeken, sedert zij beiden, ieder jaar wat ouder, en sukkelend, niet meer ter kerke kwamen, had zij het vreemde boek verborgen, het opgeruimd als hij Zondag 's namiddags zoû komen, en zoo las zij er in, wel niet verborgen voor haar ouden man, maar toch stilzwijgend, als in een geheime ketterij. Hij had haar wel eens gevraagd:

- Wat lees je daar?

En zij had hem den vreemden titel gezegd, en gezegd, dat zij wilde onderzoeken, maar verder was er ook niet tusschen de oude menschen gesproken - hoewel zij hem, stilzwijgend, zijne afkeuring hoorde zeggen. Maar sedert zij jaren geleden hem, haar man, had toegegeven te berusten in de bovenmenschelijke opoffering om haar zoon af te staan aan de vrouw, die die zoon had gestort in haar ongeluk - omdat deze opoffering was de plicht, dien zij beoefenen moesten voor God en de menschelijke rechtvaardig-

heid - sedert had zij geen vrede gehad, hoe zij gelezen had haar Bijbel, gesproken had met den predikant, en gebeden had, uren lang. Zij had geen vrede gehad: diep in zichzelve had zij altijd gewrokt, omdat zoo zware opoffering de hemel haar, moeder, oplegde. Haar man had de kracht van een man gehad, die recht zijn weg gaat, den weg van zijn plicht, en zonder eenig overtollig woord had hij zijn zoon afgestaan en hem verloren... Maar zij, hoewel ze ook niet sprak, had niet kunnen berusten en haar ziel was opgestaan en zij had gemeend, dat zij verloren was voor de eeuwigheid - tot een zachte straal haar getroost had, bij toeval, uit het vreemde boek, dat zij bij toeval in handen kreeg, opende... En toch geloovig nog, al ging zij niet meer ter kerke, en al was zij het - zwijgende - niet eens met den predikant, niet eens met haar ouden man - poogde zij toch wat er over was van het oude geloof, dat eens zoo vast had gestaan als een rots, met het nieuwe geloof te vereenigen, te verzoenen, en te doen samensmelten, en als zij bad, bad zij wel tot haar zelfden God van het vroegere, oude geloof, maar zij luisterde ook naar de stemmen, naar dat wat van de onzienlijke wereld zweeft om ons rond en ons redt en ons leidt en ons waarschuwt en beschermt en zacht glimlachend erbarming heeft tusschen ons en de strenge onveranderlijkheid van de goddelijke genade of ongenade, den goddelijken frons temperend tot zachteren blik. Dat was haar geheim en wat zij - stilzwijgend - haar man zeide van het nieuwe geloof, bleef toch nog voor hem geheim, en drong hij niet door in de woordweinige avonden, als zij samen zaten en lazen, en hij het haar - stilzwijgend - hoorde zeggen: dat zij anders geloofde dan vroeger, omdat de onverbiddelijkheid haar geen bevrediging had gegeven.

Nu was het de dag geworden, dat het was de verjaardag van Henri. Zij kleedde zich dadelijk aan, moeilijk en met bevende handen, en toen Piet haar gezegd had, dat er om negen uur een trein was, bloosde zij en bleef stil zitten wachten, tot het rijtuig was ingespannen en Piet haar waarschuwen zoû. Zij deed aan het ontbijt als gewoonlijk maar ongemerkt poogde zij niet te eten, omdat het brood steken bleef in haar keel, en toen aan de ontbijttafel haar oude man tot haar zeide:

- Heb je Henri niet getelegrafeerd?

zeide zij:

- Neen...

Bijna onhoorbaar, en - stilzwijgend - zeide zij alzoo haar man, dat zij Henri verrassen wilde.

Zij bleef maar onbewegelijk zitten, waschte dezen morgen de kopjes niet af, zooals zij altijd gewend was te doen - een beetje verlegen door dat ongewone, voor haar man, en de meid, en voor Piet. Zij hoorde de pendule tikken, telkens viel er een seconde weg... en zij was bang, als Piet zoo treuzelde, te laat te komen... Ook voelde zij, dat haar oude man, bang was, dat zij te laat zoû komen... of dat haar een ongeluk gebeuren zoû... Gelukkig kwam de morgencourant, en de oude man dook in de bladen terwijl zij wachten bleef, haar ouderwetsch zwart oude-dameshoedje al op en de mantel al om, tot Piet zoû zeggen, dat het nu tijd was... De meid waschte de kopjes af, en zij was wel bang, dat de meid er een breken zoû - omdat zij de gewoonte niet had... Het was wel een geheele verandering, zoo in het geheele huis... nu zij dien morgen ging met het spoor, naar Den Haag, naar Henri, die jarig was... Zij was verlegen, en zij vreesde, dat buiten op den weg, en aan het station, de menschen zouden kijken en praten waarom mevrouw Van der Welcke op reis ging... En toen eindelijk Piet kwam waarschuwen, kon zij eerst niet opstaan, omdat zoo beefden haar oude beenen, en de voeten staken, als sliepen ze... Maar zij deed een moeilijke poging, stond op, gaf het geld aan Piet, en de oude man zeide:

- Piet, zal je voor mevrouw oppassen - met het in- en uitstappen?

Piet beloofde het, en zij nam afscheid van den ouden man. Het rijtuig stond voor, en zij dorst niet goed kijken naar Dirk, den koetsier, omdat zij verlegen was, terwijl Piet het portier openhield en haar hielp instijgen, met een beetje moeite. In het rijtuig dook zij naar achteren, omdat de groenteboerin juist voorbij kwam, en zij bang was, dat die haar zoû zien. Ook bedacht zij, dat men in de andere villa's het rijtuig wel zoû zien uitrijden, en

denken, wat er zoo was, in den vroegen morgen... Maar toen aan het station Piet haar hielp uitstijgen, en haar in het wachtkamertje bracht, terwijl hij de kaartjes haalde, was zij heel verlegen voor een heer en een dame, die ook wachtten, en het haar misschien wel vreemd aanzagen, dat zij, oude vrouw, zoo op reis ging. Gelukkig had Piet het goed uitgerekend, en behoefde zij niet lang te wachten, waarover zij heel blij was, omdat het gefluit van de treinen, en het gebel met de klok, haar heel zenuwachtig maakten, in eene beving den trein te missen, waarvan zij niet precies op de minuut wist, hoe laat die ging... Maar Piet weêr, waarschuwde nu, en haalde haar, en zij probeerde recht te loopen, en nu, door Piet geholpen, niet al te pijnlijk en te moeizaam in te stappen. Piet had een kaartje tweede-klasse voor zich genomen, en zij had maar liever gehad, dat hij ook in haar compartiment was gekomen, maar hij had uit eerbied natuurlijk niet gedurfd, en zij had het hem niet durven vragen. Maar zij beloofde zich, heel stil te blijven zitten, tot Piet haar weêr zoû komen halen. De heer en de dame zaten ook in het compartiment, waar zij zat - maar zij waren heel beleefd: de heer had even gegroet, en de dame ook, en gelukkig keken zij verder niet naar haar, maar praatten zacht met elkander. En toen de trein zich in beweging zette, bleef de oude vrouw rustig, stijf de lippen, zitten kijken door het raam naar de weilanden, die trokken voorbij... Nu dacht zij wat Henri wel zeggen zoû, en nu dacht zij ook aan... Constance, en aan haar kleinzoon... Adriaan. En zij werd een beetje bang voor wat zij gedaan had. Misschien toch was het beter geweest, als zij maar eerst had getelegrafeerd. Misschien waren zij uit... of zoû het er heel druk zijn... met de Van Lowe's, de familie van Constance. Zij wist niet goed, hoe Henri en Constance leefden, in Den Haag... Henri was nog wel, alleen, een enkelen keer te Driebergen geweest, maar uit zijne woorden, had zij geen duidelijken indruk gekregen, omdat zij nauwlijks geluisterd had, en hem maar had zitten aanstaren, haar zoon, dien zij in zoovele jaren gemist had, die niet voor haar had mogen bestaan... Zij huiverde plotseling voor wat zij zoo had durven doorzetten, maar het was nu te laat... Zij zat in den trein,

en de trein voerde haar meê, en zij wist Piet ook niet hoe te zeggen - zoodra de trein stil mocht houden - dat zij liever terug keerde maar. Tot zij van louter niet anders kunnen nu moed vond, maar stil te blijven, en zich door te laten sporen, tot de trein het station van Den Haag binnengleed en Piet haar weêr kwam halen, en hielp uitstijgen langs de hooge spoortreê. Piet geleidde haar nu langzaam en rustig door de drukke menschen heen, die hij vooruit liet stroomen, en buiten het station, zocht hij een nette vigilante, hielp haar in, en gaf het adres op van baron Van der Welcke, Kerkhoflaan, en zette zich op den bok, naast den koetsier. En nu, in de vigilante, die schommelde over de keien, was zij toch blij, het maar te hebben doorgezet, en vond zij, dat het toch niet zoo heel moeilijk ging, en dacht zij, dat Henri het toch misschien wel aardig zoû vinden, dat zij gekomen was onverwachts. Het was een lange rit, en zij was sedert jaren niet in Den Haag geweest, en kende de straten en pleinen niet meer, maar eindelijk hield de vigilante stil, en zij keek uit, terwijl Piet den bok afklom, belde, opende, haar hielp...

Ja, nu was zij er wel, en zij beefde hevig, nu de meid haar opendeed, en zij den gang binnen kwam. Nu was zij er wel... En zij kon nog niets zeggen, toen een deur in de gang openging, en Constance, verbaasd, haar tegemoet kwam. Dat was de tweede maal, dat zij die vrouw nu zag...

- Mama...!!

- Ja... Ik ben maar eens gekomen, omdat Henri jarig was...

Zij wist - zij had wel begrepen - dat haar zoon niet gelukkig was met die vrouw, en zij voelde wel eene teleurstelling, dat het niet Henri zelve was, die haar tegemoet kwam.

Maar de verwondering op Constance's gezicht trok op in een zacht blijde verrassing. Zij was heel gevoelig voor hartelijkheid, en zij begreep, dat het hartelijk was van die oude vrouw gekomen te zijn... die oude vrouw, die nooit reisde... die gekomen was met haar knecht.

- Wat zal Henri dàt lief van u vinden! zeide zij zacht, en hare oogen werden vochtig. Wat zal Henri dàt lief van u vinden... Hij

is nu wel uit, met zijn fiets, maar hij komt gauw terug. Komt u binnen, doet u binnen uw mantel af; ik ben bang, dat het tocht, hier... Dag Piet... heb je mevrouw gebracht... Ga maar in de keuken, Piet... Kom binnen, mama... Wat zal Henri dàt aardig vinden... hij zal wel heel gauw komen... En hier is mijn moeder, die is ook van morgen gekomen...

Zij leidde mevrouw Van der Welcke nu in de voorkamer, en daar stond de oude mevrouw Van Lowe... En nu Constance de deur sloot, zagen de beide oude dames elkaâr en waren beiden heel zenuwachtig, en ook Constance voelde zich zoo, trillen in hare leden. De oude dames zagen elkaâr aan, en het was of de beide moeders elkaâr vergeving, na vele en lange jaren, vroegen voor hun beide kinderen, met dien langen, langen blik... Toen trad mevrouw Van Lowe toe, en stak de beide handen uit, en haar woord klonk heel eenvoudig:

- Nu ben ik toch blij... kennis met u te maken, mevrouw...

Ja, zij vroegen het elkaâr, zonderdat zij het elkander zeiden: zij vroegen elkaâr vergeving, voor wat hunne twee kinderen, jaren, jaren geleden, tegenover elkaâr en zich, en tegenover hun leven hadden misdaan. Zij vroegen het elkaâr met de onuitsprekelijke zachtheid van twee heele oude vrouwen, die hunne kinderen, wat hunne jaren ook zijn, nog altijd als kinderen, als hàre kinderen beschouwden. Zij vroegen het elkaâr zonder woorden, met een blik en een handdruk, en Constance begreep zóó, dat zij het elkaâr vroegen, dat zij stil uit de kamer ging, zich plotseling voelende een kind, een jong en klein kind, dat slecht had gedaan, tegenover die beide moeders... Zij voelde het zóó, Constance, dat zij alleen in de serre der eetkamer ging, en weende, heel stil, hare tranen opetende in den zakdoek. En de oude dames waren daar samen, de beide moeders, heel verschillend: de eene, mevrouw Van Lowe, een vrouw, die misschien wel meer van het moeilijke leven gezien had, en het begreep, dan mevrouw Van der Welcke, die altijd stil had geleefd, altijd op Driebergen, met haar Bijbel - tot zij in handen het vreemde boek had gekregen...

Zij waren daar samen, en dat zij elkaâr, stilzwijgend, zoo heel

veel zeiden, en vroegen, was niet hoorbaar in dit eenvoudige woord van Constance's moeder:

- Wil ik u helpen uw hoed af te doen... en uw mantel, mevrouw...

Toen hielp zij mevrouw Van der Welcke, en Constance verontschuldigend, zeide zij:

- Ik geloof, dat uw komst haar heeft ontroerd... neem niet kwalijk, dat zij even is weggegaan...

Toen, naast elkaâr, zetten zich de oude dames.

- Zij wonen hier lief, zeide mevrouw Van der Welcke, en zenuwachtig keek zij rond.

- Ik ben zoo blij, dat ik mijn kind terug heb, zeide mevrouw Van Lowe.

Er was heel veel tusschen haar te zeggen, maar zij zeiden niets dan eenvoudige woorden, voelend al het andere wel tusschen haar in. Zij dachten terug, jaren terug, hoe vijandig zij toèn gevoeld hadden voor elkanders kinderen, die elkaâr en hunne beide families schande hadden gedaan, - hoe zij toen - zoo zij elkaâr bij toeval hadden ontmoet, als nu - onmogelijk met zachtheid elkaâr hadden kunnen aanzien, als nu... Maar de jaren waren als gedoezeld over de smart en de wreedheid heen, en nu was het mogelijk, en zelfs weldadig, elkaâr - moeder aan moeder - te drukken de hand, en aan te zien met dien blik, die vergeving vroeg.

- Ik was Henri ook komen feliciteeren... hij zal wel terugkeeren met Addy voor het lunch... zeide mevrouw Van Lowe.

Maar Constance was terug gekomen, en, in haar eigen huis, haar eigen kamer, nu, voelde zij zich verlegen, en geheel anders, dan toen zij, beleedigd, te kort gedaan, gestaan had tegenover Henri's ouders, te Driebergen, bij dat eerste, en tot nog toe eénige bezoek. Het was of het samenzijn van die twee moeders, haar deed worden als een kind, dat misdaan had. Zooals zij het nog nooit gevoeld had, voelde zij zich klein en kind, en toen zij, als veel hare gewoonte, vlak naast mevrouw Van Lowe ging zitten, nam zij hare hand, en legde tegen haar moeder aan haar hoofd, en hield zich niet in, maar schreide...

En mevrouw Van Lowe, nu, zag nog eens de moeder van Henri aan, alsof zij zeggen wilde: als het mogelijk is, veroordeel mijn kind niet te streng, zooals ik Henri niet te streng oordeel...

VII

En Constance, nu deze dagen toch al als een geluk van voldaanheid rustig door hare ziel vloeiden, was ook ontvankelijk voor de teederheid van dat oogenblik, toen Henri met zijn zoon thuiskwam, moê gefietst, en hij, verbaasd, zijne moeder, die hij wist, dat nooit meer haar huis verliet, vond in zijn huis, zag zitten tusschen Constance en mevrouw Van Lowe...

Was er dan waarlijk iets vaster geknoopt, nu eindelijk na jaren? Wat nog niet verbonden had kunnen worden toen op dien morgen, te Driebergen, werd het nu waarlijk als met banden dichter gestrikt, en duurde het alleen alles maar heel lang, jaren, en na jaren, nog maanden toe, om het alles wat zacht te laten worden, en wat weldadig... In deze stemming, van zelve, had Constance een zachteren toon in hare stem, en zij voelde zich zoowel kind tegenover die beide moeders, als oud geworden in zichzelve, in een sluimering van passies, en driften, en zenuwen... Zoû het dan zoo nu worden gaan met haar, met haar leven, in een zachtere opeenvolging der jaren, zij levende voor haar zoon... Zij vroeg het zich diep, bijna onbewust, af in hare ziel, en een weemoed vloot in haar vol, een weemoed om die beide oude moeders, om Henri, om zichzelve... Kwam dan zoo aan, dat wat naderde, met die nu zachtere jaren: de ouderdom... Zij was twee-en-veertig, zij was niet oud, maar naderde nu toch zoo, zacht, de ouderdom... En terwijl zij het zich afvroeg, in een weeke, weemoedige, passie- en driftlooze stemming, schemerde het heel vaag voor haar heen, als zoû zij nu oud worden, en, als had zij nooit geleefd... Nooit geleefd... Nooit geleefd... Het schemerde, o, zoo vaag, onvoldaanheid, in haar zachte voldaanheid... Nooit geleefd... Waarom, zij wist het niet, maar zij dacht heel even - een schaduw van

gedachte - aan Gerrit, en aan Buitenzorg, zij beiden, broêrtje en zusje, kinderen, die speelden in de rivier... Het was of zij dat niet geweest was, dat meisje met de roode bloemen - of dat een ander meisje was geweest... Nooit geleefd... Maar hoe zoû zij moeten hebben gedaan, om te hebben geleefd, nu zij oud werd...? De ijdelheid, de bals, haar huwelijk, Rome, hun liaison, het schandaal... was dàt leven geweest... of zich vergissen, van vergissing op vergissing, drukte en driften om niets... Nu, nu was het gedaan... Zacht werd het wel, niet zoo bitter meer, en weldadiger, maar zij voelde het... zij had nooit geleefd...

Maar zij wist niet, hoe zij moest gedaan hebben om te voelen, dat zij geleefd had, en zij liet het vreemde gevoel wegdoezelen in de weemoedige zachtheid, omdat de kalmere weldadigheid er nu was, met de jaren, die grauw aanmistten. Zij zuchtte de vreemde gedachte weg, en zij dacht wel, dat het zoo had moeten zijn, en dat het niet anders gekund had, en dat zij toch nooit anders geweten zoû hebben... Nooit geleefd... Maar dan, om haar heen, hadden honderde vrouwen en mannen, nooit geleefd...! En nu schudde zij zich los uit die vreemde stemming en zacht, lachend, tevreden toch, weemoedig, zag zij, dat de tafel gedekt was, en vroeg zij de beide moeders aan het lunch te komen.

Mistten de jaren dan aan... werd zij dan oud, en werd het nu zacht... en weldadig... en had zij dan... nooit geleefd...?

- Dat vind ik nu zoo aardig toch, zeide zij; dat ik de beide mama's aan mijn tafel heb...

VIII

Het had in een kleine stad als Den Haag niet anders gekund, of de plotselinge verschijning van Constance en haar man, na jaren, was de aanleiding geweest tot een wisseling van praatjes, die nog moeilijk tot zwijgen kwamen. De familie Van Lowe had relaties in verschillende côterieën - de aristocratische, de hooge ambtenaarswereld, de militaire, de Indische, en juist door deze tot meer

dan één côterie behoorende betrekkingen, was een kruisvuur van veroordeeling en beoordeeling ontstaan, die beiden niets van hare scherpte verloren hadden, ook al had men sedert jaren niet meer aan Constance gedacht. Integendeel, het was, in de praatjes, als eene oprakeling, van alles wat men zich vroeger herinnerde, een herhaling van alle beoordeeling en veroordeeling, die bijna alle de zelfde menschen, vijftien jaar geleden ook tusschen elkaâr als een algemeen gangbare munt hadden gewisseld. Was het Constance zelve soms geweest, of de tijd van hare afwezigheid inkromp, en geen twintig jaren meer was, voor alle die menschen, die haar kenden, of hare familie kenden, of de familie van hare familie kenden, bestond die tusschenruimte heelemaal niet, en was het of het schandaal van gisteren dateerde, of zij Van der Welcke, haar amant, getrouwd had sedert gisteren. En zonderdat zijzelve, zacht gelukkig nu, en weemoedig voldaan, terug in haren verwantenkring, terug in haar land, waar zij zoo vreemd zich heen had gesmacht, in het buitenland - iets merkte van dit kruisvuur, waardoor zij rustig, op straat, tijdens de twee bruiloften, op Scheveningen nu, door heen was geloopen, door heen liep - hield het aan tusschen al die menschen, - kennissen, vrienden, familie -, hield het aan, nooit uitgevuurd. Voor hen allen was zij gebleven mevrouw De Staffelaer, van vroeger, sedert haar huwelijk niet meer terug in Den Haag - en nu terug met Van der Welcke. Op de visites, op de thee's, de soirées, in de Witte en de Plaats, op Scheveningen, overal kruiste het snelle flitsende vuur zich, als een genot, als een sport voor al die menschen.

- Je weet wel, die mevrouw De Staffelaer.
- Van Lowe, van zichzelve.
- Ja, die toen met Van der Welcke...
- Ja... ik herinner me, ze is met hem getrouwd.
- Ja... die is terug.
- Ja... dat heb ik ook gehoord.
- Ja, gisteren toerde ze met de oude mevrouw Van Lowe...
- Dus zij is weêr terug?
- Ja, zij is terug!

Zoo begon het kruisvuur zacht en vlug, als een sport van conversatie.

- En ze wordt door de familie dus weêr ontvangen?
- Ja... En zelfs in Driebergen...
- Is het al twintig jaren...
- Neen, zoolang kan het niet zijn...
- Ze heeft een kind...
- Ja... een jongen... maar niet van Van der Welcke...
- Van een Italiaan, zeggen ze...
- Ja, van een Italiaanschen diplomaat...

Zoo schoot het vlug, knerpend, al vlijmender, tot het als een vuurwerk schitterend en snerpend afging:

- Nu... dàt zal de familie ook niet pleizierig vinden!
- Je hebt maar het gezicht van Van Naghel te zien...
- En van de Saetzema's...
- Waarom haar dan ook maar niet achteraf gehouden...
- Ja, waarom moest ze nu terugkomen?
- Dat is een brutaliteit...
- Ze was al een intrigante, als jong meisje...
- Dat huwelijk met dien ouden De Staffelaer...
- En nu... wat zoekt ze nu weêr in Den Haag?
- Ja, wat zoekt ze nu in Godsnaam in Den Haag.

En zij zochten, wat zij zocht in Den Haag. Zij zochten heel diep, heel ver, - na het schitterende kruisvuur; zij wroetten tusschen elkaâr al het zand om van hunne vermoedens, en stoven het elkaâr om de ooren...

- Ze hadden in het buitenland een heele dure train, en dàt hielden ze niet meer vol...
- Ze wil bij haar moeder zijn, omdat ze bang is, dat, als die doodgaat, er moeilijkheden komen met de erfenis...
- Hij is het, die terug wil, voor een oude maîtresse.
- Zij wil aan het Hof.
- Neen, HIJ wil aan het Hof.
- Ja, ze willen beiden aan het Hof.
- Zij wil aan het Hof...

- Zij wil aan het Hof...
- Zij wil aan het Hof...
- Wat een brutaliteit zoû dàt toch zijn.
- Al was ze nu vroeger in die kringen...
- Is dat geen reden...
- Om er nu...
- Aan te dènken... zich te laten prezenteeren.
- Je zal zien van den winter...
- Ze wil aan het Hof...
- Aan het Hof...
- Maar dat is niet de eenige reden...
- Neen, HIJ is bang, dat zijn ouders hem, zoo veel ze kunnen, onterven...
- En nu denkt hij hen...
- Te verteederen met hun kind...
- Dat zijn kind niet is?
- Wat doet er dat toe?
- Dat weten die oude menschen niet...

En zij zochten, en wroetten het zand, en schoten het kruisvuur af, als een sport voor de thee's en soirée's, in de societeit en op Scheveningen.

- Hoor eens, zeiden anderen; die Van der Welcke, heeft maar gehandeld als een gentleman.
- Wat, er van door te gaan met de vrouw van een ander?
- Neen, maar haar later te trouwen...
- Dat had niemand hem nagedaan...
- Zij is ouder dan hij.
- Zes jaren...
- Neen, vier jaren...
- Niemand had het gedaan.
- Neen, niemand.
- En hij is een verduiveld nette kerel geweest.
- Altijd geweest...
- Altijd geweest.
- Zij, als oudere vrouw, die de wereld kende...

- Heeft hèm, piepjong mensch, gedebaucheerd.

Het klonk alles alsof de jaren, de vele jaren er nooit waren geweest.

- Ja maar, voor een jong vrouwtje... het is soms moeilijk, hoor...

- Waarom heeft ze dan zoo een ouden man getrouwd?

- Uit ijdelheid, niets dan ijdelheid...

Het oordeelde, verdedigde en veroordeelde, alles alsof de jaren, de vele jaren, er nooit waren geweest.

De kennissen van de Van Lowe's of van hunne kennissen, of de familie van hunne familie, waren niet slechter dan andere menschen. Maar zij zagen elkaâr op thee's en soirée's, in de Witte en op Scheveningen, en hunne conversatie moest voedsel hebben. Wat er ook voor groote dingen gebeurden op de wereld, het meest interessante toch was te bepraten, over en weêr, een geval als dat van Constance. Zij haatten noch haar, noch Van der Welcke, en zelfs haar geval was hun interessant, zoo niet sympathiek. Alleen moesten zij niet denken, dat hun geheugen zoo zwak was, en dat zij zich ‘het geval’ niet drommels goed meer herinnerden... Alleen hadden zij niet terug moeten komen in Den Haag, toch weêr schandaal makende in de Haagsche netheid hunner verschillende côterieën; alleen moest er geen sprake van kunnen zijn, dat menschen, die zóo over de tong gingen, er aan dàchten zich te laten prezenteeren aan het Hof...

- En dàt zijn ze toch van plan...

Constance, zacht gelukkig, merkte er niets van; en Van der Welcke, in de societeit meer in de onmiddellijke nabijheid van het kruisvuur, overzag wel eens een blik en gebaar, overhoorde wel eens een woord, maar telde het niet, ook al maakte het hem even kribbig.

IX

Om zijn moeder pleizier te doen, ging Addy, nu hij na de groote vacantie in de derde klasse van het Gymnazium was gekomen,

wel eens op een Zondagmiddag naar zijn neven Van Saetzema, de verhouding een beetje dwingende, want veel sympathie onderling was er niet. En daar hij wel gezien had, dat de drie jongens zijne moeder, in het kleine huis, zeer vermoeiden, hoe gaarne ze ook de verwantschap aanhield, nam hij het maar op als een soort plicht om, bijvoorbeeld, eens om de veertien dagen, naar hen toe te gaan, om met hen te gaan wandelen of fietsen. Zijn aard was meer om zich aan te sluiten bij oudere jongens; op het Gymnazium, had hij een paar oudere vrienden gemaakt, en zelfs Frans en Henri Van Naghel, jongelui van drie-en-twintig en vier-en-twintig, zeiden, dat het wel heel dwaas was, maar dat zij het altijd gezellig vonden, als Addy eens aankwam. Om zijn moeder, die deze ouwelijke neiging echter in hem afkeurde, nu pleizier te doen, ging hij dan wandelen of fietsen met de drie Van Saetzema's, eigenlijk ze als onhebbelijke kinderen minachtende, omdat hij ze zoowel flauw als lummelachtig vond, hun mond nog daarenboven vol vuile praat en smerige blague. Zij hielden niet van Addy, maar toch zagen zij een beetje tegen hem op, juist omdat zij wisten, dat de oudere neven, de Van Naghels, de studenten, Addy, een kind toch als zijzelven, een aardige jongen vonden, terwijl ze hèn eenvoudig als kinderen beschouwden, geen notitie van ze namen. Maar zij begrepen daarom ook weêr niet in Addy, dat hij gaarne in huis kwam bij oom Gerrit, en spelen kon met al die kleine peuters daar... Zij vonden hem een gekke jongen, zij hielden niet van hem, maar de intimiteit met Frans en Henri Van Naghel, gaf Addy in hun oog een soort studentikoze mannelijkheid, die zij stil benijdden. Om dan ook tegenover Addy mannelijk en studentikoos te doen, konden zij, loopende of fietsende, geen vrouw voorbij gaan, of zij hadden een paar vuile woorden onder elkaâr, waardeerende of afkeurende, als jonge viveurs, die er al alles van weten.

Addy dan grinnikte in zijn maag, nooit kunnende uitlachen, ook al wilde hij.

- Jullie schelden mij uit voor een ouwe-heer soms, maar als jullie een vrouw voorbij gaan, praten jullie als ouwe heeren over din-

gen, waar je totaal niets van weet...

- Zoo, weet jij meer dan wij?

- Dat zeg ik niet, maar ik heb er mijn mond niet vol van.

Dan waren zij kwaad, dat hunne wereldwijsheid van vuile woorden geen indruk maakte, en begrepen zij niet, dat Addy zoo rond uit kwam voor zijn onschuld en zijn onwetendheid. Integendeel, over hun onschuld en onwetendheid schaamden zij zich, brandende ze beiden toch zoo gauw mogelijk te verliezen, en nog niet durvende, ook al liepen ze 's avonds al eens door de Spuistraat. En Addy dacht:

- Mama moest ze eens hooren, of 's avonds eens zien slenteren langs de straten... dàn zoû mama niet vragen, iederen Zondag: ben je geweest bij Jaap, Piet en Chris?

En al hielden zij niet van Addy, zij waren toch gevleid, dat hij kwam en vroeg: gaan jullie van middag fietsen... Zij hielden niet van hem, en onder elkaâr gaven zij hem allerlei bijnamen: ouwe heer, de baron, de Italiaan... Dan zei Marietje, zacht:

- Waarom praten jullie altijd zoo onaardig over Addy?

En dan lachten de drie broêrs en plaagden Marietje, dat ze verliefd was op ‘den baron’.

Maar Marietje, zestien jaren, haalde de schouders op, voelend zich al een dame; over een jaar ging zij naar de kostschool, bij Kleef. Neen, zij zestien, was niet verliefd op een neefje van dertien, op een kind, maar zij vond hem toch een aardige jongen. De drie broêrs en hunne kennissen hadden nooit nog met haar gedanst, of gepraat, of gefietst, of wat ook, en Addy was voor haar als een kleine galante cavalier. In het drukke, luidruchtige schreeuwerige huishouden, was het meisje een beetje zwak, een beetje bleek, een beetje stil, altijd geweest, als een kleine zachte verschoppeling die niet opkon tegen de harde stemmen van mama en de zusters, en tegen de bruske sterke jongensgebaren der broêrs, en Addy sprak zoo aardig, zoo gezellig, zoo beleefd, zoo galant - zoo heel anders dan Chris en Piet en Jaap...

- Verleden Zondag is de Italiaan er niet geweest...

- Dan zal hij van middag wel komen...

- Hij komt altijd om de veertien dagen...
- Dat is volgens de Italiaansche methode...
- Waarom noemen jullie Addy toch altijd de Italiaan? vroeg Marietje.

Nu proestten alle drie onder elkaâr.

- Dat heb jij niet te weten...
- Dat mag jij nog niet weten...
- Ik vind het een flauwen bijnaam, zei Marietje; die niets beteekent.

Zij proestten weêr, gewichtig en wereldwijs.

- Dat is omdat jij het niet weet.
- Als je het weten kon, zoû je den naam geestig vinden.
- Het is een verdomd geestige naam.
- Hè, Chris, wat vloek je...
- Wil je weten waarom Addy de Italiaan is?

Ze haalde de schouders op, jonge dame.

- Ik vind jullie flauw, net kinderen. Die naam beteekent niets.

Zij proestten weêr.

- Weet je niet wat ze doen in Italië?
- In Rome...??

Zij zag ze aan, haar lummels van broêrs; zij herinnerde zich vaag te hard-op gefluisterde toespelingen op tante Constance, op dien tijd, toen ze nog was geweest de vrouw van den gezant te Rome, van dien ouden oom De Staffelaer, dien zij nooit gekend had.

- Nou, zeg eens... wat denk je, dat die naam beteekent...?

Zij werd zenuwachtig, vreezende, dat zij iets vies' bedoelden, dat zij niet begreep.

- Ik weet het niet, en het kan me niet schelen...
- Dan moet je ook niet den naam flauw vinden...

Nu was Marietje toch geinteresseerd en daarom vroeg zij later aan Caroline:

- Weet jij waarom de jongens Addy de Italiaan noemen?
- Uit flauwiteit, zei Caroline.
- Neen, er moet wel een reden voor bestaan, maar ze wilden het mij niet zeggen.

Nu was Carolientje ook geintrigeerd, en zij vroeg later aan hare moeder:

- Waarom noemen de jongens Addy toch de Italiaan, mama?

- Dat weet ik niet, zei Adolfine brusk.

Maar de meisjes, nieuwsgierig, bleven praten over den bijnaam, en zij vroegen Karel uit, en ook Marianne en Marietje van Naghel.

Neen, ook die begrepen niet wat die bijnaam bedoelde. Maar Karel wilde er achter komen, en hij kwam er achter.

- Ik weet het, zeide hij toen, tot zijn zusje, Marie.

- Nu weet ik het, fluisterde toen Marie tot de nichtjes Van Saetzema.

Maar Marietje Van Saetzema begreep nog niet heel goed, hoe het was, maar zij wilde dat niet laten blijken, omdat Caroline haar dan weêr zoo naïf had gevonden. Als tante toch nooit getrouwd was geweest met een Italiaan, kon zij toch geen zoon hebben, die een Italiaan was...

De bijnaam bereikte Herman Ruyvenaer, den jongsten zoon van oom en tante, een magere kleine bruine sinjo van vijftien, en hij vertelde van den bijnaam thuis aan zijn zusters, Toetie, Dot, Pop.

- Allah, toch te èrrg, zeiden de meisjes.

- Toch schandà-ligh van die kinderen, mama; hoor toch eens...

- Ach neènn... ik gheloof niet, zei tante Ruyvenaer, toen zij hoorde. Praatjes, sègh, kassian Constàns.

Maar Ruyvenaer zeide haar, dat het zoo was.

- Maar hoe weet jìj?

- Van Adolfine zelf.

- Ach wàt, zij is toch niet bij gheweest...?? Kassian toch, dat kind, en die moeder.

En tante Lot en de meisjes geloofden niet, verontwaardigd, en tante noemde haar man: ouwe wijf! Maar de bijnaam was dikwijls op de lippen van de jonge neven en nichtjes en van hun kennissen, en op school. Eens meende Addy een jongen hem te hooren uitschelden:

- Italiaan!

Hij begreep niet, eigende zich zelfs het woord niet toe, en liep door...

Eens echter met de jongens Van Saetzema fietsende, langs den Wassenaarschen weg, maakte hij zich kwaad, omdat Jaap met alle geweld een kat poogde te overrijden.

- Laat het beest nu met rust! riep Addy uit, woedend; of ik sla je op je smoel.

- Zoo? raasde Jaap op. Zoû jij dat doen... Italiaan?

Addy begreep nog niet. Maar het was of hij den naam zich herinnerde nog eens te hebben gehoord: hij kon zich zoo gauw niet herinneren dat van dien eenen jongen...

- Waarom zeg je Italiaan? vroeg hij.

De andere jongens waren geschrikt, trokken Jaap aan zijn mouw.

- Dat komt er niet op aan! bromde Jaap, in de war. Jij zegt wel, dat je mij op mijn smoel wilt slaan...

Maar Addy, in een flits, herinnerde zich nu den jongen, en den roep door de straat bij school:

- Italiaan!

- Zeg op! riep hij. Waarom noem je me Italiaan?

Chris en Piet smoesden.

- Zanik nou niet... hij zegt maar wat...

- Maar waarom Italiaan?

- Om niks... om niks.

- Jawel... ik wil het weten...!

- Maak je nou niet razend... om niks...

- Zeg op! riep Addy, rood.

En hij vloog Jaap naar de keel.

- Verdomme dan toch! riepen de andere jongens.

Maar Jaap en Addy worstelden. Hun jongenshaat, plotseling, sloeg uit.

- Zeg op... waarom noem je me Italiaan?

Addy was heel sterk, sterker dan Jaap, die anderhalf jaar ouder was, en grooter. Hij had hem al onder: zijn kleine harde vuisten

om Jaaps keel, en hij worgde hem bijna. De andere jongens trokken hem af...

- Schei nou uit, zeg... verdomme dan toch!

Zij trokken Addy van Jaap los en Jaap, razend, omdat hij verloren had, paarsch rood, half stikkend, niet kunnende inhouden zijn haat, riep nu uit:

- Omdat... jij niet de zoon van je vader bent...

- Hoû toch je bek! raasden Piet en Chris tegen Jaap.

Maar het woord was er uit, en Addy was als dol.

- Lammeling... lammeling... krijschte hij.

En hij wilde weêr zich gooien op Jaap...

De twee andere jongens hielden hem tegen... En een gevoel van redelijkheid, plotseling, kwam Addy's drift sussen... hij zoû zich niet zoo laten gaan... tegenover dien làmmeling... van een Jaap. Als die jongen nijdig was, wist hij zelf niet wat hij maar riep en raaskalde: Italiaan, en niet de zoon van je vader...

Addy haalde de schouders op.

- Ik bedank er voor nog meer met jullie te fietsen... ik kan mijn Zondagmiddag beter gebruiken dan met katten te plagen en te schelden en te vechten.

En hij sprong op zijn fiets en reed weg.

- Italiaan! krijschte Jaap nog na, alles vergetend, behalve zijn haat.

Addy keek om, en hij zag nu, dat Chris en Piet, Jaap eenvoudig ranselden, beiden razend.

Hij reed weg, zich beheerschend in zijn zenuwen... Neen, hij kon niet meer, voor mama's pleizier, zijn vrije middagen bederven, met die onhebbelijke jongens. Het was nu uit, hoor! En, dat voelde hij, zij hielden evenmin van hem, als hij van hen... Toen, plotseling, dacht hij weêr aan het vreemde woord, het scheldwoord, en aan den jongen, die op straat het al eens had geroepen. Toen had hij niet kunnen denken, dat die jongen doelde op hem...

Hoe hij zich ook poogde kalm te houden, hij was nog te opgewonden om naar huis te gaan, en, misschien, papa of mama te ontmoeten.

Hij reed dus naar het Bezuidenhout, hopende Frans van Naghel daar aan te treffen. Henri was niet in Den Haag, bleef in Leiden, werkte druk...

Hij vond Frans thuis, in de zitkamer van de studenten, rookende met een paar vrienden. Frans, dadelijk, zag, dat Addy heel ontstemd was.

- Kom, wat is er, vadertje...

En hij nam Addy apart.

- Ik heb gevochten met dien lammeling van een Jaap... Hij schold me uit... voor Italiaan. Frans... weet jij waarom...

Frans ontstelde, en Addy nu, merkte het op, werd achterdochtig...

- Om niets, hoor, vadertje: flauwiteit...

- Neen, Frans, er moet een reden zijn voor dien naam, en die reden wil ik weten...

- Kom, trek je toch niet aan...

- En de andere jongens ranselden Jaap af, omdat hij het zei... En toen zei Jaap ook nog...

- Nou, wat zei Jaap dan nog meer, vadertje?...

- Dat ik niet was... de zoon van mijn vader...

Plotseling, terwijl hij zich uitstortte in de sympathie van Frans, lichtte het bij hem op... Hij herinnerde zich, vaag, treurigheden van mama, scènes met papa, die eerste dagen in Den Haag, toen hij in zijn moeder iets gemerkt had, vaag, alsof zij vergeving vroeg, zich vernederende voor grootmama, voor de ooms en de tantes... en dat alles in verband met het vroeger verblijf, van papa en mama in Italië, in Rome... deed voor hem opglimpen als weêrschijn van wreede waarheden... Terwijl hij Frans aanzag... glimpte het wreed in hem op... Hij had voor zijn jaren veel gelezen; de school, zijne schoolkennissen hadden al dadelijk verborgenheden des levens aan hem ontdekt, al was hij nog een jongen, al was hij nog een kind, met zijn kinderonschuld in zijn ziel en zijn oogen, met het zachte waas van die onschuld over zijn kindervel en zijn kindergemoed, ook al had hij iets van een kleinen man. En, plotseling, zag hij alles... de woede van de jongens, omdat Jaap

zich verraden had, hunne verwarring, en nu de verwarring van Frans...

- Niet de zoon van je vader, herhaalde Frans... Ze zijn idioot, die drie lummels... Kom, Addy, bemoei je voortaan maar niet veel met die boerenkinkels... Als zij grof worden, worden zij héel grof... en weten zij niet meer wat zij zeggen...

- Ja... zei Addy, plotseling voorzichtig... Dat zal het wel zijn. Zoo is het...

- Kom Addy... ga je meê wat loopen, met de beide Hijdrechts... We hadden gedacht naar de Witte te gaan, maar als je meêgaat, vadertje... kom, dan gaan we wat naar Scheveningen.

Hij voelde plotseling heel scherp, het kind, en hij hoorde in Frans' toon als een medelijden... Hij begon zich heel ongelukkig te voelen, om dat medelijden, hield zich krampachtig in om niet te snikken, slikte het alles in... dat van Italië,... en dat hij niet was het kind van zijn vader... En hij weifelde, of hij zich maar ergens verbergen zoû, heel alleen... of sympathie zoû blijven zoeken... bij Frans.

- Kom, ga maar meê, vadertje... zei Frans; dan gaan we naar Scheveningen.

En vlug waarschuwde hij even de twee andere studenten, de Hijdrechts.

- Dan laat ik mijn fiets hier, zei Addy.

Hij ging meê met de drie jongelui, die, om hem, niet naar de Witte gingen, en zij wandelden nu naar Scheveningen. En het was alsof hij ook in de stemmen der Hijdrechts hoorde dat medelijden... Toen, op den Nieuwen Weg, plotseling, zag hij de drie Saetzema's terug rijden naar Den Haag.

- Daar heb je de drie heeren, zei Frans.

De drie jongens groetten vluchtig...

- Bejour!... maar Addy groette niet terug...

Te Scheveningen was het heel vol, veel Zondagsche menschen, maar de Hijdrechts waren wel leuk, en Frans was altijd aardig...

Het was al laat, bij zessen, toen hij naar huis woû gaan.

- Nou dag vadertje, nam Frans afscheid.

Hij drukte Frans de hand, had hem willen bedanken voor de wandeling, maar om dat medelijden van Frans werd hij trotsch, en kon niet...

- Ik zal morgen mijn fiets komen halen, zei hij alleen, dof.

En, alleen, langzaam ging hij naar huis. Het was of hij niet kon naar huis toe, of hij nog ergens had heen willen loopen, om maar niet naar huis behoeven te gaan. Het was, of hij, plotseling, een zwaar leed, te zwaar voor zijn jaren, heel stil meê moest sjouwen, en of het lag op zijn borst, op zijn keel, op zijn adem... Maar eindelijk toch, bij half zeven, kwam hij thuis.

- Wat ben je laat, Addy, zei Constance ontstemd. We wachten al een half uur op je... Ben je geweest bij de drie jongens?

- Ja, zei Addy.

- O, dan is het wat anders, vergoêlijkte Constance dadelijk.

Zij zetten zich aan tafel, maar Addy was stil, at niet.

- Wat is er, mijn jongen? vroeg Van der Welcke.

- Niets, zei Addy.

Maar de ouders kenden hun kind niet zoo, en zij hielden aan, wat er toch was...

- Ik heb met Jaap gevochten, zei Addy.

Constance, al een beetje ontstemd, stoof op, dadelijk.

- Gevochten? Gevochten? Waarom nu toch weêr, Addy? Er is altijd iets met de drie jongens.

- Om niets... ontweek Addy.

- Kom, zei Van der Welcke; jongens vechten wel eens...

Maar Addy sprak niet, bleef stroef, stilzwijgend. Hij antwoordde niet meer, wilde niet zeggen, waarom hij gevochten had, met Jaap. En, redelijk, probeerde hij iets te eten, om zijn moeder niet zenuwachtig te maken, maar het eten stikte zijn keel. Zij haastten het maal af. Addy somber, was alles somber, was er niets, was het leven de grauwe moeite niet waard, was Constance's zacht en nieuw geluk weg, weg...

- Gaan we nog even fietsen, mijn jongen, zei Van der Welcke; of ben je moê.

- Ja, ik ben moê...

- Denk er aan, Addy, zei Constance koel; dat we van avond naar grootmama gaan, en verkleed je dus, niet waar...

- Ja...

Hij stond op, ging naar boven, naar zijn jongenskamer, niet wetende, wat te zeggen meer, wat te doen met zichzelven, hoe zich te zetten, welk boek te nemen, blijvende staan doelloos, verslagen, in het midden van zijn kamertje, met dat opgekropte leed van een heelen middag, zwaar op zijn borst en zijn adem: dat leed, dat hij meê gesjouwd had met Frans en de Hijdrechts naar Scheveningen, stil, zonder te snikken, tusschen al die drukke, drukke Zondagsmenschen.

Hij stond daar doelloos, verslagen, toen de deur openging, en Van der Welcke binnenkwam.

- Kom Addy, mijn jongen... Zeg nu toch eens aan je vader... wat is er?

- Papa, begon hij, nu smachtende, brandende, om te weten.

Maar hij kon niet verder. Het was zijn eerste verdriet, en het was zoo zwaar, zoo verstikkend zwaar.

- Kom, mijn baasje, wat is er?

- Papa...

- Zeg het dan, kom, zeg het dan.

- Papa... ben ik niet...

- Wat, Addy...

- Papa... ben ik niet... je kind?

Van der Welcke, verbaasd, zag hem aan.

- Wat zeg je? vroeg hij, en begreep niet.

- Neen, niet waar,... Ja, ik weet het nu...

- Zeg, Addy, wat mankeert je?

- Ik ben niet je... kind, niet waar.

- Ben je niet mijn kind??

- Ik ben het kind... van een Italiaan?

- Van een Italiaan?

- En daarom noemen ze me:... de Italiaan.

Van der Welcke, verbaasd, wist niets te zeggen. Hij staarde Addy aan, en zijn stilzwijgen was voor Addy bekentenis.

- Ik ben... wel het kind van mama, nietwaar... maar niet van u... Ik ben het kind van een Italiaan.

- Mijn jongen... wie heeft je dat gezegd...

- Jaap...

- Maar Addy... het is niet waar!

- Dat... zegt u maar... niet waar... het is wèl waar...

Van der Welcke, plotseling, nu ziende het groote leed, na zijn eerste verbazing, pakte zijn kind in zijn armen, en, op den grooten stoel, nam hij hem op zijn knieën.

- Addy... Addy... ik zweer het je... het is NIET waar! Mijn kind, het is niet waar... je bent MIJN kind, je bent MIJN jongen... je bent van mij, je bent van MIJ!

- Is het heusch waar...

- Je bent van mij, je bent van mij, Addy... Ze liegen, ze liegen! God... mijn kind, zoû ik anders zoo dol veel van je houden!

En hij perste zijn zoon aan zijn borst, vast de beide armen om hem heen.

- Papa... kan ik er op aan...

- Ja, ja... mijn jongen... God, die ellendige menschen... Wie zeggen dat toch, en waarom zeggen ze dat... En het is een leugen, Addy, ze liegen, ze liegen... Je bent mijn kind, van mij, van mij alleen, mijn zoon, en de zoon van mama... mijn kind, mijn lief kind... Zouden we anders... je beide ouders... je vader en je moeder, zoo dol... zoo dol van je houden!

Nu geloofde Addy, en hij snikte los. Hij barstte los, hij kon zich niet meer houden, en het was als snikte hij voor het eerst van zijn jongensleven... Hij smolt nu weg, heel zijn jonge kleine mannelijkheid van natuur smolt weg, en hij werd week als een kind, omdat papa het verzekerde: dat hij de zoon was van papa en mama, en omdat hij papa, nu, geloofde. Hij snikte, en het was of Van der Welcke Constance zelve hoorde snikken, in eene harer opgewondenste buien. Hij snikte razend aan de borst van zijn vader, Van der Welcke klemmende in zijn kleine, sterke armen, tot zijn vader er als bijna in stikte.

- Vadertje, mijn vadertje! hokte hij uit. Ben ik je kind? Ben ik je

kind nu heusch? O, zeg het nog eens, ben ik je kind... Een middag lang, vadertje, heb ik gedacht, dat ik je kind niet was! Een middag lang heb ik rondgeloopen met Frans en met de Hijdrechts, en ik dacht, dat ik je zoon niet was. En ik had maar niet willen terugkomen, naar huis, omdat ik dacht, dat ik je zoon niet was. Ik had maar ergens weg willen gaan, omdat ik dacht, dat ik je zoon niet was. Vadertje, zeg, ben ik je zoon? O, ik had het zoo vreeslijk gevonden... als ik je zoon niet geweest zoû zijn! Ik had het zoo vreeslijk gevonden, omdat ik zooveel van je hoû... en omdat het dan alles voor niets was geweest, niet voor mijn vader... Ze zeiden, mijn vader was een Italiaan, en jij, je was mijn vader niet... Zeg nog eens, vadertje, ben je mijn vader?

- Ja, mijn kind, ik bèn je vader...

Hij zeide het nu met zóo vaste overtuiging, dat Addy geheel geloofde. Maar hij klemde nog zijn vader vast aan zich, als wilde hij hem niet meer los laten.

- Addy... hoe is het mogelijk... dat je het een oogenblik hebt geloofd...
- Maar waarom zeggen de menschen het dan...
- Omdat zij nijdig zijn.
- Waarom zeggen de menschen het dan...

Er was nog een achterdocht in hem... Als hij niet de zoon was... van een Italiaan... waarom praatten de menschen dan over zijn ouders verleden... jaren geleden... in Rome. En hoewel hij papa nu geloofde, was er toch nog in hem veel achterdocht, en telkens dacht hij in zich:

- Maar waarom zeggen de menschen het dan...

Het woelde in hem voort... dat er toch iets was... dat papa verzweeg. Maar hij geloofde, hij wilde papa gelooven... ja... ja... hij was papa's kind... En dat was zijn groote tevredenheid na het een dag lang geleden zware leed: dat hij papa niet voor niets had liefgehad: dat hij het kind was van den man, dien hij liefhad...

- Addy...!

Het was Constance, die beneden riep.

- Stil... zei Van der Welcke. Mijn jongen, stil... Zeg niets aan

mama... laat mama niets merken... want het zoû haar zooveel verdriet doen... noodeloos... en je gelooft me nu niet waar... Je gelooft me nu... als ik je verzeker, dat ik onmogelijk, Addy, onmogelijk anders zooveel van je zoû kunnen houden...

Ja, hij geloofde nu zijn vaders ernstige verzekering, die hij waarheid voelde; hij geloofde, maar toch... toch was er iets... Maar hij wilde nu niet meer vragen; papa zelve was heel ontroerd, te ontroerd... en zij moesten uit... naar grootmama, omdat het Zondag-avond was.

- Addy!!

- Ga nu... Addy... mama roept je...

Hij ging naar buiten op den corridor.

- Ja mama, wat is er?

- Ga je je nu kleeden?

- Ja, ik ga me kleeden, mama...

Hij werd weêr een kleine man, al stonden zijn oogen nog toegeknepen en rood van het huilen.

Hij omhelsde nog eens heel hard zijn vader.

- Vadertje... vadertje... ik geloof je!

- Mijn jongen... mijn jongen... mijn jongen...! Ga nu, mijn lieveling... ga je nu wasschen, ga je nu kleeden... en laat mama niets merken, niet waar.

Neen, hij zoû niets laten merken en hij zoû zich goed wasschen, in veel water, zijn kloppend hoofd, en zijn brandende oogen.

- Ellendige menschen... ellendige menschen! vloekte Van der Welcke in zich en balde de vuisten.

Constance, beneden, al gekleed, wachtte hen, een beetje ontstemd, omdat Addy zoo laat was gekomen, omdat hij gevochten met Jaap had, omdat hij niet had willen eten...

- Hier ben ik, mama...

Er was hem niets aan te zien; hij zag frisch en ernstig in zijn nieuwe blauwe pak, zijn toon was lief verzoenend. Haar gelaat verhelderde dadelijk.

- Zeg nu eens, Addy, waarom heb je gevochten met Jaap.

- Om een jongensreden, mama... om niets... heusch, om niets...

Om een kat, die Jaap plaagde... en dat kan ik niet velen... Geef mij een zoen, mama.

Hij kuste zijn moeder heel innig, omhelsde haar in zijn krampende armen... Hij zoû haar alles vergeven hebben, als het waarlijk zoo geweest was... als hij geweest was... de zoon van een Italiaan... maar het zoû hem een eeuwig leed zijn geweest... als zijn vader niet zijn vader geweest ware.

X

Hoewel Van der Welcke zich ter wille van mama Van Lowe Zondag-avond had ingehouden, was hij zeer getroffen door Addy's verdriet, en door wat men, geniepig, in Den Haag, van hen scheen te kwaadspreken, zoodat hij den volgenden morgen naar het Departement van Justitie ging, en Van Saetzema te spreken vroeg, en hem ronduit verzocht, zijn zoon Jaap over zijn nijdigen laster te bestraffen. Van Saetzema, in de war, door Van der Welcke's hoog en beslist optreden, stotterde dik, sprak thuis met Adolfine, droeg de zaak over aan zijn vrouw, die wel tegen Jaap te keer ging, dat hij zoo dom was geweest, maar tevens dagen lang in huis een drukke emotie over het incident verwekte, emotie, die tot de Van Naghels, de Ruyvenaers, Karel en Cateau, Gerrit en Adeline, Paul en Dorine, doordrong, zoodat ieder er over sprak, en wist van het voorval, behalve mama Van Lowe, die men altijd spaarde, en Constance zelve... Van der Welcke een paar dagen later, vroeg nog eens aan Van Saetzema, of hij Jaap zijne onbehoorlijkheid goed onder het oog had gebracht, en toen hij in Van Saetzema's dik gestotter een zekere, alles maar wegwisschende vaagheid opmerkte, werd Van der Welcke - van natuur opvliegend - kwaad, en zeide dat hij het Jaap dan zelf wel zeggen zoû... En waarlijk op dien avond - drie dagen na den bewusten Zondag - ging Van der Welcke naar de Van Saetzema's, was heel beleefd tegen Adolfine en haar man, maar zeide Jaap in de prezentie zijner ouders, dat, als hij het nog eens waagde lasterlijke toespe-

lingen tegen Addy te zeggen, hij, zijn oom Van der Welcke, hem een pak ransel zoû geven, dat hem zijn heele leven zoû heugen. Van Saetzema werd in de war; niet gewend aan zulke rondheid, stotterde hij dik, onhandig blubberende met zijn verzoenende woorden, en Adolfine zei Van der Welcke, dat zij wel zelve haar kinderen zoû bestraffen, als zij dat noodig vond... Van der Welcke wist echter koel en beleefd te blijven tegen de ouders, maar herhaalde Jaap, dat hij wist waar het op stond. En de heele familie, spoedig, wist, dat Van der Welcke bij de Van Saetzema's geweest was, en Jaap had gedreigd - en zij hadden er allen hunne meening over... Alleen mama Van Lowe wist niets, altijd uit een soort reverentie gespaard door alle hare kinderen, in wat ook van familie-incident, zoodat zij eigenlijk altijd leefde en over hen heen tronen bleef, in de illuzie der goede verstandhoudingen en nauwe banden - en Constance ook wist niets, zacht gelukkig, zacht voldaan, met die vriendelijke weemoedige kalmte over haar gezicht en in haar ziel, die de weêrspiegeling was van hare stemmingen. Den volgenden Zondag echter, aan het lunch, alleen wetende, dat Addy nog boos was op Jaap, zeide zij:

- Addy... zoû je nu van middag niet maar eens naar de drie jongens gaan, en het bijleggen met Jaap?

Maar Addy weigerde beslist.

- Mama, ik wil anders alles doen om u pleizier te doen, maar ik ga niet meer naar die jongens...

Constance werd driftig.

- Dus om wat je zelf noemt een jongenstwist... over een kat... wil je je brouilleeren met de kinderen van een zuster van mama.

Addy schrikte: het was waar, die oorzaak leek zoo onredelijk...

Maar Van der Welcke, deze dagen, ook ingehouden, nerveus, zeide trillende:

- Ik verkies ook niet, Constance, dat Addy meer met die jongens omgaat...

Zijn beslist woord deed haar drift opzieden, en de zachte kalmte was weg...

- En ik verkies, riep zij uit; dat Addy die brouillerie bijlegt!

- Mama, heusch, ik kan niet.

- Constance, het is onmogelijk...

Hoewel zij beefde in haar zenuwen, was er iets in hun beider beslistheid, dat haar kalmeerde. Maar zij werd achterdochtig.

- Zeg me, waarom je gekibbeld hebt. Als je het onmogelijk kunt bijleggen, is het niet om een kat.

- Laat ons, als het mogelijk is, eerst rustig eten, zei Van der Welcke. Ik zal je straks alles zeggen, als je ten minste kalm kunt zijn.

Hij begreep, dat hij haar niet meer in onwetendheid kon laten. Zij verzamelde haar geestkracht om rustig te blijven. Na het lunch, alleen met haar man, vroeg zij:

- Zeg mij nu, wat er is...

- Op één voorwaarde, dat je kalm blijft... Als het eenigszins mogelijk is, wil ik geen scène. Al was het alleen om ons kind, dat veel heeft geleden.

- Ik ben kalm... Zeg het mij... Waarom heeft hij geleden?

Hij zeide het haar, nu. Zij bleef kalm. Zij had eerst nog, uit geest van tegenspraak, willen vergoêlijken, maar een diepe neêrslachtigheid zonk in haar, toen zij dacht aan hun kind, en dat hij geleden zoû hebben. Zij voelde, heel kort, een vlijmende pijn na, een twijfel, of het niet heel verkeerd was geweest, dat zij terug was gekomen, in haar land, in haar stad, te midden van al de haren. Maar zij zeide alleen:

- Kwaadspreken... dat schijnen de menschen overal te doen...

Nu zij kalm scheen, wilde hij haar ook alles zeggen, en vertelde haar, dat hij geweest was bij de Van Saetzema's en Jaap had gedreigd.

Haar drift ziedde even op, maar viel dadelijk neêr, in de diepe neêrslachtigheid, die haar plotseling als verlamde, zoo moedeloos maakte, dat zij niet wist, wat, hoe. De vlijmende pijn na, en de twijfel weêr, of het niet heel verkeerd was geweest...

Maar zij uitte dien twijfel niet, en zij ging alleen naar de ‘torenkamer’, waar haar kind nog was...

- Ga je uit, Addy? vroeg zij vaag, kalm in hare neêrslachtigheid.

- Laten wij samen uitgaan, mama, zeide hij.

Zij glimlachte, blij, dat hij zijn Zondagmiddag gaf aan haar, met die rechtvaardigheid, waarmeê hij zijn gunstjes verdeelde. Zij stond voor hem, haar blik vaag, en nu vochtig, de glimlach toch nog om haar mond.

- Is dat goed, mama?

Zij knikte van ja. Toen knielde zij neêr bij het kind, waar hij zat, met zijn boek in de handen, en het was als maakte zij zich heel klein, als kroop zij ineen, en zij legde haar hoofd op zijn kleine knieën, sloeg haar arm om hem heen. Zij weende heel zacht in zijn schoot.

- Kom, moesje, wat is er...

Zij wist nu, wat hij geleden had, een leed, bijna te zwaar voor zijn leeftijd. Zij had hem bijna vergiffenis willen vragen, maar zij dorst niet. Zij zeide alleen:

- Addy, je hebt papa wèl geloofd, niet waar?

- Ja...

- En mij, geloof je mij ook, als ik je ook nu zeg... dat het niet waar is... wat de menschen vertellen.

- Ja... Ik geloof u...

Hij geloofde haar, en toch bleef een achterdocht in hem na... Er was iets, al was dàt niet waar. Er was iets. Maar hij vroeg niet wàt het was, uit eerbied voor die verleden jaren, de eigen jaren zijner ouders.

- Mijn kind! snikte zij, steeds in zijn schoot. Zeg me, mijn kind, heb je verdriet gehad?

Hij knikte even van ja, en drukte haar tegen zich aan, hief haar op, nam haar tegen zich op zijn knieën, met de liefkoozing van een kleinen man... Zij sloot de oogen, aan de borst van haar zoon. Zij voelde zich zoo loom van neêrslachtigheid, dat zij daar had willen blijven liggen. Het was of de illuzie begon in een te brokkelen, als een geliefd huis van sympathie, waar geen sympathie bleek te zijn.

- Laat grootmama er niets van merken, vroeg zij, heel zacht.

Hij beloofde.

Zij wilde de oude vrouw haar geluk laten in de illuzie - van het

geliefde huis van sympathie. De hare, hare illuzie brokkelde in... Toen meende zij, dat zij overdreef, te zwaar telde, alleen omdat een onaardige jongen haar kind had doen lijden.

- Daarom zijn ze niet allen zoo, dacht ze nu, en riep zich weêr voor den geest, de illuzie van dat groote, geliefde Huis, waarheen zij zich gesmacht had in den eenzamen vreemde.

- Kom, mama, laat ons nu uitgaan.

Zij liet hare omhelzing zakken, stond, glimlachend door tranen, op van zijn schoot, en ging om zich te kleeden.

- Hoe klein zijn wij allen, dacht zij. Wat zijn wij kleine menschen, en wat hebben wij kleine zielen... Is dat... lèven? Of... is er iets anders...

XI

Het kind was ernstig geworden. Want dat kleine voorval was meer voor hem geweest dan een twist met een neef over een scheldwoord; het had hem - al niet jong voor zijn jaren - in eens als een venster geopend, een kijk gegeven op de menschen rondom hem heen, de groote, oudere, volwassen, ernstige menschen, de menschen tot wie hij later - groot, oud, volwassen - behooren zoû, en daarbij had het hem gegeven zijn eerste zware leed. Het kind was ernstiger geworden, ernstiger dan het al was, nu dat hij, kalm, met Frans van Naghel er nog eens over gesproken had, en dien had gezegd, dat hij zijn vader had uitgevraagd, en dat de bijnaam louter laster was. En wat frisch en donzig was in zijn kinderziel, die was als de ziel van een kleinen man, was door dien laster niet alleen beleedigd, en werd er niet alleen door bezoedeld en ontwijd, maar ook verschrikte die frissche donzige ziel van kleinen man, verbaasde ze zich, ontstelde ze, en begreep niet, waarom lasterden de menschen rondom hen heen: de menschen, naar wie mama zich gesmacht had, omdat zij ze, eenzaam, zeer miste, en omdat zij in zich voelde, een vreemd gevoel: liefde voor familie. Waarom, waarom lasterden de menschen? Waarom spra-

ken zij kwaad? Want hij voelde nu, dat zij hem allen wisten, dien bijnaam, en misschien, dat zij den laster, terwijl zij allen lasterden, allen een beetje geloofden. Wat hadden zij er aan, wat voor goeds, of voor moois, deed het hun, als zij lasterden met louter laster...? En de achterdocht bleef hem na, want als dàt dan niet waar was, wat was er dan waar in het leven van zijn ouders... Hij voelde, dat er in hun verleden IETS geweest was, iets, dat nooit geheel was verdwenen, iets, dat nog altijd verbitterde hun beider bestaan, iets, dat misschien wel de oorzaak was van hun onverzoenlijke oneenigheid. En zoo pijnlijk voelde het kind dit aan, in zijn nieuwen ernst, omdat hij niet wist, - dat hij eens, alleen met zijn vader, kroop op zijn knieën, en hem eenvoudig vroeg, het hem te zeggen, wat het was. Hij was een kind, want nog zat hij op den schoot van zijn vader, sterke jongen toch al, maar klein voor zijn jaren, en, hoe ernstig ook, nog met geheel het frissche dons van zijn kinderlijkheid over zijn wangen en over zijn ziel. Wel vroeg zijn vader al, mijn jongen, ben je niet te groot om op den schoot van je vader te zitten, maar hij - zichzelven vond hij er nog niet te groot toe. Het ernstige en het heel jeugdige, het mannelijke en het kinderlijke mengelden in hem, en al was hij een kleine man, hij was ook nog een jongen; al was hij ernstig, hij bleef nog een kind. Hij zat op zijn vaders knieën, en hij vroeg hem, - ernstig - hem te zeggen, wat het dàn was, als het niet waar was, wat de menschen lasterden, want hij voelde, dat er IETS was... En hij zag in de oogen zijns vaders, het niet te vragen, en zijn vader zeide hem, dat hij te jong was om al alles met hem te kunnen bepraten. Toen zweeg hij stil, drong niet aan, maar de achterdocht verliet hem niet, en... nu wist hij zeker, dat er IETS was... omdat zijn vader gezegd had, dat hij te jong was, er met hem over te praten.

Zoo was het kind ernstig geworden, en als Van der Welcke uit de societeit kwam, aan tafel, vond hij niet meer zijn vroolijke Addy, die zoo gezellig kon praten, en de leêgte vullen tusschen hem en Constance, met zijn prettige jongensspraak. Het kind zat stil, at stil, zijn jonge ziel vol van de achterdocht, vol van de stille vraging, wat het dan toch wèl was, als het niet waar was, wat de

menschen lasterden... Zoo innig hield met zijne liefde hij van hen beiden, zijn beide arme ouders, van zijn moeder en van zijn vader, zóo innig, dat hij niet had zeggen gekund van wie het meeste: soms van zijn moeder, soms van zijn vader... Zóo innig hield, met zijne liefde, hij van hen, en dat hij niet wist dàt van vroeger, maakte hem diep bedroefd - omdat hij zóo, onwetend, niet meer leefde met hen. Hij wenschte nu ouder te zijn om met hen meê leven te kunnen, om het recht te hebben te weten. En wàt hij wist, woog hij, in zijn naar zekerheid verlangende ziel: hij wist, dat mama vroeger al eenmaal getrouwd was geweest, en gescheiden was van dien man, over wien zij nooit meer sprak. Had hij aan haar misdaan, had zij hem ongelukkig gemaakt... hij wist het niet en het brandde hem om te weten... En zijn verlangen was geen ziekelijke nieuwsgierigheid, maar het gevolg van zijn vreemde opvoeding: zijn verlangen was, natuurlijkweg, nu zijn eerste verdriet geworden omdat zijne ouders, beiden, hem altijd hadden beschouwd, bijna als meer dan hun kind, als hun kameraad, als hun troost, als hun hartstocht - tot wien geheel de drang van hun beider leven ging... Dat Constance snikte op zijn schoot, dat Van der Welcke hem aanbad als zijn innigste vriend - het kind, het jonge kind - had zijn ernstige ziel nog ernstiger gemaakt, en zoo diep als een klein klaar meer, en het had niet anders gekund, dan na den eersten schok, en het eerste leed, zouden bij hèm vragen en verlangens oprijzen... die tot andere kinderen nog niet spreken. Zijn natuur was gezond, de natuur van een gezonde kinderziel, in een rustig evenwicht van vroege en sterke mannelijkheid, maar zijn leven tusschen zijne ouders - opvoeding was het niet te noemen - had hem genoeg ontzenuwd om hem nu te laten trillen van weten-willen. Somber waren de malen en Constance vroeg het Van der Welcke waarom het was, dat Addy zoo somber was, zoo niet als zij waren gewoon. Nu het kind somber was met die nieuwe, vreemde en ernstige somberheid, zochten zij beiden elkaâr meer dan zij ooit hadden gedaan, spraken zij met elkaâr, en kalm, en zonder driftige scènes... Nu het kind nòg leed zochten zij beiden, samen, naar een oplossing hem niet meer te laten lijden...

En radeloos, in deze hun zoo geheele nieuwe vertrouwelijkheden, zagen zij elkaâr aan als met wanhoop, omdat zij de oplossing te verschrikkelijk vonden. Het kind wilde weten, en zij... zij beiden zouden gedrongen zijn - om hem niet meer te laten lijden, of, misschien hem nog meer lijden te laten, om zijn groeiende minachting en blaam te voelen drukken op hen neêr - zij beiden zouden gedwongen zijn... te spreken over de verledene jaren, over de reusachtige vergissing in hun leven, vergissing, die hem, hun kind, het leven geschonken had! O, hoe voelden zij het beiden, het verleden, dat nooit verging, en verzonk als in een diepen put, het verleden, dat altijd bleef spoken, en heviger, dreigender nu, dat Addy ouder werd en geleden had en weten wilde. O, hoe radeloos beiden, voelden zij zich, terwijl hun blikken elkaâr aanstaarden, omdat zij niet wisten hoe te sparen hun beminde kind - hoe het te sparen, al konden zij het nog sparen vandaag - hoe het dan - hoe! - te sparen den volgenden dag. En omdat hun leed was het zelfde, het zelfde leed om het beminde kind, om hun vriend, hun troost, hun hartstocht - was het alsof na jaren en jaren, zij voor het eerst elkander iets naderden en voor het eerst, samen, iets torsten van den zwaren levenslast, die op hun kleine zielen drukte. Hoe hem te sparen, hoe hem te sparen! Zonder een oplossing gevonden te hebben, gingen zij weêr ieder hun weg, met de radeloosheid nog in hun oog, de wanhoopszwaarte op hun hart... Constance's zachte geluk van weemoedige voldaanheid, waar was het?... En als zij aan tafel elkander vonden terug, en het kind - de vroeger zoo tegelijk ernstige als vroolijke, hun altijd dat uur van maaltijd verhelderende kleine vriend - zat stil, at stil, met zijn strak denkend jongensgezicht, flink van lijn al, en tegelijkertijd donzig van kindervel - zijn hardblauwe oogen vol peinzing nu - dan staarden zij schichtig elkander weêr aan, en dezelfde moedeloosheid wanhoopte hen tegen uit elkanders schichtigen blik. Zoo was het niet meer te dulden, zoo leden zij beiden te veel, zoo hadden zij verloren hun leven, de genade van hun leven, zoo kònden zij het, beiden, niet meer harden, zoo voelden zij zich radeloozer iederen dag. Al namen zij hem, ieder

afzonderlijk, in hunne armen, hij sprak zich niet meer uit, nam aan, dat hij te jong was, om te weten DÀT WAT ER WEL WAS, als de laster niet waar was - maar noch zijn gezicht, noch zijn ziel verhelderde, en zijne somberheid werd hun tot grooter en grooter radeloosheid. Wat te doen, wat te doen, dacht Constance, vroeg Constance aan Van der Welcke, en zij wrong hare handen, voelende, dat het verleden, NU, altijd zoû blijven, en dat iedere andere gedachte zelfbegoocheling zoû blijken. O, het verleden, dat bleef niet alleen, dat niet alleen zoû altijd aankleven, maar dat groeide - dat groeide, met hun kind meê, als zoû het leed van dat verleden altijd weêr bloeien, en altijd weêr, met altijd weêr nieuwen weedom en treurigheid... O, het onverdelgbare leed, dat altijd weêr opspookte, ook al schéen het afgestorven, en verzonken in den diepen put, afgrond der verledene jaren! Tot zij eindelijk als in een kreet om te ontkomen aan de iederen dag meer drukkende en dringende radeloosheid, die haar nijpte als handen om de keel, toch onverbiddelijk eischende een beslissing - besliste, en uitriep:

- Zeg het hem...! Zeg het hem...! Zeg het hem...!

Zij, in haar kreet, riep het uit, en hij zag haar zoo gebroken onder de beslissing, die haar brengen zoû de minachting, den toorn misschien, van hun kind, van hun zoon, den dood, o God,... van zijn liefde, zoo hij eenmaal wist, en vooral besefte - dat hij medelijden kreeg met de vrouw, die zijn leven gemaakt had tot een bestaan van nuttelooze voortsleping - en zeide:

- Ik zal het hem zeggen... ik zal het hem zeggen... Maar wees niet bang: àls hij het begrijpt en beseft... zal hij tòch niet minder van je houden, Constance!!

Zij zag hem aan, voelende, dat hij haar gunde de liefde van hun kind nu - dat hij niet zoo jaloersch was als zij. En een oogenblik dacht zij zich te gooien aan zijn borst, en uit te snikken de smart, die zij al meer en meer op zich voelde drukken, naar zich toe voelde komen, als een monster, dat aangrauwde uit de toekomst... Maar zij trok in zich die opwelling als heftig terug met koorden en zij ging, en in hare kamer, wierp zij zich op den

grond, en hokte haar wanhoop uit... omdat haar kind het weten ging!!

XII

Maar hij zeide het dien dag niet. Hij overtuigde zich, alleen, dat het niet noodig was, dat het zelfs verkeerd zoû zijn, zijn zoon, zijn kind, zoo jong nog, het verleden van hun leven te zeggen, dat, wat hij - een paar jaren ouder - van zelve zoû hooren, weten, begrijpen. Ook de volgende dagen, weifelend, zeide Van der Welcke het niet, maar de sombere malen herhaalden zich, de radeloosheden met Constance herhaalden zich, Constance riep het nog eens uit:

- O, zeg het hem...! Zeg het hem dan...

En zij voelden zich beiden zóo ongelukkig, omdat zij iederen dag meer en meer hun kind verloren - dat hij besloot het aan Addy te zeggen... Tot op het laatste oogenblik nog, weifelde hij, in strijd, niet meer wetende wat goed zoû zijn, wàt slecht - wetende alleen, dat hij ondragelijk leed. Toen was het, dat hij, op een avond, zijn kind opzocht in de ‘torenkamer’:

- Addy... hinder ik je... als ik hier zit?
- Neen, papa.

Het kind werkte voor school... Hij zette zich... en bedacht, dat hij het liever zoû zeggen, op een anderen dag, als Addy niet werkte... Het kind, stil, somber en strak, werkte door... En Van der Welcke, plotseling, riep:

- Addy...
- Papa...
- Kom eens hier...

Het kind stond op, naderde.

- Zeg me... Waarom ben je zoo somber, mijn jongen, al die laatste dagen?
- Ik ben niet somber, vadertje...
- Je spreekt bijna niet tegen mij, of tegen je moeder... En je bent

niet gewoon, te boudeeren... Ben je boos, op ons?

- Neen, vadertje...

- Ben je niet boos op ons...

- Neen, vadertje, waarom zoû ik boos zijn...

- Wees dan weêr als vroeger, Addy. Als je niet vroolijk bent, is het alles treurig in ons huis.

Het kind glimlachte.

- Ik zal het probeeren, vadertje.

- Maar waarom probeeren... Wees het, wees het!

Neen... hij zoû het niet zeggen.

- Ik zal het probeeren, vadertje...

En hij wilde zich weêr zetten voor zijn boeken...

- Addy...

- Wat is er, papa.

- Kom hier, kom bij me...

- Ik moet werken...

- Kom hier, kom hier... ik wil het.

Hij kwam.

- Kom bij me... op mijn schoot... Het is misschien de laatste keer, Addy, dat ik je op mijn schoot zal nemen. Nu ben je nog mijn kind... en straks... straks misschien... ben je voor mij als een groote zoon, met wien ik spreek... en die niet meer zit op mijn schoot.

Hij zette zich op zijn vaders knieën.

- Wat is er nu weêr? vroeg hij zacht, redelijk.

- Ik zal het je zèggen, Addy...

Het kind begreep.

- Neen, zeg het niet, zeide hij. Ik ben niet nieuwsgierig... En ik ben te jong, misschien, om het te weten. Het doet er niet toe. Later... zal ik het wel weten. Nu ben ik nog maar je kleine jongen.

Hij legde zich tegen zijn vader, in diens arm.

- Het is zoo gezellig, zoo bij je te zitten... Oom Paul zegt altijd, als hij ons ziet fietsen, dat we zijn net als kameraden, maar hij heeft ons nooit zoo samen gezien...

Zoû hij het zeggen, dacht Van der Welcke. Zoû hij het niet zeggen? ALS hij het zeide, was dit de laatste maal, dat hij zijn zoon op zijn knieën nam...

- Ik woû het je maar zeggen, Addy.

- Neen, zeg het liever niet...

Hij zeide het dien avond niet. En het kind probeerde als vroeger te zijn, aan tafel vooral, maar het ging hem niet goed af: zijne vroolijkheid klonk gedwongen. Toen, twee avonden later, zei Van der Welcke:

- Addy, kom eens hier... kom op mijn schoot.

Nu wàs het zoo, voor de laatste maal.

- Hoor, ik wil het je zeggen... Als je het weet, zal je misschien wat ouder zijn geworden dan je nu bent... maar àls je het weet... ben je weêr mijn kind, mijn zoon, niet waar... mijn zoon, wel, die een man wordt, maar mijn zoon toch, mijn vriend weêr... Ik wil het je nu zeggen... Het is beter, dat ik het je zeg...

Toen... zeide hij het hem, heel eenvoudig.

En het was heel rustig, en heel eenvoudig om het Addy te zeggen, in kalme woorden. Hij zeide zijn kind, dat hij mama lief had gekregen, toen zij de vrouw van een ander nog was, en dat hij mama's liefde gestolen had, gestolen van dien anderen man. Hij zeide het zoo nederig, en kalm en eenvoudig, als was het niets, dat te biechten aan zijn kind, en als stortte hij al zijn leed van de vorige dagen, uit in het hart van een vriend. Zij bleven lang praten, en het was heel weldadig. Toen zei Van der Welcke:

- Addy... ga nu naar mama... Zij heeft mij zelf gevraagd je dat alles te zeggen... Ga nu naar haar, en geef haar een zoen.

Het kind kuste hem eerst, omhelsde hem in krampende armen, met de stevigheid van de omarming eens vriends. Toen ging hij, en Van der Welcke, rustig rookende, als vreemd verlucht en verlost, hoorde zijn stap de trap afgaan... Maar toen schrikte Van der Welcke en als met een schok, dacht hij na:

- Wat heb ik gedaan... O God, neen, neen, neen... Ik had het hem nièt moeten zeggen...

Maar het bleef heel rustig in huis. In de voorkamer zat Constance, alleen. Haar hoofd boog in het neêrvallend licht van de lamp, over haar handwerk heen, en het zacht grauwend haar

kroesde teêr om haar fijn ovale en nog jonge gezicht. Er was in hare houding als een zachte gelaten rust, even, in veel peinzing, en treurigheid... Toen Addy de deur opende, bleef hij staan, en zij zag niet op, denkende, dat het Van der Welcke was. Toen ging hij naar zijn moeder...

Zij zag op, schrikkende...

- Ben jij het...

- Ja, mama.

Zij zag hem aan, en plotseling doordrong zij het: DAT HIJ WIST...

- Papa heeft met me gesproken, mama.

Zij schrikte in eens, als met een electrischen schok, en de oogen gesloten, viel haar hoofd achterover, vielen de handen, als machteloos, in haar schoot.

- O God...! dacht zij. Neen, o neen... hij had het hem nièt moeten zeggen...

Hij knielde voor zijn moeder, en met zijne vingers streelde hij over haar gezicht, en opende haar zacht de oogen... Zij zag hem aan, bleek, verschrikt, geschokt, hare oogen puilende, haar mond getrokken... Zij zag zijn eigen frisch, donzig kindergezicht, vriendelijk glimlachen...

- Nu weet ik de waarheid, mama, zeide hij; en als de menschen nu lasteren, ben ik sterk...

Zij sloeg om hem heen hare armen, zij liet vallen haar hoofd aan zijn borst. Zij voelde hem in die omhelzing, ouder, grooter, sterker geworden - nu heelemaal een man... Zij voelde nu in hem eene bescherming. Maar zij schaamde zich en zij sloot weêr de oogen...

- Mijn jongen! mompelde zij. Heb je je moeder lief...

- Ja, mama...

Haar gelaat werd rustiger, maar hare oogen bleven gesloten.

- Mijn lieveling! fluisterde zij, bijna onhoorbaar, de oogen toe. Dank je... dank je... maar... laat mij nu alleen...

Hij kuste haar met zijn mannelijke teederheid, en hij ging, sloot de deur. Zij opende de oogen, zag de kamer rond... Maar het was,

als schaamde zij zich voor alles, voor de wanden van het vertrek, voor de meubels, want zij verborg in de handen nu het gezicht, de oogen toe.

En zoo bleef zij langen tijd, als verzonken in een gebed aan de genade van haar leven.

De dagen gingen stil voorbij, rustig, in de eentonige slepingen van het dagelijksche leven.

Maar tusschen hen beiden verhelderde het kind, sterk nu in waarheid en zekerheid, ook al had zich voor hem geopend, venster na venster, waardoor hij in de wereld blikte... Tusschen hen beiden, kreeg het terug zijn vroeger wezen, zijn vroegere stem, zijn kinderlijke buien zelfs, werd hij opnieuw de troost en het doel van hun beider bestaan... Zij wandelde aan zijn arm; hij fietste met hem heele einden, dol van lucht, en van ruimte... Het huis klonk van zijn jonge, ernstige, al diepe stem... Als zij hem aanzag, meende zij echter, dat hij gegroeid was, breeder geworden, dat de lijn van zijn hoofd, de ronding van zijn wangen verloren de donzen kinderlijkheid, die toch nog van zijn jaren was...

En als Van der Welcke, zich vervelende in zijn rookkamer, bij Addy in de ‘toren’ ging zitten, nauwgezet altijd eerst vragende of hij ook hinderde zijn zoon in zijn werk, nam hij hem niet meer op zijn schoot...

XIII

Het was in de groote vacantie, toen de oude heer Van der Welcke op een morgen zei tot zijn vrouw:

- Waarom zouden wij den kleinen jongen niet eens te logeeren vragen...

Tusschen de oude menschen werd nooit veel gesproken, maar stilzwijgend, of, uit een enkel woord, hoorden zij, wat er omging in elkanders peinzend gemoed.

Eerst des avonds vroeg de oude dame:

- De kleine jongen alleen?

- Alleen... of met Henri...

Eerst twee dagen daarna, opperde de oude mevrouw:

- Zouden wij ze dan niet vragen... allen... Constance ook?

De oude man zeide niets, en las door, of hij niet had gehoord, en de oude vrouw drong niet op antwoord aan. Maar des avonds, toen zij, in den donkeren zomernacht, zaten te staren naar buiten, ieder gezeten aan een raam, zei de oude heer Van der Welcke:

- Neen, ik hoû niet van die vrouw... Laat ons Henri vragen met Adriaan...

Zij zeide niets. Zij was gewoon te gehoorzamen aan de wenschen van haar man, en zoo, in der tijd, had zij ook Henri opgevoed, te gehoorzamen aan de wenschen van zijne ouders. Zoo, gehoorzaam, had Henri zijn leven, zichzelven, op hun bevel, gegeven aan die vrouw... Wie van beiden de meeste schuld had gehad, wie de verleider, de verleideres was geweest, wisten zij niet - wilden zij niet weten, omdat alle verleiding des duivels was... Maar Henri was een man: op hèm, kwam dus de verantwoordelijkheid. Verantwoordelijk hij, hadden zij hem bevolen, door zich op te offeren, zijn misdaad te boeten, voor God en de menschen. Zoo, in der tijd, hadden zij het begrepen, hadden zij het bevolen, was het gebeurd. Maar hij, de vader, had verloren door dit bevel zijn zoon. En de spijt over het verlies, wrokte altijd in hem na...

- Henri... met Adriaan alleen... herhaalde de oude man.

Nu hij herhaalde de weinige woorden, die hij sprak, wist zij, dat zijn verlangen onherroepelijk was. Zij had er leed van; de stemmen die, nu en dan, in de nachten, als woei de wind, tot haar spraken, hadden haar langzamerhand in zachtere stemmingen kunnen brengen, als waren zij muziek, die verteederenden invloed uitoefende op haar, naar die betoovering luisterende, ziel. Die stemmen hadden haar gezegd te gaan naar Den Haag, en daar, voor de tweede maal, had zij gezien die vrouw, dat noodlot voor hun leven als ouders - en de moeder van die vrouw, en het was, of die ontmoeting van moeder met moeder, een zachte weldaad

geweest was, even zacht en weldadig als de betooverende muziek van de stemmen... Een weldaad, die weeker stemde, die meer deed begrijpen, die veel deed vergeven, in een geleidelijk naderen tot verzoening, na zoo vele, vele triestige jaren van stillen wrok en onverzoenlijkheid - die toch nooit goed had kunnen zijn. Bij haar, oude vrouw, was de wrok als versmolten, sedert zij gelezen had in het vreemde boek, sedert zij de stemmen had gehoord in de waaiende nachten, sedert zij de moeder van die vrouw had gezien, en haar weemoed had aangevoeld. Bij de oude vrouw was een zachte wensch, tot verzoenen niet alleen, maar tot pogen lief te krijgen die vrouw - de vrouw van haar zoon, de moeder van haar kleinkind. Maar zij voelde, dat er van zoo zachten wensch geen spoor was in het hart van haar man, en, omdat zij alleen kon gehoorzamen, zeide zij niets, en slechts stilzwijgend, zeide zij hem, dat zij niet dacht, als hij dacht.

Hij hoorde het haar zwijgend zeggen, maar hij gaf niet toe.

En toen zij naar bed gingen, sprak hij:

- Ik zal morgen aan Henri schrijven.

Hij schreef of Henri met Adriaan niet een week te Driebergen zoû komen, vóór dat Adriaans school weêr aanving. Van der Welcke voelde in de moeilijke woorden van dien ouden man, die niet gewoon was te schrijven, dat zijn vader onverzoenlijk was voor Constance; Constance voelde het en Addy ook. Maar zij zeiden het elkander niet, en toen Addy zeide, onwillig, beleedigd in zijn moeder:

- U blijft dan zoo alleen achter, antwoordde zij:

- Het is toch beter, mijn jongen, dat je gaat met papa.

Zij dacht, dat het goed zoû zijn, als hij, de kleinzoon, als hij, de erfgenaam, zijn grootvader niet vertoornde. Zij hechtte aan geld, voor later, voor haar kind. Maar zij was nog nooit een week geweest zonder haar zoon.

- Wat kan ik er aan doen, dacht zij. Hij wordt grooter, ouder... Later zal ik nog meer hem missen...

Ja, hij was grooter geworden, ouder, hij was veertien jaar geworden. Hij was breed, en zijn stem was zoo vreemd diep soms,

sloeg over - maar voor zijn leeftijd toch nog bleef hij klein. De roze kinderlijkheid van zijn vel donsde zich met een waas als van blond fluweel, en boven zijn lip teekende duidelijker die blonde fluweelen streep. Maar nog was hij kind in onschuldige frischheid, die, niettegenstaande zijn ernst, uit geheel zijn wezen wademde als een geur.

- Ik ga voor een week met papa naar Driebergen, zeide hij tot Paul, tot Gerrit, tot Adeline. Ontfermt u zich wat over mama die dagen, oom, tante?

Zij beloofden het hem, glimlachend. Constance hield zich kalm, rustig. Na haar stemmingen van zacht geluk, was er nu, na den twist met Jaap over den bijnaam, na wat uit dien twist verder gevolgd was - een neêrslachtigheid in haar, die zij niet uitte, die stil wroette in haar. Zij sprak er niet over, niet met Addy, niet met Paul, niet met Gerrit. Zij besloot de neêrslachtigheid diep in zich.

Vader en zoon gingen, en de grootouders vonden groot geworden den kleinen jongen. De grootmoeder dacht, dat die kindertjes, van die villa daar vlak bij, toch wat kinderachtig zouden zijn, als kameraadjes voor Adriaan. Zij zeide het als een teleurstelling, maar ook als een verwondering, en een bewondering, en hoewel Henri zei, dat Addy heel leuk spelen kon met het blonde troepje van zijn zwager Gerrit - al was het dan ook nog al vaderlijk - zond de oude vrouw toch maar geen boodschap naar de naburige villa.

Het was mooi in Driebergen en Zeist en Van der Welcke genoot er te zijn en daar zij hunne fietsen hadden meêgenomen, maakten zij groote tochten...

Alleen met zijn vader, sprak Van der Welcke zich meer en meer uit. Hij sprak over vroeger, nederig, als vroeg hij vergeving nog eens, aan dien strengen vader, hem, zoon, bijna bovenmenschelijk van zuivere deugd, van blaamloozen levenswandel. Hij sprak over Rome, hij sprak zelfs over De Staffelaer, die nog leefde op zijn buiten bij Haarlem - een man zoo oud als zijn vader -; hij sprak over de laatste triestige jaren te Brussel, over hun beider verlangen naar Hollandsche lucht en Hollandsche menschen, naar

hunne wederzijdsche familie vooral. Maar hij zeide ook, dat, hoe blijde hij was weêr te zien zijne ouders, hij meende, dat voor Constance dat terugzien der familie dikwijls eene teleurstelling was. Al pratende voelde hij zich als de jongen, de student, de jonge man van vroeger, die ook veel met zijn vader gesproken had, met zijn vader alleen - zooals Addy nu sprak met hèm. Hij sprak van zijn kind en bekende, dat hij het verafgoodde, dat zij het verafgoodden beiden. De oude man, rustig rookende zijn pijp, luisterde toe, vreemd belang stellend in die jongere levens, de levens van zijn zoon en kleinzoon. Hij voelde, de oude man, of hij iets terugvond van zijn zoon, maar hij voelde hem ook heel ver van zich staan, zonder liefde - en vreeze Gods.

Van der Welcke sprak door... En als van zelve, in deze biecht en bekentenis van zijn leven en zijne gedachten en gevoelens, vertelde hij, dat Addy getwist en gevochten had met zijn neef, van de praatjes in hun kring, en van het verdriet, dat zijn kind geleden had. Van zelve vertelde hij toen de weifeling, den strijd, de radeloosheid van Constance en van hemzelven, die hun kind zagen vertreuren in dat verdriet. En als geleidelijkweg, van zelve, bekende Van der Welcke eenvoudig, dat hij met zijn zoon gesproken had als met een man en zijn zoon de waarheid gezegd had, omtrent het verleden zijner beide ouders - opdat hij sterk kon staan, vooral, tegenover den laster der nijdige menschen.

De oude man, rookende rustig, had rustig aangehoord, maar blij te luisteren naar de vertellende stem van zijn zoon. Wat zijn zoon hem eerst had verteld, was hem vreemd: gedachte, gevoelen, ervaring uit een leven heel vreemd, en geheel van het zijne verschillend. Maar wat nu zijn zoon hem vertelde, deed hem weifelen of hij goed had gehoord.

- Wat zeg je, zeide hij, meenende, dat hij hardhoorig was.

Van der Welcke herhaalde.

- Je hebt... verteld aan Adriaan... je verleden... van Rome en van De Staffelaer...

- Ik heb, zonder in onnoodige détails te vervallen, en met eerbied voor zijn jeugd, hem de waarheid, de geheele waarheid gezegd,

ja. Hij had verdriet, het kind, had leed, omdat hij niet wist, en sedert lijdt hij niet meer...

De oude man schudde het hoofd, legde neêr zijn pijp.

- Ik begrijp je niet, zeide hij. Of ik hoor je verkeerd. Je hebt... aan Adriaan... verteld...

Van der Welcke herhaalde, zacht glimlachende, ziende zijn vaders verbazing.

De oude man begreep, dat hij zuiver gehoord had. Maar hij was zoo geschokt, dat hij niet spreken kon.

Eerst den volgenden dag, vroeg hij:

- Hoe heb je dat aan Adriaan kunnen zeggen?

- Eenvoudigweg, zei Van der Welcke.

- Eenvoudigweg... herhaalde de oude man.

En dien avond eerst, terugkomende op wat hem in een nooit gevoelde verbazing bezig hield uur aan uur, na die gesprekken met zijn zoon, vond hij meerdere woorden, zeide hij:

- Neen, ik begrijp dat niet... Ik begrijp je niet, Henri. Ik voel, dat er wel tusschen ons heen een heel, heel diepe kloof is. Ik voel wel, dat er in je noch liefde -, noch vreeze Gods is. Dat geheel en al in je leven, met je vrouw, met je kind, ontbreekt een godsdienstige richting. Het maakt me diep bedroefd. Zóo had ik het me niet gedacht. Ik had nog wel gedacht, dat je iederen dag God vergeving zoû vragen voor wat je eens hebt misdaan, aan jezelven, aan je ouders, aan die vrouw, aan haar man, aan de wereld, aan God. Zoo verstokt, zoo totaal berouwloos, zoo alleen betreurende je eigen geknakte leven en geknakte carrière, had ik je... Henri... niet gedacht. Ik kan alleen voor je bidden, en ik zàl voor je bidden, iederen dag... Maar ongeloof begrijp ik nog... Wat ik echter niet begrijp is, dat je... je zoon, een kind van veertien jaren, de ziel - eenvoudigweg - bederft door hem te vertellen je misdaad - eenvoudigweg - om hem niet langer te laten lijden... Zoo zijn je woorden, niet waar? Nu, als ik die woorden herhaal in mijzelven, en nog eens herhaal, en ze bedenk en bepeins... dan... begrijp ik ze niet. Dan begrijp ik je niet. Dan voel ik, dat je wel heel ver verwijderd moet zijn van elk moreel gevoel, van elk besef

van verplichting tegenover je kind, van alle vreeze Gods - om zoo te hebben kunnen doen, zoo te hebben kunnen spreken met je zoon - om hem niet langer te laten lijden, eenvoudigweg, - en ik vraag mij af: droom ik... waar ben ik... met wien spreek ik... Heb ik tegenover me mijn zoon, mijn kind, opgevoed door mij, en is, wat hij mij zegt, de waarheid, of een zinsbegoocheling... En als dan die zinsbegoocheling waarheid is, Henri, als je zoo ver afgedwaald bent van elk besef van moraal en vaderlijke verplichting - dan betreur ik dat diep, heel diep, dan staar ik daar in als in een afgrond, een afschuwelijkheid, en dan beken ik, dat ik je niet begrijp - en niets begrijp van deze wereld, dezen tijd, deze menschen, waarin en waarmeê wij NU leven...

Langzaam, woord voor woord, had de oude man gesproken.

- Vader, zei Henri. Wij verschillen veel van elkaâr, en ik begrijp het: u, in uw groote goedheid en uw zuiver plichtsbesef van ouden man, kan niet begrijpen, hoe ik voel en denk en doe. Toch heb ik Addy niet in zijn jeugd bezoedeld, geloof ik, en ik ben overtuigd, dat alleen een goede gedachte Constance en mij heeft ingegeven aan ons kind ons verleden nu al te zeggen en niet te wachten tot hij een paar jaar ouder is... Zeg mij, of u vindt, dat hij er uitziet als een kind, wiens verbeelding bezoedeld is. Zeg mij, of niet, integendeel, u gelooft, dat hij een jongen is met een krachtigen geest, die alleen leed, omdat hij niet wist de waarheid, toen hij bespeurde den laster van de menschen - en nu, in de waarheid, sterk is, en zijn beide ouders lief heeft met zijn klare, open ziel, die niet weifelt meer, maar weet.

Langzaam schudde de oude man het hoofd met den hoogen, ivorigen schedel, en de knokelige, groote handen beefden.

- Henri, dank God, als je kind, wiens zuiverheid je op zoo zware proef hebt gesteld, die proef kuisch en zuiver te boven komt...

Van der Welcke zweeg, uit eerbied. Hij voelde zich zoo ver van dien vader, dien hij toch liefhad, verwijderd, dat het hem angstig werd om het hart, en hij dacht:

- Zal ooit... zal óoit... Addy... ook zoo ver... van MIJ komen te staan...

XIV

De oude man, dikwijls, kwam nog op dit gesprek terug.

- Zoû je je kunnen voorstellen, Henri, dat ik, je vader, over een zonde, een misdaad ooit gesproken zoû hebben met jou, toen je dertien jaar was, als jij met je zoon hebt gesproken?

Neen, Van der Welcke zoû het zich nooit kunnen voorstellen! Het deed hem nu leed, zijn vader zooveel gezegd te hebben, toen hij zag, hoe hij den ouden man had geschokt. En hoewel hij zachte woorden poogde te vinden, om zijn vader na dien schok tot rust te brengen, klonk toch alles wat hij zeide, te sceptisch, te modern, te ironisch bijna, en hij antwoordde niet meer, sprak er over heen, als, weêr, iederen dag, de oude man, hoofdschuddend, zijne bedenkingen uitte. En glimlachen moest Van der Welcke, als zijn vader dan dikwijls die bedenkingen besloot met de opmerking:

- Laat je moeder er niets van weten...

Neen, zijne moeder zeide hij het niet, omdat zijn vader hem dit nu beval: zijne moeder te laten zooveel mogelijk buiten alle zulke sceptische beginselloosheid en ironische wijsbegeerte, omdat zijn vader dacht, dat het haar kwetsen zoû, haar, zijne vrouw, die hij altijd gelaten had buiten alle kennis der wereld daar buiten, totdat het schandaal in Rome hen had geschokt, beiden... Toch, in de latere jaren, had hij altijd zijn vrouw van de wereld zooveel mogelijk nog verborgen, meenende, dat een vrouw, wat ook haar leeftijd ware, niet behoefde te weten, niet behoefde te lezen, te bepraten, en te bepeinzen, alles wat daar ver van henbeiden af, zonde was - zonde, zooals hun zoon had bedreven...

Van der Welcke, nu eerst ten volle, besefte hoe hevig die schok van het schandaal voor henbeiden moest geweest zijn, jaren geleden... Hij, hoe jong ook, toen kort geleden pas los van zijn ouders, had dadelijk zooveel van die strenge beginselen verloren in dat leven te Rome, in ontmoetingen met vrouwen van de wereld daar, in zijn elegante gesprekken van spleen met Constance... Nu eerst ten volle begreep hij den afkeer van zijne ouders voor wat zij eenmaal hadden durven bestaan, Constance en hij; nu eerst, ten

volle begreep hij, dat zij henbeiden niet hadden willen zien - en dat er jaren moesten verloopen, eer van eenige vergeving kon sprake zijn...

En hoe verlangd hij ook had naar zijn vader, in Brussel, hij voelde nu, dat hij verlangd had naar een hersenschim; dat, voor hem nu, een vreemde zijn vader was, en hij voor zijn vader een vreemde, twee vreemden voor elkaâr, die alleen een herinnering aan vroeger nog gebracht had tot elkander. En, vreemd, had hij als kind zijn vader meer liefgehad dan zijn moeder, nu scheen meer zijn liefde te gaan tot die oude vrouw, tot die moeder, die nooit vreemde was geworden, die altijd moeder gebleven was, stilzwijgend, lezende in haar verboden boek, eenvoudig verlangende terug naar haar kind, tot wien de stemmen gezegd hadden, dat zij gaan moest...

- Maar evenmin als mijn vader zich tot mij zoû hebben uitgesproken, zoû ik ooit zoo met mijn vader gefietst hebben! dacht Van der Welcke, terwijl hij met Addy ijlde over de gladde wegen, de richting uit der Zeister bosschen. Nooit zoo, nooit zoo...

Zij waren als twee broêrs, een oudere en een jongere, beiden niet groot, maar vrij breed, en toch niet zwaar, beiden met iets fijns van ras, en toch met iets krachtigs van bouw; Van der Welcke nog jong en slank voor zijne negen-en-dertig - en beiden onder de gelijke petten het zelfde gezicht, de zelfde hardblauwe oogen, de zelfde rechte lijn van profiel - kleine neus, fijne mond, breede kin - al was de een een man, de ander een jongen. Zij trapten, en trapten, en zij verslonden de wegen in den broeienden Augustus-morgen, blij pratende als twee vrienden.

- Nu Addy, hier zullen we eens rusten! zei eindelijk Van der Welcke buiten adem.

Zij stegen af, leunden de wielen tegen twee boomen, wierpen zich neêr op het naaldenbed onder de dennen, die stil rustig rezen, als kerkzuilen zoo kalm.

- Ik ben moê, hoor! zei Van der Welcke, en, even, voelde hij zich wat ouder dan zijn zoon. Kerel, wat beul je je vader af...

Addy lachte, hij nam zijn pet af, hij wreef met den zakdoek zijn

voorhoofd. Van der Welcke rustte zijn hoofd tegen Addy's knie.

- Kom dan wat hooger: zoo lig je niet gemakkelijk, zei Addy.

En zijn vader pakkende onder de oksels, heesch hij hem een eindje op.

- Neen, niet zoo, vond Addy weêr; zoo lig je me te zwaar op mijn maag, hoor.

- Zoo dan?

- Ja... als je nu zoo rustig blijft, kan je zoo blijven liggen... ouwe jongen...

En hij rommelde door den korten kroezekop van zijn vader, terwijl Van der Welcke zweeg, de oogen sloot... Met een glimlach dacht hij:

- Ik had mijn vader, toen ik veertien was, eens moeten optrekken bij zijn armen... en moeten zeggen: je ligt me te zwaar op mijn maag, hoor... als je rustig blijft... mag je zoo blijven liggen... ouwe jongen...

Hij proestte het eensklaps uit...

- Zeg, wat heb je? Nou, vertel op... waarom lig je zoo te lachen.

- Addy... ik dacht... ik dacht...

- Nu... wat dacht je?

- Ik dacht - en Van der Welcke, van het lachen, schudde op en neêr.

- Ja maar... ho, ho... niet zoo hossen op mijn buik, ai, ai, schei uit... hoû je kalm... waarom ben je nou zoo vroolijk...

- Ik dacht... aan het gezicht... dat je grootpapa zoû getrokken hebben... als ik hem... in der tijd ook zoo aan zijn armen had opgesjord, en hem had gezegd: als je nu rustig blijft... als je nu rustig blijft...

Addy begreep dadelijk, gevoelig voor humor; hij zag het voor zich... grootpapa, deftig, al oud, en papa, een jongen als hij... en dan papa zeggen: als je nu rustig blijft, dan mag je zoo blijven liggen...

En beiden proestten zij het uit, over elkaâr, Addy niet kunnende uitlachen, maar van louter dolheid de beenen opzettend, bijna staande op zijn hoofd - zoodat Van der Welcke met zijn hoofd laag viel, achterover...

- Beroerde jongen... ik lag net goed...

Addy ontfermde zich over papa, trok hem weêr onder zijn armen op, sjouwde met hem alleroneerbiedigst, duwde papa's kop eerst op zijn maag... neen, dat drukte... toen wat lager... op zijn buik... nu, zoo mocht papa blijven liggen.

Van der Welcke, telkens weêr, proestte een dollach uit.

Maar Addy, het eerst, werd ernstig.

- Vader... schei nou uit... met dat hossen op en neêr...

Van der Welcke sloot zalig de oogen. De zomerlucht wademde, de dennengeur stoofde, de naalden glinsterden en geurden. En Van der Welcke, met het hoofd op den schoot van zijn zoon, sliep in.

- Goeie, ouwe vader, dacht Addy, en hij streek met zijn hand over zijn vaders ronden kroezekop.

Hij zag op hem neêr, terwijl hij, om zijn vader te laten slapen, onbewegelijk zitten bleef, den rug tegen een boom. Hij zag op hem neêr... goeie, ouwe vader... Maar, hij was niet oud, die vader... Hij was jong... Het was eensklaps of Addy het zag, voor het eerst. Hij was jong... En hij dacht, zoo vreemd toch, als je kind bent, soms, iedereen noem je maar oud: oma Van Lowe, en grootpapa en grootmama Van der Welcke waren oud, en oom Ruyvenaer en tante, die waren oud, en heel, heel oud... mummies van oudheid, waren de twee oude tantes, tante Rien, tante Tien... Maar papa, papa was jong... Papa was een paar jaar ouder dan oom Paul, en die deed altijd als een jongmensch, als een fatje, met zijn mooie jasjes en prachtige dassen... En papa zag er jonger uit dan oom Paul. Papa zag er jonger uit... Terwijl zijn vader nu sliep, boog hij zich over hem heen... Hij sliep, hij lag kalm in Addy's schoot, het gezicht driekwart gekeerd. En Addy, als voor het eerst ziende, dat papa jong was, bestudeerde zijn gelaat... O, wat was hij toch jong, papa, hij was jonger dan mama. Hij zag er veel jonger uit; hij zag er uit als een oudere broêr van hem, Addy, bijna... Zijn haar, op den schedel even wat dunner, was nog heelemaal bruin, zacht, kort, kroesbruin, kort geknipt, gemillimeterd, maar toch altijd even kroezend, zooals ook bij hem... Zijn voor-

hoofd was blank, als van een beeld, zonder een rimpel, wit gebleven onder den klep van zijn fietspet, en zijn wangen, blauw gestippeld door het scheren, waren verbrand met een frissche kleur... Jong waren zijn oogleden, die nu sloten over de oogen; jong die rechte neus, die mond met den kleinen, vollen kroessnor er boven... Jong was zijn lichaam, en jong over Addy's knieën heen, lagen zijn handen, klein, breed, en fijn, met de nagels verzorgd... Addy keek naar zijn eigen nagels, jongensnagels, kort gescheurd eerder dan geknipt. Hoe vreemd, dat papa zoo jong was! Hij zag het voor het eerst. En voor het eerst voelde hij zichzelven als ouder geworden, niet heelemaal kind meer, een jongen nog, maar al gegroeid tot jonge man, al was hij maar veertien jaar... Ja, als kind, als heusch kind, zag je alle oudere menschen maar oud... Nu, hij verwonderde zich. Wat was papa jong... en mama, wat was ze veel ouder dan hij. Zij had wel een jong gezicht, maar zij had grijs haar, zij was drie-en-veertig... Papa... hij kon zich hem voorstellen naast een heele jonge vrouw, een meisje, zooals de nichtjes bijna, Louise of Emilie, of Floortje... Met zoo een vrouw zoû papa een goed paar zijn. Wat was hij jong, wat was hij jong... Als een kind, nu sliep hij op zijn, Addy's, buik met een rustige ademhaling... Die goeie, ouwe vader... Neen, heelemaal niet oud. Zoo jong als een broêr, als een vriend, als een kameraad... Zoo jolig ook, en zoo dol soms... Dan in eens poogde hij vaderlijk te doen! Goeie vader! - Addy lachte - dat ging hem heelemaal niet goed af!

Hij hield van hem zoo, zoo jong, zoo vriend, zoo kameraad, zoo broêr... Mama was zijn moeder, altijd, ook al vrijde hij wel eens met mama - papa was geen papa - papa was zijn vriend, zijn broêr. Maar jong als papa was... vreemd was het toch - vond Addy - dat papa zoo vaak hem gezegd had: mijn leven is geknakt, mijn carrière is gebroken... Waarom was dat? Was dat alleen omdat papa uit de diplomatie had moeten gaan, toen hij nog heel jong was en getrouwd was met mama? Maar zijn jong, helder verstand, van redelijk, vroeg bevattelijk kind, kon dit niet bevatten, en... eensklaps - als het dan zoo waarlijk was, als papa

het hem verklaard had - zijn leven geknakt, zijn carrière gebroken, dan vond Addy dat niet goed, keurde het af, vond het zwak in papa, zwak, ziekelijk bijna, ziekelijk... Hoe was het mogelijk, dat papa sedert dien dag, dat hij zijn ontslag genomen had, nooit iets anders had gedaan, dan geklaagd over die gebroken carrière, ze mama of stilzwijgend, of met woorden, had verweten, en in Brussel alleen wat had kunnen scharrelen in wijn en assuranties, terwijl er zooveel was, - het leven - de wereld... de heele wereld... open... open voor hem! En hem, het kind zelve, was het of wijde verschieten voor hem openweken, die hij alleen nog maar raadde als een droom van toekomst, die hij alleen nog maar voelde, dat er waren, dat er bestonden voor ieder, voor ieder, die jong was, en sterk, en gezond, en verstandig... Maar terwijl hij zoo zich verwonderde, zoo afkeurde in zichzelven... zoo zwak, waarom zoo zwak?... voelde hij iets als een zacht, liefdevol medelijden door die verwondering heen en die afkeuring - en een behoefte als om nog meer te houden met heel zijn hart van dien vader, die zoo jong, zoo gezond en... zoo zwak was... Zijn jongenshand legde zich zacht op het kroezehaar van dien vader, streelde het bijna zacht, terwijl die vader sliep, en met een soort van verteedering dacht het kind: hoe ben je zoo... hoe kan je zoo zijn... waarom heb je je nooit opgericht... uit die zwakte... flinker - fermer... arme, arme vader... En het was vreemd, maar terwijl hij afkeurde, voelde hij zijne liefde sterker - als de liefde van een, die sterker is, toegaat tot een zwakkere, mindere, naarmate de eerste sterker zich voelt, de andere zich toont zwakker... naarmate in den eerste onbewust zich ontwikkelt de neiging te beschermen, te steunen. En nu bleef hij doodstil, meenende, dat hij papa waarlijk te veel had afgebeuld, want zij hadden een dollen rit dien morgen gedaan, als dronken van de gladde lengte der wegen, als bezwijmeld van overmatige snelheid.

Doodstil bleef hij, als was hij zelve een vader, die zijn moê kind liet in de armen slapen. En terwijl hij turen bleef op dat jonge vadergezicht, dat witte voorhoofd met de scherpe streep gescheiden van de scheergestippelde gebruinde wangen, dwaalden door

zijne peinzing heen de nieuwe gedachten, als vogels, die leeren vliegen, naar de verschieten die openweken, naar de toekomsten, die hij alleen nog maar raadde omdat de wereld zoo wijd, en het leven zoo groot was... al kenden zij, de nog maar zwakjes fladderende gedachten, die wereld en dat leven niet - dwaalden ze rond, wijd rond en terug weêr naar haar nest, waar zij, de nieuwe gedachten, vonden haar rust rondom die grootste en sterkste en zichzelve het meest bewuste: die was om de liefde voor den vader zoo jong, dat hij als een broêr, en zoo zwak, dat hij als een kind was.

XV

Constance dezer dagen was veel alleen. Ze was eigenlijk zoo alleen, als zij in Brussel - zoo Van der Welcke eens voor zijn wijnen of assurantiën op reis was - nooit was geweest, omdat zij ook voor de eerste maal Addy niet bij zich had. Zij zag hare moeder echter bijna iederen dag, maar verder bleef zij veel thuis, zooals zij in Brussel ook veel thuis was gebleven. Er was in haar een zachte melancholie gekomen na hare neêrslachtige buien, een melancholie om maar veel alleen en veel thuis te zijn. Ze was een vrouw van het home; haar huis had het verzorgde en bevallige en gezellige van een woning, die de bewoonster lief heeft, met dat schuchtere gevoel, dat het thuis het allerveiligst was. Zij was des morgens bezig op een rustige wijze; zij deed hare huishouding, gaf hare bevelen op een rustige methodische wijze en er was altijd in haar huis een atmosfeer van een comfortabele stille welbehagelijkheid, die als kalmeerde en uitnoodigde tot blijven. De twee meiden, met wie zij hare kalme vriendelijke manier van meesteres des huizes altijd behield, hielden van haar, deden rustig haar werk af, spoedig wetende hoe het moest. Deze dagen alleen, ging zij met hen het huis rond, liet de kamers van Van der Welcke en Addy een groote beurt geven, zag hare kasten, alle hoekjes na, met hare kalme verzorgende vingers van exquize vrouw, die aan

alles, waarover die vingers gleden, iets gaf van haar eigen exquiziteit.

Zij las niet veel, zij maakte geen muziek, zij was zelfs niet buitengewoon ontwikkeld. Als kind had zij van feeënverhaaltjes gehouden, als meisje nog feeënverhaaltjes bedacht, maar zij hield verder niet van litteratuur; verzen vond zij onnatuurlijk; van muziek begreep zij niet veel. Maar zij had iets zachts en moois en voornaams, van exquize vrouw, vooral nu, dat hare ijdelheid eigenlijk dood was. Zij had een ingeboren smaak om nooit iets te doen en te zeggen, dat leelijk was, of hard, of grof, en alleen als hare zenuwen haar waren de baas, kon zij driftig zijn en uitvaren. Maar zij had vooral door haar verdriet en de verdrietige, triestige jaren in zich ontwikkeld een zeer gevoelig week hart, bijna overgevoelig, overweek. Een woord van sympathie, oogenblikkelijk, viel als weldadige dauw op haar neêr, deed haar liefhebben, wie zoo sprak. Zij was haar moeder zeer gaan liefhebben, meer dan vroeger, in mama waardeerende de moeder, die de kinderen bij elkander hield. Zij ook, zij deelde dat familie-zwak, die vreemde liefde voor alle de haren. Maar wat mama nooit had, was in haar dikwijls: de teleurstelling, de neêrslachtigheid, de ontmoediging zooveel en zoo wijd lief te hebben, wat met zoo vele en wijde belangen zich wijder en wijder vertakte. Dan bleef zij maar thuis, in haar eigen huis, sloot zich op in hare zachte melancholie, ging met de meiden, die van haar hielden, het huis door, opdat het heelemaal lief en netjes zoû zijn. Zij had niets van de Hollandsche huisvrouw, en de meiden dikwijls zeiden, dat het bij mevrouw die zoo, en bij mevrouw die zus was. Maar zij had zooveel tact, dat zij deden naar haar wenschen, en aannamen hare verdeeling van uren in werkzaamheid, en haar huis was altijd af, gezellig, klaar te bewonen. Zij had kleine, zachte liefhebberijen van een vrouw, die geen grooten geest heeft, die pleizier heeft in bijna eenvoudige, kinderlijke vrouwelijkheidjes. Had zij eens hoofdpijn, was zij eens ziek, dan vond zij het prettig met een stapel modeplaten te liggen, op den divan in hare slaapkamer, en rustigweg allerlei toiletten te bedenken, die zij niet noodig had en ook niet bestelde, maar die zij

alleen maar bedacht, schiep, met de bekoorlijk nuffige fantazie van een elegante vrouw, die veel houdt van mooie kleêren. Of zij kon hare kasten opruimen met pleizier, alle hare kanten en linten nazien, ze netjes opvouwen, ze glad strijken, ze leggen in verschillende laadjes van coquette Empire chiffonières, en ze parfumeeren met poudre d'iris. Of zij kon hare bijouterieën - zij had niet veel - nazien, oppoetsen, ze laten schitteren tegen zich aan met een lach van pleizier om die mooie dingen, die zoo fonkelen en het mooi van een vrouw verhoogen. Zij voelde niets voor de groote kwesties, feminisme begreep zij niet, voor socialisme was zij een beetje bang, vooral omdat de arme menschen zoo vies waren en zoo akelig roken. Toch was zij weldadig al was zij heelemaal niet rijk, en gaf zij dikwijls aan de arme en de vieze menschen, vooral hopende, dat zij zich zouden wasschen. Toch had zij een redelijk, logisch verstand, al was zij niet ontwikkeld, al dacht zij niet diep over kwesties, over kunst. Nu, dat hare ijdelheid dood was, was zij een vrouw van de wereld, die de wereld vermoeiend en lastig vond en zich met de wereld niet bemoeide, en alleen maar behoefte had aan sympathie, aan zacht medegevoel. En alleen soms schenen de snaren in haar strakker te spannen, en klonk er zoo iets door haar heen, als een plotse, heel vage treurigheid, die haar plots deed denken en afvragen zichzelve:

- Wat zijn en wat doen we klein... Nu word ik oud... en wat is er geweest... Zoû er dan nog bestaan... iets anders...? Of is dit voor iedereen... zoo...: leven?

Dat haar hart nooit had gesproken, wist zij eigenlijk zelve niet. Zij had Van der Welcke lief gehad, toen in Rome, omdat hij een mooie jongen was, in de ijdelheid en die salonkomedie-vertooning, waarin zij - na het lezen van een paar Fransche moderomans - had geklaagd over levensmoêheid, napratende en er totaal niets van wetende of voelende. Dat er andere liefde is, dan die welke zij had gevoeld voor Van der Welcke - zij dacht er zelfs niet aan, en las zij er nog eens van, terloops in haar weinige lectuur, dan dacht zij: dat is een boek, en de schrijver schrijft mooie woorden. Maar tegelijk was haar zachte natuur te voornaam

vrouwelijk en ook moederlijk, om de lijfsliefde te vinden het eenige noodige. Neen, wat zij als plicht had gevoeld voor haar eersten man, en als hartstocht voor Van der Welcke, was zoo spoedig al tot moederlijkheid verwazigd. Zij had, getrouwd, in haar hartstocht, dadelijk naar een kind verlangd. En zij had haar kind verafgood, van den eersten dag af...

XVI

Constance was op een morgen in hare slaapkamer bezig met allerlei na te zien, toen de meid haar kwam zeggen:

- Mevrouw, daar is mevrouw Van Saetzema...

Constance's wimpers trilden, hare lippen trokken dun. Zij had gaarne een voorwendsel gezocht, niet thuis gegeven, maar zij wilde het niet doen voor de meid.

- Goed, Truitje, laat mevrouw boven...

Adolfine, luidruchtig, vroolijk doende, kwam de trap op.

- Zoo dag, Constance, hoe gaat het toch... We zien je bijna nooit meer. Zeg, ben je ziek geweest.

- Neen.

- Je ziet er slecht uit... Waarom zit je zoo in den donker?

- Donker...

- Ja, IK zoû het benauwd krijgen in zoo een licht... Maar het is waar, het zijn die boomen hierover... die maken het zoo donker... Je hebt toch een somber huis, hoor... Je man en je jongen zijn nog niet terug...

- Neen...

- Zeg, waarom ben je niet met ze meê...

- Om geen bizondere reden...

- Het zijn stijve menschen, geloof ik, die twee ouwe-lui van je man, hè... Wat doe je toch...

- Ik ruim mijn kast op.

- Je moest liever eens gaan wandelen: je ziet zoo bleek.

- Mijn gezondheid is toch heel goed.

- Ik kom je vragen of je overmorgen op een diner bij me komt. Maar je moet je mooi maken. Veertien menschen. Mijn eerste diner. Nog een zomerdiner. We hebben zoo vreeslijk veel kennissen. Ik begin altijd met mijn diners heel vroeg. Zie je, het is bij mij maar gewoon. Maar gezellig. Bertha begint niet vóór Januari. Maar die meet alles zoo af. Ik hoû er van de dingen royaal te doen. Dus dat is afgesproken, niet waar?

- Het spijt mij, Adolfine, maar hoewel ik je invitatie heel lief vind, zal ik niet kunnen komen.

- Waarom niet?

- Ik ken je kennissen niet... En ik heb geen pleizier in uitgaan.

- Zoo, vroeg Adolfine gepiqueerd. Mijn kennissen zijn je zeker niet chic genoeg, hè? Laat mij je anders zeggen, dat ik heb: de Hijdrechts, de Erkenbouts...

- Ik zeg niets van je kennissen, maar ik heb geen pleizier in diners.

- En je geeft ze zelf.

- Ik?

- Ja, en verleden nog heb ik het zelf gezien.

- Ik geef geen diners. Ik heb nu en dan Van Vreeswijck ten eten.

- Ten eten... met roze kaarsjes?

- Met roze kaarsjes.

- Nu goed dan, als je niet komen wilt. Ieder is vrij te doen wat hij wil...

- Gelukkig!

- Je bent uit je humeur, hè?

- Volstrekt niet...

- Is dat alles omdat onze jongens hebben gevochten... Sedert dien tijd heb je een anderen toon tegen me. Dat heb ik heel goed gemerkt. Maar dat jongens vechten... kan IK niet helpen.

Constance zweeg, maar hare donkere oogen beefden.

- Om de jongens dus? drong Adolfine.

- Adolfine, laat ons liever niet spreken over dingen, die ons misschien tot woorden kunnen verleiden, waarover we later berouw zouden hebben.

Maar Adolfine was nijdig, omdat Constance bedankt had voor

het diner. Hare invitaties waren in de war, en zij had Constance noodig, en tevens vond zij, dat Constance de uitnoodiging niet waardeerde; vond zij Constance pedant... altijd met haar Vreeswijck, die van het Hof...

- Berouw? zeide zij koud. Ik zeg nooit iets waarover ik berouw zoû moeten hebben. Maar ik kan het toch niet helpen, dat ze tegenwoordig in Den Haag zooveel kwaad van ons allen praten...!

En zich opwindende, nerveus en nijdig, wilde zij huilen gaan, om Constance, die zoo onaangenaam was, nu eens goed te doen voelen, dat niet alleen zij, Adolfine, maar dat de heele familie zoo veel verdriet had om Constance... En de tranen kwamen dan ook in haar oogen. Zij perste ze er als uit.

Maar Constance bleef koel.

- Wat voor kwaad? vroeg zij.

- Wat voor kwaad? riep Adolfine, nijdig, woedend, huilende, gekrenkt om de weigering, alle goeds vergetende, dat Constance van Floortje's uitzet gezegd had, hare zuster hatende op dit oogenblik. Wat voor kwaad? Dat jij geen dochter bent van papa...

- Dat ik...

- Dat jij geen dochter bent van papa! gilde Adolfine, zich bij ieder woord opwindende, opschroevende, in hare zich opzettelijk vernijdigende zenuwen. Ze belasteren mama, ze belasteren mama... Ja, ze zeggen, dat jij geen dochter bent van papa...

Constance haalde de schouders op.

- Nu, wat zeg je daarvan?

- Niets...

- Niets, niets? riep Adolfine, buiten zichzelve, dat Constance zoo koel bleef bij zulk een openbaring. Niets? O, maar je bent zeker gewoon, dat de menschen je over de tong halen. Nu, ik niet, hoor. Ik ben altijd in mijn kring, onder mijn kennissen, aan netheid en fatsoenlijkheid gewoon. Vroeger zijn we nooit over de tong gegaan... Van mij hebben ze nooit gezegd, dat ik geen dochter was van papa...

- Wie weet... Misschien komt dat nog... zei Constance, ironisch koel.

- Ja... Het kan jou niet schelen! huilde Adolfine razend. Jij, met je voorname koelte, jij bent zoo pedant, dat je je niets aantrekt. Ik, ik ben zoo niet. Ik ben gevoelig, ik ben heel week... Het doet mij verdriet, dat ze kwaad over ons spreken. Maar ik ben er ook niet aan gewend, zooals jij!

En Adolfine perste al meer en meer de tranen uit de oogen, willende den indruk maken van miskend, niet gewaardeerd, heel gevoelig te zijn, en willende Constance doen voelen, dat het hàre schuld was, en dat nog meer daarenboven hàre schuld was... Constance echter bleef kalm...

Was een enkel ongelukkig woord van haar man voldoende hare zenuwen te doen trillen, haar drift te doen zieden, tegenover haar zuster nu, bleef zij koel en koud, omdat zij na den twist van hare jongens, had afgerekend met Adolfine, haar als verloren, als nooit weêrgevonden beschouwde, en dit gevoel haar een te groote neêrslachtigheid had ingegeven om zich nu op te schroeven tot twist. Overdreef zij...? vroeg zij zichzelve af. En als om een antwoord op die zelfvraag te hebben, lokte zij uit:

- Ik wil wel bekennen, dat ook ik niet zoo aan kwaadspreken gewend was als ik hier word in Den Haag; in Brussel ten minste heeft nog nooit iemand getwijfeld aan de wettige geboorte van mijn kind, maar hier schijnt men - en ook in jouw huis, Adolfine - te meenen, dat hij niet de zoon van mijn man zoû zijn.

- Kan IK helpen... begon Adolfine huilend.

- Neen, je kan niet helpen, ten minste, dat wil ik gelooven. Maar wel had ik gehoopt, dat zoo er van een zuster in je huis gesproken werd op een minder welwillende manier, je voor die zuster partij had gekozen, tegen je kinderen, die misschien niet eens hebben beseft de portée, die hun woorden kunnen hebben... Laat mij uitspreken, Adolfine, ik ben kalm, en kalm wil ik het je zeggen. Je wil spreken; ik liever, had willen zwijgen, maar goed, NU zullen wij spreken... Als Addy zich bij mij vermeten had over jou te spreken, zooals je kinderen wel gedaan moeten hebben over mij, zoû ik hem heel streng hebben behandeld. Ik had de illuzie dat zelfde van jou te kunnen verwachten. Ik dacht, dat er nog tus-

schen ons allen was, een familieband, een familiezwak, een familietrots - ik dacht, dat er was tusschen ons een wederzijdsche sympathie, die wel zoo groot was, dat zelfs al was er schijn van waarheid in den laster van de menschen - die sympathie en die trots de belasterde zouden hebben vergoêlijkt, verdedigd, en beschermd... Wat er op mij te zeggen valt, is geen geheim. Het is algemeen bekend, en de straf voor wat ik misdaan heb, draag ik nog altijd met mij rond, en drukt nog altijd op mijn leven. Maar meer dan wat bekend is als een feit, heb ik mij niet te verwijten. Ik tel het niet licht, denk dat niet... Ik zeg alleen: méér dan dat, is er niet. Ik had gedacht, dat je dat ook wist, dat je dat gelooven zoû, ook al had ik het je nooit gezegd. Zoo goed, Adolfine, als ik het kind ben van papa, is Addy de zoon van Van der Welcke. Wat de menschen verder lust hebben te combineeren, gaat mij niet aan. Ik begrijp zelfs niet, waarom ze zooveel uitvinden, daar waar ik ze al zooveel feitelijkheid heb gegeven om te bepraten. Maar dat zulke uitvindingen in je huis, Adolfine, nog het minste geloof kunnen vinden, is mij een groote teleurstelling geweest.

Adolfine, ziende dat haar weeke huilbui geen indruk maakte, had gedurende Constance's woorden tijd gehad om rustig te worden, en zeide nu, inwendig razend, maar schijnbaar kalm, nijdig, als op een zusterlijk vermanenden toon:

- Dat bij je terugkomst in Den Haag je teleurstellingen wachtten,... was wèl onvermijdelijk.

- Misschien... maar niet deze... als er eenige liefde voor mij geweest was in je.

- Kom, Constance... Het is niet, dat ik niet van je hoû... zie je. Maar het was misschien beter geweest, als je hier niet was terug gekomen.

- Het is nu wel wat laat, Adolfine, om dat te zeggen: ik ben hier nu, en ik blijf. Toen ik nu zes maanden geleden aan mama heb geschreven...

- Mama is moeder.

- Ik dacht, dat jij een zuster was.

- Er zijn nog anderen dan ik.

- Die, hoop ik, meer liefde en toegeeflijkheid voor mij hebben, dan jij.

- Bertha was tegen je komst... Karel ook.

- Ik dank je voor je eerlijkheid... maar nog eens: het is nu te laat.

- Gerrit en de anderen tellen niet meê, omdat ze geen 'menschen zien'. Bertha en Karel en ik hebben onze familie, onze kennissen.

- En ik compromitteer jullie in hun oog?

- Je komst heeft dingen opgerakeld, die al lang vergeten waren... Ook weet ik zeker, dat je schoonouders je komst hebben afgekeurd.

- Je weet wel veel... en ik ben zoo blij dat je oprecht bent.

- Ik ben altijd oprecht.

- En onfeilbaar.

- Ik zoû nooit hebben kunnen doen wat jij hebt gedaan, neen.

- Het doet me pleizier, Adolfine, dat je van morgen gekomen bent. En dat we zoo kalm praten.

- Als je in der tijd mij geschreven had, en raad had gevraagd, en niet aan mama alleen, zoû ik je ook kalm mijn opinie hebben gezegd, en je zusterlijk voor je welzijn hebben afgeraden in Den Haag terug te komen, zei Adolfine, met een tint van weemoed. Je bent geheel ongeschikt geworden voor Holland, voor Den Haag, en om terug te komen in onze familie. In je idees, in je huiselijk leven, in de opvoeding van je kind. Alles in je jureert met onze Hollandsche idees, van wat goed, welvoegelijk, fatsoenlijk is. Ik zeg het je niet boos, hoor Constance, ik zeg het je nu ook kalm, heel kalm. Dat is misschien het beste... Zooals je je kleedt... doet geen Hollandsche vrouw van je leeftijd. Zooals je in huis niemand ziet dan een vriend van je man... wordt besproken. De opvoeding, die je je zoon geeft... vindt men al heel liberaal.

- Nog meer?

- Nog meer... Waarom ben je eigenlijk niet in Brussel gebleven? Dat vragen we ons allen af. Wij en al onze kennissen. Verleden sprak Bertha er nog over, dat je haar eenvoudig onmogelijk zoû maken... als je er over dacht, je te pousseeren en je te laten voorstellen, aan het Hof... En ze beweerde beslist, dat ze je nooit zoû

vragen op een van haar officieele diners.

- Nog meer?

- Nog meer, nog meer... Wat wil je nog meer? Ik zeg het niet, om je onaangenaam te zijn, Constance: ik zeg het, omdat ik van je hoû, en je verdere teleurstellingen wil besparen. Denk je, dat het voor Bertha en mij pleizierig is, als onze kennissen zóó over onze familie praten, als ze tegenwoordig doen. En dat ze dat doen, is jouw schuld.

Constance's handen trilden, en om ze een houding te geven, vouwde zij de kanten op, die op tafel lagen.

- Is dat echte Brusselsche? vroeg Adolfine, als argeloos.

- Ja...

- Waar haal je toch zooveel geld vandaan, Constance, om aan die dingen te verdoen?

- Van mijn amants, zei Constance.

- Wat?? vroeg Adolfine verschrikt.

Constance lachte zenuwachtig.

- Van al mijn amants, zeg ik je.

- Ach kom, zeg toch niet zulke dingen, zelfs niet uit aardigheid. Ik dacht, dat die kant imitatie was.

- Ja maar, je hebt niets geen verstand van kant, heb je wel? antwoordde Constance doodkalm. En van brillanten ook niet? En heelemaal, om je te kleeden... daar heb je geen verstand van, wel? Ik vind soms, dat je er wat burgerlijk uitziet, Adolfine. Misschien is dat Hollandsch degelijk, maar IK vind het burgerlijk... En aan den anderen kant moest je niet zulke prutsige, schijnbaar elegante dingen koopen... En om je huis te arrangeeren, daar heb je ook niet veel idee van, wel?... Als je eenigszins mijn smaak begreep, zoû ik je wel willen helpen om je salon te veranderen. Maar dan moest je eerst die horrible antimacassars en die steenen hondjes en aapjes wegdoen. Toe, doe dat toch eens. En een rustiger tapijt nemen... Met zoo een diner, Adolfine, heb je daar geen moeite meê... Bertha doet die dingen meer als vrouw van de wereld, geloof ik, niet waar? Zoo, komen de Erkenbouts bij je...? Ik dacht, dat je meer in de côterie was van Bruis, de Telefoon. Maar

het is waar, je HEBT geen côterie. Je hebt zoo een beetje van alles... Curieus toch, dat onze oude kennissen van vroeger - ons hofkliekje, zal ik maar zeggen - zoo heelemaal niet meer bij je komen. Hoe komt dat toch... Ja, je moet wel je salon wat boeiend maken, om de menschen lang te blijven trekken... Ach, ik geloof, eigenlijk hoû je niet van menschen-zien. Het gaat je zoo lastig af... Je bent meer een goeie moeder voor je kinderen, hoewel ik je meisjes, tenminste Floortje en Caroline, wat schreeuwerig vind, en je jongens, die schijn je maar onmogelijk wat te kunnen ontbolsteren. Nu maar, ALS ik je eens van dienst kan zijn... als je dien salon wilt veranderen, zeg het mij dan maar, en laten we dan een dag afspreken...

Adolfine had ademloos toegehoord, hare ooren niet kunnende gelooven. Was ze gek geworden, Constance?

Zij stond trillende op, terwijl Constance - schijnbaar rustig - voortging de kanten te vouwen.

- Je bent een valsch creatuur! siste zij, razende, zoo gekrenkt in al, wat hare ijdelheid uitmaakte, dat zij zich niet meer beheerschen kon.

- Waarom? vroeg Constance koel. Ik ben misschien wel maanden lang valsch geweest, met de gedachte om je te winnen - en daarom heb ik me voor je kasten uitgeput in waardeerende bewondering, om Floortjes uitzet mooi te vinden - maar nu ik toch weet, dat je zooveel en zusterlijk van mij houdt, nu wij eens zusterlijk hebben gesproken over en weêr, elkaâr hebben geraden en onze opinie gezegd, vind ik het onnoodig meer valsch te zijn, en uit ik liever mijn zusterlijkheid OOK in de oprechtste oprechtheid.

- Vondt je Floortjes uitzet dan niet mooi? vroeg Adolfine, woedend.

Maar Constance werd hare stil trillende zenuwen meester.

- Adolfine, zeide zij hoog. Laat ons, bid ik je, dit gesprek eindigen. Het moet je totaal niet kunnen schelen, of IK, je verachte zuster, iets in of om je, mooi of leelijk vind. Er zijn wat nijdige, hatelijke woorden tusschen ons gevallen, en wij zien elkaâr in de

zielen. Sympathie heb je niet voor mij, toegeeflijkheid, vergevensgezindheid, ook niet - nooit gehad; terwijl ik dacht, dat je ze wèl voor mij had, en terwijl ik heb geprobeerd in je een zuster terug te vinden. Dat heeft niet mogen zijn, en dat is alles. Verder is er niets. Laat ons dit gesprek eindigen, en laat ons, niet waar, als wij elkaâr zien bij mama, of waar ook, doen of er geen woorden tusschen ons zijn gevallen. Dat is het eenige wat ik je vraag.

Zij drukte op de bel; bijna oogenblikkelijk verscheen de meid, terwijl Adolfine Constance aan bleef kijken, haar lippen al zwellende van het venijn der woorden, die zij op ze voelde wellen.

- Ik heb gebeld om mevrouw uit te laten, Truitje, zeide Constance kalm.

XVII

Alleen, barstte Constance in een zenuwsnikbui los... O, dat verleden, dat ellendige verleden, dat altijd bleef aankleven, dat nooit van haar was af te schudden! Onrechtvaardig vond zij het leven en de familie en iedereen... Zij was geen slechte vrouw, zij had alleen eéns in haar leven, in haar leven van jonge, onberaden vrouw, dien noodlottigen misstap gedaan, maar bleven de gevolgen daarvan dan altijd?... Wat zij verlangde nu, was toch zóo weinig, zóo weinig, dat zij niet begreep, dat het zoo onbereikbaar bleef... Wat zij verlangde was niets anders dan kalm te leven in Den Haag, in haar land, en een beetje te worden liefgehad door alle de haren, voor wie zij voelde dat vreemde groote gevoel: dat zwak voor familie. Dat was alles, zij verlangde niets meer. Zij stelde aan het leven niets geene eischen meer, dan om zoo oud te kunnen worden, met wat verzoening en wat vergevensgezindheid, en dan te zien opgroeien haar kind tot man, terwijl zij, ter wille van haar kind, zoû blijven leven, zoo dragelijk mogelijk, aan de zijde van haar man. Dat was alles, dat was alles. Dàt was het eenige, wat zij, kleine ziel, nog vroeg aan het leven, en zij vroeg niets meer, en het was alsof allerlei geheime vijandelijkheden om haar heen het haar

misgunden. Terwijl zij niets wenschte dan de kalme rust, scheen het om haar heen te woelen van vijandelijkheid. Waarom haatte men haar dan toch zoo? En waarom kon men niet een ander, of iets anders nu nemen als onderwerp van gesprek, van kwaad gesprek, van nijdigheid, als de menschen daar dan volstrekt niet buiten konden?

Zij bleef dagen zeer neêrslachtig, ging weinig uit, zag alleen geregeld haar moeder. Paul was op reis en Adeline wachtte hare bevalling af. Mevrouw Van Lowe merkte niets van wat er omging in Constance, en als des Zondags zich de familieleden weêr verzamelden, straalde de oude vrouw in die illuzie der groote aanhankelijkheid, die er zijn zoû tusschen allen. De kinderen, altijd, lieten haar allen buiten hun twisten, hielden haar uit een eerbied en liefde in de illuzie, die haar dierbaar was. Adolfine, in tegenwoordigheid van mama, sprak nooit vinnig kwaad van Bertha, was vriendelijk tegen Constance. Van den twist van Addy en Jaap wist de oude mevrouw niets, en niets van de verklaring van Van der Welcke en de Van Saetzema's.

Toen Van der Welcke en Addy thuis kwamen, sprak Constance met een enkel woord van haar gesprek met Adolfine. Maar verder bleef zij veel teruggetrokken in zichzelve, en zag alleen mama, en een enkelen keer Adeline, rustig moedertje, afwachtende haar achtste... Een enkelen keer bezocht zij met hare moeder de oude tantes, in dier kleine villa-tje bij Scheveningen, en dan was het:

- Hoe gaat het met je, Dorine?
- Wat zeg je?
- Marie vraagt hoe het met je gaat, Rien... Ze is zoo doof, Marie.
- O... goed... goed... Wie is dàt?

En tante Dorine wees naar Constance, haar nooit herkennende, met de hardnekkigheid van een heel oude, half kindsche vrouw.

- Dat is Constance... zei mevrouw Van Lowe.
- Dat is Gertrude...! zei dan tante Tien. Niet waar, Marie, dat is Gertrude?
- Neen, Christine, Gertrude is gestorven als klein meisje te Buitenzorg.

Maar tante Tien schreeuwde aan het oor van tante Rien:

- Dat is Marie's dochter!
- Marie's dochter?
- Ja... Gertrude... Gèr... tru... u-de.

Constance glimlachte.

- Laat maar, mama, fluisterde zij. En als mama afscheid nam:
- Nu, dag Dorine en Christine!
- Wat zèg je?
- Adieu, Dorine en Christine... wij moeten weg.
- Ze moeten weg! schreeuwde tante Tien aan het oor van tante Rien.
- O... moeten ze weg? Waar gaan ze dan naar toe?
- Naar huis!
- O... naar huis? O... wonen ze niet hier? Nu... dag Marie... dank je wel voor je bezoek... En tegen Constance: Dag... Gertrude! Je bent immers Gertrude, niet waar?
- Ja... a... a! bevestigde tante Tien met een schrillen uitgerekten schreeuw. Ze is... Gertrùde... de dochter van Marie.
- Nu dan, dag... Gertrude...
- ...laat ze maar denken, dat ik Gertrude ben, mama, zei Constance dan zacht, vergoêlijkend, terwijl mevrouw Van Lowe een beetje zenuwachtig werd, niet begrijpende hoe heel oude menschen toch zoo hardnekkig konden blijven bij hun opinie, en een beetje weemoedig bij de gedachte aan Gertrude, die gestorven was.

Zoo gingen heel rustig, eenzaam en eentonig, de weken, de maanden voorbij. De sombere maanden van het vroeg invallende, koude en nattige najaar, zware stormen zweepende de boomen van de Kerkhoflaan, de wind onophoudelijk gierende om het huis, de regen neêrkletsende. Constance ging bijna nooit uit, sloot zich thuis op, als had zij iets pijn gedaan aan haar ziel, als wilde zij maar liever nu altijd veilig blijven in hare kamers, die haar lief waren. Zij was heel stil, zij zag bleek, zij zat dikwijls te denken, te peinzen - zij wist nauwlijks waarover - diep gezonken in haar melancholie, starende naar de woede van den stor-

menden wind buiten. Zij had niet dikwijls meer woorden met Van der Welcke, alsof een treurige zachtheid hare zenuwen had vermoeid. Tegen half een, tegen half vijf tuurde zij uit naar haar zoon, verlangde naar hem, look een weinig op als zij hem zag, als hij lief praatte, gezellig, haar jongen, die iederen dag meer een man werd. Maar zij had hem niet heel veel meer bij zich, nu dat hij op het Gymnazium was, 's avonds veel werkte, van natuur ijveren plichtgetrouw. Van Vreeswijck kwam eens om de veertien dagen, de drie weken eten, meestal alleen, of zij vroeg er, nu Paul reisde, Marianne van Naghel bij, van wie zij veel hield. Dat was dan zoo een heel intiem exquis dinertje als zij kon geven - en daar bepaalde zich al hare wereldschheid bij.

Zoo leefde zij in zich en in haar huis. De kamers, waar zij zat, weêrspiegelden altijd haarzelve: een vrouw van voornamen fijnen smaak, ook al was zij niet bepaald artistiek, en vooral vertoonden die kamers dat bewoonde, dat gezellige, dat huiselijke van een vrouw, die veel thuis is, en die zich wijdt aan haar home als haar troost. Ook al waren zij duur geworden, had zij altijd veel bloemen om zich, veel groene planten, waarmeê zij gelukkig was: Venushaar, dat, onder haar zorgen, tot een heerlijke weligheid werd. En om haar heen smolten de kleuren en lijnen van hare meubels en bloemen, van hare bibelots en handwerken in een, als een rustig lieve atmosfeer, die de hare was, met iets zeer persoonlijks, iets delicaats en intiems: iets zacht gedoezelds van eigenlijk heel kleine eenvoudige vrouwelijkheid, zonder één werkelijk kunstvoorwerp, zonder één aquarel of teekening of moderoman, en toch met niets in kleur of vorm of lijn dat het oog van een artist zoû kwetsen; integendeel, alles geworden tot een groote harmonie van uiterlijke, kleine dingen met innerlijke dingen, die ook geen grootheid hadden...

Eens dat Truitje Constance eenige papieren, brieven, rekeningen uit de bus bracht, trof Constance's oog een drukwerk, dat zij opende. Zij las den titel van het courantje: De Dwarskijker, en als iemand, die nooit veel met de post krijgt, verwonderde haar het blad, maar meende zij, dat men het haar zond als reclame voor een

abonnement. Plotseling echter herinnerde zij zich: De Dwarskijker... een klein hatelijk weekblad, geredigeerd door een verloopen sujet, wroetende in alles wat geheimenis was van groote Haagsche families - dikwijls al voor chantage terecht gestaan, maar altijd weêr ontduikende, en er toch weêr een slaatje van makend, omdat de doorgehaalde families met veel geld susten en afkochten, zoowel lasteringen als openbaringen der waarheid. Constance wilde, verontwaardigd, het blad dadelijk verscheuren, toen haar oog viel op den naam van: Van Aghel van Achteren, als doorzichtige verdraaiïng van Van Naghel van Voorde, en zij kon niet nalaten te lezen. Zij las toen een kwaad artikeltje tegen haar zwager, den minister van koloniën, persoonlijke aanvallen tegen Van Naghel: een groote gewichtige nulliteit, rijk geworden als advocaat in Indië in een duistere praktijk met Chineezen, voortgeschopt in zijn carrière door een nog grootere, gewichtige nulliteit, zijn schoonvader, de oud-gouverneur-generaal ‘Van Leeuwen’. Het artikel viel daarna Van Naghels broêr aan: de Commissaris der Koningin in Overijssel, en om te besluiten beloofde het in een volgend nummer van den Dwarskijker, eens een blik te geven in de onzedelijkheid der andere familieleden van dezen, zich aan Chineezen rijk gezogen, bourgeois, aan wien Indië nog niet de minste werkelijke verplichting had te wijten. En zeer duidelijk doelde de schrijver op de zuster van mevrouw Van Naghel: ook al een vrouw uit die heele hooge kringen, wier einde wel eens heel spoedig zoû kunnen naderen in een al te voorziene en betere wereldorde: ‘de ex-ambassadrice’ werd zij genoemd, en op het schandaal van De Staffelaer en Van der Welcke werd nog eens gezinspeeld, met de aanlokkelijke belofte de volgende week eens die oude dingen, die altijd interessant bleven, omdat zij gaven een kijk in die verdorven maatschappij der aristocratie, in al hun details weêr te geven. Constance lezende, voelde haar hart kloppen, het bloed haar stijgen naar haar wangen, en hare handen beefden, hare knieën knikten, zij voelde zich of zij zoû flauw vallen. Zij begon zich al te wennen aan mondelinge lasteringen, maar zulke geschreven, voor ieder zichtbare, gedrukte artikelen, waren een

ontsteltenis voor haar, en met puilende oogen las zij, en las zij over. Dat er zoo over de haren en haar werd geschreven, dat er de volgende week nog meer in dien lasterlijken trant over haar zoû geschreven worden, zoo niet laster, dan die onuitwischbare waarheid, vervulde haar met een wanhoop, een radeloosheid. Zij wist niet wat te doen, toen zij, vaag, de verschrikte oogen dwalende, zag tusschen de rekeningen en de papieren nog een ander papier: 'Attentie s.v.p.!! Men gelieve zich in te teekenen op Den Dwarskijker, abonnementsprijs voor ieder trimester vijftig gulden'. Met de vette letters van een brutale chantage, werd het berichtje gegeven, en zij begreep het dadelijk: zij begreep wat beduidde dat abonnement op een schandblaadje voor tweehonderd gulden in het jaar! Maar zij begreep ook, dat, al zond zij nu dadelijk de vijftig gulden of tweehonderd, dat toch geen waarborg zoû zijn voor verdere diffamatie of oplichterij, en zij wist niet wat te doen...

Zij dacht eerst het blaadje te verbergen voor Van der Welcke, maar zij was zoo zenuwachtig dien geheelen dag, dat zij, na den eten, terwijl Addy naar boven was, het toonde aan haar man. Hij werd heel kwaad, met de nerveuze drift van zijn natuur, die zich meestal wist in te houden om niet in te hevige scènes met zijn vrouw te vervallen. Hij vloekte, balde zijn vuisten, liep onmachtig de kamer op en neêr, lust hebbende iets te breken, of op straat te gaan, en te razen tegen Den Haag, zijn huizen, zijn menschen. Ook hem was het gedrukte pamflet - vooral omdat het gedrukt was: te lezen voor iedereen - een ontzettende schande, die hij ten koste van hij wist niet hoeveel, had willen ontloopen. Ook welde het in hem op om naar het bureau van den Dwarskijker te gaan, ergens verborgen in een obscuur straatje, en den redacteur met zijn rotting af te ranselen. En zonder dat hij eigenlijk wist waarom, en hoe hij zich verleiden liet tot dat ondoordachte, onlogische woord - het woord als van een kwaad kind, dat niet meer denkt in de opbruising zijner driften, riep hij uit:

- Het is ook jouw schuld!

- Mijn schuld! herhaalde zij heftig. Mijn God, mijn God, waarom? Waarom is het mijn schuld??

- Het is jouw schuld! Jij hebt hier willen komen wonen, in dat ziekelijke verlangen van je naar je familie. In Brussel kende ons niemand, en sprak niemand over ons, en ons leven was er, zoo niet gelukkig, dan toch rustig. Hier is er altijd wat, altijd wat! Hier is het geen leven!

- En jij dan, verlangde jij niet terug? Was ik het alleen, die verlangde!? riep zij uit, gekwetst door zijn onredelijkheid.

Maar hij hoorde haar niet en al zijne opgekropte bitterheid kwam los.

- Hier loop ik iederen dag over de straat, alsof iedereen mij aankijkt en nawijst! Als ik kom in de Witte of op de Plaats tusschen al mijn kennissen van vroeger, voel ik mij misplaatst als een indringer, als iemand, die niet is te avoueeren. Het is jouw schuld, het is jouw schuld!

- Mijn schuld!

- Waarom heb je volstrekt in Holland willen terugkeeren!

- Maar jij dan?

- Ik?

- Ja, jij niet? Verlangde je soms niet naar je ouders, naar Holland! Heb je zelf niet gezegd, dat het goed zoû zijn voor ons kind!

- Voor ons kind! riep hij uit, niet hoorende, in zijn onmachtig ziedende drift. Voor ons kind! - en hij lachte zoo bitter, zoo schamper, als zij misschien nog nooit zijn lach had gehoord. Voor ons kind! Ik kan wat doen voor hem hier! Al werkt hij nog zoo goed, al heeft hij nog zooveel tact, altijd, altijd, zal men hem later, ook al komt hij in de carrière, die ik heb moeten breken, blijven nahouden het schandaal van zijn ouders! Voor ons kind...! Laat hem boèr worden... als hij dan Hollander moet zijn in Holland... Ergens verborgen voor al onze familie, onze kennissen, onze relaties. En het is alles, alles jouw schuld!

- Je bent onredelijk! riep zij uit, trillende onder zijn beleediging. Hebben wij ons iets te verwijten, Henri, dan hebben wij ons dat samen te doen, en dan heb jij niet het recht, mij, mij... een vrouw,

alleen te laten dragen, de last van onze ellende!

- Die ellende zoû ten minste niet besproken, beschimpt, gekritizeerd, geridiculizeerd, gediffameerd worden, riep hij razend, stampende met zijn voet; als jij niet in Holland terug hadt willen komen!

- Was ik het alleen?

- Nu goed dan! gaf hij toe, zich niet meer meester; dan was ik het ook. Maar stòm zijn we dan beiden geweest, om terug te komen in dit ellendige land, tusschen die ellendige menschen!

- Ik heb ze niet noodig... ik verlangde alleen naar mijn familie.

- Naar je familie... De Saetzema's, waar we al gebrouilleerd meê zijn, ook al groeten we elkaâr nog bij mama. De Van Naghels, die niets voor ons doen... wil je zoo leven, voor je kind, in Holland, hier, obscuurweg, altijd op je Kerkhoflaan, in je huis, in je kamers... met niemand dan Vreeswijck, die ons de genade aandoet eens te komen dineeren! Wie hebben wij, wie komt er bij ons, bij wie zijn wij eenigszins in tel!

- Ik verlangde alleen naar de sympathie van mijn familie!

- En wil je met die sympathie, die al heel betwijfelbaar is, hier blijven wonen, zoo... zoo obscuur... als je je kind later zijn carrière wil laten volgen... Ha, ha, hij zal er mooi komen, zoo... Denk je, dat hij er alleen met examens komt? Neen, hij komt er met relaties, dat is nu eenmaal zoo, nog meer dan met mooie examens... En je wil hem zoo, later, in de diplomatie laten gaan, terwijl zijn vader en zijn moeder zich hier verdommen! op de Kerkhoflaan! Nu dan... laat hem boèr worden: de toekomst behoort toch aan het plebs... Goed, het is dan ons beider schuld. Ons beider stomme schuld. Maar is het dan mijn schuld, jouw schuld is het ook... Heb je ooit iets gedaan om een stap verder te komen? Ik, ten minste in mijn eigen, ik had nog gerekend op de Van Naghels, ik dacht: mijn zwager heeft veel relaties, we zullen bij hem aan huis komen, persoonlijk kan het mij niet schelen... maar het is goed, later, voor mijn jongen.

- Zoo? En heb jij zelf geen relaties? Hebben je ouders geen relaties?... Al je oude vrienden van de Plaats... Wie van ze komt hier,

wie van ze heeft, behalve Vreeswijck, de eenvoudige beleefdheid gehad, je vrouw de minste visite te maken? Niemand, niemand! gilde zij uit. Niet, dat ik er naar verlang, evenmin als jij verlangt bij Van Naghel te dineeren, maar als je dan zoo gesteld bent op relaties, ter wille van onzen zoon later... hadt dan ook wat anders gedaan, dan Den Haag en Scheveningen rond te fietsen - hadt dan je vroegere kennissen aan het verstand gebracht, dat als ze zich verwaardigen je te kennen in dat heilige mysterie van jullie Plaats... het, minstens genomen, eenvoudig beleefd zoû geweest zijn je vrouw en jezelven ook op te zoeken in hun woning, je vrouw niet te blijven nieeren, alsof ze nog je maîtresse was...

- Dat blijft, dat blijft altijd zoo! riep hij onmachtig, razend, bijna tot huilens toe. Er zal nooit iets aan te veranderen zijn, al zijn we zestig, al zijn we tachtig!

- Maar goed... zeide zij, als met een ingeving, die haar sterkte tegen de onredelijkheid van haar man in. Je wenscht het voor je zoon! Ik zal het doen! Ik zal met Bertha spreken, en IK, ik het eerst. Ik zal haar zeggen, wat ik van haar verlang, als van een zuster. Maar ook wensch ik dan, dat jij de belangen - voor later, voor je zoon - bij jouw kennissen behartigt, en ook wensch ik dan, mij van den winter te laten prezenteeren aan het Hof... Ik heb er nooit aan gedacht, maar de menschen hebben er van het moment, dat wij hier zijn gekomen, den mond vol van gehad... en nu, nu zal ik het doen... Wat is er voor bezwaar tegen? Dat we familie van De Staffelaer zullen coudoyeeren! Het kan mij wat schelen wie ik coudoyeer. Ik had gedacht eenvoudig hier te leven, in de sympathie voor mijn familie, - maar als mij die dan brok voor brok wordt ontzegd - als er dan nog zulke ellendige pamfletten verschijnen als dit - als je me dan nog daarenboven verwijt, dat ik niet aan de toekomst van mijn zoon denk, - dan zal ik mijn gedragslijn veranderen, en dan zal ik met Bertha praten. Praat jij met je kennissen in de Plaats, en als je eenige fierheid hebt - weiger voortaan met ze om te gaan, wanneer ze je vrouw en jezelven ook niet erkennen als behoorende tot de hunnen. Ik - ik verdraag het niet langer! Ik wenschte niets dan stilte, rust, sym-

pathie, niets dan hier oud te worden bij mijn moeder en mijn zusters en broêrs, maar als er dan éclat moet zijn, niettegenstaande die doodeenvoudige verlangens - welnu, dan zal er dat éclat zijn: dat de menschen met recht kunnen zeggen: mevrouw Van der Welcke pousseert zich weêr in de kringen, waar zij altijd heeft thuis behoord.

- Ik kan niet! zeide hij zwak. Ik kan onmogelijk doen, wat je wilt. Ik kan niet, na zes maanden mij te hebben laten welgevallen een zeker geduld-worden tusschen mijn vroegere kennissen, ze nu aan het verstand brengen, dat ik met mijn vrouw visites wensch te maken aan hen en hun vrouwen, en die visites van ze terug eisch.

- Dan zal ik het alleen doen! zeide zij. Ik ben gebrouilleerd met Adolfine, maar haar rommelkliek heb ik niet noodig. Ik geloof, dat er in Bertha nog wel eenige zusterlijke sympathie voor mij is, en ik zal met haar spreken, en zij mòet mij helpen. Maar je zal mij niet meer kunnen verwijten, dat ik niet denk aan de toekomst van mijn kind. En ben je te zwak om je kennissen te toonen, wat je wenscht, - dan zal ik alleen, later, als de carrière van onzen zoon zwaar is - het recht hebben je te verwijten, wat jij me nu verwijt...

- Verwijten... ik denk niet aan verwijten! viel hij in, driftig, onlogisch, onredelijk. Ik denk alleen aan dat lamme blad... aan dat lamme blad...

Hij keek er heen zenuwachtig, waar het lag op de tafel; zij ook...

- Ik ga naar den vent toe... ik zal hem op zijn gezicht!... ik zal hem op zijn gezicht slaan!

Zij lachte schamper.

- Doe je dat ook voor de toekomst van je zoon?

Hij hield zich in, krampte de vuisten, liep huilend de kamer uit, gooide zich in zijn fauteuil boven, rookte cigarette na cigarette, liep op en neêr, razend en machteloos.

Dien avond kwamen Gerrit en Paul aan, en zij wisten ook van den Dwarskijker: zij vertelden, dat bij Van Naghel ook een exemplaar van het pamflet in de bus was gestoken. En Gerrit, razend

wordende omdat Van der Welcke nog razend was, zei:

- Als je dien vent op zijn gezicht wil slaan, Van der Welcke, ben ik je man!

Paul, moê, sloot de oogen, keurde af met die geblazeerde uitdrukking van zijn geheele gezicht.

- Beste Gerrit, wees nu weêr niet de flinke ritmeester, met de sabel, die er maar op inhouwt, en alles denkt kapot en klein te kunnen slaan. En jij Van der Welcke, hoû je in Godsnaam kalm, als je de zaak niet wil verergeren.

- Maar wat te doen? vroeg Constance nerveus.

- Totaal niets, zei Paul filozofisch.

XVIII

Het was midden November, en Constance herinnerde zich, dat Bertha haar tweede receptie-dag had, den derden Dinsdag van die maand. Het was een paar dagen voor de verschijning van het volgende nummer van Den Dwarskijker, die haar, zonder dat zij er meer over sprak, de geheele week eigenlijk geen rust liet, bang als zij was voor gedrukte woorden, die nijdig deden en kwaad wilden. En als om hare belofte aan Van der Welcke gestand te doen, zeide zij dien middag aan het lunch, dat zij naar Bertha ging, omdat het Bertha's jour was. Hij begreep dadelijk wat hare bedoeling was, en het verwonderde hem eigenlijk, dat zij het plan zich te pousseeren niet opgaf. Hij had eerder gedacht, dat zij in de ontzenuwing van hun gesprek die gedachte wel in zich had voelen opkomen, maar dat ze haar later, na die ontzenuwing, geen ernst zoû zijn. Hij herinnerde zich, dat die recepties bij de Van Naghels voor de familie altijd iets zeer officieels waren gebleven: mama Van Lowe ging er een enkelen keer heen, en oom en tante Ruyvenaer, hoewel er totaal niet in hun element, verschenen ook één keer in den winter, omdat zij dat bij vergissing begonnen waren, en nu verlegen waren weg te blijven, maar verder kwamen de familieleden er nooit. Voor de familie hadden die ont-

vangdagen altijd behouden iets van officieele gewichtigheid en aristocratische ontoegankelijkheid, en Cateau, bij voorbeeld, zeide heel ernstig tegen Karel:

- Van dáág... heeft Bèrtha... haar joùr! met iets van eerbied voor dien jour, waarop de upper two and three van Den Haag wel eens verschenen; terwijl Gerrit altijd gekheid maakte, over de ongenaakbare grandeur van die ontvangdagen bij Hare Excellentie, zijn zuster, zooals hij spotte... Van der Welcke had op de lippen, Constance te vragen, of Bertha wist, dat zij komen zoû, of zij over hare visite ten minste gesproken had met mama Van Lowe. Maar hij voelde zich niet in een stemming veel woordenwisseling uit te lokken, en Constance zoû toch doen als zij verkoos. Het regende, en hij hoorde aan hoe zij de meid een coupé liet bestellen, en daar hij thuis bleef, zich zonder Addy vervelende op zijn rookkamertje, rookende de eene cigarette na de andere, zag hij zijn vrouw om vier uur in den coupé stappen, en trof hem de elegance van haar toilet. Hij haalde de schouders op, afkeurende en somber, nijdig deze dagen; hij ook, onveranderlijk ontstemd door dat ellendige pamflet, door dat beroerde schandblad, waaraan hij niets wist te doen, - gooide hij zich weêr op zijn divan en rookte en rookte, zonder dat hij er toe besluiten kon zich te kleeden, en naar de Plaats te gaan, en bijna onbewust dezer dagen zijn vrienden vermijdende.

Constance voelde zich heel kalm, maar een bitterheid, al deze dagen, bleef haar bij. Slechts terloops dacht zij er aan hoe Bertha haar visite zoû opnemen, maar al dacht de familie nu anders over die kwestie, zij wilde Bertha toonen, dat zij het van zelve vond spreken, als zij, Constance, haar op dien receptiedag kwam bezoeken. Toen haar coupé stil hield, zag zij een paar rijtuigen; de deur werd door de meid dadelijk geopend nog vóór zij gebeld had; de knecht, haar herkennende, groette, ging haar voor de trappen op, opende de deur, en aanzeide haar naam:

- Mevrouw Van der Welcke...

Constance trad binnen. In den salon, half donker, bewogen zich enkele menschen, meest dames. Maar zóó donker was het er

niet, of het trof haar aanstonds, dat Marianne haar verwonderd aankeek, met zulk een spontane, niet te verbergen verwondering, dat het haar pijnlijk aandeed. Zij groette met een koel handdrukje en lachje Marianne, en begaf zich naar Bertha, en ook deze - zij zag het heel duidelijk - was verwonderd en knipte de oogen terwijl zij opstond... En Bertha, hoe vrouw ook van de wereld, hoe gewoon ook moeilijke salonkwestie-tjes te behandelen, was als verlegen, toen zij hare zuster groette:

- ...Constance... bijna onhoorbaar, en aarzelde een oogenblik, of zij haar zoû voorstellen aan de dame, die naast haar zat. Maar ook een oogenblik slechts; toen zei Bertha met haar gewone stem van altijd een beetje moede gastvrouw, die de wereldsche dingen afdeed omdat het nu anders niet kon:

- Mevrouw Van Eilenburgh... mijn zuster, mevrouw Van der Welcke...

Constance boog, koel, zei een paar woorden. Bertha noemde nog een paar namen, en Constance hier, daar, sprak koeltjes, heel even na. Zij was echter wel ontsteld, want de eerste dame aan wie Bertha haar had voorgesteld, was de grootmeesteres van de Koningin, en de nicht van De Staffelaer... Dat zij te schrijven zoû hebben aan mevrouw Van Eilenburgh, een enkel officieel woord, om haar wensch te kennen te geven zich te laten voorstellen ten Hove, had zij al bedacht, en ook had zij bedacht, dat de grootmeesteres een nicht was van De Staffelaer, maar nu, dat de eerste dame aan wie Bertha haar prezenteeren moest, een bloedverwante was van haar gescheiden man, maakte haar bijgeloovig, huiverig. Zij toonde het echter niet en zonder zich heel veel moeite te geven bizonder beminnelijk of spraakzaam te zijn, bleef zij zitten op hare plaats, zoodat Marianne nu naar haar toekwam:

- Wat is dat aardig, tante, dat u eens komt op mama's jour.

- ...Ze meent er niets van, dacht Constance, maar het was eerder onhandigheid en verwondering van Marianne, dat zoo te zeggen, dan valschheid. Zij had nooit kunnen denken, dat tante Constance op die jours zoû komen, evenmin als de andere ooms en tantes kwamen, omdat hun onderlinge kennissen nu eenmaal verschilden.

- Van het voorjaar, zei Constance heel kalm; was het zoo druk met onze installatie; herinner je... de meubels die uit Brussel kwamen... Maar nu van het najaar wilde ik mama toch eene verschuldigde beleefdheid doen... Ik kan mama toch niet alleen visites maken, als ze hoofdpijn heeft en op haar slaapkamer is...

Marianne's verwondering steeg. Tante Constance zei dat zoo heel kalm, zoo heel kalm, alsof het heelemaal van zelve sprak... dat zij kwam op een jour. En Marianne kon niet nalaten te zeggen:

- Ja... het is heel aardig, dat u komt... Want, ziet u... de tantes komen nooit... tante Adeline niet, tante Cateau niet... en tante Ruyvenaer heel zelden...

- Ach? vroeg Constance argeloos. Komen ze nooit?

- Tante Ruyvenaer een heel enkelen keer, maar de andere tantes nooit.

- O, komen die nooit? vroeg Constance heel erg verwonderd doende, en een beetje spelend met de verbazing van Marianne.

- Wist u dat dan niet?

- Neen, dat wist ik niet... Maar dat is toch niet heel beleefd van de tantes... de ooms laat ik nu daar... heeren hoeven zooveel visites niet te maken... maar van de twee tantes verwondert het me, Marianne...

Marianne wist niet meer wat te zeggen. Zij was niet veel gewend aan hare woorden te denken, of te denken, dat een ander andere woorden sprak dan hij dacht. Zij had, wel nerveus, iets opens, eerlijks, spontaans.

- Nu, maar ik zal ze eens zeggen... dat ze... tegenover een zuster ook wel beleefd mogen zijn, meende Constance en lachte.

- Ach tante, ik geloof niet, dat tante Adeline en tante Cateau en tante Adolfine het prettig zouden vinden te komen, zei Marianne, geen oogenblik twijfelend aan Constance's oprechtheid.

- O, niet? zei Constance koeltjes. Ja, tante Adeline heeft het zoo druk altijd met de kinderen... en tante Cateau...

Zij voltooide niet haar zin, want een paar heeren lieten zich aan haar voorstellen, wetende, dat zij de zuster was van mevrouw Van Naghel.

Zij wilde maar heel kort blijven. Na een paar minuten stond zij dus op, en naderde Bertha om afscheid te nemen; op het zelfde oogenblik echter nam mevrouw Van Eilenburgh van Bertha afscheid... en Constance wachtte een paar seconden. En in die paar seconden lette zij op, heel duidelijk, dat mevrouw Van Eilenburgh haar opzettelijk den rug toedraaide als om haar niet te zien - afscheid van Bertha nam, en haàr geen gelegenheid gaf te groeten... Het was niets dan een nauw merkbare beweging en het kon in ieder ander geval een heel natuurlijke onoplettendheid zijn geweest, maar, op dit oogenblik, Constance voelde het, was het opzet, een opzet te krenken... Zij glimlachte ironisch, een lach in de oogen, de lippen dun trekkende, en zij dacht:

- Ze is de nicht van De Staffelaer... ik zal wel meer zijn neven of nichten ontmoeten...

Nu kon zij van Bertha afscheid nemen.

- Adieu, Bertha.

- Adieu, Constance, het is lief van je geweest...

Constance, een oogenblik, zag Bertha in de oogen. Zij zeide niets, zij deed niets dan dit: Bertha in de oogen zien, terwijl zij haar hand nog vasthield... En zij zagen elkaâr een oogenblik in de zielen. Een oogenblik - er kwamen geen nieuwe visites; er werd verder op druk gesproken - had Bertha gelegenheid, iets te zeggen, dat zij onweêrstaanbaar voelde komen op haar lippen.

- Constance... dat artikel...

- Ja...?

- Van Naghel is er erg ontstemd over.

Constance haalde hare schouders op.

- Je weet er van? vroeg Bertha.

- Ja, ik kreeg ook... in mijn brievenbus... zoo een pamflet.

- Het is verschrikkelijk...

- Het is beneden ons, ons er iets van aan te trekken.

- Ja maar... voor Van Naghel... is het heel onaangenaam.

- Aangenaam is het voor mij... ook niet bepaald... maar...

En zij haalde hare schouders op, niet willende zeggen, hoezeer zij er onder leed, beefde in al haar zenuwen: voor dat gedrukte

woord van schandtaal. Maar zij begreep, dat ook Bertha er al die dagen onder geleden had, onder dat gooien met vuil, dat heel waardig was, om te doen, of men niet achtte, maar dat bezoedelde desniettemin... En Bertha vond nog een oogenblik om te zeggen:

- Constance...
- Wat is er?
- Mevrouw Van Eilenburgh... is de nicht...
- Ik weet het...
- Het speet me... dat je haar juist ontmoette.

Weêr haalde Constance de schouders op.

- Waarom...?

En zij keek Bertha strak aan.

- Waarom? herhaalde zij hoog. Er zijn dingen, Bertha, die IK ga beschouwen als het verleden. Ik weet niet of anderen ze altijd zullen beschouwen... als het heden. Als je een zuster voor mij wilt zijn, in werkelijkheid en niet in naam, help mij daar dan in... Begrijp je? Ik WIL... wat jaren geleden gebeurd is... beschouwen als het verleden... ik wil dat zoo, niettegenstaande onze kennissen er, geloof ik, pleizier in hebben het nog altijd als het heden te beschouwen... Het is wel een compliment aan mij, maar ik kan het, helaas, niet aannemen: ik ben wel degelijk vijftien jaar ouder, en die vijftien jaar WIL ik laten gelden... Begrijp je me...
- Ik geloof, dat ik je begrijp, Constance.
- En je keurt het niet goed in me... Je verlangt ook, dat ik nooit ouder word, en nooit mijn vijftien jaren in rekening breng.
- Constance... stil... de deur gaat open...
- Wees niet bang: ik zal niets meer zeggen... adieu, Bertha... en als het kan, help me...

Zij drukte hare hand, Bertha was zeer zenuwachtig. Terwijl Constance wegging, hoorde zij den knecht aanzeggen:

- Meneer en mevrouw Van den Heuvel Steyn.

Zij schrikte; zij kende dien naam: vrienden van De Staffelaer, Van den Heuvel Steyn aan het Hof een charge bekleedende... Plotseling, nu jaren geleden, zag zij zichzelve, een jong meisje, aan de zijde van De Staffelaer, haar verloofde, een visite maken bij die

menschen... In jaren had zij ze niet gezien, in jaren niet van ze gehoord.

Zij passeerde ze, en zij zag ze oud, heel oud geworden, die kennissen van De Staffelaer, twee heele oude menschen. Zij ook zagen haar aan, en in hun beider blikken was als een woede, alsof zij zich beiden verwonderden, die oude heer, die oude dame, aan te treffen in een salon, waar ZIJ binnenkwamen... Mevrouw Van der Welcke... al was zij dan ook honderd maal de zuster van de vrouw van den minister van koloniën. De blikken kruisten elkaâr als degens, even, en Constance, heel hoog, ziende over hunne hoofden heen, en doende of zij ze niet herkende, ging voorbij... In de gang trilde zij... Het stortregende. De knecht deed haar rijtuig voorkomen.

- Het... zal moeilijk zijn... dacht zij doodmoê van dit enkele kwartier. Maar het is voor mijn zoon... het moet... het moet...

XIX

Eenige dagen later, herinnerde Constance zich, dat het Zaterdag was, en in de nerveuze afwachting, waarin zij deze geheele week leefde en die als een trilling in hare zenuwen onderhield, bedacht zij, opstaande des morgens:

- Het is van daag... het is van daag...

Zij liep telkens naar de brievenbus, bijna hopende, dat de laatste aflevering van het schandblad er nu maar liggen zoû... Zij was ook zoo bang, dat Addy, voordat hij naar school ging, of terwijl hij thuis kwam, het zien zoû in de bus... even zoû inkijken wat het was. Zij wist, dat Van der Welcke er ook aan dacht, en dat hij daarom niet uitging, ook telkens, als achteloos, de trap afkomende, gaande door de vestibule, met een blik naar het glazen ruitje van de brievenbus. Zij ging in den salon zitten, uitkijkende naar den brievenbesteller, of naar een loopjongen, die haar verdacht zoû voorkomen... De morgen ging voorbij, Addy kwam thuis, en de nerveuze afwachting week niet van haar. De middag ging

voorbij, zij bleef thuis, dwalende door het huis en altijd, altijd turende naar die bus. Er schoof niets aan het glazen ruitje te voorschijn van buiten. En de geheele dag, in deze afwachting, ging voorbij als een beklemming, als een nachtmerrie.

Den volgenden morgen, Zondag, spiedde Constance nog uit, maar zij meende nu al: er zoû niets komen, en er zoû dus ook niets staan in den Dwarskijker. Ook dien dag bleef zij thuis, daar het stortregende, en zij zag niemand. Des avonds, om half negen, in een rijtuig, ging zij naar mama Van Lowe, met Van der Welcke, met Addy. En al dadelijk bij haar binnenkomen, bespeurde Constance, dat er een zekere emotie heerschte onder de familieleden, die al aanwezig waren... Zelfs mama scheen over iets nerveus te zijn, en zij vroeg dan ook dadelijk aan Constance:

- Je bent gisteren... bij Bertha geweest... mijn kind?
- Ja...

De oude vrouw drukte Constances hand.

- Waarom mij niet eerst... er over gesproken, Cony...
- Is een visite aan Bertha dan zoo iets gewichtigs, mama?
- Neen... neen... vergoêlijkte de oude vrouw; dat niet...

Maar de oude tantes kwamen binnen.

- Dag, Marie...
- Dag Dorine en Christine... zoo lief van je om weêr te komen.
- Wat zèg je? vroeg tante Rien.
- Marie zegt... dat het zoo lief van je is, weêr te ko-o-men! schreeuwde tante Tien.
- O, zoo... zegt ze dat...? Ja... ja... En wie is dàt...?
- Dat is Constance, zei de oude mevrouw.
- Wie...
- Dat is de dòchter, van Marie! schreeuwde tante Tien. De dochter... van Marie!
- De dochter...?
- Van Marie...
- Bertha?
- Neen, niet Bertha... maar Gertrúde... Gertr-u-u-de! schreeuwde tante Tien.

- O... zoo... Gertrude? knikkebolde tante Rien.

- Ach, kind! zei mevrouw Van Lowe, zenuwachtig droevig door de gedachte aan het gestorven dochtertje in Buitenzorg.

- Laat maar... mama! zei Constance. Ze kunnen het toch niet onthouden wie ik ben...

- Ze zijn ook zoo koppig.

- Ze zijn zoo oud.

- Ik word zoo bedroefd, dat ze je altijd voor Gertrude aanzien... arme Gertrude!

- Mama, wees niet treurig.

- Neen kind... Maar ach, waarom ben je gisteren naar Bertha gegaan!

- Waarom heb ik daarmeê kwaad gedaan, mama...

- Kwaad niet, kind... Maar... ach... Dag Herman, dag Lotje...

Het waren oom, tante Ruyvenaer, hunne meisjes kwamen achter hen. En Constance, in hunne oogen, zag als iets van medelijden...

- Zeg... Constàns! fluisterde tante Lot.

- Tante...

- Weet mama... van die beroèrrde artikel?

Constance werd bleek.

- Ik geloof niet, tante.

- Maar jouw zuster Dorine moet weten...

Zij wenkte Dorine, die zeer zenuwachtig was.

- Zeg, Dorine... weèt mama... van die beroèrrde... artikel?

- Neen, tante, zei Dorine, en zij scheen Constance vergeten te groeten. Ik ben telkens aangekomen, heb in de brievenbus gekeken...

- Van daag? vroeg Constance.

- Ja...

- Hoe meen je... van daag...? Een week geleden, meen je?

- Neen, een week geleden heeft mama DAT niet gelezen... maar ik was bang voor van daag.

- Van daag?

- Voor dat van van daag.

Constance greep Dorine bij den arm.

- Staat er... dan... van daag...
- Ja... fluisterde Dorine koel. Wist je het niet?
- Weet je niet, Constàns? vroeg tante Lot.
- Neen... ik heb niets ontvangen...
- Dus heb jij niet gelezen... Constàns?
- Neen...
- Nou, ghelùkkig dan maar, kind, zei tante als verlucht... Lees dan maar niet, ja? Beroèrrde artikel. Schandàligh, kind... van jou... Hè, soedah dan toch die menschen... al sóó lang gheleden jij met jouw man... en nou toch jouw MAN... hè... ik sèg laa-àt haar toch met rust... Toch eenmaal vergheven en vergheten, soedah nou toch... Maar ik seg jou, altijd hebben de menschen plezier om te korèk van tempo doeloe... Ik word misselijk, als ik denk aan de menselijkgheid!
- Dorine... dat artikel... heb je het...?
- Denk je, dat ik er meê rondloop, zei Dorine nijdig.
- Waarom ben je boos op me, Dorine?
- Ik ben niet boos... maar als je aanleiding geeft...
- Ik... aanleiding...? Vijftien jaar geleden?
- Neen, gisteren... Wat een idee om naar Bertha te gaan...
- Ik ben van plan, nog meer te doen, Dorine... En ik kan niet helpen, dat ik niet dat ontzettende respect van jullie heb voor de jours van Bertha...
- Waar je allerlei menschen ontmoeten kunt...
- Dorine... minder aangename ontmoetingen heeft men zoo dikwijls in de wereld, zei Constance hoog. Jij, jij kent de wereld niet...
- Gelukkig niet.
- Veroordeel mij dan ook niet... Je weet niet, waarom ik handel, als ik doe.
- Als je je kalm hieldt...
- Ik hèb mij kalm willen houden.
- Je geeft de menschen aanleiding...
- Ja, nu... NU geef ik ze aanleiding...

- Ach, kinderen, zei tante. Kibbèl toch niet. Al soesah ghenoeg, seg, met die beroèrrde artikel!

Gerrit kwam binnen.

- Ik ben even gekomen, mama...

- Hoe gaat het met Adeline...

- Goed... de dokter is er van middag geweest. Ze maakt het goed, o, ze verdraait geen pink meer voor zoo een kleinigheid!

Hij lachte zenuwachtig, luidruchtig, vullende met zijne sterke, bewegelijke ledematen van grooten blonden man geheel de ruimte. Toen ging hij naar Constance.

- Kind... fluisterde hij. Ik ben zoo razend... zoo razend...

- Ik heb niets gelezen.

- Niet? Niet?! Nu lees het dan niet.

- Maar wat zeggen ze dan?

- Niets... Neen, lees het niet...

Maar zij hoorde nauwlijks meer naar Gerrit, want in den anderen salon, zag zij, in een hoek, Van der Welcke en Paul. Zij naderde ze. Zij zag, dat Van der Welcke, den rug toegekeerd naar de andere kamer, iets als in de schaduw van het gordijn las, een blad, terwijl Paul, nu, angstig, hem waarschuwde.

- Geef nu hier... Van der Welcke.

Constance was achter hen.

- Paul... zeg mij, dat artikel...

- Ellendelingen... ellendelingen... siste Van der Welcke.

- Henri... heb jij het daar... Geef het mij.

- Neen, Constance! smeekte Paul. Lees het niet... lees het niet.

- Geef het mij, Henri...

- Ik wil het eerst zelf lezen!

Hij vloekte, terwijl hij las.

- Ellendelingen! Ellendelingen! En het is niet waar... Zoo is het niet gebeurd...

- Wat zeggen ze dan!! eischte Constance dol.

Paul voerde haar bij den arm in het kleine zijkamertje, waar het portret hing van hun vader.

- Stil, Constance... Ik bid je, lees het niet! Wat heb je er aan... Aan

die vuile taal, aan die ignobele termen... Het is vies, het is vies...

- En is daar niets aan te doen?

- Neen, neen, in Godsnaam niet, neen...! smeekte Paul, als wilde hij sussen alles. Over tien dagen is iedereen dat vergeten.

- Is daar niets aan te doen?!

- Wat aan te doen, Constance? vroeg Paul nu hard. Je wilt dien ploert toch geen proces aandoen wegens laster?!

- Neen, neen! schrikte zij als met ontzetting.

- Nu wat dan? Wees stil... lees het niet... trek je het niet aan...

Maar Van der Welcke kwam tot hen. Hij was rood, niet in te toomen.

- Ik ga naar dien vent toe...

- Ik bid je, Van der Welcke.

Oom Ruyvenaer kwam binnen.

- Wat doen jullie hier... O ja, dat pamflet... Het is gemeen, het is gemeen!

- Ik wil het lezen! riep Constance.

- Neen! riepen zij allen drie. Lees het niet...

- Laat mama niets merken! waarschuwde oom Ruyvenaer en ging, nerveus.

Zij, bleven in het kamertje. Het portret zag als op hen neêr.

- O God! begon Constance op te snikken, en zij zag op naar het schilderij. Papa, papa... o God!

- Stil, Constance!

- Laat mij het lezen!

- Neen...

Adolfine verscheen in de deur. Zij zeide niets, begreep echter waarover zij spraken, wendde zich af. En zij hoorden Adolfine luid, met een harde stem, zeggen tegen oom Ruyvenaer:

- Het is hun eigen schuld!

Van der Welcke raasde op, zich niet meester. Hij draaide om de deur, Paul hield hem tegen, maar te laat, en op den drempel krijschte hij, brieschende tot Adolfine, die hij nu vlak zag in het gezicht:

- Waarom mijn eigen schuld?

- Waarom? zei Adolfine woedend, zich herinnerend den hoogen toon, dien hij tegen haar had aangeslagen na den twist van de jongens. Waarom?... Was in Brussel gebleven!

- Adolfine! riep Van der Welcke, rood, ziedend, brieschende, gespannen in al zijne zenuwen. Je bent een vrouw, en een vrouw met slechte manieren, en je kan je dus permetteeren tegen een man alles te zeggen wat je verkiest. Maar als je man ook vindt, dat ik in Brussel had moeten blijven... heeft hij het maar te zeggen, uit jouw naam of uit zijn eigen naam. Dan zal ik hem mijn getuigen zenden!

Van Saetzema juist kwam aan.

- Dan zal ik jou mijn getuigen zenden! herhaalde Van der Welcke razend.

- God neen, kerel! riep Van Saetzema verschrikt. En Adolfine begon de handen te persen; ook verschrikt, zich terugtrekkende in een weeke bui van beleedigd overgevoel.

- Hij zegt, dat ik geen manieren heb! Hij zegt, dat ik geen manieren heb! De vlegel! De ploert! Ik! Ik moet maar alles slikken. MIJ zegt maar iedereen alles!

Zij huilde nu werkelijk, in haar zakdoek. Door de twee salons was als éene emotie... Overal tusschen de broêrs en zusters en de jongere neven en nichten waren stille vlugge gesprekken, de woorden gefluisterd, de blikken schichtig, en geen rustig groepje vormde zich, de speeltafels bleven onaangeroerd, om de allegaârtafel in de serre zat niemand.

- Herman! riep mama, bijna klagend. Organizeer je niet een partijtje?

- Jà, kom dan tòch! zei tante Lot tegen Ruyvenaer. Ajo dàn... wij spelen, jà? Nou... wie speelt dan... Saetzema, jij dàn?... Kom dàn... Toetie... kom dàn. Trèk dan een kaart... Paul, jij dan... toè dan...

- Neen, tante, dank u, ik speel niet...

- Ach, moèilijk van avond, zei tante. Van Naghel en Bertha nog niet present, jà? Kom dàn... ajo nou... wij spelen! Ah, daar gheb je Karel en Cateau... Waarom... jullie soo laàt, ja! Ajo dan, dadelijk trekken... spèlen!

En tante enrôleerde dadelijk Karel en Cateau, hield ze vast, dwong den toestand, wilde whisten kalm, rustig, gezellig, als altijd op het 'familie-tafereel'... Maar Cateau, dadelijk, zag de opwinding, die als een koorts, de menschen onrustig maakte in die twee groote kamers, en Adolfine bespeurende, wist zij, nog voor zij hare kaart getrokken had, aan tante Lot te ontsnappen en te vragen:

- Maar... Adòlfine... waarom schrei-èi-je? Heb je verdrie-ièt?

- Die vlegel, die ploert... En hij wil mijn man nog uitdagen ook!

- Uitdàgen?! schrikte Cateau. Een heùsch duel...! Neen! Maar daàr zullen... de broêrs en zùsters... nu NOOIT in toestemmen! Er wordt al TE veel over de familie... gesproken den laatsten tijd èn... GESCHREVEN! fluisterde zij; GEDRUKT!!

En de teemende woorden van Cateau getuigden van den tragischen schrik, die huiverde door haar glad en dik geboezemde fatsoenlijkheid, terwijl ronder, opener en wijder zich hare uilenoogen sperden.

Maar tante Lot kwam Cateau halen en sleepte haar meê aan een arm naar het tafeltje. Het partijtje organizeerde zich: tante, Karel, Cateau en Toetie. Maar niemand was bij de kaarten, die op elkaâr neêrvielen zonder eenige combinatie der spelers, als volgens vreemd grillige whistregels... Tante wilde telkens troeven met klaveren, terwijl schoppen troef was.

- Ach... ik heb toch kassian, zei tante.

- Kàrel, zei Cateau opgewonden; als oùdste BROÊR... MOET je je... bemòeien... met dàt duel.

- Ik, ik dank je wel!

- Je moèt... Kárel... je bent de oudste... BROÊR. Zeker... Van Naghel - en ze zei den naam met eerbied, - is de man van je oudste zuster... maar als HIJ... als Van - met eerbied - Van Na-a-ghel, er zich niet meê bemoeit... dan is het je plicht, Karel... als oudste BROÊR... dat duel te verhinderen.

- ...Zal wel lùwen! zei Toetie, goedmoedig.

- Massa, tusschen swaghers wordt toch niet ghefochten! zei tante Lot. Maar die Adolfine had niet soo moeten doen... Verkeerd van Adolfine.

- Maar het is toch treurig... héel treurig... voor Adòlfine... al die artikels, zei Cateau. Ze heeft er verdrièt van. Ze schrèit er om... En voor Van Nàghel... is het ook alles... behalve PRETTIG, vindt u óok niet... oom Ruyvenaer? tot oom, die achter haar was komen staan.

- Het is ellendig, het is ellendig! zei oom. Ze hadden hier nooit moeten komen wonen. Het is heel verkeerd geweest van Marie het aan te moedigen.

- Ja...a...a Hermàn! riep tante. Bedènk toch, zij is de moedèrr!

- Juist daarom...

- Hè, papa, zei Toetie moê. Die ouwe perkara!

- Altijd maar korèk in tempo doeloe in Gholländ, zei tante boos.

- Nu, tante, zei Cateau gepiqueerd; in den OOST... is het óok niet altijd even... ZEDELIJK.

- Maar op Java niet soo veel geklès als ghier, zei tante kwaad.

- Nu... gepraàt... zal er toch ook wel... WORDEN.

- Maar niet soo... onghartelijk! zei tante heel kwaad, en niet komende uit hare bedoeling en hare woorden. Niet... soo onmenselijk... niet zoo onmènselijk...

- Ze hadden hier nooit moeten komen wonen, herhaalde oom, en zenuwachtig ging hij naar Van Saetzema, in wien hij nog den schrik in de oogen zag voor het mogelijke duel.

- Jà, mama, zei Toetie met een knipoogje naar de tantes Tien en Rien, die naast elkaâr zaten in den hoek van den grooten salon, beiden met een breiwerk; die oùwe menschen, toch gelukkig, jà! Ze trekken niet aan... de wereldsche saak! Ze weten van niets...

- In Gholländ - zei tante boos.

- Maar in den OOST! antwoordde Cateau, dadelijk, hatelijk.

Het partijtje was bedorven, want tante, zenuwachtig, zag niet meer, welke kaarten zij hield in de hand. Zij voelde, de oude Indische dame, in hare familieleden een vijandelijkheid tegen Constance, en zij vond dat, met de goedigheid eener natuur, gewend aan Indische schandaaltjes, overdreven. Daarbij maakte Cateau's geheel Hollandsche woord van den ‘Oost’ haar geheel buiten zichzelve, zoodat zij de kaarten neêrgooide en zei:

- Soedah, ik speel niet meer met jou!

En zonder verklaring liet zij hare medespelers in den steek en ging regelrecht naar Constance, waar die met Paul zat in een hoek te praten.

- Ik kom wat bij jou zitten, ja Constàns!

- Tante...

- Ik woû jou zeggen, trek jou toch niet aan, seg!... Schud van jouw kouwe kleêren àf... Wat kan schèlen, seg... Beroèrrde artikel... Maar ik swéér jou... schud van jouw kouwe kleêren af!

En tante druk pratende, in eens vindende allerlei vreemde Hollandsche woorden en zegswijzen, die zij met aplomb dooreen haspelde vertelde aan Constance van beroerde artikels uit Indië, en die de menschen dáár ook hadden geschud van hun kouwe kleêren af.

Op dit oogenblik, heel laat, kwamen Bertha, Van Naghel en Marianne binnen. Mama ging dadelijk naar hen toe... Een kalmte, om een houding aan te nemen, streek iets effens in die opwinding van zoovele menschen in twee kamers bijeen. Maar het trof hun allen, dat Van Naghel er zeer moê uitzag, Bertha bleek en Marianne of zij geweend had, met kleine getrokken oogen. Zij groetten allen drie vaag, bijna weemoedig, hier en daar met een hand, met een kus...

Na de opwinding kwam een somberheid op de familie als neêrdrukken. De stemmen zakten, fluisterden... En door die fluistering klonken alleen plotseling heel scherp de stemmen der oude tantes, die de Van Naghels begroetten.

- Ja, ja... ik ken je wel... ik herken je wel... dag Van Naghel.

- Dag tante...

- Dag Toetie... Ja, ja... ik ken je wel... je bent Toetie, de vrouw van Van Naghel... En dàt, wie is dat ook weêr?

- Dat is mijn meisje, tante... Marianne. En ik ben Bertha...

- O ja... Dat is Emilietje! schreeuwde tante Tien, in een plotselinge, nog niet volkomen helderheid, aan het oor van tante Rien. Dat is het dochtertje van Toetie... Emie... lièt je!

- Neen tante, Emilie is getrouwd!

- Wat zeg je... Is ze dood?

- Neen... schreeuwde tante Tien. Floortje... Floortje is getrouwd! Maar dàt is Emiliètje.

- O, zoo... nu dag dan... Emilietje...

Een glimlach hier en daar verhelderde de sombere gelaatstrekken. De tantes herkenden nooit goed, waren altijd een beetje in de war, tusschen zoo heel veel neven en nichten, geslachten, die na waren gekomen. En men deed meestal niet langer dan een oogenblik moeite haar de ware namen in het geheugen te brengen. Koppig als heel oude menschen, bleven zij vasthouden aan hare verwarringen van geslachten, personen, namen...

Constance, naast Paul, zag naar Bertha. Telkens weêr had zij Paul gevraagd:

- Laat het mij lezen! als in een nieuwsgierige obsessie zich te dompelen in dat, wat zij op dit oogenblik hare eigene schande noemde - vooral omdat ze gedrukt was, die schande. En Paul telkens had haar gezegd, nerveus hard:

- Neen, neen Constance... lees het niet!

Nu, aan Van Naghel, aan Bertha, Marianne, zag Constance... DAT ZIJ WISTEN en hadden gelezen. Zij groetten haar allen drie heel koel.

Van Naghel, dadelijk, werd door mama Van Lowe aan een tafeltje gevraagd. De oude vrouw, als Constance, had niets gelezen, wist niets zeker, maar een enkel woord, hier en daar opgevangen, had haar verontrust, geïntrigeerd, en zij voelde zich diep ongelukkig, als om in tranen uit te barsten. In hare kinderen - als voor het eerst - lette zij op iets vreemd hards, in die nerveuze opwindingen van dien avond, die zich wel dadelijk susten en glad streken als zij naderde, maar die iets onbehagelijks nalieten, van een disharmonie, die zij niet begreep. Was het... om dat schandalige blad? Of keurden... zij af, dat Constance op Bertha's jour was geweest? Zij wist het niet, de oude vrouw, maar nooit was nog een Zondagavond zoo weinig gemakkelijk voorbijgegaan, en toch, wat was er? Een artikel... een visite... Een artikel... een visite... Zij poogde, als in een wanhoop, die dingen

klein te vinden, nietigheden, niets, maar het ging niet: de visite-kwestie was heel gewichtig: bepaald een blunder van Constance, en het artikel... o God, het artikel... dat was - ook al had ZIJ nog niets gelezen, een schande, het schandaal opgerakeld, het schandaal van jaren her bezoedelend, bemodderend al hare kinderen, alle, alle de haren... Neen, het waren geen nietigheden: het waren groote, gewichtige dingen... in hun leven... Wat... wàt kon er gewichtiger zijn... dan de portée van een visite bij Bertha, en... o God... een schandalig artikel!

Bertha echter wilde niet spelen, zei ronduit, dat zij er geen hoofd naar had. En terwijl zij Constance eerst opzettelijk had ontweken, scheen zij nu telkens, als noodlottig, haar te naderen, onrustig, niet kunnende blijven op hare plaats, in de opwinding, die zich weêr langzamerhand van de familieleden meester maakte, na die eerste houding van kalmte uit respect voor hun zwager, den minister. Constance echter bleef doorpraten met Paul, ontweek op hare beurt de blikken van hare zuster, tot ten laatste Bertha, als ontzenuwd, zich naast haar zette op een stoel, zeide:

- Constance...
- Wat...
- Van Naghel is...
- Wat is Van Naghel?
- Van Naghel is... heel ontstemd... Ik begrijp niet, dat hij in staat is te whisten.
- Waarom is hij... ontstemd?
- Om jou.
- Om mij?
- Ja... om jou...
- Het spijt mij, Bertha! zeide Constance koel. Wat heb ik misdaan?
- Het is natuurlijk je schuld niet... van die artikels... Maar het eerste is heel onaangenaam voor Van Naghel...
- En het tweede heb ik niet gelezen, zei Constance hoog.
- Neen, viel Paul in; ik heb Constance geraden het niet te lezen.
- En ik zal het niet lezen... het interesseert mij al niet meer. Is Van

Naghel om dat artikel ontstemd... over mij...

- Over de visite...

- De visite...?

- Die je... Dinsdag... gemaakt hebt.

- Is... Van Naghel ontstemd over een visite... die ik je Dinsdag... gemaakt heb? vroeg Constance heel hoog, verwonderd.

- Je hadt niet op mijn jour moeten komen.

- Had ik niet...

- Wees niet boos, Constance... Ik heb al zooveel woorden met mijn man gehad... In Godsnaam... wees niet boos. Neem mij niet kwalijk wat ik je zeg. Ik heb sympathie voor je: je bent een zuster, die ik liefheb... maar dat neemt niet weg, dat je verkeerd hebt gehandeld... dat je niet op mijn jour had moeten komen... Waarom heb je het gedaan... Ik ontvang je zoo gaarne altijd anders. Maar juist op een jour... als je risqueert... als je ontmòeten kon... die je dan ook ontmoet hebt: mevrouw Van Eilenburgh, de Van Heuvel Steijns... waarom heb je het gedaan? Waarom heb je het gedaan...

- Dus ik ben onwaardig te verschijnen op den jour van mijn zuster?

- Ik bid je, Constance, begrijp mij niet verkeerd... Ik heb sympathie voor je,... je bent mijn zuster... We hebben zelfs eens gesproken...

Constance lachte luid.

- Eéns! zeide zij. Eéns...!

- Het leven is druk, Constance... Maar gaarne ontvang ik je altijd... Alleen... alleen...

- Alleen niet op je jour.

- Is het mijn schuld?

- Neen, het is mijn schuld.

- Mevrouw Van Eilenburgh... is een nicht van...

- Van De Staffelaer.

De naam werd voor het eerst tusschen haar beiden genoemd.

- De Van Heuvel Steijns zijn...

- Zijn vrienden.

- Maar Constance... dan begrijp je toch zelf...

- Ik heb het je Dinsdag gezegd, Bertha: ik laat mijn vijftien jaren gelden.

- Constance, dwing niet het onmogelijke.

- Wat is het onmogelijke?

- Denk niet alleen aan jezelve. Denk ook aan ons. Denk aan Van Naghel... Aan zijn pozitie. Je maakt hem onmogelijk, als je volstrekt wilt...

- Op je jours komen...

- Mijn God, Constance, wees niet boos. Het IS onmogelijk.

- Wat?

- Dat je je...

- Dat ik wat?

- Dat je je pousseert... Toen mama ons acht maanden geleden sprak over je komst in Den Haag, toen heeft Van Naghel dadelijk gezegd, dat ons huis voor jou en je man open stond, maar dat je je niet moest pousseeren.

- Dat was dus de voorwaarde?

- Geen voorwaarde, Constance... Het was een raad... In jouw belang...

- En in jouw belang.

- Soit. In het onze ook... Op mijn jours komen, juist door de pozitie, de relaties van mijn man... menschen: bloedverwanten, vrienden van De Staffelaer... Menschen, die juist je NOOIT hebben vergeven... wat je gedaan hebt... Wil je dat niet begrijpen, Constance, uit jezelve? Moet ik je dat verklaren?

- Bertha, ik heb er niet naar gevraagd mij te pousseeren.

- Wie dwingt je dan?

- Wie mij dwingt? - en het was, of Constance zocht. Wie anders, dan jullie, jullie allen...

- Wees niet onredelijk, Constance...

- Wat heb ik anders verlangd dan hier in Den Haag kalm te komen leven...? Jullie allen... mijn broêrs, mijn zusters, jullie kinderen terug te zien, zonder er eenigszins aan te denken mij te pousseeren. Wie heeft het eerst van pousseeren gesproken?... Jullie... Je man, Bertha...

- Constance!

- Wie heeft gesproken het eerst... van het Hof? Adolfine, Bertha.

- Ik bid je, Constance...

- Ik dacht er niet aan, Bertha, mij te laten prezenteeren aan het Hof... maar nu zal ik dat doen, zoodra er zich een gelegenheid aanbiedt.

- Constance! - Bertha wrong de handen. Het is onmogelijk!

- Jawel... het is wèl mogelijk, en ik doe het.

- Constance... hoe kàn je de opinies van de menschen zoo willen braveeren!

- Door die menschen zelve!

- Ik begrijp je niet, Constance... Al mijn kennissen...

- Juist, door je kennissen.

- Al onze familie...

- Door onze familie.

- Ik bid je, Constance... Ik begrijp je niet. Ik weet niet, wat je zeggen wilt. Maar bezin je, bezin je. Je maakt jezelve niet alleen onmogelijk, maar je maakt ONS onmogelijk: mijn man, mijn huis, onze pozitie, onze kinderen...

- Onzin!

- Geen onzin, Constance... Wil je hebben, dat ik er berouw van krijg, dat we mama toe hebben gegeven in haar verlangen je hier weêr te zien, bij haar, en in ons midden...

- Neen, Bertha, maar ik kàn niet langer - om de menschen, om de familie - blijven in den zelfden obscuren hoek... als ik jaren in Brussel gebleven ben, door jullie allen geniëerd als een schande. Ik kan het niet meer, Bertha... Ik kan het niet meer... Voor mijzelve zoû ik het nog kunnen... maar ik kan het niet... voor mijn zoon.

- Hij is nog een kind.

- Hij wordt iederen dag ouder... Ik zie, Bertha, dat ik, of weg had moeten blijven van jullie allen, zonder gevolg te geven aan mijn nederige verlangens en kleine eischen, òf... mij oogenblikkelijk had moeten rehabiliteeren in de oogen van geheel Den Haag.

- Constance...

- Maar te laat is het nog niet. Te laat is het nog niet... Ik kan mijn

fout nog herstellen. Ik kan nog moeite doen voor die rehabilitatie. En die rehabilitatie... verlang ik... EISCH IK... vooral, Bertha, van jou.

- Van mij!!

- Van jou... vooral. Juist omdat je de zuster bent, wiens man niet alleen een hooge pozitie bekleedt, maar ook de meeste relaties van ons allen bezit in den kring, die vroeger de côterie uitmaakte van ons ouderlijk huis. Juist daarom... juist daarom eisch ik van jou, Bertha, mijn rehabilitatie. Als ik dan niet rustig... in een hoekje... hier in Den Haag leven kan, in een beetje sympathie van familie, als die eenvoudige verlangens dan worden besproken, gekritizeerd - als ze de oorzaak zijn, dat mijn ongelukkig verleden - mijn misstap, mijn zonde - hoe je het ook noemen wilt - opgerakeld wordt niet alleen, door vuile schandblaadjes, maar ook op de kletspartijen en societeiten van Den Haag - dan wil ik uit mijn hoek te voorschijn komen... dan wil ik mij rehabiliteeren - niet alleen voor mij - maar voornamelijk voor mijn zoon en dan EISCH ik die rehabilitatie van jou. Het is mogelijk, dat mijn zusterlijke sympathie je onverschillig laat, maar als de voorwaarde van die sympathie stel ik nu mijn rehabilitatie...

- Mijn God, Constance... wat kàn ik... wat kan ik voor je doen!

- Wat je voor mij doen kunt... Mij ontvangen op je jours. Je man duidelijk maken, dat je mij ontvangen moet, dat je tegenover een zuster niet anders handelen kan, dàn haar ontvangen... nu zij eenmaal - ter kwader uur - teruggekeerd is in Den Haag. Niet meer aarzelen om mij te prezenteeren, aan wie het ook zij in je salon... riep zij uit met bevende zwarte oogen, trillende in hare zenuwen, steeds gezeten tusschen Bertha en Paul; hare zuster bijna hijgende van stille opgewondenheid, radeloosheid - haar broêr met ontzetting luisterend naar haar eischen, die hem, zachtjes-blasé wijsgeer, zonder eenige filozofie voorkwamen. Wat je voor mij doen kunt? Het niet anders dan heel natuurlijk beschouwen, en je kennissen pogen te dwingen het niet anders dan heel natuurlijk te beschouwen... dat je mij ontvangt...

- Ik zoû heel gaarne alles willen doen, wat je mij vraagt, Con-

stance... als niet de hindernis was, dat wij verwanten en vrienden van De Staffelaer zien en altijd gezien hebben.

- Is je zuster je niet waard een enkele poging te doen?

- Ik kan niet kiezen tusschen mijn man en mijn zuster.

- Bertha! zei Constance, en zij weende, weende bijna van opgewondenheid en ontzenuwing. Bertha! Probeer het! In Godsnaam, probeer te doen, wat ik je vraag... Het is voor mijn kind! Het is niet voor mij: het is voor mijn zoon...! Hij moet later de carrière volgen... die ik... die ik aan Van der Welcke heb onmogelijk gemaakt... Doe het voor mijn zoon... Mijn God, moet ik je smeeken! Doe het, ik bid je Bertha; probeer het, probeer het te doen... spreek met Van Naghel...

- Constance... ik zàl met Van Naghel spreken... maar hoe kan je ooit hopen... dat... niet wij... maar dat de menschen, vergeven, vergeten zullen... de familie, de oude vrienden van De Staffelaer...

- Ja... ik hoop het...! En als je me helpt... Bertha... als je me helpt... ZAL het niet zoo onmogelijk zijn...

- Weet ik of mevrouw Van Eilenburgh en de Van Heuvel Steijns nog bij ons zullen terug komen... nadat ze je bij me ontmoet hebben...!

- Je wilt dus niet? riep Constance nu heftig uit. Je wilt dus niet?

- Constance... ik wil wel... ik zoû niets liever wenschen... maar de menschen... Van Naghel...

- Laat mij dan spreken met Van Naghel!

- Constance...

- Laat mij spreken met Van Naghel!

- Maak geen scène...

- Ik zal geen scène maken, maar laat mij spreken met Van Naghel. Ik zie je man valt uit: hij speelt niet meer... zeg hem, dat ik hem spreken wil... Laat Van der Welcke tegenwoordig zijn bij ons gesprek... Paul, wees er ook bij...

- Maar Constance, spreken, waarom, waarom!... Ik ben zoo bang, dat mama iets merkt...

- Neen, mama zal niets merken... Ik wil haar zoo min mogelijk leed doen. Maar ik moet je man spreken, samen met jou, en mijn

man. Ik moet, Bertha, ik wil. Roep je man. En laat ons gaan in de kleine zijkamer...

Zij stond op, trillende. Zij trilde geheel en al, en terwijl zij bijna wankelde, kwam deze plotselinge gedachte in eens al hare energie verlammen:

- ...waarom spreek ik zoo... denk ik zoo... wil ik zoo... Wat doe ik klein... wat doe ik klein... Eigenlijk... ach, eigenlijk... wat kan mij dat alles schelen... Die menschen... en wat ze denken... en wat ze schrijven... en praten. Is dat lèven...? Is dat alles...? Is er niets anders...?

Maar een andere gedachte gaf haar nieuwen strijdlust, nieuwen moed... Zij dacht aan het gesprek, dat zij kort geleden met haar man had gewisseld: zij dacht aan wat hij haar verweten had, dat zij niet dacht aan haar zoon, niets deed voor haar zoon... dat zij obscuurweg zich zoû laten vastgroeien, blijven vegeteeren, als een schande in haar hoek, teruggetrokken in zichzelve, in haar eigen kamers... zich zoû blijven 'verdommen' op haar Kerkhoflaan... Neen, zij voelde nieuwen strijdlust, nieuwen moed... en zij dreef bijna Bertha voort:

- Roep je man... Paul, ik bid je, roep Van der Welcke. En zeg hem, dat hij komt in de zijkamer...

Zij wankelde bijna, doodsbleek, en hare zwarte oogen beefden... Zij ging, alleen, in de zijkamer, waar niemand was. Karaffen, glazen, koekjes, boterhammetjes stonden er gereed gezet als altijd... Zij zag op naar het portret van haar vader... O, wat scheen het haar toe een leelijke croûte... hard - met die harde uitdrukkingloze oogen, en al die valsche schamplichten op de gele en witte plakkaten der ridderorden. Het staarde haar aan... als een onverzoenlijke schim, hard en nooit vergevensgezind. Het staarde haar aan, bijna als wilde het spreken gaan...: ga... ga weg - ga weg... uit mijn huis van eer, van grootheid en van fatsoen... Ga - ga weg - uit mijn stad... ga weg van alle de mijnen... Ga... jij bent het... die mij vermoord hebt... Om jou heb ik geleden... mijn lange ziekte... om jou ben ik gestorven... om jou, om jou... Ga...

De kleine kamer benauwde haar... Zij had alles willen vluch-

ten... maar Van der Welcke en Paul kwamen binnen.

- Constance... zei Van der Welcke. Wat wil je doen?

- Met Van Naghel spreken.

- Toch geen explicatie?

- Geen explicatie...? Mijn visite van Dinsdag heeft hij mij kwalijk genomen...

- Kwalijk! ziedde Van der Welcke op. Hij heeft je visite kwalijk genomen!

- Mijn God, Van der Welcke! riep Paul bang. Raas toch niet altijd zoo op... Bedenk toch...

- Kwalijk!! ziedde Van der Welcke. Kwalijk!!

- Henri... ik bid je! kreet Constance. Ik dank je, dat je voelt voor die beleediging je vrouw aangedaan. Maar beheersch je... Hij komt straks hier... Beheersch je... voor Addy...

- Mij beheerschen... mij beheerschen! riep Van der Welcke dol.

De deur ging open. Van Naghel en Bertha traden binnen.

- Je wilt me spreken, Constance? vroeg Van Naghel.

- Ik zoû je heel gaarne een oogenblik willen spreken, ja, Van Naghel; zei Constance, terwijl Paul Van der Welcke wenkte, als smeekend, zich in te houden. Bertha zegt me, dat het je spijt... dat ik Dinsdag op haar receptiedag... een visite bij je aan huis heb gemaakt.

- Constance... begon Van Naghel, voorzichtig, diplomatisch willende doen.

- Pardon, Van Naghel, dat ik je in de rede val... Ik verzoek je vriendelijk: laat mij een oogenblik uitspreken, en laat mij je zeggen, wat ik je te zeggen heb. Het is doodeenvoudig dit...: het doet mij leed, dat ik bij je geweest ben... op Bertha's receptie... zonder te voren gevraagd te hebben of ik welkom zoû zijn... Ik beken het: dat is een fout van mij geweest. Dat had ik niet moeten doen. Ik had eerst met jullie beiden moeten spreken, Van Naghel, als ik nu gaarne een oogenblik met je spreek, om je mijn toestand en dat wat ik wensch te verklaren, in de hoop, dat je, voor de zuster van je vrouw, eenige toegeeflijkheid zal willen hebben en haar zal willen helpen in de vervulling van een natuurlijken wensch... Zie,

Van Naghel - toen ik hier kwam, nu acht maanden geleden, dacht ik niet anders dan hier rustig te leven in mijn hoekje, en met wat sympathie om mij heen. Wat sympathie van mijn broêrs en mijn zusters, die ik in zóó lang niet gezien had... Het is waar: bizonder veel recht op die sympathie had ik niet... maar waar ik voelde in mij... een gevoel... een verlangen... een smachting... naar Holland, Den Haag, naar jullie allen... heb ik mij de illuzie gemaakt... dat ook iets... iets... heel weinig... van dat gevoel bij mijn broêrs en zusters aanwezig was... Ik weet niet in hoever ik mij vergist heb...: ik wil er op dit oogenblik niet in doordringen. Zoo even zei Bertha mij, dat zij voor mij voelde, als voor een zuster: en ik neem dat gevoel dankbaar aan... Van Naghel, ik kan niet eischen, dat jij, mijn zwager, iets voor mij gevoelt van familiegevoel; maar als aan den man van Bertha vraag ik je, smeek ik je: probeer een broêr voor mij te zijn... Help mij... Neem mij niet kwalijk, dat ik gisteren je een onaangekondigde visite heb gemaakt en je daardoor heb geschokt en verwonderd. Maar vergun mij... vergun mij... ik vraag het je als een gunst, Van Naghel... vergun mij, ter wille van mijn kind, in je huis... in jouw huis het eerst, pogen te verkrijgen... een soort... van rehabilitatie... in de oogen van onze kennissen... in de oogen van geheel Den Haag... Ik smeek je hier, Van Naghel... vergun mij dat, en help mij daarin... Vergùn mij... te komen op je jours... ook... al ontmoet ik... dan soms... verwanten, kennissen... van De Staffelaer. Mijn God... Van Naghel... wat voor kwaad... wat voor kwaad... kan dit jou doen... als je met autoriteit... met autoriteit... mij... eenigszins... de hand boven het hoofd houdt... als je met autoriteit... met autoriteit... eenigszins mij... beschermt... voor het kleine... het lage... gelaster... als je eènige grootheid van ziel hebt... om mij te helpen de menschen... de menschen... te laten vergeten... dat... wat ik vijftien jaar... vijftien jaar geleden... gedaan heb... Van Naghel, dan zùllen de menschen ook vergeten, dan zullen ze niet meer lasteren... dan wòrd... ik gerehabiliteerd... in jouw huis, Van Naghel... juist omdat je een hooge pozitie bekleedt, in aanzien bent... heel veel relaties hebt... heel veel macht... heel veel

kracht... je wil door te zetten. Van Naghel, als je maar WILDE... mij helpen... en al is het dan niet voor mij... voor mijn zoon. Voor mijn kind, en hem later de carrière... de carrière... van zijn vader... die ik... die IK heb gebroken... te laten vervolgen, volgens den wensch van zijn vader, den wensch van zijn grootouders. Ik vraag je zoo weinig, Van Naghel... juist omdat jij bent, die je bent... is de inwilliging van mijn verzoek je zoo weinig! Van Naghel, indertijd heeft papa je geholpen: ik bid je, help nu ook zijn kind... en de zuster van je vrouw... Laat mij komen op... de recepties van... Bertha... Je kent mevrouw Van Eilenburgh... help mij... de menschen voor te bereiden... dat ik mij... zooals ze mij van het begin eigenlijk gesuggereerd hebben... dat ik mij laat voorstellen aan het Hof... en vraag ons... van den winter... eén keer maar... eén keer maar... op een... van je officieele diners.

Zij stond voor haar zwager, bleek, bevende, bijna als een smeekeling, en terwijl zij smeekte, flitste heel snel die gedachte door haar:

- Om wat smeek ik... Wat doe ik laagheden, en wat doe ik klein... o God... wat doe ik vreeslijk klein... En is dàt ernstig... leven...? Is alleen dàt leven... of is er... iets anders...?

Zij zag om zich heen. Terwijl zij stond voor Van Naghel, was Bertha als ineengezakt in een stoel, rillende van zenuwachtigheid, terwijl Van der Welcke en Paul, als in afwachting, ademloos luisterden naar de woorden van Constance, die, gebroken, haar hokten uit de keel... Tot eindelijk, langzaam, als ware hij in de Kamer, de stem van Van Naghel zacht klonk met zijn beleefde, een beetje geaffecteerde en gewichtige intonatie.

- Constance... ik wil zeer zeker in alles wat je van mij wenscht, mijn best doen je te contenteeren... in alles wat je me vraagt... Ik wil je helpen... in alles waarin ik je helpen kan - als je waarlijk meent, dàt ik je van dienst kan zijn... Zeer zeker, ik ben veel aan papa verschuldigd... en wanneer mij iets mogelijk is, later te doen voor je zoon... waarlijk, Van der Welcke, dat zeg ik ook aan jou... dan zal ik het niet nalaten... daar geef ik je mijn hand op... mijn hand... Ik zal Addy... zeker... gaarne... met liefde... voorthelpen

in de carrière, die hij zich kiest... weest daar verzekerd van... maar Constance, dat wat je mij zoo onbewimpeld vraagt... je... te inviteeren... met Van der Welcke... op een... van onze diners... waar je nu menschen ontmoeten zoû... die je heusch... heusch... niet sympathiek zouden zijn... ach, daar zoû je niets aan hebben, Constance, dat verzeker ik je... dat zoû je heusch geen genoegen doen... en als je mijn opinie eerlijk vraagt... eerlijk, niet waar... als tusschen zuster en broêr... dan zoû ik je rondborstig antwoorden... Constance: dring niet verder aan om op onze officiëele diners te komen... ze zijn geen amuzement... ze zijn soms corvées, corvées, niet waar Bertha... heel vervelend, heel vervelend soms... En de recepties... je kàn er altijd onsympathieke menschen treffen - ach, ik zoû je raden...

- Is dat alles... Van Naghel... wat je me te antwoorden hebt... als ik je hier, tusschen broêrs en zusters, mijn ziel openleg, en zonder eenige diplomatie je vraag, mij, voor zoo ver het je doenbaar is, in je huis te rehabiliteeren.

- Maar... Constance... wat een woord... Wat is dat nu voor een woord!

- Het is het juiste, Van Naghel: er is geen ander woord: ik wil mijn rehabilitatie.

- Constance, heusch, ik ben bereid je in alles te helpen wat je me vraagt... en wat in mijn macht is te doen...

Maar Van der Welcke stoof op.

- Van Naghel, bewaar, bid ik je, zulke vage termen voor de Kamer. Mijn vrouw vraagt, en ik op mijn beurt vraag je nu: wil je ons ontvangen van den winter op die manier, die ons in je côterie, die ook de onze vroeger was, zoû doen opnemen, - zelfs al coudoyeeren wij De Staffelaers nichten en vrienden, en zelfs al praten de menschen over vijftien jaar geleden.

- Van der Welcke, zei Van Naghel, beleedigd; laat, bid ik je, aan mij over, welke expressies ik in de Kamer gebruiken wil.

- Geef mij antwoord op mijn vraag!

- Henri! smeekte Constance.

- Geef mij antwoord op mijn vraag! drong Van der Welcke aan,

die, vol ingehouden razernij, zich voelde of hij alles stuk zoû slaan.

- Neen dan! zei Van Naghel hoog.

- Neen...?

- Het is mij onmogelijk! Ik heb al zelf zooveel aanvallen, in de Kamer, van de pers, overal te verduren... ik kàn niet doen wat je me vraagt. Onmogelijk als je je gemaakt hebt... voor onze Haagsche côterieën... samen met je vrouw... de vrouw van je vroegeren chef... is het MIJ onmogelijk je te ontvangen in mijn huis... op gelijken voet als mijn vrienden, kennissen en relaties... Broêrs en zusters kunnen wij daarom wel blijven.

- En denk je, dat ik je broederlijkheid... op die voorwaarde verlang en accepteer?

- Weiger ze dan! riep Van Naghel, nu ook buiten zichzelven, zijn voorzichtige woorden vergetend. Weiger ze dan, en des te aangenamer zal het mij zijn! Des te liever zal het mij zijn, zoo ik niets met je te maken heb... Je vrouw heeft mij gisteren gecompromètteerd door, alsof het van zelve sprak, te komen op Bertha's receptie...

Van der Welcke balde de vuisten.

- Mijn vrouw... herhaalde hij;... heeft jou gecompromètteerd... door, alsof het van zelve sprak...?

- Van der Welcke... smeekte Paul.

- Ja... zeide Van Naghel.

- Ik verbied je, riep Van der Welcke; eenige critiek uit te oefenen over de handelingen van mijn vrouw!

- Je vrouw heeft ons gecompromètteerd, herhaalde Van Naghel.

Maar Van der Welcke liet zich gaan, onmachtig meer zich in te toomen. Hij stortte op Van Naghel toe, hief zijn hand op...

- Daar dan! riep hij vuurrood, buiten zichzelven, maar Paul stortte zich tusschen hen beiden, en hij greep Van der Welcke's arm...

Bertha barstte in zenuwsnikbui uit en slaakte gil op gil... Constance viel bijna flauw. De twee mannen stonden tegenover elkaâr, geen salonmenschen meer, oprazende in haat...

- Ik ben tot je dienst... wanneer je wilt! zei Van der Welcke.

- Natuurlijk! krijschte Van Naghel met puilende oogen, bloedrood zijn wang, als was de klap hem gegeven. Jij... je hebt niets te verliezen... Jij kan... als een kwâjongen... slaan, vechten, duelleeren.

En zich omkeerende, razende, rillende van schaamte, maakte hij zich weg uit aller oogen door de gangdeur...

De deur van den salon was geopend... Dorine, Adolfine, Cateau hadden gehoord de heftige woorden, Bertha's snikken en gillen. Zij hielpen Bertha, terwijl Paul Constance half flauw den salon drong binnen te gaan. Zij wankelde.

- Mijn God! riep zij uit. Henri! Henri! Wat heb je gedaan!!

Mevrouw Van Lowe trad op haar toe, tante Ruyvenaer...

- Mijn kind, mijn kind...

Als dol hing Constance in de armen van Paul, en zij herhaalde alleen:

- Mijn God! Henri!... Henri!... Wat heb je gedaan...

Addy kwam naar haar toe...

- Mama...

- Addy... Addy... mijn kind... God... God... wat heeft papa gedaan...

Mama Van Lowe zonk op een stoel, snikkende.

Maar op dit oogenblik zagen, in den tweeden salon, geheel verlaten, de twee oude tantes op... Op deze avonden soesden zij veel, herkenden de familieleden bijna nooit... en zij wachtten af tot het koekje en de limonade rondging, om, na die genoten te hebben te vertrekken... Dezen avond echter, stil op hare plaatsjes, maar de pratende en kaart spelende menschen stilletjes met een schuin oog beziende en heel scherp beoordeelende onder elkaâr, hadden zij als gevoeld, dat er niet de gewoone rustige kalmte heerschte op Marie's familie-Zondagavond... Dat er iets was... Dat er iets omging... Wat, zij wisten het niet... Maar nu scheen het plotseling of tante Tien, toen zij haar jongere zuster, mevrouw Van Lowe, zag snikken, heel helder werd - want, de dichtgeknepen oogen als wijder en verklaard, zeide zij tegen tante Rien, heel

hard, met die scherpe stem van hardhoorige, wie haar eigen orgaan zacht en zelfs fluisterend toeklonk:

- Rien... Rien... Marie huilt.
- Wat?... Huilt ze, Tien?
- Ja... ze huilt.
- Waarom huilt ze?
- Zeker... Rien... omdat een van de kinderen gestorven is...
- Gestorven...
- Ja, Rien...
- Ach... hoe treurig... Huilt ze...?
- Ja, ze huilt... Ze huilt, Rien... om Gertrude...
- Om wie?
- Om Gertrude... Om Gertru-u-de, begon tante Tien te schreeuwen. Die is gestorven, Rien...
- Is die gestorven?
- Ja... in Buitenzorg... is het lieve meisje gestorven.
- Ach!... Hoe treurig... Huilt ze nog altijd...
- Ja, nog altijd, Rien...
- Maar wie... Tien... is dàt dan??
- Wie, Rien...
- Die eene... dat meisje... dat naast haar staat... en dat huilt... ook huilt!
- Naast haar...
- Ja... zie je niet...? En ook huilt!
- Ja... ja!! schreeuwde helder nu tante Tien. Die ken ik, Rien... Die ken ik heel goed... heel goed...
- Wie is het dan...? Is het Bertha?
- Neen, Rien! begon tante Tien langzamerhand scheller en scheller te schreeuwen, steeds denkende, dat zij fluisterde aan het oor van haar doove zuster. Het is niet Bertha... Het is niet Bertha. Maar ik KEN haar: ik KEN haar...
- Wie is ze dan! schreeuwde tante Rien terug.
- Wie ze is... Wie ze is... Ze is: CONSTANCE! gilde tante Tien.
- Wie...
- Constance...

- Constance??
- Ja... Constance!
- Constance?
- Ja Constance...
- Die zich misdragen heeft?? schreeuwde tante Rien.
- Ja, Rien... die zich misdragen heeft... Ze is een gemeene vrouw, Rien! Een gemeene vrouw... Ze heeft een minnaar.
- Een minnaar??
- Ja, Rien... begrijp je, dat ze hier is? Begrijp je, dat ze zich niet schaamt? Begrijp je, dat ze zich vertoont? Ja, Rien, ze is een gemeene vrouw... ze is... ze is...
- Wat is ze, Tien?

Ze is... Ze is een slèt, Rien! schreeuwde, schril, tante Tien. Een gemeene slèt... een slet...

- Christine!! kreet mevrouw Van Lowe. Christine... Dorine...! en zij stond op, en wankelde, de handen uitstrekkende naar de twee oude zusters. Maar er klonk een scherpe gil, en een lach, die door allen sneed als een mes... Constance lag flauw in de armen van Paul...

Met een strakken blik keek het kind, Addy, rond. Hij had alles gehoord: zoo goed als Van der Welcke... die nerveus aan de deur van de zijkamer toehoorde. De zoon zag het doodsbleeke gelaat van zijn vader staren als een masker... hij zag de ontzetting zijner grootmoeder, en van alle zijn ooms en tantes... Hij zag nu zijn moeder in een stoel, hangen als een lijk... En hij dacht, terwijl een minachtende lach zijn nauwlijks bedonsde jongenslippen krulde:

- Het is alles om niets...

Nice, Februari - Mei '1

II
Het late leven

Eerste deel

I

Dien morgen werd Van der Welcke wakker na een langen, gezonden slaap, en hij rekte zich behagelijk uit in de lauwte der dekens. Maar plotseling bedacht hij zijn droom, en, al bedenkende, staarde hij in de spiegelkast, waarin hij juist van zijn kussen af zien kon. Een glimlach begon te trillen om zijn kroessnor, een vroolijkheid glimpte in zijn blauwe oogen op. De dekens nog over zijn lijf - hij had de armen uitgeslagen boven zijn hoofd - golfden van den deinschok van zijn stille lachen, en in eens, onweêrhoudbaar, proestte hij uit een dollach.

- Addy! riep hij proestende. Addy... ben je al op? Addy... kom eens hier!

De tusschendeur werd geopend, Addy kwam binnen.

- Addy...! Verbeeld je... verbeeld je... wat ik gedroomd heb... Het was op een badplaats... ergens op Ostende... of Scheveningen... en alle menschen... alle menschen... liepen... half naakt... de beenen naakt... en de bovenlijven heel elegant... De heeren in bonte hemden, lichte jasjes, mooie dassen, stroohoeden, handschoenen en stok in de hand... en verder... verder spiernaakt... De dames in mooie blouses... prachtige hoeden, parasols... en verder spiernaakt...! En er was niets aan, Addy - heusch, er was niets aan - en het was heel natuurlijk, heel fatsoenlijk, het was heel elegant... en zoo liepen... en zaten ze... en luisterden ze naar de muziek...! En de visschers... de visschers, Addy, liepen ook zoo...!! En de muzikanten... in den kiosk... waren ook half naakt en... de pandjes van hun zwarte rokken hingen... over... hun bloote billen!

Van der Welcke lag, al vertellende met horten en stooten, te schudden van het lachen; zijn heele bed schudde, de dekens golfden op en neêr; hij zag rood of hij stikken zoû; hij huilde niet minder dan of hij het grootste verdriet had gehad; hij snakte naar adem, gooide de dekens van zich.

- Stel je voor... stel je voor... zoo... zoo... een badplaats!

Addy, eerst, had met zijn gewoon ernstig gezicht toegehoord, maar toen hij zijn vader zag, ziek van zijn dollach, huilende, hijgende, zich draaiende om en om in bed, en toen de vizie van die badplaats duidelijker voor zijn verbeelding werd, begon ook van hem zich een dollach meester te maken, onweêrstaanbaar. Hij had echter de eigenaardigheid, dat hij niet uitlachen kon, maar, stil in zichzelven schuddende, zijn lach in zijn maag uitlachte zonder geluid, zoodat hij op den rand van zijn vaders bed zat, proestende, meêdeinende op de deining van het bed... Hij vermeed zijn vader aan te zien, want als hij zag het door lachcongestie verwrongen, purperen gezicht van zijn vader, als een faunenmasker op het witte kussen, moest Addy pijnlijk grijpen naar zijn maag, boog zich in tweeën voorover, probeerde uit te lachen, en niet kunnende, niet kunnende...

- Vindt je... vindt je het... niet moppig? vroeg Van der Welcke, die van zijn zoon geen lachgeluid hoorde.

En hij zag Addy aan, en zich nu herinnerende, dat Addy nooit uit zijn lach kon barsten, maakte hem die stille proestbui van zijn armen jongen - dat lachen in de maag - nog vroolijker, zoodat zijn eigen lach te daveren begon door de kamer, kaatsende tegen de wanden aan, de heele kamer vullende met een losbarstende homerische dolheid.

- O, vader, schei uit! wist Addy eindelijk te zeggen, een weinig verlost van den maaglach, de tranen met natte strepen lekende over zijn wangen, in een zuchtende wanhoop, dat hij maar niet als zijn vader lachen kon...

- Geef me potlood en papier, zei Van der Welcke; dan ga ik mijn droom teekenen.

Maar Addy, heel streng, was geschokt.

- Neen, vader, niet doen, hoor! Niet doen... Dat wordt een gemeen plaatje!

En de kuische ernst van zijn jongen werkte zoo op Van der Welcke's heel lachlichte lachspieren, dat hij op nieuw begon te bulderen om de verontwaardiging van zijn zoon...

Truitje, op den corridor zoekende, liep rond, klopte aan de deuren, niet wetende waar Addy was.

- Jongenheer, bent u al op?
- Ja, riep Addy. Ik kom.

Hij ging aan de deur.

- Wat is er?
- Een telegram... Zeker van mevrouw...
- O ja, geef hier.

Hij nam het telegram, sloot de deur weêr.

- Van mama?
- Zeker wel. Ja... uit Parijs... 'J'arrive ce soir'.

Van der Welcke werd ernstig.

- Het is gelukkig ook. Die mama, die maar in eens gaat reizen... Zoo dik zit het er niet op, hoor... Wat heb je met die rekeningen gedaan, Addy?
- Ik ben naar de winkels geweest, en heb gezegd, dat mevrouw uit de stad was en dat ze dus geduld moesten hebben...
- O... Dat is goed. Kan je van avond mama gaan halen?
- Ja... De trein komt om zes uur aan... Dan eten we later, met mama.
- Nu maar... dan denk ik, dat ik maar in de Witte eet.
- Toe vader, wees nu niet flauw.
- Neen, zei Van der Welcke nijdig. Laat mij nu maar met rust. Ik blijf in de Witte.
- Het is immers dadelijk weêr een manifestatie. Als je nu rustig mama afwacht... en we eten samen... dan is het immers van zelve in orde. Dan gaat het immers veel gemakkelijker, als dat je dadelijk wegblijft... Dan vindt mama dat onbeleefd.
- Onbeleefd... onbeleefd...
- Nu... raas nu maar niet op. En kom nu maar thuis eten, hoor. Dan ben je de beste.

- Ik zal nog eens zien. Als ik niet oppas, raak ik heelemaal onder jou dril.

- Nu, doe het dan niet... Blijf dan maar in de Witte.

- Gepiqueerd, meneer?

- Wel neen... ik vind het aardiger als u thuis komt, maar als je liever in de Witte eet doe het dan.

- Geliefde zoon! zei Van der Welcke, komisch uitbreidende zijn armen. Je vader zal aan je tactvolle wenschen gehoor geven.

- Teedere vader, ik dank je. Maar nu moet ik naar hok.

- Adieu dan... en denk niet meer aan de badplaats.

Zij proestten beiden en Addy haastte zich, verdween met zijn maaglach, terwijl hij Van der Welcke weêr hoorde brullen.

- Wat kan die lachen! dacht de jongen.

II

Van der Welcke was opgestaan, en omdat hij zich verveelde, ging hij fietsen, een groote toer doen in zijn eentje. Hij verveelde zich tegenwoordig heel veel, sedert Addy op het gymnazium hard werkte. Zonder zijn jongen, dadelijk, voelde hij zich leêg, doelloos, begreep niet waarom hij op de wereld was. In zijn rookkamertje rookte hij heel veel cigaretten, dan fietste hij, dan ging hij een enkelen keer naar de Plaats, een enkelen keer naar de Witte, maar niet meer zoo dikwijls als vroeger. Hij zag zijn kennissen, zijn kennissen van vroeger - de deftige, aristocratische mannen, die allen tot eer en hoog aanzien in hunne kringen waren gekomen - veel minder; Van Vreeswijck was toch geregeld blijven aankomen, waardeerende de intieme dinertjes. Van der Welcke meestal voelde zich eenzaam, doelloos, verveelde zich dag aan dag; alleen als hij zijn jongen, terug van school, zag, klaarde hij op, genoot van het leven, was blij, vroolijk als een kind.

De snelle beweging was hem hef, en hij fietste maar door, fietste maar door langs de eenzame, kilwinderige buitenwegen, zonder doel, alleen maar trappelende om snelheid en verte. Hè...

als hij rijk was... een automobiel! Er was niets te vergelijken bij een automobiel! Een automobiel, dat troostte je voor het ellendige, duffe, vervelende leven. Met een automobiel langs de gladde wegen te ijlen, je kar bijna kapot te stoken, doèk... doèk... doèk... doèk..., doek-doek-doek-doek! Hè...! Hè...! Heerlijk zoû dàt zijn! Als zijn vader hem nu eens zoo een kar cadeau gaf... Hè!... doek-doek-doek-doek... En hij suggereerde zich, al wielerende, de razende snelte-wellust van zoo een puffende en poefende automobiel, de snerpende stank van hare petroleum-emanatie, de precieze wendingen van de pneu-wielen, die in het opgejaagde stof zouden ijlen als van een donderwagen op luchtwolken... Poëtisch werd hij er van... doek-doek-doek-doek, doek-doek-doek-doek... maar nooit zoolang zijn vader leefde zoû hij genoeg geld hebben om zich een goeie stookkar te koopen!

Duf... ellendig... vervelend was het leven... Als zijn jongen maar eenmaal van school was... Maar dan... dan moest hij studeeren... en dan in de diplomatie... ach neen... hoe ouder zijn jongen werd, hoe minder hij zoû hebben aan zijn kind... Ellendig was dat toch: niet wist hij of hij wenschen zoû, dat Addy ouder werd of niet... Als hij zich herinnerde - nu nog geen jaar geleden - zat het kind op zijn schoot, met de wang tegen zijn wang, de armen om zijn hals, en voelde hij dat teêre en toch stevige lijfje tegen zijn hart aan... en nu... nu was hij al een kerel, met een diepe stem, en die zijn vader onder den plak kreeg... geweldig! Hij zat er eenvoudig onder: er was niets aan te doen! Waarom dan ook... als hij nu lust had van avond in de Witte te blijven dineeren... zoû hij het voor den drommel niet doen! En hij wist het nu al zeker: hij zoû het niet doen. Hij zoû zoet als een jongentje thuiskomen, omdat Addy het liever had, - omdat Addy het anders zoû vinden een manifestatie tegen Constance... Zoo, kwam ze terug, nadat Addy geschreven had, dat het finantieel heusch zoo niet ging...! Als een dolle was ze weggegaan... nu twee maanden geleden... na die gezellige boel op den laatsten Zondagavond, dien zij bij mama Van Lowe hadden doorgebracht... na de razende scène, die zij hem gemaakt had, omdat hij hun zwager, Van Naghel, op zijn

gezicht had willen slaan! Notabene! Om háár... om zijn vrouw... had hij Van Naghel op zijn gezicht willen slaan! Om háar... omdat die fluim van een vent had durven zeggen, dat hij niet gesteld was op Constance's visite als Bertha haar jour had - maar dat ze overigens broêrs en zusters waren! De onhebbelijke ploert... dat nietszeggende ouwe wijf, die prul van een vent, dat lor van een minister, dat er was gekomen, omdat de oude Van Lowe hem in der tijd schop op schop achter zijn derrière had gegeven... hij werd nog razend als hij aan den vent dacht, met zijn effen smoel, en zijn onbeduidende praatjes. Hij had zich niet kunnen houden toen - zijn vrouw, hoe ook, was zijn vrouw, zijn vrouw was barones Van der Welcke, en hij kon niet dulden, dat ze zijn vrouw, en nog wel in zijn gezicht, beleedigden, en als Paul hem niet had tegengehouden... hij had den ploert op zijn gezicht geslagen, geranseld... geranseld... geranseld... Zijn bloed kookte nog als hij er aan dacht... Goed... Paul had hem tegengehouden... maar toch hij... hij had willen duelleeren... hij had willen duelleeren! Hij grinnikte al trappelende en wielerende als een gek, voorover gebogen als een kampioen op het uiterste oogenblik van wielerwedstrijd - hij grinnikte nu als hij dacht aan de wanhoop van de heele familie... omdat hun geëerbiedigde zwager Van Naghel, Zijne Excellentie, tegen wien ze allen zoo opzagen, zoû moeten duelleeren met een zwager, die toch al in Den Haag met een schuin oog werd aangekeken! Nu, het was er dan niet van gekomen! Ze hadden er zich allemaal meê bemoeid, maar dáárom niet, - omdat die goeie mama Van Lowe er ziek van was geworden, en... om Addy alweêr - had hij niet doorgezet zijn wensch om te staan op het duel. Ja... die Hollanders... als ze toch konden... moesten ze toch nooit iets hebben van een duel, hoor! Hij, hij had willen duelleeren - al was Van Naghel duizendmaal zijn zwager en minister van koloniën - en niet alleen dat de heele familie de mogelijkheid van zoo een tweegevecht ontzettend had gevonden, maar ook zijn wijze zoon had er zich meê bemoeid, was zeer streng tegen zijn vader opgetreden, had hem verweten, dat HIJ, - een ‘jongmensch’ nog, als Addy zich vermakelijk had uitgedrukt - iemand van den

leeftijd van oom Van Naghel had willen beleedigen en op zijn gezicht slaan - ook al was het dan ter wille van mama geweest! En Addy was gegaan naar Frans Van Naghel, den oudsten zoon, den student, van wien hij veel hield, en Frans, woedend, had voor zijn vader in de plaats willen treden, en hàd willen duelleeren... maar Addy had gezegd, dat papa in zijn ongelijk was geweest, zich niet had kunnen beheerschen; hij had Frans gekalmeerd en hij had hem, zijn vader, beslist gezegd, dat het aan hem, Van der Welcke, was excuzes te maken aan oom Van Naghel! Die jongen, die jongen! dacht Van der Welcke weêrstrevig, denkende aan die voogdij van zijn zoon: het was waarachtig te dol: als hij niet oppaste, draaide dat kind hem heelemaal om zijn vinger. Een ventje, een gymnaziastje van veertien jaar... en de kerel had toch maar gedaan gekregen, dat Frans hem, zijn vader, niet uitdaagde, dat hij, Van der Welcke, een briefje geschreven had aan Van Naghel met excuzes - briefje, waarom hij nu nog raasde, driftig werd, vloeken kon, dat hij er zich door zijn gymnaziastje toe had laten krijgen... en toen had hij nog aan mama Van Lowe zijn spijt moeten betuigen... maar enfin, dàt had hij met genoegen gedaan, want de oude vrouw was lief en hij had het beroerd gevonden, dat zij erdoor waarlijk ziek was geworden. En zoo had het gymnaziastje een Haagsch schandaal weten te sussen, net een volwassen man... het was eenvoudig, als je er over nadacht, belachelijk, ongelooflijk, om je schouders over op te halen als je het las in een boek, en het was de zuivere waarheid geweest: het gymnaziastje had gemaakt, dat de minister of diens zoon, niet duelleerde met des gymnaziastje's vader... En nu moest Van der Welcke er om stikken van het lachen, en terwijl hij spurtte langs de wegen, als een kampioen, in tweeën gebogen in den half-cirkel van zijn rug, proestte hij in zijn eentje, en dacht hij: wat een vent toch, wat een vent! Maar zijn moeder, na scène op scène met hem, zijn vader - zijn moeder, woedend om wat haar man had durven bestaan: de hand op te lichten tegen dien geëerbiedigden zwager - Zijne Excellentie - zijn moeder, dol, geënerveerd na alles wat zij op dien Zondag had moeten slikken - haar, had het gymnaziastje niet

tegen kunnen houden: een vrouw, dat is altijd moeilijker te bedrillen dan een man; een moeder lang zoo gemakkelijk niet als een vader! Constance, na een scène - ze volgden elkaâr slag op slag op: het onweêr was niet van de lucht - had gezegd: ik geef er de brui van... ik ga weg... ik ga op reis... en zelfs, dat zij haar zoon achterliet had haar niet tot rede gebracht... Zij had haar koffer gepakt; zij had aan Truitje gezegd het huishouden voor meneer en den jongenheer te doen, zooals zijzelve het gewoon was... en ze was gegaan... als in een drieste bui... bijna zonder afscheid te nemen van Addy... Zij hadden eerst gedacht aan een dollen streek, aan God-weet-wat, dat zij doen zoû, en zij waren ongerust geweest, omdat zij niet wisten, waar Constance heen was gegaan, maar den volgenden dag was uit Parijs een telegram hen komen gerust stellen, hun meldende, dat Constance voor eenigen tijd naar Nice ging... Brieven volgden toen uit Nice, en zij hadden geen vrees meer - mama Van Lowe ook niet -; misschien, dachten zij, zoû de verandering Constance goed doen, en zij bleef toch nog al vrij redelijk. Zij schreef aan haar moeder, aan Addy; zij schreef aan Truitje, haar op het hart drukkende goed te zorgen voor het huis en meneer en den jongenheer, en te maken dat, als mevrouw terug kwam, zij alles in orde vond... En vooral die redelijke brief van bezorgde huisvrouw aan Truitje had mama Van Lowe en henbeiden gerust gesteld, en nu gunden zij het, dat Constance, dat mama er eens van door was gegaan. Maar het was een dure grap - Constance had wel geld van zichzelve meêgenomen - maar toch, sedert hun verblijf in Den Haag, deed Van der Welcke niet meer aan zijn wijnen en assurantiën - was hij geen agent meer van de Brusselsche huizen, en zij hadden niet veel en moesten heel zuinig zijn. Van der Welcke had dus na zeven weken moeten zeggen aan Addy, dat het niet ging, dat mama daar maar in Nice was in een duur hôtel, en dat hij aan mama moest schrijven... En het gymnaziastje had geschreven, zijn moeder verzoekende nu terug te keeren, haar zeggende dat het nu mooi genoeg was, en dat er geen geld meer was... En Constance kwam van avond terug.

Van der Welcke, al den heelen dag, misschien door de nawerking van zijn droom, - hij zag de badplaats steeds voor zich - was in een vroolijke bui, en al trappelende als een dolle, zat hij op zijn zadel te schudden, denkende aan dien kwâjongen van hem, die zijn vader en moeder zoo regeerde... Het was niet goed, het werd te dol, zij beiden verloren eenvoudig hun vrijen wil - maar het kind was zoo redelijk, en altijd was hij toch weêr de kleine bemiddelaar, die de zaken weêr in orde bracht. Ja, die kwâjongen was de aardigheid van zijn leven, en eigenlijk... en eigenlijk was er, uitgezonderd het kind, niets dan eéne dufheid... Als hij nu nog maar een automobiel kon koopen... of... minstens een moto-cycle. Hij zoû toch eens informeeren... hoeveel een moto-cycle kostte... Maar verder, wat was er verder?... Vooral nu, dat zij beiden - Constance vooral - zich met geweld hadden willen 'rehabiliteeren', als Constance het noemde, in de Haagsche wereld, en dat hun dit door de scène met Van Naghel totaal mislukt was - vooral nu was het duffer, duffer dan ooit... met niemand om hen heen dan Van Vreeswijck, - met niets geen belang van buiten. ZIJN schuld was het, ZIJN schuld was het, verweet zijn vrouw hem in hun scènes, bijna met wellust, in het genot eener revanche, omdat hij, kort geleden, verweten nog had, dat het HAAR schuld was, HAAR schuld, dat zij zoo obscuur zich bleven 'verdommen op hun Kerkhoflaan'. En ook speet het hem om Marianne; zij kwam vroeger nog wel eens dineeren, als Van Vreeswijck er was, om een partie-carrée te maken vroeg Constance dan òf Paul of Marianne... en nu hij haar vader beleedigd had, zoû zij niet meer komen, waren ze niet alleen met de ouders, maar ook met de dochter gebrouilleerd - en ook met de zoons, tot groote spijt van Addy, die veel hield van Frans en van Henri... Zijn schuld, zijn schuld...! Mogelijk zijn schuld, maar hij kòn zich niet altijd inhouden, betoomen, beheerschen... Wie weet, als hij in zijn carrière gebleven was, zoû hij het aangeleerd hebben, in het natuurlijke zelfbedwang van een diplomatieke loopbaan... of... of hij was àltijd een slecht diplomaat gebleven! Dat had ook kunnen zijn; wat wist men! Ja, het speet hem... om Marianne... Het was

een lieve meid: niettegenstaande haar milieu van meisje-van-de-wereld, zoo natuurlijk, zoo spontaan, en hij hield van hare oogen, van haar stem... Het speet hem... om Marianne... maar er was niets meer aan te doen: al had hij ook aan haar vader geschreven, zij zoû niet meer komen... zij zoû niet meer komen, dacht hij.

En bijna zuchtte hij er om, weemoedig, waarom wist hij niet goed - zeker, omdat het leven nog duffer zoû zijn, zonder de oogen, de stem van Marianne... maar ach, het was toch maar éens om de vier of vijf weken, dat zij vroeger zoo kwam dineeren... dus eigenlijk... wat was het...? Wat was het waard? Neen, eigenlijk was niets iets waard... eigenlijk was de heele wereld een lamme duffe boel, beroerd ingericht... O, als hij maar een automobiel had kunnen koopen... Het jeukte, het brandde hem, dat verlangen, zóo... dat hij bijna in de verleiding kwam het ding ronduit aan zijn vader te vragen... En nu, terwijl hij na zijn langen toer, naar huis spurtte, zong hij tusschen zijn tanden op het rythme van zijn vaart, een liedje, dat hij plotseling uitvond:

- Een motocar,... en een motocar: Ottocar in een motocar... Ottocar in een motocar!!

En brandende van verlangen om wat hij niet bereiken kon, trappelde... Ottocar in een motocar... hij zijn wiel met een dolle razernij, met een wellust van snelheid, die de menschen op en om naar hem deden kijken, naar zijn cirkelenden rug, en zijn machine-beenen als van een automaat...

Hij kwam heel laat thuis, juist toen Addy klaar was om naar het station te gaan.

- Ik dacht waarachtig, dat je in de Witte bleef, vadertje! zei hij. Je bent zoo laat.

- Neen, kerel, ik zoû niet gedurfd hebben! riep Van der Welcke. Ottocar... in een motocar! Ik heb gespurt... ik heb gespurt: ik ben moê... moê... moê...

- Je ziet zoo rood.

- Ja, ik heb me geamuzeerd!! Ottocar... in zijn motocar. Ik moet wel... me in mijn eentje amuzeeren... als jij op je hok zit.

- Wat zeg je toch, vader, van Ottocar??

- Niets, niets, een deuntje. Ottocar in zijn motocar...
- Nu, ik ga... mama halen. Dag, dolle pipa.
- Dag mijn jongen... Kom eens even hier...
- Wat is er nu...
- Kerel, ik voel me soms zóó alleen, zoo eenzaam... zoo met niemand om me... Zeg, Addy, je blijft je vaders vriend, niet waar... jij gaat niet weg, als iedereen... Jij blijft bij je ouwen vader.
- Maar vadertje... hoe ben je nu in eens zoo sentimenteel.
- Ach neen... neen... niet sentimenteel... maar kerel, ik verveel me soms zoo...
- Maar occupeer je dan ook meer, vadertje.
- Ach kerel, wat moet ik me nu occupeeren... Wat wil je, dat ik doe... Ach, als ik nu nog maar een car had.
- Een kar?
- Een motocar! Net als Ottocar!

En Van der Welcke proestte.

- Die hàd er ten minste een!! bulderde hij van het lachen.
- Vader, je bent dol!
- Vandaag, ja... door den droom, door de badplaats... Ach, was ik maar Ottocar... Kerel, kerel, ik verveel me soms zoo.
- En dat, terwijl je zoo prettig gefietst hebt.
- Heel in mijn eentje... Met allerlei ellendige gedachten in mijn kop.
- Nu, morgen... Woensdagmiddag... dan gaan we samen.
- Ja?? Een groote toer? Morgen? Morgen?
- Ja, zeker, een groote toer.
- Goeie kerel! Mijn gezellige Addy... mijn jongen! Mijn jòngen!!

Hij was als een kind zoo dankbaar, pakte zijn zoon in zijn armen.

- Addy, laat me je nog maar eens omhelzen!
- Nu gauw dan, vader, want ik moet heusch weg... anders kom ik te laat.

Van der Welcke omhelsde hem, zoende hem op zijn beide wangen, en stormde naar boven. Hij kleedde zich uit, gooide zijn kleêren, rechts, links; waschte zijn gezicht in veel water, schoor

zich vlug, kleedde zich netjes... Hij deed dat alles met veel beweging en drukte, als was zijn toilet een heele gewichtigheid. Toen ging hij naar beneden. De tafel was gedekt. Het was bij zevenen. Zoo dadelijk zoû Constance komen. En zich zettende in den salon met een cigarette, rondkijkende in die kamer, de kamer van Constance geheel en al, waarin hij zat als een vreemde, neuriede hij, wachtende op zijn vrouw, en zijn zoon:

- En Ottocar had een motocar... maar ik-heb-er-geen...

III

Addy kwam juist de trap van het perron op, toen de trein van Parijs binnengleed. Hij repte zich, zocht langs de raampjes... Daar was mama, daar was mama! En hij stortte op het portier toe, opende het zelve, hielp Constance uitstijgen.

- Zoo...! zeide hij. Ben je daar! Ben je daar eindelijk!

Zij lachte, omhelsde hem, haar mooien, stevigen jongen.

- Mijn jongen,... hoe heb ik zóó lang nog buiten je gekund!

- Ja, ja... zoo zie je! Je bent er nu zelf verbaasd van! Kom nu maar gauw meê, ik heb een rijtuig... en geef me het papiertje van je koffer...

Hij voerde haar meê, en in het rijtuig, waar zij op den koffer wachtten:

- Zeg, Addy... zeg mij: is er heusch geen geld?

- Denkt u... als u zeven weken in Nice zit... in een eerste hôtel... dat er altijd geld is?

- Ik had daar zoo niet aan gedacht, zei ze deemoedig.

Hij lachte, vond haar heel erg komisch. Zij lachte ook, en zij proestten beiden, Constance blij, dat zij hem zag, dat hij er gezond uitzag, dat hij vroolijk was.

- Mama, je bent een type! riep hij. Hadt je heusch er niet aan gedacht, dat er geen geld was?

- Neen, zei Constance nederig.

En beiden weêr, proestten zij van het lachen. Hij schudde het

hoofd, vond haar onbetaalbaar.

- En ik heb rekeningen ook... van die dingen, die je gekocht hebt, toen je op reis ging.
- O ja, herinnerde zij zich; maar die kunnen wachten.
- Ik heb ze verteld, dat je op reis was, dat ze dus mòesten wachten.
- Natuurlijk, zeide zij.

En in een groote vroolijkheid kwamen zij aan op de Kerkhoflaan.

- Zoo, Truitje, heb je goed gezorgd voor meneer en den jongenheer?
- Zoo goed ik kon, mevrouw... Maar het is toch maar goed, dat u weêr terug is...
- Dag Constance.
- Dag Henri.
- Heb je je geamuzeerd?
- Ja...
- Je ziet er goed uit.
- Merci... O, hebben jullie gewacht met het diner.
- Natuurlijk...
- Ik ga even mijn handen wasschen, ik kom dadelijk.
- Mama had er heelemaal niet aan gedacht... dat er geen geld was, zei Addy.
- Neen! riep Van der Welcke.

Maar hij vond die gedachte erg natuurlijk, en toen Constance beneden kwam, zeide hij lachend:

- Hadt je niet gedacht, dat er geen geld meer was?

Constance keek op, denkende, dat hij een scène woû maken. Maar hij glimlachte, zijn vraag klonk vroolijk.

- Neen! zeide zij, of het heel natuurlijk was.

En nu, nu proestten zij allen drie in een dollach, Addy met zijn stillen maaggrinnik, die hem pijnlijk op en neêr deed schudden.

- Lach dan toch uit, jongen! plaagde Van der Welcke. Lach dan toch uit, als je kan.

Zij waren heel vroolijk, zetten zich aan tafel.

- En verbeeldt je, zei Constance; wie ik daar in Nice, in het hôtel ontmoet heb... naast wie ik gezeten heb aan de table-d'hôte... De d'Azigny's uit Rome... De eerste menschen, die ik ontmoet, de d'Azigny's. Het is ongelooflijk... wat is de wereld klein, klein, klein!

Hij ook herinnerde zich nu de d'Azigny's, de Fransche ambassadeur te Rome en zijn vrouw... nu vijftien jaar geleden...

- En... vroeg hij, nieuwsgierig; hoe waren ze tegen je?

- O, heel aardig, zeide zij. Héel aardig. Ik herinnerde me ze dadelijk, maar groette niet... Maar d'Azigny was heel beleefd, en, na een paar minuten sprak hij mij aan, vroeg of hij zich niet vergiste, en of ik de Baronne de Staffelaer was... Baronne van der Welcke, antwoordde ik... Hij kreeg een kleur, zijn vrouw stootte hem aan... maar toen waren ze heel beleefd en aardig, al dien tijd, dien ik in Nice was... Ik zag ze veel... en ik ben door hun introductie geweest op een prachtig bal bij den duc de Rivoli... Ik vond het heerlijk... Ik had een mooie japon aan, ik was weêr eens in mijn element, ik was vreemdelinge, de menschen waren allemaal heel aardig, en ik voelde me luchtig... luchtig... van alles los... en ik dacht bij mezelve...

- Nu, wat dacht je?

- Ach, waren we maar nooit naar Holland terug gegaan. Waren we maar - toen Brussel vervelend werd - naar een stad gegaan als Nice... Het is er verrukkelijk. Je hebt als vreemdeling met niets te maken, dan met wie en wat je bevalt. Je voelt je zoo vrij, zoo vrij... En Addy... waarom moest die Hollander worden en blijven, dacht ik... Hij kon net zoo goed Franschman zijn... of cosmopoliet...

- Dank je wel, mama: ik voel me noch Franschman, noch cosmopoliet. En u moet dat maar niet aan oom Gerrit zeggen, dan krijgt u den wind van voren.

- Addy, ik heb in mijn dierbaar Holland al zóó de wind van voren gekregen, dat ik zelf ook lust heb te gaan waaien, los van alles...

- Zelfs van je kind.

- Neen, mijn jongen... Ik heb je gemist. Ik heb iederen dag aan je gedacht. Ik ben zoo blij je terug te zien. Maar ik dacht wel: we hadden maar nooit naar Holland terug moeten gaan.

- Neen, peinsde Van der Welcke.

- We hadden in Nice kunnen leven als we gewild hadden.

- Ja, gaf Van der Welcke peinzende toe. Maar jij verlangde naar je familie.

Zij sloeg met haar kleine vuist op de tafel.

- En jij dan! riep zij uit. Verlangde jij dan niet naar je ouders, naar je land?

- Maar niet zooals jij.

- En wie vond het noodzakelijk voor Addy! Ik niet! riep zij schel. Ik heelemaal niet! Jij!!

- God nog toe! vloekte Addy bijna. Beste ouders, begin nu in Godsnaam niet dadelijk weêr te vechten, want ik verzeker je beidjes, dan ga *ik* waaien... en dan ga IK naar Nice... geld of geen geld!

Van der Welcke en Constance proestten het samen uit, en Addy lachte meê.

- Die jongen! stiklachte Van der Welcke. Die jongen!

Constance zuchtte diep.

- Ach Addy! zei ze. Mama doet en zegt zoo vreemd soms... zoo als ze niet meent. Maar... eigenlijk... is ze blij... weêr terug te zijn in haar akelige land... en in haar huis, in haar lieve gezellige huis... en bij haar kind, bij haar dot van een jongen!

En haar arm slaande om zijn hals, viel haar hoofd tegen hem aan, en snikte zij, snikte zij luid op, zoodat Truitje, die binnen kwam, schrikte, maar toen, gewend aan vele en onvermijdelijke emotie, rustig maar de dessertborden voorzette.

Van der Welcke, verlegen, tikkelde met zijn mes.

- Waarom kunnen die twee toch niet beter met elkaâr overweg! dacht Addy treurig, terwijl hij zijn moeder troostte en zachtjes klopte op den schouder...

IV

- En wil mama je nu eens toonen, hoe zij er uitzag bij den duc de Rivoli?

Zij zat na den eten bij haar open koffer, en Truitje hielp haar uitpakken, borg de kleêren weg.

- Ik heb mijn portret laten maken in Nice... Maar hier is eerst een naaidoos voor Truitje met viooltjes van Nice er op... Zie je wel, Truitje, dat is palmhout ingelegd, een cadeautje voor je... En hier voor je kameraad in de keuken...

- O, mevrouw, dank u wel.

- En voor mijn wijzen zoon heb ik erg gezocht naar een souvenir in Nice... en niets gevonden, want ik was bang een prul meê te brengen, voor je serieuzen smaak, en daarom... heb ik mijn portret laten maken... voor jou... Zie: het laatste niet serieuze portret van je moeder.

Zij nam het portret uit de enveloppe: het vertoonde haar staande, ten voeten uit in boudoir-formaat, in baltoilet, een portret met erg veel fijnheid en chic gedaan, maar een beetje te jong, te geretoucheerd, en iets te veel pose in het haar, in den waaier, in den sleep.

Hij bezag het glimlachend.

- Nu, wat zeg je er van?

- Je bent toch een ijdeltuit, mama...

- Vindt je het niet mooi? Geef dan maar terug.

- Wel neen, moesje... ik vind het alleraardigst een portret te hebben...

- Van mijn laatste dolle bui... Nu wordt mama heusch oud, kerel... Ik geloof waarachtig, dat Truitje mijn portret mooier vindt dan mijn zoon...

- O mevrouw, ik vind het prachtig!

- Hoeveel heb je er laten maken, moesje?

- Zes. Een voor oma, een voor oom Gerrit, een voor oom Paul, een voor jou, een voor mij...

- En een voor papa.

- Ach... papa is meester van het origineel.

- Neen, geef er nu een aan je man.

- Henri! riep zij.

Hij kwam.

- Hier heb je een portret van je vrouw.

- Mooi! riep hij uit. Chic! Dank je wel...

- Gelukkig! Mijn man en mijn dienstmaagd zijn ten minste tevreden. Mijn zoon vindt mij een ijdeltuit... O, wat ben ik blij terug te zijn... Daar heb je de baljapon... We zullen hem morgen wegpakken, Truitje. Ik doe het ding niet meer aan. Een japon van zeshonderd francs voor éen keer. Nu worden we weêr oud en zuinig.

Zij lachten allen, Truitje ook.

- O, wat ben ik blij terug te zijn... Mijn eigen kamer, mijn eigen kasten... Truitje, wat heb je de heeren laten eten?...

- Nou, zooals mevrouw gewoon was...

- Dus het was goed? Ik ben niet gemist...

- Ja maar, schrikte Truitje; u moet maar niet meer voor zoo lang op reis gaan.

Zij strekte zich lachende uit op haar chaise longue, moê, gelukkig thuis te zijn. Van der Welcke met het portret, Truitje met de doos waren gegaan.

- Kom nu eens hier, Addy. Papa heeft je zeven weken gehad. Nu ben je van mij... voor onbepaalden tijd.

Zij dwong hem bij zich te zitten, nam zijn handen. Het trof hem, dat zij er moê uitzag, naar hare jaren, en niet naar het portret, en vlug haar vergelijkende met zijn vader, vond hij zijn vader zoo jong, uiterlijk een jongmensch, en innerlijk soms een kind: Ottocar in een motocar...

- Het is vreemd, Addy... zeide zij zacht; dat je maar veertien jaar bent: je lijkt me altijd twintig minstens... En vreemd vind ik het dan ook... dat ik zoo een groote zoon heb... Zoo is alles vreemd... En je moeder zelf, mijn jongen, is het vreemdste. Als je me nu eerlijk vraagt: vindt je het aardig om ‘ijdel’ te zijn, ik meen, meê te doen met de dingetjes van de wereld... dan weet ik het zelf niet...

Vroeger zeer zeker hield ik er van, maar nu... voor een paar weken vond ik het wel als een soort jeugd, die zich weêr van je meester maakt... maar eigenlijk... beteekent het toch niets... laat het even wat schitteren... en daarna is het zoo moê en leêg in je... en onvoldaan...

Zij zweeg plotseling, niet meer willende zeggen, en bezag het portret, dat nog bij haar op een tafeltje lag. Zij moest er nu even om lachen, en tegelijk beefde aan haar wimpers een traan. En zij wist niet of het haar rustig aandeed oud te worden... of dat zij het betreurde. Het was of de zon van Nice haar een vreemden, loomen weemoed had ingegeven, dien zijzelve niet begreep.

- Leven! dacht zij. Ik heb nooit geleefd... Ik zoû zoo gaarne eéns... eéns... leven. Leven... Maar niet zoo... in een japon van zeshonderd francs. Dat ken ik nu wel, dat weet ik nu wel... dat is even schitteren, en dan niets... Leven... ik zoû gaarne willen léven... In echtheid... In waarheid... Er moet iets zijn. Maar het is een dwaas verlangen... Ik ben te oud... Ik word oud, een oude vrouw... Leven... Ik heb nooit geleefd... Ik ben in de wereld geweest... als een vrouw-van-de-wereld... ik heb dat leven van wereldvrouw bedorven... ik heb mij verscholen... ik heb terug willen komen in mijn land en tusschen de mijnen... en het was alles niets... dan een beetje schijn en illuzie... en heel veel teleurstellingen... en zoo zijn de dagen... de een na den ander verspild... en... ik... heb... noòit... geléefd... Zooals ik niet zuinig ben met mijn geld... ben ik niet zuinig geweest met mijn dagen... Misschien... àl mijn dagen heb ik uitgegeven... voor niets... O, ik moest niet zoo zijn... Wat beteekent het, dat ik zoo ben... Wat betreur ik... Wat kan er voor mij zijn... In Nice... nog dacht ik een oogenblik meê te doen met dien strijd van vrouwen tegen den ouderdom... die nadert... en ik heb meêgedaan... en het gelukte mij... maar wat beteekent het, en waarvoor zoû het zijn... Het is alleen nog iets langer... schitteren voor niets... maar het is niet léven... Maar er naar te verlangen... ook... beteekent niets... want er is niets voor mij... dan nu oud te worden... in mijn huis... en al is het niet tusschen de mijnen - broêrs en zusters - dan is het toch bij mijn

moeder... en misschien nog heel lang... bij mijn kind...

- Moesje... wat peins je zoo?

Maar zij glimlachte... zeide niets... staarde hem aan.

- Hij houdt meer van zijn vader, dacht zij. Ik weet het... maar wat is er aan te doen... Ik moet mij schikken... en tevreden zijn met wat hij mij geeft...

- Zeg moesje... waar denk je zoo aan?

- Aan veel, mijn jongen... en misschien aan niets... Mama voelt zich zoo eenzaam... zoo met niemand om zich heen... dan jij...

Hij schrikte, getroffen om wat zij zei: bijna de zelfde woorden, die zijn vader dien middag gezegd had...

- Mijn kind... zal je altijd bij mij blijven... Zal je niet weggaan als iedereen...

- Kom, moesje... u heeft oma... oom Gerrit, oom Paul.

- Ja... ze zijn lief, zeide zij zacht.

En ze dacht:

- Ik zal hem verliezen... later... als hij een man is... Ik voel, dat ik hem verliezen zal...

Het maakte haar heel week, en zij begon te schreien...

Hij knielde bij haar neêr, en met een strenge stem verbood hij haar zoo zenuwachtig te zijn, te huilen om niets...

Zij vond het een zaligheid zoo door hem verboden te worden... En zij dacht:

- Ik zal hem verliezen... als hij een man is... O, laat me dankbaar zijn, dat ik hem nog heb...

Toen, moê, ging zij slapen; en hij liet haar alleen, denkend:

- Zij voelen beiden het zelfde!

V

Als een tiran wilde zij zich meester maken van haar zoon, zoodat Van der Welcke heel jaloersch was. Het was Woensdag-middag.

- Ga je met me meê naar oma?

- Ik heb papa beloofd te fietsen...

- Je hebt zeven weken met papa kunnen fietsen!

- Ik heb hem gisteren beloofd een groote toer te maken.

Zij was boos, beleedigd.

- Den eersten dag, dat ik weêr thuis ben...! begon zij.

Hij omhelsde haar, met heel kleine zoentjes poogde hij hare boosheid te stillen.

- Ik heb beloofd! zeide hij. We gaan niet veel samen fietsen, want ik ben meestal op school. Van avond ben ik van u... Wees nu verstandig en lief, en niet zoo boos.

Zij probeerde redelijk te zijn maar het kostte haar veel. Zij ging alleen naar mevrouw Van Lowe. In den corridor zag zij een paar parapluies staan.

- Wie zijn er bij mevrouw? vroeg zij de meid.

- Mevrouw Van Naghel en mevrouw Van Saetzema.

Zij aarzelde. Zij had na dien verschrikkelijken Zondag-avond hare zusters niet meer gezien. Vijf dagen later was zij op reis gegaan. Maar zij wilde haar toonen...

Zij ging naar boven... Er was niet meer in haar stap de bedeesdheid, waarmeê zij die trap nu tien maanden geleden was opgegaan, voor den eersten keer komende terug tusschen de haren. Zij wilde niet arrogant doen, maar zij wilde ook niet bedeesd zijn. Zij trad binnen met een glimlach.

- Mama! riep zij vroolijk, omhelsde de oude vrouw.

Mevrouw Van Lowe was verrast.

- Mijn kind! - Zij beefde. - Mijn kind! Ben je terug! Ben je weêr terug! Wat ben je lang op reis geweest!

- Ik amuzeerde me ook heel goed. Dag Bertha... Dag Adolfine...

Zij bood geen hand maar groette gewoon, bijna vriendelijk, om de oude vrouw, die angstig naar hare drie dochters keek. Bertha en Adolfine groetten Constance terug. Natuurlijkweg maakte zij zich meester van het gesprek, vertelde van Nice. Zij probeerde zonder te blageeren natuurlijkweg te spreken, maar ondanks zichzelve klonk er een triumf in hare stem.

- Ja... ik had behoefte eens wat te reizen... Niet lief geen afscheid te nemen, hè, mamaatje... Ja, u ziet, Constance doet nu en dan wel

eens anders dan een ander... Ik heb het heel aardig gehad in Nice... full season, mooi weêr.

- Was je er niet alleen?

- Neen, want ik heb dadelijk in het hôtel kennissen uit Rome ontmoet...

Zij meende, dat Bertha schrikte, knipte met de oogen, afkeurde, dat zij dòrst spreken van Rome. En zij juichte er om, dat zij het deed, natuurlijkweg... En zij vond het heerlijk Adolfine te verblinden met een verhaal van chique kennissen, heel natuurlijk gedaan.

- Kennissen uit Rome. Comte en comtesse d'Azigny, de vroegere Fransche ambassadeur, dien wij in der tijd in Rome gekend hebben... Zij herkenden mij dadelijk en waren heel beleefd, en door hen ben ik geweest op een prachtig bal bij den duc de Rivoli... En, moesje, hier is het portret van je dochter in baltoilet.

Zij toonde het portret, er in genietende het bijna te mooi gedane portret te geven alleen aan mama, niet aan hare zusters, en het toch haar te toonen. Zij beschreef haar japon, beschreef het bal, een ietsje nu blageerende, dat de partijen in het buitenland toch altijd veel grootscher waren dan dat menschen-zien in Holland, steeds pratende met mama, en in hare even ijdele woorden toonde zij diepe minachting voor de diners en soirées van Bertha, voor de ‘avondjes’ van Adolfine...

- Alles is hier zoo op kleine schaal, blageerde zij. Daar is het dadelijk een suite van twaalf kamers, alles met electrisch licht... of wat nog mooier is, alles met waskaarsen... Ja, daar zijn die mondainiteitjes van Den Haag een duf troepje bij.

Zij had een lachje van minachting om hare zusters te ergeren, terwijl mama Van Lowe, altijd geïnteresseerd in beschrijving van wereldsche grootheid, de minachting niet oplette, en al blij was, dat de zusters gewoon waren met elkaâr. En nu vertelde Constance ook, dat het thuis zoo goed was gegaan, dat Truitje voor alles gezorgd had, ook al was zij, alles behalve als een Hollandsche huisvrouw, er eens van door geweest. Toen wendde zij zich met een paar onverschillige zinnetjes tegen hare zusters, en zij ant-

woordden haar bijna vriendelijk, uit reverentie voor mama...

Adolfine, het eerst, ging weg, brieschende om Constance's onuitstaanbaren toon, om al de blague van die grootheid uit Nice, om al die graven en hertogen, over wie Constance gesproken had; en toen Constance afscheid nam, ging Bertha ook, en zij gingen tegelijkertijd de trap af.

- Constance, zei Bertha; kan ik je even spreken in het mantelkamertje.

Constance zag hoog, verwonderd op, maar wilde niet weigeren. Zij gingen in de kleine vestiaire.

- Constance, zei Bertha. Ik woû je zoo gaarne zeggen, dat het mij spijt wat er tusschen ons is voorgevallen. Het heeft mij heusch heel veel verdriet gedaan... En ook woû ik je zeggen, dat Van Naghel het zeer apprecieert, dat Van der Welcke hem geschreven heeft, zijn excuzes heeft aangeboden. Hij heeft Van der Welcke in dien geest al geschreven... Maar het zoû ons beiden heel veel pleizier doen samen eens bij je te komen, om je te toonen, dat wij niets liever verlangen dan de vroegere goede verstandhouding te herstellen.

- Bertha... zei Constance, een beetje ongeduldig, moê. Ik ben bereid je visite te ontvangen, maar eigenlijk zoû ik je willen vragen: wat geeft het... en waarom doe je het? Laat ons toch een beetje eerlijk zijn in de wereld... als het niet noodig is te huichelen... Soms moet men wel eens onoprecht zijn... maar tusschen ons is het niet meer noodig. Wij weten van elkaâr, dat sympathie tusschen ons, moge ze ook bestaan hebben, dood is. We ontmoeten elkaâr nergens anders dan bij mama, en háár toonen wij onze brouille niet. Verder, vind ik, is het uit tusschen ons.

- Dus je hebt liever niet, dat Van Naghel en ik komen.

- Ik heb niet te beslissen Bertha: ik zal Van der Welcke spreken, en je een woordje schrijven.

- Constance... is die koelheid je eenig antwoord?

- Bertha... ik geloof niet, dat ik kort geleden gemis had aan warmte. Ik heb het jullie allen getoond, dat ik voor jullie allen veel sympathie had... Ik heb misschien op mijn beurt wat veel

geëischt, maar hoe het dan ook zij... ik ben teruggestooten. En nu trek ik mij terug. Dat is alles.

- Constance... je weet niet hoe het ons allen verdriet doet, dat de oude tantes zoo... gesproken hebben. Het zijn oude kindsche menschen, Constance. Mama is er ziek van geweest, is er nog zenuwachtig van; ze kan haar zusters niet meer zien, ze is soms in razernij er om, als ik mama nooit gezien heb... en ons allen... ons àllen, Constance... doet het verdriet... innig verdriet.

- Bertha, die oude, kindsche menschen... hebben als doove vrouwen uitgeschreeuwd... wat de stille meening was... van de heele familie.

- Constance, ik bid je: wees niet zoo hard! Je bent hard, onrechtvaardig. Ik zweer je, dat je je vergist. Dat dat niet zoo is... Laat het mij je toonen in het vervolg, laat het mij je bewijzen... en spreek met Van der Welcke, en schrijf mij een dag, dat wij je thuis treffen, opdat Van Naghel Van der Welcke de hand kan drukken. Constance, hij is een man van leeftijd... en je man is nog geen veertig jaar. Het is waar, Van der Welcke heeft excuzes gemaakt, en Van Naghel apprecieert dat, maar stoot dan ook niet terug Van Naghels wensch om Van der Welcke de hand te drukken.

- Ik zal het mijn man zeggen, Bertha. Maar ik weet niet of hij, zoo min als ik, dien handdruk noodig zal vinden. Wij zijn nu heel eenzaam, Bertha, en de menschen, de Haagsche menschen, gaan ons niet aan. En Van Naghel wenscht dien handdruk alleen... òm de menschen.

- Ook om de oude vriendschap.

- Goed dan, Bertha, zei Constance koel. De oude vriendschap... een vage term, die mij niets zegt. Wat ik wenschte, was broederlijke, zusterlijke sympathie, innig samenleven... Dat kan niet zijn, dat is mijn desilluzie, en die is onherroepelijk. Maar nog eens, ik zal Van der Welcke spreken.

Zij gingen, de meid wachtte aan de deur. Het regende. Bertha's rijtuig stond voor, was haar komen halen.

- Zal ik je even thuis brengen, Constance?

- Dank je, Bertha... Ik vind het wel frisch nog wat te loopen...

En terwijl zij liep, dacht zij:

- Ach... waarom heb ik zoo geblageerd... om ze te ergeren. En waarom heb ik maar niet dadelijk Bertha's visite goed gevonden... Het is alles zoo klein... zoo klein...

En nu, onder haar parapluie, haalde zij de schouders op, lachte zichzelve een beetje uit... omdat zij zoo klein was geweest.

VI

Op Addy's verlangen - dat van het gymnaziastje - werd de toenadering van Van Naghel aangenomen, en Constance schreef een briefje, de visite werd gemaakt, de handdruk werd gegeven. Van der Welcke zelve haalde er de schouders om op, maar Addy was tevreden, was weêr met Frans gaan wandelen, had op het gymnazium weêr met Karel gesproken, met wien hij intusschen niet sympathizeerde. Twee dagen daarna kwam Marianne op een middag, dat de regen neêrkletste. Constance zat thuis. Het jonge meisje bleef op den drempel der kamer staan.

- Mag ik binnenkomen, tante...
- Zeker, Marianne...
- Ik ben wel een beetje nat, ik ben eigenlijk verlegen.
- Wel neen, kom maar binnen.

En het meisje, plotseling, kwam nader, wierp zich op haar knieën bij Constance, bijna met een kreet.

- Ik ben zoo blij...! riep zij uit. Ik ben zoo blij...!
- Waarom?
- Dat oom aan papa heeft geschreven... Dat papa en mama hier gekomen zijn... Dat alles weêr in orde is... Het was zoo verschrikkelijk, ik kon er niet van slapen... Ik dacht er den heelen tijd aan... Het was me een cauchemar, een obsessie... Tante, lieve tante... is alles nu in orde?
- Maar zeker, kind!
- Heusch in orde?... Komt u nu ook weêr bij ons... en mag ik weêr bij u komen... en kom ik weêr gauw eens bij u eten? Is alles in orde, is alles in orde?

Zij maakte zich liefjes, deed klein en koozend als een kind, aan Constance's knieën, streelde hare handen.

- Tante, zeg... vraagt u me gauw weêr eens... Ik vind het zoo prettig bij u te komen, zoo heerlijk... Ik zoû het zoo gemist hebben... zoo gemist... ik kan u niet zeggen hoe...

En zij snikte het in eens uit, tegen Constance aan, zóó nerveus, dat het Constance trof, dat het haar bijna onnatuurlijk, overdreven toescheen.

- Ik had bijna bij u willen komen, vóór papa en mama hier geweest waren... Maar ik dorst niet... Ik was bang, dat papa boos zoû zijn... Nu mag ik weêr komen, nu kan het...

- Ja, nu kan het...

Zij kuste Marianne. Maar de deur ging open, en Van der Welcke kwam binnen.

- Dag oom...

Hij voelde het altijd vreemd, als Marianne hem natuurlijkweg oom noemde.

- Zoo, dag Marianne... Constance, heb ik hier ook mijn Figaro laten liggen?

- De Figaro?... Neen...

Hij zocht even naar zijn courant, zette zich toen.

- Oom, zeide Marianne; ik zeg juist aan tante... ik ben zoo blij... Ik ben zoo blij, dat alles in orde is.

- Ik ook, Marianne...

Buiten viel de regen razend neêr, opgejaagd door een huilenden wind. Een gezelligheid was binnen, nu Constance thee schonk. Zij vertelde van Nice, en Marianne vertelde van Emilie en Van Raven, en dat het niet erg goed ging, en van Otto en Francis, die ook al zoo kibbelden, en dat mama zich dat alles zoo aantrok en er gebukt onder ging.

- Ik trouw niet, zeide zij. Ik zie om me heen niets dan ongelukkige huwelijken... Ik trouw niet.

Toen schrikte zij. Zij kon dikwijls onhandig zijn, geen tact hebben, iets zeggen, dat zij niet zeggen moest. Van der Welcke, glimlachend, zag haar aan. Om hare tacteloosheid goed te maken,

verdubbelde zij in liefkoozende woorden tegen Constance.

- O, tante, wat ben ik altijd blij bij u te zijn... Door den regen moet ik straks weg... Ik zoû hier wel willen blijven...

- Maar blijf dan dineeren, zei Van der Welcke.

Constance aarzelde: zij zag, dat Marianne gaarne bleef, en zij wist niet wat te doen, niet willende onhartelijk zijn, en toch...

- Wil je blijven eten? vroeg zij.

Marianne straalde van geluk.

- O, gaarne, tante... Mama weet, dat ik naar u tóe ben, ze zal het wel begrijpen...

Constance had berouw, dat zij het gevraagd had, en in zich werd zij er zenuwachtig om, maar zij wilde zich inhouden, natuurlijk en gewoon doen. Zij zag het duidelijk: zij hadden elkander lief...!

Zij hadden elkander lief...! Zij had het al zoo lang, even, een oogenblik meenen te raden, aan hare kleine dinertjes, als zij hen samen zag... Het was om niets: om een stembuiging, om een aardigheid, om het aanbieden van een vrucht... dat zij het had meenen te raden, en de vage gedachte, die door haar heen was gegaan, als een wolkje, was zoo gauw weggetrokken, en had zelfs geen schemering nagelaten. Maar het wolkje was telkens en telkens weêr aangedreven... Om een gebaar, om een blik, om een begroeting bij het komen en gaan, om de afspraak voor een fietstocht... Dan waren altijd de broêrs meêgegaan en Addy, en er was nooit iets geweest, nooit iets, dat eigenlijk onpassend was, en op de dinertjes nooit zelfs een scherts, die te ver ging, een flirt, een zweem van hofmakerij... Daarom ook waren die vage gedachten als wolkjes weêr door Constance heen getrokken, en had zij gedacht: er is niets, er is niets... ik vergis me... ik verbeeld me dingen, die niet zijn... Nu had zij in twee maanden henbeiden niet samen gezien, en zij wist, had uit een woord hier en daar opgemaakt, dat Van der Welcke Marianne in die twee maanden, verloopen na dien Zondag-avond van brouille, niet gezien had... En nu, dadelijk, trof het haar: de schuchtere, bijna blijde aarzeling zooals het meisje op den drempel van hare kamer gestaan had; de sponta-

ne vreugde, dat zij terug mocht komen in dit huis, de overdreven heerlijkheid, waarmeê ze gesnikt had aan Constance's knie - tot Van der Welcke was binnen gekomen, zeker den klank van haar stem in zijn rookkamertje hebbende gehoord, schijnbaar, als een kind, onhandig, zoekende naar een courant... en nu dadelijk, trof het haar: de bijna onweêrhoudbare teederheid, waarmeê zij elkaâr hadden begroet, met iets glimlachends en glanzends, dat hun ontstraalde, onwillekeurig, onbedwingbaar, onbewust... Maar nog dacht Constance: ik vergis me... er is niets... en ik verbeeld me dingen, die niet zijn... En de gedachte trok weg, dat zij waarlijk elkaâr zouden liefhebben; alleen als nog nooit bleef dezen keer een weifeling, een twijfeling achter... En terwijl zij vertelde van Nice, trof het haar, dat Van der Welcke bleef... dat hij bleef in hare kamer, wat hij anders nooit deed, of er moest Paul zijn, of Gerrit... Hij bleef... niet veel zeggend... maar die glanzende glimlach was niet weg van zijn lippen... Maar nog dacht zij: ik vergis me... neen, verbeelding is het... en er is niets... hoogstens wat sympathie... en wat zoû dat voor kwaad... Maar wat er dan ook ware, zij, zoo ijverzuchtig waar het haar zoon aanging, voelde nu geen zweem van ijverzucht, door hare radende weifelingen heen... Ja, het was wel heen: alles wat er geweest was voor liefde, hartstocht, gevoel voor Henri... Het was wel dood... En nu hij zoo glimlachte, lette zij het op als met eene verrassing, hoe jong hij was. Hij is acht-en-dertig, dacht zij, en nòg jonger ziet hij er uit... Zoo als hij daar zat, kalm, met een glans van glimlach steeds, trof het haar, dat hij heel jong was, van een gezonde jeugdige frischheid, zonder een rimpel... zonder een grijs haar... zijn blauwe oogen bijna vol van een kinderlijkheid... Addy's oogen zelfs waren, hoewel als die van zijn vader, ernstiger, ouder van blik... En bij het zien van die jeugd... vond zij zichzelve oud, ook al toonde zij nu aan Marianne het mooie portret uit Nice... Ja, zij voelde zich oud, en het verwonderde haar nauwlijks - als het dan zoo was, als zij zich niet bedroog - die jeugd en mogelijke liefde in haar man voor dat jonge meisje... Marianne's jeugd scheen zijn jeugd te naderen... En soms was het zoo duidelijk, dat zij bijna niet twijfelde meer, en

dat zij zich beloofde op te passen... Marianne niet meer aan te halen, te vragen...

Onbewust... was het hun onbewust? dacht Constance. Hadden zij ooit met elkaâr een teederder woord gewisseld... een handdruk... een blik... Hadden zij het elkaâr al bekend... en zichzelve...? En een fijn raadvermogen zeide haar: neen... ze hebben elkaâr niets bekend... neen, ze hebben zich zelfs niets bekend... Zij wisten het misschien geen van beiden nog... en dan, dan alleen wist Constance het. Zij zag naar Marianne: zij was heel jong, ook al was zij een meisje, dat al een paar jaren uitging. Zij had iets van het broze van Emilie, maar natuurlijker, spontaner, en dat natuurlijk spontane was in geheel hare uiting; zij scheen niet te denken, zich maar te laten meêslepen door impulsie, gevoel... Met haar glimlach zag zij naar den razenden regen uit, dook dieper in haar stoel, behagelijk als een katje, vloog in eens op, schonk Constance en zich een kopje thee, en toen Van der Welcke aan zijn vrouw permissie vroeg een cigarette te rooken, wipte zij weêr op, streek een lucifer af, hield hem het vlammetje voor, met een broze gratie van gebaar als een beeldje. Hare zachtbruine oogen, met iets van goudstof er over, waren als chryzoliet, en zij dweepten op, sloegen den blik weêr neêr, nerveus onder de schaduw der pinkers. Zij was bleek, met die bleeke anemie van albast, van onze te veel uitgaande wereldmeisjes, en hare handen bewogen als koortsig, onrustig, als telkens de vingers zoekende naar een doel, voor hunne vlinderende bewegelijkheid...

Was het nu zoo... of verbeeldde Constance zich...? En, in hare radende weifelingen, kwam plotseling, indien het dan zoo ware, een ijverzucht - maar niet een ijverzucht op de liefde van haar man: een ijverzucht op zijn jeugd. Plotseling zag zij vijftien jaren terug en zij voelde zich oud geworden, zij voelde hem jong gebleven. Het léven... het ware leven... waarheen zij soms vaag zich smachtte, terwijl zij er zich toch te oud toe vond, na de versnippering harer dagen... het ware leven... hij, hij misschien zoû het nog leven kunnen, zoo hij het vond: hij was er niet te oud toe!

Een hevige spijt, een nijd was er om in hare ziel, en toen dacht

zij weêr: neen... er is niets... en ik fantaizeer over wat niet is...

Addy kwam thuis, en, met het razende regenweêr buiten, was er binnen aan tafel, nu, een zachte gezelligheid. Constance was stil, maar de anderen waren vroolijk. En toen na het thee-uur de woede daar buiten bedaard scheen, stond Marianne op, bijna te loom om weg te gaan.

- Nu wordt het mijn tijd, tante...
- Zal Addy je thuis brengen?
- Neen, zei Van der Welcke. Addy werkt. Ik zal Marianne wel thuis brengen...

Constance zeide niets.

- O, tante, ik ben zoo blij, dat alles in orde is...!

Hartstochtelijk omhelsde zij Constance.

- Oom, is het u nu geen last zoo ver met me te gaan...
- Als ik maar een fiets voor je had...
- Ja, hadden we onze tandem maar hier.
- Het regent niet meer... we kunnen wel loopen.

Zij gingen, Constance bleef alleen. Haar blik had hen gaarne op straat willen volgen. Zij kon zich niet inhouden, opende zachtjes een venster, keek naar buiten in den vochtigen winternacht. Zij zag hen gaan de richting van de Bankastraat. Zij liepen naast elkaâr op een gewonen afstand. Zij spiedde hen na een paar minuten, tot zij omsloegen.

- Neen, dacht zij; er is niets... O,... het zoû te verschrikkelijk zijn!

VII

Van der Welcke en Marianne gingen naast elkaâr.

- Wat is het heerlijk frisch nu, juichte zij bijna. De wind is gaan liggen, en de lucht is zoo schoon, en kijk de hemel mooi zijn met die laatste zwarte wolken... O, ik vind het zoo heerlijk, dat alles weêr in orde is tusschen u en papa! Ik leed er zoo onder. U weet, dat ik veel van u beiden hoû, van tante, en u, en van Addy, en nu was het zoo treurig... Zeg mij, heeft tante nog wrok? Zeker wel...

Ach, nu begrijp ik het wel... dat zij gaarne bij ons aan huis woû komen... officieel, zal ik maar zeggen! Maar waarom niet eerst met mama... of met mij... die zooveel van u houd... gesproken. Dan hadden wij kunnen zien... misschien iets kunnen vinden... Nu is mama zoo geschrikt van die onverwachte visite... Arme tante... Zij is niet gelukkig! Hoe treurig, dat u niet met tante gelukkiger is... O, ik kan er soms om huilen: ik vind het zoo weemoedig... Een man en een vrouw, getrouwd... en dan zoo... zooals ik het dikwijls zie... Ik had het zoo even niet moeten zeggen... het was weêr dom van mij... maar nu mag ik wel spreken, niet waar... O, ik trouw niet, ik trouw niet... Getrouwd te zijn zooals Otto en Francis, Emilie en Van Raven... Ik vind het vreeslijk... Zoo als u met tante... ik zoû het vreeslijk vinden... Kùnt u niet gelukkiger met elkaâr zijn? Om Addy ook niet? Ik zoû het zoo gaarne zien;... o, het zoû me zoo gelukkig maken. Ik kàn het niet aanhooren... als er woorden tusschen u vallen... Van avond was tante lief en zacht... Maar stil... en peinzend... Zij is zoo lief... Zij heeft een dolle bui gehad om zoo plotseling op reis te gaan... maar ze had ook zooveel verdriet gehad... O, die twee oude tantes... ik had ze kunnen vermoorden, ik hoor ze nog... Arme tante! Toe, probeer wat lief tegen haar te zijn... Gaat dat dan jaren zoo tusschen u voort... Houdt u niet meer van elkaâr...? Neen, ik trouw niet, ik trouw niet... ik zal nooit trouwen.

- Kom Marianne... als er iemand komt, dien je lief krijgt...

- Neen, ik zal nooit trouwen... Ik zoû misschien te hooge eischen stellen aan mijn man... Ik zoû heusch in mijn liefde... iets moois, een geluk willen vinden... en, zoo maar trouwen als Francis of Emilie, dat zoû ik niet kunnen... niet kunnen... Otto houdt meer van Louise dan van zijn vrouw, en tegenwoordig zijn Emilie en Henri altijd samen... Het heeft altijd bestaan, die broederlijke en zusterlijke aanhankelijkheid tusschen ons... Maar het is te veel, overdreven... Het maakt ze niet gelukkig. Zóo overdreven heb ik het nooit gehad... ook al hoû ik veel van mijn broêrs... Neen, ik zoû den man, van wien ik hield, boven allen stellen... Boven allen... Maar u lacht zeker... om mijn jonge-meisjes-ideeën...

- Neen, ik lach niet, Marianne, en evenals je tante en mij gaarne gelukkig zoû willen zien... zoû ik je gelukkig willen zien... met een man, dien jij lief hadt.

- Dat zal niet gebeuren, oom... neen, dat zal niet gebeuren.

- Hoe kan je dat weten...

- O, dat voel ik, dat voel ik...

- Kom, ik wil er met je om parieeren, schertste hij.

- Neen, oom, zeide zij met een glimlach, als had zij pijn; ik wil daar niet om parieeren...

- Ik woû je niet kwetsen, Marianne.

- Dat weet ik wel...

- Maar je moet niet zoo droefgeestig zijn... op jou leeftijd... Je bent zoo jong...

- Een-en-twintig... Dat is al heel oud...

- Oud, oud. En ik dan?

Zij lachte.

- O... u is jong! Een man...

- Is altijd jong?

- Niet altijd... Maar u wel...

- Een jonge oom?

- Ja zeker, een jonge oom... Een vrouw is gauwer oud...

- Dus als jij oud bent, en ik jong... dan zijn we zoo wat even oud.

Zij lachte.

- Wat een berekening! Neen, u is ouder. Maar ouderdom is niet volgens jaren.

- Neen... Ik heb soms heel jonge verlangens. Weet je, waar ik verleden naar gesmacht heb, als een kind, als een jongen?

- Neen...

- Naar een automobiel.

Zij lachte, een lachje als van klokjes.

- Naar een automobiel!!

- Heerlijk, niet waar... Te jagen, te jagen langs velden en wegen, over wolken van stof...

- U wordt poëtisch!

- Ja, ik word poëtisch van mijn verlangen...

- En de lucht van de essence... Het zwarte masker voor de stof... De horrible kleedij?
- O, dat is niets... Te jagen, te vliegen, altijd gauwer en gauwer, met een dolle vaart...
- Ik heb nooit in een automobiel gezeten.
- Ik wel. In Brussel. In die van een vriend. Daar gaat niets boven!

Zij lachte, de klokjes.

- Ja... nu is u zeer zeker... als een jongen!
- Zoo jong.
- O, jonge oom!
- Je moest me ook geen oom noemen, Marianne... Ik ben er te jong toe.

De klokjes...

- Hoe moet ik u dan noemen?
- Hoe je wilt. Niet oom...
- Oompje.
- Neen, neen...
- Maar ik kan u toch niet Henri noemen... of Van der Welcke?
- Neen, dat is te moeilijk... Zeg dan liever niets...

De klokjes.

- Niets... Maar moet ik dan U zeggen of JE?
- JE.
- Maar het is zoo gek... voor de menschen.
- De menschen... de menschen! Je kan niet altijd om de menschen geven...
- Maar ik moet wel; ik ben een jong meisje!
- O Marianne... de menschen... àltijd maken ze het ons lastig.
- Een onbewoond eiland...
- Ja... een onbewoond eiland...
- En daarop in een automobiel...
- Met je beidjes dan toch.

Zij lachten beiden, en hare klokjes klingelden door zijn jongenslach.

- De avond is heerlijk...
- Heerlijk... de frissche lucht...

- Marianne...
- Oom...
- Neen, geen oom... Je moet een vriendinnetje voor me zijn... Geen nichtje... Ik heb nooit een vriendin gehad.
- Een vriendinnetje... Maar dat ben ik al.
- Nu, dan is het goed...
- Kijk, hoe donker is het Bosch... Ze zeggen, dat het er gevaarlijk is? Is het zoo... oom? Neen, geen oom...
- Soms... Ben je bang... Neem mijn arm.
- Neen, ik ben niet bang...
- Kom, neem mijn arm.
- Ja, ik wil toch wel...
- Zoo straks zijn we thuis.
- Als mama maar niet boos is... dat ik weg ben gebleven... Komt u nog binnen?
- Neen... neen.
- Toch niet, omdat u nog boos is op ons?
- Neen, ik ben niet boos.
- Dan is het goed... O, ik ben er zoo gelukkig om... Ik zoû u er een automobiel voor willen geven!
- Zoo een kachel kost duur...
- Arme oom!... Neen, geen oom...
- Daar zijn we thuis.

Hij belde.

- Dank u... voor uw geleide.
- Dag Marianne...

De knecht deed open, zij ging binnen. Hij draafde terug, als een jongen fluitend.

- Marianne, zei Bertha, toen zij binnen kwam. Waar ben je toch geweest?
- Ik ben blijven eten bij tante Constance.
- Ik ben ongerust geweest, zei Bertha.

Maar zij was blij, dat Constance zoo voorkomend was.

- Wie heeft je thuis gebracht?
- Oom...

Zij ging gauw naar hare kamer... Zij zag in den spiegel, als om te lezen in hare eigen oogen... Zij las er haar geheim.

- O mijn God... dacht zij. Ik had er niet heen moeten gaan. Ik had er niet heen moeten gaan. Ik ben te zwak geweest. Te zwak... O, waren zij maar gebrouilleerd gebleven... papa... en... hij... O, mijn God, neen, neen, neen... Ik ga er nooit meer heen... Het was voor het laatst... voor het laatst... O, mijn God, help mij, help mij...

Zij viel in een stoel, en, zonder te weenen, in haar geluk, dat nog naglansde als een glorie, en in haar smart, die opkwam, verborg zij haar gezicht in de handen, en bleef zoo lang, de oogen dicht, als droomde zij en als leed zij - beiden.

VIII

- En weet je wie hier in de stad is? vroeg Van Vreeswijck aan Van der Welcke toen zij samen wandelden.
- Neen...
- Brauws.
- Brauws?
- Max Brauws.
- Max?? Neen! Max... uit Leiden!
- Ja, zeker, Max uit Leiden. Ik had hem in jaren niet gezien.
- Ik natuurlijk ook niet. En wat doet hij?
- Nu, daarop zoû ik je niet dadelijk een antwoord kunnen geven. Laat me zeggen: zonderling zijn.
- Hoe dat?
- Scharrelen, scharrelen. Allerlei... Conférences houden. Enfin, een bohémien.
- Heb je hem gesproken?
- Ja. Hij vroeg naar je.
- Ik zoû hem wel eens willen zien. Komt hij niet in de Witte?
- Neen, dat geloof ik niet.
- Gekke kerel. Altijd gek geweest. Toch een interessante vent. En hartelijk. Heeft hij geld?

- Ik weet niet...

- Waar woont hij?

- Op kamers, op het Buitenhof.

- Wij zijn er vlak bij... Laten we eens gaan zien of hij thuis is.

Brauws was niet thuis. En Van der Welcke liet voor zijn ouden studiekameraad een kaartje achter, met een woordje er op. Er gingen veertien dagen om, en Van der Welcke was beleedigd.

- Ik hoor niets van Brauws, zeide hij tot Van Vreeswijck.

- Ik heb hem ook niet meer gezien.

- Misschien heeft hij wat tegen me.

- Wel neen... Daar is Brauws niet iemand voor.

Van der Welcke zweeg. Na de scène met de familie, was hij spoedig gepiqueerd, dacht, dat men niet met hem wilde omgaan, hem ontweek...

- Nu, laat hem stikken als hij geen notitie van mijn kaartje nemen kan, zei hij nijdig.

Maar na een paar dagen - Van der Welcke rookte in zijn kamertje - bracht Truitje een kaartje binnen.

- Brauws! riep Van der Welcke uit.

En hij stortte naar buiten.

- Kom boven, kerel! riep hij van de trap.

In de gang stond een man, groot en rustig, en keek met een glimlach om zijn dikken snor naar boven.

- Mag ik boven komen?

- Zeker, zeker, kom boven. Waarachtig, het doet me pleizier, Max...

Brauws kwam de trap op, zij drukten elkaâr de hand stevig.

- Welckje! zei Brauws. Dolle Hans!

Van der Welcke lachte.

- Ja, dat waren mijn namen! Kerel, kerel, in wat een jaren hebben we elkaâr...

Hij voerde hem in zijn rookkamertje, deed hem zitten, prezenteerde sigaren.

- Merci, ik rook niet. Het doet me pleizier je te zien. Maar Hans, jij bent niets veranderd. Even wat dikker geworden, en dat is alles.

Kijk den kerel eens aan. Je kan voor je eigen zoon door gaan. Hoe oud ben je? Acht-en-dertig... Je wordt gauw negen-en-dertig... En kijk nou eens naar mij... Drie jaar je oudere... maar ik zie er uit als je vader.

Van der Welcke lachte, blij, gestreeld in zijn jonge ijdelheid. Hunne herinneringen aan Leiden kwamen op; zij herinnerden elkaâr aan dit, aan dat, met vlugge woorden, die zij dadelijk begrepen, en hun lachen klonk door elkaâr.

- En... vroeg Van der Welcke. Wat heb je al dien tijd gedaan?
- O, veel. Te veel om je in eens te vertellen. En jij?
- Ik... niets... niets. Je weet, ik ben getrouwd...
- Ja, dat weet ik, zei Brauws. Maar, wat doe je? Je werkt zeker op een Departement?
- Neen... God neen, kerel... Niets... ik doe niets. Ik fiets...

Zij lachten beiden. Brauws keek zijn vriend van vroeger aan, bijna vaderlijk, met een rustigen glimlach.

- De kerel is niets veranderd, zei hij. Ja, nu ik je beter aanzie, zie ik hier en daar... Maar je bent toch Welckje gebleven...
- Maar niet meer dolle Hans, zuchtte Van der Welcke.
- Vreeswijck is deftig geworden, zei Brauws. En de anderen?
- Nog deftiger.
- Jij niet?
- Neen... ik niet... Fiets je?
- Soms.
- Heb je een automobiel?
- Neen.
- Dat is jammer. Ik zoû wat gaarne een automobiel hebben. Maar zoo een kachel is mij te duur.

Brauws schaterde.

- Kan je er geen spaarpot voor beginnen?
- Neen, kerel, neen...
- Zeg, weet je wat heel vreemd is... Terwijl jij in Brussel woonde... woonde ik ook bij Brussel.
- Dat is niet mogelijk!
- Jawel.

- En we hebben elkaâr nooit ontmoet?
- Ik was zoo weinig in de stad. Als ik geweten had...
- Dat is toch jammer geweest!
- Ja... En wat nog vreemder was, toen jij aan de Riviera was, was ik er ook.
- Ach kerel, je houdt me voor den gek!
- Ik hoorde het pas later, dat je er ook dat jaar was. Maar jij was in Monte Carlo, en ik in Antibes. Vergelijk maar de data.

Zij vergeleken: het kwam zoo uit.

- Maar dat is nu toch zoo ongelukkig mogelijk!
- Het heeft niet mogen zijn. Enfin, nu hebben we elkaâr gevonden.
- Ja. Laten we nu elkaâr wat zien, niet waar. Laten we samen fietsen... of samen een automobiel koopen.

Brauws schaterde.

- Gelukkige kerel! riep hij uit.
- Ik? riep Van der Welcke, een beetje beleedigd. Waarom gelukkig, ik...? Ik ben soms heel beroerd, heel beroerd.

De klank van zijn stem doelde op zijn huwelijk. Brauws begreep.

- Hier is mijn jongen, zei Van der Welcke, toonde Addy's portret.
- Een leuk bakkes... Wat moet hij worden?
- Hij gaat in de diplomatie... Kom, willen we wandelen.
- Laten we liever nu eens hier zitten en wat praten.
- Je bent nog even rustig als vroeger...

Brauws lachte.

- Uiterlijk, zei hij; misschien. Van binnen is het niet rustig.
- Je hebt veel gereisd?
- Ja.
- Wat doe je?
- Veel en toch misschien niets. Ik zoek...
- Wat?
- Dat kan ik je niet in een paar woorden uitleggen. Misschien later eens, als we elkaâr meer gezien hebben.

- Je bent toch nog de zelfde origineele kerel... Wàt zoek je?

- Iets...

- Daar komt de wijsgeer van vroeger weêr voor den dag... 'Iets'... Je hadt vroeger ook zoo van die korte woorden.

- Elk woord is een wereld.

- Max, ik kan je niet volgen, als je zoo doorgaat... Dat weet je van vroeger.

- Vertel mij nu eens... van Rome... van Brussel.

Van der Welcke, rookende, in de blauwe neveltjes van zijn cigarette vertelde zijn leven, in niet veel woorden. Brauws hoorde toe.

- Ja... zeide hij. Vrouwen...

Hij voltooide dikwijls zijn zin niet, of zei slechts een enkel woord.

- En wat hebben jou vrouwen je gedaan? vroeg Van der Welcke vroolijk.

Brauws lachte.

- Niets dan banale dingen, schertste hij. De moeite niet waard om te vertellen. Er waren in mijn leven veel vrouwen... en toch waren ze er niet.

Van der Welcke dacht na.

- Vrouwen... zeide hij, peinzend. Soms toch...

- Hans, ben je verliefd?

- Neen, neen! schrikte Van der Welcke. Neen, ik ben vrij zoet geweest.

- Vrij zoet?

- Ja, niet meer dan vrij... Maar ik bedoel... vrouwen...

- Je bent verliefd, zei Brauws beslist.

- Je bent dol! zei Van der Welcke. Ik dacht niet aan mezelf... En nu, wat doe je in Den Haag?

Brauws lachte.

- Ik ga lezingen houden, niet alleen hier, maar overal in Holland.

- Lezingen!? riep Van der Welcke verbaasd. Hoe kom je er op? Doe je dat om wat te verdienen? Vindt je het niet vervelend een uur te kletsen voor een troep menschen?

- Neen, zei Brauws. Ik hoû conférences over den Vrede.

- Over den Vrede?! riep Van der Welcke met groote oogen, die blauw verwonderd uitglansden tusschen de blauwige rook. Welke Vrede?

- DE Vrede.

- Je houdt me voor den gek, riep Van der Welcke.

Brauws schaterde, en Van der Welcke ook. Zij lachten beiden een heelen tijd.

- Hans! zei Brauws. Hoe is het mogelijk, dat iemand zóó weinig verandert. In jaren! Net als vroeger is het je onmogelijk te gelooven aan iets ernstigs.

- Als je denkt, dat ik in mijn leven geen ernst heb gehad, zei Van der Welcke beleedigd.

En zich gewichtig makende, vertelde hij nog eens van Constance, van zijn huwelijk, zijn gebroken carrière.

Brauws glimlachte.

- Jij lacht maar, alsof dat alles niets beteekent! riep Van der Welcke kwaad uit.

- Wat beteekent iets... zei Brauws.

- De Vrede dus ook niets?

- Nog heel weinig ten minste... Misschien later... Gelukkig is er de toekomst.

Maar Van der Welcke haalde zijn schouders op, en met eenige pasklare zinnen brak hij den Vrede af. Er zoû altijd oorlog zijn, het was een utopie...

Brauws glimlachte maar.

- Nu moet je met Vreeswijck eens komen dineeren, zei Van der Welcke.

Brauws schrikte als uit zijn glimlach op.

- Neen kerel, heusch niet...

- Waarom niet?

- Ik ben ongeschikt voor diners.

- Geen diner... Alleen Vreeswijck. Mijn vrouw zal het heel aardig vinden.

- Ja maar, dan derangeer ik je vrouw...

- Wel neen... Als ze thuis is, zal ik je even voorstellen.

- Neen, kerel, neen, heusch niet... Ik ben geen man meer voor dames. Ik ben niets geen salonmensch. Ik weet niets te zeggen.

- Je bent toch niet verlegen geworden!

- Ja, bijna. Zoo met dames... ik weet heusch niets te zeggen. Neen kerel, heusch niet.

Er was een zenuwachtige ontsteltenis in zijn stem.

- Dat vind ik nu toch alles behalve aardig van je, dat je niet eens wilt komen eten, heel gewoon.

- Ja... en dan is het een diner van twintig menschen. Ik ken dat.

- Ik zoû niet weten waar ik ze vandaan moest halen. We zien niemand. Niemand.

- Neen, neen... Nu ja, later misschien.

Hij had een afwerende handbeweging, was er bijna nerveus van geworden.

- Kom, zeide hij. Laten we wat gaan wandelen.

En als was hij bang, dat Van der Welcke nog een oogenblik zoû vinden om hem voor te stellen aan zijn vrouw, haastte Brauws hem de trappen af. Op straat herademde hij, kwam hij tot zijn gewone rust.

IX

- Ik heb gisteren avond met Van Vreeswijck Brauws hooren spreken in Diligentia, zei Van der Welcke op een morgen. De kerel is net een apostel. Hij spreekt mooi voor de vuist; hij is een redenaar. Een kolossale kerel... zooals hij sprak. Het was verbazend... Hij is een ouwe vriend uit Leiden nog. Toen al was hij een vreemde jongen. Hij was niet in een bepaalde club, ook niet in de onze: zijn familie is niet schitterend. Zijn vader heeft een fabriek, geloof ik, daar ergens in Overijssel. Zelf heeft hij niets burgerlijks. Hij was zoo een beetje onze kameraad-repetitor: hij hielp ons studeeren voor onze examens. Zonder hem was ik er nooit gekomen. Maar hij weet van àlles, hij is niet alleen knap in rechten...

Hij heeft alles gelezen, heeft een ontzettend geheugen. Hij heeft veel gereisd en van allerlei gedaan, maar wat precies, daar kom ik niet achter... Nu spreekt hij. Van avond spreekt hij in Amsterdam. Ik heb hem ten eten gevraagd, maar hij wil niet. Hij beweert, dat hij verlegen is met dames. Gekke vent!

De couranten gaven uitgebreide verslagen van Brauws' redevoeringen over den Vrede. Hij sprak in alle groote, in vele kleine steden van Holland. Toen hij voor den tweeden keer in Den Haag zoû spreken, zei Van der Welcke opgewonden:

- Constance, je moet bepaald Brauws van avond gaan hooren: het is prachtig... Je weet, ik kan nooit langer dan een kwartier naar iemand luisteren...

- Ik niet langer dan drie minuten, zei Paul, die er bij was; maar zelf spreek ik gaarne een uur achtereen.

- ...maar naar Brauws. De vent electrizeert je. Hoewel ik dien Vrede idioot vind. Maar dat doet er niet toe: de kerel praat als een baas... Ik dineer met Vreeswijck en wij gaan samen.

Paul vroeg Constance met hem te gaan. Dien avond in Diligentia - de entrée was ten voordeele der Boeren - was de kleine zaal vol: Constance en Paul vonden met moeite twee plaatsjes.

- Allerlei genres menschen, lette Paul op. Een curieus publiek. Een salade russe van alle Haagsche côterieën. Door Vreeswijck zeker aangepord, zijn hier en daar de erg selecte menschen opgedoemd... Kijk, daar heb je de Van Heuvel Steijns... Daar de Fransche gezant... Daar heb je waarachtig Van Naghel met zijn collega van Financiën... Kijk, en daar heb je Isidore de kapper... Van alles, van alles... Wat is Den Haag van avond verbroederlijkt en verzusterlijkt. Het maakt me week om het hart.

Brauws kwam op: een licht applaus.

- De vent is niet in rok, maar in gekleede jas... Hij doet zeker populair of soliede.

Maar hij moest zwijgen, want Brauws, dadelijk, op het gestoelte, begon te spreken. Hij had niets bij zich, geen stukje papier, en zijn stem was vast, maar heel zacht. Hij begon met een uiteenzetting van den tegenwoordigen politieken toestand, als een immens

tafereel, met breede lijnen schetsend voor al die menschen vóór hem. Zijn stem werd klaarder, en zijn oogen zagen als twee groote vonken, door de zaal, rustig en helder. Constance, die zelden iets over politiek las, luisterde, stelde dadelijk belang, verwonderde zich vaagjes een oogenblik, dat zij zoo leefde van dag op dag, zonder te weten den tijd, waarin zij leefde. Het heden rees voor haar op met enkele zinnen van Brauws. Toen sprak hij over den Vrede, die noodwendig zijn zoû, eenmaal, die zich reeds blijde aankondigde in de meeningen der volkeren, ook al voerden zij inderdaad nog oorlog onder elkaâr. Het was onder zijn woorden, als weken wijde verschieten open, stralende, en zijn eerst zachte stem klonk helder klaar door de zaal, verzekerende de blijde boodschap. Hij sprak zonder pauze, twee uren achter elkaâr, en toen hij ophield, bleef de zaal ademloos een oogenblik, vergat het publiek te juichen: toen echter barstte het los, jubelend, maar Brauws was al gegaan. Men riep hem terug, maar hij kwam niet meer, en het publiek stroomde weg. Constance en Paul waren in het gedrang, toen zij Van Vreeswijck en Van der Welcke achter zich zagen.

- Mevrouw! groette Van Vreeswijck. Hoe vindt u onze vriend?

- Subliem, zei Constance opgewonden.

- De vent spreekt mooi, zei Paul; maar hij is niet geestig. Hij meent alles wat hij zegt... Op den duur boeit dat niet.

Van der Welcke, heftig, sprak hem tegen, al dringende in den stroom van het dichte publiek, en hij verklaarde, dat hij bekeerd was, geloofde aan den Vrede.

Zij waren op straat: een geruisch van menigte gonsde weg in den winternacht.

- Wat zijn onze kalme Hagenaars opgewonden, zei Paul.

- Daar heb je onze man, zei Van Vreeswijck.

- Ja, daar heb je hem! riep Van der Welcke.

En hij schoot vooruit, hield Brauws, die snel liep en niemand zag, staande, en drukte hem de hand, de anderen naderden; Van Vreeswijck, uit beleefdheid, bleef bij Constance, groette met de hand... Van der Welcke was zeer opgewonden.

- Waar ga je naar toe, hoorden zij hem zeggen tot Brauws. Naar de Witte?

- Neen, kerel, naar huis.

- Naar huis? Kàn je naar huis gaan nu? Ga je niet naar de Witte? Kerel, laat me je toch voorstellen aan mijn vrouw, aan mijn schoonbroêr...

Brauws schrikte.

- Neen, Hans, heusch niet... Neen, neen... wie heeft daar nu wat aan...

Constance hoorde, en zij moest glimlachen, en liep door met Van Vreeswijck en Paul.

- Jawel, jawel, drong Van der Welcke.

Brauws, zeker, begreep, dat Constance gehoord had, want hij zei met een stem vol wanhoop:

- Nu goed dan, Hans...

- Constance! Paul! riep Van der Welcke, trotsch op zijn vriend, en hij haalde hen in.

Hij had Brauws aan de heele wereld willen voorstellen, aan dat heele publiek, dat wegstroomde van Diligentia.

- Mag ik je voorstellen... mijn vriend, Max Brauws... mijn vrouw... mijn zwager, Van Lowe.

Zij boden hem de hand. Voor Constance bleef Brauws staan, verlegen, onhandig. Zij poogde hem een compliment te maken, dat niet al te banaal zoû klinken, en, tactvolle vrouw, slaagde zij. Paul ook zei iets; zij liepen op: Van Vreeswijck grinnikte in stilte om Van der Welcke's opgewondenheid en om de onhandigheid van Brauws.

- En ga je nu heusch naar huis? Ga je niet meê naar de Witte? drong Van der Welcke smeekende aan.

- Beste Hans, wat moet ik nu in de Witte doen?

- Dus je gaat naar huis.

- Ja, ik ga naar huis, maar ik loop gaarne nog een eind meê.

En beleefd willende doen, boog hij vaag naar Constance, maar zeide niets meer.

Het was een heerlijke winteravond, een fijne vorst, een hemel vol tintelsterren.

- Ik vind het heerlijk te loopen, zei Constance. Als ik iets moois heb gehoord, muziek, een comedie, of een rede als van avond, loop ik veel liever, dan dat ik terugratel in een rijtuig.

- Kerel! riep Van der Welcke, nog steeds enthouziast. Je hebt me bekeerd! Ik geloof er aan... ik geloof er aan, aan je Vrede!

Brauws, in eens, schaterde.

- Kijk, nu lacht de vent me weêr uit! zei Van der Welcke, beleedigd.

- Nu, zei Brauws. Wil ik je dan morgen, om je te beloonen, afhalen in een automobiel?

Nu lachten zij allen.

- Heb je er dan een? riep Van der Welcke verrukt.

- Ik kan er een huren, zei Brauws. En dan mag jij stoken.

- Kan je er een huren! Kan je er een huren!! riep Van der Welcke, ontzet van verrukking. En mag ik dan stoken?

En den Vrede vergetende, was hij weldra in een drukke opgewondenheid over moto-cars, moto-cycles...

Op de Kerkhoflaan zei Constance:

- Komen de heeren nog binnen?

Van Vreeswijck en Paul zouden gaarne nog een glas wijn komen drinken, maar Brauws zeide:

- Mevrouw, het is al zoo laat...

- Voor ons niet.

- Kom nu, Max, zei Van der Welcke.

Maar hij lachte zacht, met zijn vreemden lach, en zei:

- Maar wie heeft daar nu wat aan, of ik nog binnenkom...

En met een verlegen groet, maakte hij zich weg: zij lachten allen.

- Die Brauws is toch een beetje te bar, zei Van Vreeswijck verontwaardigd.

- En hij vergeet me te zeggen hoe laat hij me morgen komt halen met zijn kachel...

Maar den volgenden morgen, heel vroeg, in den mistigen wintermorgen, daar hotste de ‘kachel’ poeffende en puffende en kanonknallende aan over de Kerkhoflaan, en hield stil voor Van der

Welcke's deur, met nerveuze longschokken nazuchtende als om van vermoeienis op adem te komen, en dit vehikel als van levend en ademend ijzer, in zijn essence-stank, die als was de zure lucht van zijn zweet, verzamelde een groepje slagersjongens en sina's-appelen-joden rondom zich heen. Brauws was uitgestapt en daar Constance juist beneden kwam, ontving zij hem:

- Henri zal dadelijk komen, meneer Brauws... Wil u in den salon komen.

Hij kwam, en zij deed hem zitten.

- Ik ben niet goed prezentabel, mevrouw; in zoo een ‘kachel’, als Hans zegt, ben je dadelijk ontoonbaar.

Hij was verlegen, zag naar buiten, naar de uit zijn ijzeren longen napoeffende automobiel, en lachte zacht om de samenscholing.

- Ik maak een heele opschudding voor uw deur.

- Men is toch al gewend in Den Haag aan ‘kachels’.

- Dat is een teekenend woord van Hans...

Zij lachten beiden. Zij vond zijn lach innemend, en zij vond zijn stem zacht en rustig om naar te luisteren.

- Mevrouw, zei hij in eens, overwinnende zijn schuchterheid. U heeft toch niet kwalijk genomen, dat ik gisteren zoo weinig beminnelijk was?

- Maar u was niet onbeminnelijk.

- Jawel, ik was het heel erg... Maar wat zal ik u zeggen: ik heb verleerd... zoo te praten...

Zij glimlachte.

- Met dames... schertste zij.

- Ja... zoo over niets... weet u... te praten...

- U hoeft u heusch niet te excuzeeren, meneer Brauws. U had gisteren avond al zooveel heerlijks gezegd, dat ik mij best begrijp...

- Ja maar... van morgen heb ik niet gesproken, en...

- Zoû u ook niet weten... iets te zeggen, over niets. Maar ik bid u, doe u dan geen geweld aan... en blijf rustig. Henri komt oogenblikkelijk; hij is heel nerveus, dat hij niet klaar is.

Inderdaad hoorden zij boven Van der Welcke, zenuwachtig, in

zijn kamer zich kleeden: hij liep driftig rond, en hij riep:

- Addy... Addy... Zoek eens een das voor me! Vlug dan, jongen...

En Constance, opstaande, wilde gaan.

Brauws hield haar tegen.

- Mevrouw, zeide hij haastig. Hans heeft me ten eten gevraagd.

- En u woû niet...

- Ja maar, ik ben zoo een beer. Wees niet boos, en laat Hans ook niet boos zijn, en laat mij maar eens komen eten.

- U inviteert dus uzelven.

- Ja...

- Heel goed: wij zullen het heel gezellig vinden u aan onze tafel te zien. Wanneer wilt u?

- Wanneer u wilt.

- Morgen.

- Heel graag.

- Wilt u alleen komen, of wil ik Van Vreeswijck er bij vragen.

- Ja, zeker... Van Vreeswijck.

- En verder niemand.

- Neen, niemand... Maar ik schrijf u de wet niet voor.

- Maar waarom niet, in dit geval...

Van der Welcke stormde de trappen af: Addy volgde.

- Dat is aardig van je, Max! En laat eens de kachel zien... Dat is een goeie! En dat is mijn jongen... Addy, eet gauw een boterham, dan stoken wij je naar hok!

Addy lachte; staande at hij zijn boterham rustig.

- Ik heb nog den tijd...

- Des te beter... dan stoken wij je eerst wat om... Vlug, vlug, neem je boterham maar meê.

Hij liep als een dolle door kamer en vestibule, zocht zijn hoed, vond hem niet, holde naar boven, deed Truitje het heele huis door naar zijn handschoenen zoeken; veroorzaakte een waaienden tocht door het heele huis. Eindelijk was hij klaar.

- Als ik maar met je kachel terecht kan... Doek-doek-doek-doek... doek-doek-doek-doek... Dag Constance...

Hij duwde Addy voort, deed hem de ‘kachel’ beklimmen, zette zich.

- Vooruit dan, Brauws!

- Adieu mevrouw, dus tot morgen!

Hij haastte zich naar buiten. Constance zag uit het raam: zij stookten weg, Addy tusschen hen in, die haar toewuifde terwijl Brauws aan Van der Welcke, te vlug, te woest, te dol, het systeem van de ‘kachel’ wees, en hem klaarduidelijk vroeg wat voorzichtig te zijn...

X

Constance had Van Vreeswijck eerst zeer laat kunnen inviteeren, en hij was verhinderd, zoodat Brauws geheel alleen was aan tafel. Maakte Constance anders vrij veel werk van hare kleine dinertjes, zij ontving Brauws in hunne geheele onveranderde intimiteit, en Addy zat aan tafel.

- En vertel me nu toch eens, wat heb je in dien tijd uitgevoerd, vroeg Van der Welcke.

Brauws poogde te vertellen, maar telkens aarzelde hij, als onder een vreemden dwang. Zijn vader was fabrikant, eigenaar van een groote ijzerfabriek in Overijssel, en beheerde nog met twee oudere broêrs die uitgebreide zaken, de beide broêrs getrouwd met twee zusters, dochters van een fabrikant ook, eigenaar van een katoenspinnerij in de buurt. Maar Max, vreemde jongen al van kind af aan, had van kind af aan al geen sympathie gevoeld voor geheel dat fabrieksleven van patronen en arbeiders, zooals hij het om zich heen zag, en zijn vader, waardeerende zijn meer dan gewone verstand, had hem laten studeeren, hopende, dat hij op die wijze zich een eervollen loop door de maatschappij zoû banen. Max hield van de studie; en studeerde lang, ter wille van de studie. Te Leiden had hij de kennis gemaakt van Van Vreeswijck, Van der Welcke, andere jonge aristocraatjes, die hem gaarne in hun club hadden opgenomen en geduld, omdat hij veel geld kon ver-

teren, en omdat hij heel knap was, en als spelende zijn vrienden hielp voor hunne examens. Van der Welcke en Van Vreeswijck hadden zijn vriendschap leeren waardeeren, maar toch hem later verloren uit het oog, denkende, dat hij zich toch bij zijne broeders gevoegd had, en met hen de fabriekszaken dreef. En, zooals zij, als jongelui, hun kameraad nauwlijks meer dan oppervlakkig hadden gekend, hadden zij ook, na Leiden, niet geweten, dat Max niet naar Overijssel was gegaan, waar zijn vader hem gaarne had willen uittrouwen, aan de derde dochter van den schoonvader zijner beide andere zonen, - maar naar Amerika, om er te zoeken... Ja, om er wat te zoeken, vroeg Van der Welcke nu, niet begrijpende wat een rijke jongen had willen zoeken in Amerika, zoo hij niet duidelijk voor zich een idee, een plan, een object omlijnd zag...

Brauws nu bekende, dat hij het indertijd nauwlijks had geweten, dàt wat hij was gaan zoeken, in Amerika... Wel bekende hij, dat zijn vader, de ijzerfabrikant, had gehoopt, dat Max in Amerika industrieele betrekkingen zoû hebben aangeknoopt, die aan de fabriek zouden zijn ten bate gekomen... Maar Max had in het geheel geene betrekkingen aangeknoopt... Maar wat heb je dàn gedaan, vroeg Van der Welcke. En Brauws glimlachte met zijn vreemden zachten glimlach, waar iets van een ironie en een medelijden - met zichzelven, met de wereld, of met beiden - schemerde: glimlach, die soms in zijn helderen schater uitbarstte; hij glimlachte, en zeide eindelijk heel langzaam:

- Maar ik durf je nauwlijks bekennen, mijn waarde Hans, wat ik in Amerika heb gedaan... Meestal spreek ik niet over dien tijd, omdat dat alles zoo gek klinkt, nu ik hier zit bij je aan tafel, met je vrouw, en met je jongen... Misschien, àls ik het zeg, wat ik in Amerika heb gedaan, zal, na een eerste verwondering, mevrouw Van der Welcke huiveren zoo een zonderlingen man aan haar tafel te hebben gevraagd, en mij vermoedelijk al een heel slecht voorbeeld vinden voor Addy... Laten wij dus liever niet meer over mijzelf spreken, en over wat ik gedaan heb in Amerika.

Maar Van der Welcke was nieuwsgierig geworden.

- Neen kerel, zoo kom je er niet van af... Ik kan me niet begrijpen, dat je iets zoû gedaan hebben, dat Addy niet weten mag, en in alle geval behoeft hij je niet tot voorbeeld te kiezen... Maar ik brand van nieuwsgierigheid, en ik wil weten wat je uitgevoerd hebt in Amerika. Toch niet overal gelezen over den Vrede...

- Neen, zelfs geen enkele maal...

- Nu wat dan?

- Maar Hans, wie heeft daar nu wat aan, om zoo lang over mij te spreken.

- Wij allen, meneer Brauws, zei Constance. Wij stellen belang in u, zeer zeker. Maar als u liever niet spreken wilt over dien tijd, zullen wij niet indiscreet zijn.

- Jawel, jawel, zei Van der Welcke ongeduldig. Ik ben, voor den drommel, wèl indiscreet. Max, ik moet het weten...

- Nu dan, zei Max Brauws, heel eenvoudig en schuchter, en als maakte hij verontschuldigingen; op gevaar af, dat je vrouw mij nooit meer vraagt aan haar tafel...: ik ben er sjouwer geweest.

Zij zagen hem allen drie aan, en begrepen niet.

- Sjouwer? vroeg Van der Welcke.

- Sjouwer? vroeg Constance.

- Ja, mevrouw... eenvoudig sjouwer en dokwerker.

- Dokwerker? vroeg Van der Welcke angstig, meenende om de rustige stem van Max Brauws, dat hij plotseling krankzinnig was geworden.

- Ja, Hans, dokwerker. En later heb ik als stoker gewerkt op een ijzerfabriek, zooals die van mijn vader.

- Als stoker? vroeg Constance.

- Ja mevrouw, als stoker op een fabriek... En toen later als machinist op een locomotief... En toen... maar dat was heel zwaar werk, ben ik korten tijd mijnwerker geweest... maar toen ben ik ziek geworden.

- Mijnwerker? zei Van der Welcke vaag, van verwondering geslagen. En ten laatste, zich losmakende van die verwondering, barstte hij los:

- Zeg, Max, als je nu ernstig spreken wil, doe het dan, maar

verkoop geen zotteklap of hoû me niet met open oogen voor den gek. Ik begrijp er niets van, van wat je me vertelt, of ik moet veronderstellen, dat je vader boos op je is geweest, je geen geld heeft gegeven, en dat je voor je brood hebt moeten werken, misschien. Maar dat je sjouwer geweest zoû zijn...

- En dokwerker, zei Constance.

- En machinist... en mijnwerker... dat... dat kan ik niet gelooven, tenzij dat je vader...

- Beste Hans, mijn vader zond mij, wat hij mij als student gaf, driehonderd gulden in de maand.

- En?

- En dat geld gebruikte ik... voor andere dingen... maar ik leefde van mijn loon, als een arbeider, die ik toen ook was. Zie je, dat begrijp je nu niet, en zooals ik vreesde, vindt je vrouw het huiveringwekkend, aan tafel te zitten met een gewezen sjouwer, dokwerker en stoker.

- En mijnwerker, zei Van der Welcke, en hij sloot zijn oogen, als had hij een slag op zijn schedel ontvangen.

- Maar mevrouw, zei Brauws zacht lachend; mijn handen zijn, ook al zijn ze niet fijn, weêr toonbaar geworden, zooals u ziet.

En hij toonde zijne handen, groote, stevige handen, vermoedelijk zoo ontwikkeld door handenarbeid, maar sedert weêr onteeld en verzacht.

- Maar kan u mij verklaren, vroeg Constance met een lachje; waarom u in die verschillende betrekkingen heeft gearbeid beneden uw stand...

- Laat ons zeggen, mevrouw... om origineel te zijn, zei Brauws bijna koel; en spreek niet meer over mij. Vertel mij liever van Addy. Hans vertelde mij verleden, dat zijn illuzie was in de diplomatie te gaan...

Maar een zekere dwang scheen onwillekeurig het gesprek te doen hokken, alsof gastheer en gastvrouw hun gast in het geheel niet begrepen - alsof waarlijk iemand van een andere klasse bij toeval verzeild was geraakt aan hun huislijke tafel, in de intimiteit van geboren aristocratie, en Constance, dit merkende, wilde niet

alleen dien dwang vermijden, maar een dieper gevoel van onoverwinlijke sympathie deed haar bijna onbewust al tevens betreuren, wat er voor misverstand en mishagen zoû kunnen rijzen tusschen dien vreemden man, Henri, haarzelve... Dat diepere gevoel was zoo zwevend en onbewust, dat zij het op dit oogenblik niet anders in zich zag, dan als haar verlangen van gastvrouw, om het haren gast dit oogenblik van samenzijn zoo aangenaam mogelijk te maken, en zij hoorde niet den dieperen klank van haar stem, toen zij zeide met die openheid en oprechtheid, die soms hare bekoring kon zijn van exquize vrouw:

- Meneer Brauws, het zoû me heel erg spijten als u niet wilde doorspreken over uzelf. U is een oude intieme vriend van Henri, en nu u elkaâr terug gevonden heeft, zoû het jammer zijn als u niet wilde vertellen van de jaren, die u beiden hebben gescheiden. Maar ik spreek niet alleen voor mijn man, die wel voor zichzelf zal spreken, - ik spreek vooral voor mij. Toen ik u verleden heb hooren spreken over den Vrede - over iets, waar ik eigenlijk nooit over had nagedacht, al had ik het woord wel zoo nu en dan vaag om mij heen gehoord - toen hebben uw woorden waarlijk iets... als een nieuw belang voor mij opgeroepen - en ik heb met aandacht en sympathie geluisterd... en daarna wel eens over dat woord nagedacht. En nu u ons vertelt, dat u in Amerika gewoon arbeider is geweest, interesseert het mij bizonder hoe u gekomen is tot een leven, dat zoo geheel verschilt van dat van de mannen van mijn kring, en als het nu niet indiscreet is... zoû ik willen vragen, als een gunst: spreek mij over uzelf, en leg mij uit, wat tot nog toe een heel curieus raadsel voor mij is...

Het eenvoudige, huislijke maal was gedaan, en zij gingen in den salon.

- Mag ik blijven, mama? vroeg Addy, die als er een vreemde was, nooit meê ging naar den salon.

Zij lachte, en Van der Welcke zei:

- Je ziet, mijn jongen is ook al geïntrigeerd.

- Onze aanstaande diplomaat! lachte Brauws met zijn zachten schater. Wel mevrouw... mag hij blijven... of niet?

- Zeer zeker mag hij blijven!

- Is u niet bang, dat de ideeën van... een arbeider hem zullen bederven?

- O, mijn jongen IS niet te bederven! zeide zij, het hoofd hoog, met moederlijken trots en om Addy's schouder haar arm slaande...

- En door dat te zeggen, maakt u hem ook niet ijdel?

- Mijn jongen IS niet ijdel te maken, ging zij een beetje blageerend, trotsmoederlijk voort.

- Dus hij mag blijven? vroeg Brauws.

- Hij mag blijven...

- Nu, dàn zal ik van mij nog maar vertellen.

- Dan alleen?

- U geeft me een bewijs van vertrouwen, en ik zoû bijna zeggen van sympathie.

Van der Welcke pakte zijn vriend bij de schouders.

- Beste Max, je beweert, dat je niet met ‘dames’ kan praten, maar je staat als een eerste hofmaker, complimentjes te zeggen tegen mijn vrouw. Dat is nu allemaal overbodig, hoor; hier heb je een kop koffie, ga nu eens rustig zitten in een gemakkelijken stoel, meneer de mijnwerker, en vertel nu eens aan je dollen Hans... hoe jij nog doller bent geworden in Amerika dan hij.

Maar klaarblijkelijk zocht Brauws nog altijd naar uitvluchten als was het hem onmogelijk aan deze menschen, die hem toch zoo vriendschappelijk ontvingen, zijn vroeger leven te verklaren, en eindelijk wist hij nog ten halve zich te onttrekken aan den drang van hunne nieuwsgierigheid, door te zeggen:

- Maar ik kan u dat onmogelijk in een geregeld verhaal vertellen... misschien langzamerhand, als ik u wat langer ken, mevrouw, zoû ik kunnen spreken over dien tijd, zóó dat ze eenigszins begrijpelijk voor u werd.

Constance was teleurgesteld, maar zij zeide glimlachend:

- Dan zal ik geduld moeten oefenen.

- Maar ik oefen geen geduld, zei Van der Welcke. Max, begin nu te vertellen: toen je van Leiden wegging, gepromoveerd in de

rechten, een jaar voor mij - maar jij was al veel ouder, een oudere student, die studeerde - zeldzaam verschijnsel!... wat ben je toen gaan doen.

- Toen ben ik eerst terug gegaan naar mijn vader en mijn broêrs - en naar onze fabriek. En daar kreeg ik zoo een tegenzin in wat mijn vader, mijn broêrs en ik waren, dat ik besloot een geheel ander leven te gaan leiden. Ik zag dat, hoe betrekkelijk goed mijn vader en mijn broêrs voor hun arbeiders waren, die arbeiders slaven bleven, en wij...

Hij streek zich met de hand over het voorhoofd.

- Maar hoe en waarom daarover te spreken beste Hans, onderbrak hij zich zacht. Je zoû mij niet begrijpen, en u, mevrouw, ook niet...

- Waarom zouden wij u niet begrijpen? vroeg Constance.

In zijn stem kwam een ruwe klank, die haar nu bijna verschrikte.

- Omdat u beiden, u en Hans, kapitalisten zijt, en nog wel getitelde kapitalisten, en dat ik... Maar ik zoû ruw worden tegen mijn gastheer en gastvrouw.

- Kapitalisten zonder kapitaal, lachte Van der Welcke.

Brauws haalde zijn schouders op.

- Die bestaan er meer, dan je denkt, zeide hij.

- Dus eigenlijk bevindt u zich tusschen vijanden, zei Constance, met een conversatie-stem.

- Neen, zei Van der Welcke; want hij is nu weêr overgeloopen, tot de kapitalisten, zelfs de getitelde.

- Niet heelemaal, zei Brauws zacht; hoewel ik zwak ben geweest.

- Ik dring niet meer aan, meneer Brauws, zei Constance, maar hare stem wel drong hem om te vertellen.

- Beschouw u niet als mijn vijanden, mevrouw, zei Brauws ernstig; het liefste wil ik niets dan vriendschap op onze wereld. Maar u vroeg mij van Amerika: welnu, toen ik een korten tijd gewoond had met mijn vader en mijn broêrs in ons groote huis bij de fabriek... kòn ik niet meer, en ben gegaan, om mijn leven zoo

te leven... alsof ik geboren was tusschen arbeiders... Om hen geheèl te begrijpen, begrijpt u...? Neen, u begrijpt mij niet, en wat zal ik u nu meer vertellen...

- Max, je bent vermoeiend... En je bent een gekke vent.

- Het spijt me, Hans, ik kàn niet over mezelf spreken; je ziet, dat ik het twee-, driemaal probeer.

- Dan zullen wij u niet langer plagen, zei Constance.

En het was of ieder oogenblik een grootere dwang kwam tusschen hunne woorden. Addy, teleurgesteld, was gegaan, stilletjes. Na een pooze nam Brauws afscheid, onhandig en bijna ruw. Toen zij alleen waren, zagen Constance en Van der Welcke elkaâr een oogenblik aan. Van der Welcke schudde zijn hoofd.

- De vent is gek, zeide hij. Altijd geweest, maar na in Amerika proletariër te zijn geworden, is hij stapelgek. Hij was gisteren zoo leuk om met die kachel te komen. Hij is hartelijk, hij heeft iets vriendschappelijks. Maar hij is gek. Dan dineert Vreeswijck hier toch vrij wat gezelliger. We zullen hèm maar niet meer vragen... vindt je wel, Constance. De vent is heusch gek, en daarbij, hij kan niet praten, en hij is eigenlijk onbeschoft en lomp, met zijn getitelde kapitalisten. En ik maak je eigenlijk mijn excuzes, dat ik die raren snaak aan je tafel heb gebracht.

- Hij is anders dan anderen, zeide zij; maar ik geloof, dat hij, hoe hij ook van je verschilt, sympathiek voor je voelt.

Hij werd ongeduldig.

- Jullie vrouwen zijn toch onmogelijk! viel hij uit. Als ik nu ooit had kunnen dènken, dat jij nog een verontschuldigend woord voor Brauws had kunnen vinden!! Ik was integendeel al bang, dat je me met verwijtingen zoû overstelpen, en me onder het oog zoû brengen, dat, als we dan niemand zagen, je ook geen socialistischen vriend van me ontvangen woû... Maar jullie zijn nooit te begrijpen!

Hij was ontevreden, uit zijn humeur, om Brauws, om dat gesprek met horten en stooten, en zijn toon hitste als het ware Constance tot een scène. Zij sloeg kalm hare oogen naar hem op en zij zeide, zoo eenvoudig zacht en rustig, dat hare stem hem niet als de

hare tegenover hem toeklonk:

- Henri, die Brauws is een man, en daarbij een bizondere man: dat is dus genoeg om een vrouw een oogenblik te boeien.

- Nou, vraag hem dan voor mijn part iederen dag.

- Ik heb hem niet gevraagd.

- Neen, IK natuurlijk!

- Laat ons niet kibbelen, Henri. Je vriend Brauws heeft zichzelven gevraagd. Maar als je hem liever niet meer hier ziet... dan zullen wij hem niet meer aanmoedigen, en dan blijft hij van zelf immers weg...

Hare zachte woorden, die hij niet begreep, ontstemden hem zeer, en, uit zijn humeur, ging hij naar boven, ontkleedde hij zich driftig en wierp zich op bed.

- En hij zoû waarachtig nog Addy in de war maken ook, met die rare ideeën, mopperde hij, en gooide zich op een oor.

XI

Het was eenige dagen daarna, toen op een middag, laat, Brauws aanbelde. Constance zag hem door het hoekraam van den salon, waar zij zat, aankomen, en toen zij de bel hoorde overgaan, voelde zij als een schok van angst. Zij was bang, zij wist niet waarom, en angstig luisterde zij naar zijn zware stem in de gang.

- Is meneer thuis?

- Neen meneer...

- Is mevrouw misschien thuis?

- Ja meneer, mevrouw is thuis. Ik zal even vragen...

Truitje kwam binnen.

- Meneer Brauws...

- Laat meneer binnen...

Zij voelde haar hart nog kloppen van dien vreemden, onbegrijpelijken schok van angst. En het was, meende zij, om alleen te zijn met dien vreemden man, die een werkman was geweest in Amerika, en die zoo ruw, soms, in eens, iets zeggen kon.

Zij begroetten elkaâr.

- Henri is uit, zeide zij. Maar gaat u zitten. Ik heb in den courant gezien, u spreekt morgen te Arnhem.

- Ja mevrouw, maar het is niet om over mijn conferenties te praten, dat ik kom. Ik kom u heel nederig mijn excuzes maken.

- Waarom?

- Mevrouw, ik ben een beer. Ik weet niet te spreken. Vergeef me... wat ik verleden gezegd heb.

- Maar wat heeft u gezegd...

- Juist niets... op uw vriendelijken aandrang... dan lompheden...

- Ik hecht niet aan titels, zeide zij snel.

Zij zeide dat zoo in eens, spontaanweg, dat het haarzelve verbaasde, en zij zich eene seconde afvroeg: waarom zeg ik dat... en is het waar, nu... of is het niet waar... En zij wist het zelve niet.

- U misschien niet... maar Hans wel... Maar vooral ben ik lomp geweest, omdat ik niet op uw vriendelijk, vriendschappelijk verzoek ben ingegaan, en over mijn leven gesproken heb.

- Maar u zoû dat immers doen, als we elkaâr beter kenden.

- Men kent elkaâr nooit goed, zeide hij. Maar toch...

- Wat?

- Ik weet het niet... Màg ik u zoo nu en dan van mij vertellen? Misschien, dat het u niet zóó interesseert als u het laat voorkomen, uit beleefdheid... maar als ik het gedaan heb... zal ik mij verlucht voelen... Mijn God, wat zijn woorden moeilijk!

- En u spreekt uren lang...

- Dat is iets anders... Dan spreekt een ander... in mij. Als ikzelf spreek in het dagelijksche leven... zijn woorden mij moeilijk.

- Doe u dan geen geweld aan, en vertel mij... langzamerhand.

- Zeg mij: wat dacht Addy?

- Hij was teleurgesteld, maar hij heeft niet veel gezegd.

- Hij is een ernstig kind? Zeg mij, hoe hij is...

Zij gevoelde geen angst meer, en sprak over Addy. Hij lachte, zacht vriendelijk, om haar telkens uitstralenden trots.

- Ik was ook een ernstig kind, zeide hij.

En zij begreep, dat hij zich geweld aandeed, om over zichzelven te praten.

- Ik was een vreemd kind. Achter ons huis was een dennebosch met heuvels, en daar achter een kleine rivier... Dagen lang zwierf ik in die bosschen, over de heuvels en was ik bij die rivier... Zij misten mij dan thuis, en zochten mij, en vonden mij... Maar langzamerhand waren zij niet meer bang, omdat zij begrepen, dat ik speelde... Ik speelde in mijzelve... een eenzaam, ernstig kind... Ik speelde woudlooper en roover, en mijn spel was toch heel ernstig... Niet als van een kind... Ik word nog ontroerd... als ik aan dien vreemden kindertijd denk... Ik speelde daar in die bosschen... en aan die rivier - in Holland... maar soms verbeeldde ik mij, dat ik roover en woudlooper speelde in Amerika, in tropische landen... En voor mijn kinderverbeelding veranderde de Hollandsche natuur... werd het de bruischende rivier met groote blokken steenen, waarvan het water schuimende neêrviel, en met heel dicht tropisch gebladerte, zooals ik gezien had op platen, en er bloeiden aan de reusachtige boomen, groote bloemen, witte en roode... Dan veranderde mijn fantazie, en ik was geen roover meer, en geen woudlooper... maar ik werd een Oostersche prins... Ik weet niet waarom in mij - een geheel Hollandsch kind - zoo vreemd het Oosten, iets van de tropen, daar op die denneheuvels, en bij dat kleine riviertje begon op te droomen... Sedert was het altijd zoo: het tropische landschap, de kokoswaaiers, de breede banaanblâren, en de groote bloemen, de witte en de roode... en dan dacht ik dikwijls: nu wil ik haar zoeken... Wie ik zoeken wilde, wist ik niet, maar dan liep ik de heuvels af, en zwierf langs het riviertje en zocht en zocht... en mijn zoeken naar ‘haar’ werd fantastisch: ik zocht, Oostersche prins, naar een fee, naar een prinses... ik weet nu niet meer... Het scheen mij... of zij daar verder uit voor mij liep, heel blank en teêrtjes... een kindje, als ik een kind; een meisje, als ik een jongen, in het wit en met de bloemen versierd, de witte, de roode... En mijn zoeken naar de prinses, naar de fee, naar het blanke en teêre meisje werd zoo intens, dat ik soms haar dacht gevonden te hebben... dat ik haar vond in mijn verbeelding... en dan sprak ik met haar... als in een droom... Tot dat... tot dat ik wakker werd uit mijn wakenden droom, en bedacht,

dat ik uren lang gedwaald had van huis, dat mijn moeder ongerust zoû zijn, dat ik er uitzag ontoonbaar als een vieze straatjongen... dat ik niets had gedaan dan gedroomd, dat er geen witte of roode bloemen om mij heen waren... en dan huilde ik, jongen van dertien jaren al, hartstochtelijk of ik gek zoû worden... En dat alles heb ik nooit aan iemand verteld, maar ik vertel het u... om u te vragen: zoo is Addy niet, niet waar? en wat verschillen kinderen toch op dien leeftijd.

Zij zat bleek op haar stoel en kon niet praten.

- Mijn ouders wisten niet, dat ik zoo was, en ik vertelde van mijn vreemde fantazieën niets, aan niemand... Ik ging onderwijl naar school, en was er een schooljongen als ieder ander. Ik was wreed tegen dieren, gemeen met andere jongens, onderwijl, en alleen in die vrije uren... dwaalde ik en droomde ik... en als ik nu zie uw jongen - die is als een kleine man - denk ik soms: hoe is het mogelijk, dat hij zóó is, en ik zóó was,... op dien zelfden leeftijd...

Zij poogde te glimlachen.

- Nu ziet u, zeide hij; LANGZAMERHAND zal ik u misschien wat van mijn leven kunnen vertellen, als u dat ten minste interesseert...

Het scheen of zijn eerste bekentenis hem inderdaad een meerdere gemakkelijkheid had gegeven, want als van zelf vertelde hij nu: hoe hij, een paar jaar ouder, die fantazieën van zich had afgeschud als kinderspel, zich ernstig aan allerlei studie had gewijd tot hij op de Akademie gekomen was, waar hij niet alleen in de rechten studeerde, maar er onder door eigenlijk alle andere faculteiten bij nam, terwijl hij zich tevens door alle wetenschap voelde aangetrokken.

- Ik leerde gemakkelijk, en ik las vlug, ik onthield alles, en het was in mij als een koorts om alles te weten op de wereld, om alles te kennen, wat er geweten en geleerd kan worden. Dat ik daarna reisde, spreekt bijna van zelve. En toen...

Het was op dit oogenblik, dat Van der Welcke binnenkwam. Hij was eerst verwonderd, bijna geërgerd Brauws te zien, maar zijn warme vriendschap kwam boven.

- Zoo, anarchist! groette hij; ben je daar?

Maar het was al heel laat; Addy kwam binnen; het was zoo etenstijd.

Brauws nam afscheid, en beloofde Van der Welcke weêr eens te komen halen met een ‘kachel’, en dat maakte bij Van der Welcke alles goed.

XII

Het was een huilende winterregen buiten, en na den eten was Addy gaan werken, en had Van der Welcke zich met een boek bij hem gezet, ‘omdat het tochtte in zijn eigen kamer’. Constance zat alleen. En de eenzaamheid op dit oogenblik was haar lief, hare handen hadden al een boek, een handwerk gegrepen, maar het een na het ander weêr laten glippen. En in het stille licht der kantomkapte lampen leunde zij achterover in haar stoel, en luisterde naar den droefgeestig razenden storm buiten, die als een monsterbeest voorbij het huis scheen te jagen. Zij was in een stemming van vage ontroering, in een mengeling van schrik en van loomheid, en, terwijl zij zich nu eenzaam overgaf aan die ontroering, als met een geheel nieuwen wellust te peinzen over zichzelve, dacht zij:

- Bestaan die dingen werkelijk?

Zij vond geen antwoord op haar vraag; alleen buiten raasde de storm, hoorbaar zwiepende, en de boomen krakende, en in zijne lugubre stemmen klonk niet de mystieke stem, die alleen haar het antwoord had geven kunnen.

- Bestaan die dingen werkelijk? vroeg zij nog eens zich af.

En zij voelde in hare vage ontroering den schrik... een angst stijgen... eene wordende ontzetting... Als de storm nu opraasde plotseling... schrikte zij, met een schok. Zooals zij geschrikt was toen de bel in Brauws' hand was overgegaan...

Met elken schrilleren huilschreeuw van den razenden storm schrikte zij, en na die schokken van schrik, bleef zoo ontroerd en

ontvankelijk voor een vreemde loomheid zij achter, dat zij zich niet begreep...

- Bestaan die dingen dan werkelijk? vroeg zij zich af ten derde male, en de vraag scheen als een motief te klinken telkens door hare ziel. Zij had nooit kunnen denken, vermoeden of zich verbeelden, dat die dingen werkelijk bestonden... Zij herinnerde niet ze ooit te hebben gelezen, of ooit met iemand te hebben gesproken daarover... Hare natuur was nooit geweest om te hechten aan de vreemde samengebeurlijkheden van het leven... omdat ze nooit in haar leven geharmonieerd hadden met die van andere levens... ten minste, zij wist er niet van... zij herinnerde zich er niets van... Een oogenblik, snel, ging het door haar heen, dat zij als een blinde geloopen was, heel haar leven, door een stikdonkeren nacht... en of vandaag plotseling een licht voor haar had uitgeschenen, en een rosse gloed geschemerd had, door haar geslotene oogleden.

- Neen... dacht zij. Ik ben altijd... in die dingen... een eenvoudige vrouw geweest... en ik heb nooit over die dingen gedacht. Hoorde ik er wel eens van, terloops... ze trokken me nooit aan... Waarom dan nu op eens, treffen ze me zoo, en voel ik mij zoo vreemd...

De wind schreeuwklaagde plotseling luid als een gemartelde ziel, monsterachtig, en zij schrikte, maar zij dwong zich hare gedachten te blijven vasthouden.

- Hij kan het niet weten, dacht zij. Wat kan hij weten... opdat hij opzettelijk gesproken zoû hebben... over die jaren van kinderlijkheid... Neen, hij kan het niet weten, en ik voelde... dat hij het niet wist... dat hij enkel sprak... om zich te vergelijken met Addy... tegenover Addy's moeder... in een bui van vertrouwelijkheid. Hij is een man van impulsies, geloof ik... Neen, er was niets achter zijn woorden... en hij weet niets... niets van mijn eigen jaren als kind... Wij zijn bijna even oud... hij scheelt vier jaren met Henri... Toen hij een kind was, was ik een kind... Toen hij droomde... droomde ik... Bestaan die dingen dan werkelijk... of is er misschien in me... een onwillekeurige poëzie, om zulke dingen te bedenken... Stil, stil... nu wordt het belachelijk... Wat kinderen lief doen... kunnen

een jonge man en een jong meisje... misschien... later... bedenken... in een oogenblik van weekheid... maar... op mijn leeftijd... wordt dat alles... wordt dat alles belachelijk... En het IS er natuurlijk ook niet... er is niets dan een toevallige overeenstemming... Daar wil ik nu niet meer aan denken... En toch... zooals nu... heb ik nog nooit me gevoeld... O, dat gevoel... of ik altijd gedwaald heb... blind met toe-e oogen in een donkeren nacht... Heb ik niet soms, heel vaag, dat wel eens... meer gevoeld... Of er niets was... geweest voor mij... Of ik niet had geleefd... Of ik lèven wilde... eéns... eénmaal... in mijn leven... Maar dat kan zoo niet worden en zoo niet zijn... Neen, zulke dingen... bestaan niet... Ze zijn onze eigen verbeelding... als we heel onvoldaan zijn... of... door wat ook... wat weeker gestemd... ontvankelijker voor vreemde en noòit... nooit gedachte dingen van vreemdheid... Waarom heb ik niet oogenblikkelijk hem... lachende... gezegd... dat als kind, als meisje... ik, ikzelve... Neen, neen... ik KON het niet zeggen, en het is beter... dat ik het niet heb gezegd... Nu word ik bang... voor de belachelijkheid in mijzelve... Wat een jonge man... en een jong meisje... kunnen bedenken en bepraten... in een oogenblik van weekheid... wordt de belachelijkheid op mijn leeftijd... Er zijn de jaren, de vele jaren... en als die er zijn, zoû het zijn de belachelijkheid... te doelen op... dingen van poëzie... die alleen heel jong kunnen worden gezegd... Ik zal ze niet zeggen... en ik zal hem dat nooit zeggen... Zoû dat niet zijn... de belachelijkheid...? Maar wel... toch wèl... schijnt het mij... dat nà die jaren... toen ik, als Gerrit zeide, een lief kindje was... dat speelde in de rivier te Buitenzorg... verhaaltjes van feeën... en poetries... getooid met bloemen... roode en witte... dat ik nà die jaren... iets van mijzelve... verloren heb... iets van poëzie... dat tòen IN mij was... iets van lèven... dat tòen IN mij was... en alsof ik... sedert... NOOIT meer geleefd heb... nooit meer... een enkel oogenblik... alsof allerlei dingen van ijdelheid... en van de wereld mij hebben verblind... O, wat zijn dat nu voor gedachten, en wat willen ze toch van mij... Ik wil ze zoo niet denken... en toch... toch na die jaren van het sprookje... was het uit... was het uit... Wat

herinner ik me van de jaren daarna... Bals, de wereld, een ijdele schijn... Uit, toen was het uit... Mijn ziel bedoelt toch niet... nu nog te willen... herleven... Neen, neen, dat mag ze niet: de jaren liggen er overal om me heen - de stille doode jaren... van ijdelheid,... van vergissing... van verlangen... van doòd zijn in het leven... En nu zoû het - àls ze het zoo wilde, mijn ziel - te laat zijn... voor alles... en ze wil het ook niet... Het is alleen maar om die samengebeurlijkheden... het is alleen maar omdat hij zoo sprak... en omdat zijn stem innemend is... en omdat ik nu alleen zit... en omdat zoo verschrikkelijk... die razende storm waait... alsof hij de ramen wil openen, en binnen wil komen... Neen, stil, stil... ik wil zoo niet meer denken... nooit meer... en bestaan die dingen dan ook werkelijk... dan bestaan ze alleen, voor wie jong is... en voor wie het leven ziet jong in illuzie... en niet meer voor mij... niet meer voor mij... O, ik had hem niet kunnen vertellen... van mij, als kind, want het zoû mij geschenen hebben... alsof ik mij... door te vertellen daarvan... gedragen zoû hebben, als... als een vrouw... die zich aanbood... Stil nu, stil nu... àl die dingen zijn de belachelijkheid... voor mij nu... en ik wil ze nu niet meer denken... Maar hoe eenzaam ook zit ik hier... en hoe huilt de wind... hoe huilt de wind... De lampen beven... en het is alsof handen aan de luiken klapperen... alsof zij ze met geweld willen openen! O, ik woû, dat die lampen niet beefden zoo... en het schijnt mij... toe... alsof de vensters zullen openspringen en de gordijnen opwaaien zullen... Ik ben bang... Hoor de boomen kraken... en de takken neêrvallen... Hoor, mijn God,... hoor! Ik ben bang... ik ben bang... Is dit dan... de eerste avond... dat ik iets van mijzelve zie, alsof ik... plotseling... achterom zie... op een donker pad... dat achter mij ligt... een donker pad, waarover alle schijnsels... van ijdele dingen verbleekt zijn, en is het niet... alsof ik aan het heele einde van dien weg... zie... als in een vizioen... zon... boomen met groote blâren, roode en witte bloesems... en een klein tenger kind... in het wit... met bloemen in het haar... op een rotsblok... in een rivier... en geheimzinnig wenkende haar broêrs, twee, haar te volgen... haar broêrs, die niet begrijpen...! O, mijn

God... bestaàn... bestààn die dingen dan werkelijk... of... of is het alleen... omdat ik het nog nooit... NOG NOOIT zoo heb hooren waaien...

Snel flitsten de mijmeringen, de twijfelingen, de gedachten door haar heen en omdat zij nog nooit zoo snel zich had hooren mijmeren, twijfelen en denken, werd zij angstiger nog in hare eenzaamheid, terwijl buiten razender de storm huilde. En zóó beefden - door een tocht als van passie - de stille lampen in hare kamer... dat zij plotseling stortte naar de deur en wankelde... Zij ging de trap op naar boven... en het was of de storm de kleine villa uit elkaâr zoû slaan met éen slag van zijn woedende vlerk... Daar was de kamer van Addy,... en haar hand was aan de deurknop... zij opende.

- Addy...

Zij zag haar kind, werken aan zijn tafel... en Van der Welcke in den leunstoel rookte. Zij schrikte, omdat hij daar was, en zij zag doodsbleek met puilende, bevende oogen.

- Mama...
- Kind, ik ben bang... hoor dien storm...
- Ja, wat een weêr! zei Van der Welcke in den nevel van zijn cigarette.
- Mama... is u bang...
- Ja... mijn kind... mijn kind... ik ben bang... Ik ben bang...
- En moet je jongen je dan beschermen... beschermen... voor den wind?
- Ja... mijn kind... bescherm mij! zei ze, bleekjes lachende; want heusch... heusch, ik ben bang... Beneden heb ik alleen gezeten... en het woei zoo... het woei zóó, de lampen woeien... de luiken klepperden... en ik ben nu zoo bang...

Het kind trok haar op zijn knieën, en omhelsde haar heel vast...

- Malle moesje, ben je heusch bang...

Zij maakte zich heel klein in zijn nauwe armen, tusschen zijn knieën, drukte zich tegen hem aan, en herhaalde als in een droom...

- Ja... ik ben zoo bang... ik ben zoo bang...

En zonder haar man meer te zien, daar, blauwig verneveld in de rook van zijn cigarette, kroop zij als weg aan het hart van haar kind, en herhaalde, fluisterend, bleek, met een bleeken glimlach, en hare oogen vol bevende verwondering:

- Ik ben bang... Addy... bescherm mij...

XIII

- Ik ben gek! dacht hij, terwijl hij, na zijn middagmaal, vlug genomen in een restaurant in de stad, door den van storm nu opgierenden winternacht langs den Hoogen Weg liep naar Scheveningen.

Tragiesch zwiepten de bladlooze takkeboomen heen en weêr, als veegden zij de jagende wolken en in de scheurende schemerduisternis knipten hier en daar de lantarens als met oogen van helle spoken...

- Ik ben gek! Waarom heb ik haar dat alles verteld, ik, ik! die met dàmes nooit praten kan!

Hij liep tegen den wind in, boos op zichzelven en boos op den wind, die hem als tegenhield met verhinderende, openbreidende armen. De wind floot heel hoog in de lucht langs de opperste bladlooze twijgen en als door driftige vingers braken de twijgen en strooiden ze rondom hem neêr, en soms vlak voor zijn voeten viel, zwart, een zwaardere tak. Hij liep voort, - zijn beenen sterker dan den wind, die hem tegenhield, die hem trok aan zijn flapperende jas - de handen in de zakken, den kraag op, diep de hoed in zijn oogen, en hij liep en liep zonder doel, alleen met een dorstig verlangen naar zee: zee, lucht en wind, om alles weg te waaien en te wasschen uit zijn brein, dat zoó zoû ziek worden van droomen... Was hij dan nog zoo een droomer steeds, ook al weêrsprak zijn geheel verder leven dien droom... Wat had hij plotseling tot die vrouw te gaan, dien middag haar zijn excuzes te maken, dat hij niet praten kon - en dan plotseling te praten... te praten als een jongen... haar dingen - vaagheden zijner jeugd -

te vertellen, die hij nooit, aan wie ook, gezegd had, omdat ze niet waren dingen te zeggen, omdat ze, gezegd, niet meer waren... Wat stelde zij belang in zijn kinderspel en in zijn kindergedroom! Vermoedelijk had hij haar verveeld, misschien had zij om hem moeten lachen, met haar sceptiesch lachje van wereldvrouw, om zijn waarlijk te dwaze naïveteit - de naïveteit van een man - die gedacht, gewerkt en geleefd had, en die toch altijd een kind was gebleven - in sommige hoekjes van zijn ziel... Zoó schaamde hij zich over de herinnering aan àl wat hij haar had durven zeggen, zóó schaamde hij zich de onweêrstaanbare impulsie, die hem tot haar had doen spreken, te lang, over kinderjaren en kinderverbeeldingen, dat hij nu - als om zich weêr te herwinnen na die vreemde omtoovering in haar gezelschap - vocht met den wind, om zich sterk en een man te voelen... Huilende hing de wind aan zijn lichaam, sleepte zich meê aan zijn beenen, sloeg hem verblindende in het gezicht, maar hij liep voort: zijn sterke beenen liepen voort, met een brusken, regelmatigen stap, telkens krachtiger dan den wind, dien hij vertrapte en duwde van zijn pad weg...

- Ik weet niet wat het was, dacht hij; maar toen ik eenmaal alleen bij haar zat... moèst ik... moest ik het zeggen... Hoe kan ik met zooveel vaagheid in mij IETS zijn van praktisch nut voor de wereld! Vrouwen...? Hebben vrouwen in mijn leven ooit iets anders meêgeweefd, dan de meest banale draden... Heb ik ooit aan een vrouw woorden gezegd van toevertrouwing en onweêrhoudbare biecht, als ik dezen middag, zwak en omtooverd, heb moèten zeggen...? Waarom aan haar, waarom aan haar? Waarom niet aan anderen, vòor haar, en waarom aan haar het eerste... Moet mijn leven dan altijd blijven een onhandig tasten, van droom naar werkelijkheid en van werkelijkheid weêr naar droom?! Zeg mij, zèg mij dan toch: wat is er geweest voor allereersten aandrang in mij, om niet anders te kunnen dan haar die vreemde dingen te vertellen...! Zijn wij dan zoo onbewust, dat wij maar doen volgens de wetten der geheimste krachten in en over ons... Begrijp ik mijzelf, dat ik zoo heb gesproken... Dat ik zoo heb moeten spreken?! Het was als een verleiding... het was als een pad, dat helde

naar heerlijke valleiën en het was alsof engelen of demonen - weet ik het - me duwden en duwden en fluisterden: ‘Zeg het àlles... en loop-af het pad... Je zal zien hoe mooi het is, je zal zien hoe mooi het wordt!’ Zij, luisterde, stil, onbewegelijk... Wat dacht zij... Denkelijk niets... Zij hoorde niets, zij voelde niets... Als zij nu aan mij denkt, dan denkt zij als aan een gek, minstens als aan een zonderling... Wie is zij? Een vrouw-van-de-wereld geweest... die wereld juist, die ik haat... Wat is er in haar leven omgegaan... Uit ijdelheid heeft zij getrouwd een ouderen man... Toen een moment van passie... tusschen haar en Hans... Wat is er verder in haar geweest, wat is er verder in haar! Niets! De onbeduidende kleinte van allen, die haar gelijk zijn: menschen, die niet denken, die niet leven; menschen, die bestaan als poppen, met poppen-hersenen, en poppenzielen... in een poppenwereld van kleinte! Wat doe ik tusschen hen! O, niet, dat ik groot ben; niet, dat ik meer beduid, maar om iets te kunnen doen - voor de wereld - moet ik leven tusschen mènschen... andere menschen dan zij... of moet ik leven, alleen... in mijzelven... Zoo was het slingeren altijd: doen, droomen, doen, droomen... Maar nooit nog was het geweest die verleiding, dat wegtrekken van mijn ziel naar mollige valleiën van alvergetelheid en die wellust me te laten meêslepen als door ziele-magnetisme, door de vreemde sympathie in een vrouweziel! Is het dan zoo, in werkelijkheid... Is het, louter dan, een schijn van liefde? Liefde... die was er nooit: wist ik wat het was! Is er dan eéne, is er een Enkele? Kàn het, dat wij heel laat nog vinden... O, ik woû, dat de wind ze waaide weg uit mijn hoofd en mijn hart àl die vaagheid... en me sterk en eenvoudig achterliet... om alleen te doen... alleen te doèn... Nu WIL ik er niet meer aan denken...

En hij versnelde zijn stap, hij vocht krachtiger tegen den wind, als met een worstelaar gelijk van kracht, en toen hij eindelijk de zee daar zag, bleek schuimende onder den zwarten wolkennacht en huilende met duizende stemmen, dacht hij:

- Het was alles één oogenblik van dwaasheid... Het was iets, dat niet was... Gesproken heb ik als ik niet had moeten spreken, maar

wat ik gezegd heb... was niets... en verwaait op dit zelfde oogenblik... uit mijn hart... en uit mijn hoofd.

Maar den volgenden dag, wordende wakker uit een kalmen slaap, vroeg hij integendeel zich af:

- Zijn juist de onuitsprekelijke dingen van onszelve... niet van het allerdiepste belang voor ons... en voor wie ze ons deden raden...

XIV

Een paar dagen later kwam Marianne aan.

- Tante, in dagen heb ik u niet gezien... Wat is er...? Is u boos op mij?

- Wel neen, Marianne.

- Jawel, er is iets... U is boos op mij... Zeg mij, dat u niet boos op mij is... In tijden heb ik niet bij u gegeten... U is boos op mij, omdat ik mij verleden zelf gevraagd heb... Zeg mij, dat ik mij vergis... dat u niet boos op mij is. En vraag mij weêr eens... ten eten. Het is erg druk tegenwoordig; soirées, diners, verleden het bal aan het Hof. Het was erg vervelend. We zien u nooit. U komt nooit eens aan. Oom ook niet. Het is alles om dien Brauws.

Constance schrikte: die nerveuze, vreemde schok in haar keel.

- Wat meen je daarmeê...

- Die oude vriend van oom, die over den Vrede spreekt. Ik heb hem gehoord: het was prachtig, prachtig... Ik dweep met zijn rede: ik dweep met den Vrede... Maar hij accapareert zich van oom; de jongens zijn hem tweemaal met oom tegen gekomen in een automobiel. Het is alles om Brauws, dat ik niets van u beiden meer merk... Zeg mij, hij heeft hier zeker gegeten?

- Eens.

- Ik ben jaloersch, tante. Waarom hij, en ik niet meer? Komt meneer Van Vreeswijck ook niet meer? Als u boos op me is... wil ik het weêr goed maken... zal ik me nóoit meer zelf inviteeren.

Maar inviteert u me dan weêr.

- Maar, mal kind, ik bèn niet boos.

- Jawel, jawel, u is boos... U is veranderd... U is anders tegen me... Ik voel het... Ik zie het.

- Maar Marianne...

- Niet? Vergis ik me...? Zeg het me, dat u niet boos op me is.

Zij knielde neêr bij Constance, liefkoozend.

- Marianne, wat ben je toch een kind... Ik ben niet boos, daar.

- Zeg het nog eens... dan is u lief.

- Ik... ben... niet... boos. Daar: ben je nu tevreden.

- Ja, nu geloof ik u. En wanneer kom ik eten?

- Dwingeland...

- Ik durf me niet meer zelf vragen.

- Wat vindt je nu voor gezelligs... hier te eten.

- Juist... juist vind ik dat gezellig. Verleden, toen ik me zoo verveelde op het bal aan het Hof, dacht ik... als tante me nu maar gauw vraagt... ben ik weêr getroost.

- Ik geloof niets van al je dwaasheid.

- Jawel.

- Nu, wil je dan eens komen... met Brauws, en met Van Vreeswijck. En dan vraag ik oom Gerrit en tante Adeline er ook eens bij.

- Ja, ja, dat is goed. Wanneer?

- Ik zal je wel schrijven, niet zoo ongeduldig.

- Nu is u lief.

Zij omhelsde Constance.

- U ziet er zoo lief uit, tante, van daag... Zoo mooi. Heusch. Zeg eens, hoe oud is u?

- Ach, mal kind, wat doet dat er toe.

- Ik wil het weten. Wacht, ik kan het uitrekenen. Mama zei, u scheelde acht jaar met haar. Mama is vijftig. U moet twee-en-veertig zijn.

- Al bijna drie-en-veertig. Dat is oud, niet waar?

- Oud? Ik weet niet. Voor sommige vrouwen. U niet. U is jong. En wat ziet oom er jong uit, hè? Addy, die is deftiger dan oom. U

ziet er niet uit als twee-en-veertig. U ziet er tien jaar jonger uit. Tante, wat vreemd gaan toch onze jaren voorbij... Ik... ik voel me oud. Het eene jaar volgt het andere, en dat maakt me weemoedig... Tante, zeg me, waarom hoû ik zooveel van u?... Soms... soms zoû ik hier kunnen huilen...

- Maak ik je zoo melancholiek?

- Neen, dat niet... Maar bij u, waarom weet ik niet, denk ik altijd na... Zelfs al babbel ik... Ik voel me in uw huis... gelukkig, tante. Kijk, daar komen mijn tranen al... Maar u... u schreit zelf een beetje. Jawel, jawel, u heeft vochtige oogen... U kan het niet ontkennen... Zeg mij... zeg mij, wat is er...

- Maar Marianne, er is niets... maar je spreekt soms zoo dwaas... en dat maakt me nerveus, en als ik tranen zie, ga ik zelf ook schreien...

- Oom is niet altijd lief voor u, niet waar tante.

- Ach, kind...

- Jawel, ik weet het. Toe, laat mij er over praten. Het is zoo vervelend, als je veel van elkander houdt... altijd te zwijgen, over de dingen, waaraan je denkt. Laat mij er over praten. Ik weet het, dat oom niet altijd lief is. Ik heb hem verleden gezegd...

- Wat?

- U zal boos zijn... Ik heb hem verleden gezegd... liever voor u te zijn. Is u boos?

- Neen kindje, maar...

- Neen, u moet niet boos zijn: ik bedoelde het goed... Ik kàn er niet tegen, dat u beiden met elkaâr niet gelukkig zijt... Probeer met elkaâr gelukkig te zijn...

- Maar, lief kind, sedert jaren al...

- Ja, maar het moet veranderen. O, tante, het MOET veranderen. Het zoû mij zoo innig gelukkig maken.

- Kind, wat ben je overdreven...

- Omdat ik voel voor de menschen, van wie ik hoû. Er zijn menschen, die nooit voelen, en anderen, die altijd zwijgen. Ik voel... en ik praat. Zoo ben ik. Mama niet: die zwijgt altijd. Ik kàn niet zwijgen: dan stik ik. Ik zoû alles willen zeggen... Als ik ver-

driet heb... wil ik het zeggen; als ik mij gelukkig voel... wil ik het zeggen... Maar het kan niet altijd, tante... Tante toe, probeer met oom gelukkig te zijn... Hij is zoo lief, hij is zoo goed: u heeft vroeger toch van hem gehouden. Er zijn nu veel jaren daarover heen, maar u moet weêr van elkaâr houden gaan. Zeg mij: kàn u niet meer van oom houden?

- Mijn kind...

- O, ik zie het: u kàn het niet meer... Neen, u kan het niet meer... En oom is zoo lief toch, zoo goed... al is hij zoo driftig, en opgewonden. Hij is zoo jong: net een opgewonden jonge student soms, zei Henri... Toen met papa, in die scène, net een kemphaan... U weet, in de familie... de ooms zijn bang voor oom Henri, omdat hij altijd wil duelleeren. Maar dat is zijn drift: in werkelijkheid is hij lief, is hij goed... Ik weet het, tante, want als oom mij thuis brengt,... spreken we over allerlei dingen... vertellen we elkaâr van alles... Het mag toch wel: u is toch niet jaloersch, tante?

- Neen kind...

- Neen, u is niet jaloersch... Oom Henri is toch ook mijn oom, niet waar... en ik mag wel eens met hem praten... Hij praat zoo lief... de tijd vliegt om als oom praat... Zeg mij, tante, die Brauws, is dat eigenlijk wel een heer?... Hij is arbeider geweest.

- Ja, maar omdat hij wilde...

- Ik begrijp niet zulke vreemde mannen, u wel? Neen, u ook niet... Neen, u kàn niet zoo een vreemde man begrijpen, evenmin als ik... Stelt u zich nu eens voor...: oom Henri als arbeider!! Kan u het zich voorstellen, neen, neen, onmogelijk! Hij spreekt mooi, die Brauws,... en een avond lang heb ik gedweept... met den Vrede...

- En sedert...

- Niet meer. Ik dweep niet lang. Dwepen... dat is niet voelen... Als ik voel...

- Wat...

- Dan is het - geloof ik - voor altijd. Voor altijd.

- Mijn kindje, wat ben je toch week...

- U ook: u schreit weêr...

- Neen, Marianne.

- Jawel, u schreit weêr... Laten we samen schreien, tante. Ik ben - ik weet niet waarom - in een stemming om te schreien met u... Daar, daar, ik huil...

Zij knielde neêr bij Constance, en hare tranen vloeiden werkelijk.

- Kind, je mag je zoo niet opwinden. Daar hoor ik stappen: daar komt oom...

Het jonge meisje herstelde zich, toen Van der Welcke binnenkwam. Hij bleef een oogenblik op den drempel, glimlachende in een glans en blijdschap van zijn jongblauwe oogen. Zij, eene seconde, zag hem aan.

- Zoo, dag Marianne... In langen tijd heb ik je niet gezien...

- Ja... u 'stookt' ook maar met Brauws... En ik ben een echte kapel geweest. Verbeeld u, op het Hofbal, verleden, juist toen de Koningin binnen kwam...

Zij zette zich en vertelde hare verhaaltjes, met een stem, die als van verre kwam. Door de kamer zeefde het namiddagduister, en wischte als uit hunne ommelijnen, en de uitdrukking hunner gezichten.

XV

- Komt ze niet? vroeg Adolfine, met een schuinen blik naar de deur.

Het was Zondag-avond, bij mama Van Lowe, en het was al half tien. - Sedert Constance uit Nice terug was, was het zoo al iederen Zondag-avond geweest; de schuine, bijna angstige blik naar de deur: de bijna angstige vraag:

- Komt ze?

- Misschien, dat ze van avond wel komen zal, zei Floortje. Dan komt ze laat, om niet lang te blijven.

Moeder en dochter zaten aan de whisttafel met oom Ruyve-

naer en Jaap, en de kaarten vielen slapjes op elkaâr neêr, zonder interest, met een matten neêrslag, en een machinalen, stil gretigen opstrijk der zetten van Floortje.

- Wat ziet Cateau er van avond burgerlijk uit, zei Adolfine en keek schuin naar de tweede speeltafel.
- Net een baker in het satijn, zei Floortje.
- Zeg, zei oom Ruyvenaer, in een dringende behoefte om nijdig te zijn: hij verloor, hij kreeg maar geen kaarten, hij smeet met een breede woede al zijn kleine kleurtjes, de een na den ander, neêr op Floortjes dikke troeven. Zeg... Bertha moest daar nu toch eens een stokje voor steken.
- Wat weet u dan??
- Wat ik weet? Wat de heele wereld weet. Dat Marianne Van der Welcke naloopt, zoodat het geen naam heeft.
- Met zoo een gemeen sujet als oom Van der Welcke moest tante Bertha maar heel voorzichtig zijn, meende Floortje.
- Ik ben ze verleden tegengekomen, 's avonds, op de Koninginnegracht, zei Jaap.
- En wat deden ze??
- Hoe liepen ze??
- Ze hadden elkander vast.
- Hoe??
- Wel, hij had zijn arm om haar heen.
- Heb jij dat gezien?
- Nou, of ik dat heb gezien. En hij likte haar, den heelen tijd.
- En Bertha, zei Adolfine; die maar doet of ze er niets van ziet. Groote goedheid, wat ziet Cateau er van avond burgerlijk uit...! Ze schijnt niet te komen, hè?
- Neen, ze schijnt niet meer te komen.
- Hoe neemt mama het op, dat ze niet meer komt?
- Mama schijnt zich er in te schikken.
- Mama kan toch ook eigenlijk niet van haar houden.
- Anders zoû oma haar wel engageeren weêr te komen.
- Het is veel rustiger, nu ze maar niet meer komt.
- Nou, ik hoû wel eens van herrie, zei Jaap.

- Heb jij den Dwarskijker van middag gelezen, Jaap.
- Ja... maar er staat al lang niet meer van in.
- Het is toch eigenlijk impertinent van haar, om niet meer 's Zondags te komen.
- En er van door te gaan naar Nice.
- En zelfs met Oude Jaar niet te maken, dat ze terug was.
- Ja, dan heet het: verlangen naar de familie...
- En zelfs met Oude Jaar...
- Maakt ze, dat ze er niet is.
- Ja! zei Adolfine, gevoelig. Met Oude Jaar moeten we er allemaal zijn.
- Nu juist, zei oom Ruyvenaer. Dat vind ik ook...
- Heb je dan ook eens gekibbeld...
- Dan leg je het dàn met elkaâr bij.
- En met eén Januari kibbel je weêr met vernieuwden moed, grinnikte Jaap.
- Maar hàrt... dat heb ik altijd gezegd... dat heeft Constance niet, ging Adolfine week voort.
- Weet u, wat ik geloof, zei Floortje zacht.
- Wat?
- Dat ze Marianne aanhaalt... bij zich aan huis...
- Waarom?
- Wel expres.
- Maar waarom?
- Nu... om heelemaal van haar man af te zijn.
- Van Van der Welcke...
- Natuurlijk.
- Af... te zijn?
- Natuurlijk... Hij is jong... en zij is een oude vrouw, zei Floortje, onbarmhartig voor haar moeder, vier jaren dan Constance jonger.
- Maar geloof je dan...? knikte oom.
- O neen, dat zeg ik niet.
- Maar tòch...
- Zoo alleen maar... likken, als Jaap zegt...

- Demi-vierge! grinnikte Jaap.

- Jaap! zei Adolfine, boos, omdat Floortje gesproken had van ‘oude vrouw’. Wat hoef jij daar van te weten!

- Ach wat! zei Jaap ruw, trok de schouders op, als was mama idioot. Mijn kop af, als het alleen likken is.

Zij zagen elkander aan, oom, Adolfine en Floortje.

- Jaap, bestrafte Adolfine; je moet zulke dingen niet zeggen, als je niet weet...

- En wat weet Floortje en wat weet u? En u kletst even hard als ik... Met sous-entendus... Alleen, ik zeg... wat u en Floortje denken...

Hij smeet de kaarten neêr, stond op, omdat hij niet uit kon staan, behandeld te worden als een kleine jongen, die niet zoû weten.

Met hun drieën spraken zij door over Marianne en Van der Welcke... omdat zij zagen... Maar van Brauws en Constance zagen zij niets... en zij spraken niet over hen...

- Ach! kreunde Cateau. Wat ziet tante Adòlfine er VAN AVOND... bùrgerlijk... UIT!!

Zij zat aan de speeltafel met tante Ruyvenaer, Toetie en Eduard Van Raven, en langs haar gladden boezem bekeek zij iedere kaart, voor zij ze uitspeelde, heel voorzichtig, en legde ze dan met hare korte, dikke vingers, vol omzichtige zalving, neêr.

- Van avond? vroeg Eduard.

- Ja... wèl DIKWIJLS: bùrgerlijk! verklaarde Cateau met nadruk.

- Toch de zuster van jou man, zei tante laconisch.

- Ja tante... dat WEET ik wèl... Maar Karel is ALTIJD... een heer!

- En tante Adolfine nooit, antwoordde Van Raven, tergend.

Uitstaan konden tante en neef elkaâr niet, en Cateau, zachtmoedig, zei:

- Nu... ik zeg het niet... om iets KWAADS... van Adòlfine te zeggen... Maar Emilietje, Van Raven... wat ziet DIE er slecht uit en MOÊ. Gáát het wel HEEL GOED... met jullie??

- Hàlf nog wel, zei Van Raven, antwoordende op haar nadruk.

Toetie proestte achter haar kaarten, en tante zei:

- Ajo, Eduaàrd, jij... let op... speel!

Cateau, in laconieke hatelijkheid, kon niet tegen Van Raven op, en daarom sprak ze maar liever door over Constance en zei:

- Komt ZE nooit meer... op DÈN Zondag... van moèder? Ja... ze is zeker AFGESCHRIKT.

- Door u? vroeg Eduard en pakte met genot een hooge troef weg van Cateau.

- Neen, maar door de oùde... TANTES. Het was dan ook wel heel... tàcteloos: van de beide... oùde... TANTES... Vindt u het niet VREESLIJK... van MARIANNE... en Van der Wèlcke???

Aan de derde tafel speelden Karel, Van Saetzema en Dijkerhof met ‘den blinde’. Zij hadden eerst zwijgend ernstig gespeeld, ieder tuk om met ‘den blinde’ te spelen en inwendig vond Karel zijne zuster Adolfine burgerlijk, Van Saetzema zijne schoonzuster Cateau burgerlijk, terwijl Dijkerhof zijn beide tantes heel burgerlijk vond: bijna niet om meê voor den dag te komen. Alle drie behielden zij echter die gedachte besloten in het diepst van hunne zielen, zoodat zij uiterlijk speelden met groote ernst, hunne oogen vol gretigen aandacht gevestigd op de open liggende kaarten van ‘den blinde’. Plotseling echter zei Karel:

- Zeg...

- Nu? vroeg Van Saetzema.

- Is dat nu niet een gemeene streek van Van der Welcke...

- Wat? Marianne te compromettееren?

- De meisjes van tante Bertha... grinnikte Dijkerhof.

- Wat meen je? vroeg zijn schoonvader.

- Nu... Louise is verliefd op haar broêr, Otto. Emilie op haar broêr, Henri. En Marianne, voor de variatie, wordt verliefd op haar oom.

- Ze zijn detraqué, die heele troep van Van Naghel, meende Karel, die zich vooral dien avond heel normaal gezond voelde, aangenaam puffende na een copieus diner. Zeg... Constance... komt die niet meer...?

- Neen, ze schijnt niet meer te komen.

- Komt tante Constance niet meer?

- Neen, ze schijnt niet meer te komen.
- Vader, nu wil ik met ‘den blinde’ spelen.
- Ja... Saetzema... het is Dijkerhofs beurt.

Schoonvader en schoonzoon verwisselden van stoelen.

In een hoek bij de deur van de serre zaten de oude tantes.

- Rien...
- Ja, Tien...
- Ze schijnt niet meer... 's Zondags te komen.
- Neen, Tien, ze komt 's Zondags niet meer.
- Gelukkig maar! schreeuwde Tien, hard aan de ooren van Rien.

Mama Van Lowe, glimlachend, weemoedig, liep van tafel naar tafel, en vroeg, samen met Dorine, of de kinderen niet wat wilden drinken.

XVI

- Je humanizeert Brauws waarachtig, zei Van der Welcke tot Constance, toen Brauws had aangenomen om weêr te komen dineeren. En nog wel met anderen er bij... Het is ongelooflijk...

Zij hield er van menschen, die haar sympathiek waren, aan hare tafel te zien; en zij had er pleizier in haar huis gezellig te maken ook voor anderen. Addy zoû meê aan tafel zitten. Adeline ging weêr uit voor het eerst, Gerrit kwam graag, gevoelig voor een goed diner; zij had alleen gemeend, dat Van Vreeswijck het dezen keer te veel ‘onder ons’ zoû vinden...

- Zeg mij ronduit, komt u liever niet? vroeg zij Van Vreeswijck.

Maar hij kreeg bijna een kleur, zeide:

- Maar ik kom heel gaarne, mevrouw.

Zij had den laatsten tijd opgemerkt, dat hij heel druk met Marianne was, en bijna was zij hier blij om.

Het was aan tafel heel vroolijk, en Brauws, zich natuurlijk voelende, vertelde van Amerika, hoe hij, vóor op een electrischen tram, had gestaan in weêr en wind, als wattman...

- Constance, zei Paul. Alle sociale elementen zijn van avond ver-

eenigd aan je tafel... Heb je het expres zoo uitgekozen? Van Vreeswijck vertegenwoordigt de hofaristocratie; je man, we zullen maar zeggen, de plattelands-aristocratie, ik kan voor hem niets anders vinden; Gerrit het militairisme, Brauws de werkmansstand, ik de bourgeois en kapitalist pur sang, en je jongen, de toekomst, het mysterie! De dames zijn minder geschakeerd: een volgenden keer schakeer je de dames...

- En meneer Brauws, vroeg Marianne op eens; waarom is u nu geen wattman meer?

- Freule, om u dat te vertellen, zoû ik u een paar uur over mijzelf moeten bezig houden, en u zoû mijn explicatie niet interessant vinden...

- Jawel! zei Marianne, moedwillig. Als u wattman gebleven was, zoû uw leven mij niet interesseeren. Nu u afstand heeft gedaan van uw werkmansstand, en met ons pâté eet en champagne drinkt, interesseert het me wel. Want nu stel ik juist belang in die evolutie...

- Marianne! waarschuwde Paul. Niet zoo 'fast' kindje, je bent een jong meisje, en over die kwestie mag je niet meêspreken. En je zoû maken, dat meneer Brauws geen hap meer durfde nemen...

Brauws was zichtbaar ontstemd, en Constance fluisterde:

- Marianne... spreek zoo niet...

- Maar tante...

- Neen kind, doe het niet: spreek zoo niet...

- Zeg ik dan àltijd tactlooze dingen?

- Neen, neen, maar... als je op die punten aandringt, zal je heusch maken, dat Brauws nooit meer zal willen komen aan huis bij menschen als wij.

- Die pâté eten...

- Stil, Marianne!

- Oom...

- Wat is er?

- Vindt u het niet dol? Werkman te worden en er meê uit te scheiden... waarom, ja waarom. Als je het worden wil, blijf het dan! Heeft u sympathie voor zulke ideeën, die tot niets leiden?

- Ik heb voor hem veel vriendschap, Marianne.
- Maar voor zijn ideeën?
- Neen, hij is maniak. Hij is gek op dat punt. Geweest.
- Juist, geweest.
- Marianne, ben je altijd zóó onverzoenlijk!

De klokjes...

- Neen, ik ben niet onverzoenlijk... Eigenlijk heeft Paul gelijk, mag ik zoo niet praten. Ik flap er maar alles uit... Zoû Brauws boos zijn...
- Op jou! Neen.
- Zeg oom, gelooft u, dat het iets helpt, altijd te denken over die sociale verbetering... Laten wij goed doen, waar wij kunnen, en verder gelukkig pogen te zijn voor ons eigen. Dat is alles.

Van der Welcke lachte.

- Wat een gemakkelijke oplossing, Marianne!
- Zeg mij eens, oom: doet u veel goed?...
- Neen.
- Is u gelukkig?
- Soms...
- Niet altijd... Ik ook, ik doe geen goed, niet veel. Ik ben gelukkig... soms. U ziet, volgens mijn eigen oppervlakkige beschouwing, kom ik zelfs al niet ver... Oom, zouden wij erg onbeduidend zijn?
- Wie, kind?
- U... en ik! Veel onbeduidender dan Brauws?
- Ik denk van wel.
- Zijn wij klein?
- Klein?
- Ja, zijn wij kleine zielen... en hij... is hij een groote?
- Misschien wel, Marianne.
- Ja, ik wel, ik ben een kleine. En u... ook, geloof ik. Hij niet. Hij is een groote ziel... ook al eet hij nu pâté. Maar ik, kleine, zal altijd veel meer houden van kleine zielen. Ik hoû meer van u... dan van hem.
- En hij is toch interessanter dan ik, en veel groote zielen kom je niet tegen.

- Neen... maar ik hoû meer van u. Ik durf niet meer met hem praten. Ik zoû dadelijk met hem gaan kibbelen. Oogenblikkelijk. En met u... zoû ik nooit kunnen kibbelen. Dat is sympathie van kleine ziel... tot kleine ziel. Zeg mij, gaat uw onbeduidendheid ook toe naar de mijne...

- Misschien, Marianne.

- U zegt op alles misschien. Zeg ja.

- Nu dan: ja.

- Zijn wij beiden klein?

- Ja.

- Beiden?

- Ja.

- In sympathie?

- Ja.

De klokjes...

- 'Ja-ja-ja!' lachte zij, en de klokjes klingelden vroolijk hoog uit, als schelle zilveren belletjes. Oompje, ik drink er op.

- Waarop?

- Op onze kleine... sympathie.

- Op de onze...

Hun kelken stootten tegen elkaâr, een kristallijnen klankje. Zij dronken.

- Waarop drinken jullie? vroeg Paul.

Zij legde de vingers tegen haar kleine mondje. Zij zag er stralende uit, zoodat zij heel mooi was, met haar opgewonden oogen. Zij voelde, dat Brauws naar haar keek, en zij voelde dat Brauws nog boos was. En coquet in haar geluk, tegen Brauws, tegen Paul, tegen Van der Welcke, murmelde zij met een ondeugende gratie:

- Dat is ONS GEHEIM... Van oom en mij...

- Een geheim? vroeg Van Vreeswijck.

Zij lachte, de klokjes klingelden vroolijk hoog.

- En u, zei ze tegen Van Vreeswijck moedwillig; u mag het geheim heelemaàl niet weten...

XVII

De heeren waren blijven rooken aan tafel; Constance was met Adeline en Marianne gegaan in den salon.

- Tante Constance, zei Marianne; u ziet er van avond zoo gelukkig uit: vindt u ook niet, tante Adeline? Zeg mij eens waarom?

Zij zag er zelve uit, het jonge meisje, stralende als van een zichtbaren glans: een glorie lichtte uit hare dartele oogen.

- Ja, zei het eenvoudige blonde vrouwtje; tante ziet er goed uit.

- Dat komt, omdat ik het zoo prettig vind, jullie bij me te hebben...

Marianne, met hare gewoonte van liefkoozing, knielde bij haar neêr.

- Zoo lief is ze, niet waar, tante Adeline? Zeg, tante Adeline, is ze geen dot? Zoo lief, zoo hartelijk, zoo gezellig... Ik hoû tegenwoordig... dòl van tante Constance.

En zij omhelsde Constance onstuimig.

- Ja, zei Adeline; ik hoû ook heel veel van je...

En zij nam Constance's hand: zij was een heel zacht, eenvoudig, blond vrouwtje, het stille gehoorzame vrouwtje van haar grooten, luidruchtigen Gerrit, het moedertje van zijn kinderen, en in de familie vond men haar onbeduidend en vervelend. Omdat Constance dadelijk hare sympathie had gezocht, prijs had op die sympathie gesteld, was zij, als het ware, verwonderd eerst, spoedig veel van Constance gaan houden. Zij ging 's avonds nooit uit om de kinderen, behalve als Constance haar vroeg. En zij zat met haar zacht lachje over haar jong, rond, blond, moedertjesgezichtje, prettig en gemakkelijk, haar figuur al te mollig, en niet mooi meer, blij bij Constance te zijn.

De heeren kwamen binnen, en toen Constance Brauws met de anderen zag naderen, vond zij, dat hij er vreemd uit zag, bleek onder zijn verbrande, een beetje ruwe wangen. Zijn diepe grauwe oogen somberden weg, als in hun eigen blik, en voor het eerst lette zij zijn trekken goed op: zij hadden iets onregelmatigs van lijn, met het kortgeknipte haar; zijn neus was groot en recht, en de

wenkbrauwen, zwaar, welfden zich somber over de sombere oogen; zijn slapen waren breed vlak, zijn jukbeenderen verbreedden zich, en geheel dat gedeelte van zijn gelaat was energiek, intelligent, ruw en somber, iets Germaansch en barbaarsch, maar vreemd gemartyrizeerd door nadenken, en als van een geheel ander gelaat was de mond: bijna week, zuiverder en fijner getrokken, dan welke trek ook in zijn gelaat; de lippen frisch, zonder zware zinnelijkheid; de tanden wit en met een lachende dreiging als om te bijten, dreiging, die hem soms van een roofdier iets gaf; - en toch hadden die mond, de snor, de kin, het fijnere als van een ander gelaat, was de stem zacht, en de lach, die soms plotseling natuurlijk helder uitschaterde, was eene bekoring, hield iets goedmoedigs in, dat al het ruwe en dreigende verzachtte, tot eene beminnelijkheid, die verraste. In zijne beweging, stoer, breed en krachtig, had hij behouden een bijna losse ongegeneerdheid, hem zeer zeker eigen uit zijn arbeidersjaren gebleven: eene onverschilligheid als voor den stoel, waarop hij zat, den schoorsteenmantel, waartegen hij leunde; eene onverschilligheid, die was als sterke stoere bevalligheid, los en natuurlijk, van den man van beschaving, wiens handen hebben gearbeid: iets oorspronkelijks en bijna spontaans, dat, als het niet bekoorde, dadelijk antipathiek, ruw en lomp zoû schijnen, aan wie in een heer in een salon meer algemeen gangbare manieren van wereldsche conventie verlangde. Constance verbaasde zich soms, dat haar, juist haar, die ongegeneerde losheid niet hinderde, en zij integendeel er door aangetrokken werd; maar een nerveus meisje als Marianne, - fijn, broos poppetje van salonbeschaving, - werd soms in hare zenuwen vernijdigd door die spontane natuurlijkheid, haar te breed tusschen de meubeltjes van tante Constance's salon - en iets van een agressieve nijdigheid, onweêrstaanbaar, ziedelde in haar op, toen Brauws haar stoel naderde en zeide:

- Stelt u altijd... zoo een belang in evolutie, freule?

Zij keek snel naar hem op, hij boog zich een beetje toe, beschermend, en bijna voor den gek houdend, en zij zag alleen het barbaarsch Germaansche van zijn kop, en de roofdierdreiging van

zijn mooie tanden: het was haar alles antipathiek, omdat het heel sterk was, en als vijandig aan haar kaste.

- Neen, meneer Brauws, alleen in uw geval, antwoordde zij, koeltjes spottend.

- En waaraan heb IK juist die eer te danken?

- Dat is heel natuurlijk. U is niet als iedereen, niet waar - geweest. Nu ik u ontmoet, zooals ik iedereen ontmoet, interesseert het mij, hoe dat kan zijn.

- Uit zwakte, denkt u? Dat is uw geheime gedachte.

- Misschien.

- Misschien heeft u gelijk. En als het zoo was, zoû u mij dan minachten?

Het gesprek ontzenuwde haar: zij wilde het ontduiken.

- Is u zwak? Is u sterk! zeide zij nerveus. Ik weet het niet... en... zóóveel interesseert het me niet.

- Zoo even wel.

Weêr zag zij snel tot hem op, met die zenuwsnelle gratie van hare bewegingen, en zij dacht in eens, dat hij heel boos op haar was, haar heel vijandig gestemd was.

- Tante Constance! wenkte zij. Toe, kom eens hier, en help mij... Meneer Brauws is heel onaardig.

Constance naderde.

- Hij is onaardig, uw vriend, ging Marianne voort, als een bedorven kind, een beetje bang. Hij wil... hij wil absoluut met mij redetwisten... Toe, neemt u het voor me op.

En plotseling wipte zij weg, op een anderen stoel, en zich achter haar waaier buigende tot Van der Welcke:

- Die Brauws is een alleronaangenaamst mensch... Wat wil hij van mij!

Zij voelde zich veilig bij hèm, eén met hare kaste, eén met hare dartele, zichzelve en geluk zoekende jeugd - want hij was jong - hij kleine ziel, als de hare klein was. Hare kleine ziel hing als aan zijn oogen, en zij voelde, dat zij hem liefhad. Zoolang zij hierover niet nadacht, en zich gaan liet in haar glanzend geluk, bleef zij gelukkig, vol glorie; thuis eerst, weende zij, voelde zij smart er om.

- U is toch niet boos op mijn nichtje? vroeg Constance.

Bleek was hij nog steeds, onder de verbrande ruwheid van zijn wangen.

- Ja, zeide hij somber.

- Waarom? vroeg zij bijna smeekend. Zij is een kind...

- Neen, zij is niet alleen een kind... zij vertegenwoordigt tegenover mij...

- Wie...

- U allen! zeide hij ruw, met een zwaai van zijn hand.

- Wie meent u?

- Haar kaste... Waaronder u ook behoort. Wat doe ik hier, zeg mij wat doe ik tusschen u allen... Een enkel woord van dat fijne, witte kindje, dat mij haat... heeft me mezelve doen afvragen: wat doe ik tusschen u allen. Ik hoor hier niet thuis.

- Jawel. U is onze vriend. Van Henri.

- En van u?

- En van mij.

- Nu al?

- Nu al. Beschouw dus niet, dat u hier niet thuis is.

- U is ook een vrouw... van uw kaste, zeide hij somber.

- Maar kan ik daar tegen? vroeg zij, half lachende.

- Neen... Maar waarvoor vriendschap... Onze ideeën blijven afgrondwijd van elkaâr staan.

- Ideeën? Ik heb er geen. Ik heb nooit gedacht.

- Nooit gedacht?

- Neen...

- U is een vrouw... U heeft alleen gevoeld.

- Ook niet...

- Niet gevoeld... Maar wat heeft u dan gedaan?

- Ik... geloof... niet... dat ik geleefd heb.

- Nooit?

- Neen, nooit...

- Hoe weet u dat nu?

- Dat begin ik nu te voelen, langzamerhand. Zeker... omdat ik nu oud word.

- U is niet oud.
- Ik ben oud.
- En denken... begint u ook te denken...?
- Neen, nog niet...
- Maar... zooals u over uzelve spreekt... is u heel jong!
- Wees niet boos op dat kind! smeekte zij, wendende hun gesprek. Zij is heel lief, ik hoû van haar... maar zij zegt soms dingen...
- U houdt van haar?
- Ja.
- Ik niet. Ik zoû bijna zeggen: ik haat haar als zij mij.
- Waarom? vroeg zij verschrikt. U kent haar niet. U kàn haar niet haten.
- Ik ben anders dan anderen, niet waar mevrouw. Ik zeg andere dingen dan anderen, en ik zeg ze anders. Dat weet u, dat wist u voor ik in uw huis kwam! dreigde hij bijna.
- Wat meent u?
- Ik wil u wat zeggen.
- Wat dan?
- Dat kindje... dat fijne, witte kindje... dat is...
- Wat?
- Het gevaar voor uw huiselijk geluk.

Zij ontstelde hevig.

- Wat meent u?
- Zij heeft Hans lief...
- Stil! fluisterde zij huiverend, en legde haar hand op zijn hand. Stil!!
- Zij heeft Hans lief.
- Hoe weet u dat?
- Ik zie het... Het straalt uit hun wezen...

Zij zagen beiden naar Van der Welcke en Marianne. Zij fluisterden met elkaâr in een blik, en een glimlach, half achter een waaier, terwijl Paul, Gerrit, Van Vreeswijck druk spraken, en Addy, galant, tante Adeline, die zacht lachte, bezig hield.

- Ik bid u: wees stil! smeekte Constance nog eens, bleek. Ik WEET... dat ze hem liefheeft.

- U weet het?

- Ja...

- Heeft zij het u dan gezegd?

- Neen... Maar ik zie het uit haar stralen... als u het ziet... Maar zij is geen gevaar... voor mijn huiselijk geluk... Dàt ligt in mijn kind, niet in mijn man...

- Ik hoû van Hans, zei hij bijna verwijtend. Ik heb altijd van hem gehouden, juist misschien, omdat hij altijd een kind was... en ik al een man was, als jongen. Hij is nu nog een kind. Hij ook... hij heeft haar lief. U ziet, ik zeg andere dingen dan anderen, omdat ik niet praten kan...

- Ik weet het... fluisterde zij; dat hij haar liefheeft.

- U weet het?

- Ja...

- Heeft hij u het dan gezegd?...

- Neen... Maar ik zie het uit hem... zooals ik het uit haar zie.

- Ik ook...

- Wees stil: ik bid u, wees stil.

- Wat doet het, of ik stil ben? IEDEREEN ziet het...

- Neen, niet iedereen.

- Als wij het zien... ziet iedereen het.

- Neen.

- Jawel. Ik weet het, dat uw broêrs het zien...

- Neen... Ik bid u... spreek er niet over, spreek er niet over, spreek er niet over!

- Zij is gelukkig!

- Zij zal verdriet hebben ook.

- Maar zij laat zich gaan aan haar geluk. Jong, denkt zij niet na... evenmin als Hans. Dat doet mij leed... om u, mevrouw.

- Het is mij geen leed... Ik heb leed... om haar. Wees niet boos op dat kind! Wie weet wat zij lijdt... Wees niet boos omdat zij aan tafel... u geërgerd heeft door haar vragen.

- Antipathie is evenmin te bedwingen... als sympathie.

- Neen... Maar dat kind is MIJ sympathiek... en probeer daarom... als onze vriend... haar niet zoo te haten... Wat praten wij

ernstig! Ik kan niet zoo praten: ik ben het niet gewend; ik beken u ronduit: ik word bang...

- Voor mij...?

- U staat te hoog... om een kind te haten...

- Ik sta niet hoog... ik ben heel menschelijk. Ik kan soms heel klein voelen. Maar u heeft gelijk: dat kindje te haten... om een enkel woord, dat zij gezegd heeft... om iets van vijandschap, dat ik in haar gevoeld heb... is HEEL klein. Ik dank u, dat u mij heeft terechtgewezen. Ik zal het niet doen: haar haten.

Eerst had de sombere ruwheid van zijn frons en zijn blik haar bijna beangstigd: nu zag zij zijn mond lachen, en een vriendelijke welwillendheid kwam over hem.

- Ik zal haar mijn excuzes maken.

- Neen...

- Jawel.

Hij ging naar Marianne, en Constance hoorde hem zeggen:

- Freule... ik wil het bijleggen met u.

Zij verstond niet wat Marianne antwoordde, maar zij hoorde Marianne's heldere klokjes lachend uitklinken, en zag haar handje toesteken aan Brauws. Het was eene verzoening... en toch... voelde zij, dat de vijandschap bleef bestaan, onverzoenlijk - als een vijandschap, die te diep wortelde in het diepste verschil van kaste, ook al was dat bij haar ingeboren, bij hem aangekweekt...

- En waarom, dacht zij; VOEL IK... die vijandschap niet...?

XVIII

Er zoû zijn een groot officieel diner bij Van Naghel, en over een drie kwartier werden de gasten verwacht.

- Mama, zeurde Huigje tegen Francis, die zich kleedde; wat is er te doen?

- Er komen menschen, zei Francis koel.

- Wat voor menschen, mama?

- Ach kind, er is diner, zei Francis geergerd.

Huigje wist niet wat diner was.

- Wat is diner? vroeg hij aan zijn zusje, Ottelientje.

- Eten... zei Ottelientje gewichtig.

- Eten?

- Ja, lekker... met ijs...

- Krijgen wij ook diner, mama... met ijs... zeurde Huigje.

- Allah toch, baboe, hoû den sinjo bij je... Maar baboe, doe eerst mijn rok dicht.

Otto, die tegenwoordig aan Buitenlandsche Zaken werkte, kwam binnen; Louise volgde hem.

- Jà...! zei Francis. Kleedt jij je niet, Louise?

- Neen... ik kom niet aan tafel, antwoordde zij. Ik zal met de kinderen eten, en met Marietje en Karel, in de kinderkamer.

- Ik vraag je niet om met de kinderen te eten, zei Francis, bezig met haar armband.

- Neen, zei Louise zacht. Maar ik eet toch met Karel en Marie.

- Het is of je gek bent, zei Francis. Waarom kom je niet aan tafel?

- Ik heb het met mama al zoo afgesproken. Er was een plaats te kort.

- Jij bent toch geen kind?

- Maar Francis, wat kan mij nu zoo een diner schelen, zei Louise met een zacht lachje.

- Als er een plaats te kort is, zei Francis zich opwindende - om niets -; dan WIL ik bij de kinderen eten.

- Francis...

- Dan wil ik...

- Maar Francis, wat maak je nu een moeilijkheid, die er niet is... antwoordde Louise, heel zacht. Heusch, het is al zoo geschikt... met mama.

- Ik ben maar een stiefdochter! viel Francis in.

- Je meent een schoondochter! viel Otto in, met een lach.

- Een stiefdochter! herhaalde Francis, opgewonden, bevende. Jij bent een dochter. Jij moet aan tafel zitten.

- Francis... ik verzeker je, dat ik niet aan tafel kom, zei Louise zacht maar beslist.

- Francis, hoû je mond! zei Otto.

Maar Francis had een behoefte zich nijdig te maken... om niets, alleen om zich op te winden. Zij schold op de baboe, zij duwde de kinderen weg, zij brak een waaier...

- Dat lamme ding... Daar is het kapot.

- Is dat je nieuwe waaier? vroeg Otto driftig.

- Ja... Rtss... daar is het in flarden!!

Hij werd razend.

- Als je denkt, dat ik je ooit weêr iets geef... Je bent niets waard!

- Geef dan maar alles aan je zuster... je houdt toch meer van Louise... je bent toch op Louise verliefd... Rtts... rtts...!

De waaier ging door de lucht, in stukken...

- Eh... njonja! zei de baboe, zich rustig verwonderend.

- Je bent een echte... nonna! zei Otto rood.

Maar zijn vrouw lachte... De gebroken waaier had haar verlucht, opgelucht.

- Geef dien anderen waaier, baboe...

Zij was klaar... Zij zag in den spiegel, poeierde zich nog even, en glimlachte. Zij vond, dat zij, al was zij wat bleek en mager, er lief uitzag. In eens zette zij zich, recht op een stoel.

- Ik ben zoo flauw! murmelde zij.

Louise naderde.

- Wat is er, Francis?

- Ik ben zoo flauw...! zeide zij, bijna onhoorbaar.

Zij zag doodsbleek.

- Geef me Eau-de-Cologne...

- Wat heb je nu weêr!! riep Otto uit, wanhopig.

- Baboe! zei Louise. Haal azijn... mevrouw valt flauw.

- Neen! kreunde Francis. Azijn... geeft vlekken... Pas op... voor mijn japon. Eau... de... Cologne...

Louise bette haar voorhoofd.

- Maak mijn haar niet uit den krul! riep Francis schel. Beroerd dan toch ook...! kreunde zij na.

Zij legde haar hoofd tegen Louise.

- Louise...
- Wat is er...
- Ik ben niet lief geweest... Ik ga dood.
- Neen, neen, heusch niet.
- Jawel... Huigje! Ottelientje! Mama gaat dood.

Otto bracht de kinderen weg.

- Laat ze hier! kreunde zij. Ik stèrf...
- Neen Francis... Maar wil je niet wat gaan liggen? Je uitkleeden? Op je bed?
- Neen... neen... Ik ben al weêr beter... Ik moet toch aan het diner komen...
- Voel je je beter...
- Ja... Geef mij wat... Eau-de-Cologne... O, Louise... het was alles in eens zwart...
- Een duizeling. Heb je je druppels genomen, vandaag?
- Ja... maar het geeft niet... de druppels. Nu ben ik weêr veel beter. Louise... ben je boos op me...
- Neen...
- Omdat ik gezegd heb, dat Otto verliefd op je was.
- Ach gekheid immers, Francis.
- Neen, hij is verliefd op je. Jullie zijn ook zoo gek... broêr en zuster... Ik heb er nooit van gehoord... Ik ben beter, Louise... Breng je me naar beneden... En wil je... WIL je met de kinderen eten? Dat is lief van je... Zie je; de Minister van Buitenlandsche Zaken komt en daarom had papa gaarne, dat Otto en ik aan tafel kwamen... Het kan me anders niet schelen... zoo een diner. Ik voel me veel beter, Louise... Kom, breng me... naar beneden.

Zij stond op en Louise hielp haar de trappen af, liefjes.

Op de trappen, over de gangen liepen de meiden; dienknechts wachtten al in de vestibule; het huis was eén licht. In den salon was Bertha al, klaar, sprak er met Willem, den knecht; de deuren stonden open, de lange tafel was zichtbaar, schitterend tusschen haar bloemen.

- Wat heeft Francis? vroeg Bertha, Francis voorzichtig en bleek-

jes ziende binnenkomen aan Louise's arm.

- Ik ben weêr beter, mama... Ik dacht, dat ik dood ging...

Op dit oogenblik werd hard aan de bel van de voordeur gerukt...

- Wie kan daar zijn!

Een van de knechts deed open.

- Wie is daar? vroeg Bertha zacht, aan de trap.

- Ik ben het, mama!

- Emilie!!

- Ja... ik...

Emilie kwam boven. Zij had in de gang een natten regenmantel afgegooid en zij was heel bleek: hare haren hingen om haar gezicht.

- Maar Emilie... wat is er??

Zij was in eéne impulsie naar boven, de trap op, geloopen, niets ziende; nu plotseling zag zij de kamers, alle open, verlicht, de lange tafel, de bloemen - herinnerde ze zich, dat er diner zoû zijn...

- Ik ben weggeloopen! zei ze. Ik ga niet meer naar huis!

- Weggeloopen!

- Ja... Eduard heeft me geslagen... en me verweten... me verweten... Ik ga niet meer naar huis... Ik blijf hier!

- Mijn God, Emilie!

- Alleen als u me wegjaagt... dan ga ik de straat op, ik weet niet waarheen... naar Leiden... naar Henri. Dan ga ik naar Henri. Versta mij goed, mama: ik ga NOOIT meer naar Eduard terug.

Van Naghel, juist, verscheen aan de deur.

- Emilie, wat is er??

- Papa... papa... ik ben weggeloopen...

- Weggeloopen...

- Van Eduard. Ik heb geen leven... Hij is gierig... Hij verwijt me altijd, dat ik te veel geld uitgeef... dat mijn ouders... ja, dat u... dat U te veel geld uitgeven! Hij is gek van gierigheid. Hij sluit mijn linnenkast af... omdat ik te veel hemden gebruik en een veel te groote wasch heb en een te dure waschvrouw! Hij gunt me maar

één hemd in de week! Hij is gek... hij is gek geworden! Ik heb een week lang iederen dag drie hemden gebruikt, om hem te ergeren... en al die hemden heb ik gegooid in ZIJN vuillinnenmand... om hem te ergeren! Van ochtend vond hij ze! Ik heb hem gezegd, dat ik meesteres was van mijn hemden en er net zooveel gebruikte als ik woû... Toen is hij razend geworden en hij heeft me geslagen...

Zij begon nerveus te lachen.

- Ik heb hem al mijn hemden om zijn ooren gegooid! gilde zij lachend; en hij heeft me ze terug gegooid. De kamer was eén hemd! O, het is vreeslijk... ik heb geen leven! Ik wil niet meer terug... Papa, niet waar, ik HOEF niet meer terug?

- Emilie, je moest je schamen!

Zij gooide zich tegen haar vader, tegen de ridderorden op zijn borst.

- O, papa, ik ben zoo ongelukkig! Ik kan niet meer: ik ben zoo ongelukkig!

Marianne kwam juist binnen. Zij zag er allerliefst uit: een fijn wit meisje-van-de-wereld, in haar laag wit japonnetje. Zij hoorde de laatste woorden van hare zuster, zag haar bleek, mager, nerveus, slordig...

- Emilietje... mijn zusje... wat is er dan toch! riep zij uit. O, die lamme jongen! Het is die lamme jongen!

Bertha sloot de oogen.

- Emilie... zeide zij moê.

- Mama, wees niet boos... maar ik BLIJF hier!!

Er klonk een bel...

- Daar wordt gebeld, Emilie! zei Van Naghel streng.

- Ik ga, papa...

Zij zag verward om zich heen, niet wetende welke deur uit te gaan...

- Kom meê, zei Louise haastig.

En zij nam Emilie als in de armen, voerde haar weg.

De eerste gasten kwamen de trap op.

Louise en Emilie waren als gevlucht in een voorkamertje. Maar de deuren stonden open...

- Wij kunnen straks over de gang, fluisterde Louise.

- Verbeeld je... fluisterde Emilie. Hij is gek! Hij bemoeit zich met het boekje van de meid... Hij kijkt na wat de meid iederen dag uitgeeft... Hij is gek... hij is gek... Hij eet aan tafel niet, om een stukje vleesch over te houden voor den volgenden dag... En als wij een dinertje hebben... is het nooit goed genoeg... Alles voor de menschen, voor den schijn: hij zoû honger willen lijden om champagne aan zijn kennissen te schenken...!

- Stil Emilie!

Zij hoorden de begroetingen in den salon: de blanke, lieve stemmen van hare ouders; het nerveuze lachje, als van klokjes, van Marianne; Otto en Francis lief doende tegen den Minister van Buitenlandsche Zaken... en alles klonk valsch... De bel ging telkens over... Andere gasten kwamen boven... in een geruisch van japonnen... een gekraak van schoenen...

- Wij kunnen niet weg! klaagde Emilie, bijna hangende in Louise's armen.

Tusschen twee bellen wisten zij te ontsnappen naar boven... In de kinderkamer was de tafel gedekt: Karel en Marietje waren daar al, speelden wat met Ottelientje en Huig: de baboe hurkte in een hoek.

- Ik eet met jullie meê! zei Emilie. Ik ben ziek van den honger... Wat een dag... God, wat een dag!

- Wij eten er zoo tusschen door... zei Louise. Kom Emilie, kom in mijn kamer...

En als vluchtten zij weêr, nu voor de kinderen, bracht zij Emilie naar hare eigene kamer.

- Emilie, wees verstandig! smeekte Louise.

- Louise... heusch, geef me een glas wijn... een beschuitje... iets... ik ben flauw...

Louise ging en Emilie bleef alleen. De kamer van Louise was een intiem vertrek: er lagen veel boeken, een boekenkast stond open...

- Dat goeie kind! dacht Emilie, moê hangende in een stoel. Ze leeft rustig haar eigen leven... en als er iets is... is zij het, die helpt.

Wat gaat er in haar leven om... Zij was al een meisje, toen wij nog kinderen waren en eigenlijk hebben we haar nooit zoo gekend als wij elkander kennen... Zij houdt van Otto, als ik van Henri veel hoû... maar wat is er verder in haar leven omgegaan... Zij zwijgt altijd... Zij leeft en leest hier maar... en als er iets is... is zij het, die helpt... Wat heb ik gedaan, mijn God, wat heb ik gedaan... Maar terug, ga ik niet meer...!

Louise kwam, met een glas wijn en een paar beschuitjes.

- Wij eten dadelijk, zeide zij. Daar, drink wat, en wees verstandig, Emilie... Weet Eduard, dat je hierheen bent?

- Neen... Hij was uit, toen ik ging. Ik heb gewacht tot hij uit was... Louise, ik ga niet weêr terug! Ik heb Henri getelegrafeerd mij te helpen... Ik verwacht hem hier.

Zij hoorden beneden stemmen.

- Hoor! zeide Louise.

- Wat is dat?

- Een invité misschien, die te laat is... Maar dat kan niet... Ik hoor op de trap...

- Mijn God!! riep Emilie. Het is Eduard!! Verberg me! Zeg, dat je niet weet waar ik ben!

- Emilie, dat kan ik niet doen. Wees rustig, wees verstandig, Emilie... Maar ga als je wilt, in mijn slaapkamer...

Emilie vluchtte. Het was als een herhaalde vlucht, een fladdering van een teêren vogel, broze kapel, her, der. Hare oogen hadden iets zoekends, als wist zij niet waar... Zij moest een trap af, en Emilie wist in de kamer van Marianne te vluchten, vroeger haar beider boudoir...

- Mijn kamertje, mijn eigen kamertje! snikte zij en wierp zich in een stoel.

Het gas was half uitgedraaid. Overal lagen kleêren van Marianne; de toilettafel was in wanorde, als had Marianne zich vlug en nerveus moeten kleeden voor het diner...

- Wat zag zij er lief uit! snikte Emilie. Mijn zusje, mijn lief zusje! O God, ze zeggen, dat ze van oom Henri houdt!

Zij fladderde weêr op, draaide het gas iets hooger, keek rond,

angstig, verloren hier, zelfs in deze kamer.

- Zijn portret! riep zij uit. Oom Henri's portret!

Zij zag het portret van Van der Welcke. Wel is waar, stond het tusschen dat van Constance en Addy... maar op Marianne's schrijftafel stond het weêr.

- Mijn zusje, mijn arm zusje! snikte Emilie.

En zij wierp zich als radeloos in een anderen stoel, op een corset, rokken van Marianne... Zij bleef zoo, de armen hangende, tusschen de kleêren van hare zuster. Plotseling richtte zij zich op. Zij hoorde buiten, op den corridor, stemmen: Louise en hàar man: Eduard.

- Zij is gek, zij is gek! krijschte hij. Zij is weggeloopen! De meid wist niet waarheen... Waar is ze? Waar is ze?

- Zij is hier! zei Louise kalm.

- Waar?

- Zij rust wat uit... Maar wees kalm, Eduard, en laten ze je beneden niet hooren. Er is een diner.

- Dat kan me niet schelen! Ik WIL...

- Ik WIL, dat je stil bent en geen scène maakt...

- Waar is Emilie?

- Als je rustig bent, kan je met haar praten... Als je zoo schreeuwt, dat men het beneden hooren kan, zend ik een boodschap naar papa.

Emilie, nerveus, trillende in hare zenuwen, was opgestaan, opende de deur.

- Ik ben hier, zeide zij.

Zij stond voor haar man. Hij had geheel en al verloren zijn correcte onbeduidendheid; hij stond daar ruw en razend, als een boerenkinkel.

- Je gaat naar huis! schreeuwde hij. Oogenblikkelijk!

- Eduard! smeekte Louise. Schreeuw niet... kom binnen.

Zij duwde hem binnen in de kamer van Marianne.

- Je gaat naar huis! schreeuwde hij weêr. Ga je? Ga je?

- Ik ga niet, zeide Emilie.

- Ga je niet?

- Neen! Ik kom niet bij je terug.

- Je moet!

- Ik wil scheiden.

- Ik niet en je gaat naar huis!

- Ik ga niet naar huis. Je hebt me geslagen... en ik stel me onder bescherming van mijn vader. Ik ken de wet niet... maar ik laat me niet door je slaan.

- Als je niet gaat... ransel ik je naar huis!

Zij lachte minachtend.

- Je bent geen man, zeide zij. Je bent een beest!

Hij raasde, als uit zichzelven. Hij vloekte en zijn mond was als bedekt met een schuim. Louise, ontzet, staarde hem aan, hem niet herkennende, geheel verloren als hij had zijne vage, stijve manieren van Duitsche, correct-doenerige beleefdheid.

- Naar huis! brieschte hij nog eens en wees zijn vrouw met den vinger den weg.

- Ik ga niet.

Hij sprong op haar toe, pakte haar bij de tengere schouders, schudde haar, zijn mond verwrongen, zijn oogen puilende, als krankzinnig van razernij. Zij wrong zich, gaf hem een slag vlak in zijn gezicht. Hij sloeg haar terug.

- Eduard! Emilie! gilde Louise.

Een verontwaardiging gaf haar kracht. Zij stortte op haar zwager, sterk van hare verontwaardiging, duwde hem weg van zijn vrouw.

- Ga weg! riep zij hoog, Emilie omvattende in hare armen. Ga weg! De kamer uit!

- Ik wil mijn vrouw terug!

Louise kalmeerde zich.

- Eduard, zeide zij kalm. Verlaat de kamer.

- Neen...

- Nog eens, Eduard, verlaat de kamer, of ik zend een knecht naar papa. Wil je schandaal maken, goed, maak het, maar het zal je zelf het meeste schaden.

Hij dacht plotseling aan Den Haag, zijn carrière...

- Ga de kamer uit, Eduard...

- Hij heeft me mishandeld! kreunde Emilie. Ik heb pijn, hier...

Zij hing in de armen van haar zuster.

- Eduard, ga de kamer uit.

- Ik zal gaan, zeide hij. Maar ik blijf tot het diner is afgeloopen...

Hij ging...

- De ellendeling! De ellendeling! kreunde Emilie. Hij heeft me gestompt op mijn borst... Gelukkig, dat hij het gedaan heeft... Nu kan ik scheiden, niet waar Louise... Louise, ken je de wet?

- Neen, mijn lieveling... maar papa zal je alles zeggen. Maar wees kalm, wees kalm...

- Waar is hij heen gegaan...

- Kan je alleen blijven, dan zal ik zien...

- Neen, blijf bij me... blijf bij me...

Er werd geklopt.

- Wie is daar...

Een oude meid kwam binnen.

- Freule, zeide zij tot Louise. Meneer laat verzoeken niet zo hard boven te praten. Meneer hoort de stem van meneer Van Raven.

- Waar is meneer Van Raven nu...

- De smeerlap is in de zitkamer van de jonge heeren gegaan.

- Goed Leentje, wij zullen rustiger zijn... Maar praat zoo niet.

- Ik heb pijn! kreunde Emilie.

De meid zag haar deelnemend aan.

- De smeerlap! zeide zij. Heeft die je geslagen, mijn arm kindje...

- Leentje, ik wil niet hebben, dat je zoo spreekt! zei Louise.

- En ik zal het hem in zijn gezicht zeggen... dat die een smeerlap is, herhaalde de oude meid hardnekkig.

Zij knielde bij Emilie, opende hare blouse, masseerde haar zacht de borst...

- De smeerlap! herhaalde zij.

De zusters lieten haar... Zij waren stil, alle drie, de kamer over hoop, Emilie weêr neêrgevallen op de kleêren van Marianne... De oude meid was opgestaan, ruimde de kamer wat.

- Louise, fluisterde Emilie.

- Mijn arm zusje...

- Ik zie daar het portret van oom Henri... En daar weêr... En daar weêr... Marianne houdt van oom Henri...

- Ja... stil...

- Ze houdt van hem... ze heeft hem lief, Louise.

- Ja, ik weet het,... stil Emilie!

- Weet mama het...

- We spreken er niet over... Maar ik geloof van wel.

- Weet iedereen het?

- Neen, neen... niet iedereen!

- Spreekt Marianne er ooit over...?

- Neen... nooit...

- Is er niets aan te doen? Verleden spraken tante Adolfine en tante Cateau er over... Iedereen weet het!

- Neen, neen, niet iedereen!

- Ja wel... iedereen... En iedereen weet ook, dat Eduard mij slaat... Louise!!

- Stil... ik hoor stemmen!

- Dat is... Henri!

- Ja, Henri's stem...

- En Eduard...

- Mijn God... Leentje! riep Louise. Ga naar meneer Henri en meneer Eduard, en zeg hun, dat papa niet wil, dat ze hard spreken...

- De smeerlap!! zeide de oude meid.

Zij ging. Zij ging de trappen af. Het geheele huis was verlicht, de deuren van de salons stonden open; een hoek van de dinertafel schitterde in bloemen, lachende stemmen klonken: een zacht voornaam wereldsch geruisch, geklikklak van zilver, lichte kletteringetjes van kristal.

- De smeerlap... dacht de oude meid.

Zij was in de vestibule: uit de keuken klonken stemmen van bezige meiden, den kok, de knechts... De vestiaire, verlicht, stond open: de sortie's, de jassen hingen er. Aan de overzijde was de zitkamer van de twee studenten.

De meid opende de deur. Zij zag Van Raven staan tegenover Henri; hunne stemmen bitsten, vijandig:

- ...Waarom heeft Emilie me dan getelegrafeerd?

- ...Dat weet IK niet, maar onze zaken zijn je zaken niet...

- Meneer Henri en meneer Eduard, zei de oude meid; je papa verzoekt je niet hard te praten...

- Waar is Emilie? vroeg Henri.

- Het arme kind is in de kamer van Marianne! zei de oude meid. Kom maar meê, jongen...

Zij nam Henri, die trilde, bij de hand... En terwijl zij met Henri de kamer verliet, zeide zij, hardop:

- Die smeerlap!!

- Wie? vroeg Henri.

- Hij...

- Wat heeft hij gedaan?

- Wat hij gedaan heeft...

Zij aarzelde het te zeggen, bang voor zijn drift, omzichtig met Henri opgaande de trap, langs de opene deuren der verlichte kamers...

Henri, eén oogenblik, zag de dinertafel door bloemen heen; twee heeren, een dame, blank lachende, netjes pratende...

Nu vond hij in de kamer van Marianne zijn beide zusters. En zoodra Emilie hem zag, stortte zij zich in zijn armen...

- Henri!!

- Zusje, wat is er?

Zij vertelde het, in enkele woorden.

- Die ploert! riep hij uit. Die ploert!! Hij heeft je geslagen?! Ik zal hem... ik zal hem...

Hij wilde naar beneden, zij hielden hem tegen.

- Henri, in Godsnaam, smeekte Louise. Bedenk, dat er beneden menschen zijn!

- Komen jullie niet eten? vroeg Karel aan de deur. WIJ vergaan van den honger.

Zij gingen naar de kinderkamer - zoo heette dat vertrek al sedert jaren -; zij zetten zich aan tafel.

- Mijn honger is voorbij, zei Emilie.

- Ik wil ook niet eten, zei Henri. Nu ben ik kalmer... zal ik... naar beneden gaan.

Zij hielden hem weêr tegen... En de tijd sleepte zich voort - Ottelientje en Huig werden naar bed gebracht; Karel ging werken, Marietje hing bij de oudere zusters, nieuwsgierig. En zij luisterden, de deuren open, naar beneden...

- Nu is het diner afgeloopen...

- Ja... ik hoor ze in den salon...

Marianne, plotseling, kwam de trap op, verscheen in de deur, witjes en lief.

- Ik kòn het niet meer uithouden! riep zij uit. Het diner is gedaan... Ik ben even weggeloopen. Emilie... mijn zusje!

- Hij... is hier!! zei Emilie. Eduard... hij wacht beneden. Hij wil me meê hebben naar huis... Jullie moeten me allen helpen... Hij heeft me geslagen!

- Mijn zusje, mijn zusje! riep Marianne, nerveus, en zij wrong hare armen, hare handen; zij omhelsde Emilie. Zit hij beneden?! Ik zal het papa zeggen... Ik durf niet langer hier blijven... O, die vervelende menschen beneden... Het is al bij negenen... Over een uurtje gaan ze weg... Nu moet ik naar beneden...

En weg wilde zij zich weêr haasten.

- Marianne! zei Henri.

- Wat is er...

- Straks... moet ik je even spreken.

- Goed... straks...

Zij fladderde de trappen af.

- Wat wordt ze mooi! zei Henri.

- En ik! zei Emilie. Wat word ik leelijk...

Zij leunde tegen Louise. Zij hoorden een geruisch op de trappen. Nu was het Bertha zelve.

- Mijn kind!

- Mama...

- Ik ben even kunnen weggaan... Een oogenblik. Mijn lief kind!

- Eduard is hier, mama... Hij is beneden... Hij wil me meê heb-

ben... Hij wacht tot het diner is afgeloopen... Hij schreeuwde zoo...

- Ik heb het gehoord.

- We hebben hem gezegd stil te zijn... Ik ga niet meê, mama... Ik blijf bij u. Ik blijf bij u... Hij heeft me mishandeld!

- De ploert! riep Henri bleek.

- Die smeerlap! zei de oude meid.

Bertha, bleek, sloot de oogen, zuchtte diep.

- Mijn kind, mijn lief kind... wees verstandig, leg het bij.

- Hij mishandelt me, mama!!

Zij wierp zich snikkende in de armen van Bertha.

- Mijn lieveling...! schreide Bertha. Ik kàn niet langer wegblijven...

Zij maakte zich los; zij ging; haar japon ruischte weg... In den salon zaten hare gasten, zagen haar hier en daar vreemd aan, omdat zij zich verwijderd had. Oogenblikkelijk nam zij aan al hare lievigheid van wereldsche gastvrouw.

Marianne, met een lachje, was gekomen in het kantoor van Van Naghel, waar de heeren koffie dronken, rookten.

- Papa...

- Wat is er, kind?

- Eduard is beneden! fluisterde zij. Ik wil u alleen waarschuwen. Hij wil Emilie meê hebben. Hij heeft haar mishandeld.

- Zeg hem, dat ik met hem zal spreken... zoodra onze gasten weg zijn.

En, gastheer, wendde hij zich weêr tot zijn heeren.

Marianne ging naar beneden, vond er Eduard in de zitkamer van de jongens. Hij rookte rustig. Zij zag hem hoog aan.

- Papa zal met je spreken, zoodra iedereen weg is... Over drie kwartier komen de rijtuigen.

- Goed, zeide hij, laconiek.

Haar bloed bruischte op.

- Je bent een ellendeling! riep zij. Je hebt Emilie geslagen!

Hij ziedde op, kwijt zijne Duitsche stijve beleefderigheid.

- En IK ben in mijn recht! brieschte hij. Maar jij... jij...

- Wat ik?

- Jij gedraagt je... als een meid! Jij bent verliefd... op je oom! Op een getrouwden man!

- O... o... oh! kreet Marianne.

Zij bedekte haar gezicht in de handen, verschrikt. Toen herstelde zij zich, maar hare bleekte bloosde van schaamte.

- Je weet niet wat je zegt! zeide zij hoog, zich willende terugtrekken als in hare ongenaakbaarheid van onaanroerbare meisjesziel. Je weet niet wat je zegt... Maar manieren... heb je alleen uiterlijk... voor vreemden. En verder... ben je een laffe ploert... een làffe ploert, die vrouwen slaat en scheldt.

Hij had een beweging van drift, onder hare beleediging.

- Je meent MIJ niet te slaan! zeide zij, zich richtende hoog. Je hebt mij al gescholden... is je dat niet genoeg?

Zij poogde zich, kalm, af te wenden, ging de kamer uit, de trap op. De snikken rezen in hare borst: nu snikte zij.

- O God! dacht zij. Iedereen weet het... Iedereen ziet het... Ik kàn het niet verbergen... Ik heb hem lief, ik heb hem lief...! Stil, stil! Ik moet het terugdrukken... diep, diep in mij. Maar als ik hem lief heb, als ik hem lief heb... als ik gelukkig ben... wanneer ik hem zie... O, stil, stil!

Zij perste met beide handen de borst, als om hare aandoening diep in hare ziel terug te drukken... Zij veegde hare oogen, had kracht in den salon te gaan... Zij praatte er liefjes, als dochter des huizes, maar zij was in eens doodmoê.

- Iedereen weet het, iedereen ziet het... dacht zij telkens en zij poogde in de gezichten dier gasten op te speuren, wat zij zagen, wàt wisten...

Nu was het er eindelijk... De knecht, telkens, aan de deur, kondigde de rijtuigen aan. Die menschen zouden niet lang meer blijven... Het was tien uur, en zij namen er afscheid. Ze volgden elkaâr, de een na den ander, zonder groote tusschenpauze, zooals dat behoort, na een groot diner... Het was alleen een van de ministers, die met Van Naghel sprak, druk, intiem, denkelijk over een zaak: hij dacht nog niet aan weggaan... Maar eindelijk ook, haas-

tig, zich verontschuldigend, ging hij. En Van Naghel en Bertha, Marianne, Francis en Otto... zij luisterden hoe hij beneden zijn overjas aantrok, een paar woorden zeide tot den knecht... De deur sloeg dicht. Zij waren alleen.

Zij zagen elkander aan...

En nu als in een impulsie ging Van Naghel naar beneden, naar zijn schoonzoon; gingen Bertha en Marianne naar boven, naar Emilie...

- Mama... komt u eindelijk bij me! klaagde Emilie. Mama, ik blijf hier: ik ga niet terug...

Zij krampte zich als vast aan Henri en Marianne naderde haar, troostte haar, kuste haar...

- Marianne, zeide Henri. Hoor...

Hij voerde haar op de gang.

- Marianne, zeide hij. Je weet niet hoeveel ik van je hoû... Bijna zooveel als van Emilie... Marianne, laat het me zeggen: wees verstandig; iedereen praat er over...

- Iedereen?? vroeg zij verschrikt en zij vroeg niet eens wat het was, omdat zij het wel begreep.

- Is het dan zoo, dat je het weet? vroeg hij snel, om haar te verrassen.

Zij trok zich terug, in het mysterie van haar zieltje, dat te veel glansde-uit naar buiten: zij wilde als voor hem en de anderen dooven dien te grooten glans.

- Wat? zeide zij. Er is niets... Iedereen?? Wie, wat iedereen...

- Iedereen praat er over... dat oom Henri je het hof maakt...

Zij poogde te lachen en de zilveren klokjes klonken schel, valsch.

- Het hof... oom Henri... De menschen zijn dol!

- Je hebt gisteren met hem gereden... in een automobiel.

- En wat is daar aan...

- Doe het niet meer.

- En waarom niet.

- Iedereen praat er over.

Zij poogde weêr te lachen en de zilveren klokjes klonken schel, valsch.

- Oom Henri! lachte zij. Hij kon mijn vader wel zijn.
- Je weet wel... dat je dat niet meent.
- Oom Henri!
- Hij is jong... Marianne, zeg me, dat het niet waar is...
- Dat hij me het hof maakt? Ik hoû van hem... als ik hoû van tante Constance.
- Dat je hem liefhebt... Daar, je kan het niet ontkennen. Je hebt hem lief.
- Ik heb hem niet lief, loog zij.
- Jawel, je hebt hem lief.
- Ik heb hem niet lief.
- Jawel.
- Nu goed dan... ja! zeide zij kort. Ik heb hem lief. Wat meer?
- Marianne...
- Ik ben gaarne met hem, praat gaarne met hem, fiets met hem, 'stook' met hem... wat meer? Er is geen kwaad in, en... ook tante Constance heb ik lief.
- Marianne... ik heb je gewaarschuwd, zei hij weemoedig. Wees verstandig.
- Ja, zeide zij. Maar jij, wees jij ook verstandig.
- Hoe dan?
- Wees verstandig, met Eduard! Hoû je drift in... Henri! Het kan alleen Emilie's ongeluk erger maken... als je je drift niet inhoudt, Henri.
- Ik zal me inhouden! beloofde hij en balde zijn vuisten.
- Henri...
- Ik haat dien ploert... Ik zoû hem kunnen vermoorden, worgen.
- Henri... stil... daar komt papa.
- Beloof me, Marianne... dat je voorzichtig zult zijn.
- Ja... Henri... Beloof je me ook, Henri, dat je voorzichtig zult zijn.
- Ik beloof het je...

Zij naderde hem, sloeg om zijn hals hare armen.

- Mijn broêr, mijn arme broêr!
- Mijn lief zusje, mijn zusje!

- Stil, stil...
- Stil...
- Daar is papa...

Van Naghel kwam de trap op...

En zij gingen met hem de kinderkamer binnen, waar Bertha wachtte met Emilie, Otto, Francis...

- Eduard is nu heen, zeide Van Naghel kalm. Ik heb hem gekalmeerd en hij zoû morgen hier komen... om nog eens te praten. Emilie, van avond kan je hier blijven.
- Papa, ik wil niet meer terug.
- Neen, Emilie! riep Francis opgewonden. Je kan niet meer terug.
- Stil Francis, zei Van Naghel streng en hij herhaalde:
- Emilie... van avond... kan... kan je hier blijven...

Hij werd plotseling paarsch-rood.

- Zeg mij de wet, papa, drong Emilie aan.
- De wet? vroeg Van Naghel. De wet...

En, purper, rukte hij aan zijn boord.

- Bertha! riep hij met een schorre stem.

Zij schrikten allen...

Hij scheurde zijn boord, zijn das, zijn hemd open...

- Lucht! smeekte hij.

En zijn oogen puilden, hij wankelde, viel in een stoel.

Louise belde...

De meisjes gilden de meiden, den knecht naar boven...

Henri ijlde weg, om een dokter te halen...

Het was te laat...

Van Naghel lag dood, getroffen door een beroerte.

Tweede deel

I

De wintermaanden treurden eentonig voorbij, met haar aanhoudende regens, zonder vorst, en, wat er van sneeuw viel, dadelijk smeltende in de dooi-vochtige atmosferen. En het was de wind, die altijd woei, die altijd waaien bleef, de wind uit zijn geheimzinnig wolkenland, voerende de wolken meê, violet en grauw, altijd meer en meer wolken, die als over de zee kwamen gevaren over de boomen der Boschjes, en Constance volgde ze, volgde ze met een droomenblik, omdat hunne drommen nooit schenen geëindigd... Op den wind dreven ze eeuwig voort, en de wind woei eeuwig, als een eeuwige storm, die wel niet altijd raasde, maar toch altijd ruischte, soms hoog over de boomen, soms dwars door de boomen zelve... Constance bleef meestal thuis en zat voor haar raam, de korte middagen, die zij rekte in de vage schemeringen der al om drie uur duisterende kamer, waar de schijn van het vuur opdanste... Geregeld en eentonig ging voort het dagelijksch leven: was het weêr dragelijk, dan fietste Van der Welcke, maar verder bleef hij veel boven, ging zelden naar Witte of Plaats, rookende, in zichzelven vloekende, dat hij niet rijk was, om een eigen ‘kachel’ te koopen. Addy ging en kwam, van en naar school en hij was het, die de malen vervroolijkte...

En Constance, in hare voorkamer, zat aan het raam en keek naar de wolken, tuurde uit naar den regen. Door de stille eentonigheid van hare zacht sombere, korte dagen, begon zich een droom te weven, als met een lichtenden draad, zoodat haar niet drukten de violette en grauwe melancholieën van den regenenden winter. Als Van der Welcke, vloekende, naar boven ging,

omdat het weêr regende, en hij niets wist te doen, zette zij zich in haar voorkamer - in die kamer, waarin zij leefde, en die zich tintte als met het persoonlijke van haar zelve - en zij zag uit, naar de wolken, den regen... Zij droomde. Zij glimlachte, de oogen groot. Zij hield van de eeuwig aankomende luchten, de eeuwig aandrijvende wolken, en hoewel de stormvlagen haar nog soms deden schrikken met den plotselingen schok in hare keel en in hare borst, hield zij van de razende en ruischende winden en luisterde naar ze, liet ze, zoo hoog boven haar hoofd, haar huis, hare boomen - de hare - waaien en waaien verder, zich waaiend verliezen in de oneindigheden, verder, wijder... Zij had bij zich haar werk, een boek, maar zij werkte niet, las niet: zij droomde... Zij glimlachte, uitkijkende, opkijkende naar de eeuwig voortrollende luchten... De wolken, zij vaarden daar, soms hoog, soms laag, boven de huizen, de hoofden der menschen, gelijk aan, die menschen minachtende, passie's: zware, reusachtige passie's, die, op de passie van de winden, aanzwierden uit een vèr rijk van enkel fronsenden, stormenden hartstocht, en, met kohorten van dreigende passie's, rolden zij voort, hoog, machtig en grootsch, als met een reusachtig leven van goddelijkheid boven het klein menschelijk gedoe, dat onder de daken school, waarover zij trokken, stortende steeds nieuwe vallen van wateren... Als Constance òp naar ze keek, de zware mystieke gevaarten, die kwamen van waar wist ze niet, en gingen, waar heen wist ze niet, en die maar even schaduwden over haar leven, verdwenen, en gevolgd werden door nieuwe gevaarten, even zwanger en zwaar van mysterie - was zij niet bang, of treurig, want ze voelde in haar droom zich veilig. De sombere luchten hadden haar altijd aangetrokken, al vroeger, ook al hadden ze haar, toen, beangstigd - zij wist niet waarom - maar nu, nu eerst glimlachte zij, omdat zij zich veilig voelde. Het glansde zacht uit voor haar blik, die staarde en opzag naar de zware gevaarten. Als de wind floot, klaagde, steunde, loeide rondom het huis, als een reusachtige ziel in nood, bleef zij als naar den wind turen, liet hare ziel als zacht deinen meê op zijn melancholieën, zooals iets, dat zich overgeeft, klein, zwak, maar

rustig, aan heel groote machten. In haar kleine huis, aan de somberheid van dien weg, 's winters, vooral als de middag duisterde, waren om haar heen de wind en de regen, bijna altijd, als eén element levensreusachtig en levenstreurig - dat aankwam van over de zee, dat wegdreef over de stad, en haar, haar huis, altijd omvangen bleef... Zij zag naar buiten, zij glimlachte. Soms, over de gangen, hoorde zij den stap van haar man, die door het huis ging, brommende, mopperende, vloekende, omdat hij uit wilde... Een oogenblik dacht zij dan: hij heeft Marianne in geen dagen gezien... maar dan dacht zij niet meer om hen beiden; dan glansde weêr uit voor haar heur droom. De droom glansde zacht en gestadig, als een heel kalme, rustig schietende straal - een pad van zacht licht, dat als ging van haar blik uit, naar de somber fronsende wolken, daar ginds. Over het zacht lichtende pad scheen iets van haar te kunnen zweven naar buiten, naar hooger, naar wijder en dan weêr terug, tot waar zij zat... Het was zoo vreemd, dat zij er om glimlachte, de oogen sloot, en, opende zij ze, dan was het weêr of ze zag haar droom, en het pad van licht, altijd... Bestemder vorm nam haar droom niet aan en het bleef zoo, liefdadig en rustig en zachtjes stralend, nauwlijks licht toe naar de donkerende luchten... Het was geheel duister en zij zat zoo nog, geheel verloren in het zwart rondom, van schaduw en schemering, onzichtbaar geheel in de kamer zwart, en hare oogen bleven staren naar buiten, in de laatste vaalte der aannachtende hemelen... De weg was al duister... Een lantaren glom op, glimmerde hard neêr in een plas...

Dan bedekte zij zich het gezicht in de handen, en schaamde zich omdat zij zoo lang had gemijmerd, schaamde zich vooral omdat zij zich had laten dwalen langs den draad, het pad van haar droom... Zij belde, liet de lampen opsteken en wachtte-af Addy, die gauw thuis kwam... Maar dat waren de middagen, die eenzaam gebleven waren... Soms, in den regenenden namiddagdonkerte, zag zij het raam voorbijgaan ZIJNE gestalte, hoorde zij bellen...

Het was Brauws. Zij verroerde zich niet en zij hoorde, hoe hij

eerst, als Van der Welcke thuis was, naar boven ging. Maar sedert hij meer bij hen aan huis kwam, had hij de gewoonte aangenomen na een half uur te zeggen tot Van der Welcke:

- Nu ga ik mijn opwachting aan je vrouw maken...

De eerste keeren had Van der Welcke hem dan vergezeld, in den salon, maar sedert Brauws intiemer kwam, bleef Van der Welcke weg, liet hem zijn gang gaan. En na den eersten schok, dien Brauws' ideeën in hun huis hadden te weeg gebracht, was zijn vriendschap er eene warmte geworden, die zoowel Van der Welcke als Constance, voor elkaâr, over en weêr, op prijs stelden, waren hij en Van Vreeswijck nu hunne eenige vrienden - die zij beiden gaarne mochten: de intieme kennissen van hun anders wat eenzame huis. En daarom ook liet Van der Welcke Brauws alleen bij Constance gaan, bleef hij weg, nooit komende meer dan noodig was in den salon van zijn vrouw - behalve wanneer hij de klokjes hoorde van Marianne's stemmetje en van haar lach.

Constance's hart klopte, als zij op de trap hoorde Brauws' stem...

- Nu ga ik mijn opwachting aan je vrouw maken... Ze is toch thuis?

- Dat zal wel, met dat beroerde weêr...

Zij hoorde Brauws' stap, die de trap deed kraken; hij naderde... Zij had een heftige ontroering dan, waarvoor zij zich in zichzelve schaamde, schaamde voor zichzelve. Want zij was voor zich heel streng: zij was bang zich belachelijk voor zichzelve te maken. Wanneer zij te heftig hare ontroering voelde, stelde zij zich dadelijk Addy voor -: hij was nu veertien geworden. De moeder van een zoon van veertien... Een glimlach van ironische zelfwelwillendheid groefde dan even de kuiltjes bij hare lippen en het was met een groote rust, dat zij Brauws ontving.

- Het is al zoo donker, niet waar... Maar het is pas half vier en toch nog geen uur om de lamp op te steken.

- Soms maakt schemeren me zenuwachtig, antwoordde hij. Maar soms is het ook heel rustig.

Hij zette zich bij haar, gezelligweg, en zijn breede figuur scha-

duwde in de niet groote kamer, tusschen de andere schaduwen meê. De lantaren, buiten, glimmerde al, hard, in den plassenden weg.

- Het is vreeslijk weêr, den laatsten tijd.
- Ja, dan blijf ik maar thuis.
- U blijft te veel thuis.
- Zoodra het weêr goed is, ga ik uit.
- U houdt niet door ‘weêr en wind’ te gaan.
- Ik vind het mooi het te zien van hier... Het zijn iederen dag andere luchten...

Dan spraken zij over allerlei. Hij sprak dikwijls over Addy, in een hartstocht, dien hij voor den jongen had opgevat. Zij straalde dan van trots... En als van zelve, verhaalde zij hem hoe het kind altijd hun troost was geweest, zoowel voor Van der Welcke als voor haar... En als zij den naam van haar man zeide, antwoordde hij dikwijls, als met iets van verwijt:

- Ik hoû veel van Hans... Hij is een kind, en toch hoû ik van hem...

Dan schaamde zij zich, omdat zij pas met Van der Welcke een woordenstrijd had gehad, - over niets -, en zij werd ongedurig.

- Er is niets aan te doen... Wij kùnnen elkaâr niet begrijpen... ik meen: in sympathie. Wij verdragen elkaâr, zooveel wij kunnen... Te scheiden zoû te dwaas zijn. En ook te treurig voor Addy. Hij houdt van ons beiden...

En zij spraken weêr over het kind. Dan moest zij hem vertellen van Brussel, en zelfs van Rome.

- Het is vreemd, zeide hij. Toen u in Brussel was... woonde ik te Schaerbeek.
- En wij hebben elkaâr nooit ontmoet.
- Neen nooit. En toen u met Hans aan de Riviera was... was ik er ook dat jaar.
- Kwam u veel te Monte-Carlo...
- Ten minste nu en dan. Juist toegelokt door het schrille contrast van de atmosfeer daarginds, waar het geld geen waarde heeft - en mijn ideeën. Ik martelde er mezelf... En we hebben er elkaâr nooit

gezien. En toen u hier, in Den Haag, een jong meisje was, kwam ik ook dikwijls in Den Haag... en herinner ik me zelfs... dikwijls... gegaan te zijn langs het huis van uw ouders - waar uw moeder nog woont - in de Alexanderstraat en op de deur gezien te hebben uw naam: Van Lowe...

- We hebben elkaâr niet mogen ontmoeten, poogde zij zacht te lachen en als ondanks zichzelve boog hare stem, als treurig.
- Neen, zeide hij rustig; we hebben elkaâr niet mogen ontmoeten...
- Zoo vreemd is soms, zeide zij; de noodlottigheid van ontmoetingen...
- Ze zijn duizenden, millioenen, in ons leven...
- Zouden wij niet dikwijls gaan, maanden lang, iederen dag, langs iemand...
- Iemand, die als wij hem of haar ontmoetten, invloed op ons leven zoû oefenen...
- Ja, dat meen ik.
- Ja... zeer zeker...
- Het is vreemd, dat te bedenken... Op straat soms, ontmoet men altijd de zelfde menschen, die men niet kent...
- Ja, ik begrijp u... In New-York, toen ik wattman was, kwam er altijd een vrouw in mijn tram en, zonderdat ik op haar verliefd was, dacht ik: ik zoû haar gaarne eens willen spreken... kennen... ontmoeten...
- En hoeveel ontmoetingen niet... geven ons niets in ons leven. Ik heb duizend menschen ontmoet, ben hun naam vergeten, wat zij tegen mij gezegd hebben... Als schimmen zijn ze geweest... zoo ontmoeten wij menschen in de wereld: ik meen, in salons...
- Ja, dat is zoo nutteloos...
- Namen gewisseld, gesprekken gewisseld... en niets blijft... niet de minste herinnering...
- Neen, dat gaat alles weg...
- Ik was dikwijls moê... van zooveel menschen, schimmen... Nu zoû ik niet meer zoo kunnen leven...
- U is toch een vrouw-van-de-wereld... gebleven.

- O neen... Ik ben geen vrouw-van-de-wereld meer.

En zij vertelde hem, hoe zij eerst gedacht had zich in de Haagsche wereld op nieuw te vertoonen; zij vertelde hem van Van Naghel en Bertha.

- Is u nu gebrouilleerd met uw zuster...

- Niet gebrouilleerd...

- Hij is plotseling gestorven...

- Ja, heel plotseling... Zij hadden juist een diner gehad... Het is een vreeslijke slag voor mijn zuster. Zij heeft heel veel verdriet nu. Geldelijk, hoor ik, zijn er groote moeilijkheden... Maar wat interesseert u dat... Vertel mij van uzelven.

- Alweêr...

- Dat interesseert mij.

- Vertel mij van u.

- En ik heb u juist van mij verteld.

- Van Rome, van Brussel... Vertel mij nu van Buitenzorg.

- Waarom daarvan...

- De kinderjaren van mijn vrienden - ik mag u immers rekenen onder mijn vrienden? - interesseeren mij altijd.

- Van Buitenzorg? Ik herinner mij niets... Ik was een meisje... Er was niets bizonders...

- Uw broêr, Gerrit...

Zij werd bleek, maar hij zag het niet in de donkere kamer.

- Wat meent u...

- Uw broêr Gerrit herinnerde zich die jaren. Verleden, na uw dinertje hier, toen wij rookten, vertelde hij er mij van.

- Gerrit...? zeide zij angstig.

- Ja... hoe u lief... speelde... over de groote steenblokken... in de rivier...

Zij kreeg in het duister een kleur als vuur.

- Hij is gek! zeide zij ruw. Wat hoeft hij daarover te spreken.

Hij lachte.

- Mocht hij niet...? Hij dweept met u... en hij dweepte met u in die jaren...

- Hij plaagt me altijd met die souvenirs... Ze zijn nu belachelijk.

- Waarom?

- Omdat ik nu een oude vrouw ben. Zulke souvenirs hebben alleen poëzie... zoo lang men nog jong is... Is men ouder... dan laat men ze stil... in de stille, doode jaren. Want als men oud is... worden ze belachelijk.

Hare stem klonk streng: hij zweeg.

- Vindt u dan niet, dat ik gelijk heb? vroeg zij.

- Misschien! zeide hij heel zacht. Misschien heeft u gelijk. Maar het is treurig...

- Waarom treurig... dwong zij zich te vragen.

Hij zuchtte heel diep.

- Omdat het ons zoo herinnert aan alles wat wij verliezen, als wij ouder worden... Zelfs het recht op onze herinneringen.

- Het recht op onze herinneringen... murmelde zij bijna.

En vaster, streng, herhaalde zij:

- Zeker... ouder geworden verliezen wij het recht er op... Er zijn herinneringen, waarop wij het recht verliezen... als wij oud worden...

- Zeg mij, zeide hij; voor een vrouw is het moeilijk oud te worden?

- Ik weet het niet... sprak zij zacht. Ik geloof, dat ik oud zal worden, dat ik al oud word... zonderdat het mij moeite kost.

- Maar u is toch niet oud, zeide hij.

- Ik ben drie-en-veertig, zeide zij; en mijn zoon is veertien.

Er was een wreedheid voor zichzelve in hare woorden.

- Vertel mij nu van uzelf...

- Waarom? zeide hij, als met een moedeloosheid. U zal mij toch niet begrijpen, hoe lang ik ook spreek... Neen, vandaag KAN ik niet over mijzelf spreken.

- Niet alleen vandaag... heel dikwijls niet.

- Ja... heel dikwijls niet... Dan komt plotseling het idee in mij op... dat alles voor niets is geweest. Dat ik niets heb gedaan, dat goed was... Dat mijn leven heel anders geweest moest zijn... om goed te zijn geweest.

- Wat is goed...

- Goed voor de menschen... de menschheid. Het heeft mij altijd geobsedeerd, na mijn spelen in de bosschen. U herinnert zich, dat ik u vertelde... hoe ik als kind in de bosschen speelde...

- Ja, zeide zij, heel zacht.

- Zeg mij, viel hij plotseling in. Zijn dàt souvenirs, waar ik geen recht op heb?

- U is een man, zeide zij.

- Heb ik als man meer recht... op souvenirs...

- Waarom niet, op deze? zeide zij zacht. Ze maken uw jaren nu niet belachelijk.

- En...?

- De mijne maken het de mijne wel.

- Is u zoo bang... voor belachelijkheid...

- Ja... zeide zij eerlijk. Ik wil me voor mijzelf... evenmin schamen... als ik het zoû willen doen voor de wereld.

- U doet dus afstand van...

- Van mijn jeugd, zeide zij zacht.

Hij zweeg. Toen zeide hij:

- Ik viel mijzelf in de rede... Ik wilde u vertellen, dat na mijn kinderspelen het mij altijd heeft geobsedeerd: wees wat. Wees iemand. Wees een mensch. Wees een mensch voor de menschheid. Als jongen al van zestien, zeventien jaar. Later, aan de universiteit. Ik was verbaasd over de kinderlijkheid van Hans en Van Vreeswijck en over de anderen. Zij dachten nooit na, ik dacht altijd... Ik werkte veel. Ik wilde àlles weten. Toen ik veel wist... dacht ik: waarom zooveel te willen weten, wat anderen hebben bedacht. Bedenk zelf. Toen voelde ik een onmacht... Ik verveel u.

- Neen, zeide zij, ongeduldig.

- Toen voelde ik een onmacht... Toen dacht ik: als je niet kan bedenken, DOE dan. Wees iemand. Wees een mensch. Werk. Ik las toen Marx, Fourier, Saint-Simon... U kent ze niet?

- Ik heb ze nooit gelezen, zeide zij. Maar ik heb hun namen juist genoeg gehoord om u te kunnen volgen... Ga voort.

- Toen ik ze gelezen had, heb ik gedacht, veel gedacht... en toen heb ik willen werken. Als een arbeider. Om alle misdeelden te

begrijpen... Mijn God, wat zijn woorden moeilijk! Ik kàn u niet over mijzelven spreken.

- En over den Vrede spreekt u... als een apostel.

- Over den Vrede... misschien... maar niet over mijzelf. Ik ging naar Amerika... ik werd werkman. Maar dàt was het verschrikkelijke... ik voelde mij altijd GEEN werkman. Ik had geld. Ik gaf het alles weg, aan armen... bijna. Maar ik hield juist genoeg over om nooit honger te hebben, om iets beter te wonen dan mijn kameraden; om een dag te rusten als ik moê was; om vleesch en wijn en medicijnen te koopen als ik er behoefte toe had... om eens naar de komedie te gaan in mijn heerenkleêren. Begrijpt u? Ik was een Zondags-arbeider. Ik was een dilettant in den arbeid. Ik bleef een heer... Een meneer. Ik ben van een goede burgerfamilie; welnu, daar... in Amerika, terwijl ik arbeider was... bleef ik, werd ik nog meer dan ik was, aristocraat. Ik voelde mij hoog boven mijn mede-arbeiders. Ik wist meer, ik wist heel veel. Zij hoorden het mij aan. Ik had een fijner bloed, een fijner gestel dan zij: zij zagen het mij aan. Zij dachten, dat ik versjouwd, versjeesd was en tot hen door omstandigheden was neêrgedaald uit vroegere weelde, maar zij bleven mij een heer vinden, en ikzelf vond mij ook een heer. Een meneer. Ik werd nooit een eenvoudig werkman. Ik had het willen worden... om den werkman te begrijpen, geheel en al... en daarna, met die kennis, te werken voor zijn welvaart, terug in mijn land, in mijn stand... Maar al was ik nu tusschen werklui... ik begreep ze niet. Ik voelde voor ze een huivering, onwillekeurig, voor hun scherts, voor hun vloeken, voor hun drank, voor hun vriendschap zelfs. Ik bleef een heer. Een meneer. Ik bleef van een ander bloed en van een andere beschaving. Mijn ideeën en theorieën wilden mij gelijk maken aan mijn kameraden, maar mijn vroegere leven zelf - mijn geboorte, beschaving, studies - geheel het verleden van mij, mijn ouders, geheel mijn herediteit verzette er zich tegen. Ik kòn mij niet met hen verbroederen. Ik probeerde telkens iets anders: denkende, dat het daàraan lag - een ander handwerk, een andere werkkring. Het gaf mij niets. Ik bleef als een simpel, nieuwsgierig dilettant, en juist die kalme rust, dat

ik er oogenblikkelijk meê kon uitscheiden, als ik verkoos, maakte, dat mijn leven nooit de diepe ernst werd, waartoe ik het had willen dwingen. Het bleef dilettantisme. Het werd bijna een bespotting van het leven mijner kameraden. Ik was vrij en zij waren slaven. Ik werd krachtig en zij werden afgebeuld. Mij, na mijn studies, was die handen- en spierarbeid als een gezondheidskuur. Was ik te moê, dan rustte ik uit, verliet mijn werk, zocht na enkele weken iets anders. De anderen, tot hun ouden dag toe, zouden worden geëxploiteerd tot de laatste atoom van hun arbeidsvermogen... Ik zoû werken, juist zoo lang het mij zoû behagen. Ik zag er gezond en goed uit, ook al werden mijn gezicht en mijn handen ruw. Ik voedde mij naar evenredigheid van mijn hard werken. En ik dacht: als zij zich allen zoo voeden konden als ik... zoû het goed zijn. Dan voelde ik wroeging, gaf al mijn geld, heimelijk, weg aan de armen, leefde alleen van mijn loon... tot ik ziek werd... en mij weêr genas... met mijn geld. Het werd een belachelijkheid. En vooral werd het een belachelijkheid toen ik, meestal goed gevoed, mijn kameraden minachtte omdat hun onveranderlijk ideaal mij toescheen te zijn: iederen dag biefstuk te eten. Verlangen zij dan - dacht ik - naar niets beters en hoogers en edelers dan naar biefstuk alleen... Ik had gemakkelijk zoo denken en minachten: IK... àt biefstuk, als ik er behoefte toe voelde. Goed gevoed, zelfs moê gewerkt, kon ik bepeinzen wat edeler was dan biefstuk... En tòch... toch... hoewel ik dat toèn ook al zoo inzag... toch bleef ik hen minachten om hun min ideaal. Dat was... om mijn bloed en geboorte... maar vooral om mijn meerdere beschaving en studie. En toen werd ik heel moedeloos en dacht ik: ik zal mij nooit hun broeder voelen. Ik blijf een heer. Een meneer. Het is niet mijn schuld, maar de schuld van alles, van het heele verleden... Toen... in eens, zonder overgang... ben ik teruggekeerd naar Europa. Ik heb er gesproken... over den Vrede. Over een jaar... spreek ik - misschien - over den oorlog. Ik zoek. Ik weet niet meer. Eigenlijk heb ik nooit wat geweten. Ik zoek, ik zoek altijd... Maar waarom heb ik u nu zoo lang over mijzelf gesproken! Ik schaam mij, ik schaam mij. Ik heb, misschien, geen

recht meer te zoeken. Men zoekt... als... als men jong is, niet waar. Als men mijn jaren heeft - die de uwe zijn - moet men gevònden hebben en mag men niet meer zoeken. En als men dan niet heeft gevonden, dan ziet men terug op zijn leven... als op éene mislukking, als op één immense vergissing - vergissing na vergissing - en dan wordt het hopeloos, hopeloos, hopeloos...

Zij zweeg...

Zij dacht aan haar eigen leven, kleiner dan het zijne - dat van een kleine vrouw, die niet had gedacht en niet had gevoeld - die eerst nu begon te voelen, die eerst nu heel even begon na te denken - en zij zag ook haar eigen kleine leven de jaren verspillen met vergissing na vergissing.

- O! zeide hij met een stem vol verlangen. Jòng... te hebben gevonden... dat wat men anders jaren zoû hebben gezocht. Jong... te hebben gevonden... het geluk... voor zichzelf... en voor anderen! O, jong te zijn, nog eens jong te zijn... En dan te zoeken... en dan jòng te vinden... en jong te ONTMOETEN... en jòng gelukkig te zijn en anderen - allen! - gelukkig te maken. Jong te zijn... o, jong te zijn...

- Maar u is niet oud, zeide zij. U is in de kracht van uw leven.

- Ik haat dat woord, zeide hij somber. De kracht van den leeftijd, dat is op MIJN jaren... voor menschen... die niet zoeken, maar rustig een zelfbewust pad zijn gegaan. Dàn zijn ze... op mijn leeftijd, in de kràcht... van hun leeftijd. Ik niet... ik heb gezocht... ik heb nooit gevonden... ik voel nu àl de melancholie van mijn tevergeefsche moeite...; ik voel mij nu... oud. Ik voel mij oud. Wat, wat kan ik nog doen? Wat denken... nog een beetje meer; wat bijhouden de studie van den dag; dat wat anderen bedenken; wat zoeken... als een blinde. En - lachte hij bitter -: dat recht zelfs heb ik verloren: te zoeken. Men zoekt alleen... als men heel jong is: anders wordt het de belachelijkheid.

- U spreekt mij na... verweet zij zacht.

- Maar u had gelijk... u heeft gelijk. Het is zoo. Er is niets meer over... op onze jaren... en zelfs niet onze herinnering...

- Onze herinnering... murmelde zij, heel zacht.

- De herinnering aan onze kinderjaren.

- Aan onze kinderjaren... herhaalde zij.

- Zelfs die niet...

- Zelfs die niet... sprak zij na, als in hypnoze.

- Neen, er is niets meer... voor ons...

De deur ging plotseling open: zij schrikten.

- Mama... zit u hier?

Het was Addy.

- Ja, mijn jongen...

- Ik kan u niet zien... Het is heelemaal donker.

- En hier is meneer Brauws.

- Ik zie niets en niemand. Mag ik opsteken...

- Ja...

Hij stommelde door de kamer, zocht lucifers, stak een lamp in de hoek op.

- Zie zoo... nu kan ik ten minste zien...

Hij trad nader: een jonge, mooie, heldere jongen, met zijn flink, gezond gezicht en zijn ernstige, blauwe oogen: breed, sterk, stralend in de weemoedige kamer, die zacht oplichtte met haar éene lampeschijnsel, achter Constance. Zij glimlachte hem toe, trok hem naar zich toe, omhelsde hem, terwijl hij haar kuste.

- ...HIJ is er! zeide zij zacht met een blik naar Brauws, doelende op zijn laatste woorden.

Hij begreep haar.

- Ja! zeide hij, en het was of zijn melancholie plotseling helderde, tot een weemoedige heerlijkheid en hoop, dat HIJ het niet zelve zoû zijn... maar een ander... Addy... en hij herhaalde haar eigene, stralende woorden:

- Ja... ja... HIJ is er!

Het kind begreep niet, zag hen beurtelings beiden aan, en glimlachte vragend; alleen hun glimlach antwoordde hem...

II

In langen tijd was Constance niet geweest op den Zondag-avond, bij mama Van Lowe, en mama had eerst niet aangedrongen. Nu echter, op een middag, zeide zij zacht:

- Kom je nooit meer... Zondags... Constance?

Zij zag hare moeder zeer zenuwachtig worden, plotseling, en het speet haar, dat zij niet eerder in zich overwonnen had dien afkeer, om, na dien verschrikkelijken avond, weêr terug te komen op de familie-reunie.

- Jawel, mama, zeide zij dadelijk. Ik zal komen. Morgen, Zondag, kom ik.

De oude vrouw hing moê-tjes in haar stoel, schudde het hoofd op en neêr, als wist zij wel allerlei treurige dingen...

- Het is toch zoo treurig... van Van Naghel! zeide zij. Bertha heeft veel verdriet.

Het was of mama er over spreken wilde, maar Constance, in een gedwongen onverschilligheid voor wie de haren waren, vroeg niet verder.

Den volgenden dag zouden Constance en Addy naar de Alexanderstraat gaan.

- Ga je niet meê? vroeg zij aan Van der Welcke.

Hij aarzelde. Hij wilde liever niet gaan, in een bouderie tegen de geheele familie, maar hij had gaarne Marianne ontmoet. Toch zeide hij:

- Neen, ik denk van niet...

Hij vreesde om zijn weigering een scène, maar zij had den laatsten tijd, ook zelfs al welde de boosheid in haar op, een zachtere toegeeflijkheid, die hem verbaasde, en zij zeide alleen:

- Mama had gaarne, dat wij weêr kwamen...

Hij hield wel van de oude vrouw: zij was altijd vriendelijk voor hem geweest...

- Wie komen er? vroeg hij.
- Maar... allen! zeide zij. Als gewoonlijk.
- Toch niet Bertha... en haar kinderen...

- Ik denk het wel... zeide zij zacht, voelende, dat hij uitvroeg, of Marianne zoû komen. Waarom zouden zij niet komen al zijn zij in den rouw. Het is geen soirée: er komen geen vreemden.

- Misschien, dat ik later kom... aarzelde hij nog.

Zij drong niet aan, ging te voet met Addy. Het was vreemd, maar tegenwoordig, altijd, als zij kwam in het huis van haar moeder, was het of zij binnentrad als een vreemde, niet meer als een eigen dochter - hoe lief mama ook altijd was. Het was om de anderen, dat zij zich als een vreemde voelde: om Bertha, om Adolfine, om Karel, Cateau, Dorine. Alleen Gerrit en Paul beschouwde zij nog als hare broêrs, en zij hield veel van Adeline.

Ook dezen avond, nu zij binnenkwam, voelde zij zich zóo, als een vreemde. De oude tantes zaten er al, op hare gewone plaats, te haken werktuigelijk... Mama - Constance wist het - had haar beiden, de oudjes, heel boos, een scène gemaakt, dat zij zoo kwaad niet mochten spreken en vooral niet hard-op - een scène, die mama zelve zeer had aangegrepen, en die de oude tantes zelfs niet hadden begrepen, want zij hadden, vaag, toestemmend geknikt van ja en ja... en dat Marie wèl gelijk had... Toch vermoedde Constance, dat tante Rien er wel iets van had begrepen, want zij keek nu Constance schuin angstig aan... Constance kon het niet van zich verkrijgen de oude tantes te groeten: zij ging langs ze heen; en nu fluisterde tante Tien tot tante Rien:

- Daar heb je der weêr...

- Wie? schreeuwde tante Rien, luid.

Maar tante Tien dorst, om zuster Marie, die zoo razend was uitgevallen, niet verder te fluisteren, en zij kneep tante Rien in de dorre hand, waarop deze haar een boozen blik gaf... Daarop kakelden zij een oogenblik samen, nijdig tegen elkaâr... De drie jonge Saetzema's, in een hoek van de serre, kaarten in de hand, zaten te proesten van het lachen om de twee oude twistende tantes...

Constance, rustig, zette zich naast mama. En zij voelde, nu Addy wel met Marietje - van Adolfine - sprak, maar niet naar de jongens in de serre ging, dat er geen harmonie tusschen hen

allen heerschte, en dat zij alleen samen kwamen om mama, om grootmama. Arme mama... toch scheen zij het niet te merken, toch was zij blijde, dat de kinderen, de kleinkinderen kwamen, op haar Zondag, haar ‘familie-tafereel’...

Adolfine en Cateau, in een hoek, zaten met elkaâr te praten en Constance ving haar beider woorden op.

- Dus Bertha... blijft NIET in het... huis.
- Ja, dat kan je denken. Ze hebben niets dan schulden.
- Is het... hun zwàger... die zich BEMOEIT met de zaken en de boedel-... SCHÈIDING?
- Ja, de Commissaris in Overijssel.
- Dus RIJK... zijn ze NIET.
- Neen... ze hebben niets.
- Ja. IK heb het Kàrel ALTIJD gezegd: ze hebben ALTIJD te groot... geleefd.
- Ze gooiden het geld weg.
- Dàt zal NU de kinderen... ook wel... tégenvallen.
- Ja... en die Emilie, die scheiden wil. Maar spreek daar niet met mama over, die weet er niets van.
- Neen. Jà... dat is wèl ongelukkig. Dàn... is jouw Floortje - Fine - gelùkkiger... met Dijkerhof.
- Ten minste, ze denken niet aan scheiden. Ik vind scheiden altijd een schandaal. We hebben al eén scheiding in onze familie... en dat vind ik eén te veel.

Constance werd bleek en zij voelde, dat Adolfine opzettelijk het hard-op zeide, al was het achter haar rug... Goede mama, zij merkte niets... Dien éenen Zondag, dien verschrikkelijken avond... ze had er wel leed van gehad, maar het ware toch eigenlijk niet begrepen: het verschrikkelijkste voor haar was alleen geweest, dat de oude zusters zoo luid en zoo kwaad, als kwade, oude, nijdige menschen, die ze waren, gesproken hadden over haar arme Constance, maar wat er verder was voorgevallen... zij had het eigenlijk nooit geweten... En dit - nu Constance als langzamerhand zich van hare broêrs en zusters wat verder terugtrok - scheen haar plotseling van avond toe in een mooi licht...

Wat er ook voorviel: zij lieten allen zooveel mogelijk mama er buiten, in een algemeen kinderlijk gevoel voor mama; in een kinderlijke samenzwering mama in haar geluk, mama in hare familie-illuzie te laten en het was of de broêrs en zusters dat ook hun kinderen inprentten; het scheen of zelfs Adolfine het haar onhebbelijke jongens leerde, want zij zag, als in een plotse verrassing, Chris en Piet naar Addy toe gaan, hem vragen om meê te spelen... Addy weigerde, koel, en nu schaamde zij zich bijna, Constance, omdat ZIJ niet haar kind dat voor oogen gehouden had: altijd grootmama te sparen en te laten in het lieve idee, dat alles harmonie was... maar gelukkig, dat Addy uit zichzelven altijd raadde wat goed was te doen, want toen Marietje - van Adolfine - hem ook met een lachje vroeg te komen kaartspelen in de serre, stond hij op, voegde zich bij hen allen... Zij glimlachte er om: neen, sympathie was er niet onder hen, maar er was één gevoel, voor mama. Eén gevoel - voor mama... zij werd er geroerd om: dàt was toch iets... en eigenlijk had zij het nooit zoo hoog, zoo groot, zoo waarlijk eensgezind gevoeld tusschen al die verschillende leden eener familie, wier belangen en neigingen natuurlijkerwijze liepen uit-een. Ja, verder afstaande van haar broêrs en zusters, zag zij eerst nu dat goede in hen. Want dat was waarlijk iets heel goeds, iets beminnelijks en zelfs bij Adolfine was dat... Het was of een zachter gevoel vloot in haarzelve, minder van verwijt en van kwalijk-nemen, meer van begrijpen en vergoêlijken, minder van rancune dan van waardeering, en het zachtere gevoel was wel weemoed, maar zonder bitterheid, alsof het alles niet anders kon dan het was, in hun kring van kleine menschen, van heel kleine menschen, wier blikken eng om zich heen zagen, wier hart eng om zich heen voelde, niet verder dan een nauwen cirkel van kinderen en misschien kindskinderen... Zij wist niet waarom, maar in dezen vagen weemoed van zachtere gevoelens dan haar gewoonlijk den laatsten tijd bezielden tegen de haren, dacht zij aan Brauws... En zonderdat zij het zich dadelijk kon zeggen, waarom, verbond zij de gedachte-aan-hem aan wat zij nu beter meende te zien rondom zich heen, verder meende te

zien, dieper meende te zien... En als met plotselinge vergezichten, die openstraalden, klaarde iets voor haar op, alsof zij het leven inzag: het leven, dat zij nooit had ingezien... Als met plotselinge verre stralingen breidde een horizon zich voor haar uit, verre cirkel, wijde cirkel om het nauwe kringetje heen, waardoor haar zieleblik nog nooit had vermocht te staren... Vreemd was haar dat gevoel, daar in die kamer, in dien kring van familie. Het was of zij, plotseling, alle de haren - de Ruyvenaers waren nu ook gekomen - in die kamer zittende en pratende - alle de haren en zichzelve ook, zag als heel kleine menschen, die zaten en praatten, die deden en leefden en dachten in een heel nauw kringetje van eigenbelang, terwijl buiten dat kringetje de horizon zich al wijder en wijder breidde - als een vizioen van groote wolkluchten, waaronder steden opspitsten, waarlangs zeeën golfden, waarover helle weêrlichten uitsloegen... Dat alles ging door haar heen - voor haar uit - heel snel: twee, drie flitsen van openbaring, meer niet; snelle revelatie's, die uitbliksemden en weêr donkerden... Maar hoe snel ook de revelatie's hadden gebliksemd - na die klaarte bleef de kamer klein, bleven die menschen klein, bleef zijzelve klein... Zij, ze had nooit geleefd - o, zoo dikwijls had zij dat al vermoed. Maar die andere menschen... hadden die ook nooit... nooit geleefd? Mama, in haar nauwen kring, van kinder- en kleinkinderliefde; oom, tante, in hun suikerbelangen; Karel, Cateau, in hun eng burgerlijk, behagelijk comfort; Adolfine in haar armzalig effort naar grootheid - de anderen nu: Gerrit, Dorine, Ernst, Paul... hadden zij ooit... hadden zij ooit geleefd? Haar man... had hij ooit geleefd... of was het maar geweest een bestaan, als zijzelve bestaan had, een vegeteeren, als vastgeworteld in gedachtetjes en gewoontetjes, in vooroordeelen en opinietjes, in religietjes of filozofietjes, en daarin zich behagelijk voelen... en neêrzien op die en veroordeelen dien ander, en zichzelven vrij goed en vrij edel vinden, nog zoo kwaad niet, en minstens veel beter, verstandiger denkende, geloovende, filozofeerende dan die en dan die en dan die... O, menschen zooals zij allen... menschen van ‘hun côterie’, van andere côterieën, met de schakeeringen van

geboorte, geloof, pozitie, fortuin... ‘fatsoenlijke’ menschen... die, welke Brauws soms noemde de ‘bourgeois’... hadden zij ooit... hadden zij ooit geleefd... ooit verder gezien dan het heel nauwe kringetje, dat hunne eigendunkelijkheid om zich heen trok... wat was het dàn een klein en een onbeduidend dwarrelen... en waarom... met welk doel van zoo te dwalen tusschen elkaâr en als om elkander rond...! Plotseling scheen het haar toe, of van alle die menschen - die de haren waren -, en van alle de anderen, die zij - de kennissen - vlug groepte om hen rond, er niemand was, die een enkele gedachte kon uit doen stralen... ver... wijd-uit... naar de wijde horizonnen daarginds... zonder aan zichzelven, zijn vrouw en zijn kinderen te denken, en los van zijne vooroordeelen van fortuin, pozitie, geloof, geboorte... Fortuin, dat was bij hen allen bijna gedistingeerd het niet te hebben en dan te leven, òf zij het hadden... Pozitie, dat was waarheen zij streefden, en die er niet heen streefden - Paul, Ernst - werden veroordeeld om hunne zwakte... Geloof, dat was bij de anderen, de kennissen, soms als een fatsoenlijkheid of een partij-belang, maar in ‘hun côterie’ - Indiesch getint - werd dat zacht en kalm genieerd, werd er noòit over gedacht en gesproken en werden de kinderen alleen, even, vlug, aangenomen en bevestigd, evenals zij dansles kregen of muziekles... Geboorte, geboorte... dat was alles... en zelfs met die voorname minachting voor nieuwe adellijke titels, met alleen eerbied voor oude adellijke titels, maar met een zich verder - ook ongetiteld - heel hoog stellen van patriciesch Hollandsch-Indische familie, die behalve de grandeur in het bloed nog had ingezogen de grandeur van de hoogste ambtelijke betrekkingen op Java... En over dat alles heen de zachte glimlach van vergoêlijkend medelijden en minachting voor wie anders dachten dan zij allen: het fond van hun aller gedachte... hoe die gedachte ook zich varieerde naar persoonlijk belang en inzicht: medelijden en minachting voor wie geld hadden en zuinig leefden; voor wie geen hooge pozitie ambieerde; voor wie, Roomsch of anti-revolutionnair - zij allen gematigd liberaal, gematigd vooral - dwepers waren van het geloof; voor wie van geboorte niet zoo patricisch waren

als zij: de Van Lowe's vooral. In die meening tal van schakeeringen... Het was of Constance het zag voor het eerst, woelen in het kleine kringetje... Het was of zij in het verleden... het woelen zag in hun salons, toen haar vader nog leefde. Toen vooral... Zij zag het in eens, zooals een kind, ouder geworden, ziet zijn ouders en hun huis, hun leven van vroeger... waarin hij kind is geweest... waarin hij is opgegroeid... Zij zag het nu nog zoo bij hare moeder... maar verteederd in familie-leven... Zij zag het zoo - schemeren - bij allen... bij allen... min of meer... Maar zij zag ook den eerbied, de liefde voor mama... om haàr te laten in de illuzie, die die liefde haar was.

Zij had het vroeger nooit zoo gezien. Zijzelve, ze was ook zoo. En ze vond zich en hen allen klein. Zoo klein, dat zij dacht: leven wij allen... om zóo weinig... als er dan zoo veel is... daarbuiten, daar wijder, daar verder... onder die wolkenluchten van het immense vizioen... Treden wij dan nooit buiten dat kringetje, waarin wij met onzen glimlach - omdat wij zoo aanzienlijk en verlicht zijn - ronddraaien om elkaâr en om onszelve... als tollen... als eeuwige tollen... En weêr rees Brauws voor haar blik... O, nu eerst begreep zij, wat hij dien eersten avond, toen zij hem zag, hoorde... gesproken had... over den Vrede... De Vrede... De blanke, reine idee wapperde plotseling voor haar uit als een zilveren vlag, wimpelde in de wijde wolkluchten... O, nu eerst begreep zij... dat hij zocht... Hij had willen zoeken... het leven! Hij had gezocht... hij had niet gevonden... Maar zoekende had hij geleefd... hij léefde nog! Zijn adem ging, zijn polsen sloegen, zijn borst hijgde... ook al waasde de weemoed, dat hij niet vond, een schemering over zijn energieën... Maar zij... en zij allen... zij leefden niet! Zij leefden niet, zij hadden nooit geleefd... Zij waren geboren, aanzienlijk, met alle hun scepticismetjes over fortuin, en geloof, met alle hunne aanhankelijkheid aan geboorte en pozitie, en zij bleven zoo... ronddraaien... ronddraaien als tollen - gematigd liberaal... Dat zij haar allen weêr duldden bij zich, in het kringetje, was dat niet omdat zij zoo waren: gematigd liberaal? O... te leven... waarlijk te leven... te leven als hij had geleefd... te leven... te leven met hèm...

Zij schrikte nu van zichzelve... Zij was in een kamer vol menschen en stil zat zij naast hare moeder... Die lieve mama... En zij was moê van hare eigen gedachte, want bliksemsnel lichtte het in haar op met de revelaties der gedachten: zonder zinnen, zonder beelden, zonder woorden... Het lichtte even, en dat was alles... Maar dat lichten maakte haar moê, nerveus, bijna ademloos in de kamer, die zij benauwd vond... En het allerlaatste van hare gedachte, dat even voór haar geweest was: zin - beeld - woord - had haar verschrikt... Zij moest het zich wel bekennen: lief... lief had zij dien man... Maar zij oordeelde in zich die liefde - misschien met dat lachje, dat scepticismetje, dat zij had opgemerkt in de haren - hare liefde oordeelde zij als de belachelijkheid, omdat zoo vele stille, doode jaren lagen opgestapeld, omdat zij was oud, een oude vrouw... Te willen leven nu was de belachelijkheid... Te willen droomen nu de belachelijkheid... Te willen liefhebben nu de belachelijkheid... Neen... als zoovele jaren waren verspild aan het domme bestaan om niets... dan mocht zij, oude vrouw, niet herleven... als te laat het daagde: het leven van gedachte en van gevoel... dàt leven... waaruit had kunnen spruiten het leven van daad en van liefde, van groote liefde, van liefde voor allen en alles... Neen, als er zoo vele jaren waren verplanteleefd, tot de plant was geel en dor en dof geworden... dan kòn het niet anders... dan mocht het niet anders of het versterven, het langzaam-aan weg-versterven - in niets - was de eenige hoop, die overbleef...

De belachelijkheid... omdat zij oud was... drie-en-veertig - en zoo voelde... Noòit... aan niemand... zij zwoer het zich... zoû zij ze blijken laten... de belachelijkheid... de belachelijkheid... Zij WIST, dat die belachelijkheid alleen bestond... in het nauwe kringetje van de vooroordeeltjes en de eigendunkelijkheidjes... Maar zij wist ook, dat zij was... als zij allen - klein, zelve vol vooroordeel vooral - en zij wist, dat zij zich niet verheffen kon - het nooit zoû kunnen - boven... boven dat wat zij belachelijk vond... van kind af aan, in het kringetje, had ingeleerd, dat belachelijk was... belachelijk...!

Neen... oud... was er niets voor haar... dan niet te zien in het

stralende vizioen, en, kalm-weg, nòg ouder te worden... den langzamen dood in te gaan, die misschien nog vele lange leêge jaren zoû slepen... de jaren van een vrouw van HAAR leeftijd... en van HUNNE côterie...

III

De deur ging open en Bertha, Louise, Marianne kwamen binnen. En zoo plotseling traden zij als dwars door de gedachten van Constance heen, dat Constance verschrikte om hare figuren, moeder en dochters in zwaren rouw. Zij had Bertha na een eerste dadelijke visite en na den dag van Van Naghels begrafenis - nu zes weken geleden - niet meer gezien: zij wist als niets meer van haar af; alleen Marianne had zij een enkele maal nog gezien. En nu zij beiden, zoo dwars door hare gedachte, als traden in dien nauwen kring - dien zij veroordeelde, ook al kon zij er zelve niet buiten treden - welde plotseling, als een stroom, een groot medelijden in haar op. Bertha zag er zeer moê, bleek, vermagerd uit, plotseling een oude vrouw, dof, gelaten, als gebroken onder veel stillen zorg. Louise had iets kalmers van berusting maar Marianne naast haar, fijn en witjes, fijner en witter nog in haar zwart, straalde ook uit een bijna weenende melancholie. Mama was opgestaan en ging naar haar toe. Het was de eerste keer, dat Bertha na Van Naghels dood weêr kwam op haar Zondagavond, en in de beweging, waarmede zij opstond, de oude vrouw, haar kind naderde, omhelsde, meêvoerde naar de canapé, waar zij gezeten had, was die zelfde moederlijkheid - de armen en het hart wijd open - waarmeê Constance zich herinnerde, dat mama haarzelve ontvangen had, aan de deur, op de trap - dien eersten avond van terugkomst. Die lieve mama... Zóo verteederde het haar, dat zijzelve opstond, toeging naar Bertha, haar innig kuste, - Louise, Marianne ook. In haar stem, voor het eerst weêr na langen tijd, was een zusterlijkheid, die Bertha verraste. Zij drukte Constance's hand en toen de anderen hadden gegroet, zette zij zich stil bij

mama, tante Lot, Constance. Hoe bleek, dof, gelaten, gebroken was zij. Het was of zij als hulpeloos zag om zich heen, of zij iemand zocht om haar te helpen, of zij iets wilde zeggen, dat haar verlucht zoû hebben... aan iemand... Zij zuchtte.

- Ik ben aangekomen, mama... maar ik blijf niet lang, zeide zij. Ik ben heel moê. Er zijn die zaken en hoewel Adolf heel lief en hartelijk is, en mij met alles helpt... is het heel gecompliceerd en ben ik er soms half dood van... Gelukkig, dat ik Otto en Frans heb, zonder hen kwam ik er heelemaal niet... U weet, dat wij gaan buiten wonen.

- Je dacht er verleden over, kind, zei mama angstig; maar het was nog niet beslist... Kind, moet ik je dan verliezen!

- Lieve mama, het is beter... buiten. Adolf wilde, dat we in Overijsel zochten, maar ik geef de voorkeur aan Baarn, bij voorbeeld... dat is dichter bij Den Haag... bij u...

- Waarom Baarn, mijn kind... Daar zijn niets dan Amsterdammers, handelslui... zoo een geheel andere côterie...

- We zullen vooreerst geen kennissen zoeken, mama... Ik blijf alleen met de twee meisjes... Otto en Francis hebben al hier een huisje gevonden... Gelukkig, dat Otto aan Buitenlandsche Zaken geplaatst is... De minister, verleden, sprak heel aardig... Frans, Henri moeten nu gauw afstudeeren, zeide zij aarzelend. Karel gaat naar kostschool, want ik kan geen huis met hem houden. Marietje ook: zij was anders toch gauw gegaan. Wij blijven dus met ons drieën: Louise, Marianne, ik... Het is in eens heel anders, tante Lot... Wij willen rustigjes leven... Ten eerste moet het... en de meisjes verlangen niets anders.

Het scheen Constance weêr toe, of zij iemand zocht in de kamer, of zij iets verzweeg... Constance had den naam van Emilie op de lippen, maar wilde niet vragen... Mama wist nauwlijks, dat zij wel eens oneenigheid hadden: Emilie en Van Raven.

- Ik heb nu nog veel moeite en drukte, zei Bertha. Maar als alles geregeld is... en wij hebben onze kleine villa...

Zij zonk in haar stoel achterover en glassig staarde haar blik voor zich uit. Constance, deelnemende, nam hare hand, hield die

vast... Het scheen of Bertha, na dat drukke leven, dat in eens met den dood van Van Naghel, een uur na hun laatste diner, een moment na hare laatste drukte, plotseling was geknakt - niet meer wist hoe en wat, zich verlaten voelde, hulpeloos...

Al waren er al die zaken - scheen een plotse slag van verwondering en stupefactie, scheen een doodschheid als over haar heen te komen - of alles nu uit was, of er nu niets meer was - nu er spoedig geen visites meer te maken zouden zijn, geene recepties te houden, geen diners meer te geven, nu Van Naghel geen last in de Kamer meer had, van welke hij de enervatie thuis meêbracht, nu er niet meer te rekenen zoû zijn hoe zij een duizend gulden minder in de maand zouden verteeren - nu zij eenvoudig een rustig huishouden zouden voeren moeten van wat zij en de meisjes bezaten... En het scheen of zij niet wist hoe en waarom zij meer leven zoû, nu zij de diners en de visites niet meer zoû hebben te geven en te maken... voor hare kinderen, hare meisjes vooral. Zoo kalm hadden Louise en Marianne haar gezegd, dat zij heel gauw rustig leven wilden, dat het nu Bertha plotseling toescheen: waarom heb ik eigenlijk altijd die drukte gemaakt... als de meisjes er zoo weinig om gaven... Waarom ben ik er dan oud en moê in geworden... Het was waar, Van Naghel had die ambitie gehad: zijn huis een politieken salon te zien... Het was zoo geweest, als hij wilde; nu was het uit, nu was het uit... Nu was er niets dan rustig te leven... in de kleine villa te Baarn... geen schulden te maken... de jongens te zien afstudeeren zoo spoedig mogelijk... en dan Karel en Marietje... anders... zij wist niet hoe... op te voeden... en te doen leven... dan zij hare andere kinderen gedaan had...

Zij bleef moê zitten, Bertha, glassig starende, half luisterende naar de deelnemende woorden met energiek Indiesch accent, van tante Lot, die kassian riep...

Maar plotseling scheen een grootere nervoziteit haar als op te schrikken uit hare neêrslachtigheid. Zij keek weêr om, als zoekende, iemand... om iets te zeggen. Haar blik hing even aan tante Lot, toen aan Constance... Plotseling stond zij op, met een lachje, als wilde zij iets zeggen aan Louise, daar verder op... Maar haar hand-

druk, nerveus, scheen Constance te dwingen, ook op te staan, meê te gaan met haar, ergens... ergens... Zij gingen den anderen salon door, langs de speeltafel van oom, Adolfine, Karel, Dotje... langs de andere speeltafel van Cateau, Van Saetzema, Dijkerhof, Pop, en de gesprekken, dadelijk, hokten; de kaarten, nerveus, vielen slag op slag neêr... Zij praatten over Bertha, dacht Constance, terwijl Bertha haar zacht dwong naar de kleine zijkamer: het kabinet, waar de glazen en koekjes klaar stonden, waar, als onverbiddelijk autoritair, hing het portret van papa Van Lowe; - het kamertje, waarin zij gingen, zij allen, als zij elkaâr iets vertrouwelijks zeggen wilden - als er een scène was - een oneenigheid - een geheime wisseling van opinie's en Constance, dadelijk, herinnerde zich, hoe zij hier, vijf maanden geleden, Van Naghel gesmeekt had, Bertha... hoe zij geweigerd hadden haar ‘officieel’ in hun huis te ontvangen, hoe Van der Welcke was boos, driftig geworden, toegestort was op Van Naghel... Nu, weêr, was zij met Bertha hier samen en het portret van papa zag neêr, koel, streng, op de beide zusters...

Zij zagen elkaâr zwijgend aan... Bertha, schichtig, blikte om zich rond: zij voelde, dat, in den grooten salon, aan de speeltafels, de broêrs en zusters weêr dadelijk spraken, kritizeerden... omdat zij zich met Constance... met Constànce... terugtrok... een oogenblik. En, dempende tot een nauw hoorbare fluistering hare stem, kreunde zij:

- Constance... Constance...
- Wat is er, Bertha...
- Help me... help me... wees lief.
- Wat is er dan, Bertha?
- Mijn God, niemand weet het nog... maar ik kàn het niet alleen... hier... in mijzelf houden!
- Zeg mij, wat is er en wat kan ik doen?
- Wat je doen kunt... ik weet het niet... Maar Constance... ik heb behoefte... behoefte... het je te zeggen...
- Zeg het dan.
- Niemand, niemand weet het nog... behalve Louise, behalve Marianne.

- Wat is er?

- Emilie... Emilie is...

- Wat is zij?

- Zij is weggegaan... met Henri...

- Weggegaan?

- Zij is... gevlucht misschien... met Henri... ik weet niet waarheen... Van Raven weet het niet. Niemand weet het... Adolf Van Naghel... mijn zwager, de Commissaris... heeft geinformeerd... Hij is niet te weten gekomen... Wij hebben haar afgeraden... te scheiden... Adolf ook... Toen... zeker daarom... is zij... gevlucht met Henri... Met haar broêr... Ze WIL niet meer met Eduard samen zijn... Ze is gevlucht... Constance! Waarheen? Ik weet het niet! Constance... het is een schandaal! Maar stil... zeg het niet... zeg het niemand... Mama weet het niet... Ik wil het... als het niet anders kan - als zij niet terugkomen... laten voorkomen... of zij met haar broêr... alleen... een reisje maakt... een uitstapje... Zoo zullen wij het laten voorkomen, Constance... Maar ze zal niet terugkomen, denk ik... Henri, den laatsten tijd, was opgewonden; hij heeft gevochten met Eduard, is handgemeen met hem geworden... omdat hij zijn zuster mishandelde... Je weet, hoeveel ze van elkaâr houden... Emilie en Henri... Het is bijna onnatuurlijk, broêr en zuster... Nu zijn ze gevlucht... O God, Constance... ik heb zooveel, zooveel verdriet!

Zij stortte zich nu in Constance's armen, snikte, de armen rondom haar hals...

- Constance... Constance... help me... Ik weet niet bij wie ik zal huilen... bij wie ik me uit zal storten... Adolf helpt me met de zaken... Otto ook... Louise is heel lief, maar zij en Otto vinden, dat Emilie moet scheiden... op grond, dat zij mishandeld wordt... Maar Constance... in onze kringen... mishandelt een man toch niet zijn vrouw! Dat gebeurt nooit... Dat is vreeslijk! Dat gebeurt bij het volk...! O God, Constance... ik ben zoo ongelukkig... De zaken... dat komt wel in orde... Maar er zijn schulden... Ik dacht, dat wij ordelijk leefden... maar... ik weet het niet: er zijn nu schulden... Het loopt alles zoo op... Ik hoopte zoo, dat de jongens

zouden afstudeeren. Frans zal het wel doen... maar nu Henri... die dolheid... weg te gaan met Emilie... een vlucht... niemand weet waarheen... O God, Constance... Constance... ik ben zóo ongelukkig... help me, help me...!

Zij hing als slap in de armen van Constance en de tranen vloeiden onophoudelijk langs haar bleeke gezicht: in enkele weken vervallen tot het gezicht van een oude vrouw. Zij hing als hulpeloos en ziek, als had de dood van Van Naghel, zoo plotseling, een slag na dien ongelukkigen avond - hare gasten in den salon, Emilie gevlucht boven, Van Raven wachtende beneden - haar kalm verstand van overleggende en bedenkende vrouw-van-de-wereld geschokt dermate, dat zij spreken moèst over intieme dingen, waarover zij, vroeger, nooit gesproken zoû hebben... Een instinct dreef haar in de armen van Constance, dreef haar zich te uiten bij Constance, als was die de eenige, die haar zoû kunnen begrijpen. Hare bijziende, knippende oogen, door hare tranen, zochten als angstig te begrijpen de uitdrukking op Constance's gelaat. En zij was zoo gebroken, geknakt, dat Constance zich geweld moest aandoen te bedenken, dat het Bertha was... Bertha... die zij in hare armen hield...

De rancune, die zij maanden had blijven voeden, was weg... In hare ziel, in haar hart was daar niets meer van over, als was zij gegroeid uit de laagte van die atmosfeer naar iets reiners en zuiverders van begrijpen en van gevoel. Slechts een oogenblik nog gedacht zij dien avond, toen zijzelve hier gesmeekt had aan Bertha en Van Naghel... om haar te helpen haar te rehabiliteeren in de oogen van hunne kennissen... geheel Den Haag. Lang... járen scheen dat geleden. Zij begreep zichzelve ternauwernood, dat zij toen zoo had smeeken gekund, om iets wat zoo klein was, van zoo weinig belang voor hare ziel... voor de wereld... Nu had zij het niet kunnen doen... Zij begreep niet, dat zij zoo lang rancune had kunnen voeden jegens Van Naghel, jegens Bertha - omdat zij haar niet vroegen op officieele diners: invitatie, die haar de gewenschte rehabilitatie zoû geven... Op dit oogenblik verlangde zij zelfs niet naar die rehabilitatie, gaf zij niet om ze, als iets, dat

waardeloos was geworden: een idee, dat in haar verschrompeld, verkrompen was, en wegwoei als een dor blad, een dor blad naar verre en wijde luchten... Addy? Hij zoû ze niet noodig hebben: die rehabilitatie zijner moeder in de oogen van Den Haag... Haar kind zoû zijn weg wel maken. O, hoe klein was zij geweest, te smeeken daarom; rancune te blijven voeden, maanden lang, om zoo weinig, zoo niets... zoo totaal niets... Zij voelde iets in zich gegroeid, en neêrzien op dat van vroeger... Neen, rancune had zij niet meer... Zij voelde een diep medelijden en een zusterlijke teederheid voor die arme oude vrouw, Bertha, die daar als machteloos, hulpeloos hing in hare armen, en smeekte... om wat... Zij verzamelde hare gedachten: wat kon zij doen, waarmeê Bertha helpen... De snelle gedachten verwarden zich: zij dacht aan Van der Welcke... Addy... vaagweg: wat konden zij, hoe kònden zij dan Bertha helpen... Emilie en Henri komen op het spoor... En eindelijk wist zij niets anders te zeggen, dan:

- Ja Bertha... het beste zal zijn... het te doen voorkomen... alsof Emilie een uitstapje doet met haar broêr... Wij zullen, komt het te pas, ons ook zoo uitlaten... Wat wil Van Raven doen?

- Hij wil niet scheiden... Het is ook verschrikkelijk... Ach, Constance, ze zijn nog geen tien maanden getrouwd!

Een matheid plotseling kwam over haar, als een afsterving van de wereldsche belangetjes, die tot nog toe de hare altijd waren geweest.

- Maar, murmelde zij; als hij haar slaat... is het misschien beter... dat zij scheiden... Ik weet niet... Wij gaan naar Baarn toe... er is daar een kleine villa... Liefst zoû ik die dadelijk willen huren... er heengaan... met Louise en Marianne... Karel... geeft mij wel last... hij gedraagt zich niet goed, hij gedraagt zich niet goed... En hij is nog zoo jong... Misschien komt hij in huis bij Adolf, zijn voogd, die heel streng voor hem zal zijn... IK weet het niet meer, ik kan niets meer... Ik deed alles met Van Naghel, samen met hem... Hij was heusch lief, hij was goed... Wij leefden met elkaâr, om de kinderen... Hij was moê... van minister te zijn... maar hij deed het nog... om de kinderen...

Hare naïveteit - dat Van Naghel minister was om de kinderen, en niet om zijn land - ze trof Constance als voor de eerste maal; zij glimlachte bijna, hield Bertha tegen zich aan...

- Hij kon zich ook niet terugtrekken... hij wilde dat ook niet, ging Bertha voort, zwakjes. Nu weet ik het niet meer... wat te doen... Ik voel mij zoo alleen... en toch vroeger... was ik een flinke vrouw... niet waar, Constance... Nu voel ik mij... niet flink meer... Misschien is dat leven te druk geweest... En waarvoor... Constance... waarvoor is het geweest... Mijn kinderen, onze kinderen... voor wie wij leefden... ze zijn geen van allen gelukkig... Ik ben moê... en oud geworden voor niets... Ik woû, dat we al in Baarn woonden... Stil leven, daar, met de twee meisjes... Louise is lief, Marianne ook... Ze willen niet meer uitgaan... Gelukkig... gelukkig zijn ze niet... Ach... ach... mijn arme kinderen... Zeg het nooit aan mama, Constance... Mama weet het niet... lieve mama... Wat hoeft zij het te weten, de oude vrouw... Laat haar maar... in het idee... dat alles... nog goed gaat... al is Van Naghel er niet meer...

En zij snikte, bij de gedachte, dat zij alleen was... Toen, plotseling, richtte zij zich een weinig op, trok Constance op een stoel, zette zich naast haar en vroeg, de pijnlijke blik door de tranen starende in Constance's oogen:

- Constance... zeg mij... Marianne...
- Wat is er, Bertha...
- Hoû je... van Marianne?
- Ja, Bertha, heel veel...
- ...Nog altijd...??
- Ja... nog altijd...
- Constance...
- Wat is er, Bertha...
- Het is goed... dat we naar Baarn gaan... Zeg mij... Constance... Van der Welcke...
- Wat?
- Hoe is hij?
- Hoe meen je, Bertha? vroeg Constance zacht.

- Is... is het... zijn schuld... Is hij een gentleman?

Kalm verdedigde Constance haar man, maar even verwonderd, dat Bertha zoo rond-uit sprak, DAAROVER... als wisten zij beiden alles...

- Ja, Bertha... ik geloof niet, dat Henri... dat het Henri's schuld is... Ik geloof ook niet... dat het de schuld van Marianne is... Bertha... ik geloof niet, dat zij er iets aan kunnen doen... Zij voelen sympathie voor elkaâr... heel veel...

Eene verteedering, als een glans, als een glanzend medelijden, kwam over hare ziel heen...

- Constance... zij moeten zich niet laten gaan... Zij moeten daar tegen strijden...
- Wie weet, Bertha, wat zij doen... Wie weet, wat er in hen omgaat...
- Neen... zij strijden niet.
- Wie weet.
- Neen, neen... Constance, het is GOED, dat we naar Baarn gaan...

In den salon hoorden zij stemmen, luid en Indiesch... De Ruyvenaers gingen weg...

- Dag Bertha, zei tante Lot, kijkende langs de deur. Wij gaan, Bertha.

Constance, Bertha kwamen weêr binnen. Bertha vergat hare oogen te wisschen, omhelsde tante Lot...

Adolfine, Cateau naderden Bertha.

- Bèrtha... kreunde Cateau, en zij kreunde dezen keer beslist. We wilden je... EVEN... spréken. Emiliètje moet NIET... schèiden.

- Ja, zeide Adolfine. Als ze scheidt, wordt de familie onmogelijk. Het is een schandaal... als ze scheiden.

- Jà... kreunde Cateau, hoog op. Het zoû wèl een schandaàl... ZIJN, Bertha. Vindt jij dat OOK... niet, Constance?

- Op het oogenblik... is er nog geen sprake van, zei Constance. Emilie is met Henri voor een tijdje op reis gegaan... en die verandering zal haar zeker goed doen... en tot kalmte brengen.

- Zoó... is ze op REIS?

- Waarheen? vroeg Adolfine nieuwsgierig.

- Ze zouden naar Parijs gaan, zei Constance, beslist.

- Zoó?... Is Emiliètje... naar PARIJS??

- Ja... met haar broêr, herhaalde Constance.

Een oogenblik later vond zij gelegenheid stil tot Bertha te zeggen:

- Het is beter zoo, Bertha... Het te zeggen... of het heel natuurlijk is... Als je het niet zegt... en zij komen er achter...

- Dank je... Constance... dank je...

- O Bertha... ik woû, dat ik iets voor je kon doen!

- Je hebt me al geholpen... dank je... Ik... ik kan niets meer zeggen...

Zij hing in haar stoel, glassig starende... Constance volgde haar blik. Zij zag, dat, heel laat, Van der Welcke gekomen was... In de serre - de kaarten hadden de jongens na hun spel opgeruimd, als zij altijd doen moesten voor grootmama - zat hij, een beetje in de schaduw, maar toch zichtbaar... Hij boog zich voorover, naar Marianne, die naast hem zat: fijntjes, witjes de vlak van haar gezicht: een tenger zwart figuurtje schaduwende in de somberheid van de serre - het gas er al uitgedraaid. Zij scheen zachtjes te weenen, frommelde haar zakdoek... Hij scheen iets te zeggen, angstig teeder, terwijl hij verder overboog tot haar... Plotseling nam hij haar hand, drukte die in een impulsie... Schrikkende, zag Marianne op... Haar blik ontmoette... in het verschiet der kamers... aan het andere einde... den blik van tante Constance, den glassigen staarblik van haar moeder... Zij trok hare hand terug... en een gloed bloosde over haar bleekte...

Grootmama stond in het midden van den salon, een beetje treurig om wat er van rouw nu somber was in hare kamers... De kinderen namen afscheid.

IV

Al meer en meer begon Constance van hare eenzaamheid te houden.

Haar dagelijksche leven was heel rustig: zij kon wel tellen de menschen met wie zij omgang had. In huis haar man en haar zoon: iets zachters stemde haar voor Van der Welcke, iets moederlijks bijna, dat haar weêrhield uit te varen, ook al welde het even bij haar op. Addy was als altijd, misschien een beetje ernstiger nog: iets, dat haar verontrustte... Dan was er Brauws: die kwam geregeld. Hij at geregeld bij hen, een vasten dag in de week, geheel huiselijk en hij was verder een vriend geworden, zoowel voor Van der Welcke als voor Constance, als zelfs voor Addy. Dan waren er mama, Gerrit en zijn troepje; Paul zoo nu en dan. Dan was er Van Vreeswijck en er was Marianne, en de laatste dagen zocht zij meer Bertha op. Maar verder stierf zij als af van al de anderen, zelfs van goedige tante Lot... Alleen met wat heel sympathiek was aan haar, hield zij samenleven...

Maar al had zij dus die enkelen, zij had dikwijls geheel eenzame namiddagen... Maar ze waren haar niet zwaar, zij tuurde naar den regen, naar de wolkgevaarten... En zij droomde... langs het pad van licht... Zij glimlachte haar droom toe... Ook al vreesde zij in zich zeer voor de belachelijkheid, voor zichzelve, zij kon het niet nalaten: een jeugd glansde zacht in haar op, eene teederheid als van meisjesziel, die uitdroomde naar de toekomst... Kwam zij dan tot zichzelve, dan glimlachte zij er om, en poogde al hare verstandelijkheid van rijpere vrouw te verzamelen en zij dacht:

- Kom, ik moest zoo niet zitten... Kom, ik moest zoo niet doen... en niet denken... aan niets... aan wat!... Zeker... HIJ is mij... heel sympathiek... maar waarom kan dat niet zijn... zonderdat ik... zoo vreemd denk... zoo droom... zoo mij vage dingen verbeeld - zoo mij... illuzies bijna maak... als was ik achttien, twintig jaar... O, dat zijn de geheime dingen van onszelve... de heel, heel geheime dingen... die we nooit aan iemand zeggen... Ik had ze nooit zoo vermoed in mij... en dat ze zoo kunnen zijn een wellust... Een

mystieke wellust... mij jong te laten worden... in die droomen... me jong te droomen in die illuzies, die, maar éven weemoed, maar eigenlijk heel glanzend uitgaan... naar die regenluchten... Als ik vroeger nooit zoo gedacht heb en gedroomd... wat denk en droom ik dan nu zoo... Kom, ik moest zoo niet zitten... en zoo niet denken... Zachte verhalen maak ik mij... en ik zie... ons beiden... terug... jaren hèr... beiden... heel jong... kinderen... Hij speelde... ik speelde... bijna het zelfde spel: hij een jongen... ik een meisje... Het was alsof hij mij zocht... Het was mij, of ik in mijn kindersprookjes... iets vermoedde van hem... ver... ver weg... Of er iets was van mij... dat naar hem wilde... iets van hem... dat wilde naar mij... Stil... nu geef ik me toe weêr... aan die heel geheime dingen... die tegenwoordig... zijn in mijn ziel... als vreemde stroomen... opwellingen... vaag... zooals ik wel dacht, dat jonge meisjes ze droomen konden... Maar toch niet ik...? Een vrouw... van mijn jaren... een vrouw... met mijn verleden... een moeder van een grooten zoon... Ik WIL nu niet meer, ik wil niet... Het is ziekelijk zoo te zijn... En toch... en toch... als het waait... als het regent... is het... blijft het... het zachte geheim, dat mij de tranen in de oogen brengt... Als ik hem dan liefheb... heel stil... diep in mijzelve... waarom mag ik dan zoo niet droomen... De belachelijkheid? Voor mijzelve alleen... niemand, niemand weet het... Ik berg een ander in mij: een jongere vrouw... een zuster... een jonge zusterziel... een meisjesziel bijna... De belachelijkheid is het... ik weet het... maar soms... soms is het mij zoo sterk... en heb ik hem... zoo lief... en voel ik... dat ik als een meisje... HÈM liefheb... voor het allereerst... hèm... hem... O, Henri... ik zie het nu: hij was jong... het was eerst komedie... toen was het... passie heel vlug... een opwelling... iets als vuur... om hem te omhelzen... Dat... dat is alles dood... Passie... dat is dood... Het is een droom... droom als van een jong meisje... Het is het begin... Het IS belachelijk... en voor mijzelve... o, schaam ik mij dikwijls... Maar ik KAN er niets tegen... het omvangt me... zooals zon in het voorjaar... geuren van meidoorn en wilde kers... in de Boschjes... je omvangen kunnen met een bezwijmeling. Ik KAN er niets tegen...

ik kan er niets tegen... Mijn oogen gaan naar die wolken toe, mijn ziel gaat naar die wolken toe, mijn droomen gaan er heen... en ik heb hem lief, ik heb hem lief... Ik schaam mij... soms durf ik niet zien in de oogen van mijn zoon... Ik heb hem lief, ik heb lief... en ik schaam mij: soms durf ik niet gaan over straat... alsof de menschen het zien zullen... aan iets... dat uit mij straalt... Maar ik weet het... o God... o God, neen, het straalt niet uit, omdat ik een oude vrouw ben... Het straalt... uit Marianne: arm kind... Uit mij niet... O God, o God, dank... Ik zoû willen strijden er tegen... Maar het is sterker dan ikzelve... en als ik aan hem denk... is het of ik verloom in mijn stoel... Als hij binnenkomt... beef ik, machteloos tot een beweging... Of ik mij schaam... of ik redeneer met mijzelf... of ik strijd... het is zoo... het is een waarheid... alsof ik nog nooit een waarheid gevoeld heb... Het is een droom en het is een waarheid...

Zij wilde dikwijls niet, maar de droom was altijd sterker, haar omvangende als met eéne weelde van voorjaarsaromen, waarin zij zwak werd. Het gaf een vreemde teederheid aan haar, aan haar frissche, ronde gezicht van rijpere vrouw, met het vreemde haar, dat kroesde staalkleurig, en dat niet grijs werd... Kwam hij, dan ontwaakte zij uit dien droom, maar voelde zich zalig loom, zwak... Ik ben niet een jong meisje, dacht zij... nu zij zich hoorde spreken - maar het vaste-idee, dat zij oud was, een oude vrouw, ging iets verder af van haar staan... Maar vond zij zich in haar droom, na haar droom, nu niet zoo oud meer, dom vond zij zich... O, wat was zij dom, en wat had zij, in de versnippering harer dagen, de verspilling harer ledige jaren nooit iets van kennis voor zich opgedaan... Als zij met Brauws sprak - en hij kwam geregeld: in de intieme schemeringen praatten zij dikwijls, veel - dacht zij: wat ben ik dom... Zij moest zich inspannen hem te volgen... soms in het eenvoudigste wat hij zeide... Zij moest zich en hem wel bekennen, dat zij nooit veel geleerd had... Maar hij zeide, dat dat goed was, dat zij haar geest zoo frisch had gehouden... Zij schudde het hoofd van neen: zij bekende hem, ze was zoo dom... Hij sprak haar tegen, maar oprecht bekende zij hem:

het vermoeide haar soms hem te volgen... En zij was zoo eerlijk met hem, dat het haarzelve verbaasde... Werd hun gesprek soms te weemoedig intiem, liever zweeg ze, dan dat zij loog, of zelfs maar hare woorden schikte tot een uitvlucht... Dom, dom was ze... En het benauwde haar zoo, dat zij eens, op een middag - Van der Welcke was uit, Addy naar school - ging in de kamer van haar zoon, opende zijn boekenkast... Er waren daar behalve eenige schoolboeken, de leesboeken van een jongen, en zij lachte om zichzelve; met dat lachje van scepticisme, van welwillenden spot met zichzelve... Maar zij vond een paar boeken over Wereldgeschiedenis - een cadeau van Van der Welcke aan Addy, die veel van geschiedenis hield - en zij opende die deelen, staande... Zij bladerde... Zij was als bang, dat iemand zoû binnenkomen: de meid, misschien, bij toeval... Zij zette zich in den gemakkelijken stoel, den eenige, doortrokken van de cigarette-rook van Van der Welcke, als hij cigarette na cigarette rookte, stilletjes, terwijl Addy werkte - en zij bladerde, zij las... Altijd was er in haar... dat zich even belachelijk vinden... Zij vond zich als een schoolmeisje... dat droomde... en haar lessen leerde... Zij bleef lezen - in eens geïnteresseerd, en toen Truitje haar zocht, door het huis, en zij de meid aan de andere meid hoorde vragen:

- Waar is mevrouw toch?

bloosde zij hevig, schoof snel het boek in de kast en ging de kamer uit. Zij had gaarne het boek meêgenomen, maar dorst niet; zich echter geweld aandoende dien middag aan tafel, vroeg zij:

- Addy... meneer Brauws, verleden, zei iets over de Fransche Revolutie... en ik voelde me zoo dom, dat ik er eigenlijk niets van wist... Heb jij daar ook boeken over?

Ja, hij had die en die... hij was zelfs altijd aangetrokken door dien tijd, verzamelde er al zoo goed hij kon van zijn beetje zakgeld lectuur over... Hij zoû haar na den eten die boeken brengen... En het werd als een ijver in haar om te lezen, te leeren... Zij deed het bijna haastig, koortsachtig, zonder methode, als was zij in een nerveuzen angst om in te halen wat zij verwaarloosd had aan haar eigen opvoeding... En tevens was er een angst in haar, dat andere

menschen - zelfs Van der Welcke, zelfs Addy - die koorts zouden bespeuren, en met een bestudeerde listigheid was het, dat zij het eene boek na het andere verslond, driftig bladerende, dan weêr aandachtiger - maar nooit de boeken liet slingeren, ze terugbracht in Addy's kast, ze terug gaf aan Brauws en Paul, van wie zij er leende; ze opborg, haar eigene, die zij kocht - zoodat haar kamer schijnbaar de zelfde bleef, zonder den slordigen omhaal van alle die boeken. Haar lektuur was vreemd door elkaâr geward: een deel van Quacks Socialisten, haar geleend door Brauws - een roman van Zola: l'Oeuvre -; een brochure van Bakounine en een nummer van De Gids; een tusschen Van der Welcke's boeken verdwaalde Imitation - Gonse over Japansche kunst; de romans en brochures van Tolstoï. Maar het was een vreemde frissche macht des onderscheids, die haar in de verwarring van al die lektuur al dadelijk leerde kiezen: haar dìt deed verwerpen, haar dàt tot zich deed nemen: de analyze van een zielstoestand, een moderne beschouwing onzer sociale maatschappij; de esthetische dweping met een Japansche vaas... Zij leerde er vlug, er frisch in zien en tot zich nemen, dat wat haarzelve als ontwikkelen kon, en uit vele van die boeken weêrlichtedenop schel, zoo geheel nieuwe revelatie's van nooit nog ingeziene waarheden, dat zij dikwijls, moê, verblind, verbaasd zich afvroeg: is er dan zooveel... wordt er dan zooveel gedacht... zooveel gedroomd... zooveel verlangd, gedweept misschien... Maar zien dan zoó vele menschen, die schrijven deze boeken - zoo ver, zoo wijd om zich heen... Is er dan dat alles... en is het alles te omvatten... voor mij... voor mijn verstand... En als zij nu nadacht, was het of overal voor hare starende oogen floersen optrokken, en of zij, die vroeger nooit anders dan omgestaard had in familie- en kennissenkringen, plotseling zag door de verre wolken heen, IN die steden, IN die menschheden, in de toekomst, in het verleden, in dat wat er van het heden dicht dwarrelde rondom haar eigen bestaan... Zij maakte verbazing na verbazing door: iets schemerde in haar op, dat die Fransche Revolutie, al was de arme Marie-Antoinette onthoofd, goed was geweest... Zola, in een ontzetting

bijna over zichzelve, vond zij zoo prachtig, dat zij het niet zeggen dorst... en de edele droomen der dwepers voor de menschheid, ook al vervloekten zij macht van staat en van geld - dat wat zij, onbewust, altijd gedacht had als onontbeerlijk voor beschaafde maatschappij -: ze deden haar huiveren eerst van angst, toen van medelijden, toen van ontzetting, van wanhoop, van verheerlijking... Zij sprak zich niet uit: alleen in hare gesprekken met Brauws voelde zij, dat zij hem, langzamerhand, beter volgde, een zuiverder antwoord gaf... Er was in dat alles - in geheel die nieuwe zelfopvoeding, die zij zich gaf - geheel de haastigheid en de oppervlakkigheid van een nerveuze, koortsige vrouw, die bang is, dat zij te laat zich wijdt aan dat wat levensonmisbaar is, maar er was ook in een frischheid, een naïveteit, een onbedorvenheid, als was zij waarlijk jong: als was zij een jonge vrouw, die, na gedroomd als jong meisje te hebben, iets grijpen wil, voor zichzelve, van het schitterende, kleurschietende, straalbrekende leven rondom zich heen... die grijpt, met een lach en open handen, in de kleuren en in de stralen - en die, al grijpt zij wild, toch opleeft, in hare illuzie... Zij leefde op... De wind, die daarbuiten woei, scheen te waaien door hare ziel; de regen, die ruischte, scheen louter te wasschen haar vergezicht; de aanhoudende stormvlagen rukten overal voor haar blik benauwingen weg, als gordijnen, die openflapperden... Hare oogen tintelden, en toen de winter had uitgewaaid, had uitgeregend, toen plotseling, zonder overgang, iets van voorjaar - zuiverheid van kristalblauw, wemeling van eerste groen - zich daar lenteweefde over en door de Boschjes - was het haar of zij naar beweging snakte... Zij wist den enkelen middag, dien Addy vrij had, hem aan Van der Welcke te ontnemen en hem te verleiden tot een groote wandeling, naar buiten, over de duinen, naar ver... naar ver... Addy, met zijn verbaasden, helderen oogenlach, vond het aardig in haar en liep met haar - hoewel hij al geen wandelaar was, liever fietste, dronken naar snelheid... Maar zijn jong mannelijke jongensziel lachte er zacht om, vond mama bekoorlijk: verjeugdigd, een jonge vrouw - in eens - in haar korte rok, glad manteltje, de matelot op het kroesi-

ge haar, de wangen fleurig, de leest rank, haar voet vlug, haar stem helder, haar lach schaterend soms in eens uit... Hij dacht aan papa, en dat zij nu werd even jong: en zichzelven voelde hij oud daarbij... Hij zag niets van wat in zijn moeder omging, als niemand het zag, want zij behield het voor zich, was voor de anderen niet anders, sprak voor de anderen niet anders: nauwlijks misschien met een klaarder lach... Wat zij las, wat zij leerde, wat zij voelde, wat zij dacht - het was voor de anderen niet merkbaar... Het straalde niet bij haar uit en alleen even ging haar voet vlugger, was haar woord spontaner... Maar àl wat in haar opbloesemde, opleefde, oplaaide, hield zij in zich, in het wijde geheim van hare wijde maar eigen vergezichten... Voor haar man was zij zachter - voor haar zoon was zij jonger... Alleen nu, op die wandelingen, was Addy misschien de eenige in haar leven, die merkte, dat als toevallig mama uitsprak den naam van meneer Brauws - er een ongewone klank klonk in haar verhelderde, verjeugdigde stem... Het was niet aan zijn leeftijd te analyzeeren zoo subtiele opmerking; alleen - onberedeneerd, en niet analyzeerend - instinctmatig - dacht deze jongen van veertien jaar aan zijn vader, dien hij aanbad, vreemd, als een broêr, als een vriend - een jongeren broêr, een jongeren vriend - en voelde voor hèm een ijverzucht op dien man, die, als papa nooit, met mama uren sprak, drie-, viermaal in de week - zoovele malen, dat zij verjeugdigde, - dat zij las, om niet meer dom te zijn - dat zij behoefte had vèr te wandelen... Maar het kind besloot in zichzelven die jalouzie, en wilde ze aan niemand doen merken... Misschien èven was hij wat koeler tegen dien man, den vriend des huizes, die van hèm - Addy - toch zoo veel hield, in een hartstocht bijna: dat wist hij... De ijverzucht was heel sterk in hem, op dien huisvriend, voòr zijn vader - en hij voelde het kind zich zijner beide ouders: hij voelde vol in zich hun beider erfenis van jalouzie... Het beeld van zijn vader, telkens, kwam voor hem, kwam tusschen de beelden van dien vriend en zijn moeder... Maar blijken liet hij haar niets...

Zij leefde op, in die wandelingen. Was Addy nu naar school, dan wandelde zij alleen, niet bang meer voor de buiten-eenzaam-

heid; zij, die de kamer-eenzaamheid had liefgekregen en had liefgekregen de nog intiemere eenzaamheid in hare ziel. Het was of zij na gedroomd te hebben en na zich te hebben opgevoed - vlug, nerveus, oppervlakkig en frisch naïf - in wat groote menschen hadden gedacht en geschreven - zich voelde herademen in de natuur. Niet meer uit haar fauteuil, door de ramen, langs ronding van overgordijnen, zag zij de groote wolken, maar zij zag ze nu buiten en boven zich, blauw, wit, immens, zondoorstraald in de koepelingen der alruime voorjaarshemelen, die vol van vogels zongen - zij, staande op het duin, met den wind om haar hoofd, hare haren, en fladderende door haar rokken... Ik heb hem lief, ik heb hem lief, zong het zacht in haar, maar verstaanbaar toch, terwijl de sterke passie van den wind haar als op scheen te nemen en voort te zwieren... Maar in de beweging van haar handen was iets, als hield zij tegen den wind, - met een glimlach en een scepticisme, en met een zelf-welwillenden spot... De wind woei voort als brommende, en zij liep door, zag de zee... Het was of zij de zee voor het eerst zag... Het was of in den sterken wind, onder de blauwig witte wolken, de zee voor het eerst toe naar haar stroomde van het etherische wereldbegin der kim af, en of de zee liep naar haar toe, brieschende, bruischende, als een triomf met duizende, witschuimende paarden. En de lucht en de zee waren als eén triomf van de almachtige, sterke natuur. Een naamlooze, maar overweldigende triomf scheen als uit die wolken teugels te houden in duizende vuisten, teugels van de duizende, witschuimende paarden en als een razernij van jeugd kwam geheel die natuurtriomf naar haar toe... Het was of àl van haar vroeger leven - àlle herinnering - wegstoof om haar heen als zand, als stof, als niets... Het verstoof, en de golven zwierden, de zee verhief zich als een juichende dreiging, als om haar meê te voeren in den razenden vaart van haar triomfeerende schuimrossen, over alles van het kleine leven heen, over alles heen - als zij niet achtte...

Het was alles groot, wijd, ver, als een wereld... Was zij thuis, dan was zij doodmoê, ontnuchterd door den tram en het laatste

loopen, langs onverschillige, duisterende menschen... Verpletterd sliep zij in, ontwaakte kort voor het eten, verwelkomde Addy in een droom... Tot zij wel eens las in den blik van haar zoon, zich geweld aandeed, zich verfrischte het gezicht in veel water, poogde te zijn, te schijnen, die zij altijd geweest was... En dan, in den spiegel, zag zij zich ook zoo, schijnbaar, de zelfde vrouw, nauwlijks iets levendiger van oog, van gang, van beweging... Maar IN haar was alles veranderd.

Thuis, soms, rees het verleden toch voor haar op, maar anders, geheel anders... Zij trok zich als van hare verleden persoonlijkheid terug en het was of zij, vèr van die vrouw, die zij vroeger geweest was, nu eerst haar verleden beoordeelen kon van een ander standpunt dan het hare... Zij zag plotseling wat haar vader geleden moest hebben, mama, de broêrs zelfs, de zusters... Zij zag-in de opoffering dier oude, vrome menschen, Henri's ouders, voor het eerst... Zij dacht met een ontzetting aan wat zij had aangedaan haar eersten man, De Staffelaer... Zij dacht aan hen allen met een ontzetting over zich, met een medegevoel voor hen... En voor haar man, en dat waarover hij altijd gemopperd had - zijn gebroken carrière - dat wat ZIJN rancune, zijn stokpaardje ook was: verontschuldiging voor zijn inertie - voor Van der Welcke en zelfs voor die rancune, voelde zij medegevoel. Wat was hij jong geweest, toen zij hem leerde kennen, toen zij hunne komedie hadden gespeeld, hunne komedie, die hooge levensernst was geworden. En gekluisterd had zij hem dadelijk aan zich, in een stijgende disharmonie! Dan zag zij hem thuis als met een dieperen blik aan, met een medelijden bijna, als zij een oogenblik in zijn oogen zag, zijn jongblauwe jongensoogen - die Addy van hem had, maar die bij den vader jonger, kinderlijker keken dan bij den zoon... Welde, uit de niet weg te redeneeren disharmonie - als uit een sombere bron, heel diep in haar - het soms bij den klank van zijn stem op, om hem driftig tegen te spreken - zij hield zich in, overmeesterde zich met het nieuwe medegevoel en medelijden, antwoordde zacht, schertste bijna, liet hem hebben het laatste woord. En nu zijzelve zoo lief had en zich zoo herleven voelde,

had zij, ook al voelde zij zich jong worden, een moederlijk medegevoel voor zijn liefde, een vreemde teederheid voor henbeiden: Henri en Marianne. Zij dacht niet aan het gevaar voor hen; zij had nog alleen, in hare nieuwe wereld van gevoel, medegevoel voor gevoel... Hij was haar man, maar de ijverzucht op Henri als op haar echtgenoot, voelde zij niet... En voor Marianne voelde zij ook dat vreemde medelijden als voor een jongere zuster-in-liefde...

Nauwlijks in haar was er een zweem van gedachte aan wat de wereld, de menschen, de kleine menschen - zij, die daar draaiden in het kringetje, met hunne vooroordeeltjes en eigendunkelijkheidjes, met hunne religietjes en filozofietjes, voor immoreels zouden gevonden hebben in zoo vreemde beschouwingen van een getrouwde vrouw omtrent zichzelve - een vriend - haar man - en het nichtje, dat die man klaarblijkelijk liefhad... Zij was een kleine mensch als zij allen; zij was een kleine ziel - als zij allen - maar hare ziel, de hare, groeide, groeide op, groeide uit: een luchtigheid als van vleugels scheen haar te kunnen voeren nu naar de grootere wolkluchten daarginds... naar de verre steden... waarover de bliksems uitsloegen der nieuwe revelaties en waarheden...

In haar was alles veranderd...

V

Max Brauws was zoowel een man van gedachte, als een man van den daad en bij geregelde tusschenpoozen scheen telkens ieder van deze twee menschelijkheden in hem zich recht willen laten wedervaren. Na zijn universiteitstijd had hij jaren omgezworven in Europa, vreemd zoekende een doel voor zijn leven. Diep in zich, trots al zijn bewegelijkheid, bleef hij een droomer altijd, zooals hij geweest was als kind, als jongen. Het scheen of dàt wat hij gezocht had in zijn droomen van jongensspelen langs de dennenheuvelen en over de heiden hem vaag - nooit gezien, nooit

gevonden - bleef wenken als met de wazigheid van een sluier, daarginds, aan de ijle horizonnen van zijn leven, en, liep hij er heen, zoo verschoten de kimmen geleidelijk weg, verder en verder, en de sluier was als een wolkje, wegnevelend in het niets... Hij had jaren omgezworven, in zich als gedrukt door een stapel van kennis, van weten àl wat de menschen hadden gedacht, hadden gedicht, hadden geloofd, hadden gedroomd, hadden gedweept, hadden gekund... Een bijna mechanisch zeker geheugen had in hem die stapels geschikt in zuivere orde en als hem niet altijd vooral had beheerscht de onrust van zijn droom, en de smachting om te vinden, ware hij geworden een stille man van wetenschap, wonende buiten, met om zich heen een groote boekerij... want zoo dikwijls, moê bewogen, zag hij voor zich een ideaal van rust... Maar de onrust en de smachting hadden hem altijd vooruit gestuwd, de wereld door, en zij hadden beiden hem laten zoeken, zoowel voor zich als voor allen, want zoo hij voor allen gevonden had, hadde hij ook gevonden voor zich. Zij hadden hem, de onrust, de smachting, voortgestuwd naar de groote centra der metropolen, naar de zwarte somberheid der Engelsche en Duitsche fabrieksteden, naar de moujiek-ellende in Rusland, naar de uitgehongerde bevolkingen van Sicilië - in een navrant verlangen te weten, te hebben gezien, doorzien, ondervonden alle ellende der wereld. En de metropolen waren om hem heen opgerezen als reusachtige Babels van koortsigen hoogmoed - opeenstapelingen van egoïsme's -; de walm der fabrieksteden had langs zijn levenshorizon gesmeerd de roetzwarte wolken, waardoor hij niet heen zag, en die de dagen eeuwig hielden bezoedeld; de Russische sneeuwlandschappen hadden zich uitgebreid als eeuwige, niet te doorwaden steppen - steppen en steppen - van geheel kleurlooze wanhoop; in Italië was hem een nijpend contrast geweest de heerlijkheid van het land - glorie van natuur, weemoed van kunst, - met de smart van het gepletterde volk, dat als in een waas van goud, tegen een kim van superbe ruïnes en teêrheid van ether, langs rijen van paleizen vol edelen schat, uitschreeuwde zijn hongerkreet, uitzwaaide zijn dreigende vuist - of de oude grond

geen olijf - geen enkele - meer voortbracht, na de overdadigheden van het verleden, uitgeput door de haringen der ontelbare antieke glorie's...

Zijn geest, geschoold in de kennis der boeken, zag ook het leven zelve in, leerde het kennen, doorgrondde het met een oogopslag. Hij zag de wereld, hij zag hare slechtheid, haar egoïsme; haar ontzaglijk, afgoddelijk groot gehuichel, vooral. Als een grijns van glurende tronie's met valschelijke lief-glimlachspelingen, die de loerblikken der duivelsoogen weêrspraken, zag hij de machten der wereld boven de wereld zelve: reusachtige nachtmerrie van onverwrikbaar onheil, de gierige, begeerige krampvingers als graaiens-gereed verborgen in den plooi van het eerbiedwekkend purper, - gereed om als gierklauw uit te slaan. En hij zag, vizioen ontzettend, de wereld, als eeuwig lang al, lillende liggen onder die eeuwige dreiging... Zoo zag hij het overal... Dan wilde hij zich, als titanisch, bevrijden uit de sfinxemacht van zijn eeuwig blank blikkende, nooit sprekende of radende onmacht - en zijne beweging was als van een, die verpletterd ligt onder graniet: het graniet van die almachtige onmachtsfinx, die met haar eeuwige onbewegelijkheid alleen dit scheen te beduiden: ik ben onveranderlijk, eeuwig - tegen mij stormt eeuwig stuk alles - tegen mij verwaaien tot nevel je droomen - ik bèn alleen, maar ik ben het onveranderlijke: de menschelijke onmacht... de onmacht voor jezelven... Lig stil aan mijn voeten... beweeg niet meer...: ik... ik alleen ben...

Zoo zag hij voor zich, in zijn hopeloosheden... Maar de wanhoop joeg hem als verder, op een zwerftocht naar andere landen, metropolen, steden zwart van walm: de walm, waardoor niets straalde, geen enkele glans van hoop... En het was jaren lang het zelfde: dwalen - zoeken - en niet vinden -: alleen zien - kennen - weten. Maar hoe meer hij zag - kende - wist - hoe smartelijker het hem was, dat hij niet vond het allereerste woord dier raadseloplossing - hoe smartelijker het hem werd, dat alleen de sfinx bleef, de steenen onmacht onwrikbaar - en blank scheen te blikken haar allereenigste openbaring: ik alleen ben... de On-

macht... maar ik ben onwrikbaar: ik ben almachtig...

Toen had hij in zich gevoeld de behoefte nog meer te doen, te zijn werkelijk een doende mensch, een gewone werker - als zij allen daar overal, de ellendigen. En hij was gegaan, naar Amerika, om niet meer te denken, te lezen, te peinzen, te droomen, te zien of te weten - maar om te doen, dat wat zij allen deden, de ellendigen. En het was geweest, als hij het Constance had kunnen verhalen, eindelijk, na zoo vele aarzelingen: alles wat van herediteit in hem was, had hem weêrhouden te worden een broeder... Maar nauwlijks terug in Europa voelde hij zich omwaaien door de edele enthouziasme's en de Vrede had voor hem uitgelicht. Hij sprak, en zijn woord was zoo bezield, dat zij allen kwamen om hem te hooren. Hij had nu gesproken in Holland: hij ging naar Duitschland, en sprak er. Hij schreef er zijn boek: De Vrede. Nog deèd hij, bewoog zich, tot niet alleen peinzens- en denkensvermoeidheid, maar ook de afbeuling van het telkens reizen, hierheen, daarheen, het telkens optreden in overvolle zalen, het spreken met klankklare stem voor duizenden, hem neêrsloeg... Een oogenblik meende hij, dat hij iets deed, - meer zelfs en beter dan wat in Amerika zijn handenarbeid was geweest. Een oogenblik meende hij zoo niet alles gevonden te hebben, toch iets: een atoom van absoluut goed - en die atoom te deelen der wereld meê... Maar de matte ontmoedigingen ook sloegen hem na de lichamelijke afbeulingen neêr en lieten hem denken: de menschen juichen... maar er verandert niets... Alles blijft... als het is... of ik niet hadde gesproken... Zijn ongeduld eischte de dadelijke verwezenlijkingen te zien en het Ideaal aan de kim te doen opstralen... En dan hoopte hij zelfs niet meer aan de toekomsten, aan de klaardere eeuwen, die daagden... Dan was eén spotlach, eén woord van sarcasme in een verslag over zijn lezingen voldoende hem te breken voor weken... Dan verborg hij zich als een schande - of liet zich weldadig omzomeren door den woudenweemoed van Duitsch gebergte of ging, verder, hooger, de Alpen in - overmoedige tochten, hij alleen met een gids - als zoû hij langs pure wereld der gladde gletschers vinden dat... wat hij tevergeefs zocht in oude en nieuwe

wereld, in de wereld van allen en van zichzelven.

Toen bleef hij weken hangen in een klein eenzaam dorp in Zwitserland, hoog tusschen de eeuwige sneeuwen, als wilde hij zich louteren van al het stof zijner menschelijkheid. Alleen door te ademen de ijle klaarte dier luchten, vooral in de nachten, als in de hoogere hemelen de sterren meer schenen nabij, uittinkelende hare levende stralen - scheen het of de zuivere koude hem reinigde tot in zijn merg, tot in zijn ziel. Bijna rustig staarde hij terug op zijn leven, van man, die gedacht en gedaan had: denken en doen, die twee dingen, die een man alleén doen kan, als hij leven wil, voor anderen en zich... Zoû er van zijne gedachte, van zijn daad iets blijven drijven in die lagere atmosferen der lijdende wereld, dan, - was hij zeker, - zoû dit zoo weinig zijn, atoomklein, dat hijzelve het niet bespeurde: als een stofje, zwevend door de onmetelijkheid van de toekomst... Misschien zoû dàn het stofje een korrel blijken te zijn, en, greintje, meêbouwen aan de vastheid van het Ideaal... Maar al ware dit zoo, zoo klein, zoo weinig scheen hem toe zijne gedachte, zijn daad en de mogelijke nawerking van beiden, dat het hem vulde met nederigheid. En in die nederigheid, de trots en hoogmoed, dat hij nederig was - want herinnerde hij zich niet al de welweterij, den eigendunk en overtuigdheid, de zelfzekerheid, eigenbewustheid - àl het pedantisme, dat daar woekerde beneden...

In de klaarte der bergen, weidend zijn blik over de gletscherende horizonnen, werd het in hem zuiver, helder als kristal, scheen zijne ziel het prisma zelve... Hij zag er de kleuren van duidelijk liggen, uitstralen, straalbreken, zonder de troebeling meer, van beneden... En deze weken waren hem zoo groote rust, als hij niet zich heugde ooit te hebben genoten, weldadig.

Nu voelde hij zich heel eenzaam. Hij was niet de man om voor zichzelven de weldadige rust te genieten, en dan gelukkig te zijn. Het liefst voelde hij om zich de menigte, sloeg hij breed uit zijn sterke armen naar de menschheid - voelde zich, omhelsde hij haar, het warmst, het gelukkigst. Maar na de ontmoedigingen scheen hij haar zacht, toch welwillend, iets verder van zich te

hebben geschoven, had haar verlaten, had zich vereenzaamd, om van zich en van haar te bekomen, in een wijde rust van zuiver alleen-zijn. Nù voelde hij zich heél eenzaam... En een verlangen in hem kwam op, week, nu zelven genaderd te worden met liefde, omdat liefde altijd van hèm was uitgegaan, warm stralend. Zelven gezocht te worden, eenmaal, in zijn leven... Zelve armen open te zien, wachtende hèm te omhelzen nu, hèm te drukken tegen een hart van liefde... Een weemoed verteederde hem, maakte hem klein, terwijl de bergwind reuze-wijd om hem heen woei...

Terug zag hij in zijn leven... Er was dàt nooit geweest: het algeheele gevoel voor de enkele. Algeheel was altijd zijn gevoel geweest voor de velen. Zag hij terug, zoo zag hij dwalen, schimmen, door de verledene jaren, - enkele gestalten, ijle nevels - en voor haar enkelen was nooit geweest het algeheele gevoel... En toch, als kind, als jongen, spelende zijn droomspel langs bosch, veld, heide, water...: voor wie was het verlangen in hem geweest... te vinden... zij-allen, menschheid... of de enkele... de Ziel? Hij wist het niet... maar droomer was hij altijd gebleven, trots gedachte en trots daad... En nu, na de smart om de menigte, droomde hij zich, voor het eerst, naar de Ziel...

Naar de enkele... Eéne, eéne enkele, die de armen zoû openen, en hèm zoû naderen zoo met de liefde der omarming... Eéne, eéne enkele... Was het zoeken dan altijd geweest het zelfbedrog van de onmacht - en zoû het zoeken dan NU kunnen zijn... het uitzien waar bleef de eéne, de enkele, de Ziel? Plotseling, door zijn verlangen heen, herinnerde hij zich een avond... een tafel met bloemen, licht... mannen, die spraken daar in den walm van hunne sigaren... de groote figuur van een blonden officier... en... even... vreemde woorden... die deze man als onbewust had gezegd... in het verloop van het gewone gesprek: de evocatie... uit verleden jaren van kindschheid... van kinderspel... van een klein meisje... blond, roode bloemen aan de slapen... in het wit... gaande, bloote voetjes... over groote blokken... in rivier vol steenen... onder het zware loof van tropische boomen... en wenken... wenken... met

haar handje... te volgen... de twee oudere broêrs... die meêspeelden... bekoord... door het witte zusje...

Daar in die kamer, in dien sigarenwalm, in het woordgegons van onverschillig gesprek... met drie, vier zinnen... meer niet... had die groote, blonde man... dat zoo even, heel even maar gezegd... als met een verteedering in zijn barsche, luidruchtige stem: een aardig kind... toen... zij speelde... zij liep over de steenen... zij plukte aan die bloemen... God, God, wat zag ze er aardig uit, dat kleine ding... en wij... jongens... we liepen meê... we liepen haar achterna... zoo ver als zij wilde... Zij, ze wenkte maar... ja, ze was een verdòmd aardig kind... En de vloek was geweest als een teederheid... en geheel de evocatie was geweest twee, drie seconden een glanzend beeldje, meer niet: toen weêr de geur van koffie, likeur, de walm van sigaren, de luidruchtige stem barsch wordende, jovialerig doende, de zware blonde officier tappende een schuine mop... vlak daarop... nà de evocatie...

Maar in hèm... had de evocatie blijven duren, als zichtbaar altijd: het glanzende beeldje, in de teederheid, waarmeê die broêr gesproken had over die zuster - en het was hem geworden of hijzelve, maar vager, ijler, gezien had, eéns, aan de kim zijner Hollandsche einders eene vaagheid, als die van het figuurtje, het glanzende, witte kindje, zelfs het roode vlakje van hare bloemen... O, wat vaag was dat... zoo niets... zoo, dacht men het,... dan al vervluchtigd - alles - nauwlijks de herinnering aan een aroom, neen, weêrschijn van herinnering... Eigenlijk... niets... niets... te ijl het te denken, en onmogelijk het uit te zeggen met de woorden, hoe teêr ook gezocht... Het was niets: dacht hij er langer over dan deze seconde, dat de weêrschijn oplichtte in hem... dan was het weg... geheel verloren...

Nù voelde hij zich geheel eenzaam... O te bedenken de jaren, die voorbijgaan met de millioenen ontmoetingen, mannen, vrouwen zoovele, aangezweemd de armen even, in het onverschillige voorbijgaan, ingeblikt de oogen even, met den kouden blik van niet-herkennen... en dan voorbij elkaâr gegaan... elkaâr nooit meer terugziende daarna... En misschien ging de eéne, de Enkele,

de Ziel, daar voorbij, blikten koud hare oogen in zijn oogen, zweemde iets van haar lichaam of kleed zijn lichaam of kleed aan... en was zij weg... weg... geheel verloren... voor altijd... Was het zoo gegaan in zijn leven? Of niet...? Of was, soms, het leven eerst laat barmhartig, gevende de enkele, de Ziel, als troost, belooning, voor de liefde-tot-velen?

Nù voelde hij zich geheel eenzaam, hij, die droomer was, zoowel als mensch van gedachte, en man van daad. En een onweêrhoudbaar verlangen niet eenzaam meer te zijn, deed hem dalen, plotseling, uit den kring van zijn gletscherende horizonnen. Niets wachtte hem in Holland, niets trok hem toe naar die lage landen van zijn geboorte, tusschen het gewoel van heel onverschillige menschen, vol kleine onbeduidendheid... dan alleén... misschien... de jonge hoop, dat het daàr was... in het zelfde huis, waar de evocatie voor hem was opgeroepen... daàr... waar de Ziel hem wachtte... waar de enkele, de eéne, zoû beiden zijn komst...

- Het is illuzie, dacht hij nu. En illuzie... op mijn jaren! Neen... als zoo iets had mogen worden... zoû het geworden zijn... in de jonge jaren... waarin wij het rècht hebben te voelen, te droomen, te zoeken... te zoeken naar de Ziel... Nu zoo véle jaren... stille, doode jaren... liggen opeengestapeld om mij en om haar... en tusschen ons... nù... nu wordt het de belachelijkheid te voelen, te droomen, te zoeken teêre dingen van troost, die men alleen voelt, droomt, zoekt, als men heel jong is... maar niet meer dàn, als men zelfs het recht verliest... op de herinnering aan zijn jeugd, den weêrschijn zijner kinderheugenissen...

Tòch ging hij... naar beneden.

VI

Eerst toen hij, in Den Haag, stond voor haar, wist hij, bewust in zich, dat hij terug was gekomen, in Holland, alleen om haàr. Het trof hem oogenblikkelijk, dat iets lichters scheen uit hare oogen, dat hare beweging jonger was, hare stem helderder klonk.

- Ik heb uw boek gelezen! was het eerste, dat zij tegen hem zei, stralende.

- En? vroeg hij, terwijl zijn wat sombere, diepe oogen lachten in zijn ruw verbrand gezicht.

Zij wilde niet zeggen, dat het boek: De Vrede, geschreven in zijn lichte, doorzichtige taal, profeteerende als met dien transparanten klank van het toekomstwoord, haar getroost had voor de drie maanden, die hij afwezig was geweest. Maar zij wist er toch over te spreken, rustig, waardeerend, terwijl alleen hare oogen meer lichtten dan gewoonlijk, er iets juichte in hare stem: iets van zomer en vogels... Het boek was een groot succes, geschreven als het ware in eén adem, als hadde hij het gezegd met een enkelen zin van zacht waarschuwend weten, hoe de wereld zoû wezen - een enkelen zin van zacht voorspellend troosten, hoe de wereld zoû worden, ten laatste... Er was in zijne woorden - in den eenen, enkelen, langen zin, die voorspelde en troostte - een weldadige medesleeping, eene betoovering, die zelfs de meest sceptische lezers, een oogenblik, ook al blageerden zij dadelijk daarna, ondergingen: magisch, apostolisch - en zoo eenvoudig, dat het woord zonder kunst bijna gezegd werd - alleen met een klank, die heel helder was - als nog niet gehoord in de lage atmosferen. Hij had het boek gedacht tijdens zijn conferenties, in Holland en Duitschland: hij had het geschreven, dáar, hoog, tusschen de Alpen, zijn oogen dwalende over de gletscherende horizonnen en het was hem vaak geweest of de Vrede met zilveren vredevanen daar wuifde in de ijlblauwe luchten, zijne jubelende optochten dalende uit de eeuwige sneeuwen der hoogere luchten, naar de bezoedeling van de lagere - om met helle klaroenen te bazuinen de zalige boodschap, de zuiver bewuste voorspelling... Haar had het boek getroost, zij had het gelezen in de Boschjes, op de duinen, aan de zee, en in de ziltgeurige zomering om haar had zij, het boek in de handen, hem - afwezig - toch gevoeld met haar... Zij kende de zinnen van buiten nu, maar temperde nu haar enthouziasme, om hem niets te laten merken. En toen zij gesproken had van het boek, en even zweeg, zeide hij:

- En vertel mij nu van uzelf! Wat heeft u gedaan deze maanden...

- Wat ik gedaan heb...

- Ja... Toch niet alleen mijn 'Vrede' gelezen...

Zij bloosde bijna, schrikte in zich met dien schok in de keel en het hart, die zijn stap, zijn woord, zijn blik haar nog altijd kon geven en wist niet dadelijk te antwoorden... Ja, eigenlijk had zij dien zomer niet anders gedaan dan zijn 'Vrede' gelezen! Een oogenblik scheen het haar zoo. Maar toen zij zich herstelde van haar schok en haar schrik, bedacht zij, dat het zoo niet was: dat zij meer had gelezen, dat zij had gedroomd, had gedacht - dat zij geleefd had! Het was heel vreemd maar zij bedacht... dat zij had geleefd!

Het was of zij, beiden, elkander veel te zeggen hadden en toch niet wisten, hoe... Van der Welcke was niet thuis en zij praatten, lang, samen over onverschillige dingen... Telkens voelde hij op de lippen komen iets als een vraag, maar nauwlijks geformuleerd in zichzelven... Haar iets te vragen, een vraag, waarin als een broederlijke teederheid glimlachen zoû, en op welke haar antwoord een zusterlijke welwillendheid wezen zoû... Maar toen hij niet wist, hoe... drong hij terug in zich die vreemd glimlachende teederheid, die zich uiten wilde, vragen wilde... en trok hij zichzelven terug in zijn grooteren ernst, weemoedig somber, van man van rijperen leeftijd. Ook zij tegenover hem, zat zoo, sprak zoo, als een vrouw van rijperen leeftijd - hij lette-op de staalkleur van haar kroeshaar - en, beiden, ernstig, bezadigd bijna, spraken zij hoe sympathiesch ook, zachtjes vlot, over onverschillige dingen...

Toch voelde hij haar, diep in zich, veranderd. Vroeger had zij nooit zoo gekeken, zoo helder gesproken, was haar gebaar zoo jong bewegelijk geweest... Hij lette op, dat zij gelezen had, andere boeken dan zijn 'Vrede' nog, en toen hij haar sprak van veel ellende, die hij in Duitschland nog onlangs gezien had, antwoordde zij met een medelijden, dat hem trof, omdat het niet meer was de huiverige verteedering van een vrouw-van-de-wereld voor wat ver en beneden haar van ellende wriemelt als ongedierte - maar omdat het waarlijk een medeleed was, de opwelling van een nieuwe, frissche, edele jeugd in hare ziel, voor het allereerst on-

dervonden... Hoe zuiver klonk haar antwoord; hoe innig het woord, waarmede zij het zeide... Het verbaasde hem en hij zeide het haar: dat hij nooit had vermoed in een vrouw van hare kaste zooveel zuiverheid, zooveel innigheid, zooveel macht tot medegevoel... Maar zij verdedigde hare kaste, vooral omdat zij zich niet te veel geven wilde in hare nieuwe jeugd en nieuw leven, en zich verborg, telkens weêr... Om zich te verbergen nu, verdedigde zij hare kaste: dacht hij dan niet, dat er meer waren die macht hadden te voelen als zij, voor de ellende van de wereld: vrouwen als zij, vrouwen van hare kaste - niet alleén zij, die hare officieele weldadigheidjes afdoen - maar ook andere vrouwen, die tot zich nemen de nieuwe ideeën, de nieuwe gevoelens vooral van het universeele medegevoel - en ze misschien haren toekomstigen kinderen zullen inprenten, inplanten al - kiem in kiem - zoodat zij de wereld later, spoedig al, een nieuw geslacht baren, dat volgens het mede-gevoel zal hàndelen...? Het verbaasde hem wat zij zeide, maar hij had een ruwe beweging met zijn hand, een blik van haat uit zijn sombere oogen van grauw, diep in zijn ruw gezicht inliggenden weemoed - den blik geknepen soms als in een pijn - en hij zeide haar, dat dìt niet waar was, niet zijn kon, dat geheel hare kaste was het egoïsme, het gehuichel vooral, afgoddelijk groot, het gehuichel nog reusachtiger misschien dan het egoïsme - en dat hij over zich verbaasd was sympathie te voelen voor haar - een vrouw van hare kaste... Een ruwe eerlijkheid bruskeerde den klank van zijne stem tot haar. Maar zij voelde er om geen beleediging; zij hoorde hem aan, hoewel uit zijn ruwe woorden een wind tot haar woei van omverwerpen alles wat zij tot langen tijd toe had gemeend te zijn beschaafd, correct, fatsoenlijk, onberispelijk, zedelijk en voornaam. Het was of hare lectuur - bries van de zee of de duinen - plotseling verwijd en verwaaid had in haar en om haar al het minieme en klein monstrueuze - als van dwergplanten -; dat wat woekert, opinie en vooroordeel, in en om den mensch-van-de-wereld, de vrouwen van haàr côterie. Hij merkte het op, met een geluk - en hij wist, dat zij elkaâr begrepen. Er was tusschen hen gekomen het

samen begrijpen, het samen bespreken van dingen, die nooit in het gangbare gesprek besproken en begrepen worden...

Om het geluk wist hij, dat hij haar liefhad - al was het laat, al was het te laat. Een liefde voor de eerste, voor de allereerste maal zoo ondervonden, als een hoog opademend, glimlachend geluk maar bijna tegelijkertijd weemoed, verdriet, een betreuren van wat had kunnen zijn... Wat voor haar nog niet zoo was: betreuren van wat had kunnen zijn - omdat zij herleefde, omdat zij leefde, voor het eerst - laat, maar niet te laat, daar zij toch in intens levend leven herleefde - werd voor hem - man, die geleefd had, maar alleen nooit geliefd - oogenblikkelijk: het betreuren van wat had kunnen zijn...

En zijn liefde scheen nooit iets te zullen worden dan dit alleen: Het betreuren...

VII

In deze dagen, dat Constance zich zoo vreemd voelde verjeugdigen, opleven - zij, die al zoo lang had gedacht, dat zij nooit... dat zij nooit geleefd had - werd zij gedwongen buiten dat leven van alleen gevoel te treden. Van Vreeswijck was op een avond bij haar geweest en had uren achtereen zitten praten... Zij mocht hem; zij waardeerde in hem een goed vriend, die, niettegenstaande hij eigenlijk tot de onverdraagzaamste elementen der Hofkliek behoorde, getoond had niet al te bang te zijn zich te encanailleeren met Van der Welcke, met haar - zelfs met Brauws, al veroordeelde hij hoog, tranchant, diens ideeën, oppervlakkig-weg... Zij, in haar nieuwen levenshoogmoed, zag op hem neêr, welwillend minachtend: mensch van het nauwe kringetje... kleine mensch... tol, die om zich en andere tollen draaide - en wat zij nog meer van menschen als zij allen dacht - maar zij waardeerde zijn eenvoudige vriendschap en al vond zij hem geen groote ziel, zij vond hem geen slechte ziel. En ernstig, dien avond, had zij met hem gesproken en beloofd hem te zullen helpen...

Zij had beloofd en toch was het uiterst moeilijk... Er was in haar opgeschoten een nieuwe eerlijkheid, die haar aarzelen deed tot wie zich het eerst te wenden. Den volgenden morgen was haar plan geweest eerst met Van der Welcke te spreken, natuurlijkweg... Maar toen zij hem zag, een oogenblik, voor hij uitging, scheen hij haar toe, in zich, zoo diep hij het vermocht, iets van verdriet te bergen: zijn jong blauwe oogen somberden, zijn mond boudeerde - evenals op de dagen, dat het regende en hij niet kon fietsen - en toch: het was nu mooi, een mooie nazomerdag, en hij kwam beneden in zijn fietspak, haalde zijn wiel, zeide, dat hij ver ging, ver, misschien niet thuiskwam voor het lunch... Zij raadde in hem een behoefte zich te bezwijmelen in snelheid en verte, als om te dooven de pijn van het verdriet, dat knaagde... En in haar eigen zacht aanzomerende nieuwe jeugd, die zoo lichtte om haar en in haar, had zij de kracht niet het hem mede te deelen - dat wat zij doen ging, beloofd had te doen - hoewel zij het in zich oneerlijk vond, het hem niet ronduit mede te deelen. Zij zeide het dus niet, liet hem gaan... Even zag zij hem na: zij zag hem als wanhopig, dol, met de ronding van zijn booze schouders wegwieleren, in verte en snelheid...

Zij zuchtte, had medegevoel voor hem, wist nu niet hoe, wat... Maar zij had Van Vreeswijck beloofd en, misschien, dacht zij, zoû het zoo goed zijn. Zij ging dus uit, tramde naar het Bezuidenhout, belde bij Bertha, vond haar thuis... In de vestibule waren emballeurs bezig porcelein, glaswerk in te pakken in groote kisten. Louise en Frans liepen rond met een lijst in de hand, noteerden. Zij kozen uit welke meubels mama noodig zoû hebben in Baarn. De kleine villa was er gehuurd.

Constance vond Bertha boven zitten in het kantoor van Van Naghel. In het ruime, zwaar somber gemeubeleerde vertrek, zat aan een open raam Bertha, de handen in den schoot, en tuurde in den tuin. Zij zag er rustiger uit dan dien laatsten avond bij mama; in haar zwarte japon, het gezicht oud getrokken maar rustiger nu, zat zij en staarde. De stadstuin, vol stamrozen, geurde in den zomer. Maar om haar was de kamer somber en doodsch op-

geruimd. De boekenkasten waren leêg; de boeken er uit genomen, verdeeld onder de zonen. Op het bureau stond alleen de groote bronzen inktkoker. De meubels stonden stijf, geschikt, geruimd, ongebruikt, zonder leven. Zij schenen af te wachten het oogenblik van de verkooping. Aan den naakten wand, klaarblijkelijk, waren gravures, familie-portretten afgehaakt.

Bertha rees even op, toen Constance binnenkwam, kuste haar, zette zich dadelijk weêr, zonk als in haar stoel, vouwde in den schoot de handen. En Constance vroeg, of zij een oogenblik ernstig met Bertha kon praten. Een vermoeidheid gleed over Bertha's gelaat alsof zij al zoo veel genoodzaakt was ernstig te praten - en liever staarde, in den tuin. Als met een weemoed trok zij haar oogen van de bloeiende rozen af, richtte ze op Constance, vroeg mat wat er dan was. En Constance begon het te zeggen. Van Vreeswijck had gisteren avond lang bij haar gesproken en haar gezegd, dat hij van Marianne hield, al zoo lang, al zoo lang...

Bertha, even, was geïnteresseerd.

- Van Vreeswijck? vroeg zij.

Constance ging voort. Hij had haar nog nooit iets gezegd, aan Marianne, omdat hij vreesde, zeker wist - bijna - dat zij niet van hem hield. Als er geen sprake van was geweest, dat zij naar Baarn zouden verhuizen, zoû hij misschien nog niet zich hebben durven uiten. Maar nu had die dreigende verandering hem als plotseling gedreven te spreken - tot haar: tot Constance. En hij had Constance gesmeekt te vragen aan Bertha, aan Marianne zelve - of hij hoop mocht hebben - voor later misschien...

- Van Vreeswijck? herhaalde Bertha.

Een paar maanden geleden zoû, hoewel zij hare meisjes nooit afgericht had om te trouwen - dit aanzoek haar heel welkom zijn geweest, haar vreugde hebben gegeven: Van Vreeswijck - een goede naam, iemand uit haar eigen kring en uit de Hofcôterie, eenig geld - hoewel geen piepjong mensch, toch een knappe jongen, aangenaam, gedistingeerd. Nu wist zij niet, stelde als geen belang meer na haar allereerste vlaagje van belangstelling, en mat ging zij voort, de handen roerloos in den zwarten schoot:

- Maar ik heb er niets tegen... Constance... als Marianne het goed vindt, vind ik het ook goed.

Er was in hare stem als een zich terugtrekken van alles, zelfs van de belangen harer kinderen. Zij zat daar, zij staarde maar, zij liet alles aan hen over. Door het huis zochten Louise en Frans de meubels uit, die in Baarn geplaatst konden worden. Constance, op de trap, hoorde hunne stemmen.

- Dus, zeide Louise; wij hebben behalve de meubels in de slaapkamers van mama, Marianne, van mij... en die voor eén logeerkamer... uit den salon: de piano, de étagère...

- Is de étagère niet te kolossaal... voor die kleine kamers daarginds?

- Misschien... Dan misschien de étagère maar niet...

Bertha hoorde, zoowel als Constance - wellicht spraken Louise, Frans, opzettelijk luid in den corridor... Bertha echter verroerde zich niet, haar blik bleef vaag, hare hand inert. Het was haar klaarblijkelijk onverschillig of zij de étagère meênamen - of niet...

En daar zij ook verder niet sprak, was Constance gedwongen te vragen:

- Wat zoû je dan zeggen, Bertha,... als ik eens met Marianne sprak...

- Goed... zei Bertha.

- Nu?... Hier?

- Goed, zei Bertha.

Constance stond op, opende de deur.

- Dus dan nog twee tafels, twee canapé's...

telde Frans op, noteerende zijn lijst.

- Louise, zeide Constance aan de deur. Zoû je even willen vragen aan Marianne, een oogenblik hier te komen...

Zij zette zich weêr bij hare zuster, liefkoozend, nam hare hand, overvol van medelijden voor die matte vrouw, die zij eerst gekend had als de altijd bewegelijke, duizende druktes afdoende vrouw-van-de-wereld - nu door die drukte uitgeput en geslagen door den plotselingen slag. En Constance's hart klopte, angstig,

huiverend, voor wat zoû komen: zij beefde, voelde vochtig hare oogen worden...

Marianne kwam binnen, bleek, diafaan bijna, en hare zwarte blouse maakte van haar een teêr figuurtje van rouw, tenger en lijdend. Want dàt wat zij niet bergen kon in het geheimste van zich, het straalde nu niet meer uit haar, zichtbaar voor allen - het treurde nu uit haar, zichtbaar nog steeds, maar een emanatie van smart zooals nog kort geleden het uitstraling van geluk was geweest. Constance, dadelijk, trok haar tot zich, omhelsde haar, hield haar tegen zich... En het was haar onmogelijk te spreken... Bertha zeide niets.

- Marianne... begon toen Constance.
- Is u boos, tante?
- Neen kind, maar...
- Jawel, u is boos...
- Maar kindje!
- Jawel. U is veranderd tegen me. Ik heb het al lang gemerkt: u heeft iets tegen me...

Het was niet meer de juichende, dartele, bijna moedwillige stem, waarmeê zij het vroeger gezegd had. Het klonk nu als een angst - omdat hèt - dàt - zoó zichtbaar scheen te zijn, dat een ieder het zag - dat tante Constance het ook wel moest zien - en boos was.

- Heusch Marianne, ik ben niet boos... Maar ik woû je alleen spreken...
- O, dan IS u boos! zeide zij hartstochtelijk en zij verborg zich bijna in Constance's armen. Wees niet boos! smeekte zij bijna. Toe, zeg me, dat u probeeren zal... niet boos op me te zijn!

Zij gaf zich, bijna geheel, onmachtig tegen te houden dat wat vroeger gestraald had uit haar, wat nu bijna dreigde uit te snikken. Constance wist niets te zeggen...

- We gaan gauw weg, tante! zei Marianne en een smart verwrong hare trekken; en dan ziet u me niet meer... en dan... dan heeft u... misschien... nooit een reden meer om boos op me te zijn...

Nu, plotseling, gaf zij een snik, onweêrhoudbaar, schokkend in hare zenuwen, als met een kramp, die haar scheen te verstijven. Zij sloot de oogen, gooide haar gezicht woest op Constance's schouder, bleef zoo liggen, na dien enkelen snikschok, roerloos, bleek, als stierf zij, als verwoestte het leed haar. Over haar, zag Bertha, vaag, haar aan, de handen mat in den zwarten schoot.

En Constance wist niets te zeggen... Telkens dacht zij den naam van Van Vreeswijck te noemen, telkens bestierf haar de naam op de lippen. Zij dwong nu, zachtjes, Marianne zich te beheerschen, verzekerende haar, dat zij niet boos was, nooit boos was geweest... En een oogenblik, denkende aan zichzelve, werd zij bang...

Als liefde zoo stralen kon, zoo treuren kon - als het gedaan had, als het deed bij dit kind nu van leed en van liefde... hoe zoû ze dan kunnen stralen nu - treuren misschien later, o God! - uit haar, rijpere vrouw, vrouw, die zich voelde verjeugdigen, opleven - eerst als in een lente van jonge-meisjesdroomen; nu als in een zomergloed van vrouw - jonge vrouw - die liefhad! Maar een spiegel was over haar en zij zag het treuren, snikken uit Marianne - en zij zag aan zichzelve NIETS! ZIJ scheen te hebben de macht haar geluk in zich geheimzinnig te bergen - haar smart - o God - zoû zij later ook bergen, geheimzinnig in zich! Zij zag aan zich niets... En zij wist het: NIEMAND AAN HAAR ZAG HET... Het bleef geheim, geheimzinnig geborgen. Zij wist het: Adolfine, Cateau, de Ruyvenaers, allen... spraken over haar man en Marianne - maar zij wist ook: zij spraken nooit over haar en Brauws... Hoewel zij hem maanden nu kende al; hoewel, hij, huisvriend, kwam bijna dagelijks in haar huis. Hij was een vriend van Van der Welcke, hij was een huisvriend en een zeer bekend man - meer niet. Voor niemand, voor niemand was het zichtbaar...

O, was het niet vreemd! Dat - dat zelfde gevoel - wat zij borg, diep, geheimzinnig in zich - voor allen onzichtbaar - dat het straalde in haar als een zon - uit Marianne had het geschitterd als een ongeoorloofd geluk - en nu, nu snikte het uit haar - met een snikschok - als een ongeoorloofde smart! Dat wat zij, vrouw,

borg in zich, kon dat kind niet in zich bergen, als was hare ziel er te klein toe - zoo klein, dat het als door albast er door heen had gegloeid, dat het nu als uit albast er uit vloeide... O, was het niet vreemd, was het niet vreemd! Zij verborg het toch niet willens en wetens, want zij, rijpere vrouw, had in haar zich verjeugdigend leven nog nooit dan nu gedacht aan de menschen daar buiten - in verband met haar oplevende jeugd! Maar het was zoo: zoo was het, onbetwijfelbaar... En het maakte haar sterk, voor zichzelve: zij voelde het als een genade, dat zij leven kon en zoû kunnen, diep in zich, geheimweg, onzichtbaar voor de menschen daar buiten; leven en liefhebben beiden...

Zij was dankbaar voor zich, iets jubelde in haar op als hymne: maar zij voelde een diepe medesmart voor het kind. Het lag, trots hare opbeurende woorden, nog onbewegelijk, als dood tegen haar schouder, geloken de oogen. Nu, zachtjes, dwong Constance haar op te staan, voerde haar meê zonder een woord - terwijl Bertha zitten bleef, haar beiden even volgde met de matte onverschillige oogen, toen uitkeek naar de rozen in den tuin - de handen inert in den zwarten schoot.

Constance schoof de tusschendeur open, voerde het kind in den salon. Het tapijt was er op-, de gordijnen afgenomen; de meubels stonden er, ongeleefd, op den houten vloer.

- Marianne, mijn kindje, hoor nu eens! dwong Constance zich te zeggen, krachtiger. Ik ben niet boos en ik woû je spreken... en ik moet je vragen... Maar zeg nog eens: geloof je, dat ik van je hoû en dat alles wat ik zeggen en vragen zal uit NIETS anders voortvloeit... dan uit liefde voor je?

Marianne opende de oogen.

- Ja, tante...

- Nu dan... Van Vreeswijck...

Maar Marianne, plotseling, richtte zich op, waar zij samen zaten, zij in Constance's omarming - nerveus, geschrikt, dadelijk alles wetende, alles begrijpende...

- Neen tante, neen! kreet zij uit.

- Marianne...!

- Neen tante, o neen; neen, neen, tante. Ik kan niet, ik kan niet.

En zij gooide zich achteruit, snikte uit, als dorst zij nu niet meer in Constance's armen zich gooien.

- Marianne, hij heeft je innig lief... en hij is een goed mensch...

- O tante... neen, neen, neen! Neen, neen, tante... neen... ik kan niet.

Constance zweeg. Toen zeide zij:

- Dus NIET... mijn kind?

- Neen tante, neen, neen... Ik hoû niet van hem, ik kàn niet van hem houden, nooit, nooit! O, neen, neen, u is wreed... als u dat wil... me daartoe dwingen wil... Ik hoû niet van hem;... ik hoû... ik hoû... van een ander...

Zij zweeg, blikte als gek voor zich uit, met dien oogen-blik van haar moeder zelve. En op eens werd zij heel stil, berustigend in hare smart, zeide zacht, met een navranten glimlach:

- Neen tante... neen. Ik ga liever... met mama... en Louise... naar Baarn. We zullen daar heel lief wonen... gezellig, met ons drietjes bij elkaâr... Marietje komt dan later, van kostschool: Karel...

Zij poogde een belangstellend woord te zeggen over moeder, en zusters, en broêrs, maar hare onverschillige, doode stem weêrsprak haar. Er was niets in haar dan dàt wat eerst gestraald had uit haar, wat nu uit haar snikken wilde...

Constance sloot haar in de armen...

- Kind!

- Neen, tante: niet waar... Zeg hem... dat het mij spijt... maar... maar dat ik... niet van hem hoû... Ik hoû... ik hoû van een ander...

En nu, zonder een enkel woord, opheffende hare smeekende oogen vol tranen naar Constance... zeide zij het Constance, zonder een woord te zeggen, alleen met haar smeekenden blik: zeide zij het hare tante, dat zij hield... dat zij hield van oom Henri... en dat zij het niet helpen kon... dat zij wist, dat het heel slecht was... dat zij haar, tante, ook vergeving bad... en haar bàd toch niet boos te zijn... en dat zij alleen maar smeekte er om te mogen lijden, er om te mogen snikken... maar dat zij verder in haar leven niets meer hoopte, niets... niets verwachtte: dat zij stil

naar Baarn zoû gaan, met hare moeder en hare zusters, en... zoo zij er leven zoû... er stil zoû wegkwijnen in hare smart...

En terwijl Constance haar hield in de armen, dacht zij:

- ...Leven... Leven... Dit kind... dit kind... leeft vroeg, en als IK... laat ben begonnen te leven... o God... God... moet ik dan nog zoo lijden als zij... ook, eenmaal... spoedig misschien... als leven... niet zonder leed kan zijn...?!

VIII

Toen Constance thuis kwam, drukte haar nog meer dan des morgens, dat wat zij in zich noemde hare oneerlijkheid jegens Van der Welcke. Zij lunchte alleen met Addy; Van der Welcke kwam niet, klaarblijkelijk zich op zijn fiets verliezende op de wegen buiten Den Haag, ergens in een uitspanning déjeuneerende met een glas bier en een broodje. Pas heel laat kwam hij thuis; moê, bestoft en hij was in een onverdragelijk humeur, alsof al zijn vaart en verte en snelheid hem niet anders hadden ingegeven dan een slechte dronkenschap, en niet de weldadige bezwijmeling, die hij ervan verwacht had. Ruw, als ontmoedigd, zette hij zijn wiel weg, zonder er den zorg aan te geven, dien hij gewoon was na een verre toer, boos op het staal, dat hem niet had getroost, dat dezen keer hem geen vriend was gebleken. Het was drie uur, en hij ging dadelijk naar boven, om zich te verkleeden.

Constance, in hare voorkamer, bleef onrustig. Een medelijden in haar was voor Marianne, was voor hem, vreemd moederlijk bijna, zoodat hare oogen er vochtig om werden... O, als zijzelve dan voor zich zoovéel had gevonden - zooveel hoogs, wijds, glanzends en dierbaars, waaraan zij immers niets vroeg dan alleen te ZIJN, zacht stralend in haar te zijn, mystieke zon, mysterie van glans, voor alle anderen onzichtbaar - léed deed het haar dan, dat zij beiden - Henri, Marianne - niets voor zich en elkaâr konden vinden! Zij luisterde angstig naar boven toe. Zij hoorde zijn stappen dreunen boven haar hoofd, zij hoorde hem zelfs smijten met

zijn kleêren, ruw plassen in water; de kan, de kom bijna breken in zijn woeste bewegingen van drieste onverschilligheid en razernij op doode dingen... In haar woelde het alles: zij schrikte telkens... nu smeet hij met zijn laarzen: bàng-de de deur van zijn kast dicht, en, klaar, hoorde zij hem gaan naar zijn rookkamertje... Alles werd stil, de warme middag zomerde binnen door de open ramen; de tuin om het villa-tje stoofde; in de keuken, sentimenteeltjes, zeurde de stem van de meid een liedje, met halve stem van zanekerig geneurie...

De onrust steeg in Constance... Ja, zij moest... zij moest hem iets zeggen: zij werd bijna bang, als zij hem niets zeide... Als zij geheel hem verzweeg, dat Van Vreeswijck haar gevraagd had... naar Marianne te gaan... Toch... dwong haar niets... hem... Henri... iets te zeggen...: zelfs tegenover Van Vreeswijck, dacht zij... zoû het misschien niet fair zijn... Zij wist niet; hare gedachten, onrustig, verwarden... Maar telkens, als uit het nieuwe, frissche, jonge van haarzelve, dreef dat idee weêr boven; oneerlijk zoû het zijn... Henri er NIETS van te zeggen... geen enkel woord zelfs, als terloops gezegd...; ook om hem - zoo hij later misschien hoorde... niet het idee te geven, dat zij... konkelde achter zijn rug! Op eens was de angst, de onrust zoo groot in haar, dat zij opstond, impulsief, naar boven ging... Sentimenteeltjes zeurde de meid... Zij maakte zacht de deur van zijn kamertje open. Hij zat in een stoel, zijn handen hingen; hij rookte zelfs niet...

- Stoor ik je? vroeg zij. Ik zoû je gaarne even spreken...

Hij zag haar snel aan. Meestal kwam zij zoo binnen als zij hem iets te verwijten had... als het kookte in haar een scène te maken... over een kleinigheid, soms over niets. Zij kwam dan met die zelfde woorden binnen, en hare stem, dadelijk, klonk agressief... Nu, hoewel zij zacht poogde te spreken, klonk, om haar onrust en angst, heesch haar stem, sloeg over, en hij, in zijn vernijdigde zenuwen meende te hooren den agressieven toon: inleiding tot een scène. Het was of zijne zenuwen zich dadelijk als samenkrampten, of hij zich samentastte tot verwering...

- Wat is er dan weêr? vroeg hij ruw.

Zij zette zich kalm, uiterlijk; inwendig bevende, angstig, onrustig... En zij dwong zich hare heesche stem te klaren en kalm te praten... opdat hij zoû weten...

- Ach, begon zij peinzend, hem vooral dadelijk willende toonen toch, dat zij niets kwam verwijten, geene scène wilde. Ik woû je spreken... een raad vragen...

Nu klonk zacht hare overmeesterde stem, zooals zij wilde, en hij verbaasde zich even; - dacht nog - bijna onbewust, dat zij den laatsten tijd niet zoo driftig was geweest - dat er in weken zelfs geen scène was voorgevallen...

- Een raad vragen? vroeg hij, toch achterdochtig: zij, die hem nooit raad vroeg!

- Ja, ging zij voort, met die peinzend kalme stem, een beetje gedwongen. Ik woû je zeggen... verbeeld je... Vreeswijck... hij heeft gisteren avond lang bij me zitten praten... en hij woû absoluut...

- Wat woû hij??

Bleek zag zij hem worden, nijdig vlamden zijn oogen, of het jonge blauw, anders kinderlijk, flitste.

- Hij had zoo gaarne... hij vroeg me...

Zij kon niet verder, zag hem aan, bang voor zijne oogen, nu zijzelve zich niet tegen zijn drift wilde verweren.

Maar zwijgen kon zij niet meer.

- ...Hij vroeg me... of ik dacht... dat Marianne...

Zij zag hem huiveren.

Hij begreep alles.

Toch ging zij voort:

- Dat Marianne... van hem... zoû kunnen houden... Hij vroeg me naar Bertha te gaan... en te vragen...

- Van Vreeswijck...? Marianne...? herhaalde hij en zijne oogen waren bijna zwart. Jij... of je naar Bertha woû gaan... En... en je bemoeit je toch niet daarmeê...: je gaat toch niet??

- Ik ben van morgen gegaan... zeide zij, en hare stem sloeg over: hij hoorde er vijandelijkheid in...

En, zich onmachtig, raasde hij op.

- Je bent gegaan...? Je bent van morgen gegaan...? raasde hij en in zijn razernij zag zij hem lijden. Maar wat moet je je daarmeê bemoeien? Wat heeft Van Vreeswijck jou te vragen... Van Vreeswijck...

Hij kwam niet uit zijn woorden. En hij vond alleen een ruw woord, wreed, hard, beleedigend.

- Koppelen... als je koppelen wil...

Hare oogen vlamden op, zij voelde zijn opzet haar te beleedigen. Maar ook zag zij hem zoo zichtbaar lijden, zich als wringen onder zijn leed, dat de driftige opwelling terstond in haar zakte en zij alleen zeide, heel zacht:

- Zij wil niet...

Hij zag haar aan. De zwarte somberheid in zijne oogen blauwde, tot zijn gewonen kinderlijken blik, groot, open, verwonderd nu... Zijn trekken ontspanden zich, zijn heele lichaam ontspande zich; hij trilde en ging zitten, alsof geheel zijn drift, razernij in hem neêrviel, als een ijdele vlaag, die opgewaaid was, noodeloos... En langzaam vroeg hij:

- Wil... ze niet?

- Neen... Bertha had er natuurlijk niets tegen... Maar Marianne, toen ik met haar sprak, weigerde dadelijk... Ik heb niet verder aangedrongen... Arme Vreeswijck...

- Ja... arme kerel... zeide hij, werktuigelijk.

- Ik heb het je willen zeggen, zeide zij, omdat...

- Omdat...?

- Omdat Vreeswijck... een vriend is... en ik dacht... het was beter, dat je het wist... Ik had het je al van morgen willen zeggen, voór ik ging... Maar je ging uit...

Weêr zag hij haar aan, doordringend, zich afvragende of zij eerlijk was, of zij niet intrigeeren wilde... wat of zij dacht, wist, raadde van hèmzelven... en van Marianne... wat of zij gaarne gewenscht had... of het een teleurstelling voor haar was... dat Marianne zoo dadelijk bedankt had... zóo dadelijk, dat zij zelfs niet verder had aangedrongen. Maar zij was zoo kalm en zacht, staande, leunende tegen zijn tafel, - dat hij haar niet begreep, en

zich alleen voelde verademen, nadat het hem eerst geschenen had, dat zijn keel, zijn longen, borst, hart samengewrongen werden...

Er was een stilte, terwijl zij zoo stond, hij haar aanzag, doordringend. De tuin stoofde; sterke aroom van vollen zomer wademde op van den tuin; uit de keuken klonk het sentimenteel geneurie, zanekerigjes, van de meid... En plotseling, voor Constance, doemde het op als een wroeging: dat zij hem toèn, jaren geleden, had gekluisterd aan haar leven, voor heel zijn leven lang... Dat zij aan zich hem gekluisterd had, door zijne opoffering en die van zijne ouders aan te nemen in hare wanhoop van toen en niet-weten-hoe: gesmade, uitgeworpen vrouw, die zij toen was geweest... Het flitste voor haar: de herinnering aan dien dag, toen hij gekomen was, in Florence, toen hij zich haar gegeven had, zelve wanhopig, voelende, trots de gedwongen illuzie van liefde-in-passie toen al - misschien - de levensvergissing, die zij zich en elkander maakten... Zij had zijn jeugd tot zich genomen; zij had hem doelloos gemaakt, hem en zijn leven, zijn loopbaan en zijn geluk: dat wat hij, misschien, had kunnen vinden... Weêr flitste het voor haar, de herinnering aan dien mooien, jongen jongen - zooals hij in Florence tot haar gekomen was - en zooals zij alles genomen had, zonder hem iets te kunnen geven! O, hoe beklemde het verleden haar nu, hoe hing het zwaar als een nachtmerrie, die niet was af te schudden, van hare schouders af, als met een grijnzende monsteromhelzing! O, de wroeging, de wroeging, die haar te pijnigen begon! Zij staarde voor zich uit, staande, leunende tegen de tafel; in de kleine warme kamer, vol van zomerwadem, begon het te parelen tegen haar voorhoofd. Hij, doordringend, bleef haar aanzien...

En plotseling hoorde hij hare stem:

- Henri...

Hij antwoordde niet, vond haar vreemd, herkende haar niet - en weêr vroeg hij zich af, wat of zij dacht, raadde, wist... wat of zij nog verder zeggen wilde. Maar zij, terwijl als een angstzweet haar uitbrak, deed in zich een moeilijke poging om zich uit de beklemming van verleden en wroeging los te maken... in zich te hervin-

den de vrouw, die zij geworden was: de verjeugdigde vrouw, de vrouw, wier leven begon, eerst nu; de vrouw, die dacht, droomde en liefhad; de vrouw, in wie dezer dagen de gedachten en droomen soms joegen en joegen als drommen van ijle en lachende vluchtigheden, snel, snel, voor zich uit; de vrouw, die zoo liefhad, dat zij als in de mystieke zon van zichzelve opzweefde in extaze... Zag zij niet verder nu, dan het gewone kringetje, waarbinnen zij jaren gezien had alleen: het kringetje van de vooroordeelen, de moraaltjes, de belachelijkheidjes; het kringetje, waar binnen àlle de anderen, - de haren, menschen als zij, de kleine menschen - zich behagelijk voelden met hunne filozofietjes, religietjes, eigendunkelijkheidjes? Zag zij niet uit, al weken, al maanden lang, naar verdere horizonnen, naar al de verre glanssteden aan de kimmen, waarboven zwierden de wijde luchten van wolken en door welke schoten de openbarende flitsen van weêrlicht... Was zij, in hare liefde, die zij zich al zoó eerlijk bekend had, dat het in haar opzweefde naar extaze - niet àlles te boven gekomen al wat nog in en om haar geweest was van vooroordeel, belachelijk vinden van zich en de anderen, en àl het andere kleine scepticisme? Als zij leven wilde, moest zij niet eerlijk zijn, eerlijk zijn in alles? O, zij voelde - in deze gedachten, die door haar joegen in twee, drie seconden - terwijl zij daar stond, leunende, het voorhoofd parelend van warmte en emotie, dat zij àf van zich schudde de nachtmerrie van het verleden, en dat, als zij wroeging voelde - zij ook moest pogen terug te geven dat wat zij genomen had - en wat haar nooit had toebehoord, omdat het nooit was geweest haar recht, haar geluk niet, evenmin als het zijne, haar leven niet, evenmin als ZIJN leven. Neen, zij was gegroeid uit dat vooroordeel van de belachelijkheid en wat zij gestolen had... zoû zij terug willen geven, nu - zoover het haar mogelijk was!

- Henri... herhaalde zij, want geheel hare gedachte had in die twee, drie seconden gejaagd door haar heen; ik woû je nog iets zeggen. Ik woû eerlijk met je praten. Beloof me kalm te zijn en laat ons niet driftig worden. Het is niet noodig driftig te worden, Henri - om eindelijk elkaâr eens te verstaan...

- Wat meen je? vroeg hij.

- Ik heb veel gedacht, den laatsten tijd, hernam zij en wendde hare starende oogen naar hem heen. Ik heb veel gedacht, over ons leven, onze beider levens... de vergissing, die wij hebben gemaakt...

Hij werd zenuwachtig.

- Waar wil je toch heen en wat moet dat dan? - hij schokte met de schouders.

- Kom Henri, zeide zij zacht; laat ons éens, EÉNS in ons leven... praten... en eerlijk en ernstig zijn. Ons leven is een vergissing geweest. En de schuld ervan ligt...

- Aan mij zeker? viel hij driftig in, agressief, zich opwindende tot de scène, die hij voorzag.

Zij zag hem lang, diep aan en zeide toen vast:

- Aan mij.

Hij bleef stil, schokte weêr met de schouders, onrustig, haar niet begrijpende, haar heelemaal niet kennende, een vreemde deze vrouw nu voor hem, en vooral hare kalme ernst maakte hem in de war: bijna had hij maar liever verkozen, dat zij nu eindelijk uitvaarde en hem zeide, dat het niet te pas kwam, dat hij alleen fietste met Marianne.

Maar zij herhaalde alleen kalm.

- Aan mij. De schuld, de fout ligt geheel aan mij, Henri. Ik had - in Florence - de opoffering, die je me maakte, die je ouders me maakten, niet mogen aannemen. Het is mijn schuld geweest, dat je leven... niet is geworden... wat het had kunnen zijn.

Ja, zij wàs eerlijk en kalm - hij mocht zich dat toegeven en het was geen listige prelude om te geraken tot een van hare gewone scènes van drift. Zij sprak zoo rustig zacht - er was een klank van weemoedige nederigheid in hare stem, die hem bijna ontroerde.

- Maar wat meen je toch? zeide hij, desniettemin zijne stem nog hakkerig nerveus. Dat je het zoo inziet... is heel eerlijk van je... maar wat geeft dat nu alles. Het is zoo lang geleden... Het is het verleden... En het was toen aan mij om te herstellen... dat wat ik aan je misdaan had.

- Ik had evenveel misdaan aan jou, Henri... Ik had niet je opoffering mogen aannemen... Ik had niet je vrouw moeten worden.

- Maar wat hadt je dan gedaan?

- Ik was gegaan, ergens heen... Als ik toen al geweest was, die ik nu ben... was ik gegaan, ergens heen... En ik had jou gelaten aan je leven... en aan het geluk, dat je misschien wachtte...

- Ik had toch mijn ontslag moeten nemen...

- Maar je was vrij geweest, zonder mij... Je was nog zoo jong: je hadt geheel je leven voor je... en je hadt je geluk... misschien gevonden. Nu heb je dat nooit gevonden... of... misschien te laat.

Hij stond op, heel onrustig, nerveus en zijn kinderoogen smeekten, angstig.

- Constance... ik kàn zoo niet spreken. Ik ben het niet gewoon...

- Kan je niet een oogenblik ernstig zijn...

- Neen... Neen... Het maakt me... nerveus. Ik weet niet... je bedoelt het heel lief, geloof ik, maar toe... laat ons niet zoo praten. We zijn het niet gewend. Ik... ik kan het niet. Je ziet... het maakt me nerveus.

- Kom, zeide zij moederlijkjes. Je bent toch niet zóo nerveus. Straks mag je fietsen, na ons gesprek, om je op te luchten. Maar laat ons nu even ernstig zijn...

Hij zuchtte, zakte neêr in zijn stoel, gaf zich over aan haar sterkere wil. Als zij maar was uitgevaren, had hij terug gescholden, maar zij sprak zoo vreemd, zoo als men niet sprak, en zij was zoo kalm, zoo waar - zoo waar en kalm als men niet was.

- Niet waar, laat ons even ernstig zijn... Ik woû je vragen: heb je er niet aan gedacht, dat het beter zoû zijn... als wij elkaâr maar verlieten, Henri.

Hij zeide niets, zag haar aan, met zijn groote oogen van stupefactie.

- Het is wel heel laat, zeide zij. Heel laat, dat ik je dat voorstel... Maar het is misschien niet te laat... Laat ons eerlijk zijn, Henri... wij zijn samen nooit gelukkig geweest... Je zoû... zonder mij - los van mij - vrij... misschien nog gelukkig kunnen worden.

Hij bleef haar aanzien, steeds vol stupefactie zijn oogen en het

was of hij, het leven zoo gezien, zoo kalm, zoo rustig, zoo waar - bang werd voor het leven. Het was als toonde zij hem een weg te gaan, die heel ijl, vreemd, wegkronkelde naar wolken... naar dingen, die niet bestonden.

- Ik...? Gelukkig...? stamelde hij niet wetende.

Maar een concretere gedachte kwam in hem op.

- En Addy? vroeg hij.

- Ik vergeet hem niet, zeide zij zacht. Hij is ons beider kind, van wien wij beiden houden. Als wij kalm... kalm... elkaâr verlaten... als jij later nog gelukkig wordt... zal hij het begrijpen kunnen... dat zijn ouders, hoe dol zij beiden van hem houden -, van elkaâr zijn gegaan... omdat het zoo beter was. Hij behoeft er niet onder te lijden. Hij zàl er niet onder lijden... Ten minste, die illuzie heb ik. Als wij maar eerlijk zijn, Henri... kàn hij er niet onder lijden...

- En jij... wat zoû je doen...

Zij bloosde maar bedwong zich: hij zag niet haar blos. Zij had nog geen oogenblik aan zich gedacht; zij dacht, na hare wroeging, en nadat zij Marianne dien morgen in hare armen had gehouden - alleen aan hèm, aan Marianne - aan HUN geluk - ook al noemde zij den naam van het meisje niet meer, nadat zij hem gezegd had, dat Marianne Van Vreeswijck bedankte... Zij dacht alleen aan henbeiden... Zij? Ze wist het niet... Hare liefde rees wel glanzend op voor haar... haar nieuw leven... maar aan uiterlijke verandering dacht zij niet. Het leven was alleen innerlijk... het ware leven...; uiterlijk was zij de moeder van haar zoon, en zoû zij die blijven...

- Ik...? vroeg zij. Niets... Ik zoû niets... Blijven, als ik ben... Addy zoû beurtelings bij ons kunnen zijn...

- Het zoû hem leed doen, Constance...

- Misschien... eerst... Maar hij zoû het... spoedig... begrijpen.

- Constance... zeg me... waarom spreek je zoo?

- Hoe meen je?

- Wat bedoel je eigenlijk, Constance? Wat bedoel je met mijn geluk?

- Niets Henri... dan wat ik zeg. Dat je je geluk... nog zoû kunnen vinden...

- Je bent eerlijk, zeide hij, zich dwingende in haar toon, hoewel het hem moeilijk was zoo te spreken. Je bent eerlijk. Ik wil ook eerlijk... probeeren te zijn... Mijn geluk? Je praat over mijn geluk... Ik ben te oud... om dàt nog te vinden.

- Neen... Je bent niet oud. Je bent jong...

- En... jij?

- Ik... ben oud. Maar er is geen sprake van mij. Ik denk... aan jou.

Zij zag hem aan en plotseling begreep hij haar. Hij begreep haar, maar hij wrong als onder zooveel eerlijkheid en het leven zoo open inzien.

- Neen, neen, Constance... mompelde hij.

- Denk er over! zeide zij zacht. Als je wil... vind ik het goed. Alleen... laat ons het rustig doen... Henri, laat ons het doen... als het kan... met iets van liefde voor elkaâr.

Hare oogen vulden vol tranen. Hij was heel ontroerd.

- Neen, Constance, neen... mompelde hij nu.

- Henri, durf eerlijk zijn. Durf en wees niet flauw. Wees een man. Ik, ik ben maar een vrouw en ik, ik durf.

- De menschen... Constance.

- Neen, Henri, om de menschen moet je het niet laten... Als wij het niet kùnnen doen... zoû het om Addy zijn... Maar ik heb de illuzie... dat, als hij begrijpt... hij er niet onder zal lijden. Hij màg er niet onder lijden. Het zoû egoïst van hem zijn... en hij is niet egoïst.

- Neen... Constance, neen! weerde hij af.

- Dènk er over, Henri, herhaalde zij; denk over alles...: ik, ik zal ook over Addy denken. Je weet, hoe zielslief ik hem heb... Maar...

- Constance... het is alles te laat...

- Maar denk er over, Henri.

- Ja... ja... Constance... ik zal... ik zal er over denken.

- En als wij het doen... laten wij het dan doen... met iets van liefde... voor elkaâr.

- Ja... Constance... ja... met liefde... Je bent lief... je bent lief...

Hij zag haar aan, zijn ontroering schokte zijn ademende borst op en neêr; over de kinderlijkheid van zijn oogen trok een waas.

Zij wilde gaan, rustig, hem laten alleen. Zij ging naar de deur, nu zonder een woord meer, een blik meer, hem willende alleen laten aan zijne gedachten.

- Constance! riep hij heesch.

Zij zag om.

Hij stond voor haar, en zij zag hem trillen, van ontroering sidderen, in den nieuwen schok, waarmeê de waarheid van het leven hem doorhuiverd had. Een oogenblik stonden zij voor elkaâr, en omdat zij elkaâr in de oogen zagen, zeiden zij het elkander weêr - zwijgend, zonder woorden -: DAT ZIJ ELKAÂR BEGREPEN. Een groote dankbaarheid, een voor hem bijna bovenmenschelijke emotie schoot in zijn kleine ziel, vloeide haar over. En, zich onmachtig, riep hij nog eens, als in koorts:

- Constance...!

Hij stortte zich, verloren, in wanhoop, als in een woeste impulsie, in hare armen - uitbarstende in snikken, boog hij zijn hoofd aan haar borst. Zij schrikte hevig; op haar hart voelde zij hem schokken. Toen sloeg zij haar arm om hem heen, streelde hem over zijn hoofd. Het was of zij haar zoon troostte.

- Ik ben gek, ik ben gek... mompelde hij.

Hij maakte zich los, drukte haar haastig een trillenden zoen op het voorhoofd. Hij stormde de trappen af... En toen zij beneden in haar salon was gekomen, hoorde zij plotseling dichttrekken de deur en zag zij hem wegfietsen, als een razende, zijn rug gebogen als een kampioen. Hij trapte, trapte dol: zij zag hem zich verliezen... in snelte en verte...

- Arme jongen... dacht zij.

Toen zonk zij in een stoel, terwijl om haar heen de kamer duizelde. Zij sloot de oogen en hare handen vielen slap... Zij bleef een half uur, bewusteloos, alleen - alsof het nieuwe leven te intens doordringend van zuivere lucht was geweest, van waarheid - van ether, azuur bijna... en of zij er in bezwijmde...

IX

Toen zij tot zichzelve kwam, schrikte zij op en zij wist niet of zij bewusteloos was geweest of geslapen had... Ter zelfder tijd hoorde zij een bel, en door het gordijn zag zij Brauws, voor de deur... Hij is het, hij is het... juichte het in haar, maar zij voelde zich tevens zoo verward, dat zij hem niet ontvangen kon, zoo... Zij hield Truitje tegen, zeide, dat zij hoofdpijn had, dat zij niet thuis moest geven, en zij vluchtte in hare slaapkamer, sloot zich op... Hij was het, hij was het... juichte het nog na, bijna weemoedig - maar zij had niet kunnen spreken, gewoonweg... Plotseling - wat zij dien geheelen dag nog niet had gedaan, dacht zij aan zichzelve... Als zij scheidden, Henri en zij, was zij zelve vrij...! Vrij!! Een hevig verlangen stormde in haar op Brauws te zien, hem te spreken... hem een enkel woord te zeggen... hem als raad te vragen... zich als te storten in dien raad...! Op dit oogenblik, voor het eerst, kwam het tot haar... dat ook hij haar wel lief moest hebben... Zoû hij anders zoo dikwijls komen... zoû hij anders zoo spreken, zich gehéel uiten... als hij deed! Zoû hij anders... zij wist niet meer, maar in geheel dien man, zooals zij zich hem herinnerde sedert hij terug uit Zwitserland was - voelde zij, wist zij nu zeker - liefde voor haar... Een liefde, wel als een betreuren, maar een liefde toch...? Was haar liefde betreuren? Neen... Was haar liefde... hopen? Ook niet. Hare liefde, de hare, was alleen léven... was tot nog toe alleen léven geweest: de levens, die een andere vrouw leeft van hare achttien jaren af, had zij als gehaast zich, laat nu, te leven... o te leven van af de eerste naïve droomen zelfs, die, langs lichtende paden, uit waren gegaan naar de hooge wolken, boven haar - terwijl haar sceptiesch lachje de te jonge vreugde van ze getemperd had... Maar nu... sedert zij met Van der Welcke gesproken had... nu plotseling, sedert zij ontwaakte uit hare slaap of bezwijming na te intense zuiverheid, waarheid - nu voelde zij, dat hare liefde niet alleen het zuivere zijn, het zuivere leven bleef...: dat de menschelijkste emoties er plotseling vloten door hare ziel; dat zijzelve betreurde - dat wat had kunnen zijn; - dat zijzelve

hoopte - dat - o God! - wat nog kon worden!! Het was plotseling of geheel het verleden af van haar was gezonken, en of verschillende nieuwe paden zich uitslingerden naar nieuwe jaren, naar horizonnen van louter toekomst... Het was of na haar nieuwe gedachte- en gevoelsleven, nieuw zielsleven - ook een nieuw, feitelijk leven beginnen zoû, een leven van frissche seizoenen, die als zomer wemelden voor haar uit en tot welke zij gaan zoû, in een blijde haast, omdat het al zoo laat was... maar nog niet te laat... nog niet te laat...

Zij dacht aan zichzelve, voor het eerst, dien dag, en een heftige emotie sloeg in haar op, neêr, benam haar bijna den adem... Straks zoû Henri terugkomen; zoû hij haar zeggen... dat het zoo goed was... dat zij... met voor elkaâr nog wat liefde-vol-dankbaarheid... van elkaâr zouden gaan... niet achtend de menschen en alles wat van hun wereld was... omdat zij, eindelijk, recht hadden op hun eigen geluk... op het geluk voor hun eigen zielen... en op het geluk van wie hen liefhadden, waarlijk... Zij zouden alles wat leugen was geweest al die lange, lange jaren van zich afschudden... en nu waar zijn... oprecht voor zich en allen - en zij zouden gelukkig zijn... Het was of de illuzies haar al ophieven boven uit den kring van die leugens, den kring van kleine menschen, kleine zielen... Waar zij zat in haar stoel, verborg zij het gezicht in de handen, perste de dichte oogen, tot zij in hun blindheid prismakleuren zagen starrelen - om hare kamer niet te zien, om niets meer te zien dan hare illuzies...

- Mama...!

Zij schrikte: het was Addy, die thuis kwam. En haar schrik was heel hevig... want zij had hem vergeten en een snel berouw lichtte door de laatste starrelingen heen... Zij had hem vergeten: en toch juist had zij zoo dikwijls gedacht, dat zij tot hem spreken moest, als tot een man...

Nu riep zij hem binnen, want altijd zocht hij haar op, als hij 's middags thuis kwam, van school... En het was, toen zij hem zag, of zij waakte uit een droom. Toch sloeg nog in haar op, neêr, de heftige emotie, en zij wilde spreken; zij begon dadelijk:

- Addy... ik heb met papa gesproken.

Het was haar onmogelijk verder te gaan. Alleen toen hij zich naast haar zette, hare hand nam, ging zij, moeilijk, voort:

- Addy... zoû het je veel leed doen... als...

- Als wat... mama?

- Als wij... papa en ik... kalm... kalm, Addy... met liefde voor elkaâr... elkaâr verlieten...?

In zich schrikte hij, uiterlijk bleef hij kalm. Hij wist, wat woelde in hen beiden... Had hij niet telkens gehoord den naam van zijn vader, gemengd met dien van Marianne...? Wist hij niet, en hij... hij alleen, voor zich, zelfs zonder het zijn moeder te hebben doen merken - had hij niet geraden de diepe oorzaak, dat mama de laatste maanden een anderen blik, een andere stem, beweging had... voelde hij niet wat haar drong ver, ver te wandelen, soms met hem, soms alleen - de duinen over, de zee tegemoet... Al wist hij haar nieuw leven niet, hij had geraden hare liefde...

Het suisde in zijne ooren, terwijl zij doorsprak... terwijl zij hem uitlegde... dat het beter zoû zijn zoo, voor papa... en dat zij beiden hielden van hem, hun kind... Zij noemde geen enkelen naam, niet dien van Marianne, niet dien van Brauws... Hij bleef rustig, en zij zag niet wat in hem omging; zelfs niet, toen hij zeide:

- Als u denkt... als papa meent... dat het zoo beter zal zijn... mama...

Zij sprak verder, in den op- en neêrslag harer heftige emoties... Zij sprak van waarheid... van eerlijkheid... van het geluk van papa... misschien. Een schuchterheid weêrhield haar te spreken over haarzelve... Hij hoorde hare woorden nauwlijks... Maar hij begreep haar: hij begreep de feiten, die zij wilde; de toekomst, die zij wilde dwingen... Maar in hem golfde, golfde-op een groote melancholie, een zwaar leed... Hij hoorde wel, dat zij van hun leven - dat van zijn vader en haar te zamen - sprak als van een juk, een slavernij, een leugen... Het schemerde hem wel toe, dat zij gelijk kon hebben - en de glans van hare illuzie liet wel iets vaags schitteren voor zijne jongensoogen... Maar het bleef hem melancholie, zwaar leed... Hij was hun kind en het was of iets in

hem scheuren zoû... als zij elkaâr verlieten, ook al was hun samenleven leugen... slavernij... juk... Hij poogde die woorden te wegen, te doorgronden, te voelen... Maar hij woog alleen zijne melancholie, hij doorgrondde alleen zijn leed... Verlieten zij elkaâr... zijne ouders, die hij... samen... ieder... zoó liefhad... zoo lief had leeren krijgen... juist misschien omdat zij elkander niet liefhadden, dàn... plotseling... scheen hem zijn liefde toe... iets... dat zij beiden konden ontberen...: een waardeloosheid... voor beiden. Zoo voelde hij het, ofschoon hij het niet had zeggen gekund... en zoo voelde hij het diéper nog... dan het woord, dat het zeggen kan, in benadering... Maar zij merkte niets aan hem... Hij had al meer gevoeld de wreedheid van het leven, zelfs voor een kind en een jongen... en het was niet aan hem zich zwak te toonen... Toen, na zijn kinderleed, dat hij had doorgemaakt om de twijfeling, of hij zijn vaders zoon was - toèn had hij zich voorgenomen de wreedheden van het leven er onder te krijgen... en niets meer te toonen... om sterk te zijn... Nu scheen het oogenblik gekomen... hij herinnerde zich zijn eerste leed... hij herinnerde zich zijn voornemen: voornemen om àltijd sterk te blijven na zijn eerste kinderzwakte... en het was ook kalm, dat hij herhalen kon:

- Als u denkt... dat het voor uw beider geluk is... mama... dan mag ik er niets tegen hebben...

Zij vond hem bijna koel, maar hij kuste haar... zeide, dat hij, in alle geval, bleef hun beider kind en zoon... dat hij hen beiden zoû liefhebben, evenveel...

Maar om die koelheid... twijfelde zij even, plotseling, en het was of hare illuzies troebelden...

- Addy...! vroeg zij nog eens. Zeg mij... zeg mij eerlijk... denk je heusch... dat ik gelijk heb... dat het goed zal zijn... voor papa...

- En voor u...

- En voor mij... herhaalde zij en hij zag haar blos... - Of... of... Addy, mijn kind, mijn lieveling... is... is alles te laat... Is het te laat... voor papa's geluk?

- En voor het uwe... toch ook. Te laat... te laat, waarom?

Zij zag hem aan, vond hem hard, maar raadde, dat hij meer leed dan hij zeggen wilde.

- Ik heb het eerst gedacht... aan papa's geluk, Addy, zeide zij zacht. Omdat papa... noòit... met mij... is gelukkig geweest... met mij, die hem alles genomen heeft... en hem niets heeft gegeven... heb ik HET EERST gedacht... aan papa's geluk... en later... later...

- Later...?

- Ja... Addy... toen heb ik gedacht... aan het mijne!! Maar het is misschien... alles niet zoo... Addy... en het is misschien... alles... te laat...

Nu nam hij haar in zijn armen en zij voelde zijn jong, stevig jongenslichaam tegen zich aan, plotseling, als een steun.

- Te laat... waarom... mama... Laat ons hooren wat papa vindt, eerst... Te laat... Neen, mama... Als u het NU eerst... zoo inziet... waarom... waarom zoû het dan te laat zijn...

Zij sloeg om zijn hals hare armen, en legde haar hoofd op zijn schouder.

- Ik weet het niet, mijn kind... Ik dacht... ik dacht... dat het goed zoû zijn... Voor allen... voor iedereen... Misschien... misschien is het niet zoo... Ik weet het niet meer... Ik ben moê, mijn kind... Laat mij hier alleen... Eet met papa...: ik... ik kom niet aan tafel... ik ben moê... Ik kom niet eten... Hoor... daar komt papa... thuis... Ga naar hem toe... en zeg... dat ik moê ben... Ga nu... ga nu... ik weet het niet meer... Misschien is het niet goed... Addy... zooals ik het heb gedacht... en misschien... misschien is... alles... te laat!

Zij zag zijne oogen nu zachter, vol medelijden: hij drukte haar tegen zich aan...

- Addy! smeekte zij plotseling. Wat ik ook... verlies...: laat me jou... laat me jou nooit verliezen... Want al het andere... is misschien... illuzie... en te laat... te laat... Maar JIJ... jij bènt werkelijk... jij, je bestaat!

Zij klemde zich aan hem vast, aan zijn sterke schouders, en hij zag haar heel bleek, angstig hare oogen.

- Mama...

- Toe, laat mij nu, kind... alleen... en ga... naar papa...

Nog eens kuste hij haar, ging...

Zij bleef achter, zag in den spiegel...

Zij zag zich, na zooveel emotie, een oude vrouw: haar bleek gezicht, haar grijze haar...

- Ik weet het niet, murmelde zij. O, om waàrlijk... te léven... moet ik NIET denken... aan MIJ... Voor mij... is àlles... te laat! Als het zoo worden moet... àls wij elkaâr verlaten... moet het alleen... alleén zijn... voor hem... Henri... en... en voor... Marianne!

Zij zonk in haar stoel, bedekte het gezicht, perste de oogen - maar hunne blindheid zag de prismakleuren niet starrelen...

X

Addy, beneden, hielp zijn vader met het wiel, zette het voor hem in het kamertje bij de keuken, beloofde papa het morgen voor hem goed na te zien...

- Ben ik laat... voor het eten? vroeg Van der Welcke.

Hij was vermoeid, warm; zijn kleêren plakten aan zijn lichaam.

- Mama heeft hoofdpijn, zei Addy. Ga je maar eerst verkleeden... Wij kunnen wel wachten met eten.

Van der Welcke sleepte zich naar boven.

Hij had dien dag - 's morgens, 's middags - zoo getrapt, den blik star voor zich uit, de gedachte star voor zich uit - dat zijn lichaam tintelde van moêheid, dat zijne oogen blind waren getuurd, als vol gestuifd met korrels en zand.

- Help me, vroeg hij Addy.

En in de badkamer gooide hij al zijn kleêren uit, nam een douche, terwijl Addy hem andere kleêren bracht.

Zoo was hij in tien minuten klaar gekomen, in eene koortsachtige moede haast.

- Nu kunnen we eten... Komt mama niet aan tafel...

- Neen...

Zij zetten zich over elkaâr, maar Van der Welcke had geen honger, at niet. De meid zoû Constance wat boven brengen: in een kwartier hadden zij gedaan.

- Ik ben wel moê... bekende Van der Welcke.

De meid, vlug, nam af...

En zij bleven in de eetkamer, die donkerde...

De tuindeuren open - kwam de avond binnen, zoel.

Van der Welcke had zich gegooid in een stoel - stond op, onrustig, liep den tuin in, kwam terug...

Toen hij Addy op den leêren divan, stil, zitten zag, gooide hij zich neêr naast zijn zoon... legde zijn hoofd op de knieën van den jongen. En toen - met een diepen zucht - sliep hij in, bijna dadelijk.

Addy bleef onbewegelijk, liet zijn vader slapen, het hoofd in zijn schoot.

Uit een andere villa, heen door den tuin, vloot wat geelte van licht en schemerde tot in de donkere eetkamer.

En in de keuken zeurde zanekerigjes de meid, haar zelfde deuntje van dien middag, als dreunde zij het onbewust...

De jongen, stil, de lippen dun getrokken, bleef neêrzien op zijn vader, wiens borst nu rustiger ging op en neêr, met den diepen adem, dien Addy voelde tegen zijn hand aan...

Dien middag hadden zij beiden - vader, moeder - met elkander gesproken - voor het eerst, ernstig: IN WAARHEID; als zijn moeder hem gezegd had...

En nu, in beiden, woelde de gedachte:

Dat zij... toch... na jaren... na jaren... van ellende en disharmonie... elkaâr zouden verlaten!!

Voor papa's geluk... had mama gezegd...

En hij geloofde haar wel, dat zij het zoo bedoelde.

Verder was er van namen niets genoemd... maar hij wist, Addy... dat èn mama... èn papa... zooals hijzelve nu... gedacht hadden... onder hun woorden... dien middag... gedacht hadden... aan Marianne... Nu kwam duidelijker de ijverzucht in den jongen op, dat erfgeschenk van zijn ouders beiden... Nu voelde hij heftiger de jalouzie, omdat papa van Marianne... op dit oogenblik... meer hield dan van hem... Nu voelde hij - voor het eerst! - dat, al wilde hij niet, hij zijn vader toch liefhad boven zijn moeder - zijn vader, die als een kind was, zelf als een jongen - hem een

broêr, een vriend... bijna meer dan een vader... Tusschen hun broederlijke vriendschap was langzamerhand als weggewischt het verschil van jaren, en de eerbiedigheid van zoon-tot-vader, en Addy had dien vader lief met iets - nog niet volgroeid, maar toch zachtjes-aan wassend - van bescherming bijna, van bewustzijn een sterkere... - misschien nog niet te zijn - maar te zullen worden... als hij eerst ouder was... Het was een vreemd gevoel, maar hèm altijd natuurlijk geweest: zoo broederlijk beschermend - zoo hield hij van zijn vader...

Het was misschien alles om niets, noodeloos - dacht hij - waardeloos. Papa, nu, hield van Marianne. En hij herinnerde zich zelve wel eens gedacht te hebben, dat papa zóó jong was, dat een heel jonge vrouw naast hem te denken was - een jong meisje, zooals de nichtjes... een meisje, zooals... Marianne.

Dus... nu zoû het zoo worden...?

Papa... mama... zouden elkaâr verlaten... en...

Hij voelde de melancholie... en het zware leed... en zijn lippen trokken dunner... omdat hij niet huilen wilde... Hij wilde sterk zijn voor de wreedheden van het leven... en als papa hem niet noodig had... als het zoo beter was... als mama het ook zoo beter vond... als het voor het geluk van mama... misschien... ook beter was... dan was het immers alles goed... en zoû hij er wel sterk onder kunnen zijn... Hij was een kind... hij was een jongen... maar later zoû de wereld zich voor hem openen - voelde hij vaag... Vergeten moest hij dus alles... alles van zijne ouders... de disharmonie hunner levens, waar tusschen hij geweest was als de troost... Nú... zoû het alles anders worden - en als het niet anders kon... zoû het goed zijn, zoo.

Als papa later moê was... het land had... of wat ook... zoû hij niet zijn kop bij hem, Addy, op zijn schoot neêr leggen - net een broêrtje - en dan slapen gaan... Marianne zoû hem troosten... Hij wilde de ijverzucht neêrdrukken, maar telkens schoot ze op - een pijnlijke stekel, schrijnend... Maar plotseling, in de donkere kamer, in het stille huis - de meid neuriede niet meer - werd Van der Welcke wakker, richtte zich op, wreef zijn nek, die stijf van het liggen was...

- Nou... je hebt lekker liggen maffen... zei Addy, ruw makend zijn stem.

Er was aan die stem en in het jongenswoord niets te hooren, wat naar ijverzucht, melancholie en zwaar leed woog in zijn kleine ziel.

Van der Welcke, na zijn te-vergeefsche roes van verte en snelheid, scheen tot het leven terug te komen. Hij herinnerde zich zijn gesprek met zijn vrouw, zij, zoo ongewoon zacht, zoo toegeeflijk, zoo zich wegcijferend, opofferend - zoò, dat hij haar had moeten omhelzen, trots zich.

- Ik heb met mama gesproken, zeide hij.

Maar hij zweeg weêr, kon niet verder...

- Ik ook... zei Addy, om het hem gemakkelijk te maken.

Maar ook hij wist nu niet meer en zij bleven zitten naast elkaâr in de donkere eetkamer, beiden starende in den gelen schijn, die binnenvloot door den tuin heen, van de villa achter. Zij wisten nu echter van elkaâr, - DAT ZIJ WISTEN - en Addy, om den schouder van zijn vader, sloeg zijn arm, bijna beschermend.

- Het is een idee van mama, Addy... dat het beter zoû zijn...

- Voor u beiden.

- Voor mij... dacht mama.

- En voor haar ook.

- En jij, mijn jongen... wat zoû jij denken... als het nu eenmaal toch zoo ver kwam... eindelijk...

- Als u het beiden zoo inziet... kalm... dat het goed zoû zijn...

- En jij... je zoû nu eens bij mama... en dan weêr bij mij komen...

- Ja... zeker.

- Je praat er erg koel over, Addy.

- Vadertje... wat wil je. Als het zoo beter is... voor je beidjes... vind ik het ook goed.

- Als je zoo praat... houû je dan minder van ons...

- Neen, ik houû niet minder van u: noch van mama, noch van jou, vadertje. Maar als het zoo moet, dan moet het zoo...

- Het is vreemd, Addy... zooals... in eens... op een goeien dag... alles anders dreigt te worden...

- Mama heeft het zoo ingezien...
- Ja... Mama is wel veranderd, den laatsten tijd, vindt je niet?
- Mama is wat zachter... niet zoo driftig meer.
- Neen, niet zoo driftig meer.
- Anders niet...
- Neen, anders niet... Zeg, Addy, zeg mij eens eerlijk, praten de menschen... weet je dat ook... nog zooveel... over ons... als den eersten tijd.
- Ik weet niet, vadertje... Ik bemoei me niet veel met ‘menschen’... Ik ga naar school, niet waar. Maar ik geloof...
- Praten ze over mama?
- Neen...
- Heelemaal niet over mama?
- Ik hoor nooit iets.
- Over mij?
- Ja.
- Over mij wel?
- Ja, over jou wel, vadertje.
- En wat dan?
- Over jou, vadertje... en over...
- Over?
- Marianne.
- Ze gaat naar Baarn... en dan zien we elkaâr niet meer. De menschen kletsen dadelijk. Omdat ik nu eens gefietst en ‘gestookt’ heb... met Marianne.

Het was of hij bekende en ontkende, tegelijkertijd.

- Addy, hernam hij... Ik heb van daag heel veel gefietst.
- Ja, vadertje.
- Ik denk het best, als ik fiets - als een dolle.
- Ja, vadertje, dat weet ik.
- Als ik over den weg vlieg, als een gek, dan alleen kan ik denken. Anders nooit.
- Ja.
- En ik heb veel gedacht, van daag, Addy. Ik denk anders nooit over iets. Het heeft me van daag vermoeid, nog meer dan het

fietsen zelf. Ik ben er heel moê van.

- Nou vadertje, ga dan slapen.

- Neen, ik woû met je praten. Ik woû zoo bij je zitten. Je bent mijn vriend, niet waar, de vriend van je vader. Of ben je het niet meer.

- Jawel, nog altijd.

- Je bent zoo koel, kerel.

- Neen vadertje, ik ben niet koel.

Hij trok hem nu, zijn vader, tot zich en duwde Van der Welcke's hoofd tegen zich aan.

- Ga nu zoo liggen, en praat... Ik ben niet koel.

- Ik heb veel gedacht, Addy, al fietsende... Van morgen was ik boos, razend, wanhopig... Ik had iets willen dwingen, breken, vermoorden.

- Kom, kom...

- Ja, vermoorden... Wat, wie, weet ik niet... Ik voelde, Addy, dat ik heel gelukkig had kunnen worden, als...

- Ja, vadertje, dat weet ik...

- Dat weet je?

- Ja...

- Dat begrijp je.

- Ja... dat begrijp ik.

- Toen ik thuis kwam, was ik moê, dol... Mama kwam boven en sprak met me... Ze zei me, dat Van Vreeswijck... haar gevraagd had naar het Bezuidenhout te gaan, om met tante Bertha te praten... en met Marianne, omdat Van Vreeswijck... Begrijp je?

- Ja... vadertje.

- Mama is gegaan... Ik werd woedend, toen ik hoorde, dat ze gegaan was... Maar ze zei, dat Marianne niet wilde...

- Dat ze niet wilde...

- Neen... Toen, toen zei mama... toen vroeg ze... of het niet beter zoû zijn... dat wij... zij - en ik -... begrijp je?

- Ja, vadertje.

- Ze zei het heel lief. Ze zei het zacht, zonder boosheid. Het was een lieve gedachte, Addy, die het haar zeggen deed.

- Ja, vadertje, ze is heel lief.

- Nu kerel, toen... toen heb ik haar een zoen gegeven... omdat ze zoo lief was... en het zoo lief zei. En toen... toen ben ik weêr gaan fietsen.

- Ja.

- Ik denk het beste als ik fiets... Ik heb getrapt, getrapt... Onderwijl dacht ik... of het goed zoû zijn... Mijn kerel, je bent meer dan mijn zoon, niet waar: je bent mijn vriend?

- Ja...

- ...Onderwijl dacht ik... aan Marianne. Ik hoû van haar, Addy.

- Ja vader.

- Ik probeerde het mij voor te stellen... Ik weet... dat ze van mij houdt, Addy.

- Ja...

- Ik probeerde het mij voor te stellen... En toen, Addy... toen vond ik mij oud. Zeg... ik ben oud, vindt je niet.

- Je bent niet oud, vader...

- Neen, misschien niet... Toch, Addy... ik weet het niet. Ik weet het niet... Toen, Addy, toen dacht ik...

- Aan wat, vadertje, aan wie...

- Ik trapte maar door, als een gek. Zoo denk ik het best. Toen dacht ik aan... jou.

- Aan mij.

- Ja, aan jou... Zeg me, mijn jongen, àls wij het deden... als het alles zoo veranderde... zoû het je niet spijten...

- Als het voor uw beider geluk is, dan...

- Dan?

- Dan niet. Dan zoû het me niet spijten...

- Ja, dat zeg je. Maar het moet je spijten... van binnen. Als je nog houdt van ons beiden. Dat heb ik zoo bedacht, tot ik er doodmoê van ben. Want ik denk anders nooit. Ik vind het vervelend te denken. Nu moest ik wel... nadat mama zoo gesproken had. Nu moest ik wel denken... Ja, het MOET je spijten... als je nog houdt... houdt... van ons beiden.

- Ik zeg je nog eens, vadertje...

- Ja, dat weet ik... Maar mij, Addy, MIJ... zoû het... later... als het eenmaal zoo was... spijten... spijten... om jou.

- Om mij...

- Om jou... Je zoû geen huis meer hebben.

- Twee huizen...

- Neen, neen, je zoû geen huis meer hebben. Je zoû dwalen tusschen je ouders. Het is waar, je bent gauw een man. Je gaat ze toch gauw verlaten, je ouders... Maar nu NOG voel ik, dat je geen huis zoû hebben en wel een vader, wel een moeder... maar geen ouders. Begrijp je? Geen ouders. Ook al kibbelen ze, NU heb je ze, ouders. Misschien, over een paar jaar, geef je niet om ze... en om hun huis. Maar nu - Addy... nu zoû je veel verliezen. Zie je, mijn kind, dat heeft je vader zoo allemaal bedacht... en ik beken je ronduit: ik ben er doodmoê van. Ik rust nu wel uit, nu ik het je zoo zeg - en tegen je aan lig.

- Ja, vadertje...

- Mijn jongen, mijn jongen... Zie je, en toen je vader zoo ver gedacht had... toen voelde die...

- Wat...

- Dat die meer hield van jou... dan van Marianne; arme, lieve meid... Anders, zie je... maar meer. Wel meer. Arme... lieve meid...

Een vreugde zwol in het kind; zijn borst, waarop lag het hoofd van zijn vader, hijgde. Maar hij voelde zich slecht om die vreugde...

- Vadertje... nog eens... àls het je geluk zoû zijn...

- Neen kerel... want er zoû iets in me verdeeld zijn, gebroken... ik weet het niet je te zeggen. Ik zoû je missen - al den tijd, dien je niet bij me was. Ik zoû niet kunnen, Addy. Het kan niet, Addy... Zie je, kerel, ik moest zoo niet praten, met een zoon van vijftien. Vijftien? Neen, je bent pas veertien... Nu, je lijkt wel zestien. Maar dit is nog geen reden. Ik moest zoo niet praten. Ik ben wel een gekke vader, hè, Addy. Ik geef je ook geen opvoeding... Ik laat je maar loopen. God, kerel, ik kàn het niet... je een opvoeding geven. Ik zoû niet weten hoe. Je moet je zelf maar opvoeden, zal

je. Je zal wel braaf en knap en eerlijk worden, en zoo meer. Ik weet het niet, zie je: ik laat je maar loopen, als een veulen in de wei. Nu, je belooft me het goed te zullen maken, hè? Geen gemeene dingen te doen, en zoo. Zie je, als grootpapa dat alles hoorde, dat ik dat zoo zei, zoû hij het heel gek vinden. Het is ook gek. Het is niet goed. Maar je vader, Addy, is nu eenmaal zoo: een kwâjongen. Een kwâjongen. Dus, kerel, je weet het nu. Ik zoû niet kunnen... Arme Marianne... arme, lieve meid... Maar ze is jong: ze vindt haar geluk nog wel... een ander. Zie je... Addy... zeg jij het nu morgen aan mama. Dat ik... liever... als mama... het goed vindt... het maar alles zoo laat, kerel... als het zoo is... ook al is het niet altijd een paradijs. Dat ik het liever alles zoo laat, kerel... voor jou... en ook voor mij: ik zoû niet buiten je kunnen, zes maanden. Misschien ga je al heel gauw weg... Leiden... en dan je carrière... maar nu... nu... Zal je het dan morgen zoo zeggen, aan mama? Die ernstige gesprekken maken mij zoo moê... in mijn kop. Ik fiets liever een week achtereen, dan eén dag zoo te moeten denken als nu. Ik ben wee in mijn hersens ervan... En nu ga ik slapen, kerel... maffen... want ik kàn niet meer...

Hij pakte zijn zoon in de armen, omhelsde hem, zoende hem, ging plotseling. In de donkere kamer bleef het kind alleen. De gele schijn uit de andere villa doofde. In huis was alles stil, de meiden waren naar bed. En terwijl het kind wist zijn ouders boven... ieder in zijne, hare kamer - tòch gescheiden, trots zooveel dat hen kon vereenen - bleef hij stil zitten, roerloos, turen in den zoelen zomernacht, waar de boomen zwart spookten, somber...

Toch was er een zwelling van geluk in zijn ziel: zijn vader... hield meer van hèm!

XI

Den geheelen avond bleef Constance alleen.

Zij had de beide ramen van hare slaapkamer wijd opengezet, en in den zoelen nacht zag zij over den weg heen.

Zij had zich ontkleed, een witten peignoir omgedaan en, in de donkere kamer, bleef zij zitten, bij het open raam...

Een oogenblik had zij gedacht, dat Van der Welcke zoû komen, om haar te spreken, haar zijn beslissing mede te deelen, maar hij kwam niet...

Hij scheen met Addy te blijven in de eetkamer... daarna hoorde zij hem naar zijn eigen kamer gaan...

In de stilte, in den kalmen avond, in den zoelen nacht, die bijna loom binnenvloot, versmolt haar onrust, haar twijfel, die zij gedurende die enkele woorden met Addy in zich had voelen opkomen - en zij liet zich - aan het open raam - meêsleepen door de doodstille maar diep doordringende betooveringen van het late zomeruur, alsof iets sterkers dan zij zich van haar meester maakte en haar dwong zich over te geven, zonder meer te denken en te twijfelen, aan bijna benauwende zaligheden, die haar bedrongen...

Boven de donkerende massa's van de Boschjes was een zwoelte van zwaren regen, die aarzelde, en, een enkelen keer, lichtte het, daar ginds, in de richting der zee, die zij in de verte raadde - met plotselinge oplichtingen, met geluidelooze weêrlichten, verzwijmende dadelijk in laag wolkenden nacht.

Zij hing in haar stoel, eerst gedrukt door haar twijfel en de zwoelte maar langzamerhand, langzamerhand - haar oogen blijvende gericht op de electrische glanzingen, daar ver weg - versmolt haar twijfel geheel, drong de betoovering dieper door en de onweêrszwoelte was als een wellust zelve, waaronder hare borst zacht hijgde, hare lippen zich openden, hare oogen zich sloten, om dan, grooter en opener, weêr te turen naar het weêrlicht, dat lichtte en zwijmde - oplichtte en zwijmde, met tusschenpoozen vol van mysterie...

Neen, zij twijfelde niet meer; het zoû goed zijn, het zoû goèd zijn... Zij zoû zich niet kunnen vergissen in haar nieuwe leven; in hare late leven, haar vrouweleven, dat zij geleefd had als in enkele maanden, zich geheel overgevende aan de waarheid en de zuiverheid, en aan de eindelijke liefde, de eenige, de ware zuivere, en hooge... Zij had het geleefd, dat vrouweleven, van de jonge-meisjes-droomen af tot haar zelfbekentenis toe, en wat voor een andere vrouw jaren zoû duren, in de langzame valling der dagen, die, als kralen aan een lang snoer, de eene kraal viel op de andere tusschen de vingers der stille noodlottigheid, aftellende onverbiddelijk - had ZIJ geleefd in enkele maanden: na haar droomen, haar denken; na haar denken, haar willen-weten; na haar willen-weten, haar zich-dompelen in boeken en in natuur - tot droom, gedachte, kennis en liefde-voor-allen-en-alles zich gemengeld hadden als tot een nieuw bestaan, en zij als herboreling geweest was uit zichzelve.

Haastig, koortsig, had zij het alles gedroomd, gedacht en doordrongen - als was zij bang te laat te zijn - te zullen voelen verstompen haar zinnen, te zullen voelen verdorren haar ziel - van ouderdom der jaren - voor zij geleefd had... vóor zij geleefd had... Haastig, maar eerlijk, en diep intens was haar late opleven geweest - een mysterie voor haarzelve - en een onzichtbaar geheim voor allen - want niemand wist, dat zij droomde, dacht, doordrong kennis en natuur - niemand wist, dat zij tegenwoordig een boom, een wolk, een boek, een schilderij anders zag dan vroeger, toen zij noch boom, noch wolk, noch boek, noch schilderij had gezien of begrepen, of mooi had kunnen vinden; niemand wist, dat zij iets van wereld-en-tijden zag lichten in een snellen blik van laat weten en kennen; niemand wist, dat zij, aristocrate, voelde het groote Medelijden voor hare wereld-en-tijd... het had leeren voelen van hèm... door hèm... alles, alles, geheel haar late leven... Niemand wist het dan hij alleen... En van elkaâr... langzamerhand... in de vertrouwelijkheid der gesprekken... waren zij ook gaan weten, gaan raden eerst, en toen zéker voelen - weten nu - dat zij elkaâr gevonden hadden, laat - zij

hem, hij haar - als was, eindelijk, eindelijk! na die vage intuïtie van zoeken en willen-vinden, de een den ander, van hunne kinderjaren af... eene genade om hen heen gedaald. Vage intuïtie, nauwlijks zegbaar en, gezegd, al verzwijmd... voor hem het verre dwarrelen van een sluier - een wolkje - aan heidekimme; voor haar het altijd willen-verder-gaan, afloopen langs groote blokken den loop der ruischende wateren onder dichte trope-boomen, kinderen beiden, niets wetende van elkaâr - en alleen jaren later weten, voelen... dat het zoeken was geweest... Zoo gezegd, was het al verzwijmd, was het niet meer zoo zoeken; zoo getast, was het ontastbaar; zoo gegrepen, glipte het weg... was het niet meer zoo, was het niet meer zoo... Maar niet gezegd, niet getast, niet gegrepen... alleen gedroomd en aangezweemd in het verre verleden der kinderjaren... was het zoo: de sprookjes-waarheid, die de eenige waarheid was... Voor beiden, toen, was ze te ijl geweest, te ontastbaar en te ongrijpbaar, om langer te duren dan kinderjaren - die waarheid, wellicht kiemende in voorbestaan...: het ijdele leven had van haar zich meester gemaakt - het denkende leven van hèm - en beiden waren zij verder en verder gedwaald van elkaâr-in-vermoeden... elkaâr zelfs ook niet meer zoekende...

De jaren tusschen hen hadden zich opgestapeld...: zij, in Den Haag, in Rome, in Brussel - hij in Amerika - toen zij was een elegante, ijdele, jonge vrouw, hij een broeder van arbeiders, hun kameraad, hen willende weten en begrijpen... Terwijl zij in Romeinsche salons had geflirt, had gedanst - had hij gesjouwd aan de dokken, was gedaald in de zwarte schachten van mijnen... De werkelijkheid leek haar onwaar toe, een droom, een verre nachtmerrie, na de kindersprookjes van zoo even! Toch was het zoo, toch was het zoo! Zij hadden elkaâr nooit mogen ontmoeten, zelfs niet toen zij elkander naderden - aan de Riviera - in Brussel, als door een onbewuste kracht! Zij hadden elkaâr niet eer mogen ontmoeten dan nu... dan laat... heel laat... te laat... O, komt ooit te laat het ware leven en de genade van het gouden vinden!

En zij hadden zich beiden vergist. Zij had zich vergist... de korte passie voor Henri, zinnevlam van ijdele, leêge, werklooze

en leeflooze vrouw... toen hem getrouwd, Henri... vergissing na vergissing, eéne verknoeiïng van haar kostbare leven... En HIJ... hij had zich vergist: hij was niet de broeder geworden van hen, wier broeder hij wezen wilde... O... zoo zij elkaâr oóit hadden mogen en kunnen vinden, in de jaren hunner beider jeugd... hoe zoû niet hun leven samen harmonie zijn kunnen worden, harmonie voor zich en elkaâr, harmonie voor allen-in-alles, de wereld-en-tijd, die hij haar zoû hebben leeren kennen, en liefhebben, en steunen het miserabele en balsemen het ellendige ervan! O, te hebben - jonge vrouw - geleefd aan zijne zijde, aan zijn hart, in zijne armen, en dan geleéfd te hebben, geweten te hebben, te hebben gedaan met hem en voor hem... dat alles wat toch gedaan kan worden voor wereld-en-tijd - door wie zelve sterk en glanzend zijn van liefde, geluk, harmonie...

...En het was niet zoo geweest...: de kostbare jaren, ver van elkaâr... waren verspild, door hem - hij had het haarzelve gezegd -; door haar - o, hare verspilde, ijdele jaren...!

Neen, het had zoo niet mogen zijn... En toch, nu eindelijk, eindelijk, het eerlijke, ware, zuivere leven was opgestraald - nu zij na eerst aan anderen... aan Henri... aan Marianne... ook had gedacht aan zichzelve... ook gedacht had aan hèm - zoû er nu ver van deze landen, menschen, dingen van hier en dichtbij, niet na het leven-van-ziel ook een feitelijk leven opstralen kunnen... zij naast hem... in de harmonie, die wel den weemoed zoû hebben van het heel-late... maar in harmonie toch, en in geluk voor allen-in-alles...?

Zij bleef liggen in haar stoel, de handen slap, alsof zij de energie miste nu zoo verlokkenden schijn te grijpen... bang dien niet te vatten... en bang dien te verliezen en dan te wéten een schijn...

En in den drukkenden wellust, waarmeê de zwoele lucht als woog op hare borst, tot ze hijgde en zacht hare lippen opende en hare oogen loken om grooter en opener weêr op te staren, scheen het haar toe, dat de verre weêrlichten daarginds, de geluidelooze opglanzingen over de wijde zee, die zij raadde daarginds, daarginds, ver weg, zelve waren de opschijningen van hare gedachten

en illuzies en betreuringen: een gloed even en weêr weg - een gloed en weêr weg... Gloeide het op, dan was het de lachende hoop, dat het zoo zoû kunnen worden en blijven, als zij dacht; zwijmde het licht, dan was het de twijfel... maar toch niet zoo zwaar, of de nacht was verleider, en lokte: hoop weêr... denk weêr... droom weêr... het kan wel... het is niet onmogelijk... het is alles de waarheid, de zuiverheid... het zal zijn het geluk voor die twee armen... Henri... Marianne... het zal zijn je beider geluk... van hèm - van jezelve, vrouw van laat leven... het kan; hoop het weêr, denk, droom het weêr... want wat is de onmogelijkheid... als de waarheid zich eenmaal, hoe laat ook, openbaart... Zie, de waarheid openbaart zich... de weêrlichten glanzen op... soms is de heele hemel in eéns verlicht... de lage wolken drijven...: achter ze... achter ze is de oneindigheid van het eeuwige... van-alles-wat-kan-gebeuren!

Hare kamer was geheel donker; zijzelve alleen bleef een witte vlak aan de omraming van het venster, en de nacht, de lucht, de lichten waren daar buiten wijd en eeuwig. En in den wellust van het late zomeruur, van den zwoelen nacht, van hare onbedwingbare illuzie en hoopvolheden voelde zij zich als opvoeren door een lichtende, zwevende extaze, door een gewiekte blijdschap, meê naar de zee daarginds, naar de openbaringen der weêrlichten, meê naar het verre van toekomst, eeuwigheid en van-alles-wat-kon-gebeuren... En zij liet zich meêvoeren en in hare meêvoering kwam een zekerheid over haar heen, drong in haar diep, als met een ontvangenis van heiligen geest: dat het zoo worden zoû, dat het zoo zijn zoû... als zij het droomde en hoopte en wilde... dat het zoo zijn zoû... eindelijk en eindelijk... omdat de genade van het leven ten laatste... ten laatste neêrdaalde...

Het zoû zoo zijn... het was de zekerheid... zij zag het in de toekomst... Zij zag zich aan zijn zijde, aan zijn hart, in zijn armen leven, leven voor zich en hem, leven voor elkaâr en allen-in-alles... zij zag het glanzend oplichten met ieder weêrlicht in de lichtende opglanzing der toekomstige jaren, die komen zouden... Een jeugd dauwde over hen heen, deed hen glimlachen tot elkaâr,

als waren zij, de kinderen van vroeger, die elkaâr onbewust hadden gezocht, gegroeid tot jongen man, tot jonge vrouw, die gevonden hadden elkaâr - na het mysterie van den wolkjes-sluier en van de verre rivier onder groote blâren - ... en zij gingen nu verder...: hunne wegen liepen op naar glanzende toekomststeden, wier kristallijnen dommen koepelden onder de openbarende luchten, - achter wier torengewemel zonnestralen uitschoten, die in de kristalkoepels regenboogden...

Een wind stak op, als ontwakende uit het bed van den slapenden nacht zelve, en verhief zich... Een koelte dreef voor zich uit de zwoele, laag hangende, eerst roerlooze wolken... enkele droppelen tikkelden op de bladeren neêr... En de wind voerde het onweêr weêr verder, voerde de revelatie als meê... de weêrlichten, nog twee-, driemalen, glansden... zwijmden... verbleekten... Verder, veel verder zoû de wind eerst loslaten de wolken, zoû de nachtregen neêrvallen... dacht Constance vaag...

En zij zuchtte diep, als ontwakende uit dien wellust, nu de nacht na die verheffing van wind niet zoo zwoel meer drukte... Zij stond, loom, op, sloot het venster, zag door de boomen al een bleekte van morgen dagen...

En zij legde zich te bed, en sliep in...: het zoû zoo worden, het zoû zoo zijn; zij had de zekerheid, de toekomst werd... de wegen gingen toe naar de stad van kristallijnen koepels... zij ging tot ze met hem... met hem...!

Het zoû zoo worden... het werd zoo, morgen, morgen al...

Terwijl de verwachting nog verheerlijken bleef haar gelaat - in den beginnenden dag bleek op het kussen - de oogen, blind van in licht staren, zwaar toe - sliep zij in, overtuigd, overtuigd...

XII

Zeer zeker had de overtuiging gezegevierd over den twijfel. Toen Constance dien morgen vroeg wakker werd, was het in haar kalm en zeker en trotsch, als wist zij de toekomst zuiver. Er was in haar

een aarzeling om Van der Welcke op te zoeken in zijn kamer en hij scheen haar ook te ontwijken, want reeds om zeven uur zag zij, uit haar venster, hem wegfietsen. Na hun gesprek had zij hem niet meer gezien, wist zij niet wat hij dacht, en nu trof het haar, dat hij niet wegreed, als zoo dikwijls den laatsten tijd - als een dolle - maar dat hij rustig trapte, en er iets gelatens van weemoed was op zijn gezicht, dat zij even schemeren zag onder zijn fietspet...

Zij luisterde of Addy al wakker was, maar hij scheen nog te slapen: ook was het vacantie... En zij dacht nu aan Van Vreeswijck en wilde hem schrijven, een enkel woord, om hem te verzoeken te komen, een enkel woord, dat hem echter al dadelijk zoû doen weten, tusschen de letters door... dat Marianne hem niet kon liefhebben... Al denkende, met een zacht medelijden voor hem door hare eigene zekerheid, beet zij op hare pen, zag naar buiten...

De Augustusmorgen was zonnig al vroeg: het was blauwe lucht met witte krullende wolkjes, die als kudden van blanke schapen trokken door een blauwe wei: een hooge wind voerde snel, als een drijvende kudde, de schaapjes meê... Zij herinnerde zich dwars door het zoeken naar het moeilijke woord, haar nacht van gisteren, en de opglanzingen daarginds, boven de zee, die zij raadde... Het was vreemd, maar, nu, in dat morgenlicht, met dien nuchteren hemel, waarin zij keek, denkende aan Van Vreeswijck - en hoe het, hem vergoêlijkend, met een enkel woord, al te zeggen - met dat zomerblauw vol schaapjes-wit, waarin zij tuurde na de extaze en gewiekte blijdschap, die haar dien nacht had weten op te voeren - was het of haar kalme trots van zeker weten de toekomst, weifelde... Zij wist niet waarom, want zij dacht toch: Henri zoû toestemmen in hunne scheiding...

Zij zouden elkaâr verlaten...

En Marianne...

Plotseling schreef zij. Zij schreef langer dan zij dacht te schrijven: zij schreef dadelijk de waarheid nu, in eene impulsie van eerlijkheid, en aan het slot van haar brief, verzocht zij Van Vreeswijck dien avond te komen...

Zij eindigde, toen Addy binnenkwam.

Hij kuste haar en wachtte tot zij haar brief had onderteekend.

- Waarom ben je niet met papa gaan fietsen? vroeg zij.

Hij zeide, dat zijn vader hem verzocht had met haar te spreken...

En nu, naast haar zittende, hare hand in de zijne, vertelde hij haar, zonder een enkelen keer den naam van Marianne te noemen, wat zijn onderhoud met papa was geweest... Zijne kalme, bijna koel zakelijke woorden ontnuchterden haar geheel, terwijl zij denkend bleef kijken in den hemel, die als een blauwen glimlach had van niets meer weten en nu onverschillig zijn... Plotseling was het haar of zij gedroomd had... Maar verder wist zij hare gedachten niet, want de zekerheid van het ideaal - de morgentwijfel - de nuchtere ontgoocheling nu van de werkelijkheid... het was alles te plots op elkaâr: en zij kon het niet tot zich nemen: zij wist niet wat zij dacht...

Het scheen haar alleen of zij gedroomd had.

- Misschien is het dan beter zoo, zei zij werktuigelijk.

Zij had het niet gedacht!

Zij had niet gedacht, dat Henri zoo antwoorden zoû, als zijn antwoord nu luidde uit den mond van hun kind!

Kende men dan nooit iemand, ook al leefde men jaren samen? Kende zij haar kind, kende zij zich?

Maar de jongen, liefkoozend, hield hare hand vast.

En hij zag haar in de stupefactie van haar gelaat.

- Zeg mij eerlijk, mama,... is het u een teleurstelling?

Zij zweeg, zag in den nuchteren hemel.

- Had u gaarne een ander leven begonnen - vrij van papa?

Haar hoofd boog tot hem over, tot zijn schouder toe...

- Addy... zeide zij.

Zij poogde hare woorden te zoeken, maar de eerlijkheid was haar te sterk, weêr.

- Ja... zeide zij eenvoudig.

- Dus u had liever... voor u.

- Ik had het liever gehad... ja.

Zij zwegen.

- Ik had het zelfs al mij voorgesteld... zoo.

- Wil ik dan nog eens met papa spreken, mama. Als ik hem zeg, dat u het zich al gedacht had...

- Dan... denk je...?

- Dat... hij zal toegeven.

- Geloof je...

- Als het uw beider geluk is...

- Herhaal mij papa's woorden.

- Precies weet ik ze niet meer... Papa dacht alleen... dat... mij... zes maanden niet zien hem wat zwaar zoû zijn...

- Was dat alles... dat papa zei...?

- Alles...

Maar hij glimlachte even, gelaten, weemoedig, en zijn blik zeide haar, dat het NIET alles was. Zij begreep hem. Zij begreep, dat zij over Marianne hadden gesproken.

- Dus papa... herhaalde zij.

- Blijft liever bij ONS... mama.

- Bij ONS... herhaalde zij. Wij drieën te zamen...

- Ja.

- Het is blijven leven... in een onwaarheid, zeide zij, met een vage stem.

- Dan zal ik nog eens spreken... met papa.

- Neen, Addy...

- Waarom niet...

- Neen, doe het niet meer. Vraag papa dat niet...: terug te komen op zijn idee. Het is misschien toch... te laat... en dan...: papa heeft gelijk. Om jou...

- Om mij...

- Zes maanden... buiten je te zijn... hij zoû het niet kunnen. En ik...

- En u... mama...

- Ik ook niet...

- Jawel.

- Neen... ik ook niet.

Zij voelde hem in eens met hare beide handen over zijn gezicht,

langs zijn schouders, langs zijn knieën, als wilde zij hem tasten: de werkelijkheid... de werkelijkheid van haar leven. Hij, hij was de waarheid... maar al het andere tusschen haar man en haar... dat was de leugen, dat bleef de leugen... voor de menschen. Konden zelfs voor Addy zij dien leugen niet tot waarheid klaren...? Neen, neen, zelfs niet voor hem... Zoû dan altijd fataal de leugen hen blijven aankleven...

- Wij zijn te klein... murmelde zij, en haar woord vervolgde hare gedachte.

- Wat zegt u?

- Niets... Het is goed, Addy... Zeg aan papa, dat het goed is... dat ook ik... het goed vind... Dat ook ik... geen zes maanden... buiten je kan zijn!

Zij zag hem aan in zijn blauwe oogen van ernst, als had zij hem vergeten, als herinnerde zij zich hem nu eerst... Zes maanden... zes maanden zonder hem!! Het nieuwe leven, de nieuwe wegen, de nieuwe steden... aan nieuwe, verre horizonnen... zes maanden, zes maanden zonder hem...

Had zij dan gedroomd... een glans, een vizioen... een extaze alleen... Was het alleen begoocheling...

Hij liet haar nu alleen...

Zij kleedde zich, ging naar beneden.

Het was haar of zij van een lange reis terugkwam en haar huis weêr zag, na maanden. Er was iets in hare bewegingen van slaapwandelen - er was een ver afgetrokken onverschilligheid voor dat huis, dat zij toch altijd had lief gehad, verzorgd, versierd als haar home. Zij ging er nu door heen, doende hare gewone, kleine verzorgingen van huisvrouw, als werktuigelijk, nog half droomende, in een toestand van half-bewustheid... Het was of hare gedachten stil stonden - of zij nu niet meer wist - ook niet meer dacht - zich alleen nog maar herinnerde dien avond van gisteren, dien eenzamen avond van zelfzekerheid... Nuchter, kalm, zomerblauw was de morgen aangeschenen - Addy was gekomen - zij wist nu, wat Henri dacht... Het verwonderde haar even, dat hij zoo dacht... en toen maakte zij uit, dat hij Marianne toch niet erg

liefhad... haar minder lief moest hebben dan Addy... Arme Marianne... dacht zij, en dat vrouwen volkomener liefhebben... dan mannen... Zij sprak met de meid, gaf orders, deed-af de werkelijke dingen, zoo tusschen hare gedachten door... En plotseling blikte zij diep in zich, zag weêr zoo geheel en al in de spiegeldiepte van het zelf, dat zij ontzette voor zich, huiverde... Zij zag, dat, als Henri haàr had voorgesteld... wat zij hem voorgesteld had... zij aangenomen zoû hebben... willende haar geluk... willende het samen met den man, dien zij liefhad - die haar, zij voelde het!, liefhad... Zij zag, dat zij aangenomen zoû hebben en niet had geweifeld om haar zoon...! Haar zoon... Hij zoû hen immers toch spoedig verlaten... zelf zijn leven zoeken! Haar zoon... om hèm nog enkele jaren te geven het ouderlijk huis, die ruïne van ellende en leugen, die hij - het kind - alleén samen hield... om hèm... en... om dien leugen samen... zoû zij moeten verloochenen de nieuwe waarheid... Het was als stond zij in een doolhof, maar zéker wist ze, dat zij niet in den doolhof geaarzeld zoû hebben, als aan haar de beslissing geweest ware: dat zij geweten had den zuiveren kant te gaan... Dat zij de scheiding verkozen zoû hebben, trots Addy! Dat zij haar nieuwe leven... en dien man... liever had dan haar kind!!

Zij had zich geleerd in de zuivere waarheid, en nu, NU zag zij de zuivere waarheid zoo diep in, dat ze haar verschrikte... en dat zij huiverde als voor iets monsterachtigs... want boven haar kind, boven den troost van zoo vele jaren, iets anders te stellen, hooger, scheen haar monsterachtig toe... Op dit oogenblik kwam Van der Welcke thuis; zij hoorde hem zijn wiel weg zetten, de trap opgaan... toen plotseling omkeeren, als bedacht hij, dat hij niet langer zijn vrouw kon ontwijken. Hij kwam binnen, plotseling. Zij, bevende, was gaan zitten, omdat zij zich wankelen voelde...

- Addy heeft je gezegd...? vroeg hij.
- Ja... murmelde zij.
- En... je vindt het zoo goed...
- Ja... ik vind het zoo goed.
- Het blijft dus alles... aarzelde hij.

- Als het was, antwoordde zij bijna onhoorbaar, en ook hare stem aarzelde.

- Hij heeft je gezegd... waarom? vroeg hij verder.

- Ja...

- Ik zoû hem niet kunnen missen... dien tijd, dien hij bij jou was, Constance. En jij toch ook niet... wel? Je zoû hem niet kunnen missen... den tijd, die ons kind bij mij was...

- Neen... zeide zij werktuigelijk en toen hare stem faalde, herhaalde zij sterker:

- Neen... ik zoû hem niet kunnen missen.

Op dit oogenblik wist zij het niet, of zij waarheid sprak, of niet. Alleen was er iets... of de zuivere waarheid even verder van haar week... als een glinsterende wolk...

- Laat ons dus probeeren elkaâr verder te verdragen, zeide hij. Maar toch wil ik je zeggen, Constance... dat ik je gedachte... je bedoeling... waardeer.

- Ja... zeide zij vaag.

- Die gedachte,... die je om mij gedacht hebt...

- Ja...

Maar het was haar nu onmogelijk verder de waarheid te laten glippen, en zij zei:

- Ik dacht ook om mij... Henri... maar... maar het was mij onduidelijk wat ik dacht... Ik weet het niet meer... Henri, het is beter zoo...: alles blijft dus... als het is.

- En we houden beiden onzen jongen.

- Ja... beiden...

Hij zag haar heel bleek worden in haar stoel, hare armen slap... Hij voelde nog in zich een beweging opkomen iets liefs te zeggen... haar een zoen te geven... maar ook was het of zij zoo ver van hem af was, dat hij haar noch met zijn woord, noch met zijne liefkoozing zoû kunnen bereiken... En, dacht hij, waarvoor zoû het ook noodig zijn... Liefde hadden zij niet voor elkaâr... Vreemden zouden zij blijven, trots al wat zij deze dagen voor elkaâr hadden kunnen voelen: zij, voor zijn geluk, een mogelijkheid tegen conventie in; hij voor haar zeer zeker een dankbaarheid...

- Dan is het zoo goed, eindigde hij dus alleen kalm, en liet haar alleen, sloot, zacht, de deur...

Zij bleef zitten, staarde voor zich... Ja, zij had haar zoon minder geteld dan haar nieuwe leven...! Dat was een zuivere waarheid, even goed als dat nieuwe leven zelve... En nu... nu, als in een koorts, zag zij dat nieuwe leven... als een stad van kristal... om haar heen... dreigen te scheuren, te kraken in-een... te verongelukken in éene wanhoop... Hare oogen werden brandend door te staren in verre, wreede gedachten uit. In hare borst was als een fyzieke pijn... Het huis, de kamer benauwden haar... Zij voelde een drang om te vluchten, buiten dat huis, buiten de nauwe kringen, die als duizelingen cirkelden rondom haar, te vluchten uit zichzelve... Zij was zoo verward in zichzelve... niet meer wetend wat goed was, wàt zuiver... wàt waar... dat zij snakte naar ruimte en lucht. Hare borst deed pijn van leed en van hokkenden adem... Toch overmeesterde zij zich, greep een hoed, spelde dien op, en kracht had zij nog tegen de meid te zeggen:

- Truitje... ik ga uit...

Nu was zij buiten op den weg... Zij had gevreesd voor de eenzaamheid van haar kamer en van zichzelve: eenzaamheid, die haar anders zoo lief was geworden! Nu zocht zij niet alleen de ruimte van lucht, van bosch... maar den weg, waar enkele menschen gingen, deed haar zich houden in bedwang... Zij sloeg een zijpad in, liep door de Boschjes... Er gingen, rustigjes weg, enkele morgenwandelaars... Plotseling schrikte zij hevig. Zij zag, zitten op een bank, Brauws. Het was of zij flauw zoû vallen, en zonder te weten wat zij deed, keerde zij zich om, liep terug... Op dit oogenblik was zij alle zelfbeheersching kwijt... Hij had haar echter gezien, en zijn hand had al naar zijn hoed gegrepen... Plotseling hoorde zij achter zich zijn stap: hij haalde haar in...

- Ontvlucht u zoo uw goede vrienden, zeide hij, met een poging tot scherts, maar verbaasd.

Zij zag hem aan en hare verwarring trof hem.

- Wees niet boos, zeide zij, eerlijk. Ik schrikte u te zien...

- Ik was niet welkom, zeide hij ruw. Pardon, mevrouw. Ik had u

niet moeten achterhalen. Maar ik ben in die dingen tactloos. Ik ben geen man-van-de-wereld.

- Wees niet boos! herhaalde zij, smeekend bijna... De wereld! Ik was ook niet bepaald een vrouw-van-de-wereld... om u... onverwachts...

Zij wist niet meer wat zij zeggen wilde.

- Den rug toe te draaien, vulde hij aan.

- Den rug toe te draaien, herhaalde zij.

- Intusschen, nu ik u gegroet heb...

Hij wilde groeten, terug gaan.

- Blijf! smeekte zij. Loop een eind meê op... Nu ik u toevallig ontmoet heb...

- Ik ben gisteren terug gekomen... Ik was van daag... anders morgen eens aangekomen...

- Wandel meê, vroeg zij, bijna smeekend. Ik woû u spreken...

- Waarover...

- Ik heb Henri...

Zij haalde diep adem - wandelaars gingen voorbij. Zij waren bij de Waterpartij. Zij sprak niet verder, en zwijgend liep zij naast hem voort...

- Ik heb Henri... herhaalde zij eindelijk...; voorgesteld... om...

Het woord bestierf haar in den mond, maar hij begreep haar... Zij zwegen beiden, liepen beiden zwijgend voort. Hij voerde haar, en het scheen haar, dat zij liep naar een doel, dat hij weten zoû... Zij wist niet waarheen...

- Als aan een vriend, zeide zij eindelijk...; heb ik behoefte... u dat te zeggen...

Hij wilde haar het woord zeggen laten.

- Voorgesteld om...?

- Te scheiden...

Zij liepen weêr minuten lang. Plotseling, om zich heen, zag zij de duinen, de zee ginds... de zee, die zij gisteren nacht had geraden, de zee, over welke openbaarden de bleeke glanzen, de opglanzingen der weêrlichten... Nu was de lucht er boven zomerblauw, opalig vaag, met hoog geblazen witte wolken, als stoom...

- Voorgesteld om te scheiden... herhaalde zij.

Hij haalde adem, in den zilten adem der zee - zooals hij ook had geademd in de Alpen, kijkende in de gletscherende horizonnen... En hij herinnerde zich... de evocatie... en het smachten... naar de enkele ziel... wier ontmoeting de troost zoû zijn geweest in het telkens teleurgestelde doen voor de véle zielen, de duizenden... Het was voor hem als een snelle, schelle hoop... niet alleen te hebben gevonden... in stilte... maar het uit te durven zeggen... eenmaal... en zoo schel was de hoop, zoo verblindend, dat hij haar eerst niet hoorde zeggen:

- Maar Henri... vindt het beter... van niet...

- Wat? vroeg hij, als doof, blind.

Zij herhaalde.

- Henri vindt beter van niet... Om onzen jongen... om Addy...

De schelle hoop had maar even, een seconde, snel geweêrlicht met zijn zigzaggende schichten...

Uitzeggen zoû het nooit zijn... in stilte gevonden te hebben... ach, dat was de illuzie... de illuzie... als men heél jong was...

- Hij heeft gelijk... zeide hij zacht.

- Heeft hij gelijk? vroeg zij, weemoedig. En sterker, herhaalde zij:

- Ja... hij heeft gelijk...

- Om Addy... had ik het betreurd... zeide hij.

- Ja,... herhaalde zij, als in hypnoze. Om Addy had ik het betreurd. Maar ik had gedacht... eindelijk... mijn God, eindelijk... zuiver... in waarheid... in echtheid... te kunnen léven... niet in een kring van conventie... niet voor menschen... niet om wat menschen belachelijk vinden, en niet begrijpen kunnen... en... en...

- En? vroeg hij.

- En... ik had in die gedachte... in die hoop... mijn kind vergeten. En toch was hij de werkelijkheid!

- Toch... is hij de werkelijkheid.

- En offer ik... nu aan hem op... de illuzie...

- Ja... de illuzie... sprak hij, met een glimlach van pijn.

- Het doet mij pijn! bekende zij, met een snik. Gisteren... o gisteren nog, gisteren nacht nog... dacht ik mij... de illuzie... waar-

heid... Maar... wat voor jonge menschen een illuzie kan zijn... die waarheid wordt...

- Is op onze jaren...

- De belachelijkheid...? vroeg zij, nog weifelend.

- Niet de belachelijkheid misschien... maar de onmogelijkheid. Wij torsen meê te veel verleden... om jonge illuzies te mogen hebben. Wij hebben geen recht meer... zelfs niet op herinneringen...

- Ik hèb ze... uit mijn kinderjaren... stamelde zij vaag.

- Er zijn voor ons geen herinneringen meer, zeide hij zacht, met zijn glimlach van pijn.

- Neen... voor ons niet meer... herhaalde zij. En zij bekende:

- IK... ik heb te laat... gedroomd... gedacht... Ik... ik heb te laat geleefd...

- Ik... zeide hij; ik dacht... dat ik geleefd had... maar ik heb niets gedaan... dan gezocht...

- Nooit gevonden??

- Misschien... bijna... Maar toen ik bijna gevonden had... mocht ik mijn hand niet uitstrekken...

- Om... het verleden? vroeg zij zacht.

- En... om het heden. Om wat IS... en jongere, frisschere rechten heeft, dan de mijne... die geen rechten zijn... Maar de verboden illuzies van een ouden man...

- Niet oud...

- Iederen dag ouder. In kracht van leeftijd op mijn jaren... is alleen hij... die gevonden heeft... of heeft gemeend te vinden...

- Zoo is het... sprak zij, als klonk hare stem een klacht. Ik heb te laat geleefd... Ik had kunnen leven... nu nog... misschien, maar het is alles... te laat... Eens heb ik u gezegd... dat ik afstand deed van mijn jeugd...

- Eens, maanden geleden...

- Sedert... heb ik te veel gedacht... gedroomd... geleefd... om mij niet jong te hebben gevoeld... enkele oogenblikken... Maar het was alles illuzie... en het is alles te laat...

Zij zagen elkaâr aan. Hij knikte zacht, met zijn glimlach van pijn.

- Zoo is het... zeide hij, en het was bijna of hij schertste. Kom, laten wij sterk zijn... Ik, ik zal verder zoeken... en u...

- O, ik heb mijn kind! murmelde zij. Hij heeft mij *altijd* getroost...

Zij wandelden langzaam terug, en aan de deur namen zij afscheid, als vrienden.

- Komt u gauw weêr? vroeg zij.

- Ik weet het niet, antwoordde hij. U weet... zoo ziet u mij... zoo verdwijn ik... Misschien ga ik in Engeland... van het najaar... lezen over den Vrede... Er zijn in de wereld heele groote kwesties en wij... wij zijn pygmeeën... in de wereldjes van onszelven...

- Ja... wij zijn niets...

Hij ging, zij voelde als een afscheid in zijn handdruk. Zij trad binnen, duizelig, en haar zoon was daar. En zij omhelsde hem, als vroeg zij vergeving...

- Addy, sprak zij zacht. Papa had gelijk... Papa had gelijk... Ik geloof, dat ik het nu wel zeker weet, mijn kind... Zeker weet, dat papa gelijk heeft... O Addy, wat ik ook verlies... zal ik jou nooit verliezen...?

XIII

Was het dan alles illuzie geweest? Alles voor niets?

De dagen waren langzaam voortgegaan, de een na den anderen... Zij had Van Vreeswijck gezien en medegevoeld het ingehouden verdriet van dezen man, die hun vriend was; zij had afscheid genomen van Bertha en hare kinderen... Zij wist, dat Van der Welcke Marianne voor haar vertrek nog eenmaal gezien had, en zij voelde, voelde voor hen beiden.

Was het dan alles illuzie geweest, de wereld van gevoel, de kleine wereld van zichzelve...? O hij, hij ging naar Engeland, hij sprak er over den Vrede, er waren voor hem de groote kwesties, die hem troostten voor het kleine zelf...! Maar zij, was zij dan alles

kwijt, nu de illuzie niet meer straalde, nu de magische steden waren in een gestort, nu het alles heel somber geworden was, met de ontgoocheling, en het zelfverwijt tevens, dat zij haar zoon niet genoeg had liefgehad, niet zoo zeer als zijn vader hem liefhad... minder lief dan zij had gehad dien vreemden man, den vriend, die haar had leeren leven...

Was zij dan alles kwijt? Nu was zij wel een oude vrouw, heur haar grijs; nu blikte haar oog niet meer levendig, nu ging haar voet niet meer snel, nu was het wel alles gedaan, en nu was het gedaan, voor altijd... Maar was zij dan alles kwijt? Zoo vroeg zij het zich dikwijls af, die volgende sombere dagen van weemoed... weemoed om... om zich, om hem, om haar kind, om haar man, om het meisje, dat ook zij liefhad... om al die menschen... om geheel het leven... O, de groote kwesties... voor haar stonden ze niet meer uit... nu hij, die haar op ze gewezen had... gegaan was tot de kwesties zelve... als tot de torens van het groote leven...: voor haar verbleekten ze met de vergezichten als steden achter hare eigene in-een gestorte steden van transparante toekomstigheden... Was zij dat belang dan kwijt? En, dat belang kwijt, deerde haar ook niet langer de meerdere ontwikkeling van haarzelve, deerden haar geen boeken meer, geen kunst meer, geen natuur... Was het leven, dat zij laat had geleefd, alleen geweest illuzie-leven der liefde, geleefd onder zijne impulsies, geleefd onder zijn blik?

Ja, zoo was het wel geweest, zoo moest zij het zich wel bekennen...! Zoo was het...! Zoo was het...! Onder zijn blik alleen had zij zich voelen herboren worden... herboren worden van kind af... tot zij nog eens zich het sprookje verbeeld had van het meisje met de roode bloemen aan de slapen, dat liep over de steenblokken door de rivier onder groote tropenbladeren, wenkende de onbewuste broêrtjes... en gegroeid was zij tot meisje, dat droomde de lichtende droomen, die engelden langs paden van glansbundels toe naar de verre hemelwolken... - opgewassen, ontwikkeld had zij zich haastig, als bang te laat te zullen leven - tot denkende, voelende, liefhebbende vrouw... Eerlijk had zij dat nieuwe, haastige leven gemeend, maar het was niets meer geweest dan de

illuzie, en de illuzie alleen, de illuzie van een vrouw, die zich oud voelde worden, zonder ooit... ooit... te hebben geleefd...

Maar al was het alles illuzie geweest... was illuzie dan niets... of was juist illuzie niet heel veel, en al had zij dan alleen illuzie geleefd, - illuzie onder den blik van den man, dien zij liefhad, - met liefde voor de eerste en eenige maal - onder zijn diep inliggenden pijnlijk grauwen blik van denker en zoeker, hijzelve - had zij dan niet geleefd... had zij dan niet geleefd?

Ja, zij had het... zij had geleefd... zooals een vrouw als zij... een vrouw, in wie alleen het KIND waar en zuiver gevoeld had in lang, lang vervlogen kinderjaren, een vrouw, die verder in ijdelheid en vergissing zich had verloren... alleen nog later, ouder, oud bijna, geëindigd... herleven kon: zij had geleefd in illuzie... in een haastige illuzie... waarheen zij één oogenblik... gisteren... die enkele maanden geleden nu... hare handen uit had willen strekken...

Nu schudde zij het hoofd, het grijze hoofd; nu was zij niet verblind meer; nu zàg zij: het had zoo nooit kunnen WORDEN...

Maar zij voelde:... zij hadden... beiden... de illuzie geleefd... beiden... een korten tijd...

En had zij dan niets behouden...?

Nu de trage, eentonige, grauwe, weemoedsdagen verder trokken, nu zag zij...: zij HAD iets behouden, iets van glans in hare kleine ziel nog, die alleen zóó... had kunnen leven, heel laat: want zij zag, dat zij, trots alle betreuring... behouden had: dankbaarheid...

Zij hàd geleefd... al was alles illuzie geweest: late bloei van haastige droomenbloesems...

En nu - als zij in zich voelde opkomen die vreemde vraag: is DIT leven... dit kleine gedwarrel... of is... er iets anders... vaag vermoeden, dat haar altijd doorhuiverd had...

Dan zoû zij voor zich, dankbaar, weten, dat er iets anders was: Illuzie...

Zonder welke er nooit leven is...

Nice, Mei - Juli 1901

Verantwoording

In januari 1901 vroeg L.J. Veen aan Couperus of hij van plan was in het najaar met een nieuw boek te komen.[1] Couperus antwoordde: ‘Plannen, ja plannen zijn er: voor een Hollandsche familie-roman, een soort trilogie, in 3 deelen misschien, maar met afzonderlijke titels, zoodat ge ieder deel apart kunt uitgeven.... Maar het zijn nog maar plannen [...]. Misschien is er *1* deel van de trilogie met het najaar wel af, want ik heb toch een 8 maanden om het te schrijven, maar natuurlijk kan ik U niets vasts belooven.’[2] Veen wilde het eerste deel van de familieroman graag in het najaar van 1901 uitgeven.

Na de voltooiing van *Babel* in februari 1901 had Couperus tijd om aan de nieuwe roman te denken. Hij wilde Veen de primeur ervan geven, als de uitgever de derving van het honorarium van een voorpublikatie in *De gids* zou compenseren: ‘Ziehier: als het een roman wordt van ± 200 bl. copie [...] en wij stellen het honorarium op *f* 2500. -; kan ik dan rekenen op *f* 900. - erbij; dat wat ik in *de Gids* voor een boek van die grootte ± ontvang. [...] Als dat kan, dan kunt ge volgaarne den roman *inédit* krijgen, maar anders scheelt het mij te veel en de tijden zijn treurig!’[3] Veen was in

1 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie.* Ed. H.T.M. van Vliet. Utrecht/Antwerpen, [1987]. p. 36.

2 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 37-38. Couperus heeft in 1895 vage plannen gehad voor een Haagse roman onder de titel *Een bittere ziel.* Het valt niet uit te maken of er enig verband bestaat tussen dit plan en de latere reeks *De boeken der kleine zielen.* (Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen/Amice*; *Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever.* Ed. F.L. Bastet. 's-Gravenhage, 1977. 2 dln. Dl. I: *1890-1902.* Dl. II: *1902-1919.* In: *Achter het boek* 12 (1973). afl. 1/3 en 13 (1974), afl. 1/3. Dl. I, p. 97-98.)

3 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 41.

principe bereid het honorarium van *De gids* te vergoeden. Maar hij wilde elk boek apart beschouwen: 'Laten wij b.v. zeggen dat wanneer de roman gereed is, ongeveer wij de condities vaststellen en kunnen wij over de grootte oordeelen.'[4] Couperus kon zich voorstellen dat Veen het bezwaarlijk vond het honorarium van *De gids* boven op het honorarium van de boekuitgave te betalen. Maar dan was hij genoodzaakt het boek aan *De gids* aan te bieden, want hij kon de inkomsten uit de voorpublikatie niet missen. Dit zou betekenen dat het boek niet meer in het najaar van 1901 zou kunnen verschijnen.[5] Veen verzocht Couperus de redactie van *De gids* nog niets te schrijven over zijn plannen. Hij meende dat ze het wel eens zouden worden over het honorarium.[6]

Inmiddels was Couperus begonnen aan het eerste deel van de nieuwe roman. Er was hem veel aan gelegen met Veen tot overeenstemming te komen. Hij wilde een zo hoog mogelijk honorarium voor de boekuitgave bedingen om zijn schuld bij Veen af te lossen.[7] Op 26 maart 1901 schreef hij aan zijn uitgever: 'Het is mij ook niet onverschillig dien [roman] dadelijk bij U als inédit uit te geven, om de goede reden, dat ik met de beiden boeken, waarin ik dien roman denk te schrijven, gaarne aan U *zoo spoedig mogelijk* mijn schuld wilde afdoen, en komen de werken in *de Gids*, dan duurt de aflossing weêr idem zooveel langer [...]. Daarom dus ben ik wel bereid mij met minder tevreden te stellen, als wat ik gekregen zoû hebben met een Gidspublikatie erbij. Zouden wij dat nu niet ongeveer al kunnen vaststellen? B.v., als ik U geef de twee boeken van *De Familie en de kennissen* (misschien is het beter *twee* afzonderlijke titels te kiezen??) één in najaar 1901, één in voorjaar 1902, voor *f* 5000. -, elk boek berekend op een omvang groote-roman (± 200 bl. van mijn copie), [...] zoû dit gaan?? In *de Gids* zoû ik er dan boven-op krijgen ± *f* 1.800, -; nu zoû ik zeggen: geef

4 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 42.
5 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 43.
6 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 44.
7 In november 1900 had Couperus van zijn uitgever *f* 5000, - geleend. (Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 24-29.)

mij er op wat gij kunt; bereken, het zelve. Daar, royaler kan ik in de gegeven omstandigheden, die treurig zijn, niet wezen [...].

'Ik werk geregeld voort aan *De Familie en de kennissen* [...]. Het boek speelt in Den Haag, als ge wilt genre *Eline Vere* maar rijper; in côterieën half Indisch, half Hollandsch, een meer werkelijke maatschappij, dan die van Eline [...].'[8] Begin april beloofde Couperus voorlopig nog niets over de nieuwe roman aan *De gids* te schrijven, zodat Veen een nieuwe berekening zou kunnen maken. Het werk vorderde goed. Van het eerste deel, *De familie en de kennissen*, had hij reeds 80 bladzijden geschreven. Mevrouw Couperus was er 'zeer tevreden' over. De romans zouden geschikt zijn voor een groot publiek. Couperus had ook al een hoofdtitel voor de gehele reeks: *De boeken der kleine zielen.*[9]

Half april 1901 stelde Veen aan Couperus voor een honorarium van *f* 5000, - te betalen voor de uitgave van de eerste twee boeken van de reeks en *f* 1000, - extra te geven omdat ze niet in *De gids* zouden worden voorgepubliceerd.[10] Couperus ging hiermee akkoord. Wel wenste hij dat in het contract voor elke herdruk een honorarium van *f* 1800, - per boek zou worden afgesproken. De titels van de twee boeken luidden toen: *De familie en de kennissen* en *De late liefde.*[11] In het contract, gedateerd 1 mei 1901, veranderde Couperus de titel van het tweede boek in: *Het late leven.*[12] Op 15 juni liet hij Veen weten: 'De *Kleine Zielen* vorderen goed. De *Familie en de kennissen* zijn gereed en worden geleidelijk overgeschreven, en aan *Het Late Leven* ben ik begonnen. [...]

'De *Boeken der Kleine Zielen* zullen in *vier* romans geschreven worden; dus met III en IV kom ik later bij U aan. Mijn vrouw, - strengste recensent, die ik heb - was zeer tevreden over De Fam. en de kennissen en vond in het begin van *Het Late Leven* veel

8 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 196-197.
9 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 45.
10 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 48.
11 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 48-49.
12 Een exemplaar van dit contract is in bezit van Veen, uitgevers te Amsterdam en een bevindt zich in de Couperus-collectie van het Letterkundig Museum. Vgl. ook Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 51-52.

moois.'[13] In deze zelfde maand ontving Couperus het verzoek een bijdrage te leveren aan *De gids*. Hij berichtte de redactie dat hij werkte aan een grote Haagse roman die hij echter al aan Veen had toegezegd. Daarop vroeg J.N. van Hall, de redactiesecretaris van *De gids*, op 23 juni 1901 aan Veen of hij bereid was een fragment van Couperus' roman af te staan ter publikatie in *De gids.* Veen verklaarde zich hiertoe bereid als het fragment beperkt bleef tot ± 10 bladzijden en in de oktober- of novemberaflevering zou worden opgenomen met een verwijzing naar de aanstaande boekuitgave bij uitgeverij L.J. Veen. In overleg met Couperus werd gekozen voor de eerste acht bladzijden van het tweede deel van *De familie en de kennissen.* Uiteindelijk zag Van Hall af van publikatie; hij vond het fragment te klein.[14]

Toen Couperus in juni 1901 een groot deel van de kopij van het eerste boek naar Veen stuurde, deelde hij hem tevens mede de titel ervan te hebben veranderd in *De kleine zielen*: 'Daar het eerste Boek een entrée-en-matière is voor de 3 anderen, is de titel ook zoo heel goed.' De titel van het tweede boek, *Het late leven*, bleef onveranderd. Volgens Couperus vorderde dit boek goed en werd het 'heel mooi'.[15]

Couperus wilde graag dat de eerste twee boeken van de reeks tegelijkertijd - in november 1901 - uitgegeven zouden worden, omdat *Het late leven* inhoudelijk direct aansloot op *De kleine zielen.* Veen vond dit niet 'practisch'. Volgens hem was het veel beter het tweede boek in december of januari te publiceren en vervolgens boek III en IV.[16] Het eerste boek, *De kleine zielen*, verscheen in november 1901 bij L.J. Veen te Amsterdam.

De kladversie van *Het late leven* was reeds in juli 1901 voltooid. Begin oktober liet Couperus aan Veen weten dat hij nog twee à drie maanden nodig had om de kopij in het net over te schrijven.[17]

13 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 52-53.
14 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 53-54, 56, 59, 62, 194, 240-241.
15 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 204.
16 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 53, 56.
17 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 211.

Veen wilde het boek graag in februari 1902 laten verschijnen, maar het overschrijven duurde langer dan verwacht. Uiteindelijk verscheen *Het late leven* pas twee maanden later, in april 1902.

Op 27 mei 1902 schreef Couperus aan zijn nichtje Marie Vlielander Hein over de eerste twee boeken van *De boeken der kleine zielen*: 'Het eerste Boek vind ik als expozitie wel geslaagd, in *sommige* opzichten veel beter dan het Late Leven: dat vind ik après coup te novellistisch opgevat, niet in het kader passen van de andere, hoewel het psychologiesch wel juist het eerste vervolgt en zich er aan sluit. Het is ook zoo verbazend moeilijk!! [...] Het doet me pleizier dat je de storm hebt opgelet - je bent soms zoo vatbaar voor détails, dat vind ik zoo leuk; ik heb de Hollandsche lucht en de Hollandsche wind door het heele werk, hoop ik, vastgehouden, ook al kan ik niet anders dan het symbolistisch doen: Constance en de storm is bv. wel heel erg symbolistisch - het groote leven, dat binnen wil waaien in het kleine huis, en waarvoor haar jongen haar beschermen moet - maar zoo ben ik nu eenmaal. Een kritiek heeft verteld, dat er zulke Italiaansche luchten en tinten van oude Italiaansche meesters in mijn boek waren!! En dat, als je al je moeite doet de atmosfeer grauw en Hollandsch te houden!! [...] - Brauws, ja, *is* misschien wel wat vaag van teekening, voor anderen: ik zie hem wel. [...] Er zijn scènes in het Eerste Boek - van Fine en Cateau - die mijzelf altijd weêr doen grinniken van pleizier!! De laatste scène van Boek I was heel heel lastig en is, geloof ik, wel goed geworden. Maar ik ga mezelf niet verder ophemelen. Er ontbreekt o, zoo een boel aan, en dat novellistische in Het Late Leven ergert me telkens. [...] *Heel moeilijk* in Het Late Leven was de dubbele liefde, terwijl van geen der vier personages, één woord van liefde tot de ander geuit werd!!! Enfin, het is een moeilijk boeltje geweest, en de leek, die misschien zegt: Couperus maakt er zich nu eens gemakkelijk van af - gewone menschen, gewone woorden - en niet meer toover-atmosfeer [...] *weet er niets van!!*'[18]

18 De brief bevindt zich in het Letterkundig Museum en is gepubliceerd in *Maatstaf* II (1963/64). p. 170-172.

In 1916 verklaarde Couperus tegenover André de Ridder *De kleine zielen* - 'als zedenroman van onze dagen...' - te rekenen tot het kleine gedeelte van zijn werk waarvan hij nog steeds 'werkelijk' hield.[19]

Bronnen

Voorzover ons bekend, zijn van de romans *De kleine zielen* en *Het late leven* de volgende door de auteur geautoriseerde bronnen overgeleverd:

A. twee manuscripten van *De kleine zielen* en twee van *Het late leven*: twee volledige kladhandschriften van de hand van Couperus en twee volledige kopijhandschriften die gedeeltelijk door Couperus en gedeeltelijk door zijn vrouw zijn gemaakt. Ook van de twee hoofdstukken die door Couperus in januari 1902 aan *Het late leven* zijn toegevoegd, zijn het klad- en kopijhandschrift bewaard gebleven. Alle handschriften bevinden zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. C. 383 H. 1).[20]

Het kladhandschrift van *De kleine zielen* bestaat uit 205 bladen van eenzelfde formaat, maar van een verschillende soort, die eenzijdig zijn beschreven.[21] Het is als volgt samengesteld: een ongenummerd blad met het opschrift *De Familie en de Kennissen*, en genummerde bladen van 2-36, 34-96, 96-201.[22] Het kladhandschrift bevat nogal wat doorhalingen, verbeteringen en toevoe-

19 André de Ridder: *Bij Louis Couperus.* Amsterdam, 1917. p. 41.

20 De handschriften maken deel uit van de collectie die de erven-Veen in 1961 aan het Letterkundig Museum hebben overgedragen. (Veen kreeg alle handschriften van *De boeken der kleine zielen* in 1903, na het verschijnen van het laatste boek, *Het heilige weten.* Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 24.)

21 Op de achterkant van de bladen 15 en 17 staan enkele aantekeningen over in de roman optredende personen; de versozijde van blad 94 bevat een aanzet voor het begin van deel II en op de versozijde van blad 179 heeft Couperus een kleine berekening gemaakt. Op de achterkant van de bladen 76-78, 83-89, 95-96, 104 en 106 staan fragmenten van de kladversie van *Babel.*
Het kladhandschrift van *De kleine zielen* is niet geheel volledig overgeleverd: blad 122 ontbreekt. Het is niet bekend wanneer dit blad verloren is gegaan.

22 Zoals uit de nummering van de bladen blijkt, heeft Couperus zich een paar maal vergist. Dit verklaart het verschil tussen de nummering en het aantal bladen.

gingen. Couperus heeft de eerste versie van de roman zonder veel onderbrekingen op papier gezet. De ductus verschilt nauwelijks en bijna alle bladen zijn in dezelfde paarse inkt beschreven.

Het kladhandschrift van *Het late leven* bestaat uit 160 gelinieerde bladen van eenzelfde formaat, die eenzijdig zijn beschreven.[23] Enkele bladen zijn ruitjespapier. Het is als volgt samengesteld: een ongenummerd blad met het opschrift *Het Late Leven*, en genummerde bladen van 2-75, 77-161. Het kladhandschrift bevat betrekkelijk weinig doorhalingen, verbeteringen en toevoegingen. Een groot aantal bladen vertoont zelfs niet één verandering. Couperus heeft er zonder veel onderbreking aan gewerkt: alle bladen zijn in dezelfde paarse inkt beschreven en de ductus is gelijkmatig.

Het kopijhandschrift van *De kleine zielen* bestaat uit twee, apart genummerde, delen. Het eerste deel telt 144, grotendeels gelinieerde, bladen van eenzelfde formaat, die eenzijdig zijn beschreven.[24] Het eerste, ongenummerde blad heeft het opschrift *De Familie en de Kennissen. Eerste Deel*; de volgende bladen zijn genummerd 2-144. Het tweede deel telt 214 gelinieerde bladen van eenzelfde formaat, die eenzijdig zijn beschreven.[25] Het eerste, ongenummerde blad heeft het opschrift *De Familie en de Kennissen. Tweede Deel*; de volgende bladen zijn - gedeeltelijk onjuist - genummerd 2-38, 37, 40-184, 135-162, het laatste blad is met potlood juist genummerd: 213; de onjuiste nummering van de bladen 135-140 is eveneens met potlood gecorrigeerd tot 185-190 en bij dit laatste nummer staat ‘etc.’.

Couperus zelf heeft alle bladen van het eerste deel van het kopijhandschrift geschreven en van het tweede deel de bladen 1-39 (eerste helft) en 111-114 (eerste gedeelte); zijn vrouw heeft het grootste gedeelte van het tweede deel gemaakt: 39 (tweede helft)-110 en 114 (laatste gedeelte)-213. Aangezien Elisabeth Couperus veel groter schreef dan haar man, had zij aanzienlijk meer bladen

23 Op de achterkant van blad 83 staat een afwijkende versie van het slot van deel I.

24 Op de achterkant van blad 129 staat een berekening.

25 De versozijde van blad 66 bevat de aanzet voor een scène uit *Het late leven.* Op de achterkant van enkele andere bladen is met potlood een verwijzing naar de bladzijden van de boekuitgave genoteerd.

nodig. Het kopijhandschrift bevat vrijwel geen doorhalingen, verbeteringen en toevoegingen. Het is door Couperus en zijn vrouw voor het grootste gedeelte geschreven in paarse inkt. De ductus is zeer gelijkmatig.

Het kopijhandschrift van *Het late leven* bestaat uit twee, apart genummerde, delen. Het eerste deel telt 150 gelinieerde bladen van eenzelfde formaat, die eenzijdig zijn beschreven. Het eerste, ongenummerde blad heeft het opschrift *Het Late Leven. Eerste Deel*; de volgende bladen zijn genummerd 2-114, 114a-149. Het tweede deel telt 114 gelinieerde bladen van eenzelfde formaat, die eenzijdig zijn beschreven.[26] Het eerste, ongenummerde blad heeft het opschrift *Het Late Leven. Tweede Deel*; de volgende bladen zijn genummerd 2-114.

Couperus zelf heeft van het eerste deel de bladen 130 (laatste gedeelte)-149 geschreven en van het tweede deel 1-99 (eerste gedeelte); zijn vrouw heeft het eerste en het laatste gedeelte van het kopijhandschrift gemaakt: 1-130 (eerste gedeelte) en 99 (laatste gedeelte)-114. Het kopijhandschrift bevat vrijwel geen doorhalingen, verbeteringen en toevoegingen. Het is door Couperus en zijn vrouw geschreven gedeeltelijk in paarse en gedeeltelijk in lichtzwarte inkt. De ductus is zeer gelijkmatig.

De klad- en kopijhandschriften van de twee hoofdstukken die later aan het eerste deel van *Het late leven* zijn toegevoegd, bestaan uit apart genummerde, gelinieerde bladen van eenzelfde formaat, die eenzijdig zijn beschreven:[27] hoofdstuk XIII 2 bladen klad (1-2) en 3 bladen kopij (ongenummerd, 2-3); hoofdstuk XV 4 bladen klad (1-4) en 5 bladen kopij (1-5). De bladen zijn alle door Couperus in paarse inkt geschreven.

26 De versozijde van blad 13 bevat een aanzet voor een verhaal, op de achterkant van blad 23 staat de aanwijzing ‘Spoed’ en op de achterkant van enkele andere bladen is met potlood een verwijzing naar de bladzijden van de boekuitgave genoteerd. Dit kopijhandschrift is in gedeelten door Couperus naar Veen gestuurd. De achterkant van de bladen 52 en 73 bevatten een adressering en frankering.

27 Op de achterkant van een blad van elk van de twee kopijhandschriften heeft Couperus aangegeven op welke plaats het desbetreffende hoofdstuk moest worden ingevoegd.

De kopijhandschriften van *De kleine zielen* en *Het late leven* zijn te herkennen onder andere aan de zwarte vegen die op de zetterij zijn ontstaan.

De tekst van de kopijhandschriften wijkt inhoudelijk niet erg af van de gepubliceerde versie van *De kleine zielen* en *Het late leven.* Meestal gaat het om kleine, vooral stilistische, varianten. Het kladhandschrift van het eerste deel van *De kleine zielen* verschilt aanzienlijk van de gepubliceerde versie. Couperus heeft dit deel bij het overschrijven grondig bewerkt. Tussen enerzijds de uiteindelijke versie van het kladhandschrift van het tweede deel van *De kleine zielen* en van het kladhandschrift van *Het late leven*, en anderzijds de kopijhandschriften en de gepubliceerde versies bestaan wel veel, maar niet erg ingrijpende varianten. Die delen zijn niet grondig bewerkt of omgewerkt. De opeenvolgende scènes en hoofdstukken uit de kladhandschriften zijn gehandhaafd.

B. een uitgave in boekvorm:

Louis Couperus: *De boeken der kleine zielen*; [dl. I:] *De kleine zielen.* Amsterdam, L.J. Veen, [november 1901]. 2 dln. Met een bandtekening van Theo Neuhuys.[28]

Louis Couperus: *De boeken der kleine zielen*; [dl. II:] *Het late leven.* Amsterdam, L.J. Veen, [april 1902]. 2 dln. Met een bandtekening van Theo Neuhuys.

Op 15 juni 1901 deelde Couperus aan Veen mee dat *De familie en de kennissen* - later getiteld: *De kleine zielen* - 'geleidelijk' in het net werd overgeschreven. Hij verwachtte dat ook *Het late leven* op tijd gereed zou komen: '[...] de moeilijkheid is het copieeren, mijne vrouw laat mij in de steek, ik ben bang dat het hare oogen wat vermoeit. Maar met een paar bladzijden overschrijven per dag, kom ik er?'[29] Veen vreesde dat met het overschrijven veel tijd verloren zou gaan. Daarom vroeg hij het kladhandschrift als kopij te sturen.[30] Couperus voelde hier niets voor: 'Ja, dat kunt ge

28 Vgl. E. Braches: *Het boek als Nieuwe Kunst 1892-1903*; *Een studie in Art Nouveau.* Utrecht, 1973. p. 368.

29 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 53.

30 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 56.

begrijpen: De Kleine Zielen drukken naar het origineele M.S.! Nooit en nimmer! Daar heb ik te veel menschenliefde voor, voor zetter en mijzelve. [...] Neen, ge krijgt spoedig een pakket: met een groot stuk copie *Zielen* (het eerste deel van Boek I.) en dan is het goed dat ge zetten laat: dan kan ik geleidelijk nu al de proeven nazien.'[31] Op 20 juli zond Couperus de kopij van het eerste deel en het begin van het tweede deel van *De kleine zielen* naar Veen. De uitgever die meende de gehele kopij van *De kleine zielen* en het begin van *Het late leven* ontvangen te hebben, gaf op 25 juli drukkerij Thieme opdracht een proefpagina te zetten en uit te rekenen hoe groot het eerste boek zou worden.[32] Vier dagen later stuurde Thieme de proefpagina; *De kleine zielen* zou een omvang krijgen van 17 vel, dat wil zeggen 272 bladzijden.[33] Veen liet daarop aan Couperus weten dat het boek lang niet zo groot zou worden als hij had gedacht. Bij de bepaling van het honorarium waren beiden echter uitgegaan van een grote roman.[34] Couperus antwoordde: '[...] cher ami, ge *moet* u vergissen met uw berekening!! Ge *kunt* ook nog niet berekenen, want ge hebt nog niet alles: ik zond u (niet het eerste Boek) maar het eerste Deel van het eerste Boek + het *begin* van het tweede deel van het *eerste* boek: hoe wilt ge nu al zoo pessimistisch berekenen! [...] Ge hebt klaarblijkelijk gemeend, dat ge al het geheele Eerste Boek hadt!!'[35] Veen gaf toe dat hij zich vergist had.

Begin augustus 1901 begon Thieme met de produktie van *De kleine zielen.* Binnen een week was het eerste deel gezet.[36] Op 19 augustus schreef Veen aan Couperus: 'Ge hebt de drukproeven zeker wel ontvangen. Krijg ik spoedig het voor revisie en de rest van deel II?'[37] In afwachting van Couperus' zending gaf Veen

31 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 57.
32 Brief in het archief-Veen (Letterkundig Museum).
33 Brief in het archief-Veen.
34 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 59.
35 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 61-62.
36 Brief van Thieme, gedateerd 3 augustus 1901, in het archief-Veen.
37 Brief in het archief-Veen.

Thieme opdracht te beginnen met het tweede deel. De rest van de kopij zou spoedig volgen.[38] Couperus stuurde op 20 september de gecorrigeerde proeven en de nog ontbrekende kopij van het tweede deel. Hij vroeg Veen goed te letten op zijn aanwijzingen voor het zetten van dialogen waarin Cateau optreedt: de (klein)-kapitaal voor de door Couperus in zijn handschrift dubbel onderstreepte woorden van Cateau 'geeft haar zeurige nadrukjes goed weer'.[39] Veen bevestigde de ontvangst van de kopij op 24 september; hij beloofde Couperus binnen een week alles in proef te geven. Op dezelfde dag schreef hij aan Thieme: 'Hierbij de rest copie Couperus. Geef mij nu *ommegaande* even op hoe groot nu deel II wordt, en zet het geheel als het kan voor 5 Oct. af.' Verder gaf hij opdracht de gecorrigeerde vellen van deel I met spoed af te drukken.[40]

Op 9 oktober 1901 stuurde Thieme de eerste 8 afgedrukte vellen van *De kleine zielen* naar binderij Tenthoff te Amsterdam.[41] Een dag later liet Couperus aan Veen weten: 'De proeven krijgt ge *allen* tegelijk binnen een 10 dagen terug, en de revizie zal dan heel vlug gaan: het zijn prachtige proeven, bijna zonder fout. -'[42] In november werden de resterende vellen van het eerste deel en alle vellen van het tweede deel van *De kleine zielen* door Thieme in gedeelten afgedrukt en naar de binder gestuurd.[43]

Veen had reeds in juni 1901 met Theo Neuhuys afgesproken dat hij een band voor *De boeken der kleine zielen* zou maken. Op 19 juni zegde Neuhuys toe een band te ontwerpen 'waardig' om het nieuwe werk van Couperus 'samen te vatten'.[44] Half juli stelde Veen de ontwerper op de hoogte van de veranderde titels van de

38 Brieven van Veen aan Thieme, gedateerd 12 augustus en 6 september 1901, in het archief-Veen.
39 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 208-209.
40 Brief in het archief-Veen.
41 Brief van Thieme aan Veen in het archief-Veen.
42 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 212.
43 Brieven van Thieme aan Veen, gedateerd 7, 9, 12 en 13 november 1901, in het archief-Veen.
44 Brief in het archief-Veen.

eerste twee boeken. Neuhuys voltooide het bandontwerp begin augustus. Toen Couperus vervolgens naar de band informeerde, antwoordde Veen hem eind september dat hij van plan was voor de reeks *De boeken der kleine zielen* dezelfde band van Theo Neuhuys te gebruiken, maar in een per boek verschillende kleur.[45] Op 10 oktober stuurde binderij Brandt de bandstempel naar Thieme. Veen gaf de drukkerij opdracht de omslagen te drukken: voor *De kleine zielen* in een grijze tint en voor *Het late leven* in een bruine kleur.[46]

Couperus ontving op 21 november 1901 een exemplaar van de zogenaamde 'pracht-editie' van *De kleine zielen*: een exemplaar op speciaal papier gedrukt en gebonden in een perkamenten band met een gouden belettering. Hij vond het boek 'bizonder mooi': 'Neuhuys heeft alle eer van zijn werk, de band is fijn geteekend, en dat perkament-papier en mat goud is rijk en toch van uitnemenden smaak. Ik ben er best meê tevreden, ook met het mooie papier; ook met het binden van het boek: het valt zoo gemakkelijk open...' Couperus was echter niet tevreden over de wijze waarop de familienamen in de roman waren gespeld; *V*an Lowe en *V*an Naghel komen voor naast *v*an Lowe en *v*an Naghel. Volgens hem waren deze inconsequenties de schuld van de drukkerij, want zelf schreef hij altijd *V*an Lowe en *V*an Naghel: 'Wij doen allen onze best ons boek zoo impeccabel mogelijk de wereld in te zenden, en bij het afdrukken doet men slordigheden en eigenwijsheden. Ge zult goed doen er naar te informeeren: die slordige familie-namen maken buiten des schrijvers schuld een indruk of de proeven niet met zorg werden nagekeken. Wat heb ik er aan of ik een proef twee- drie- viermaal corrigeer en overlees, als het afdrukken zoo slordig gaat.

'Maar dat is dan ook het eenige. Verder heb ik gelukkig geene groote drukfouten ontdekt en ziet het boek er heerlijk uit, in zijn

45 Brief van Veen aan Couperus, gedateerd 30 september 1901, in het archief-Veen.
46 Brief van Veen aan Thieme, gedateerd 10 oktober 1901, in het archief-Veen.

voorname en deftige pracht.'[47] Ook de gewone editie van *De kleine zielen* in de grijze linnen band viel bij Couperus in de smaak.[48]

Eind oktober 1901 schreef Couperus aan Veen dat *Het late leven* waarschijnlijk begin januari 1902 zou zijn overgeschreven. Een maand later liet hij weten dat zijn vrouw iedere dag aan het overschrijven was. Hij beloofde de kopij voor ongeveer half januari.[49] Veen spoorde aan tot haast, hij wilde het boek in februari laten verschijnen. Couperus antwoordde: 'Begin Februari!!! We zullen het probeeren, maar reken er niet vast op. Want het overschrijven neemt veel tijd. Enfin, we zullen ons best doen.'[50] Half december beloofde Couperus het eerste deel van *Het late leven* 'spoedig' te sturen.[51] In januari 1902 ontving Veen het eerste deel en het begin van deel II. De rest zou langzamerhand volgen: '[...] waarlijk ik schrijf mij er dood aan...'[52]

Onmiddellijk na ontvangst stuurde Veen de kopij door naar Thieme. Couperus meende dat publikatie in februari niet meer haalbaar was, want hij moest de proeven ook nog corrigeren. De uitgever stelde hem daarop voor het vierde deel van *De boeken der kleine zielen* voorlopig te laten rusten en zich helemaal te concentreren op het overschrijven en het corrigeren van *Het late leven.* Couperus ging hiermee akkoord, maar hij weigerde pertinent zijn kladhandschrift als kopij te sturen. Toen het eerste deel van *Het late leven* was gezet, kwam Veen tot de ook voor Couperus teleurstellende ontdekking dat de roman aanzienlijk dunner zou worden dan *De kleine zielen.* Couperus probeerde het grote verschil nog enigszins te verkleinen. Tegelijk met de gecorrigeerde proeven van het eerste deel zond hij twee nieuwe hoofdstukken:

47 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 213.
De inconsequente spelling van de familienamen komt reeds in de handschriften van Couperus voor; zij werd door Couperus dus ten onrechte geweten aan slordigheden van de zetter of onoplettendheid van de corrector.
48 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 214.
49 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 212-213.
50 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 214.
51 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 216.
52 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 217.

‘[...] deze hoofdstukjes doen er weêr een vel bij, en deel II zal het boek wel ophalen, hoop ik.’[53]

Op 10 februari 1902 liet drukkerij Thieme weten dat de eerste zeven vellen van deel I van *Het late leven* nog niet voor afdrukken waren ontvangen.[54] Couperus weet de vertraging aan het carnaval.[55] Eind februari liet hij Veen nog weten dat hij tussen de afgedrukte vellen van het eerste deel twee pagina's miste.[56] Maar enkele dagen later berichtte Thieme dat de vellen van deel I en het eerste vel van deel II bij binderij Tenthoff waren afgeleverd.[57] Op 25 maart volgden de vellen van het voorwerk van beide delen.[58] Die zelfde dag vroeg Couperus de afgedrukte vellen van deel II geregelder te sturen ter laatste controle.[59] De tijd begon inmiddels te dringen. Begin april ontdekte Couperus nog een ‘onmogelijke’ zetfout in het achtste vel, maar aan zijn verzoek het hele vel over te drukken kon niet meer worden voldaan.[60] Eind april stuurde Thieme de omslagen van *Het late leven* naar de binder, waarna de roman kon verschijnen.[61]

Op 28 april 1902 schreef Couperus aan Veen: ‘Ik ontving *Het Late Leven*; ja, het is een slank boekje geworden en ik heb er wel het land over; het is een drommelsche toer manuscript te transponeeren in druk! Ik had nooit gedacht dat het eerste Boek zoo dik zoû zijn geworden, maar ook nooit gedacht dat het tweede zoo slank zich zoû voordoen!

‘De perkamenten editie is weêr heerlijk mooi - alleen te dun, maar dat is *mijn* schuld! -; verder prefereer ik toch het grijs van de *Zielen.*’[62]

53 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 218.
54 Brief in het archief-Veen.
55 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 219-220.
56 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 220.
57 Brief van Thieme aan Veen, gedateerd 4 maart 1902, in het archief-Veen.
58 Brief in het archief-Veen.
59 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 221.
60 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 221.
61 Brief van Thieme aan Veen, gedateerd 29 april 1902, in het archief-Veen.
62 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 224.

De uitgaven van 1901 en 1902 zijn de eerste en enige druk van respectievelijk *De kleine zielen* en *Het late leven* die tijdens Couperus' leven verschenen. De oplage van de boeken was 3000 exemplaren.[63] In oktober 1901 liet Veen van *De kleine zielen* 1500 exemplaren innaaien en 1000 binden. Dezelfde verdeling gold voor *Het late leven*.[64] Na ontvangst van zijn luxe-exemplaar van *De kleine zielen* schreef Couperus aan Veen: 'Ik hoop, dat ge van ons ivoor-en-gouden boek pleizier zult hebben: als ze maar niet vergeten, kritiek en publiek, dat dit boek eigenlijk een inleiding is voor de drie anderen, waarin dus van zelve meer emotie trilt.'[65]

Om de verkoop van *De boeken der kleine zielen* te bevorderen had Veen reeds in september 1901 eerst de criticus W.G. van Nouhuys en vervolgens M.G.L. van Loghem, redacteur van het tijdschrift *Nederland*, benaderd met het verzoek een boekje te schrijven over het eerste boek of over het werk van Couperus in het algemeen. Veen dacht aan een klein boekje van ongeveer 12 bladzijden. Zowel Van Nouhuys als Van Loghem weigerden.[66]

De verkoop van *De kleine zielen* en *Het late leven* was de eerste jaren redelijk succesvol.[67] Veen heeft in 1903, toen de gehele serie compleet was, overwogen een goedkope 'volksuitgave' van *De boeken der kleine zielen* te maken.[68] Uiteindelijk heeft hij een der-

63 De boeken werden ook te koop aangeboden in een zogenaamde prachteditie, gebonden in een perkamenten band. Deze exemplaren vielen binnen de gewone oplage.

64 Brieven van Veen aan Tenthoff en Brandt, gedateerd 11 oktober 1901, in het archief-Veen.

65 [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 213.

66 Brief van Veen aan Van Nouhuys, gedateerd 14 september 1901, en brief van Van Loghem aan Veen, gedateerd 23 september 1901, in het archief-Veen.

67 Volgens een inventarislijst voor de brandverzekering in het archief-Veen was de voorraad van *De kleine zielen* in de jaren 1902-1906 achtereenvolgens: 1280, 600, 476, 435, 380 exemplaren. Binderij Brandt had eind 1902 nog 250 exemplaren in losse vellen voor Veen in bewaring. (Brief van Brandt aan Veen, gedateerd 31 december 1902, in het archief-Veen.) De cijfers van *Het late leven* over de jaren 1903-1906 waren: 1010, 830, 790, 750 exemplaren. Van deze roman had Brandt eind 1902 230 exemplaren in losse vellen; eind 1904 had hij ze nog. (Brieven van Brandt aan Veen, gedateerd 31 december 1902, 31 december 1903 en 31 december 1904, in het archief-Veen.)

68 Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 33-34.

gelijke uitgave niet aangedurfd, omdat juist in die tijd de verkoop van Couperus' boeken sterk verminderde.

In 1905 werden *De kleine zielen* en *Het late leven* als de delen 15 en 16 opgenomen in de serie *Werken van Couperus*. De roman was toen nog verkrijgbaar in de oorspronkelijke band van Van Neuhuys en daarnaast nu ook te koop in de speciaal voor de gehele serie door H.P. Berlage Nzn ontworpen band, en in losse afleveringen van *f*0,50 per stuk. In februari 1911 liet Veen Couperus weten dat hij een begin wilde maken met goedkope uitgaven van zijn werk, want de oorspronkelijke boeken, zoals *De kleine zielen*, waren te duur.[69] In de daarop volgende jaren bracht Veen een aantal boeken van Couperus tegen een sterk verlaagde prijs, in verschillende series, opnieuw in de handel. Maar dit is niet met *De kleine zielen* gebeurd. In het archief-Veen zijn geen gegevens te vinden die wijzen op een nieuwe, goedkope uitgave van deze roman. Een dergelijke uitgave is evenmin ooit aangekondigd in advertenties van Veen of in het *Nieuwsblad voor den boekhandel.*

Tekstkeuze

Voor deze uitgave van *De kleine zielen* en *Het late leven* zijn de eerste en enige tijdens Couperus' leven verschenen drukken gekozen: zij vertegenwoordigen de laatste door de auteur actief geautoriseerde versie. Couperus heeft de kopij ervan geleverd en de proeven ervan zelf gecorrigeerd. Voor de tekstsamenstelling is gebruik gemaakt van het exemplaar van de eerste drukken dat zich bevindt in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag.

Correcties

Omdat het kladhandschrift (H^1) van het eerste deel van *De kleine zielen* inhoudelijk sterk afwijkt van de gepubliceerde tekst van de roman is het niet betrokken in de tekstvergelijking voor de nieuwe editie. Het kladhandschrift is alleen geraadpleegd bij tekstuele

69 Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 127.

problemen in de basistekst die niet met behulp van het kopijhandschrift (H^2) waren op te lossen. Het kladhandschrift (H^1) van het tweede deel van de roman en dat van *Het late leven* zijn betrokken in de tekstvergelijking voor die gedeelten waar het kopijhandschrift (H^2) door mevrouw Couperus is gemaakt.

In de tekst van deze uitgave zijn, mede op grond van een woord-voor-woord vergelijking van het kopijhandschrift (H^2) van *De kleine zielen* en van *Het late leven* met de eerste druk van deze romans en in de boven aangegeven gevallen met de kladhandschriften (H^1), de hieronder volgende correcties aangebracht. Na het paginacijfer en het regelnummer wordt eerst de verbeterde lezing gegeven; na de 'Duitse komma' (/) volgt de oorspronkelijke, foutieve lezing van de eerste druk. De laatste is voorzien van een asterisk (*) als zij voorkomt in alle genoemde versies. Indien dit niet het geval is, worden ook de lezing van het kopijhandschrift (H^2) en in voorkomende gevallen van het kladhandschrift (H^1) vermeld. Hierbij is de volgorde H^2, H^1 aangehouden, omdat het handschrift H^2 als kopij voor de eerste druk heeft gediend.[70]

14,21	voldoening/weldoening (voldoening H^2)
19,11	*parti/partie* (*parti* H^2)
19,26	hier/niet (hier H^2)
19,33	hè/hé (hè H^2)
19,35	nijdig;/nijdig: (nijdig; H^2)
20,31	jongere/jonge (jongere H^2)
21,2	een/het (een H^2)
21,33	doè/doê (doè H^2)
27,22	steil/stijl*
28,27	voor haar/haar (voor haar H^2)

70 Niet verbeterd zijn feitelijke onjuistheden in het verhaal, zoals tijdsaanduidingen en leeftijden. (Vgl. *Algemene verantwoording van de Volledige Werken Louis Couperus.* Utrecht/Antwerpen, 1987. p. 81-83.) In het eerste deel van *De kleine zielen* wordt de aankomst van Van der Welcke aangekondigd voor 'overmorgen', terwijl in hoofdstuk VIII Addy zijn vader 'de volgende dag' van de trein haalt.
De inconsequente spelling van de naam Bruis/Bruys is evenmin gecorrigeerd: de naam komt slechts tweemaal voor en het is dus niet duidelijk welke spelling Couperus heeft gewild.

31,27	zelf/zelfs*
36,20	eerste fout/fout (fout H^2, eerste fout H^1)
36,31	vorsten:/vorsten (vorsten: H^2)
37,25	dien/den (dien H^2)
41,7	elkaâr/elkaàr (elkaâr H^2)
46,7	nijdaste/nijddaste*
49,32	beslist,/beslist (beslist, H^2)
50,13	zouden/zoûden (zoû H^2)
50,14	kleedt/kleed*
52,5	het ook/ook (het ook H^2)
56,6/7	Staffelaer/Staffelaar (Staffelaer H^2)
57,29	Nu dat/Nadat (Nu dat H^2)
67,14	alleen:/alleen.*
71,21	als/al (als H^2)
72,4	Van der Welcke/Van Welcke (Van der Welcke H^2)
72,16	Van der Welcke /Van Welcke (Van der Welcke H^2)
73,32	Asschepoestertje/Asschepoetstertje (Asschepoestertje H^2)
75,1	gepromoveerd;/gepromoveerd: (gepromoveerd; H^2)
77,8	blauwe/blonde (blauwe H^2)
79,24	mevrouw./mevrouw, (mevrouw, H^2)
79,33	er iets/iets (er iets H^2)
82,6	Constance:/Constance. (Constance. H^2, Constance: H^1)
88,10	kibbelen,/kibbelen, - (kibbelen, H^2)
90,6	het/het het (het H^2)
90,34	suite,/suite, - (suite, H^2)
91,29	zijn!/zijn (zijn! H^2)

93,24	voór/voor (voór H^2)
100,22	die,/die (die, H^2)
105,16	officieele/officieele (officieele H^2)
109,33	heeft/geeft (heeft H^2)
111,11	dochters/dochter (dochters H^2)
116,16	Omdat/Om (Omdat H^2)[71]
122,2	kind./kind, (kind. H^2)

71 Deze correctie is door Couperus aangebracht in zijn auteursexemplaar (in particulier bezit).

123,33/34	hadden immers/haddenimmers (hadden immers H^2)
123,34	vraag/vroeg (vraag H^2)
124,8	draaimolen!/draaimolen? (draaimolen! H^2)
132,27	ontvallen/ontraden (ontvallen H^2)
138,5	ter neêr/ter neêr (terneêr H^2)
148,22	sympathisch/sympatisch (sympathisch H^2)
149,11	geloosd/geloodsd*
151,23	Eilenburghs/Eilenburgs*
151,23	Steijns/Steyns*
154,17	te strikken/je strikken (te strikken H^2)
155,4	prezenteeren;/prezenteeren: (prezenteeren; H^2)
158,8	bleek!/bleek? (bleek! H^2)
167,16	Aarebèien/Aarebêien (aarebèien H^2)
168,27	dan/van (dan H^2)
168,33	ridicuul/ridicueel (ridicuul H^2)
170,32	degelijkheid/degelijkheid, (degelijkheid H^2)
171,11	zichzelve:/zichzelve, (zichzelve H^2)
171,16	dwong/dong*
172,20	maken,/maken (maken H^2, maken, H^1)
179,2	de familie/de familie (de familie H^2)
185,9	lief atavistisch'/liefs atavistisch (liefs atavistisch' H^2)
185,15	belangen,/belangen (belangen, H^2)
185,24	zijn/zij (zijn H^2)
190,11	kwaad:/kwaad, (kwaad: H^2)
193,11	Möller-Thijs/Möller - Thijs (Möller-Thijs H^2)

193,14	Möller-Thijs/Möller - Tijs (Möller-Thijs H^2)
195,24	Hendrik/Herman*
196,9	verloor zich/verloor (verloor H^2, verloor zich H^1)
198,34	pooze/pauze (pooze H^2)
202,10-12	komen... Ook voelde zij, dat haar oude man, bang was, dat zij te laat zoû komen... of/komen... of (komen... Ook voelde zij, dat haar oude man bang was, dat zij te laat zou komen... of H^2, komen... Ook voelde zij, dat haar oude man, bang was, dat zij te laat zou komen... of H^1)

203,25-27	had. Misschien toch was het beter geweest, als zij maar eerst had getelegrafeerd. Misschien waren/had. Misschien waren (had. Misschien toch was het beter geweest, als zij maar eerst had getelegrafeerd. Misschien waren H^2, H^1)
204,22	Constance,/Constance (Constance, H^2, H^1)
207,6	vloeiden/vloeide*
209,20	menschen, - /menschen, (menschen - H^2, menschen, - H^1)
210,20	dien ouden/die den ouden (die den ouden H^2, dien ouden H^1)
211,20	soirée's/soireé's (soiree's H^2, soirees H^1)
212,11	soirée's/soireé's (soiree's H^2, soirees H^1)
213,11	twintig,/twinig, (twintig, H^2, H^1)
219,5/6	vrienden. Frans, dadelijk, zag, dat Addy heel ontstemd was./ vrienden, (vrienden. Frans, dadelijk, zag dat Addy heel ontstemd was. H^2, vrienden. Frans, dadelijk, zag, dat Addy heel ontstemd was. H^1)
220,7	Addy, plotseling/Addy plotseling, (Addy plotseling, H^2, Addy, plotseling H^1)
220,9	Addy.../Addy.. - (Addy... H^2, H^1)
221,27	meer/meêr (meer H^2, H^1)
223,1	van u/van van u (van u H^2, H^1)
225,16	al/als (als H^2, al H^1)
225,32	nieuwe/nieuw (nieuw H^2, nieuwe H^1)
228,29	haar plotseling als/als plotseling haar (als plotseling haar H^2, haar plotseling als H^1)
229,26	even/even, (even, H^2, even H^1)
231,11	niet/nu (niet H^2, H^1)
231,30	*alinea* Zoo/*geen alinea* Zoo (*geen alinea* Zoo H^2, *alinea* Zoo H^1)

232,6	hij zóo, onwetend/hij, zóo onwetend (hij, zoó onwetend H^2, hij zoo, onwetend H^1)
232,15	nu/na (na H^2, nu H^1)
234,26	zeggen... Maar/zeggen..., Maar (zeggen... Maar H^2, zeggen... maar H^1)

239,4	gebed/gebed, (gebed, H^2, gebed H^1)
243,9	vreemd/nieuw (vreemd H^2, H^1)
244,15	na/in (na H^2, H^1)
245,8	bent/ben*
247,12	stilzwijgend,/stilzwijgend (stilzwijgend H^2, stilzwijgend, H^1)
250,3	frissche/frische*
250,5	den kleinen, vollen/den kleine, vollen (de kleine volle H^2, de kleine, volle H^1)
251,8	- het/- het (- het H^2, H^1)
251,14	verwonderde/verwonderende (verwonderde H^2, H^1)
251,23	vreemd,/vreemd (vreemd H^2, vreemd, H^1)
252,30	hen/haar (haar H^2, hen H^1)
253,28/29	uren in/uren en (uren in H^2, H^1)
254,15	redelijk,/redelijk (redelijk H^2, redelijk, H^1)
254,19	sympathie, aan/sympathie en (sympathie en H^2, sympathie, aan H^1)
256,13	hè/hé (hè H^2, H^1)
259,19	Adolfine, ziende/Adolfine ziende, (Adolfine ziende, H^2, Adolfine, ziende H^1)
260,5/6	‘menschen zien’/menschen zien (menschen zien H^2, ‘menschen zien’ H^1)
264,4/5	gesprek,/gesprek (gesprek H^2, gesprek, H^1)
266,2	had/hadden*
266,6	nu dat/nadat (nu dat H^2, H^1)
267,5	slaatje/slaadje (sla-tje H^2, slaatje H^1)
267,16	oud-gouverneur-generaal/oud gouverneur-generaal (oud gouverneur-generaal H^2, oud-gouverneur-generaal H^1)

267,28	gezinspeeld,/gezinspeeld; (gezinspeeld, H^2, H^1)
272,8	maanden/maanden, (maanden H^2, H^1)
272,9	geduld-worden/geduld worden (geduld worden H^2, geduld-worden H^1)
274,22	en/er (en H^2, H^1)
275,28	geven bizonder/geven, en zonder (geven, en zonder

	H^2, geven bizonder H^1)
277,11	een opzet/en opzet (en opzet H^2, een opzet H^1)
279,23	er/en (er H^2, H^1)
280,4	beklemming, als een nachtmerrie/afwachting, een beklemming (afwachting, een beklemming H^2, beklemming, als een nachtmerrie H^1)
280,24	weêr/weer (weer H^2, weêr H^1)
280,34/35	maar Gertrúde... Gertr-u-u-de! schreeuwde/maar Gertrúde...
	- Gertr-u-u-de! schreeuwde (maar Gertrúde... Gertr-u-u-de! schreeuwde H^2, H^1)
281,25	beroèrrde/beroèrrrde (beroèrrrde H^2, beroèrrde H^1)
282,6	Constàns/Constans (Constans H^2, Constàns H^1)
282,10	Hè/Hé (Hé H^2, Hè H^1)
282,11	hè/hé (hé H^2, hè H^1)
283,8	luidruchtig, vullende/luidruchtig vullende, (luidruchtig vullende H^2, luidruchtig, vullende H^1)
284,20	ging,/ging (ging H^2, ging, H^1)
285,20	werkelijk,/werkelijk (werkelijk H^2, werkelijk, H^1)
287,26	weten/wetèn (wetèn H^2, weten H^1)
288,9	kleêren/kleeren*
288,14	kleêren/kleeren*
289,35	artikel.../artikel - (artikel - H^2, artikel... H^1)
290,7	dingen.../dingen: (dingen: H^2, dingen... H^1)

293,26 geniëerd/genïeerd (genïeerd H^2, genieerd H^1)

295,16 Ja.../Ja - (Ja - H^2, Ja... H^1)

295,16 helpt.../helpt - (helpt - H^2, helpt... H^1)

296,33 vermoord/vermoordt (vermoord H^2, H^1)

297,14 komt/komt! (komt H^2, H^1)

297,20 smeekend/smeekte (smeekte H^2, smeekend H^1)

298,13 jij,/jij (jij H^2, jij, H^1)

299,22 ineengezakt/gezakt (gezakt H^2, ineengezakt H^1)

301,5 aanvallen,/aanvallen (aanvallen H^2, aanvallen, H^1)

301,12 voorwaarde/voorwaarden (voorwaarde H^2, H^1)

302,35 zij/zei (zij H^2, H^1)

304,1 Constance??/Constance!! (Constance!! H^2, Constance?? H^1)

304,5 heeft??/heeft!! (heeft!! H^2, heeft?? H^1)

304,6 Rien.../Rien.. (Rien... H^2, H^1)

310,14 proestende,/proestende (proestende H^2, proestende, H^1)

312,32 Hè/Hé (Hè H^2, H^1)

313,5 Hè...! Hè/Hé...! Hé (Hé...! Hé H^2, Hè...! Hè H^1)

313,6 Hè/He (He H^2, hè H^1)

315,10 weêrstrevig,/weêrstrevig (weêrstrevig H^2, weerstrevig, H^1)

315,33 Zijne/Zijn (Zijn H^2, Zijne H^1)

316,11 zoû/zou (zou H^2, zoû H^1)

316,27 assurandën/assurantieën (assurantieën H^2, assurantiën H^1)

317,12 zoû/zou (zou H^2, zoû H^1)

319,35 kleêren/kleeren*

321,3 hebt/heb*

322,2 d'hôte/d'-hôte (d'hôte H^2, H^1)

322,33 ik zelf/ikzelf (ik zelf H^2, H^1)

323,25 En/En, (En H^2, H^1)

326,19 vrouw-van-de-wereld/vrouw van-de-wereld (vrouw van de wereld H^2, H^1)

327,26 Toen,/Toen (Toen H^2, Toen, H^1)

328,25 Zij/zij (zij H^2, Zij H^1)

328,35 hè/hé (hé H^2, hè H^1)

328,35 ziet,/ziet (ziet H^2, ziet, H^1)

331,35 Dank je/Dankje (Dankje H^2, Dank je H^1)

333,25 neêr/neèr (neer H^2, neêr H^1)

334,14	lief/te lief (te lief H^2, lief H^1)
335,4	schijnbaar,/schijnbaar (schijnbaar H^2, schijnbaar, H^1)
336,21	weêr/weer (weer H^2, weêr H^1)
337,28	kijk/kijk, (kijk H^2, H^1)
338,8	vrouw,/vrouw (vrouw H^2, vrouw, H^1)
340,35	frissche/frische*
346,15	gedaan?/gedaan! (gedaan? H^2, H^1)
347,3	blauw verwonderd uitglansden/jong blauw uitwon-

derden (jong blauw uitwonderden H^2, blauw verwonderd uitglansden H^1)

352,4 Welcke/Welke (Welcke H^2, H^1)

353,3 als was/was (als was H^2, H^1)

353,6-8 hem:

- Henri zal dadelijk komen, meneer Brauws... Wil u in den salon komen.

Hij kwam, en zij deed hem zitten.

- Ik/hem.

- Ik (hem.

- Ik H^2, hem:

- Henri zal dadelijk komen, meneer Brauws... Wil u in den salon komen.

Hij kwam, en zij deed hem zitten.

- Ik H^1)

355,1 de ‘kachel’/‘de kachel’ (de kachel H^2, de ‘kachel’ H^1)

357,5 hebt/heb*

358,22/23 weêr onteeld/weer onteêld (weer onteêld H^2, weêr onteêld H^1)

363,20 als/al (als H^2, H^1)

368,12 niets van/niet over (niet over H^2, niets van H^1)

369,7 toe-e/toe-ë (toe-ë H^2, toe-e H^1)

369,31 sedert.../sedert - (sedert - H^2, sedert... H^1)

370,4 om me heen/ommeheen (ommeheen H^2, om me heen H^1)

370,20 denken.../denken,... (denken,.. H^2, denken.... H^1)

370,26 Hoor,/Hoor (Hoor H^2, Hoor, H^1)

370,34/35 broêrs, twee, haar te volgen... haar broêrs, die/broêrs, die (broers, twee, haar te

	volgen... haar broers, die H^2, broêrs, twee, haar te volgen... haar broêrs, die H^1)
372,18	die hem als/als die hem (als die hem H^2, die hem als H^1)
372,22	Hij/ - Hij (- Hij H^2, Hij H^1)
376,2	kind,/kind. (kind, H^2, H^1)
376,35	hè/hé (hé H^2, hè H^1)
377,9	Maar/naar (Maar H^2, H^1)

379,5 daar,/daar (daar, H^2, H^1)

382,3 vrouw’./vrouw.’ (vrouw, H^2)

382,35 proestte/proeste (proestte H^2)

384,20 meê/nu (mee H^2, H^1)

384,21 het eerst/eerst (het eerst H^2, H^1)

385,1 tafel.../tafel.!. (tafel... H^2, H^1)

387,16 ja-ja-ja!/ja - ja - ja -! (ja-ja-ja! H^2, H^1)

387,21 tegen elkaâr/elkaâr (elkaar H^2, tegen elkaâr H^1)

388,13 Adeline,/Adeline (Adeline H^2, Adeline, H^1)

389,9 bijten,/bijten (bijten; H^2, bijten, H^1)

389,18 sterke/sterk (sterk H^2, sterke H^1)

391,13 me mezelve/mijzelf (mij mijzelve H^2, me mezelve H^1)

396,13 Louise.../Louise.,. (Louise... H^2)

399,20/21 nerveus,/nerveus (nerveus, H^2)

401,9 Daar,/Daar (Daar, H^2)

401,24 her,/her (her, H^2)

401,25 zoekends/zoekende (zoekends H^2)

401,25 moest/moesten*

402,10 hoorde/hoorden (hoorden H^2, hoorde H^1)

402,33 schreeuwde/scheeuwde (schreeuwde H^2)

403,14 beleefdheid./beleefdheid, (beleefdheid. H^2)

405,15 iedereen!/iedereen? (iedereen! H^2)

410,23 glansde-uit/glansde, uit (glansde-uit H^2)

411,13 meer?/meer. (meer? H^2)

418,2 meer/weêr (meer H^2)

418,18 hadden/had*

423,18	hij/zij (zij H^2, hij H^1)[72]
425,25	inzag.../inzag.. (inzag... H^2)
428,14	Naghel/Nagel (Naghel H^2)
432,21	vermoed. Maar/vermoed. *alinea* Maar (vermoed... - maar H^2, vermoed - maar H^1)
433,18	‘hun côterie’/hun ‘côterie’ (hun ‘côterie’ H^2, ‘hun côterie’ H^1)

72 Deze correctie is door Couperus aangebracht in zijn auteursexemplaar (in particulier bezit).

435,15/16	belachelijkheid... Te willen liefhebben nu de belachelijkheid... Neen/belachelijkheid... Neen (belachelijkheid... Te willen liefhebben nu de belachelijkheid... Neen H^2)
437,18	zoeken,/zoeken (zoeken, H^2)
440,20	geworden/geworworden (geworden H^2)
447,2	éven weemoed/even vermoed (éven weemoed H^2)
448,19	frissche/frische*
448,31/32	zich en/zich (zich en H^2)
450,15	dìt/dit (dìt H^2)
454,16	aangedaan/aangedaan - (aangedaan H^2)
455,3	hen/hem (hen H^2)
464,35	frissche/frische*
472,3	er uit/er (er uit H^2)
472,32	geschrikt/geschrìkt (geschrikt H^2)
475,16/17	frissche/frische*
475,34	samentastte/samentaste*
478,11	gesmade/gesmaadde*
478,27/28	doordringend,/doordringend (doordringend, H^2)
481,6	wachtte/wachte (wachtte H^2)
482,2	als/al (als H^2)[73]
482,33	Constance?/Constance? - (Constance? H^2)
484,12	schoot/schoolt (zwol H^2)[74]
487,30	hun/haar (hun H^2)
488,1	al/als (al H^2)
492,27	Nú.../Nu - (Nú.. H^2)
493,14	elkaâr/elkâar (elkaâr H^2)

73 Deze correctie is door Couperus aangebracht in zijn auteursexemplaar (in particulier bezit).

74 Deze fout is door Couperus te laat opgemerkt. (Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 221.)

494,34 veel/wel (veel H[2])

495,13 breken,/breken, (breken, H[2], breken... H[1])[75]

495,23 - Toen/Toen (- Toen H[2])

75 In H[2] staan boven de komma drie puntjes.

497,27	gebroken.../gebroken.. (gebroken... H^2)
498,26	zwart/zwaar (zwart H^2)
499,27	langzamerhand, langzamerhand/langzamerhand, *alinea* Langzamerhand (langzamerhand, *alinea* Langzamerhand H^2, langzamerhand, langzamerhand H^1)
500,14	liefde-/liefde - (liefde- H^2)
500,32	hij/zij (hij H^2)
502,11	geleéfd/geliefd (geleéfd H^2)
503,13	van-alles/van alles*
504,12	als/al (al H^2, als H^1)
510,16	hebt/heb*
516,10	dagen/dagen, (dagen, H^2, dagen H^1)
516,21	zij laat/zij (zij H^2, zij laat H^1)
516,21	illuzie-leven/illuzie - leven (illuzie-leven H^2, illuzieleven H^1)
516,28	groote/groote, (groote, H^2, groote H^1)
517,12	illuzie/illuzies (illuzies H^2, illuzie H^1)
517,30	dankbaar,/dankbaar (dankbaar H^2, dankbaar, H^1)

Varianten

De eerste druk van *De kleine zielen* en *Het late leven* vertoont ten opzichte van de handschriftversies (H^1, H^2) de hieronder volgende woordvarianten. Als het kopijhandschrift (H^2) door mevrouw Couperus is gemaakt, dan worden ook de verschillen tussen het kladhandschrift (H^1) en de eerste druk vermeld. Na het paginacijfer en het regelnummer wordt eerst de lezing van de eerste druk gegeven; na het 'ontstaan-uit-teken' (<) volgen de vroegere versies H^2 en/of H^1.[76]

9,5/6	doortramd; < doortramd, maar H^2

76 De onzekere lezingen van de handschriften worden gevolgd door een gecursiveerd vraagteken tussen teksthaken ([?]). De woorden in de handschriften die wij in het geheel niet hebben kunnen ontcijferen worden aangegeven door drie x-en tussen teksthaken ([xxx]).

10,1 glanzend < grauwend H^2

10,28 turen < kijken H^2

12,12 En < Nu en H^2

14,20 portefeuille < portefeuilles H^2

15,17 nog < ook nog H^2

15,29 ongehuwde < ongetrouwde H^2

16,14 bonten < konijnebonten H^2

16,18 haar < wat H^2

18,8 ondeugende < eenvoudige H^2

18,28 jovialige < jovialere H^2

19,1 laten < te laten H^2

21,5 Marietje < Fientje H^2

21,14 nog een < nog H^2

22,19 tegen < nerveus, tegen H^2

23,3 figuur < mooi figuur H^2

23,12 Langzamerhand < Langzamerhand aan H^2

23,22 haar < al hare H^2

25,19/20 met Piet en Herman < met Herman H^2

25,20 zeven < zes H^2

25,21 ook zeven < zeven H^2

25,22 veertien < dertien H^2

26,2 in < na H^2

27,6 De Marietjes komen < Marietje komt H^2

29,33 ijdel < zoo ijdel H^2

31,20 ook verlangde naar zijn land < had er wel oor naar H^2

31,29 haar < hen H^2

31,32 hield < had H^2

32,17 nichtjes < nichten H^2

33,5 nadat < van dat H^2

33,13	toen < geweest, toen H^2
33,34	Bertha, terug met Van Naghel uit Indië, en zij < Bertha en zij H^2
34,35	Bertha en < Bertha - toen al jaren getrouwd - en H^2
35,35	zoo < nu zoo H^2
37,29	een < en een H^2
38,27	werd < was H^2

38,29	hoorden < voelden H^2
39,19	zoo spoedig mogelijk < dadelijk echter H^2
39,34	de < hun H^2
40,22/23	gegaan < gespat H^2
41,23	anders een < een H^2
41,23	werd < was H^2
41,24	zoo < wel eens zoo H^2
41,26	zich < zij zich H^2
41,27	doen < laten H^2
41,35	hare broêrs, hare zusters < hare zusters H^2
42,7	los woord < woord H^2
42,7-9	Addy, wien den laatsten tijd ook dikwijls die naam van Holland op de lippen kwam, - de vader denkende nu ook aan de toekomst van zijn kind < Addy, denkende nu ook aan de toekomst van zijn kind H^2
42,11	had Van der Welcke < had hij H^2
42,15	ouders < hunne ouders H^2
42,15	broêrs < hunne broêrs H^2
42,16	beiden al < al H^2
42,20	hadden om < hadden, nú behoefte hadden om H^2
42,21	De ouders van Henri < Henri's ouders H^2
42,31	tegen < te H^2
42,33	gebleven < geweest H^2
44,4/5	goedmoedig < erg goedmoedig H^2
44,31	gordijnen < gordijntjes H^2
45,2	zijn < een H^2
45,9	kronkelde < krinkelde H^2
47,13	mevrouw < mama H^2

47,15	naar < van H^2
47,16	Heel < Hoe H^2
49,9	allerliefst < aardig H^2
49,10	dien regen < dat weêr H^2
50,29	verwacht ze weêr < wacht ze alweêr H^2
51,17	twee-en-veertig! O < twee-en-veertig! Twee-en-veertig O H^2

51,24/25	te praten, te praten, te praten met < te praten, te praten, met H^2
51,30/31	een paar < een H^2
52,7	advocaat te Semarang < contrôleur, in Kediri H^2
54,2	wordt < is H^2
54,8	nam < haalde H^2
54,18	ook vooral < vooral ook H^2
55,8	kwaliteit < kwaliteiten H^2
55,13	bezat < had H^2
55,22	toch gauw < gauw H^2
55,24	om < voor H^2
56,7	vermoedde < meende H^2
56,24	hulp < veel hulp H^2
57,30	Adolfine < zij H^2
58,6	de kaartjes < het kaartje H^2
58,7/8	leeftijd... hoor! < leeftijd.... H^2
58,9	zij < zijnde H^2
59,13	de elementen < elementen H^2
60,21	aangenomen < was aangenomen H^2
60,27	zwaai < graai H^2
60,29	was < werd H^2
61,19	bende < jongens H^2
61,33	een zeer < zeer een H^2
62,26	acht-en-twintig < acht-en-twintig jaar H^2
65,4	lange < lage H^2
66,2	Holland verlaten had < in Holland was geweest H^2
66,5	ik heb je < heb ik je H^2
67,5	poging tot < woord van H^2

67,6	tot < van H^2
67,20	wij 's avonds < wij H^2
69,11	zijn hals < Van der Welcke's hals H^2
69,11	zijn geschoren < Van der Welcke's geschoren H^2
71,5	zoo < zoo heel H^2
73,16	geblazen, langs < geblazen door H^2
73,25	fijn gedistingeerd! Papa < fijn, zoo gedistingeerd; papa H^2

74,2	ruw < lomp, ruw H^2
75,9	stellen < kunnen stellen H^2
76,1	al te < al H^2
76,11	oudere < oude H^2
78,8	protectie < protecties H^2
78,17/18	met gratie, met wereldkennis zelfs < met wereldkennis, met gratie zelfs H^2
78,27	legatiën < gezanten H^2
79,2/3	waarvoor < waarom H^2
79,7	hoe < dat H^2
79,8	en hoe zij er al < en zij er H^2
79,21	gediende < bediende H^2
83,30	woord meer < woord H^2
85,19	hem heen < hem H^2
86,5	te zijn gedekt < gedekt te zijn H^2
87,5	nu aan < over H^2
87,20	dan < dus H^2
88,24	Toen < Eindelijk H^2
91,10	u zich < u H^2
93,31	domme, leelijke < domme; brute, leelijke H^2
93,32	scheel < scheef H^2
95,34	nieuwe < mooie H^2
96,2/3	van allerlei < allerlei H^2
96,12	dit < dat H^2
97,6	hun < haar H^2
98,31	dit < dat H^2
99,27	een troep < een trap van H^2
100,13	zij < zij zelve H^2
100,13	zoo < nu H^2

100,24	jonge < jongere H^2
101,12	eens < eens een H^2
101,16	stille < stille oude H^2
101,30	dat < dit H^2
101,35	voor < om H^2
103,4/5	Paul was lang niet gemakkelijk, en Ernst < Paul, hoe

	wel een fat, ook en Ernst H^2
103,17	intieme < intimere H^2
107,16	wiebelt < wiebelt weêr H^2
111,5	Naghel, < Naghel en H^2
112,7	en de < de H^2
117,11	Die < De H^2
117,15	van een < een H^2
117,33	kan < kunnen H^2
120,15	riep < zei H^2
120,30	treden < trappen H^2
120,31	met < met een H^2
123,9	neen < neen tante H^2
124,27	groot geluk... dat < groot geluk... een geluk, dat H^2
125,31	tweede < derde H^2
126,5	het < het hun H^2
126,6	om < door H^2
126,17	en < nu H^2
126,23	om < voor H^2
128,20	mama < papa H^2
128,35	door < het door H^2
129,5	Vier < Drie H^2
131,16	vast < heel vast H^2
132,23	die < die groote H^2
132,23	het zoo < het H^2
132,26	wel < me H^2
133,20	Maar hij < Hij H^2
133,20/21	kamer plotseling driftig < kamer H^2
133,32	streng aan < aan streng H^2

133,33 een < den H^2

134,31 streelde < smeekte H^2

136,14 verrukt, verrast < verrukt, verrukt H^2

136,30 de < al de H^2

137,14 bestaan < leven H^2

140,14 om voor < voor H^2

142,16 dat < het H^2

143,8	het < dat H^2
146,2	dit < dàt H^2
146,3	toen zij < hoe zij H^2
146,10	in < in de H^2
146,20/21	Algemeenen Secretaris < Secretaris-Generaal H^2
147,10	kamer < kamers H^2
147,27	bloemen < met bloemen H^2
147,30/31	toen met een paar-vingers-hoog champagne haar een < haar toen met een paar-vingers-hoog Champagne een H^2
148,12	treurige < treurige vazen H^2
148,18	geheel < immers geheel H^2
149,25	nooit < niet H^2
151,23	Eilenburghs[77] en aan < Eilenburgs, aan H^2
151,26	kort < heel kort H^2
153,1	vragen < hebben H^2
153,13/14	jong, met haar < jong, met haar zacht, staalkleurig haar, kroezende om haar H^2
153,21	meer < altijd H^2
154,5	Bertha... Die < Bertha: tarraradjing-boem-boem! Die H^2
155,9	in < terug in H^2
155,18	weten < te weten H^2
156,34	is < zoo H^2
157,29	van de Regentes < in buitengewone dienst H^2
158,30	houdt < laat H^2
159,4	een < de H^2
159,6	buiten < voort H^2

77 Zie de lijst van correcties, p. 539.

159,10 Constance < Constance zacht H^2

159,14 op < van H^2

163,15 de verte < verte H^2

164,8 waaien < wuiven H^2

164,17 omdat < nadat H^2

165,11 allereerste < eerste H^2

165,20 ribstukken, < ribstukken en H^2

165,28/29 automobiel-pet op < automobiel-pet H^2

167,8 haar < hun H^2

167,14 en < al H^2

167,33 die < de H^2

169,6 drie < vier H^2

171,10 zoo < dan H^2

172,25 wel een < een zeer H^2

175,4 huis en < huis, in H^2

175,22 verhief < verhief hoog H^2

178,13 Hollandsch, en < Hollandsch zijn en H^2

178,19/20 voor haar eigen geld dadelijk gierigheid werd < bijna gierigheid werd H^2

178,31 herinnerden zij < herinnerde men H^2

182,21 te laten < laten H^2

183,2 lollig, zei Gerrit < lollig H^2

184,24 Mijn < Kijk H^2

185,5 zoû < nu zoû H^2

185,7 in de < in H^2

186,7 van < nu H^2

189,9 loog < zij loog H^2

190,3 voelden < voelde H^2

191,7 wild < ruw H^2

191,11 was < was een H^2

191,17 November < September H^2

193,6 zichzelve < haarzelve H^2

194,13 als < al H^2

197,24	morgen. Nooit < morgen. Zij hoorde die stem al den geheelen tijd: ga... ga morgen. Nooit H^2
200,30	om < en H^2
201,28	bevrediging < rust H^1
201,30	dadelijk < trillend H^1
202,19	het < den H^2, H^1
203,7	de treinen < den trein H^1

203,8 heel < zeer H^1

203,9 waarvan < die H^1

203,18 het < dat H^1

203,20 niet < niet meer H^2, H^1

203,25 voor < om H^2, H^1

204,21 een deur in de gang < de deur in de gang H^2, de deur van een kamer H^1

205,17 het elkander < elkander het H^1

205,18 voor < om H^1

205,23 woorden < woord H^1

205,29 den < haar H^1

206,1 dit eenvoudige < het eenvoudig H^1

206,23 dien < den H^2

206,28 kamer < kamers H^2

206,31 twee < beide H^2

207,16 Constance < zij H^2

207,21 zoon < kind H^1

208,4/5 moeten hebben gedaan < hebben moeten gedaan H^2, moeten hebben gedaan hebben H^1

208,14 aanmistten < aandoezelden H^1

208,16 toch < het toch H^1

208,18 nooit < misschien nooit H^1

208,22 Mistten < Doezelden H^1

208,27 of < dat H^1

209,6 herhaling < herkauwing H^1

209,6 beoordeeling en veroordeeling < veroordeeling en beoordeeling H^1

209,7 vijftien < twintig H^1

210,12 snerpend < snerpend en knerpend H^1

210,16	maar niet < niet maar H^1
210,19	Ze < Het H^1
210,26	om < in H^1
211,20	sport voor < sport, op H^1
212,9	De < Die H^1
212,11	elkaâr < allen elkaar H^1

212,16	haar geval < hun ‘geval’ H^1
212,32	derde klasse < tweede klasse H^2, 3 klasse[78] H^1
213,3	niet < niet ontsproten H^1
213,7	om < of H^1
213,9/10	Frans en Henri < Henri en Frans H^1
213,15	eigenlijk < inderdaad H^1
213,31	er al alles van weten < de wereld al heelemaal kenden H^1
213,32/33	grinnikte in zijn maag, nooit kunnende uitlachen, ook al wilde hij < lachte gul uit H^1
214,17	hun < die H^1
214,12	langs < door H^1
214,12	straten < straat[?] H^1
214,26	gedanst, of gepraat < gepraat, of gedanst H^1
215,22/23	op dien tijd, toen < toen H^1
215,23	was geweest < geweest H^2, geweest was H^1
215,23	te < in H^2, H^1
215,24	van dien < dien H^2, H^1
215,24/25	gekend had < had gekend H^1
215,31	geinteresseerd < geintrigueerd H^1
216,5	praten < broeien H^1
216,6	Karel < Karel van Naghel H^1
216,6/7	Marianne en Marietje van Naghel < Marianne H^1
216,10	zusje, Marie < zuster Marie H^1
216,11	toen Marie < Marie toen H^1
216,13	Maar Marietje < Marietje H^1

78 Boven de ‘3’ heeft Couperus een ‘2’ toegevoegd.

216,14	blijken < merken H^1
216,14	Caroline < Marianne en Caroline H^1
216,15	had < hadden H^1
216,17	was... < was... Maar zij zeide niet, dat zij het niet begreep... H^2, was... Maar zij zeide niet, dat zij het begreep... H^1
216,18	Herman < Frans H^2, H^1

216,19	een magere kleine bruine sinjo van vijftien < een jongen van 15, die als indischen[?] gebouwd[?], een mager bruine kleine sinjo H^1
216,20	Dot, < Dot en H^1
216,31/32	verontwaardigd, en tante noemde haar man: ouwe wijf! < verontwaardigd. H^1
216,33	neven < neefjes H^1
216,33	hun < hunne jongen H^1
216,34/35	meende Addy een jongen hem te hooren uitschelden < hoorde Addy een jongen hem uitschelden H^1
217,2	zelfs het woord < het woord zelfs H^1
217,10	naam < bijnaam H^1
217,11	gehoord: hij < gehoord. Maar hij H^1
217,14/15	trokken Jaap aan zijn mouw < zagen Jaap aan H^1
217,16	wel < ook H^1
217,18	in een flits < maar in flits H^2, nerveus, in eens H^1
218,5	paarsch rood < rood H^1
218,16	je vader < papa H^1
218,19	gebruiken < besteden H^1
218,24	om < op H^1
218,32	kunnen denken < geweten H^1
218,32	doelde op hem < doelde op hem... Italiaan... waarom Italiaan H^2, op hèm doelde... Italiaan... waarom Italiaan H^1
219,29	in < voor H^2, H^1
219,33/34	kindervel en zijn kindergemoed < zachte kindervel, met het waas van dien onschuld over zijn kindergemoed H^1
220,12	hoorde < voelde H^1

220,28 rijden < fietsen H^2, H^1

220,33 wel < heel H^1

220,34 woû < zoû H^1

221,5 alleen, langzaam < langzaam alleen H^1

221,8 zwaar leed < groot leed H^1

221,8 te zwaar < te groot H^1

221,21	op, dadelijk < op H^1
221,30	af. Addy < af: als Addy H^1
222,2	dus < dus zoo H^1
222,18	zoo zwaar < zoo groot H^1
222,21	dan, kom < me, kom H^1
222,21	dan. < me. H^1
222,34	niets < niet H^1
222,35	was voor Addy < voor Addy was H^1
223,6/7	waar...
	Van der < waar...
	- Maar Addy, mijn jongen... ik zweer het je... het is niet waar.
	- U... zweert... het me...? Neen... Neen,... het is wèl waar...
	Van der H^2, H^1
223,7	het < dat H^1
223,9	hem < het H^1
223,15	dol veel < dol H^1
223,27	jongensleven < leven H^1
223,29	de zoon < het kind H^1
223,34	zijn vader er als bijna in stikte < van d. W. als bijna stikte H^1
224,4/5	terugkomen, < terugkeeren H^1
224,8	niet geweest < niet H^1
225,20	Ga nu, < Gauw nu H^1
226,1	velen < aanzien H^1
226,3	in < dan in H^1
226,7	geweest ware < ware geweest H^1
226,14	verzocht < vroeg H^1
226,21	Paul < Ernst, Paul H^1
226,25	goed < eens goed H^1

226,27/28	Welcke - van natuur opvliegend < Welcke, - hoe ingehouden ook, nerveus van natuur H[1]
227,5	en Adolfine zei < en zei H[2], en Adolfine werd kwaad, en zei H[1]

227,6	zoû < kon H^2, H^1
227,7	wist echter < echter wist H^2, H^1
227,8	Jaap < tegen Jaap H^1
227,9/10	geweest was, < was geweest H^1
227,17	hare < hare nieuwe H^2, haar nieuwe H^1
227,17/18	stemmingen. Den < stemmingen... Op den H^1
227,29	ingehouden < zeer ingehouden H^1
228,32	niet, en zij < niet; zij H^1
229,22	de eigen jaren < de jaren H^1
229,27	zich < zich aan H^1
230,17	kijk < blik H^1
230,23	dien < zijn neef H^1
230,23	had gezegd < gezegd had H^1
230,23	zijn vader had uitgevraagd, en dat < gesproken had met zijn vader en dat H^1
231,1	wisten < kenden H^1
231,1	dien < den H^1
231,6	er dan < dan H^1
231,7	iets, dat < iets wat H^2, H^1
231,8	iets, dat < iets wat H^2, H^1
231,22	hem, - < nu, - H^1
231,25	vaders, het niet te vragen < vaders als een smeeking het niet te vragen H^1
232,32	vreemde en < vreemde H^1
233,12	weten wilde < wilde weten H^1
233,30	schichtig elkander weêr aan < vluchtig elkander weer aan H^2, weer elkander, vluchtig aan H^1
234,3	noch < en noch H^1
234,14/15	eindelijk < eindelijk, zij, H^1

235,15	nog, weifelde hij < nog, weifelend H^2, nog weifelend H^1
236,30	diens < zijn H^1
236,32	als hij ons ziet fietsen, < - als hij ons fietsen ziet - H^1
237,12	wil < zal H^1
237,14	zeide < toen zeide H^1
237,20	nederig < rustig H^2, H^1

237,21 biechten < zeggen H^2, H^1

237,24 dat < dit H^1

237,26 in < in zijn H^2, H^1

238,3 staan < even staan H^1

238,4 op < om H^1

238,6 schrikkende < even schrikkende H^1

238,9 doordrong < zag H^1

238,17 Hij < Het H^2, Het kind H^1

238,20 frisch, donzig < donzig en frisch[?] H^1

238,29 mompelde < murmelde H^2, H^1

239,13 kinderlijke < dolle H^2, H^1

239,17 geworden < geworden was H^1

240,3 opperde < vroeg H^1

240,17 omdat alle < omdat H^2, H^1

240,35 die < in die H^2, in de H^1

241,5 had < hadden H^2, H^1

241,14 slechts stilzwijgend < alleen in haar zwijgen H^1

241,16 niet < haar niet H^1

241,29 zijn < dien H^1

242,3 duidelijker die < duidelijk de H^1

242,8 Gerrit, tot < Gerrit, en H^1

242,20 een verwondering < verwondering H^1

243,12 zich < hem H^2

243,16 hun kring < Den Haag H^2

243,23 vooral < nu al H^2

244,29 veertien < dertien H^2

244,35 elk moreel < alle moreel H^2

244,35 elk besef < alle besef H^2

245,8 elk < alle H[2]

246,15 niets < niet H[1]

246,18 zijn < de H[1]

246,20 der < van de H[1]

246,29 toen kort < - toen - hoe kort H[1]

246,30 had < had - toen - H[1]

247,12 verboden < vreemde H[1]

247,15 tot < ooit tot H^1

247,16 ooit < ook nooit H^1

247,22 negen-en-dertig < acht-en-dertig H^2, H^1

247,31 naaldenbed < de naalden H^1

248,3 oksels < armen H^1

248,3 heesch < trok H^1

248,26 aan < bij H^1

248,33/34 Addy niet kunnende uitlachen, maar van < Addy van H^2, H^1

249,7 werd < was H^1

249,30 zijn < als zijn H^1

249,34 gemillimeterd < met een tondeuse H^1

250,16 drie-en-veertig < twee-en-veertig H^1

251,6 met < in H^1

251,25 zwakkere < zwakke H^1

251,34 dat witte < het witte H^1

252,4 al < ook H^2, ook al H^1

252,9 broêr < broêr was H^1

252,32 aan < als aan H^1

253,26 dat het < dat dat H^1

253,26/27 die zoo, en bij mevrouw die zus was < die zoo, en bij mevrouw die zus H^2, die zoo gebeurde en bij mevrouw die zoo H^1

254,8 fonkelen < schitteren H^1

254,31 niets < niet H^1

255,1 om < om ook H^1

255,4 al < als H^1

256,14 Erkenbouts < Berkenhouts H^1

257,10/11 doen voelen < toonen H^1

257,11 zoo < heel H^1

257,31/32	onder mijn kennissen, aan netheid en fatsoenlijkheid gewoon. < onder mijn kennissen aan netheid en fatsoenlijkheid. H[2], in mijn kennissen gewend aan netheid en fatsoenlijkheid. H[1]
258,14	jongens < jongen H[1]

258,16	had ingegeven < in had gegeven H^1
258,18	lokte zij uit < zeide zij H^1
258,29	kunnen < kan H^2, H^1
259,13	papa, is < papa, even goed is H^1
259,15	al < altijd H^1
260,21	bent < bent hierin[?] H^1
260,24	goed, welvoegelijk, fatsoenlijk < goed en welvoegelijk en fatsoenlijk H^1
261,23	heelemaal, om < heelemaal van H^1
261,24/25	Misschien is dat < Misschien H^1
261,25/26	En aan den anderen kant moest je < Je moest H^1
261,27/28	ook niet veel < niet heel veel H^1
261,29	wel < wel eens H^1
261,31	rustiger < ouder H^1
261,34	Erkenbouts < Berkenhouts H^1
262,9	maar < nu H^1
262,23	mooi te vinden < te bewonderen H^1
262,24	eens < eindelijk eens H^2, H^1
262,34	om < [xxx] om H^1
262,34/35	nijdige, hatelijke < hatelijke, nijdige H^1
263,16	haar < zich H^2, H^1
263,19	dien < een H^1
263,26	zoo < zoo nu H^1
263,29	aan de zijde van < naast H^1
263,32	om haar heen het < het om haar heen H^2, H^1
264,8/9	wachtte hare bevalling af < ging niet meer uit, afwachtende hare bevalling H^1
264,14	dierbaar < lief H^1

264,15 vinnig < nijdig H[2], H[1]

264,23 achtste < 8ste baby H[1]

264,24 dier < het H[1]

265,23 konden blijven < bleven H[1]

265,23 bij < nog bij H[1]

265,28 zweepende < zwiepende H[2], H[1]

265,29 gierende < huilende H[1]

266,2/3	had vermoeid < hadden vermoeid H^2, vermoeid hadden H^1
266,11	heel intiem exquis < intiem, heel exquis H^1
266,11/12	daar bepaalde zich al hare wereldschheid bij < daarbij bepaalde zich al hare wereldschheid H^1
266,22	en handwerken < en haar handwerk H^1
266,33	De Dwarskijker < Dw. H^1
267,5	altijd weêr < altijd weêr het H^1
267,9/10	Van Aghel van Achteren, als doorzichtige verdraaiïng van Van Naghel van Voorde < ‘Van Aghel’, als doorzichtige verkorting van Van Naghel H^1
267,25	kunnen naderen in een al te voorziene < naderen in den spoedig, al te voorziene H^1
268,4	zoo < of zoo H^2, H^1
268,7	en de < en H^1
268,7	nog een < zag een H^2, een H^1
268,19	toonde aan haar man < hem toonde H^1
268,28	in hem op om naar < door hem naar H^1
270,1	de < al de H^1
270,20	wonen < leven H^2, H^1
270,26	laat hem boèr worden < laat hem boèr worden, laat hem boèr worden H^1
270,32	niet < niet veel H^1
271,16	in. < in! H^2, in. Goed! H^1
271,23	vol van < van vol H^1
271,28	nog < toch H^1
273,17	de geheele week eigenlijk geen rust liet, bang < eigenlijk dien geheelen week, ieder oogenblik bezighield, bang H^1

273,18/19	nijdig deden en kwaad wilden < kwaad wilden en nijdig deden H^1
273,19	hare belofte < haar woord H^1
273,21/22	wat hare bedoeling was < hare bedoeling H^1
273,24	in zich < bij zich H^1
273,20	bij vergissing < zoo H^2, H^1

273,32	nooit. < nooit, noch Karel en C, noch Gerrit en Adeline, en zelfs noch Dorine of Paul of Ernst, H^1
274,7	ontvangdagen bij Hare Excellentie < ontvangdagen, bij zijn zwager, en Hare Excellentie H^1
274,22	Plaats < Place Royal H^2, H^1
275,2	verwondering < bevreemding[?] H^1
275,9	aarzelde < aarzelend H^2, H^1
275,10	zoû voorstellen < voor zoû stellen H^1
275,14	Van Eilenburgh < Van Erenveld H^2, H^1
275,16	boog < boog even H^1
275,18	ontsteld < geschrokken H^1
275,19	voorgesteld, was < voorgesteld, barones van Erenveld, was H^1
275,21	Van Eilenburgh < van Erenveld H^2, H^1
275,26/27	bijgeloovig, huiverig < huiverig H^1
276,3	eene < mijn H^1
276,4	doen < brengen[?] H^1
276,9	heel < heusch[?] H^1
276,10	tante Cateau niet < en tante Cateau H^1
276,13/14	de andere tantes nooit < tante A. en tante C. ...nooit H^1
276,15	heel < weer, heel H^1
276,18/19	de tantes < tante A, en tante C H^1
276,25	opens, eerlijks < eerlijks, opens H^1
276,28/29	tante Adeline en tante Cateau en tante Adolfine < tante Adolfine en tante Cateau H^2, tante A. en tante C. H^1
277,3	Eilenburgh < Eerenveld H^2, H^1
277,5/6	Eilenburgh < Eerenveld H^2, H^1
277,9/10	zijn geweest < zijn H^1

277,10	op dit oogenblik < in dit geval H^1
277,28	er van? vroeg Bertha. < er van? H^2, ervan.. H^1
277,31	ons er iets van < ons zoo iets H^1
277,31	trekken < trekken, B. H^1
277,34	haalde < haalde weer H^1
278,2/3	heel waardig < waardig H^1
278,7	Eilenburgh < Eerenveld H^2, H^1

278,14 als < tot H^1

278,18 niettegenstaande < omdat H^1

278,19 er, geloof ik, < geloof ik er H^1

278,19 nog altijd < altijd nog H^1

278,21 wel degelijk < niet[?] H^1

278,33 Steyn aan het Hof een charge bekleedende < Steyn een charge bekleedende H^2, Steyn, nu aan het Hof een charge bekleedende H^1

278,35 haar < van haar H^1

278,35 haar verloofde < toen haar verloofde H^1

279,1 gezien, in jaren niet < gezien niet H^1

279,3 ze oud, heel oud geworden < hoe oud en oud ze waren geworden H^1

279,4 heele oude < oude H^1

279,6 die oude heer, die oude dame < heer en die dame H^1

279,11 zij ze < zij H^1

279,15 zoon... het < zoon... en het H^1

279,17 Eenige < Twee H^1

279,25 zien zoû < zoû zien H^1

279,29 uitkijkende < turende H^1

280,2 aan < achter H^1

280,9 rijtuig < vigilante H^2, H^1

280,20 tantes < zusters H^1

281,18 tante Lot < tante R H^1

281,23 Maar jouw zuster Dorine < Dorine H^1

282,4 vroeg < zei H^2, H^1

282,4 tante Lot < tante Ruy H^1

282,13 toch < ja H^1

282,31 doe < handel H^1

283,9-11 ruimte. Toen ging hij naar Constance.

- Kind... < ruimte.

- Dus... wanneer ook weêr? vroeg mama, in de war.

- Over 6 weken... Dag Constance.

- Dag Gerrit...

- Kind! H[1]

283,15/16 niet...

Maar zij hoorde nauwlijks naar Gerrit < niet... Ik ga dadelijk weêr weg... Ik zeg maar niets aan mama... maar Adeline was niet wel...

- Laat mij met je gaan...

- Neen, het is lief van je... Maar liever niet... De dokter is er nog... Ik heb mama niets gezegd, omdat...

Maar zij was niet bij de woorden van Gerrit H^1

283,19 het < een H^1

283,22 was achter hen < naderde H^1

284,11 toomen < houden H^1

284,18 riepen < zeiden H^2, H^1

284,21 Zij < Zij, met hun drieën H^1

284,32 op den drempel < in de deur H^1

284,33/34 die hij nu vlak zag in het gezicht < die hij op den drempel zag staan H^1

285,2 had aangeslagen < aan had geslagen H^1

285,5 vrouw, en een < vrouw een H^1

285,9 hem mijn < mijn H^2, H^1

285,28 tante Lot < tante H^1

286,6/7 ontsnappen en te vragen < ontsnappen, en aan A. te vragen H^1

286,14 getuigden van den < kregen als een H^1

286,20 Toetie < Toeti Ruyvenaer H^1

286,27 je wel < je H^1

286,34 Massa, tusschen < Tusschen tusschen H^2, Tusschen H^1

286,35 die Adolfine < Adolfine H^1

287,1 toch treurig... héel treurig < tóch treùrig H^1

287,11 perkara < gheschillen H[1]

287,12 boos < heel boos H[1]

287,13 gepiqueerd; in den OOST < gepiqueerd. In Indië H[1]

287,15 Maar op Java < Maar toch H[1]

287,24 den hoek < een hoek H[1]

287,26 niet < zich niet H[1]

287,28 in den OOST < in... Indië H[1]

287,31	hare < alle hare H^1
287,32/33	gewend < en gewend H^1
287,33-35	Daarbij maakte Cateau's geheel Hollandsche woord van den ‘Oost’ haar geheel buiten zichzelve, zoodat zij de kaarten neêrgooide en zei < In eens, boos gooide zij de kaarten neêr, en zei H^1
288,1	meer met jou! < meer...! H^1
288,2	hare medespelers < Karel en Cateau en Toeti H^1
288,13	hadden < allen hadden H^1
288,21/22	met een hand, met een kus < drukkende de hand, de vrouwen gevende een kus H^1
288,23	op < over H^1
289,9	haar < ze H^1
289,12	weêr < nog H^1
289,21	koel. < koel. - Kan ik het helpen... dacht zij. Waarom zijn zij zoo koel... H^2, H^1
289,23/24	gelezen, wist niets zeker < gelezen H^1
289,33	was nog < nog was H^1
290,11/12	had ontweken, scheen zij nu telkens < scheen te ontwijken, poogde zij telkens H^1
290,15	uit < als uit H^1
290,18	zich naast haar < naast haar zich H^1
290,29	zeide < antwoordde H^1
291,4	Dinsdag < gisteren H^2, H^1
291,5	Dinsdag < gisteren H^2, H^1
291,13	gehandeld < gehandeld... gisteren H^2, H^1
291,16	Eilenburgh < Eerenveldt H^1
292,1	Maar < Nu H^1

292,2	Dinsdag < gisteren H^2, H^1
292,14/15	ons acht maanden geleden sprak < sprak 8 maanden geleden H^1
292,27	gevraagd < gezocht H^1
292,29	zocht. Wie < zocht... Wie me dwingt? Wie H^2, H^1
293,15	onze < je H^1

293,19 onze kinderen < de pozitie van onze kinderen H^1

293,21/22 ik er berouw van krijg < we er berouw van krijgen H^1

294,7 uitmaakte van < was van H^1

294,15 de < alle H^2, H^1

294,26/27 salon... riep < salon... al was het aan De Staffelaer zelve! riep H^2, H^1

295,1 vrienden < familie H^1

295,5 weende, weende < weende H^2, H^1

295,5/6 opgewondenheid en < opgewondenheid, van H^1

295,18 Eilenburgh < Ehren H^1

295,34 mogelijk < ik kan H^2, H^1

296,4 eens al < eens, als H^1

296,15 zoû < zouden H^2, H^1

296,24 boterhammetjes < sandwiches H^1

296,29 nooit vergevensgezind < nooit voor vergeving gezind H^1

296,31 eer, < eer en H^1

296,33 vermoord hebt < hebt vermoord H^1

296,35 alles < al als H^2, H^1

297,5 Dinsdag < gisteren H^2, H^1

297,21 Dinsdag < gisteren H^2, H^1

297,28 ik < ik gisteren H^2, H^1

297,29 te voren < van te voren H^1

298,24 dan soms < dan H^1

298,34 omdat < nu H^1

299,1 Naghel, als je maar WILDE < Naghel... als je maar WILDE, als je maar wilde H^1

299,2/3 zoon. Voor mijn kind, en hem later de carrière < zoon. Voor mijn kind, dat later

	de carrière H[2], zoon... Om mijn kind, later de carrière H[1]
299,10	Van Eilenburgh < v. Ehren H[1]
299,12	dat ik mij laat voorstellen < te laten voorstellen H[1]
299,16	heel < weêr heel H[1]
299,18	ik... Wat doe ik laagheden, en wat < ik... En wat H[1]
299,24	die, < die als H[2], H[1]

300,1	maar < maar... maar H^2, H^1
300,5	zijn < zijn... Zie je[?] H^1
300,8	rondborstig < rondborstig... rondborstig H^2, H^1
300,12/13	onsympathieke menschen treffen < onsympathieke rencontres hebben H^1
300,26	vrouw vraagt < vrouw H^1
300,33	mij < mij een H^1
300,35	mij < mij een H^2, H^1
301,11	wel blijven < blijven H^1
301,27	Naghel < Naghel, kalm H^2, H^1
301,28	Maar Van < Van H^1
301,28	in te < te H^1
301,29	toe, hief zijn hand op < toe H^1
301,31	hij greep < greep H^1
301,32	arm < hand H^2, H^1
302,4	vechten, < vechten en H^1
302,9/10	snikken en gillen < woorden H^2, snikken H^1
302,10/11	den salon drong binnen te gaan < in de salon dwong te gaan H^1
302,24	twee oude < beide H^1
302,26	koekje < taartje H^1
302,29	heel scherp beoordeelende < critizeerende H^1
303,19	wie... Tien... is < wie... is H^1
304,13	Ze is... Ze is een slèt < Ze.. is.. een slèt H^1
304,18/19	lach, die door allen sneed als een mes < snijdende lach H^1
304,25/26	nu zijn moeder < zijn moeder, nu H^1

304,27 jongenslippen < jongenslip H[1]

304,28 Het is alles om niets < Laffe menschen... Làffe menschen.. kleine zielen!! H[1]

309,22 heel fatsoenlijk < het was heel fatsoenlijk H[1]

309,23 liepen < liepen ze H[1]

310,4 dan of < als wanneer H[1]

310,17 op < in H[1]

310,24 uit zijn lach kon < in zijn lach uit kon H[1]

310,27 vullende < vulde H[1]

310,29	O, vader, < O, God... vader H^1
311,8	bent u < is u H^1
311,16	uit Parijs < van Parijs H^1
311,18	ook. < ook.. zeide hij. H^1
312,6	dan < dan maar H^1
312,16	doen < maar doen, H^1
312,17	veel, < veel, bijna altijd, H^1
312,20	cigaretten < sigaretten H^2, sigaren H^1
312,26	aankomen < komen H^1
312,28	school < hok H^2, H^1
312,31	kilwinderige < kil-winterige H^2, kilwinterige H^1
313,6/7	doek-doek-doek-doek < doèk-doèk-doèk-doèk-doek-doek-doek-doek H^1
313,11	van een < een H^2, H^1
314,4	visite < visites H^1
314,5/6	nietszeggende ouwe < ouwe, nietszeggende H^1
314,13	Paul hem niet had < Paul en Constance hem niet hadden H^1
314,16	Paul had < Paul en C. hadden H^1
314,18	al < nu, al H^2, H^1
314,19	oogenblik van < moment van een H^1
315,8	hem, zijn vader < hem van der Welcke H^1
315,9	aan oom < aan H^1
315,11/12	waarachtig te dol: als hij niet oppaste, draaide dat kind hem < waarachtig, als hij niet oppaste: dat kind draaide hem H^2, H^1
315,18	mama < oma H^1

315,26/27	met des gymnaziastje's vader < met zijn - des gymnaziastjes - vader H^1
316,14	meldende < zeggende H^1
316,16	niet -; < niet meer - H^1
316,21	in < goed in H^1
317,4	hem < hen H^1
317,9	en eigenlijk... en eigenlijk < en eigenlijk... eigenlijk H^1

317,20	in het < en het H^2, H^1
317,33/34	of... of hij < of... hij H^1
318,1	lieve meid: < lief meisje, H^1
318,4/5	doen: al had hij ook aan haar vader geschreven, zij < doen: zij H^1
318,5	komen, dacht hij. < komen. H^1
318,6/7	waarom wist hij niet goed - < hij wist niet goed, waarom, - H^1
318,9	vier of < vier, H^1
318,13	hem < hem bijna H^2, H^1
318,18	motocar, < autocar, H^1
318,18	motocar: < autocar: H^1
318,18	motocar... < autocar... H^1
318,19	motocar < autocar H^1
318,21	motocar < autocar H^1
318,22	van < om H^2, H^1
318,25	om naar < naar H^1
318,30	motocar < autocar H^1
318,33	zijn < een H^1
318,33	motocar < autocar H^1
319,1	zijn < een H^1
319,1	motocar < autocar H^1
319,6	niemand < niemand, met niemand H^1
319,15	motocar < autocar H^1
319,35/320,1	schoor zich < schoor zich even H^1
320,5	cigarette < cigaar H^1
320,8	motocar < autocar H^1
320,23	zeven weken < twee maanden H^1
331,5	je < u H^1
321,24	Neen! < Ach neen! H^1

321,25 natuurlijk, en < natuurlijk en sympathisch en H^1

321,34 toch uit < uit H^2, H^1

322,14 ze < ze beiden H^1

322,16 bij den duc < van den prince H^1

324,2	den duc < den prince H^1
324,8	voor < is iets voor H^1
324,9	kameraad < collega H^1
324,14	Zie < Zie aan H^1
324,34	een voor < voor H^1
325,13/14	ook. - O, wat < ook. - Ik zal er een blouse van maken... voor de opera[?] - Een blouse van 600 fr.! proestte Addy.. - O, wat H^1
325,21	thuis < terug H^2, H^1
325,26	jaren, en < jaren - 42 - en H^1
325,29	motocar < autocar H^1
326,22/23	teleurstellingen < teleurstelling H^1
328,1	zeven weken < twee maanden H^1
328,2	hem < het hem H^1
328,5/6	zoentjes poogde hij hare boosheid te stillen < zoentjes poogde hare boosheid te stillen H^2, zoentjes, poogde hare boosheid te stillen[?] H^1
328,16	later < erna H^1
328,20	komende terug < komende H^2, H^1
329,6	knipte met < knipte H^1
329,14	den duc < de prince H^1
330,4	hertogen < prinsen H^1
330,4	over wie < waarover H^2, H^1
330,5	ook, en zij < ook. Zij H^1
330,16	heel < nu heel H^1
330,24	wel eens < wel H^1
331,21	mijn man < v.d. W. H^1

332,6	was geweest. < geweest was... H^1
332,12	was weêr met Frans gaan wandelen < had Frans weêr gesproken H^1
332,22	bijna met < met H^1
332,32	gauw eens < eens gauw H^1
333,2	handen < hand H^1

334,9	ben, ze < ben... en H^1
334,23	gaan < afgaan H^2, weggaan H^1
334,25	dat eigenlijk onpassend was < wat eigenlijk onpassend was H^2, was eigenlijk onpassend geweest H^1
334,29	er is niets, er is niets... < er is niets... H^1
335,2	gesnikt < even gesnikt H^1
335,2	knie - tot < knie, nerveus en overdreven - tot H^1
335,4	in zijn rookkamertje hebbende gehoord < hebbende in zijn rookkamertje gehoord H^1
335,8	onbedwingbaar, onbewust < onbewust, onweêrhoudbaar H^1
335,22	heen < dood H^1
335,25	met een < en met dien H^1
335,35	soms was het < het was H^1
336,7	zich zelfs < zelfs zich H^1
336,11	natuurlijker < bewegelijker H^1
336,11/12	natuurlijk < bewegelijke H^1
336,13	impulsie < impulsies H^1
336,22	pinkers < wimpers H^1
336,26	Constance < zij H^1
337,5	scheen < was H^2, H^1
337,20	winternacht < herfstnacht H^1
337,22	spiedde hen na < volgde hen H^1
337,32	heeft < voedt H^1
338,31	tusschen < bij H^1
340,6	Daar < Er H^1
341,29/30	je toch geweest? < je geweest. H^1
341,31	eten < dineeren H^1

342,6	neen... Ik ga er nooit meer heen < neen... ik ga er niet meer heen... ik ga er nooit meer heen H^2, H^1
342,15	toen < terwijl H^1
342,23	daarop zoû ik je niet dadelijk een antwoord < daar zou ik je niet dadelijk een antwoord op H^1
342,26	Allerlei... Conférences houden. Enfin < Allerlei... Enfin H^1

343,5 Brauws < Hij H[1]

343,6 studiekameraad < studiemakker uit Leiden H[1]

343,8 hij tot Van Vreeswijck < hij H[1]

343,23 dikken < zware blonde H[1]

343,26 Max < kerel H[1]

343,29 lachte. < lachte uit. H[1]

344,3 nou eens naar mij < mij eens naast je H[1]

344,6 aan < van H[2], H[1]

344,27 wat < wel H[1]

345,2 was zoo < was H[1]

345,7 dat jaar < in dat jaar H[1]

345,9 vergeleken < vergeleken ze H[1]

345,17 Ik? riep < Ik! zei H[1]

345,23 hij < die H[1]

345,25 Laten we < Laat me H[2], H[1]

345,25 wat < met je H[2], H[1]

346,6 Max < Kerel H[2], H[1]

346,10 leven, in < leven, rondweg, in H[2], H[1]

346,19 om te < van te H[2], te H[1]

346,23 Hans < Kerel H[1]

346,33 op < aan H[1]

346,35 kletsen < praten H[1]

347,9 Hans < Kerel H[1]

348,1 even < nu even H[1]

348,3 dames < vrouwen H[1]

348,3 niets geen < geen H[1]

348,10 het een < het H[1]

348,18 vinden om < vinden H[2], H[1]

348,25	hij < die H^1
348,28/29	schitterend. Zijn vader heeft een fabriek, geloof ik, daar ergens in Overijssel. < schitterend, geloof ik. H^1
349,1	heeft een < en heeft een H^1
349,2	allerlei < alles H^1
349,2/3	precies, daar kom ik niet achter... < precies weet ik niet H^1

349,12	luisteren... < hooren H^1
349,14	achtereen < achter elkaâr H^1
349,15	Brauws. De < Brauws! zei Van der Welcke. De H^1
349,16	kerel < vent H^1
349,21	lette Paul op < zei Paul H^1
349,22	Een salade russe van alle Haagsche côterieën < Alle côterieën dooreengevoegd H^1
349,24/25	daar heb je de Van Heuvel Steijns... Daar de Fransche gezant... < zie je de Van Eilenburgs, mevrouw van Heuvel Steijn H^1
350,1/2	met breede lijnen schetsend voor al die menschen vóór hem < dat hij met breede lijnen schetste voor de verbeelding zijner toehoorders H^1
350,17	meer < meer terug H^1
350,24	verklaarde < zeide H^1
350,26	aan < nu aan H^1
350,32/33	liep en niemand zag, < liep, niemand ziende H^1
350,33	hand, de anderen naderden; < hand. Vreeswijck, C., en Paul naderden.. H^1
350,35	hand... < hand en er [xxx] Brauws, dien de hoed afnam. H^1
351,5	Kerel, < Niet... kerel H^1
351,5	toch voorstellen < voorstellen... H^1
351,5	vrouw, aan < vrouw,.. en H^1
351,8	Neen, neen... < God kerel, nee... H^1
351,10/11	en liep door met Van Vreeswijck en Paul < liep door met haar twee heeren H^1
351,17	en hij haalde hen < haalde hen dan[?] H^1
351,21	zwager, < schoonbroêr... H^1

351,22	boden hem de < bood hem de H^2, boden de H^1
351,24	klinken < luiden[?] H^1
351,26/27	opgewondenheid en om de onhandigheid van Brauws. < opgewondenheid, om Brauws onhandigheid... H^1
351,28	ga je nu heusch naar huis? < je gaat naar huis? H^1

351,29 aan. < aan.

Maar Brauws zei zacht: H[2], H[1]

351,32/33 huis, maar ik loop gaarne nog een eind meê.

En beleefd willende doen, boog hij vaag naar Constance, maar < huis... Maar zeide hij, vooral beleefd willende doen - ik loop gaarne nog een eind meê.. En hij boog vaag tegen Constance, maar H[1]

351,36 vol < vol kleine H[1]

352,3-5 rijtuig.

- Kerel! riep Van der Welcke, nog steeds enthouziast. Je hebt me bekeerd! < rijtuig...

Van Vreeswijck Paul, antwoordden haar, zij spraken door, in conversatie.

Van der Welcke nog steeds was enthouziast.

- Kerel, je hebt me bekeerd... H[1]

352,13 stoken < chauffeeren H[1]

352,15 dan stoken < chauffeeren H[1]

352,17 moto-cars < autocars H[1]

352,17/18 moto-cycles...

Op de Kerkhoflaan zei Constance: < motocycles... Zij liepen door de Parkstraat naar de Scheveningsche weg, de Kerkhoflaan...

- Meneer Van Vreeswijck, ik vrees, dat wij u heele omweg laten maken, zei C.

- Mevrouw, ik breng u thuis, zei v V galant - willende weten, hoe Brauws afscheid zoû nemen, hij als wereldman, genietende van de onhandigheid van hun vriend; die totaal geen man van de wereld was.

Voor de kleine villa, zei Constance: H[1]

352,25	Maar < Ook de anderen wilden hem overhalen. Maar H^1
352,25	lach, en zei: < lach, - die soms in een schater om vd W kon eindigen, en zei: H^1
352,31	morgen komt halen < komt halen morgen H^1
352,32	kachel... < kachel! riep v. d W. luid H^1

353,11 ben < wordt H[1]

353,11 ontoonbaar < ontoonbaar, maar veel stof is er niet... H[1]

354,1 zich kleeden: hij liep driftig rond, en hij riep: < zich ge[xxx] en zelfs roepen H[1]

354,4 gaan < zich verwijderen H[1]

354,5 Brauws < Hij H[1]

354,8 Wees < Wees u H[1]

354,23 - Dat is aardig van je, Max! < - Kerel... dat is aardig van je...! H[1]

355,3 Brauws! < Brauws...! riep hij. H[1]

355,7 te dol < te driest H[1]

355,12 was < was tot zijn spijt H[1]

355,13/14 hare kleine dinertjes, zij < hare dinertjes, ook al waren er niemand als Van Vreeswijck Paul of Marianne, zij H[1]

355,20 twee < Max twee H[2], zijn twee H[1]

355,21/22 de beide broêrs getrouwd met twee zusters < terwijl zijn twee broêrs getrouwd waren met twee zusters H[1]

355,23 de < hun H[1]

355,24 had van kind af aan < en van kind af aan had H[1]

355,25 patronen < eigenaars H[1]

356,4 verloren uit het oog < uit het oog verloren H[1]

356,5 dreef < beheerde H[1]

356,6 kameraad < kameraad ook H[1]

356,9 uittrouwen, < uithuwen H[1]

356,15 Brauws < Max H[2], H[1]

356,21 Brauws glimlachte < hij glimlachte H[2], hij had geglimlacht, H[1]

356,23 zichzelven, met < zichzelven, - of met H[1]

356,24/25	uitbarstte; hij glimlachte, en zeide eindelijk heel langzaam: < uitbarstte - hij had geglimlacht en geaarzeld en eindelijk heel langzaam gezegd: H^1
356,28	dat < het H^1
357,2	zoû gedaan hebben < gedaan zoû hebben H^1
357,9	spreken < praten H^1

357,23/24	was geworden < geworden was H^1
357,33	van < uit H^1
357,35	Max < kerel H^1
358,2	van, van wat < van wat H^1
358,2/3	of ik moet veronderstellen, dat je < of - zooveel zou ik kunnen begrijpen - dat je H^1
358,7	dat... dat < dat... dat... dat H^1
358,8	vader... < vader... als een ónmensch H^1
358,9	als student gaf < gaf als student H^1
358,10	driehonderd < vijfhonderd H^2, H^1
358,12	voor < als voor H^1
358,14/15	huiveringwekkend, < natuurlijk huiveringwekkend H^1
358,15/16	dokwerker en < dokwerker, H^1
358,31	scheen < scheen, als H^1
358,31/32	het gesprek te doen hokken < te zitten[?] in het gesprek H^1
358,33	andere < mindere H^1
358,34	in < en in H^1
359,2/3	haar bijna onbewust al tevens betreuren < haar ook, bijna onbewust, al betreuren H^1
359,4	man, Henri, haarzelve < man en haar man en haarzelve H^1
359,5	zoo zwevend en onbewust < zoo vaag en zoo onbewust H^1
359,9	openheid < innemendheid en openheid H^1
359,12	oude < vroegere H^1
359,12	Henri < Van der Welcke H^1
359,14	de < al de H^1

359,24 van dat < van het leven H^1

359,25 kring < kringen H^1

359,35 schater < schaterlach H^1

360,17 Max < kerel H^1

360,18 een eerste < eerste H^1

360,18 maken < zeggen H^1

360,26 ten halve zich < zich ten halve H^1

360,30 ik < ik u zoo H[1]

360,30 zóó dat ze < dat ze H[1]

360,34 nu < mij H[1]

361,4 en < en naar H[1]

361,12 zich < zichzelve H[1]

361,12 en u < u H[1]

361,15 nu < soms H[1]

361,33 korten tijd < oogenblik H[1]

362,14 geworden, is hij stapelgek. < zijn geweest, is hij heelemaal gek geworden.. H[1]

362,14 zoo < toch[?] H[1]

362,19 onbeschoft en lomp, < onbeschoft, lomp... H[1]

362,20 En ik < Hij is ge[?][xxx] en[?] naar[?] en ik H[1]

362,20 eigenlijk mijn < bijna mijn H[1]

362,32 uit < ruw, uit H[1]

362,34 tot < aan tot H[1]

362,35 rustig < kalm H[1]

363,11 woorden < stem H[1]

363,13 driftig en < driftig, H[1]

363,13 op bed < te bed H[1]

363,14 nog Addy < Addy nog H[1]

363,17 eenige < twee H[1]

363,29 kloppen van < kloppen na H[1], kloppen, na H[1]

364,13 zich eene < zich, in eene H[1]

364,35 om < opzettelijk om H[1]

365,8 ontroerd < ontdaan H[1]

365,11	roover en woudlooper < de roover, de woudlooper H^1
365,14	steenen < steen er in H^1
365,17	veranderde mijn fantazie < veranderden mijn fantaziën H^1
366,7	is < is uw H^1
366,14	uren < uren en dagen H^1
366,18	u misschien < misschien u H^1
366,19/20	interesseert < interessant vindt H^2, H^1
366,25	gekomen was < was gekomen H^1

366,27 bij nam < min of meer bijnam H^1

366,29 en ik < ik H^1

367,5 een < den H^1

367,17/18 schrik en van < schrik en H^1

367,24/25 het antwoord had kunnen geven < had antwoord geven kunnen H^1

368,5 vermoeden < verzinnen H^1

368,19 nooit < niet H^1

368,23 gedachten < gedachte H^2, H^1

368,27 met < bij H^2, H^1

369,34/35 toch... toch na < toch... na H^1

370,10/11 waait... alsof hij de ramen wil openen, en binnen wil komen... Neen < waait... Neen H^1

370,27 avond... dat ik iets < avond... dat ik het weêr hier hoor waaien... Ik ben bang... ik ben bang... is dit dan... de eerste avond... dat ik iets H^1

371,5 hooren < voelen H^1

371,7 razender < luguber H^1

371,12 deurknop < knop H^1

371,32 nauwe < klemmende[?] H^1

372,2/3 het hart van haar kind < zijn hart H^1

373,4 misschien < minstens H^2

373,9 over < om H^2

374,24 louter < laat H^2

374,24 die < dat H^2

375,4 uit < na H^2

375,6 juist de < de H^2

375,7 allerdiepste < allerhoogste H^2

375,32 me nóoit meer zelf < mezelve nooit meer H^1

376,16	maar < weer H^2, weêr H^1
376,20	en met < en H^1
376,29	dat er < er dat H^1
376,30-32	Mama zei, u scheelde acht jaar met haar. Mama is vijftig. U moet twee-en-veertig zijn < Mama is vijftig.. O, dan weet ik het: dan moet u twee-en veertig zijn H^1

377,26 zijt < is H^2, H^1

377,30 innig < heerlijk H^1

378,4/5 daarover heen < tusschen H^1

378,11 papa, in die < papa,.. die H^1

378,13 hij < die H^1

379,6 neêr < neer H^2, weer H^1

379,12 van < in H^1

381,2 niet < niets H^2

381,18 week < heel week H^2

382,3 Wat hoef jij daar van te weten! < Daar hoef jij niets van te weten. H^2

382,34 Hàlf nog wel < Hàlf zeer zeker H^2

382,34 nadruk < nadruk, maar stáan doen we zelden H^2

383,3 liever door over Constance < liever niet door over Emilie H^2

384,5 een < den H^2

384,10 aan de < in de H^2

384,23 te < wat te H^1

385,2/3 we zullen < zullen we H^1

385,7 dames < dames ook H^1

385,14 uw leven mij < me uw leven H^1

385,16/17 stel ik juist belang in die evolutie < interesseert me juist die evolutie in u H^1

385,20 nemen < te nemen H^1

385,27 komen aan huis bij < komen, bij H^1

385,31 Oom < Oom Henri! fluisterde Marianne H^2, H^1

385,35 ideeën < vreemde ideeën H^1

386,11/12 die sociale < sociale H^1

386,31 ook < u ook H^1

387,24	vingers < vinger H^1
388,7	glans: een glorie < glans, een glorie, die H^1
388,24	's avonds nooit < nooit 's avonds H^1
388,29	Brauws < nu Brauws H^1
388,34	haar < zwarte haar H^1
389,1	somber < bijna somber H^1

389,1 sombere < wat sombere H^1

389,2 jukbeenderen < kakebeenen H^1

389,5 door < tot H^1

389,6 mond: bijna week, zuiverder < mond, een mooie[?], bijna weeke mond, zuiverder H^1

389,8 zware < te zware H^1

389,8 wit < frisch H^1

389,13/14 tot eene beminnelijkheid, die verraste < tot eene plotse beminnelijkheid H^1

389,15 een bijna losse ongegeneerdheid, hem < een losheid en bijna ongegeneerdheid van beweging, die hem H^1

389,16 eigen uit zijne arbeidersjaren gebleven < eigen uit zijne arbeidersjaren geworden H^2, uit zijne arbeidersjaren was eigen geworden H^1

389,21 spontaans < te spontaans H^2, te spontaans van beweging H^1

389,25/26 integendeel er door aangetrokken werd < er integendeel als door werd aangetrokken H^1

389,27 in < als in H^1

389,28 spontane natuurlijkheid < losheid en natuurlijkheid H^1

390,4 koeltjes < koketjes H^2, coquetjes H^1

390,8 kan zijn < heeft kunnen zijn H^1

390,33 liefhad < innig liefhad H^1

390,34 bleef < was H^1

391,15 Henri < v.d. Welcke H^1

391,19 is < hoort[?] H^1

391,30 heb < heb, zeide zij H^1

392,32 en een < in een H^2, H^1

393,3	het u < u het H[1]
393,7	zei hij bijna verwijtend < zeide hij H[1]
393,15	het < dat H[1]
393,19	stil ben < ben stil H[1]
393,24	u... spreek er niet over, spreek < u... Heb medelijden met dat arme kind. Spreek H[2], H[1]
393,32	vragen < vraag H[1]

394,18	wat Marianne antwoordde < wat hij verder zeide H^1
394,28	werden de gasten verwacht < zouden de gasten komen H^1
394,31	koel < kort H^2, H^1
395,8	bij < toch bij H^1
395,10/11	Otto, die tegenwoordig aan Buitenlandsche Zaken werkte, kwam binnen; Louise volgde hem < Otto was al klaar in zijn rok. Hij werkte tegenwoordig aan Buitenlandsche Zaken... Louise kwam binnen H^1
395,16	armband < byoux H^2, H^1
398,12	om < over H^2
398,17/18	zoû zijn < was H^2
401,12	weêr < meer H^2
401,31	de toilettafel < het toilet H^2
403,16	vinger den < vinger als den H^2
406,1	tegenover < over H^2
406,12	Die < De H^2
406,17	omzichtig < voorzichtig H^2
406,18	Henri < hem H^2
406,27	Die ploert! riep hij uit. Die < De ploert! riep hij uit. De H^2
406,34/35	vertrek al sedert jaren < vertrek nog steeds H^2
407,5	Ottelientje en Huig < de kinderen H^2
407,19	langer hier < langer H^2
408,7	Die smeerlap < De smeerlap H^2
408,12	lieveling...! schreide Bertha < lieveling...! H^2
410,16/17	verstandige < voorzichtige H^2
411,5	maakt? Ik < maakt?

- Dat jij van hem houdt.

- Ik H^2

415,13 zat < zij zat H^2

416,28 altijd vaag < altijd H^2

416,29 toen < vaag H^2

417,15 scheen < scheen vreemd H^2

418,2 aan < in H^2

418,32 lamp < lampen H^2

420,7 stem < stem om H^2

420,26 naam < namen H^2

423,24 over < van H^2

427,31 glimlach < glimlach, terug, H^2

428,19/20 zouden Constance en Addy naar de Alexanderstraat gaan < gingen Constance en Addy naar de Alexanderstraat H^2

429,2/3 komen al zijn zij in den rouw < komen H^2

429,21 nu < na dien tijd H^2

429,22 groeten: zij ging < groeten. Ook vanavond ging zij H^2

430,9 hun < haar H^2

431,20 liepen uit-een < uit een liepen H^2

432,7 kring van familie < familie-kring H^2

433,32 geld < wèl geld H^2

434,5 ouder < oud H^2

434,7 waarin < waaruit H^2

434,10/11 die die liefde < die de liefste H^2

434,27 waasde < sloeg H^2

435,21 als er < als H^2

436,29/30 Louise, Marianne < Marianne H^2

437,19 twee meisjes < drie meisjes H^2

438,2 den < den plotselingen H^2

438,4 zich < zich plotseling H^2

438,5 Al < En toch - al H^2

438,5/6 scheen een plotse slag van verwondering en stupefactie, scheen < als een plotse slag van verwondering en stupefactie scheen H^2

438,12 nu < maar H^2

439,10	waarin < waar H^2
439,12	opinie's en < opinie's... H^2
441,32	omdat < dat H^2
444,21/22	gaan, Bertha < gaan H^2
446,19	tuurde < tuurde uit H^2

447,29 een < ook een H^2

447,34 meidoorn < seringen H^2

448,13 alsof < als H^2

448,30 hem < hem soms H^2

448,32 geleerd < gelezen H^2

448,35 bekende < zeide H^2

449,27 voelde < voel H^2

450,31 menschheden < menschen H^2

453,19/20 stroomde < stormde H^2

455,11 vooroordeeltjes < veroordeeltjes H^2

456,29 doorwaden < doorkomen H^2

458,27 doen < zien H^2

459,35 welwillend < welwetend H^2

460,27/28 bloemen < bloemen, spijzen H^2

461,2 zusje < meisje H^2

461,24 al < was het al H^2

463,20 zonder < als zonder H^2

463,28 bazuinen < brengen H^2

464,11 had geleefd < geleefd had H^2

471,7 niets < niet H^2

472,1 dat < dit H^2

472,17 haar < hen H^2

472,20 het kind < haar H^2

473,3 gooien < te gooien H^2

474,21 hem geen < geen H^2

476,8 nog < vaag H^2

476,13 die < diezelfde H^2

477,20 tegen < op tegen H^2

478,9 zich < haàr H^2

478,20	en zooals < en wien H^2
479,6	opzweefde < opzweefde als H^2
480,7	dan < nu H^2
480,34	toen < toch H^2
481,27	niet < nooit H^2
485,13	zien, hem te < zien nu, te H^2

486,7	als zomer wemelden < al zomerwemelden H^2
486,30	zoo dikwijls < telkens H^2
487,9	gehoord < overhoord H^2
487,13	een andere stem < stem H^2
487,34	schitteren < schemeren H^2
487,34	jongensoogen < jongensjaren H^2
489,23	gedacht < gedaan H^2
489,28	jij bènt < jij bènt... jij bent H^2
490,20/21	getuurd < gestaard H^2
491,15	dreunde < dreinde H^2
492,30	neêr < meer H^2
494,34/35	nooit over iets < nooit H^2
497,32	dit < dat H^2
498,16	kop < hoofd H^2
499,34	van < ver H^2
500,15	een nieuw < eén nauw H^2
501,7	ruischende < bruischende[?] H^2
501,13	aangezweemd < aangevoeld H^2
501,17	in < uit H^2
502,30	lucht < nacht H^2
503,20	lichtende < lichte H^2
504,8/9	slapenden nacht < nacht H^2
504,12	weêr < meê H^2
504,18	door de boomen < in het oosten H^2
504,31	zuiver < zeker H^2
505,13	zekerheid < zekerheid heen H^2
505,15	met < vol H^2
506,17	niet < nooit H^2

506,18 niet < nooit H^2

508,4 klaren < verklaren H^2

509,16 den doolhof < het doolhof H^2

510,16 Die < De H^1

510,26 beweging opkomen < beweging H^2, H^1

511,5 in-een < in elkaâr H^2, H^1

511,7 wreede < vreemde H^2, H^1

511,10 uit < als uit H^1

511,11 zoo < als H^2, als zoo H^1

512,11 terug gekomen < aangekomen H^1

512,12 eens aangekomen < teruggekomen H^1

512,21 beiden zwijgend < zwijgend beiden H^1

512,26 zeggen laten < laten zeggen H^2, H^1

512,31 openbaarden < reveleerden H^1

512,35 haalde adem < haalde ruim adem H^1

513,5 snelle, schelle < schelle H^2, H^1

513,13 snel geweêrlicht < geweêrlicht H^2, H^1

514,8 herinneringen < illuzies H^1

514,30 gedacht... gedroomd < gedroomd... gedacht H^1

515,13 ging, zij voelde als een afscheid in zijn handdruk. Zij < ging. Zij H^2, H^1

515,14 binnen, duizelig < binnen H^2, H^1

515,19 verliezen...? < verliezen!

Toen snikte zij aan de borst, van haar kind. H^2, H^1

515,24 hun < haar H^2, H^1

516,1 heel < vooral H^2, H^1

516,3 zeer < veel H^2, H^1

516,11 om... om < om om H^2, om H^1

516,23 zich wel < wel zich H^1

516,33 dat nieuwe < het nieuwe H^1

517,5 en < en de H^1

517,9 gevoeld had < geweest was H^1

517,9/10 lang, lang < lang H^2, H^1

517,14 maanden < dagen H^2, H^1

517,26	droomenbloesems < droomenbloesem H^2, H^1
517,30-32	was: Illuzie... Zonder welke er nooit leven is... < geweest was: Illuzie... H^2, H^1

Afbrekingstekens

In deze uitgave van *De kleine zielen* en *Het late leven* moeten de volgende afbrekingstekens als een koppelteken gelezen worden:

10,5	horloge-
17,11	jong-
18,13	oud-
18,18	familie-
19,4	en-
23,25	minister-
34,8	mooi-
36,23	komedie-
45,4	blank-
78,16	minister-
80,13	en-
92,27	parapluie-
94,27	en-
98,34	gouverneur-
100,13	Zondag-
101,6	Zondag-
104,28	Lowe-
104,35	gouverneur-
109,22	den-
119,20	en-
144,24	Zondag-
145,7	den-
150,31	Koningin-
158,22	thee-
165,8	wasch-
165,24	melk-
167,2	kastanje-
175,11	meisjes-
176,28	parvenù-

184,15	familie-
202,14	dames-
207,27	passie-
213,10	en-
266,7	ijver-
290,1	visite-
313,6	doek-
317,11	moto-
318,1	de-
353,4	sina's-
354,34	doek-
376,31	en-
432,22	kinder-
450,20	weêrlichteden-
450,34	Marie-
478,14	liefde-
500,6	jonge-
500,12	willen-
502,7	wereld-
502,25	allen-
503,13	wat-
503,22	wat-
503,31	in-

*

* Voor de bibliografische gegevens werd onder meer gebruik gemaakt van het *Bibliografisch Repertorium Louis Couperus*, een door ZWO gesubsidieerd project, onder redactie van G. Borgers, E. Braches, K. Reijnders, uitgevoerd door Marijke Stapert-Eggen.
Zie voor de editieprincipes van de Volledige Werken Louis Couperus: *Algemene verantwoording van de Volledige Werken Louis Couperus.* Utrecht/Antwerpen, 1987. De editieprincipes zijn vastgesteld door Ernst Braches, Jan Fontijn, Karel Reijnders, Marijke Stapert-Eggen en H.T.M. van Vliet.